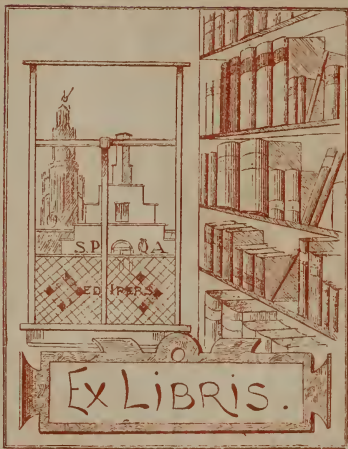

Frage II 390 De Bacher II, 184
 ...
 First ed.
 5140

The first edition of the Dutch text of this finely illustrated emblem book. The Latin edition, with the same plates, was translated from the Dutch MS., and appeared in 1601. A second title, belonging to the book, follows at the end: "Schild-Wacht tot seker waerschouwinghe teghen de valsche waerseggghers. Plantin device on title and colophone leaf; Antwerp, 1602. xxxvii (3) (12) pp. PRAZ, p. 45 ("Scaree"); FUNCK, p. 302. From the library of the Monastery of St. Michael at Belmont, Hereford.

Minns "Dance of Death" Collections

154. DAVID (JOANNES). Christeliicken Waersegggher, De principale stucken van t'Christen Geloof en Leuen int cort begrijpende. Met een Rolle der devgtsaemheyt daer op dienende. Ende een Schildt-Wacht teghen de valsche Waerseggghers, Tooueraers, etc. Devr den E. Heer P. Ioannes David. . . . Two engraved titles, 100 copperplate emblems, probably engraved by Galle, each within separate copperplate border, and engraved movable diagram, also within border. Small 4to, contemporary vellum, leather strings, one plate loose.

Antwerpen, Inde Plantijnsche Druckerije, By Ian Moerentorf, 1603

VERY FINE, CLEAR AND BRILLIANT IMPRESSIONS OF THESE BEAUTIFUL PLATES. The borders, which consist of floral, fruit and geometrical designs, are engraved on separate plates from the emblems. The Rolle "der deugtsaemheyt" has special engraved title, but is paged in with the first part of the work; the "Schildt-Wacht" has separate pagination and signatures, with special printed title, and is dated 1602.

These Emblems are supposed to have been engraved by Theodore Galle, but in the copy comprising the plates only, which follows this entry, the final plate is signed by Mark and Just Sadeler. In the present copy, none of the plates are signed.

Interessanter "Tugendspiegel" in 12 Dialogen, eine Art moralischer Optik, deren Gesetze z. Th. an Beispielen aus der natürlichen Optik entwickelt werden. Tafel VI ... interessante Totentanzdarstellung. — Titel beschrieben und

**CHRISTELIICKEN
WAERSEGGER,**

De principale stucken van
t'Christen Geloof en Leuen
int cort begrijpende.

Met een
ROLLE DER DEVGTSAEMHEYT
daer op dienende.

Ende een
Schildt-Macht
teghen de valsche Waer-
leggheers, Dooueraers, etc.

DEVR
DEN E. HEER P. IOANNES DAVID,
Priester der Societeijt IESV.

TANTWERPEN
Inde Plantijnsche Druckerije,
BY IAN MOERENTORF.
M. D. CIII.

*Thomas Carvyns sicut Van der Dijk
no 1053
embtu 13*

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

EDELE ENDE WEERDE HEEREN,
mijn Heere den Hoogh-bailliu, Schepenen
vander Keure, ende Raeden der stede van Ghendt.

Als Artaxerxes coninck van Per-
 sen, veur-by rijdende, van een
 ieghelijck naer de costume van-
 den lande beghift wierdt, een
 land-man hem te gheмоete co-
 mende, ende niet ter handt heb-
 bende om den coninck te be-
 schincken, is rasch totter naest-
 vloedende riuiere ghelooopen (Cyrus ghenaeamt) en-
 de water met beyde sijn handen scheppende, is soo
 totten coninck ghecomen, roepende ende segghen-
 de: O Heer coninck, wel moet ghy vaeren, ende
 eeuwelijck leuen. Siet, ick beschincke v hier met
 de wateren van Cyrus: want ick niet anders ter
 handt en hadde, noch met haeste iet beters en coste
 ghevinden. De coninck in dit vrij voort-stel ghe-
 noeghte nemende, heeft hem gheantwoordt, seg-
 ghende: Ick neme de ghifte in dancke: cens-deels,
 want het water den mensche soo nutbaer ende noo-
 delijck is: ten anderen om dattet den naem van den
 coninck Cyrus draeght.

Al-foo ick (Ed. ende W.H.) willende u-lieden
 eenigh teecken van goedt-hertigheydt bewijfen, en-
 de daer mede alle behoerlijcke goedt-ionstigheydt
 schincken; en hebbe niet bequaemers ghevonden, dan
 met beyde mijne handen desen boeck te presenteren,
 goede leeringhen, als salighe wateren in-houdende,

eñ verciert met den princelijcken naem vande Waer-
heydt, die't al te bouen gact: gheintituleert zijnde,
DEN CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER.

Want soo veel den tijtel eñ het in-houdt des boecks
aen-gact, hoe wel dat de VVaerheydt alle Rechte-
ren ende Magistraten is betaemende, dat magh-men
uyt dese woorden des Filosoophs Pythagoras be-
vroeden, die al-dus seyde: *Tunc rem Deo similem fa-
ciunt homines, cum VERITATEM exercent*: Als-dan
doen de menschen een dinghen Gode ghelijck, als sy
de VVaerheydt oeffenen, ende te wercke stellen.
Waerom oock alle Rechteren eñ Ouersten van Godts
weghe, selfs in den naem Godts zijn mede-deylende,
om dat sy opder aerden sijn plaetse houden, ende officie
bedienen. Ende daerom ist van noode alle waer-
heydt, gherechtigheidt, ende iustitie wel t'onder-
houden: want oock soo Aristoteles seght: *Sine iusti-
tia impossibile est habitari ciuitatem*: Sonder recht en iusti-
tie en ist niet moghelijck in eenighe stadt te connen
woonen. Hoe dese vá u-lieden onder-houden werdt,
dat blijktt daghelijcks, deur het wel-loonen der goe-
de, eñ t'verghelden der quaede, met sulcks als sy ver-
dienen. Soo dat de gherechtigheidt ende waerheydt
in't midden van u-lieden haere plaetse heeft.

Maer wat sal ick vande Christelijcke waerheydt
seggen, daer Godt almaghtigh dese stadt van Ghendt,
oimtrent van ouer de duysent iaeren, eerst deur den
dienst van S. Liuinus, ende daer naer deur S. Aman-
dus mede begaeft heeft, als sy uyt de duyfsternisse der
Heydensche af-goderije ende valscheydt, tot het claer
licht ende WAERHEYDT des Christen gheloofs ghe-
brought

broght is gheweest? Hoe groot een gheluck ende vvel-vaert dese Stede ende om-ligghe landen alsdan gheschiedt is, heeft eens-deels ghebleken, aen het gheweldigh teghen-trecken, dat de boose vyandt alsdan dede, om sijn paleys ende saele, deur sijne valsche goden Mars ende Mercurius ende sulcke te behouden, ende het planten van t'cruys Christi te belletten: ende ten anderen, deur de listighe ende crachtighe pooghen, die hy binnen onsen tijden, meer dan eens, ghedaen heeft; om dese hemelsche claerheydt, ende goddelijcke Waerheydt van hier wederom wech te nemen. Het vvelcke veel meer waere, als v uvve ooghen, de sonne, ende d'leuen te benemen: vvant by t'verlies der sielen saligheydt, en is gheen schade te verghelijcken.

Ghy hebt (ô Stadt van Ghendt) oock als ghy Christum noch niet en kendet, vvonderbaer ghevveest in alle uwv saecken, in den standt, vvateren, ghestichten, schoonheydt, maght van volcke, rijckdommen, ghevvaldt, ende heerlijckheydt: maer nochtans moet ghy vveten (soo ghy doet, oock Godt dies danckende) dat metter vvaerheydt tot v magh gheseyt vvorden, t'ghene dat S. Augustijn tot de stadt van Rome seyde, de selue aen-sprekende, soo sy nu in de hooghste vvoeelinghe der vveereltlijcke aen-richtinghen ghestelt vvas, eer sy tot het Christen ghelooue bekeert vverdt: *Quanta dementia est, hoc semper sudore & sanguine quarere, quod cum adeptum fuerit, nullo pacto retineri potest! Roma, Christum sequere; ne pereat labor tuus.* Och, seyt hy, wat een groote uyt-sinnigheydt ist, dat altijds met svveet en bloedt te soecken,

d'welck alst vereregen is , men niet behouden en can.
O Roma , volght Christum naer , op dat al uwen
aerbeydt niet verloren en gae.

Dat hebt ghy sooghedaen , daer aen houdt ghy v,
eñ toont in alder manieren metten wercke , dat ghy
in desen salighen standt des Christen gheloofs vilt
vol-herden , iae altijdts meer ende meer toe-nemen.
Dit betuygen alle die groote menighden van Cloofte-
ren , Godts-huyfen , ende H. plaetsen , die ghy met
niet minder eere , als met grooten coste, hebt weder-
om te beene ghestelt. Dit betuyghen alle die gheeste-
lijcke perfoonen , eñ dienaeren Godts , die ghy zijt als
een moeder in haeren schoot hoedende eñ voedende.
Dit bevestight oock die groote sorghvuldigheydt, om
den dienst Godts , het Christen ghelooue, ende oeffe-
ninghe der Christene Religie , in alle haer leden ende
deelen te doen onder-houden, altijdts tot meerder ge-
win van sielen. Hier toe streckt oock, het blijde aen-
veerden der Societeyt IESV, eñ der Capuchinen Orde-
ne, die ghy te veuren noyt ghehadt en hebt. Dit roept
ende ghetuyght bouen dien , het saligh ende vrucht-
baer op-stellen ende onder-houden , van alle die Son-
dagh-scholen, tot onder-wijs der iongheydt, soo inde
Christelijcke leeringhe oft Catechismus , als in lesen
en schrijuen, veur die't begheeren: waer toe ghy ghee-
nen cost en spaert.

Ende, op dat u-lieder Ed. eñ Weerd. van my oock,
tot alle sulcke goede eñ goddelijcke veur-nemen ende
wercken , eenighen onder-standt gheboden worde;
soo hebbe ick, bouen den cleynen dienst , die wy tot
sulcks, metter leuende stemme dagelijcks zijn doende,
oock

oock metten schrifte en penne u-liederen lof-baeren
yuer willen vervoorderen. Daer toe defen **CHRISTE-
LYCKEN WAERSEGGHER** u-lieder op-draghende:
op dat gy-lieden in allen noot tot hem moght uwen
toe-vlught nemen, om van t'ghene dat het ghelooue
ende het Christen leuen aen-gact, ghetrouwelijck on-
der-richt te werden.

Defen hebb'ick eerst-mael, als hy in d'Latijne uyt-
quam, ghedediceert (soo't u-lieden kennelijck is) aen
mijné Eerw^{ten} Heere, mijn Heere Petrus Simons, bis-
schop van Ipre: maer hebbe om verscheyden redenen
goedt ghevonden, den seluen, nu in onser tale voort-
comende, aen mijne Ed. en Weerd. Heeren, te presen-
teren. Ten eersten, om dat mijne Heeren, van rechts-
weghe, de vruchten genieten moeten, die ick op haer-
lieder grondt ben saeyende en plantende, daer Godt
de Heere den wafdom af gheeft. Ten anderen, om dat
de rechte reden scheen te vereyfschen, dat den selfden
boeck, die mijnen veur-noemden Eerw^{ten} Heere, den
Bisschop van Ipre in d'Latijne gedediceert is geweest,
den seluen oock soude u-liedé in onse tale gedediceert
worden. Ten lesten, om dat hy't selue my soo ghera-
den en in-ghegeuen heeft: de selfde reden hem, en my
daer toe ghelijckelijck roerende. VVant, wie en weet
niet, met wat grooter goedt-hertigheydt hy dese
Stadt oyt toe-ghedaen is gheweest, ende noch is? ende
wat een vrucht als hy in uwe Republijcke ghedaen
heeft, ten tijde van, ter saligher memorie, **CORNE-
LIVS IANSENIUS**, eerste Bisschop van Ghendt, onser
beyden meester en Heere? Het zij d'woordt Godts
predikende, t'zienen ieghelijcken troost ende raedt
gheuende,

gheuende , ende by-standt bewijfende : als de ghe-
heele stadt ende ghemeynthe met den armen der liefde
ende ionfte om-helfende? Des oock enen ieghelijc-
ken kennelijck ghenoech is , wat goeder affectie gy-
lieden mijne Heeren , met de gheheele Stadt hem oyt
ghedreghen hebt , ende noch zijt draghende.

Die eenvoudigheydt dan der herten , die tusschen
hem ende u-lieden blijckelijck is , en diende oock in dit
ghemoedt der saecken noch vergheten noch verswe-
ghen : maer met dusdanigh een op-draghen van den
feluen boeck noch claerder betuyght , ende stercker
beseghelt te worden.

Het sal dan mijne Ed. en Weerd. Heeren ghelieuen,
dese mijne cleyne goet-ionstighheydt in dancke te
ontfanghen ; en daer mede te houden veur verskert ,
foo wel vande gansche ghedienstighheydt , die ick ken-
ne mijnen Heeren ende deser Stadt schuldigh te zijn ,
als van de goed-hertighheydt , die mijne Heeren tot
onse Societeit zijn metter daedt bewijfende. Hopen-
de foo daer in voorts ende voorts te continueren , dat
de meeste glorie Godts , ende de meeste wel-vaert de-
ser Republijcke daer mede altiids meer ende meer
magh vervoordert worden.

Te Ghendt, den 13. Septembr. 1602.

V-lieder Ed. ende VVeerd. H.

dienaer inden Heere

IOANNES DAVID.

Vermaen

Vermaen totten Leser.

Wij sult onder-tusschey, in d'beleedt onses boecks, enige sententien in Latijne Sinden, midts dat soo wie iet Latijns cay, in sulcks sijn Vermaeck neemt. Maer op dat s de selue in d'lesey niet en besenmeren, slaet die slechts ouer al lesende, ende verbolghe het Suytsch, ende sult Sinden, datt al wel aey eey hanght, oock het Latijny ouer al latende staey: want de selue sententien altydts daer by verduytscht worden. Sit hebb'ick soo willey te heuren Germanen, teghen t'vernoeyen dat anders in t'ghemoedt der Latijn-scher sententien in d'lesey moght ouer-comen.

Veur-reden.

Als men den ghemeppen handel en wandel der mensche aen-merckt / daer siet men d'eenighe soo toe-ghedaen / om een ieder goet en behulpsaem te wesen / ende d'andere soo hun tot quellinghe / en bederuenisse haers naestens begheuende / als oft sy daer toe ghebozen waren. In dese verscheyden porringhe / en pooghinghe / sien wy veur ooghen / t'ghene dat de Wijse-man seght: *Vnus ædificans, & vnus destruens: D'een maeckende en stichtende / en d'ander breekende en ont-stichtende.* Eccli. 34. Het welck dadelijck / en figuerlijck gheschiedde ten tijde van Nehemias / als de Joden de mueren van Hierusalem stichtten / ende de om-liggende benijders de selue sochten ter neder te werpen. 1. Esdr. 4.

Tot lof en veur-deel van de ghene / die hun tot hulp van andere stellen / ist dat eer-tijds Cicero het segghen van Plato verhaelt heeft : Non solum nobis nati sumus: *Cic. 1. Offic.* Wy en zijn veur ons alleen niet ghebozen. D'welck oock soo ghenoegh de H. Apostel Paulus seght : Nemo enim nostrum sibi viuic: *Rom. 14. 2. Cor. 5.* Niemandt van ons / en leeft veur sy seluen: maer ten dienste van Godt bouen al / en dan / tot sijnder sielen / en voorts tot sijns naestens hulpe en salighepdt. Soo hy oock t'onsen veur-nemen / sy seluen als een exempel en spieghel stelt / segghende : Omnibus omnia factus sum; vt omnes facerem saluos: Ick ben allen menschen al gheworden: op dat ick een ieghelijck winnen en saligh maecken soude. Soo naer hem dit noch andere op ghenomen hebben / mettet spreek-woordt / en metten wercke.

Teghen de ghene / die hun tot verleydschap ende bedruenis van andere begheuen / strecke die waere en swaere sententie des Wyse-mans : Homines pestilentes dissipant ciuitatem: *Prov. 19.* Schimpighe en schadelijcke menschen verderuē een stadt. Want deur haer-lieder quaedt in-gheuen / exempel / ende op-stel / verderuen sy't al / daer sy aen-comen. Ende sy zijn de cause vande verwoestinghe der ghemeynte / van steden en van landen.

Dan soodanighe sprekkt Cicero : Nulla detestabilior est immanitas, quam eorum, qui lacerant scelere patriam: & in ea funditus delenda, occupantur: *Cic. 1. Offic.* Daer en is gheen verbloeckter boofhepdt / dan der ghener / die deur arghepdt ende quade stucken / hun vader-landt verscheuren: ende hun begheuen om t' selue ten gronde te verwoesten.

De sulcke moght-men met al-soo goeden rechte / Wyanden des menschelijcks gheslachts noemen / all-men eer-tijds eenen Cimon van Athenen noemde. Die soo alle menschen qualijck-baert beminde / dat hy alle de weereit / ende sy seluen mede haette. Dan / soo hem eens Alcibiades noch een kindt wesende / in t'ghemoedt quam / nam het in sijn armen / ende kusttet / met groote teercke.

teekenen van lieflijckhepdt dat kindt aenballende,
 Ghebraeght zijnde / wat hem ouer quam / teghen sijn
 naturel ende ghewoonte / dit kindt sulcken vriendelijc-
 hepdt ende blijdschap te bewijzen ! Ick hebbe (seyt hy)
 daerom dit kindt soo lief / om dat ick upt sijnen aerdt en
 seker teekenen / in hem veur-sie / dat hy noch eens/die
 van Athenen / een groote cause ende oorfaecke van veel
 verdriets ende quaedts worden sal. Alleen die hope
 dede sijn herte soo seer verheughen. Anders en moeght
 hy geen menschen gheluchten / noch met vrede gelijden.

Sy hadden veur-waer / d'een den anderen wel bon-
 den. Want desen Alcibiades was van sulcken arghen
 aerde / dat hy / noch een kindt wesende / ende Peri-
 clem sijnen oom eens mis-troostigh vindende / hem
 vzaeghde / waerom hy soo droeuigh was ? Hy ant-
 woordde : Ick heffe en legghe / hoe ick den Volcke
 goedt bewijs en rekeninghe gheuen sal / vande groote
 on-costen / die ick op de ghemeyne burse ghedaen heb-
 be : ende ick en sieder mi niet wel deur te gheraecken.
 Sooseyde dit kindt Alcibiades / sijn neef ken / daer op:
 Quinimò, cogitandum tibi potius, quomodo non reddas:
 Wat soude ghy v hoofd daer mede breken / seyt hy ?
 Pepsst lieuer ter contrarie / hoe ghy ghemeyne rekeninghe
 en sult gheuen. Den oom Pericles dit op-nemende /
 heeft sijn eyghen volck sulcken roeren van orloghe by
 den vbandt bedecktelijck op-gherockt / dat-ment qua-
 lijck coste af-ghespinnen : ende soo / dat de ghemeyn-
 te van Athenen gheen ghedachte noch moete en had-
 de / om van rekeninghe meer te pepsen : maer hadden
 al ghenoegh te doen / om hun Rijke deur den seluen
 Periclem te bewaeren. Ende desen ionghen / Alcibia-
 des / te manne ghecomen zijnde / heeft hem soo boorts
 ghedraghen / dat hy sijn eyghen Vader-landt in vele
 manieren ghequolen / ende ten eynde gansch verdo-
 uen ende verwoest heeft.

Ende dien Timon veur-seyt / was oock soo boos en *Fulgos. ibid.*
 onmenschelijck / dat / als hy eenen ouden sijghe-boom
 ** 2 (daer

(daer vele van Athenen haer seluen aen verhanghen hadden) af-cappen soude / om sijn huys te vermeerderen : gingh eerst by de Magistraet / ende verclarde daer ouer-luydt : Soo wie leuens moede waere / ende sy seluen verhanghen wilde / dat hy terstondt comen soude / eer hy sijne boomen velde. Wat een on-aerdighe nature van menschen is my dat ? Jae't : maer noch schadelijcker byanden der ghemeynte zijn sy / die andere / naer de siele / deur quade leeringhe / als ketteren / oft deur quaden raedt ende exempelen / als Politijcken en quade Christenen / verleyden en verderuen.

Daerom / ghelijck het een seer schadelijcke saecke is / als sommighe hun sinnen en vermoghen / tot verleydschap van andere stellen : al-soo doen sy seer wel / die met al haere maght / haeren naesten tot meerder deughdt en salighepdt soecken te brenghen . Eenighe met het prediken van d'woordt Godts / ende salighe vermaninghen : andere deur t'vervoorden van kercken / Cloosteren / Collegien / Scholen / Godtshuysen / ende dier ghelijcke godt-salighe instellinghen / tot Godts eere / en salighepdt der sielen eyghentlijck streckende. Als oock alle andere / die naer haeren staet oft ampt / de goede beur-staen / ende de quade behoorlijk straffen / ter ghemeyne ruste en wel-standt . Onder alle welke / de minste noch de leste niet en zijn (al noeme ickse leet) die deur goe'dt exempel ende ghestichtigh leuen / andere / als metter daedt / wijsen en leyden / deur den wegh der deughden ten eeuwichen leuen.

Dus heeft het my goe'dt ghedocht / ter meerder eeren Godts / ende tot een weynigh onder-standts van sommighe sielen / onder soo groot ghetal / van die verloren gaen / oock wat de handt toe te steken / neffens soo vele andere die den principalen / ende beur-neemsten last draghen : om met dit selue / d'welck ick naer mijn cleyn vermoghen soude connen by brenghen / te helpen : oft om eenighe der dolende / ten rechten weghe te doen keeren : oft die twijfelachtigh is / goeden raedt
en

en basteren standt te geuen ; oft emmers/ die noch staen/
en deur het oprecht Catholijck ghelooue/ den salighen
wegh der gheboden Godts wandelen/ in het selue deur
mijn cleyn toe-doen te ystercken/ en den moedt tot wel-
doen te vermeerderen/ om te blijtiger al te deur-comen.

Hier toe hadd ick/ ouer acht oft thien iare/ seker Vra-
gen en antwoorden in dicht oft rijm gestelt: waer in ick
het principale van t'Chriſten geloof/ ende van t' deugh-
delijck leuen in t'cozte begrijpende was/ ten op-sien der
Chriſtelijcke Jongheydt: wiens goedt onder-wijs my
out seer aen-gestaen heeft/ als wesende een bande of boz-
lijckste oefeninghen/ die men in de Chriſtene ghemeyn-
te doen moght. En/ soo ick tot een cozt en claer beduydt
der seluer hōdert Vragen en antwoorden/ begonst eni-
ghe uyt-legginghe daer op te stellen/ meest om te bewij-
sen wat dat sy al in-hielden/ en watter op liep/ om soo
veel te meer profijts ter sielen/ veur die't lesen oft hoorē
moght/ Chriſto aen te brengen: soo ist gheschiedt/ dat
het onder de handt meer ende meer wassende/ langher
aen-gheloopen heeft/ ende meerder gheworden is/ dan
ick gheschickt oft oock ghedacht hadde.

Dat den Catechismus/ oft Chriſtelijcke leeringe aen-
gaet/ dat hebb' ick meest al in t'cozte ghestelt: als meer
dienende tot een verberschen van t'ghene/ dat men te
veuren ghelooft ende elders gheleert heeft/ dan tot een
nieuw her-nemen van t'ghene/ d'welck soo wel ende soo
menighbuldelijck van andere tot noch toe ghestelt ende
uyt-ghegeuen is gheweest. Soo waer nochtans iet
sulcks van my wat langher oft breeder verhandelt
wordt/ dan andere puncten der ghelijcker materie/ dat
magh uyt sulcker oorſaecke gheschiedt zijn/ om dat by
auonture t' selue op sulcker manieren eer-tijds niet en
heeft gheroert gheweest.

Waer by het oock comt/ dat sommige Capitelen cozt-
ter ballen/ en andere ter contrarie seer langh. Niet/ dat
in de cozte/ stof ghebzak/ om oock in d' lange te beleyden:
maer/ om dat sulcks/ oft soo noodelijck niet en scheen te

wesen / ofe dat-men het selue deur andere betere wegen/
vernemen en weten moghte : al-daer de saecke langher
aen leydēde/daer't my ozboozlijckst, en heden-s'daeghs
meest dochte van noode te wesen. Enniers/daer de geest
my toe dreef in t'schijuen/daer hebb'ick de penne oock
latē loopen/soo verre my mijn herte getupghde/ dat ick
met eenen goeden peuer gheroert was/ om t'quaedt en
der quaed-willighen voort-stel te beletten en om Godts
eere en de deughd te verboo:deren. Welcke myne goe-
de meyninge men oock wijten moet/al t'gene/ datter oft
niet soo treffelijck/ oft niet soo ozdentlijck ghestelt en is/
als de saecke oft de Leser wel souden met rechte mogen
verepflichen. Biddende daerom dē seluen/dit mijn cleyn
beur-nemen soo te willen in dancke nemen/als ick hope
dat Godt doen sal: wien ick met Daud segghe 'als hy
nu gereedschap tottet sichten des Tempels ghemaecte
hadde: Scio, Deus meus, quōd probes corda ; & simplicita-
tem diligas. Vnde & ego, in simplicitate cordis mei, latus
obtuli vniuersa hęc: **Ick wete wel/ o mijn Godt/dat ghy**
de herten aen-siet/ ende beproeft : en dat ghy de eenbul-
digheydt bemint. Daerom hebb'ik oock, in de simpel-
heydt mijnder herten / met blydschap / vry-willigh/ v
alle dese dinghen op-ghedreghen.

Dat ick dit boeck dē naem CHR' STELYCKEN VVAER-
SEGGHER hebbe ghegeuen / reden is dese : Om dat nu
de mensche soo geneyghyt zyn om raedt en daedt te ver-
soecken van hem / die de gheswozen byandt Christi en
der Christenen is: dat is/vanden boosen geest/in sijn al-
lendige slaefsche dienaers/en dienarellen/Tooueraers/
Waer-seggers/Geboorte-lesers/Fortun-seggers/ Hād-
befienders/en sulcke verdupuelde menschen. Het welcke
fenijnigh quardt / hoe't meer en meer onder de Chyste-
nen verbreydt: hoe dattet te claerder een teecken is van
een groot af-scheyden van d'ewighe Waerheydt en
wacrachtigen Saligh-maecker / Christus IESVS onse
Heere. Erst-mael/by ghebreke van ghelocue:daer naer
vervolghens / deur een ongoddelijck leuen : Waer mede
de wee-

de weereelt heden-s' daeghs schijnt ouer-goten/ iae deur-
weyckt te wesen: naest het punct / om te verdrincken en
te versincken: ende meer dan tijdt de selue de handt te
bieden/en alle andere op te roepen/ter hulpe: op dat sy
in haere boof heydt niet en versmoore.

All-men dan nu soo tot vragen en onder-soecken ghes-
neyght is/ en om in alle tegent heydt oft noodt/ tot de lo-
ghenachtighe Waerseggghers te loopen: soo hebb' ick
desen boeck den naem van CHRISTELYCKE VVAERSEG-
GHER willen gheuen: op dat-men gherustelijck hem toe-
gae/ ende vzij vraghe/ sulcks all-men weten oft hebben.
wilt. Hopende dat hy/ oft ind' besonder/ oft emmers in
t'ghemeyne/ goedt bescheedt en verclaers sal gheuen/ op
t'ghene dat-men met ganscheydt des herten/ ten goeden
beur-nemen vragen moghte: soo wel om spoedelijck en-
gherustelijck te leuen / als oock om wel ende salighlijck
te steruen. Ende om soo/ deur dit tijdelijck verdruct/ het
eewigh verdruct t'ont-gaen/ ende die blijde/ ghedueris-
ghe hemelsche wel-vaert en glorie te becomen. Waer-
toe ick oock den goed-willighen Leser bidde / my met
sijn ghebedt te willen helpen.

TOTTEN LESER.

Iffer iet, dat v herte doet heffen, oft legghen;

Oft, vuilt ghy iet vveten, dat v moght baten:

Vraeght desen WAERSEGGHER, hy salt v segghen:

Vraeght vry, hy en sal v inden noodt niet laten.

*W*nde op dat ghy te beter teghen de VALSCHE
VVAERSEGGHERS en der-ghelijcker ongod-
delijcker menschen voort-stel moght bevrijdt
wesen/ soo heb' ick op d'eynde des boecks ee Tractaet
van al-sulcke boofheden ghestelt / als een schild-wacht
en waer-schouwinghe/ met salighen raedt ende reme-
die daer teghen; soo ghy daer sult vinden.

Op:

Op den Christelijcken Waerseggher.

WAER in de Saligheydt des menschen is ghelegghen;
Dat is een swarigheydt, die alle VVijse vveghen.

Dit heeft men oyt ghevraeght, ghesocht in allen hoeken:

Elcks schole dit ghevvaeght, dit riepen alle boecken.

Maer noyt en hebben sy, met al hun spitse sinnen,

Den grondt van dit punctt vrij, te recht connen verovvinnen.

Maer ghy, ô Leser goedt, hoe slecht, hoe iongh van iaeren,

VVilt ghy met cloecken moedt, vvijser dan al die vvaeren,

Den rechten sin verstaen, en saligheydt verovveren,

Dat ghy met Godt moght gaen, vvanneer ghy comt te steruen?

Ten is v gheenen noodt, der Philosophen droomen,

Oft boeck van bloede roodt, t'onder-soecken met schroomen.

VVegh, weggh, van hier, als roock, vier-seggers, hand-besinders,

Gheboorte-lesers oock, als duyuels plicht-bedienders.

Vrij-moedigh neemt ter handt, en leest desen VVaerseggher,

Hier vindt ghy VVaerheyds standt, en valscheyds weder-leggher.

Leest, siet, daer t v best greyt, hy sal v claer vermellen,

VVaer in dat saligheydt, en vvel-standt is te stellen.

Niet in des vveerelts pracht, hoogheydt, prijs, edel stammen,

Rijckdom, vvellust, oft maght, des men Godt siet vergrammen:

Maer in d'op-recht Gheloof, ghebruyck der Sacramenten,

End' in der Deughden schoof, met Godt in t' hert te prenten.

Mids VVeerelts cloeck versmaen, deur eē godvruchtigh leuē,

Denkend' op s' Doodts bestaen, om Godt sijn siel te gheuen.

Leet dan met vlijtigheydt, en leert de rechte vveghen,

VVaer in de Saligheydt des menschen is ghelegghen.

I. D. C.

CHRISTE-

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and blurring.]

1880
 1881
 1882

Quod sibi principium posuit Sapientia vera ?
Numinis, infixum summisso in corde, Timorem.

Welk is d'oprecht begijn: om tot Wyshheit te comen?
De Vreesse Oddro; met sin: Sonder diec te becomen.

Divine Sageſſe, Donne moy adresse, Pour aller a vous ?
Commenc' a refraindre, Ton coeur, et a craindre, De Dieu le courtois.

CHRISTELYCKEN
WAERSEGGER:

Deur

den E. Heere P. IOANNES DAVID,

Priester der Societeyt IESV.

CAPIT. I.

*Welck is d'oprecht beghin, om tot Wijsheydt te comen?
De Vreesse Godts, met sin: sonder dies te beromen.*

En beuindt daghelijcks / waerachtigh te wesen / het ghene dat den Philosophie seght: Omnes homines natura scire desiderant: Alle menschen hebben uytter nature een begheerte / om te weten. Ende dit niet alleen in de gemeyne ondersoekinghe / van sacken die men door t'ghesichte / oft ghehoor / oft eenighe andere bespeuringhe vernemt: maer oock in ernstige becominghe van alderhande scientien ende wetentheden / deur welcke men iemandt pleegh wijs ende wetende te rekenen. Elck heeft dan eenen treck om tot wetentheydt ende wijsheydt te comen. Maer de hooghste ende edelste wijsheydt is ghelegghen in Godt te kennen / ende sy seluen. Om welke wijsheydt S. Augustinus was bidende / op dese maniere: Domine, nouerim te; nouerim me. *Aug. Soliloq. lib. 2. ca. 1. tom. 1.*

Aristot. 1. Metaph.

Waerachtige Wijsheydt.

Dan de kennisse Godts / sprekht Christus aldus: Hæc est uita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum; & quem misisti, Iesum

Ioan. 17.

sum Christum. T is het eenwigh leuen/ dat sy b kennen / alleen waerachtigh Godt : ende Iesum Christum / die ghy ghesonden hebt. Dat is den bondt ende de wete/ als seker middel/ om ten eenwighen leuen te gheraecken : oprechte kennisse Godts/ deur Iesum Christum/ sijnen eenighen sone/ onsen heere. Van sy seluen te kennen (welcke wijsheydt soo met de eerste aen een houdt/ dat sy daer qualijck om af scheidt is) weerdigh is te bemerkken / hoe selfs de Heydenen op den tempel van Apollo stelden met gouden letteren/ Nosce teipsum : Kent v seluen. Waer mede sy te kennen ghauen/ dattet oock tot de hooghste en excellentste wijsheydt dienende was/ sy seluen te kennen : ende tot welcke niemandt en gheraecht / dan deur een besonder verlichten ende gratie v Goddelijcker wijsheydt.

Diogen.
Laertius
lib. 10.

Ierem. 15.

Tot dese meeste en weerdighste wijsheydt/ behoort oock toe/ het goedt vant quaedt t' onderscheyden : waer van Godt selue soo vele houdt/ dat sy sulcke menschen sijnen mondt heet te wesen : seggende aldus deur den Propheete Jeremias : Si separaueris pretiosum a vili; quasi os meum eris : Ist saecke dat ghy het goedt ende t' costelijckhe/ vant snoode ende verwoyden verscheydet/ soo sult ghy als mijnen mondt wesen. Want ghelijck den mondt deur den smacck en gheboelen / int voetsel verwoypt het ghene dat schadelijck waere: als soo onderscheydt sy oock tusschen goedt ende quaedt / met wijs ende rijp bonnis van saecken te gheuen. Ende daerom dient ooc tot dese hooghste wijsheydt/ te onderkennen ende te verdeylen t' ghene dat eenwigh is/ vant vergankelijck : dat de siele aengaet / van dat het lichaem toccomt : ende dergelijcke andere dinghen/ eenen Christenen mensche ter saeligheydt dienende.

Ecl. 6.

Maer/want het een cleyn saecke is/ t' goedt te weten / ende niet te doen: soo en wordt niemandt te rechte wijs gheheten/ dan die daer smacck in vint / ende hem daer aen houdt / volghende het wtwijsen vant Latijnsche woort : Sapiens a Sapia. Aldus seght den Wijsman : Sapia doctrina; secundum nomen est eius : & non est multis manifesta : De wijsheydt der leeringhe is volghende haeren naem : ende sy en is niet vele bekent. De reden is clær : want een ieghelijck wilt wel weten / maer luttel daer naer doen en leuen.

De vraghe dan was : welck het beghinsel is / om tot sulcke smacckelijcke wetentheydt / ende waerachtighe wijsheydt te comen. want het beghinsel/ als de deure ende inganc vant huyg/ moet vooz al vonden wesen/ soudemen daer in gaen.

De vreefe
Godts be-
ghin der
Wijsheyd.

De antwoort seght / dat de vreefe Godts t' beghinsel deser wijsheydt is. Dit ghetuyght ons de heylige Schrifture in verscheyden plaetsen / ende besunder tot drij oft vier mael met ghelijcke woorden: soo namentlijck de Propheete Dauid seght : Initium Sapientie,

Timor

Timor Domini. Het beghinsel der wijshepdt is de vreesse des Hee- *Psal. 110.*
ren. Soo seght oock de Wijsman meer dan eens. Men vrees *Prov. 1.*
Godt eerstmael als Heere: daer naer als Vader. Ende soo *9.*
gustijn seght/ghelijck den buistel oft naelde den draecht deur treckt/
alsoo byenght d'eerste vreesse de tweede inden mensche/ ende ten eyn-
de oock de waerachtighe liefde. Soo datmen achternaer t'quaedt
laet ende t'goedt doet/ uyt liefde ende reuerentiale vreesse / die de
goede kinderen/ ende Godts Heplighen betaemt / d'welckmen eerst
al maer en dede uyt vreesse van toorn ende castijdinghe/ die de sla-
uen plaghten te hebben.

Seer wel dan werdt de vreesse des Heeren het beghinsel der wijs-
hepdt ghenoeemt: want soo den Wijsman self ghetuyght: Timor *Eclli. 1.*
Domini expellit peccatum: De vreesse des Heeren drijft de sonde uyt.
Het welck een daedt ende werck der wijshepdt is: soo wel diemen
met sulck een beghinsel soecket te becomen/ als oock van welcke men
nu den eersten graedt ende trap vercreghen heeft. Want als de
meeste ende beste wijshepdt is / wel doen / ende heplighlijck leuen
(ghelijck in het naeste Capittel volghet te bewijzen) soo ist een goedt
en groot beghinsel d' seluer / almen voor d'eerste de sonde hem quijt
maecht/om soo tot het oeffenen der deughden te gheraecken.

Daerom seyde den H. Basilius wel / dat die eerste slaueelijcke
vreesse Ilagogenicus was / dat is die den mensche inlepdt tot een beter
ende hepligher vreesse. Ghelijck dit selue merckelijck in de maniere
van doen bevonden wordt / die S. Jan den voorlooper Christi ge-
houden heeft: als hy de sondaeren eerstmael de vreesse van straffe
aengheiacghet heeft / op datse souden leeren van de toecomende
gramschap vluchten / en op dat hysse deur waerachtigh leedtschap
van souden wijser maecken soude / ende soo tot Christum aenbren-
ghen/ die sy uyt liefden dienen souden / naer dat hun herten daer toe
deur vreesse souden bereedt ghemacket zijn. Soomen daghelijck
siet/datmen t'quaedt werdt laetende ende t'goedt doende uyt liefde/
d'welckmen te voren al dede uyt vreesse: volgende dat vers:

Oderunt peccare boni virtutis amore, &c.

De quae doen somtijds deughd/uyt vreesse' geltrakt te zijn:

De goe doet al met vreuchd/want liefd' en is gheen pijn.

A Daerom wast/ dat Godt / eer hy sijn volck de Wet ghaef / den *Exod. 19.*
bergh met roock/ brandt/ groot gheluydt der voisen / als trompet-
ten/schrydomelijck maecte / ende t'volck een ontsprekelijcke vreesse
aen iocgh: op dat sy deur die vreesse / als deur een bequaem beghin-
sel / tot beter onderhoudt sijnder gheboden souden comen. Wel-
volghende/ Moyses seyde/als sy van benauthepdt meynden te ster-
B uen; *Ut probaret vos venit Deus: & ut terror illius esset in vobis; Exod. 20.*

¶ ij

& non

& non peccaretis : Godt heeft dit soo ghebaen / ende is soo tot ulieden gheromen / op dat hy u-lieden pzoenen soude: ende op dat sijn vzeelse in u-lieden soude wesen/ende dat ghy niet en soudt sondigen.

Vreesse der
Straffe.

Alfoo is de vreesse vande palmette oft feurel / ende van de roede/ den kinderen het beghinsel om tot wijshepdt/deughdt/ en gheleert- hepdt te gheraecken. Ende niet alleen en houdtmen de ionckhepdt (soo in huys als in schole) in bedwanck ende goedt officie / doort ontsigh der castijdinghe / de roede om hoogh / ende meest aende schouwe stekende : maer daer mede houdtmen oock een ghemeyn- te in goede ozden / den rechter niet te vergeefs het sweerdt dra- ghende : soo S. Paulus seght : Si autem malum feceris : time: Ist dat ghy quaedt doet : vreesst. Dies de galghen ende sulcke gherechten van Justitie / die opde heirbaenen / ende oock som- tijdts op de merckt staen / maecken de boose menschen wijser upt ontsigh : ende maecken dat sy ten eynde oock wijs worden/ en wel doen/ upt liefde der deughdt.

Rom. 13.

Academic.

Hier toe dient oock wel t'ghene datmen leest vande plaetse die Plato upt seker reden voor een plaetse van studien / ende van wijshepdt te becomen / vercozen hadde / bouen dattet oock sijn gheboorte- stede was/ ghenaeint Academia. Sijn reden van dese plaetse te verkielen tot wijshepdt te verkrijghen / ende andere sij- ne wijshepdt mede te deplen / was dese / soo Polybius beschrijft: Quia ex frequenti terramotu saepe colliditur: Want die plaetse dick- mael deur aerdbeuvinghe beroert werdt. Timor enim, sicut mode- stia cognatus est, ita familiaris est sapienti : quia scilicet mentem componit & humiliat : Want de vzeelse / ghelijck sy de maetig- hepdt nae bestaet / alsoo is sy oock den wijzen ghemeynlaem: want sy den moedt wel stelt / ende ootmoedigh maect. Van dese plaet- se/ Academia, hieten sy alle Academici, die daer om wijshepdt te gherijghen verkeeden: ende naemaels oock om andere redenen / als oock andere plaetsen van studien.

Polybius.

Erels 12.

De volmaecte vzeelse Gods / is een waerachtigh onderhoudt snyder gheboden/ soo de Wijse-man seght : Deum time, & manda- ta eius obserua : hoc est enim omnis homo. Vreesst Godt/ ende on- derhoudt sijn ghebodt : dats den gheheelen mensche. dat is / al de wijshepdt ende salighepdt. Overfulcks / alle goede ende oprechtighe menschen / als Job/ Tobias/ Zacharias/ Simeon/ ende der- ghelijcke noch heden daeghs/ werden al Godtvreesende en Godts- bzuchtighe menschen gheheeten.

Watter in d'antwoorde staet [met sin] beteekent / dat den mens- sche de vzeelse ter herten moet nemen / soude hy tot wijshepdt co- men, want soo sal hy tot aendachtighepdt comen / daer hem de
vzeelse

vzeefe toekiert ende drijft. Welcke / ist dattet metten inwendighen sin ende toedoen des verstandts niet en gheschiedt : dat hy ten minsten den sin des lichaems / ende uytwendigh ghevoeligh besessen van sieckte / teghentheydt / tribulatie / angst / ende dergheleijcke slaende oft dreyghende handt Godts / waer neme / ende te wercke stelle : hem wachtende / dat hy niet en zij / als die int slaen gheen ghevoelen en hebben : vele min het dreyghen des Heeren achten. In sulcke en vaet de vzeefe Godts niet / maer worden int castyden langhs soo harder / als den aen-beldt.

Dat int eyndeken staet [sonder beroemen] niet alleen en ist om t'voldoen vant vercken / oft omt rijnen ghedaen : maer om te bewijlen / dat een goedt ende Godtuychtigh mensche / hem niet en moet beroemen van deughden : maer altydts te minder ghevoelen van sy seluen hebben / hoe hy beter en beter wordt. Soo seght de Wijse-man : Quanto magnus es, humilia te in omnibus: *Eccle 3.* Hoe ghy meerder ende beter zijt / verootmoedicht v dies te meer in alle dinghen. Soo sy oock haer te meer moeten booghen / die groot van stature zijn / om deur nedere poorten en deuren te gaen / by dat de kleyne doen. Ende daerom en ist niet te vergheefs / dat onsen Heere seght : Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in Regnum caelorum : Het en zij dat ghylieder als kleyne kinderkens wordt. (deur ootmoedighheydt) ghy en sult int rijcke der hemelen niet comen. *Matth. 3.*

Ghebedt / om de Vzeefe Godts / ende waerachtighe Wijsheydt te verweruen.

Heere Jesu Christe / die de eeuwighhe wijsheydt des Vaders zijt / want ick v noch niet ten rechten en beminne als Vader / gheeft my de gratie / v te vzesen als heere : op dat / de vzeefe de liefde by v zengende / ten eynde deur dit goedt. beghinself / tot waerachtighe wijsheydt ende onderhoudt ulwer gheboden / ende soo totten inganck des eeuwighs leuens / naer dit leuen gheraecten magh. Amen.

C A P. I I.

*Wie is vvaerachtigh VVijs, vvijsfer dan alle VVijse?
Die leeft naer Gods bevvijs, vvel vveerd datmē hem prijse.*

We vvaeghe gheeft te kennen / t'ghene dat voor ghe- A
sepdt is: te weten / dat een Christen mensche de beste
ende de hooghste wijshepdt soecken moet: ende
vvaeght / Wie datter wijser moet gherkent zijn
dan alle de wijse / diet maer en stellen in vele te we-
ten / ende hooghe / wonderlijcke ende vernufte dinghen te verfin- B
nen: ghelijck de Heydensche Philosophen / Poeten / ende Ora-
teuren deden. Soo oock sulcke Christenen doen / die vele willen
weten / maer luttel doen. Die alsoo seere met haere hooghe wetent- C
hepdt bekommert zijn / dat sy / midts haer quaedt leuen / den put
der eeuwigher verdoemenisse voor haer voeten niet en sien. Ghe-
lijck dien wijfen ende vermaerden Serre-lijcker Thales Milefus
dede: die den loop des hemels ende der sterren willende deursien
ende begripen / den put voor sijn voeten opder aerden niet en sagh/
daer hy in viel: wien t'selue / midts dien / van een oude vrouwe
verweten wierdt.

Wel doen,
is de mee-
ste Wijs-
heydt.

Thales Mi-
leus.
Laërt. lib. 1.

Hier hy dient seer wel t'gene dat S. Augustijn seyde / als hy nu op
sijn bekeeren stondt / hoor ende het wonderlijck bekeeren van som-
mige houelinghen des Keyfers edelmans / die deurt lesen van
S. Antonis leuen beweeght waeren / ende de wereldt verlaetende /
haer tot een herempts leuen begheuen hadden: soo seyde S. Au-
gustijn / Alpinus sijnen medegeselle dapperlijck opvarende: Quid
patimur? quid est hoc? quid audisti? Surgunt indocti, & cælum
rapiunt: & nos cum doctrinis nostris, sine corde; ecce vbi voluta-
mur, in carne & sanguine: Wat sal ons wesen? Wat is toch dat?
Wat hebby daer ghehoort? De onghelcerde staen op / ende nemen
den hemel met ghewelde in: ende wy / met alle onse gheleerthepdt /
sonder herte oft sin / siet waer wy bliuen wroetende int vleesch ende
bloedt / als int slijck ende vuylichepdt.

August. lib.
8. Confess.
cap. 8.

Wt alwelcke ghetuyghemissen / de antwoorde seer wel seght /
dat die wijser is dan alle wijse / die wel doet / ende naer Godts
bewijs leeft. Want daer mede soeckt hy / vindt hy / ende crycht
hy het opperste goedt: soo ghebruyckt hy dan de opperste ende
wijste wijshepdt.

En aenghesien dat de Dreele Godts den mensche totter deughdt
bzenght / die ghelegghen is int quaedt te schouwen / ende t'goedt
te doen:

Quis magnos toto orbe sophos Sapientior anteit ?
 Qui probus est. Habet hæc solidam Sapientia laudem.

Wie is waarschtich Wyd; wyser dan alle wysse ?
 Die leeft naer Oddts bewys: Wel weerd datmen hem prysse.

Qui est le plus sage, Que voye nostre aage, En aucuns quartiers .
 Celay, qui pourmeine, Par la droite pleine, Des diuins sentiers .

te doen: soo werdt de selue wel t'beghynfel van sulchs / als van de opperste ende beste wijshepdt gheheeten. Aldus staect int boeck Job: Timor Domini, ipsa est Sapientia: & recedere à malo, intelligentia: De vreesse des Heeren / dat is d'oprechte wijshepdt: ende de vant quaedt te scheyden / dat is verstandighepdt. Soo seght oock Gregorius Nazianzenus seer wel: Prima sapientia est vita proba & honesta, & apud Deum pura mens; per quam puri puro iunguntur, & sancti sancto sociantur: D'eerste ende meeste wijshepdt is een loflijck ende pijselijck leuen / ende een supuer herte voor Godt: deurt welke / de supuere met den supueren/ ende de heplighe met den heplighen (dat is/ met Godt) gheboeght worden.

Iob 28.

Greg Nazianz.

Dele waerachtighe wijshepdt gaet alle schatten ende pijsen te bouen / soo den Wyseman betuyght / segghende aldus: Præposui illam Regnis & sedibus: & diuitias nihil esse duxi, in comparatione illius: Ich hebbe de wijshepdt bouen alle Coninckrijcken ende throonen ghestelt: ende de rijckdommen heb ick als niet gheacht / by die te ghelycken / oft om die te bekomen. De reden gheeft hy daer by / als hy noch voorts seght: De wijsehepdt is voor de menschen eenen onepndelijcken schat: den welchen soo wie te wercke ghestelt heeft / die zijn alle Godts vriendschay mededeelachtigh gheworden: soo/ midts de ghauen der wijshepdt en gheschichthepdt/ in sijn behaeghen staende.

Sap. 7.

Wijsehepdt, niet om schatten.

Dies en walt sonder saecke ende reden niet / dat de Heydenen/ wel wetende / dat sulcken costelijcken schenck van Godt quam/ ende dat men sonder Godts ghebinghen / niet met allen wijselijck bestaen noch becomen en coste / soo walt dat de oude Philosophen den sin ghauen / van d'beldt der Wijshepdt als een goddinne op de deuren haerder tempelen te schilderen / met dese woorzen daer by: Vfus me genuit, peperit Memoria; Sophiam me vocant Greci, vos Sapientiam. Ego odi homines stultos: Het Shebrypck ende experientie is mijn vader / de Memozie is mijn moeder. De Grieken herten my Sophiam, de Latijnsche/ Sapientiam: Dat is/ Wijshepdt. Ich hate lotte ende onwijse menschen.

Polybim.

Den pijs ende weerde deser waerachtigher wijshepdt wiste Alphonsus Coninck van Arragonien wel te schatten. Als hy eens van sonnighe ghebraeght was / hoe het gheschieden moghte/ dat hy in soo grooten macht van rijckdommen zijnde/ arm moght worden? Hy antwoorde seer wijselijck: Si Sapientia venditaretur: Waert saecke dat de Wijshepdt te coope quaem. Te kennen gheuende dat hyt om die al gheuen soude / als meer achtende/ dan alle de schatten sijns rijcks. Ende niet sonder reden/want den heplighen

Panorm. in proemio li. 3. de rebus gestis Alphonsi.

heylighen Gheest gheeft dit selue ghetuyghenis van de liefde / die de mensche deur dese Wijshepdt in Godts gratie ende welbehaghen brenghet. Hy seght soo : Si dederit homo omnem substantiam domus sue pro dilectione, quasi nihil despiciet eam: Al ghaue eenen mensch alle sijn substantie ende goet / voor de liefde / hy soud het al luttel achten watter hy vozen ghaue.

Canst. 8.

Chronie A.
relatense.
Speculum
Aquilin.

Oorspröck
der Studien
te Parijs.

Hier op dient seer wel/tghene dat de oude registers ende Chronijcken van Franckrijck bermellen / hoe de studien ende gheleerthepdt eerst te Parijs ghecomen zijn. Te weten / dat ten tijde van Carolus Magnus / twee gheleerde mannen / Joannes Mailrosus ende Claudius Clemens / int iaer 791. mette coop-luyden te schepe aen de costen van Franckrijck ghecomen zijn. De welke soo sy gheer coopmanschap als andere den volcke voor te stellen en hadden / soo begosten sy te roepen : Si quis est auidus Sapientia; veniat ad nos, & accipiat eam : nam apud nos venalis est : Soo wie Wijshepdt begheert / dat hy tot ons come : want sy by ons te coopen is. Ende / soo sy dit dickmael riepen / sommighe meynden dat sy sot ende uytstinnigh waeren. Maer dit selue ter oozen des Conincks comende / deur Flacrum Albinum / die met henlieden discipel van dien eerweerdighen Beda hadde gheweest / zijn totten Coninck ontboden / ende onderbzaeght oft soo waere? sy seyden tae: ende dat sy die inden naem des Heeren / de sulcke leuceren ende aenschicken soudent / diese met behoorlijcke weerde soudent begheeren. De Coninck bzaegde / wat sy daer veur hebben moesten? Sy antwoorzen / dat sy drij saecken begheerden : 1. Bequaeme plaetse. 2. Bequaeme herten / als vaten. 3. Nooddruftighepdt / sonder welke den mensche niet leuen en can : dat is / Cost ende klederen. De Coninck zeer verblijdt wesende / heeftte beyde by hem ghehouden. en soo heeft Franckrijck in alle scientien ende gheleerthepdt beghinnen te floreren / ende is vermaert gheworden.

Tot lof ende groot-achten deser Wijshepdt / deur welke de mensche met wel-doen Gode te naerder comt / mocht ick hier by brenghen t'ghene dat onder de Heydenen soo smaert is / van de seuen Wijse der Grieken. Soo die visschers in Milefia haer net uyttrucken / daer was eenen die opden banck den coop maecte / soot vallen soude. En siet sy tracken int net een gouden tafel op / diemen Tripus noemt. Daer tees gheschil onder de visschers ende den coopman : die segghende dat sy van visch verstaen hadden : desen / dat hy den banck ghecocht hadde. Het gheschil quam totten gemeynen volcke / midts de nieuwichhepdt / ende den grooten schat die daer aen cleefde. En de saecke Apollo aenghegheuen zijnde / gaf voor antwoorde / dat men de gouden tafel den alderwijsten gheuen soude : sy wierdt

Valer. Max.
lib. 4 cap. 1.
Plutarchus
in Vita Solonis.
De seuen
Wijse der
Grieken.

wierdt met den ghemeynen raede aen **Thales Milesius** gesonden: maer **Thales** sādte aen **Vias**: **Vias** aē **Pittarus**: **Pittarus** boortē aen een andere: en soo deur alle seuen **Wijse** / tot **Solon** toe/ als tot den alderwijsten. Maer **Solon** gafse aen **Apollo Delphicus** ouer/ segghende / dat de eere **Gode** alleen toequam. Hier uyt spruyt dat sprecki-woordt: *Tanquam ex Tripode*: Hy spreekt wyselijck en sekerlijck / als oft al van **Godt** quame. Maer onse **Christene Wijshedyt** gaet alle hare **Ozakelen** en **Philosophien** te bouen: die int wel doen gheleghen is.

*Cicero epist.
ad Brutum.*

Watter in d'antwoorde staet [*wel vveerd datmen hem prijse:*] be- teerckent dattet niet wel te samen en staet / **Wijse** zijn ende sy seluen pryisen: als oock/sy seluen mispryisen. Zoo seght **Cato** teghensulcks:

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipse.

Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

*Cato lib. 2.
Distich. 17.*

En wilt v seluen niet pryisen/ noch v mispryis vermett:

Want soo doen de onwysen/die d'ijdel glori quelt.

Somnighe merckende/dat/sy seluen pryisen/te tastelijcke dwael- hepdt is: die nement gheheel op eenen anderen cant/ende mispryisen haer self metten lippen / maer metter herten comen sy op een uyt met de eerste: te weten/ijdel glorie soeckende/maer al bedecker en subtylder wegghen. Die wel doet dan/ als d'alderwijste/is weerdte datmen hem prijse: maer hy sy seluen niet. Zoo de **Wijseman** seght: *Laudet te alienus, & non os tuum*: Dat een ander v pryise / ende v selfs mondt niet.

Prov. 27.

Ghebedt om goet en deughdt saem te worden.

Godt/gheuer der alder-beste ghauen/aenghesien wy van ons seluen niet en hebben / bevyjdt ons van ijdele wijshedyt/die opgheblaesen maect/ende die noch v noch haer seluen en kent. En wilt my met die **Wijshedyt** beghiften/die int soecken vant eeuwiggh goet gheleghen is: op dat ick deur den wegh der deughden daer toe eens comen magh. Amen.

CAP. III.

*Wie is vvaerachtigh d'vvaes: d'vvaeser dan eenenigh sot?
Soo vvie lieuer (eylaes) den duyuel dient, dan Godt.*

*Cicero Epist.
lib. 9. ad
Papir.*

*Quaedt
doen, de
meeste
sotheydr.*

*Geogor. 18.
Moral. cap.*

25.

Seneca.

Math. 25.

Eclh. 27.

3. Cor. 14.

Mer zijn vele manieren van sotten: ghelijck oock Cicero/een van desen/maer nochtans een bande wijste/op sijn maniere/sel seght: Stultorum plena sunt omnia: Het isser al vol sotten. Want / al ist datmen die ghemeenlijck sotten noemt / den welcken sinnē ende herstenen ghebecken/ en in teecken van dies / den sots-caproen draughen: nochtans vindtmer vele meer andere / soo wy daghelijcks te kennen geuen / als wy let in een ander deshaluen berispen/segghende: Hy is sot dat hy dat doct: hy is sot dat hy daer gact: Hy is sot dat hy hem soo lact bedrieghē: en soo voort in daghelijckeliche gheschiedenissen. **O** welke waert dat wy soo wel in ons seluen bemerkten als in een ander/wy soudē dickmael bevinden / dat wy sot zijn als wy meynen seer wijs te wesen. Want/ghelijck S. Gregorius seght/
Tanto quis stultior est, quanto plus conatur sapiens videri: Soo veel is niemant te sotter/hoe hy wijser wilt schijnen te wesen. En moghten wel alleghelijck met Seneca segghen: Si quando fatuo delectari volo; non est mihi longē quaerendus: me video: Als ick eenen sot soude begheeren om my te vnaecken: ick en moct niet verre gaen / oft seere soecken om eenen te vinden: ick aensie my seluen. Te kennen gheuende / dat eenen mensche sy seluen wel besiende / vele dingen binden soude / daer hy als sot in moght berispt ende veur d'waes uytghegheuen worden.

Ich late staen de onvoorzienigheydt der d'waese maechden: die alleenlijck een weynigh olie in haer lampen namen / om d' ooghen vande mēschē te behaghen/ deur d' uytwendigh schijn: sonder promissie van olie der deughdelijcke vdiensken in de cruyskens der hersten te hebben/ daer de ooghen Godts naer plegghen te sien. Ich late onse groote onghestadigheydt staen / in alle onse ghepepfen/woorden/en wercken: van welke sotten de Wijsemā seght: Stultus, ut Luna muratur: Den sotten mensch handert als de Maen. Och/wat een gheduerighe onghestadigheydt is in alle onse saecken/ in gheheel ons leuen/ ende oock in ons seluen/waert dat wyt wel kenden! Ich en will' oock niet te seer roren van onse kinderlijckheydt / daer ons S. Paulus af waerschouwt: Nolite pueri effici sensibus: sed malitiā parvuli estote: En weest gheen kinderen int verstandt en sinnē: maer weest als clepne kinderkens int quaedt: dat is/ weest onnoosel. Dat late

Stultitiæ palmam stultis quis præripit ipsis?
 Dæmona qui mauult Dominum, quam ferre Tonantem.

Wie is warastich dwaeb; dwafer dan eenich sot?
 Soe wie lieuer (eilaed) den duyuel dient, dan Godt.

Quelle est la folie, La plus auilic, Des fols de tout rang?
 Celle qui méprise, De Dieu la maistrise, Pour seruir sathan.

late ick al staen. Maer/ de groote/ schadelijcke/ ende onuerdraghe-
lycke sottigheydt/ die ten allen cāten eueroopt onder de menschen/
die is al te seer te berlaghen.

Versehey-
den spe-
cien van
sotheden.

Is hy niet wel sot / die sy seluen de oogghen uytsteerkit ? die hem
willens en wetens int net des duyuels wozyt ? die sijnen rock meer
acht dan sijn lichaem ? t' lichaem meer dan de siel ? de aerde meer
dan den hemel ? slijck meer dan goudt ? dreck meer dan peerlen ?
het tijdelijcke meer dan het eeuwighe ?

Is niet een groote sotheydt / sijnen esel beter te besorghen dan sy
seluen ? Dien te cleeden / en selue van roude te vergaen ? Dien aen
tafel te setten/ wel te tocuen/ te bedde te legghen/ ende selue van hen-
gher te steruen/ en als een esel te slaen ? De siel is den meester/ en-
de t lichaem den isel: en soo doen wy. Wat meerder sottigheydt/ dan
sy seluen een huysken maerken/ van hout en strop / om daer in ver-
brandt te worden ? Jae sy seluen den hemel slupten : ende niet al-
leen de poozte der hellen wijdt open stellen / om recht en ruyin daer
in te loopen : maer dat meer is/ sy seluen een helle strichten en maec-
ken/ al en hadder noyt gheene te veuen gheweest : om aldær inder
eeuwigheydt sijn selfs sottigheydt te besueren/ ende met de alder-
stranghste straffe des eeuwighs viers te beroopen ? Aldus seght den
Prophet : Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos *Ierem. 29.*
frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerint stultitiam in Israel:
Godt sal v stellen en handelen / ghelijck Sedecias en Achab van
den koninck van Babylonien ghetractert hebben gheweest / die hy
ghebraden en ghefrupt heeft metten viere / om dieswille dat sy sot-
tigheydt boozt ghestelt hadden in Israel.

Van alsulcke sotten sprekt aldus den Wijsman : Stultorum in- *Eccles. 1.*
finitus est numerus : T ghetal der sotten is sonder eynde. Ende te
kennen gheuende van wat sotten dat hy sprekt / soo seydt hy rechts
te vozen : Peruersi difficile corriguntur : De boose verkerde men-
schen zijn quaedt om beteren.

A Nu dan/ de braghe is clær: Wie datter sotter is dan eenigh sot ? De *Sotheydt*
antwoorde seght: Die lieuer den duyuel dient, dan Godt: soo die doet/ daer *der son-*
wy af ghesproken hebben. Want / die doen soo veel/ al oft sy den *daeren.*
vbrandt een keersken hefteden/ ende hem aenbaden : daer teghen/
Christum Godt onsen Heere van hui verstkende. Want soo wie
willens en wetens hem tot doot-sonde begheeft / die moet voor se-
ker rekenen / dat hy met de ombebzoede Joden den Heere Iesum
sijnen salighmaecker verstoet / ende Barabbam den moorder ver-
kieft. Want hy verwozyt sijn saligheydt / en hy omhelst ende grijpt
de doodt/ ende verdoemenis sijnder sielen aen.

B Dit is inden Coninc Salomon leuendigh / als in eenen spiegel/
te sien:

3. Regum
11. cap.

te sien: die eerst met Godt soo wel staende / hem daer naer / deurt
toedoen van vzeinde vrouwen soo vergheten heeft / dat hy hem tot
afgoderije ende der dupuelen dienst openbaerlijck heeft begheuen.
Soo dat hy de afgoden sijnder huysvrouwen / die seer vele in gheta-
le waeren / tempelen ende altarren sticjte / en die selue sacrificie dede.

1. Reg. 25.
Luc. 12.

Desghelijcks doen sy alle die in boosheydt leuen / ende tot de al-
derquaedste sotticheydt der sondaeren comen. Sulcks was Abal.
Sulcks was dien Euangelischen sot / niet naert Euangelie leuende.
Want / wat moghtmen meerder dwaesheydt en dulheydt vinden / C
dan Godt den alderbesten Heere / die wy allen dienst / en ons seluen /
met al dat ons aengaet / meer dan eens schuldigh zijn: ende die naer
alle ontallijcke weldaeden ons sy seluen veur loon sal gheuen: dien /
seggh' ick / niet alleen te verlaeten / maer oock te verbelghen ende te
verstootten? Ende ter contrarie / den dupuel / den alderfelsten tyran
te dienen: die wy nochtans nuimmermeer en comen te pas ghe-
dienen? die wy behoorden te wederstaen: ende die ons niet goedts /
maer hier nydighe quellingsen / ende hiernamaels d' eeuwighe toz-
menten veur loon sal gheuen? Aller oyt meerder sotteydt / iae uyt-
sinnighheydt / ter weercelt ghehoort?

Sabell. li. 4.
cap. 9.

Die van Cozintus werden veur sot ende sinneloos gherekent /
om dat sy de Legaten van Roome schandelijck met d'zick bewier-
pen / sonder eens te dencken wat sy deden / ende hoe iammerlijck
dattet hun opcomen soude: soo dat gheheel Cozintus ouer vallen /
en onder de heerschappije der Romeynen met ghewelde ghebzaght
is gheweest. Maer / wat heeft dat stuck te beduyden / by de onspre-
kelijcke vermetentheydt ende schandigh bestaen / deurt welck den
sondaer het aenschijn Godts in sijn siele mette vuylicheydt der son-
den is verderuende / ende sy seluen ter eeuwigher verwoestinghe
bzenghende?

Sabellius
ibidem.

Claudius den Keyser stack vol vā onwijse curen en kerken: maer
de meeste sotticheydt werdct gherekēt / als hy / Britanicum sijnen
wettelijcken sone verwoypende / heeft Pero in sijn plaets / veur sone
opghenomen / die oock int Keyser-rijck hem volghen soude. Den-
welcken Pero een sachel ende blam is gheweest / om niet alleen sijn
eyghen huys en hof / maer oock om gheheel Roome / iae al de wee-
reld in bzande te stellen. Maer den sondaer / van sy seluen / die een
kindt Godts is / een kindt des dupuels maerkende / ende alsoo verre
alst in hem is / hemel ende aerde / met al datter in is / ten hellschen
bzande begheuende / die doet een raserije niet om verghelijcken.

Sabell. ibid.

Die van Athenen / behoudens alle hare wijsheydt / deden noch-
tans seer onwijselijck / als sy enen der alderwijste ende prijsbaerste
mannen / Aristidem / tot ballinckschap verweisen / met een maniere
van

van meest boisen / die sy met meest scherf-stucken vergaderden / Ostracismus ghenaeint. Een man seggh ick / die sy met allen arbeydt en sorghevuldighepdt hadden behooren te houdē / iae oock van d'ander eynde des weerelts te soecken. Aristides vragghende / wat hy misdaen hadde / dat sy hem sulck een schande aendeden? Sy antwoorden : Quia ferre non possumus, te vbique bonum praedicari: Wy en connen niet ghelijden / dat ghy ouer al / veur goedt ende deughdlaem gheprezen wordt. Maer den sondaer doet noch sottelijcker : want hy noch goedt / noch wijs wesen en wilt / ende maectt sy seluen ballinck vant eeuwighe leuen / daer hy als erfghenaem recht aen hadde / ende hem niemandt anders en coste uptstoeten.

Abdus spreckt hier van S. Augustijn: Deū derelinquere, idem est *August. Soliloq.* quod perire: Godt te verlaeten (deur de sonde) is soo vele / als verloren gaen. Het welcke al ouer een comt met het ghene datten Wijseman seght: Quid habet amplius sapiens à stulto; nisi vt pergat illuc, *Ecll. 6.* vbi est vita? Wat heeft den wijzen meer dan den sot / dan dat den wijzen derwaerts gaet / daer het leuen is? Dat is een groot vershil / daert al aenhanght. Want / den sot / dat is den sondaer / eylaes / die gaet niet sijn onwijs quaedt leuen ter eeuwigher doot en katijnghepdt / mette dwaese maechden.

Ghebedt teghen de dwaeshepdt der sonden.

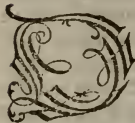
MEnghestien dat alle onse qualijck-baert / en verblindhepdt deur de eerste onwijshhepdt onser veur-ouderen ter weerelt gheromen is / deur de sonde van v scheydende / o Heer / ende den vbandt ghehoor gheuende : Wilt ons / de daghen ons leuens / van de alder meeste sothepdt der sonden bevrijden : op dat wy v inder eeuwighepdt moghen aenhanghen. Amen.

C A P. I I I I.

Wie vortter toch soo sot, en soo onvvij's bevonden?

Die t'goedt, en Godts ghebodt, verlaet, en leeft in sonden.

Sondaer,
s'duyuels
dienaar.

De vraghe gheeft bederckelijck te kennen / datn er wel vele vindt / die lieuer den dupuel dan Godt dienen: maer dat sy haer veur sulcks niet en houden / noch de saecke soo quaedt en achten. Want / wie mandt en soude gheeren kennen / dat hy den dupuel dient / ende dat meer is / lieuer dan Godt / al doet hyt noch tans / ende gheeren. Daerom wordt hier verclaert / wieder soo sot is.

Luc. 15.

De antwoorde seght / Die t'goedt ende de deughdt verlaet / ze. Soo dit by claer exempel inden verlozen sone te bemercken is: die t' hups sijns vaders / ende de ghehoorzaem hepdt / de liefde / sorghe / bewaernis / en al sijn welbaerdit afdanckende / hem heeft gaen begheuen tot alle booshepdt. **T**welck soo wie doet / die toont onghetwijfelt / dat hy lieuer den dupuel dient dan Godt. Want ghelijckmen deurt de deughden Godt dient / en sijn ghebodt en wille volbringt: alsoo dientmen den dupuel alsmen sonde doet: ouermidts hy sulcks begheert / ende beveelt aen alle die hem ghehoor gheuen. Ipe est Rex super vniuersos filios superbia: Hy is Coninck ouer alle kinderen der hooerdije. Dat is / ouer alle die in sonde leuen: van welke de principaelste zijn / de ghene die metten vbandt ouer een comen in hoouerdighepdt / coninghinne van alle sonden.

Iob 41.

Chrysof.
August.

Dat sulcke menschen ten dienste des dupuels staen / leert ons seer wel **S.** Jan Guldemondt / aldus: Peccatores sunt equi diaboli. **D**e sondaeren zijn s' dupuels peerden. Ghelijck een peerdt sijnen meester dient / int vzaghen / trecken / en rijden / soot hem belieft: ende ghelijck den rijder t' peerdt mette toome dwinght / ende leydt al daer hy wilt / alsoo doet den dupuel metten sondaere. Dit beclaghende / roept een heyligh man / aldus segghende: O facinus inauditum! suau iugo Christi contempto, ferreum cupiditatis imperium voluntaria mentium inclinatione suscipimus: **O** alder vrenste en ergste daedt en quaedt! het soete en saerhte iock Christi verwozpende / nemē wy met ghewilligher en gheboghen herten aen / dat hardt en ijserē gheweldigh bevel der quaeden lusten en begheerlijckhepdt. Deurt welck ons den vpaent / als met eenen toom / stuert en drijft / al daer hy ons hebben wilt. Wat moghtmen dan meerder sottighepdt vinden / dan sonde doen: aenghesien men daer mede niet alleen de deughdt ende Godt met sijn ghebodt verlaet / maer oock sy seluen keert ten dupuel waert / hem alle ghedienstighhepdt toonende?

Prosper lib.
2. cap. 15.
De vita
contempl.

Ergone bruta adeò steterunt præcordia cuiquam?
Qui vitijis seruit: sordet cui splendida Virtus.

Wie wortter toch so sot, en so onwyd beuonden?
Die roet, en Godts ghebodt, verlaet, en leest in sonden.

Y auroit il teste, D'homme si mal faite? Sens si abatu?
Celuy qui se glisse, Au bourbier du vice, Foulant la Vertu.

De claerlijck dat den sondaerighen mensch den duyuel dient en de hem van dien laet leyden soet hem belieft / sullen wy upt de na-
 volghende exempel mercken. Wy lesen van eenen / die nochtans als monick Gode scheen te dienen / datten boosen gheest inder nacht tot hem comende / gheheel sijn celle met clacchepdt verlichte / hem vele waere saecken veropenbaerende / om soo te bedzienghen: daer by segghende / dat hem niet meer en ghebzack / tot de volmaeckthepdt / dan Abrahams ghehoorzsaemhepdt / om d'euwigh gheglozie versekerd te wesen. Daerom / dat hy vry / sonder eenigh twijfel / ter begheerte van Godt / sijnen soue tot een offerhande dooden soude. Den armen dwaes gheloofdet / ende maecte ghereedtschap om t'sclue te doen. Maer soo den ionghen de nicuwighhepdt vant mes te wetten / van banden ghereedt te maerken / bemerkte / ende upt dien onghewonen hadel iet quaedts vermoedde / een ooghe int sepl hebbende / sagh dat hy hem naerder quam / en sochte aen te tasten: en ist ontspronghen. maer / orcharm / den vader en is de banden der duyuelsehe slauernije niet ontcomen.

Eenen anderen / teghen de behoorzlijcke simpelhepdt en gehoorzsaemhepdt / dede grooten arbepdt / om sijn woonstede te vermeerden naer sijn epgene sin / met de simpel armoede niet te vreden wessende. En soo eens sijnen ouderen hem ouerqua / vondt hem met eenen grooten hamer eenen grooten steen met cracht van slagghen houwendende naer den eysch van sijn vermet / en veurghenomen werck: en sagghden byandt / als eenen mozaen / handt aen handt voegghende / mede wercken / ende het werck voorzderen: moedt gheuende / ende t'elcken slaghe mede treffende. Ende soo dien heylighen ouderlinck naerder quam / vragghde hy hem / wat hy maecte? Desen steen (seyt hy) maectt ons veel spels / ende nauws en connen wy dien vermennen. Ghy seght leer wel (seyt den ouersten) Wy en connen / ende / Ons: want ghy en zijt alleen int werck niet: maer ghy hebt eenen medehulper: die v soo niet en dient oft helpt / als dat hy v beveelt en stuert te doen al dat hem belieft / int volbzenghen utwes epgheus sijn en wils. Soo gaet het in sijn werck / siet / ouer al de ghene / die Godts ghebodt ende wille lactende / den duyuel dienen / ende ghehoorzsaem zijn / met hun sonden te volbzenghen.

Ghebedt teghen de slauernije des byandts.

Wachtigh heere / ende goedertieren vader / die mijn siele
 uptter slauernije des byandts verlost hebt: bescherm int
 van alle bebedstinghe der sonden / op dat ick des byandts
 raedt en daedt in als verlaecken magh / ende v mit siel en
 lichaem ghetrouwelijck dienen. Amen.

C A P. V.

Wat brēghter metter daedt, dē mēsche meest ter hellen?

Quaen Raedt: Exempel quaedt: en quade Mēghesellen.

Veel vve-
ghen ter
hellen ley-
dende.

Mist saecke dat niemandt ter hellen en comt / dan
deur sijne vryen wille / met welckē hy de sōde doet / die
hem ter hellen bzenght: nochtās zijnder vele oorzac-
ken ende quade hulpen / die hem tot sonde en tot d' eeu-
wighe qualijckvaert bzenghen. De vraghe dan is /
welcke de p̄ncipaelste oorzacken zijn / deur welke de
meeste menichte der mensche ter hellen comt. De antwoorde seght **A**
indē eersten / *Quaden raedt*: te wete / die den eenen mensche den anderē
gheeft. Paer het exempel vāden quaden raedt den welcken t' serpent
eerstmael aen Eva ghaft / haer ongheschozsaemheyt inblasēde / om
t' verbodt Godts te vzekē / deurt eten vande verboden vucht. Au-
aenghesien dat den mensche soo quaedt is / dat hy oock sonder raedt /
sonder exempel / en sonder quaedt gheselschap ter hellē gheraccht: ghe-
lijck Judas / selfs goedē raedt / goet exempel / en d' alderbeste ghesel-
schap hebbēde / met onsen Heere in persoone / en sijne lieue Apostelen:
wat moet het noch meer tot quaedt helpē / als iemandē quade raedt
gegheuen woꝝdt? Want / dat is alsdā / als olie int vier ghegoten / om
noch meer t' ontstekē / inde plaets vā te blusschē. En daerom / gelyck
goedē raedt te gheue / een werck is van vermhertighheyt / daer mē dē
hemel mede v̄dient: alsoo is quaden raedt gheue / een vzeemde sonde:
deur de welke besmet woꝝdt niet alleē de siele vā hem die den raedt
en quaedt doet / maer oock van hem die den raedt gegheuen heeft.

Quaeden
raedt.

Genes. 3.

Quaedt
exempel.
Horat. Art.
Poët.

Quaedt exempel is noch crachtigher dan raedt: naer dit vers:

Segnius irritant animos immissa per aurem, &c.

T'is minder van bediet / dat men alleenlijck hoort:

Dat men deur ooghen siet / het hert al meer verstoort.

1. Reg. 31.

Want / die metter daedt exempel van quaedt gheeft / die wijst een
ander den wegh en gaet voꝝē ter hellenwaert. Saul deurstack sy sel- **B**
uen / ende sijnen schildt-knecht dedet hem naer. Den mensche is ghe-
nepghyt om naedoen / als de simmen: ende daerom / alsoo goet en
crachtigh een saecke alst is goet exempel gheuen; alsoo quaedt en
schadelijck ist / een ander quaedt exempel te bewijzen. Van waer
comt het anders / datter soo vele hier veurtijds een hepligh leuen
aen-namen / soo in wildernissen / soo in closters / als oock inde wee-
relt: anders dan deur de cracht vande goede raden ende exempelen /
die sy aen andere saghē: deur welke Godt haerlieder hert roerde om
naer te volghen: ghelijck het leuen der Heplighen van sulcks vol is.

Alsoo

Quid mage præcipites auido nos inuehit Orco?
Hortatus: Exempla: Duces socijque malorum.

Wat brenghter, metter daet, den mensche mee t' ter helley?
Quaer y vaedt: Exempel quaet: en quade Weghesellen.

Qu'est-ce qui nous meine, Plus tost a la geine, Du gouffre infernal?
C'est la Compaignie, Le Conseil, la Vie, De ceux, qui font mal.

Alsoo en ist niet om segghen/hoe menigh mensche dat tot beder-
uenis en qualijck-baert comt/deur quaedt exempel. En dit/niet al-
leen van haers ghelijcke / maer meekendeel/ emmers dickmaels/
van sulcke / die selue andere behoorden met woorden en werken te
strichten / ende den wegh ten ewighen leuen te wysen / iae met een
C strichtbaer leuen veur te gaen. Die andere quaedt exempel gheuen/
principalijck ouders hare kinderen / ende ouerste hare onderfaten/
die legghen den steen daer andere ouer ballen. Dit befeghelt Sinte
Gregorius met een grouwelijcke sententie/aldus:

Die inde teghenwoordighheyt der ghemeynte qualijck leest:

Gregor. in
Pastoral.

Die doodt hem/wien hy quaedt exempel gheeft.

Te weten / soo veel alst hem aengaet : al en debet niemandt naer.
Hoe vele te meer/alster ander ouer ballen?

Het derde is : *Quade méghesellen.* Dits noch het alderarghste van
drijven. Den eersten gheeft het quaedt in / met raedt : den tweeden
D wijst het metten wercke: en den derden/ leydt en trekt een ander ter
hellen/en sy seluen mede. Sulcke spannen te samen aen int quaedt:
legghende soo daer van desghelijcke beschreuen staet: Laet ons te sa-
men een beurse maecken / ende al eens wesen. Laet ons / ons ghe-
luck te samen legghen / ende maecken soo een verbandt int quaedt.

Quaedt
ghesel-
schap.

Proverb. 1.

S. Jan Guldemondt gheeft de cracht vant quaedt gheselschap
wel te kennen/als hy seght : Sulck is den ghemeynen loop der Na-
ture : dat / als de goeden metten quaden by een comen / de quaden
niet verbetert en wordt/deur den goeden : maer/den goeden verar-
ghert deur den quaden : ghelijck oock enen verrotten appel / wel
vijftich goede bederuen sal : maer hondert goede appelen / en sullen
niet enen verrotten goedt maecken. Soo dan quaden raedt ende
quaedt exempel seer te schouwen zijn / alsoo aldermeest quaedt ghe-
selschap . het en zij / dat den creupelen den blinden leydende / iae
den enen blinden den anderen / beyde samen in den gracht der eeu-
wigher verdoemenis vallen willen. Siet nu voort: ende leert ken-
nen / welck van allen het aldersehadelijckste gheselschap is / en des-
volghende meest te schouwen. Dit volghet nu int naeste Capittel,

Chrysoft. in
Matth.

Ghebedt om quaedt gheselschap te schouwen.

 Ant ghy/Christe Jesu / den Wegh/ de Waerheydt / ende
t Leuen zijt: leydt my/leert my/ende gheet my t leuen: op
dat ick quaden raedt / quaedt exempel / ende quaedt ghe-
selschap schouwende / deur den rechten wegh die ghy ons
gheleert/ghewesen/ende veur ghy wandelt hebt / ter opperste glorie
ghetraecken magh. Amen.

C A P. V I.

*Wat moet men van al die, meer schouwen dan de peste?
Argheydt der Ketterie, ghebroedt in s' duyuels neste.*

Ketterie,
quaedste
peste.

De veurgaende antwoorde heeft men verstaen/hoe schadelijck een saecke dattet is/ quaden raedt / quaedt exempel/en boue al quae medegheselle. Nu vraghtmen / wat van al sulcke saeckien aldermeest te schouwen is/ als d' argkste van al. En aenghesien dat men gheen dinghen soo seer en schouwt als de peste / om dat die order A alle smettelijcke siekten de soz ghelijckste is / licht om behale/maer quaedtst om t'ontsomen : Soo vraghtmen watter noch argher/smettelijcker/ ende meer te schouwen is/ dan de peste?

1 Cor. 13.

De antwoorde seght: Ketterie. En soo ist. Want alsoo vele als de siele meer te achten is dant lichaem: soo veel te meer is de peste ende B doodt der sielen te schouwen/ dá eenighe sieckte oft quale vát lichaem. Hier van heeft ons Godt ghewarschouwt/ als hy int oude Testament beval / dat de melaetsche niet ghestopten en verbonden monde soude gaen/ ende witten volcke woonen / iae slyden selue van verre roepende/ dat sy besmet en vuyt waeren : op dat niemant deur haerlieder en soude besmet worden.

Math. 7.

Et heeft ons oock Christus sterckelijck bevolé/wel wetende hoe groot een perijckel dat van sulcke gheimynschap pleght te comen: als hy ons die ontdekt heeft/ende belast wel te wachten. Want al C schijnen sy van buyten schaepen te wesen/nochtans (sept hy) zijnt van binnen grijpde woluen. Wie sal met eené wolf gaen/ staen/ oft willen te doen hebben? Iae wie en sal niet terstondt van dien wegh loopen? Want al ist dat Godt van eenen wolf een schaep ran maerken (soo sommighe hier mede haer seluen en andere willen verstkouten/ om niet kettens te hanteren) nochtans en moet ick daerom niet laeten den wolf te schouwen/soo langhe hy noch een wolf is. Als Godt hem in een schaep sal verandert hebben / dan sal ick hem oock daer veur houden. Maer te wijle hy noch een wolf is/soo sal ick hem houden veur sulchs als hy is/en veur sulchs oock schouwé : iae oock niet groeten/ noch eens hoorzen spreken : my bevreemde veur die quade locht ende stinkenden asem/ sijnder kele ende mondt. Oefle moet ick wachten en blieden/als een open stinkende graf / daer de doodt in sit/ ende haer senijnighe schichten wtschiet. Want het senijn vant serpent Aspis sit onder haerlieder tonghen en lippen : t'welck / soo den Propheete David seght/ niet om ghenesen en is. Ende haerlieder sprake

Psal. 5.

Psal. 13.
Dem. 32.

Peius letiferi vitem quid peste veneni ?
 Hæresin: hanc Stygiæ nidus confouit Echidnæ.

Wat moetmen van al die, meer schouwen dan de peste?
 Artheyt der Ketterie; ghebroeit in Styuels nestē.

Y at il de reste / Rien de plus funeste / Que peste, ou poison?
 Ouy; c'est l'Hæresie / Qui a prins sa vie / Au nid du demon.

szake/ eens deur de ooze ontfanghen/ cruypt voozts en voozts/ als 1. Timot. 2.
den cancker / tot dattet aent herte slact/ ende den armen mensche in
sijn siele doodt.

Daerom spliedert self / dit wel wetende / en versoecken noch en
roepen aen d' ooze der simpele menschen niet anders dan / Comt/
romt / hoozt eens/hoozt onsen Minister eens precken: Het is quaedt
datmen niet hoozen en magh/ 3c. Dats waer: ende om dat ketter=
sehe woorden soo quaedt zijn/datmense niet hoozen en magh: daer=
om en willikise niet eens hoozen : iae oock ter selker plaets niet co=
men oft bliuen daer sy zijn.

Alsoo dede S. Jan Euangelist/ comende int badt / ende Cerin=Euseb. lib. 3
cap. 22.
thum een ketter daer bindende/ track terstondt achterwaerts / seg=
ghende tot sijn medeghesellen : Gafsch/ laet ons van hier gaen / op
dat ons Godt niet desen ketter ter seluer plaets niet en plaghe/oft en
laete versincken . Siet van sulcker stoffe / goede prouisie inde ket=
tersche spinneroype: oyt eynde.

Daerom beval oock S. Paulus die van Ephesien / dat sy euer Act. 10.
haer seluen / en ouer de gansche rudde der Christenen sorghe dra=
ghen souden / hun waerlesouwende van dese grijpende woluen.
Ende tot Titum / als tot alle andere : Hæreticum hominem, post Tit. 3.
vnam & secundam correptionem, deuita : Schouwt eenen ketter/
naer dat hy eens / ende de tweedemaal vermaent is gheweest : wel
wetende/ dat sulck eenen teenemaal verkeert/ ende verdozen is: en=
de deur sijns selfs vonnis verwesen ende verdoemt.

Wt dit scherp woordt van S. Paulus ende veurgaende redenen/
blijcket/ hoe onwijselijck/vermetelijck/ en qualijck / dat sulcke Ca=
tholijcke doen / die hun versteuten met heretijcken en susperste men=
schen te conuicseren ende ghemeynschap te houden: haer siel in dup=
sent peynschelen stellende van verdoemenisse. Want / wilt eenen
bolder oft blepcker / met de coohmeters oft smidts ommegaen:
wat moect hy anders verwachten / dan dat hy ende sijn laechenen
swert werden sullen/ in de stede van te witten ? Soo seyt den Wij=
seman tot desen eynde : Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & Eccles. 13.
qui communicauerit superbo, induet superbiam: Tiet perck handelt/
salder af besmet worden: ende die metten hoouerdighen ghemeyn=
schap houdt/die sal oock hoouerdighhepdt aendoen. Zynder eenighe
menschen die hoouerdigh gheheten moghen worden / dat zijn al=
vozen de ketteren : want hoouerdighhepdt is haerlieder moeder: soo
wy noch segghen sullen.

D Daer staet noch by in d' antwoorde: ghebroedt in s' duyuels neste. Dat
is te segghen/ dat den dupuel auteur / fauteur / broeder en boeder/
meester en vader van alle ketteren en ketteren is. In teeken van

Iac. 3.

welcks / den H. Apostel Iacobus ghetuygt van haerlieden leere / aldus: Non est hæc scientia de sursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica: Dese leere en wetenshepdt / en comt van bouen witten hemel niet ghedaelt: maer sy is aerdtlich/beestel.rik/ en duyuellich: ende desvolghende comt sy wptter hellen voorts ghestriken. En dit is s' duyuels nest / daer de ketterije en der ghelycke booshepdt in ghebroedt wort: ende als een onsalighe vruucht ter werelt comt: soo wy byeder in het naeste Capittel sullen hooren.

Sware pcken.

Met hoe goede reden datmen seght / dat de ketterije meer te schouwen is dan peste / dat can bouen t veurspde deur dit naervolghende exempel verclaert worden. Soo daer eens te Roome / ten tijde vanden Keyser Commodus / een onsprakelijcke peste opraes en regneerde: soo datter dickmael twee duyzent menschen op eenen dagh stozuen: ende dat niet alleen inde stadt van Roome / maer oock i' gheheele Roomsche Rijcke deur: wpt cause dat sommighe quaedtwillighe boose menschen / niet ghelde van andere wptgemaect / ende daer toe ghehuert / eenighe senijnighe ende smettelijcke dinghen stroopden / ende die sy wilden aenwierpen / ende soo infecteerden: Alsoo verlichter / subtylijcker / ende schadelijcker / worden de ketteren de simpele onwetende menschen sijn senijn aen / met een dercksel van minnelijcken groot ende aensprake.

Augustin.
Prouerbiu
Punicu est.

Ende bouen dien / dat gaet alle pestilentielle infectie / en smette te bouen: dat / die de peste oft andere sieckte heeft / hy vande selue begheert ontslaghen ende ghenesen te worden: oock dickmael (soo S. Augustijn wel aenmerckt) een deel van sijnen bleesche ghewilighlijck gheuende / ende daer mede de peste veurby sendende / lieuer dan spt al teghen danck wegh neme. Maer die met dese peste der ketterije eens bevanghen werdt / hy wort dan met noch een argere besmet / van obstinaetheydt en hartneckighepdt: niet willen de gheholpen zijn: iac veur vbandt houdende / die hem wilde ghenesen. Ende hier deur comt het / soomen dese peste der sielen lichtelijck behaelt / ends qualijck quijt wort / oft nauws helpelijck is: dat sy oock byeder ende schadelijcker voorsz. gaet en verbyepdt / dan opt eenighe lichaemelijcke pestilentie dede: oock hoe schrickelijck dat sy waeren: het zij ten tijde vanden Coninck David: het zij ten tijde van S. Gregorius / alker hy nae niemandt ouer en bleef die sijn officie bedienen coste: het zij oock ten tijde van S. Augustijn / in Nijcken / alker int Rijcke van Malinissa alleen / acht hondert duyzent stozuen.

I Reg. 14.
Gregor. epi-
stola 127.S Gregorius
Thaumat-
urgus.

Gregorius Thaumaturgus / die berghen versette / poelen dede wpt-drooghen / riuleren met sijnen stork belette de meer ouer te bloeden / de duyuelen wpt de af-goden ende wpt de menschen versdreef:

dreef: die van S. Basilius by Moyses ende andere Propheten/ ende by de Apostelen midts sijn groote hepligherdt gheleken werdt: ende/ summa/ die den naem vā Thaumaturgus, dat is/ teercken en mirakel- doender / om sijne wonderbaere ghewercken ghereghen heeft: desen heeft met rechte / veur het alderwonderlijchste teercken ghedaen ende gherekent/ in het wpt- roepen der peste van ketterije ende onghelooigherdt: sonderlinghe goddelijcke cracht daer toe ghebruycken= de/ als teghen v' alderschadelijckste quaedt en argste peste.

Daerom / niet sonder cause en heeft haer aen hem de V. Moeder Godts Maria met S. Jan Euangelist vertoont: die aen Sint Jan beval/ dat hy desen Gregorium onderzichten soude/ namentlijck int mysterie en gheloof der Goddelijcker Nature: sonderlinghe als dien hoofd-ketter Paulus Samosatenus de V. Kercke waer hy coste verderuende was: int iaer ons Heeren 233. soo dit Gregorius Pysenus ende Picephorus beschrijven.

Welvolghende veurt excellēste sijnder wondere mirakelen/wast/ dat desen heplighen Gregorius Thaumaturgus/ nu liggende omsteruen / vzaeghde hoe veel onghelooighe datter noch binnen de stadt van Neocesaren waeren / daer hy bisschop was: Men antwoorde hem datter noch seuenthien waeren te bekeeren. Gode lof/ seyt hy: soo veel ghelooighe en waerender maer/ als ick het bisdom aenbeerde.

*Nicephorus
lib. 6. ca. 17.*

Soo veel is dese peste der ketterije oock te neerstelijcker te schouwen / dat sy dupuels practijcke ghebruyckt / om de menschen te bezicghen. Ende daerom en haddet dien V. Polycarpus martelaer niet qualijck veur / als hem dien hoofd-ketter Marcion int ghemoet quam / ende met sineeckende woorden / ghelijck den vbrandt aen Eva deurt serpent begoft kennis te maerken / aen-viel ende vzaeghde: Nosti me? kent ghy my wel Polycarpe? Ja ick/ seyt hy: Agnosco primogenitum Satanæ: Ick kenne v seer wel/ seyt hy: ghy zijt als eenen eerst-geboorenen des dupuels. ende en wilde hem noch sien noch hooren: ons leerende/ hoemen sulcke besmette gheesten schouwen moet.

*Irenæus
contra heres.
lib 3. cap. 3.*

Ghebedt teghen ketterije.

 Alderbesten herder / ende beminder uwer schaepen/ wilt uwe heplighe Kercke veur de grijpende woluen bezijden: op dat wy de sinettelijcke peste der ketterije schouwende/ in de supuer waerhepdt der Christen seligie leuen en steruen moghen. Amen.

CAP. VII.

*Welck is doch desen nest? de saeck is vveerd te vrighen.
Helle, en boose herte-pest: als bosschen oock, en haghē.*

Drij be-
sundere
nesten der
ketterije.

Delijck elck dier gheern omtrent sijnen nest is : soo
rant gheschieden / ghelijckmen uyt den nest den vo-
ghelkent / datmen oock alsoo uyt het ghebzoedtsel
ran bezoeden ende verkennen / uyt hoedanighen nest
dat het boozts is ghecomen. Want / ghelijck de duyf-
kens en toztelkens in gheen serpens- cuplen oft ves-
sen-holen ghebzoedt en worden : alsoo de sammetkens ende ghert-
kens en worden in gheen cauernen oft speloncken der woluen oft
leculwen ghewopen : noch ter contrarie / sulcke selle ghedierten in de
stallekens en huttekens / daer oock de herderkens int gheimyne met
de temme dierkens rusten / woenen / iae oock diermael tsamen eten.

Ioan. 8.

Christus seght self / dat de leghen vanden duyuel comt / als sijn
eyghen vucht van hem ghegenerert: Cum loquitur mendacium, ex
propriis loquitur: Als den duyuel loghen sprekt / soo sprekt hy t'ghe-
ne dat van sijn eyghen comt: ghelijck een coppe-spinne uyt haer ey-
ghen inwerdighe rotherdt / als haer nature boozt-lynghende / dat
ghespin uyt trecht. Soo onsen Heere noch clareljck daer by seght:
Quia mendax est, & pater eius: Want hy is een loghenaer / ende va-
der vande loghen.

En dan / den vader der loghen vonden hebbende / van welke
de ketterije de principaelste hoit is : soo ist licht den nest te binden /
daer sulcke voghelen / draecken / serpentes / met derghelijcke ghe-
bzoedtsel plegghen te nestelen / en gheern omtrent te verkeeren. Want
soemen gheimynelijck seyt / het voghelken is gheern inden nest daert
ghebzoedt is. En soo comen de kinderen het nestken te binden / siende
waert voghelken meest omtrent vlieghe ende beett: sy volghent dan
van d'een ten anderen / tot dat sy byden nest comen. Is de duy-
uel vader der loghen / ende der ketterije / als de principaelste loghen:
soo moet dan de helle den nest zyn.

Helschen
ack.

I.

Wit seght de antwoorde / de welke drij principale nesten noemt / A
maer al uyt den eersten en meesten spurteude / te weten de helle.
Van desen eersten en meesten nest moghtmen wel segghen / ghene
dat Dauid seght vanden reyghers nest. Als hy gheseyt hadde dat de
musschen inde tacken der reder-boomen nesten louden : te kennen
gheuende / deur den gheest der Propheetie / de puerheydt / gantheydt /
sinnelheydt / ende vreedsaemheydt der kinderen Godts / soo seght hy
boozts:

Quem mihi tu nidum? Res haud indigna rogatu.
Tartara, lucifugas, nigro cum Pectore, Siluas ..

Welk id toch desen nest? de sake id weendt te wvaghjen.
Hell; en boos herte pest: als bosshjen doek, en baghjen.

De quelle voirie, Vient ceste furie, Qu'es t-ce que ce nid?
Cachots de l'Auérne, Boys, hayes, cauernes, Coeurs gros de despit.

voorts: Herodij domus dux est eorum: *Psal. 103.* **C**hups oft nest des reyghers is den leydsman oft prince van allen. Int goedt nemende/soo magh de geestelijcke Ouerhepdt daer by verstaen worden: int quaedt/dien grooten hellschen nest / die den meester maccken wilt / ende al naer sijn handt stellen.

Dit heeft Christus ghenoech te kennen ghegheuen / als hy sijn Kercke soo sunderde / dat oech al de cracht en arghepdt van desen nest/niet daer teghen hebben en soude. En wyt desen nest comit het beghinsel van alle quaedt: al-waer / als in een groete smisse/alle quade instrumenten ghesmeedt worden / om de goede menschen / ende de *Isaie 54.*
B gheheele *H.* Kercke opder aerden mede te quellen. Van desen nest comen de hellsche ghebzochten / en nestelen inde herten der boose menschen. *I. Nest, boose herten.*
 Soo *S.* Jan opentlijck van Judas sprykt/het broeden van dat quaedt ey te kennen gheuende / daer dat verdoemelyck kiercken af quam/het verraedt/en leueré des onnoofsels bloedts Christi Jesu: *Ican. 13.*
 Cùm diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum iudas: Als nu den dupuel int herte van Judas inghestort hadde/ dat hy Jesum verraden soude. Alsoo strot ende leght den bypandt int herte der menschen t'fenijn van ketterye/als een quaedt saedt oft ey/om daer te broeden/ ende als nieuw slanghen voorts te brenghen.

Dit versterckt *S.* Gregorius/aldus segghende: Diabolus in reproborum cordibus, quasi in antro suo later: *Gregor. Moral. 27. cap. 17.* De boosen gheest schuypt inde herten der boose menschen/als in sijn hol. Ende ghelijck de ghedierten niet en nestelen dan daer hy eenighe bequaemhepdt vindt/ en de selue dan noch beter schickē naer haerlieder behoef: alsoo oock den bypandt en comit in gheen herten nestelen (namelijck om daer ketterische padden en slanghen te broeden) dan daer hy van te vozen eenighe ghereedtschap en bequaemhepdt vindt/ en die dan noch bet naer sijnen eysch schickt/ soo wy int naeste Capittel sullen verelaeren/ dat van quaede ende bedozuen Christenen kitters werden.

Dan sulcke sprykt Godt tot Job / seer wel tot desen beurnemen. *Iob 40.*
 Sub umbra dormit, in secreto calami, & in locis humentibus: Behe-moth den dupuel die rust en slaeyt gheern onder de schaduwē: dat is/ onder t'decksel en schijn als maer een schaduwē van Christene: en int seereet van holle rieten: dat is/ int herte van ydele menschen: Ende in wasche plaatsen: dat is in gullighe/oncuysche/en dierghelijcke Christenē/die in vleesselijcke wellustigheden ghenoechte maectē. Van sulcke nesten / oft ketterische boose herten / lesen wy byden Propheete *Isaie 34.*
 Erit cubile draconū: & occurrent dæmonia: & pilosus clamabit alter ad alterū: Ibi cubabit lamia: & inuenit sibi requiem: Het sal als een slacp-stede en nest der draeckē zijn: daer sullen de dupuelen deen den anderen te ghemoete comen ghelooopen: ghelijckmen ontrent:

trent de speloncken en holen van beesten siet ghebeuren : d'een gact d'ander comit : d'een vlieghe upt d'ander in / om halen en vraghen : en om soo doende / dē nest oock althijds met het ghebroedt te beware. Daer sal dien rouwen ghehaerden / den eenen totten anderen roepen : als in sulcke werck en op-stel wel eens zijnde / en ghelijckelijck huylen- de. Daer sal dat hardt / onghenadigh / en bedriegelijck serpent Lamia oock nestelen. Welck serpent (soo S. Gregorius / en S. Hieronymus segghen) een schoon vrouwen aenschijn heeft / maer seer valsch en wraeck-ghierigh is / oock haer eyghen ghebroedt vernielende.

De Caluinisten werden by dit serpent seer wel gheleken : die mē deur sulcke treken / eerst met schoon-spreken / en blyde ghelaet : ende dan / alst anders niet gaen en wilt / met selheydt / gheweldt / en wra- ke / seer verre den gheheelen nest besletten en besitten. En daer bindt Lamia ruste. Niet eer en zijn de Caluinisten gherust oft wel te vreden / waer sy comen / dan als sy al t' segghen en t'cracpen allern hebben / en dattet al darsse soo sy pijpen : oft anders en canmer niet mede te stal- le ghestaen.

III. Nest, De derde sorte van nesten / daer den dupuel kettersehe slanghen in
verholen
plaetsen. C
bzodt en wozyt / dat zijn bosschen en haghen / en alle sulcke eenlyc-
ke vborghen plaetsen / als oock kielders en holen. Soo Christus ghe-
tuyghet : Omnis qui malè agit, odit lucem : & non venit ad lucem, ut
non arguantur opera eius : Al die quaedt vozen heeft / die haet en
schooudt het licht : en hy en comt te vurschijn niet : op dat sijn quae
ghewercken niet betrapt oft bestraf en worden. Daer by comt het
datmen de ketteren / als sy banden helsen gheeft ontfanghen heb-
ben / soo siet beladen loopen / als een miere met haeren ey / oft als een
hinne / soecken de waer sy stilft ende gherustelijckst haer ey kal quijt
worden. Van soudemense achter de haghen ende in bosschen vā-
den / metten Testamente inde handt : soo neerstelijck vursende / en
d'een den anderen t'kenijn van ketterije en dolinghe instoztende : als
oft ghy eenen hoop padde-gherecks saeght / in haerlieder boose ge-
neratie soo verwert ende verneestelt : al stillekens haere saecken doen-
de / tot dat sy tijdt en stondt vinden / om opentlijck haer dolinghen
te belijden / ende int openbaer te preken : als mette hinne raechelende
alst ey gheleghet is.

Sorraes lib.
2. cap. 29.
Sener. li. 2.
Anno 359.
Sulck eenen modder-tuylen boosen nest / was die vergaderinghe
der Ariansehe ketteren te Ariminen / onder t' decksel van een Conci-
lie / onder Constantius ghehouden / een kettersehe Keyser. Int wel-
ke de Arianen / besonder Valens ende Valacius / de Catholycke bis-
schoppen met sulcke listen en bewimpelde woorden / onder t' schijn
van te willen accorderen / ghesocht hebben te verbanghen / ende sod
verre inden strick vraghten / dat niet alleen de Godtheydt Christi
groot-

grootelijcks beschadicht en wierdt: ende het besluyt des gheloofs vant Concilie van Niren teene-mael crachteloos ghemaect / ende als onder den doct ghewozzen was: maer oock / soo *S. Hieronymus* Hieron. cōv. Luciferi- nos. seght / de weereldt by nae op enen bot verwondert werdt / dat sy schein heel Ariansch te wesen. Soo clackten Valens en Ursarius de handen te samen / van victorie roemende / soo riefen en crayden sy ouer-luydt / als al ghewonnen hebbende. Maer terstont / onder den Paus Damasus / wierdt daer in voorszien / midts een Concilie te Roome houdende / daer het ghelooue vant Concilie van Niren mede wederom bevesticht wierdt / en die schadighe wonde vōden.

Sulchen nest was t' Concilie te Seleucien desghelijcks aenghe- Paul. Diac. li. 22. Hist. richt: en een bande selue stoffe te Constantinopelen / deur den vuylen Keyser Constantinus Copronymus / teghen de eere der heyligker beiden.

Sulchs was dien boosen hoop der ketteren / als een Concilie te Nicephor. li. 14. cap. 47. Ephesien vergadert. Daer eenen Dioscorus / als bel-hamel / den heylighen Flavianum bisschop om den hals bracht. Welcke Concilie Synodus predatoria, dat is moordt-Concilie / en roof-ruyt ghenaemt wierdt: wescnde / soo Christus seyde / een spelocke der moordenaers. Matth. 21. Tob. 2.

Elck wachte hem van dese onghestadighe dwalende swalemen onder sijn dach te laten nestelen / op dat sy hem sijn beste ghesicht / des gheloofs en gratie Godts / met hare hittighe vuylichheydt niet en benemen: t'welck niet dan met bitter galle van grooten leedtschap te her-crijghen en ware / ende sonderlinghe gratie van Godts al-moghentheydt. Ghelijck Tobias met de galle des vischs van sijn verblindtheydt ghenesen wierdt: en dat deur hulpe en raedt des Engels Saphael: want het een Engels werck is / enen sondaer / ende meest enen ketter te bekeeren / ende ten rechten weghe te brenghen.

Ghebedt teghen alle schadelijcke vergaderingen.

 Hy hebt ons / o Heer / inder Kercken onder de bleughelen uwer barmhertigheydt / als een clock-hinne haere kicckkens / vergadert: bezijdt ons vāt boos gheboedt der argheydt en der dolinghe: op dat ons den grooten uest der hel- len niet en krijghe / maer het Rijcke des hemels besitten moghen in- der eeuwigheydt. Amen.

*Wat is een ketter plet? vvat is een heretijk?
Een vuyl verdoruen let: verloochent Catholijck.*

Et en moet niemandt wonder duncken / datmen dit
vraecht: wāt daer en is ter werelt gheē beste soo sel /
gheen mōstere soo vzedt / noch eenigh dinc loo quaedt
om helpen / en tot sijnen eersten goede staet te vzeghen
als eē ketter: en dat schadelijcker is in een ghemeynte.

*Hieron. cōtr.
Vigilantiū.*

*Een ketter
d' alder sel.
saemste
monstre.*

Daer zyn / seght S. Hieronymus / ter werelt vele mōstren voorts
gheromen: wy lesen byden Propheete Isaias Centauros, Sirenas, V-
lulas, & Onocrotalos. Job beschrijft int gheestelijck bediedt Leuia-
chan, en Behemoth. De Poeten versieren Cerberū, Chimæram, Hy-
dram, een dier met vele hoofden. Virgilius schrijft van eenen / Cacus
ghenocmt. Ende Spanien heeft eenen drijvozmighen Geryonem
voortgebragt. Maer alleē Wanchrijck (sept hy) en heeft tot noch toe
gheen monstren ghehadt: maer heeft altydts wel voorszien gheweest
van vrome en gheleerde mannen. En siet / onverwacht / soo comt
ter eenen Vigilantiū, iae beter Dormitantiū voorts ghespronghen:
Die met eenen onsupueren gheest / teghen den gheest Christi vecht
en strijdt. Aldus S. Hieron. schrijuende teghen Vigilantiū.

Maer / waert dat hy nu leefde / hy soude wel verwondert zyn /
vande Caluinische en andere ontallijcke sulck epelijcke monstren /
daer Wanchrijck ende andere landen af crielen. Daerom / het is de
pyne werdt ten rechten te vraghen / ende te weten / wat een ketter
oft heretijk is.

*Oorsprōck
der kette-
rijen.
Act. 18.*

Om den rechten oorsprōck van ketterije en vā ketter te verstaen /
soo moctmen weten / dat eertijds al de ghene die t' heyligh doopsel
ontfanghen / en de leeringhe Christi hielden / eerstmael te Antochien /
en soo voorts elders / Christiani, dat is / Chzistenen gheheetē wierden.
En als nu sommighe haer vā die af-scheydende / eenighe andere lee-
ringhe aennamen: dat wierden heretijk / ghenocmt naer dē naem
vāden eersten diele atrock en verleydde, als te weten aenhangheren
van Menander Simonis des tooueraers discipel / Menandriani: van
Ebion Ebionitæ: van Marcion Morcionisten: en alsoo tot onsen tijde-
tor / van Lutherus Lutheranen: van Calvinus Calvinisten, ende soo
voorts. En alle de ghene / die by die eerste vergaderinghe en D. kerche
bleuen / die en hietē niet naer den naem vande Apostel / Bisschop / oft
Leeraer / diele tottē Chzistē gelooue bekeert oft gedoopt hadde: maer
bleuen dien eerstenghemeynē naem houdende / te weten / Christiani:
en daer naer bouen dien oock Catholici: als nu vooz allen volcke /
plactle /

Quod genus Hæreticus? quæ fax? quo belua vultu?
Catholici vappa; et fidei desertor auitæ.

Wat is een Letter plet: Wat is een Hæretyk?
Een duyvl verdonuen let: verloorhent Catholyk.

Qu'est-ce l'heretique? De quelle boutique / Et de quel aloy?
C'est vn Catholique / Meschant, rogue, inique / Et traistré a la foy.

plaetse/en tijden/ter salighepdt int gheimeyne dienende / dat eenigh ghelooue / daer sy hun aen hielden: loot voozts herten en blijuen sal tut het eynde des werelts.

Wt desen grondt blyckt het claerlyck / dat ten rechten te spreken gheen heretjck en is/ oft hy en heeft eerstmael Christen en Catholijck gheweest: maer heett nu het Catholijck ghelooue verloochent/ en is apostact en abvalligh gheworden vande heylighe kercke / en B soo oock van Godt. Dien wozyt sijn Christendom onder den voet/ C ende den heylighen gheest van hem verduynde/ gheest den boosen D gheest plaats in hem.

De antwoorde seght/ Een vuzyl verdoruen let : want aengaende het E lichaem Christi/ de H. kercke/ soo is een ketter als een verrot en verdozen lidt maet ghewordē/ d'welck oft vā sels af valt / oft welckmen af vrandt / oft af snijdt tot behoort ende bewaernis vande reste des lichaems/ t'welck noch gaet en ghesont is. Daerom seyde Sint Augustyn wel/ Dat vā euade bedozuen Christenen ketteren wordē: *August.* want het hoos leuen breght tot ketterije. En ghelijck het ghewoz nite yrt het bedozuen vleesch spruytende / voozts ander ghewoz nite generereert/ ende d'cen metten anderen verderit/ ten zij dat ment yrt snijdt: alsoo spruyt ketterije yrt booshepdt des leuens: en broedt en boedt voozts andere booshepdt/ allmender niet in en voozlic. Dat ist dat S. Hieronymus seyde: Men moet het verrot vleesch af snijden: en het sehozft schaep wytter cope stooten: op dat t'gheheele lichaem en cudde niet en bederne. Arrius (seght hy) en was maer een bonckaken viers / maer / om datment niet terstondt verduyct en heeft/ soo heeft het bynae de gheheele werelt ontsteken.

Hieron. in epist. ad Galat lib 3. cap. 5.

F Tertullianus ghelijck de ketteren en haerlieder opstel/ by de bza- *Tertull. de prescript. her.* ke en verwoyten stenen vant ghesticht der H. kercke / waer mede den duyuel sijn Synagoge sticht / teghen t'huyt Godts: als eenen hoop stenen sonder calck oft moztel by een ghebraght. Dat is: als eenen hoop verloochende Christenen opt schijn van een kercke by een loopende. D'werck (seyt hy) dat sy opbraghen / en comt van haerlieder eyghen ghestichte niet / maer t'comt vande bzaeke en de-structie des waerhepds. Sy ondergrauen ende bzaeken het onse/ om t'haerlieder te maecten.

Ghebedt om ghestadighepdt des gheloofs.

Donsprekelycke liefde / o Heere / heeft ons van byanden vzienden/ ende van lidtmaten des byandts / leden uwes lichaems gheinaeckit : gheest ons de gratie der ghestadighepdt / op dat wy vant arghste senjn der ketterije bebyndt worden/ en noch om doodt noch om leuen vā v en schepden. Amen.

C A P. I X.

*Wats Duyuel, meer noch min? vvat is een helsche beest?
Een argh verdoruen sin: verloochent engels gheest.*

Datter soo naer maeghschap is / tusschen eenen
ketter en den boosen gheest / soo ist datmen niet voor-
by en can / allinē vanden eenē syck / men moet oock
vanden anderen ghewaghen / als van twee hand-
ghesellen. Daerom werdt oock dit en andere saecken
hier ghebracghyt / om het groot bestādt en ghelijksaemhepdt / die
tusschen hun beyden in vele dinghen zijn / te kennen te gheuen / om/
soo van d'een als d'ander / hem te wachten.

Een ver-
doruen
gheest,
helsche
beest.

*Psal. 48.
1. Ioan. 3.*

Gen. 3.

Dat al-voert in de vraghe den vrandt een helsche beest werdt ^A
ghenacmt / dat en moet niemandt wonder duncken. Want / is den
mensche de beesten deur de sonde ghelijck gheworden / waerom en
soude den vrandt / die de sonde ghevonden heeft / oock by een beeste
niet gheleken worden? Ende deur sulcks heeft hy oock / inden eersten
aenslaghe aen Cua hem in de ghedaente van een beste / te weten van
een serpent / vertoont. Ende daer-naer aen verscheyden heylighen / in
menigherley manieren van ghedierten / de ghedaente / voss / en arg-
hepdt aen-nemende en ghebruyckende / tot sijn quacdt op-stel.

*Apo. 12. 6
13.*

1. Petro. 5.

Daerō oock de *H. Schrijt.* noemt den vrandt in vele plaatsen / ^B
soo vant nicuw als vant oude Testament / niet alleen met den ghe-
meynen naem van beste / als namelijck *S. Jan* in sijn openbarin-
ghen: maer oock heet sy hem enen leeuw / beest / draeck / serpent / wolf /
voss / en ghelijcke ghediertē / die oft met selhepdt / oft met looshepdt /
haer quacdt te wercke stellen. Wat willen wy claerder dā dat *Sinte*
Peter seght: *Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, cir-*
cuit, quārens quem deuoret: Siet toe: Weest sober en waecht: want
u-licher vrandt den duyuel / loept rondt-omme / als eenen byel-
schenden leeuw / soeckende wie hy verstimden sal.

*Chrysof.
super Genes.
Homil. 31.*

*Gregor. 5.
Moral. cap.
17.*

S. Jan Gulde-mondt seght recht ert met rozte woorden / al dat
Wp hier op moghten begheeren / aldus: *Diabolus, mala bestia: Den*
duyuel is een quade beste. Om wiens arghepdt noch beter te ken-
nen / seght S. Gregorius: Diabolus, aliis leo, aliis formica: Den
duyuel is deur de sommighe als eenen leeuw / ende deur sommighe
maer als een miere. Dit is waer in verscheyde manieren. Enscheels
om dat hy hem in verscheyden ghedaenten somtijds sienelijck ver-
toont. Ten anderen / om dat hy onsielijck de conditien der seluer
nacr-volghet: soot hem best dunckt / om sijne vermetten en stucken
upt

Quid dæmon? Erebi quid inadspicibile monstrum?
 Angelus, altiuoli corruptus labe tumoris.

Wat's duyuel, meer noch mij? wat id een helſche beest?
 Een arch verdoruen ſij: verloorhent enghel's gheest.

Queſt-ce que le diable, Qui tant effroyable / Toujours nous combat?
 C'eſtoit vn bon Ange, Qui par pauvre eſchange, Deuint Apostat.

uyt te richten. Ende oock / om dat al sijn op-set / veur sommighe menschen / maect als een miere oft siere gheasht en woerdt : ende ter cōtrarie veur andere / als de wreedtheydt eens leeuws werdt gherekent en ghebreest : naer dat den eenen mensch cloeck is / en den andere cleyn-moedigh.

Ennivers den naem van Beest dient den dupuel seer wel: want al heeft hy al sijn natuerlijke gauen behouden (ghelijck S. Dionysius wel seght) en deur sulcks uytter nature gheest en is / noch natuerlijke beest gheworden : nochtans / midts de onredelijckheydt der sonde en beestelijcke quaedtheydt / die hy hem astract en gebuyekt / soo magh hy en moet hy wel een beest gheheten worden. Te uiter / dat S. Jan Chrysostomus seyt : Satan ex hominibus bruta facere studerimò verò feras quàm potiùs dæmonas: Ten dupuel soekit van menschen beesten te maecten : iae wycede dieren: en dat noch meer is / dupuelen. En soo doet hy waerlijcks.

*Dionys. An-
reopag. De
divin. nom.*

*Chrysof.
homil. 10.
ad Pop. An-
tioch.*

A De antwoorde is claer: dat hy een apostact / verdozen sijn / ende verloorhent engels gheest is. Wát hy van Godt / een d'alderfchoonste ende edelste engelsche creature gheschapen zijnde / is deur sijn epgen behaghen / deur ijdel glorie en hooüerdigheydt / van Godt afgheueken / verkeert / en afgheballen : in eenen vuylen / boosen en nijdigghen gheest ende dupuel veranderende. Ende is soo ter hellen gheballen / en sommighe in dese nederste locht bliuen hanghen / die ontenteren en quellen. Van desen val ende grote veranderinghe / sal int besunder ghehandelt worden int xxv. Capittel.

*Oorspröck
des duy-
uels.*

Dit werdt nu dan / als een claer beghinsel / om als met enen naten vingher te tasten en te toonen / hoe ghelijcklaem dat de ketteren met den dupuel zijn / in haeren oorzpronck / listigh verbolgh / schade-lijck opstel / en ten laetsten in haerlieder eenvuldigh verdoemelijckeynde / ende laetste gherechte. Laet ons dit bestaen te beduyden / soot best doenelijck sal wesen / en soo het desen tijdt aldernootelijckst is / soo iammerlijck met dese dupuelche ende ketterche nestelinghe betwimpelt.

Ghebedt teghen tentatie van epgen behaghen.

D En ngdighen draeck / en engel der dupsterheydt / doet my duchten / en tot v vluchten / o Heere Godt der heyr-scharen: maect dat ick v soo van v gratien en gauen dancken en louen magh / dat ick my te ootmoedigher draeghe / hoe ick van v meer ontfanghen hebbe: en my altydts in v gloriere. Amen.

*Wat moet men in Vijandt, en in Ketter bemercken?
D'een valt wyt s'hemels pãdt, en d'ander wyt der kercken.*

Ghelijck-
saen, heydt
tusschen
duyuel en
ketter.

Mer hanght vele aen/ te wetē van wien oft van waer dat iemandt comit : om te weten wat men van hem houden moet. In teercken van dies / als men metter waerhepdt can segghen: Men kent v wel/ Men weet wel van waer ghy zijt oft comit : dan ist verbe ghe- daen van sijns groot-achten ende weerdighepdt. Daerom braeght- men hier/ het ghene waer wyt den eersten oorspronck en merckelijck voortf-comen des kettters te sien is : waer in hy oock seer wel metten boosen gheest ouer een comt.

Ghelijckē
vãl.

Wat isser dan in dese twee ghesellen weerdte te bemercken? De A antwoorde seght/ dat den eenen/ te weten den boosen vbandt/ wytten hemel valt; en den anderen / dat is den ketter/ wytter kercken. Dat is te segghen : Ghelijck Lucifer met synen aenhanck wytten hemel is ghevallen/ en soo al duyuelen zijn gheworden: dat alsoo een ketter B wyt de H. Catholijcke kercke ghevallen is / en met dien wyt-bal een ketter gheworden is. Dit seght S. Gregorius seer bescheydelyck: Apostata angelo similis efficitur homo , qui hominibus similis esse dedignatur : Den mensche werdt den apostataeschen en verloochenden engel ghelijck/ die hem verontweerdicht heeft met de menschen ghelijck te houden. Het welcke/ soot allen hoouerdighen gheschiedt/ alsoo aldermeest den alderhoouerdighsten : d'welck zijn de ketteren/ met alle p̃cunie.

Gregor. in
P̃:istor part.
2. cap. 6.

Ghelijcke
verande-
tinghe.

Du/ ghelijcker gheen duyuels en zijn/ anders dan die eens engelen gheweest hebbe in den hemel : alsoo en zijnder gheen andere kettters/ noch opt en waren oft zijn sullen (om ten rechten te spreken) dan die eens Catholijck gheweest hebben in de H. kercke. Wãt die noyt ghe- doopt en waren/ en in ketterije gebozen zijnde de ketterije oock hou- den : dat zijn heydenen met ketterijche dolinghen bevanghen / meer dan oprechte ketteren. Ende ghelijck de duyuelen tot dien val ghe- comen zijn / deur haer epghen toedoen en hoouerdighpdt : alsoo oock de ketteren tot haerlieder afval comen / deur het quaedt in ghe- uen des vbandts / altydts segghende / soo hy tot Christus seide: Mitte, te deorsum: Wozyt v van bouen nederwaerts. Te weten van C der kercken af: ghelijck hyse daerom bouen de kercke stelt/ in haren eygenen sin/ alle ouerste en gheleerde te bouen gaede/ soot hun dũcht.

Hoouerdig-
heydt,
s'duyuels
en kettters
moeder.
Luc. 4.

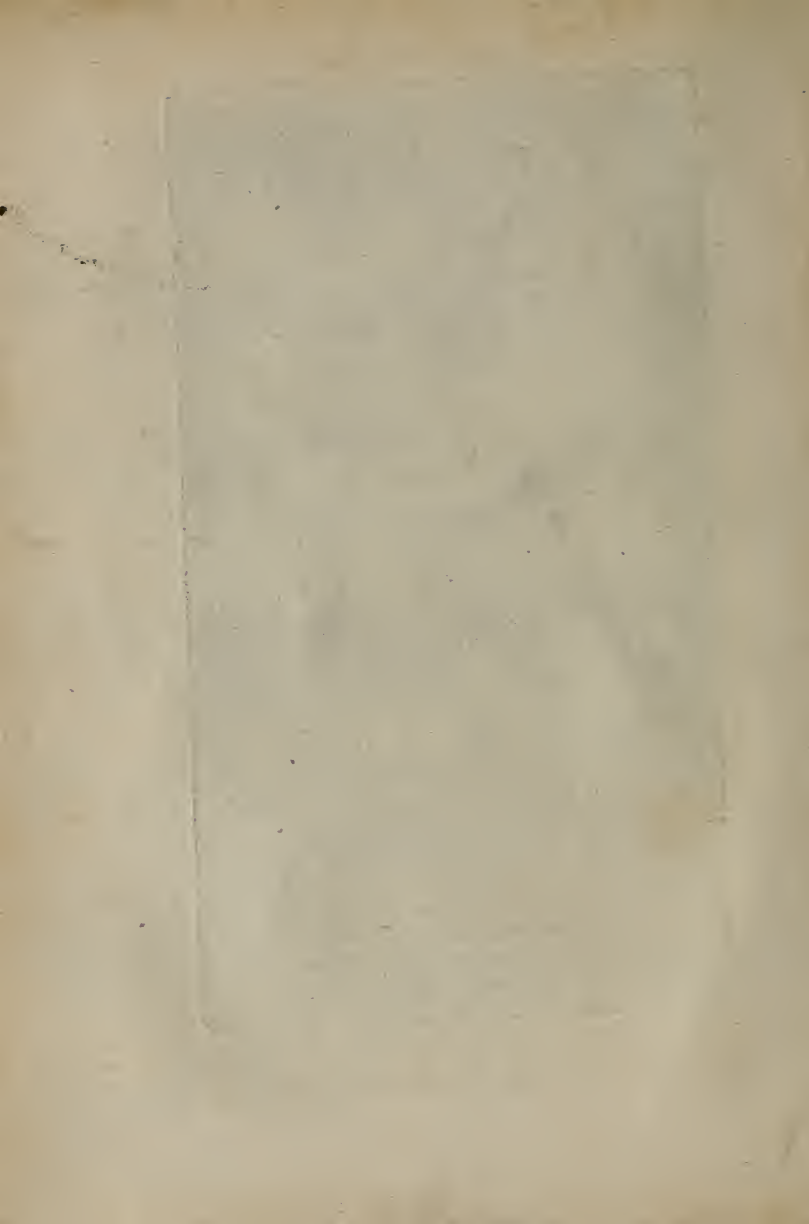
Ende ghelijck de vbanden / wyt den hemel vallende / als- dan wyt haerlier opperste welbaert en salighepdt ghevallē zijn : alsoo ist oock met

Dæmoni, et Hæretico, quid quadrat rite duobus?
Ille polo, hic fidei, sacrata corruiat arce.

Wat moetmen in Vyandt, en in Letter bemercken?
Deen valt uyt Hemels pandt, en dander uytter kercken.

Quelle ressemblance, Se trouue en la chance, Des deux Apostats?
L'un quate l'Eglise, L'autre par vantise, Du ciel donne en bas.

D met de ketteren/ de Catholijcke kercke/ als haeren hemel opder aerden/ en de arche van Noe verlatende/ huylt en de welcke gheen saligheyt te vinden en is. *Genef. 7.* Doozts/ ghelijck de brose engelen ghevallen zijnde/ oock andere soecken ter seluer verdoemenis te venghen: alsoo doen oock de kettters: ghelijck wy op de nabolghende vraghe sullen bewysen.

Daerom/ tot verclaers dattet beyde een dinghen is/ dupuel en ketter: t selue dat den Propheete Isaias tot Lucifer seyt/ dat maghmen oock alle ketteren segghen en vraghen: als uyt een groot verwonden en mis-achten van haerliedder hoouerdigheyt/ en stueckede verwaentheyt: wel weerdigh soo van Godt verstecken en verworpen te zijn. Hy seghet aldus: Quomodo cecidisti de caelo Lucifer; qui mane oriebaris? qui dicebas in corde tuo: In caelum ascendam, &c. *Isaie 14.* Ogh arme verblinde creature Lucifer / die nochtans soo schoone waert: hoe zijdy soo uytten hemel ghevallen: die daer s' moeghens broegh opstondt? Dat is de reden en schuldt: dat ghy in v eerste beghin en oorspronck / te broegh opghestaen zijt / ende v te hoogh deur hoouerdigheyt hebt verheuen.

Dit is de selue saecke van alle die uytten hemel van deser weerc/ dat is uytte H. kercke vallen (die t'poortael en den ingauck des hemels is) te wetē/enckel hoouerdigheyt. Aldus seghet S. Augustijn: Superbia est mater omniū hæreticorum: Hoouerdigheyt is moeder *August. li. 2. de Genef.* van alle ketteren. D'welck Sinte Cyprianus oock ghetuyghet/ aldus: Non aliunde hærefes, & scismata, quàm quòd sacerdotibus Dei vicem gerentibus, ab vniuersa fraternitate non obtemperatur: *Cypr. epist. 55. & 69.* D' gheen ander oorsaecke en spruyten ketterijen/ ende af-scheydinghe in de H. kercke/ dan om dat t' gheheele broederschap/ oft ghemeynte der gheloouighe/ de Priesteren als stadthouders Godts niet onderdaenigh en is. Daerom wierdt int oude Testament bevolen/ dat men dien ter dootd brengghen soude/ die den Priester niet ghehoorsaem en waere: Vt nullus deinceps intumescat superbia: Op dat niemant *Deuter. 17.* doozts hem meer te seer en verheffe / deur opgeblafen hoouerdigheyt.

Wt alle dese redenen sien wy nu claerlijck / hoe dat den vbandt en kettters ghelijck zijn/ in haerliederen val/ en oorsaecke dessels/ te weten/ hoouerdigheyt/ grootsheydt/ verwaentheyt/ en sijns eyghens groot-achten: tot het versmaden van hare ouerheyt/ en van Godt mede: volghende die treffelijcke sententie des Wijsemans/ segghede: Initium superbiæ hominis, a postulare à Deo: quoniam ab eo qui fecit *Ecol. 10.* illum recessit cor eius: quoniam initium omnis peccati est superbia: Het beghinsel der hoouerdigheyt banden mensche/ is af-wijcken ende af-scheyden van Godt: want sijn herte scheydt van hem / die hem.

hem gheschapen heeft: ende alsoo daerom het begijn van alle sonde is houerdighejdt.

Het lust my eens hier S. Gregozium te hoorzen/hoe wel hy op dese reden ouer een comt. Aldus seght hy / sprekende van Jobs vrienden/die hem quamten troosten/en dese woorden upt-legghende: Venerunt de loco suo: Sy zijn van hun plaetse gheromen. Hæreticorum quippe locus ipsa superbia est: De plaats der ketteren/sept hy/dat is houerdighejdt selue. Want ten waer dat sy eerstmael int hert hun verhouerdighden/sy en souden nemniermeer teghen de H. kercke opstaen. Deur houerdighejdt werden sy ghebzeuen.

Job 1.

S. Gregorius vvaer-
oor. soo be-
haet van-
de kette: 5.

Ich hebbe somtydts verwondert gheweest / waerom dat de ketteren soo den H. Paus Gregozium / bypten alle andere heplighe vaderen / dapperlyck altydts yvolghen: langhe tyd durckende dattet was / om dat hy soo den dienst der H. kercke / en besunder vant H. sacreficie der Misse / verschoont / verdedight / en soo yciert heeft / dat sy hem als den auteur van als berstieren. Maer als ick aendachtelijcker aemmerckie / hoe hy de ketteren deur-haelt / schryuende opt boeck Job / de selue byde vrienden van Job ghelijckende / ende op die der ketteren oorspronck / verwaerden boortganck / houerdighejdt / arghhejdt / en den bezouen onderganck deur ooghen stellende: soo en waer ick niet verwondert / al waert dat sy hem met dupsentmael meer oploopen bestozmden / dan sy doen.

Eusebius
Coll. 2. ca. 5.

Du hier by exempel bewesen hoe den vyandt niet alleen de ketteren / maer oock alle andere deur houerdighejdt soecht upt Godts gratie ter neder te wozen. Men leest / dat eenen / Hero ghenamt / naer vyftich iaeren / soot scheen / in een hepligh leuen ouerbzacht te hebben / maer op synen eyghenen sin / deurt bezogh des vyadts / leelijken tot val ghebzacht is gheweest. Den vyandt inde gedaente vā eenen engel maerckte hem wijs en seyde: Ghy zyt deur Godt van sulcker heplighejdt en weerde / al wierpt ghy v van bouen af / ghy en soudt v niet quetsen: want hy heeft sijne engelen van v bevolen / sy sullen v in haere handen dzagen / ze. Hy heeft het ghelooft ende ghesdaen / en de beenen ghebzoken: mitten val ander ontwerckende / die hem soo ghestelt bonden: en in sijn verwaenthejdt blyuende / is ten derden daghe soo ghestozuen. Jezabel / soo Jezu in quam ghereden / wierdt ter venster upt gheworpen / en is vande honden ynielt. Alsoo / die haer vande kercke afworpen / werden van hellsche hōden gheheurt: en dies te ongenadelijcker / hoe de dupnelsche tanden sekerper en bitterder zijn / ceuwelijck siel en lichaem knaghende.

4. Reg. 9.

Euseb. li. 1.
cap. 1.

Men leest oock dat sommighe heydenen haer seluen ter begheerte van haere heeren / van bouen af wozen t zij van tozn / oft berg / waer sy zijn / gherocpen zijnde: tot een teecken van groote ghehoorzsaemhejdt.

saemheydt. Alsoo woypen haer de ketteren van bouen af / vander H. kercke / ten ghebode en begheerte des dupuels / haeren meester en heer: die tot haerlieder en ander altydts segt: Mitte te deorsu: Woyp *Luc. 4.* v van bouen nederwaert. Hy voertse selue eerst daer op / haer een hooghmoedighe verwaentheydt ingheuende / deur welke sy hun laten veur staen / in wijsheydt / macht / ende heyligheydt / bouen de kercke / dat is / bouen alle ouerste der kercke te wesen: als die selue nu onder den voet hebbende / soot hun naer haerlieder vermetelycke vernuftheydt dunct. Ende dan / t welck sijn practijck is / soecht hysse te dieper inden af-grondt der hellen te doen vallen / hoe hysse te hoogher in hun selfs ooghen verheuen heeft.

Niephozus verhaelt / hoe int iaer ons Heeren 437. int eylandt *Lib. 14. cap. 40.* Creta / dat is / Candien / eenen quidam hem uytgaf veur eenen neuen Mopses / het volck belouende / deur de zee int landt van beloften te leyden. Sy lieten haer goedt en tijdelijcken handel ongheacht varen / en Mopses veursaght sy seluen dies te beter. Een iaer lanck desen raes hun veurghehouden hebbende / gaet veur / sy volghen / mans / vrouwe / en kinderen. Hy leydtse op een steyle steen-rotse / ouer de zee hāgende / en doetse al dapper van boue nederwaert springhen. Maer de goede Christene / visschers ende coop-luyden / dit spel siende / heb-bender somnighe uytghevilscht / ende d'ander met het exempel der veurgaende versmoorde weder-houden. Mopses soude van sijn volck ghegrepen hebben gheweest / maer hy verblooght / als haddet eenen dupuel gheweest. Dits den truck des byandts / dits den spōck der ketteren: met Lucifer ende alle uyt-gheballen engelen in haeren val hun verglozierende.

Aenghemerckt dan / dat den aerdt / argheydt / en middelen van andere te verleyden / in dupuel en ketteren soo ghelijck zijn: wie en siet niet / hoe ghelijckelijck dat sy oock te schouwen zijn? Daerom soo den H. Apostel Paulus vanden byandt ons waerschouwet: *Ephes. 4.* Nolite locum dare diabolo: En wilt den dupuel gheen plaets gheuen: alsoo en maghmen oock metten ketter gheen ghemeenschap houden: maer beyde schouwen als siel-verraders en vermoorders: soo ghy int volghende Capittel ephgentlijck sult verhandelt vinden.

Ghebedt om het Rijck Godts te besitten.

Ghehen den wpt-val van Lucifer uyt den hemel / en vanden mensche uytet Paradijs / hebt ghy (o Christe ghebenedijt) het rijcke der hemelen opder aerden gheplāt / dat is / v heylighe kercke: Gheeft dat wy ons soo in dese draghjen / dat wy t hemelsche rijck namaels becomen moghen. Amen.

CAP. XI.

*Seght ons: vvat doen dees twee, al met versaemder handt?
Sy sleypen, deur het bree, de sielen naer den brandt.*

Duyuel en
ketter, een
ghespan.

En seght ghemeynlijck/en t'is waer: Aues concolo- A
res simul volitant: Men siet gheen craepen met duy-
uen vliegghen / maer elck met sijns ghelijcke. Alsoo
spantmen oock ghemeynlijck inden seluen wagghen/
peerden / niet alleen van eender grootte en maght/
maer oock vanden seluen hare/om goedt en fraey ghe- B
treck te maecken. Desghelijcks den vbandt en bindt gheen beter we-
derpaer / om met hem in te spannen/ teghen Godts eere/ teghen sijn
H. Kercke/ en teghen der menschen salighepdt/ dan de heretijcken en
kettters. Want al sijn al de boose menschen sijn dienaers en kinde-
ren/norhtans sijn de kettters de liefste / om dat sy met haren vader
meest symbolizeren/ dat is/ vergelijcken: soo ghy recht te vozē ghe-
hoort hebt. Daerom vzaeght de vzaghe/wat sy beede doen met ver-
saemder handt: dat es/eenpaerlijck/met ghesaemde wille / raedt/en
daedt. Hier toe dient dat Cato seght: Pares cum paribus facillime
congregantur: Ghelijck met ghelijcke vergaderen lichte. En Plato
aldus: Similis simili semper haeret: Ghelijck hanght altijds sijns
ghelijcke aen. Jae den H. Gregorius sprekter al leuendigher af / als
de coppel vā duyuel en ketter beter verstaende. Diabolus cum repro-
bis vna persona est: Den duyuel mette boose verwozen menschen/
en is maer een persoon. Daerom seyde Christus van Judas / dictis
nu metten boosen gheest seer eens was: Ex vobis vnus, diabolus est:
Een van u-lieden/is een duyuel. En want dien naem [reprobi] dat
is/van Gode verwozen / niemandt soo eyghentlijck toe en comt/
als de ketteren (dit ghetuyghet S. Paulus tot Titum / daer hy ver-
maent den ketter te schouwen/wel wetende(sept hy) dat hy verkeert/
berdzaept/ende met sijn eyghen vonnis verdoemt is)soo en isser nie-
mandt beter metten duyuel maer eenen persoon/dan den ketter: als
de argkste/ sekerste ende diepste verdoemde.

Nu dan/wat doē sy eenpaerlijck en ghesaemdelijck? De antwoor-
de hebt ghy ghehoort: *Sy sleypen, &c.* Dat is / Sy doen alle neerlig-
hepdt/ met leeringhe/bedrogh/en beloften: ende oock met dreyghe- C
menten en gheweldt/ alst anders niet gaen en wilt/ om den mensche
ter hellen te vzenghen. Van den vbandt seght S. Gregorius aldus:
Diabolus est lupus, oues dilaniās: Den vbandt is eenē wolf/ de schae-
pen vernielende. Ende wat een ketter is/ dat wect men wel / die veure
sijn

Cato.

Plato.

Gregor. lib.
4. Moral.
cap. 14.

Ioan. 6.

Tit. 3.

Gregor. Ho-
mil. 13. in
Euang.
Matth. 7.

Viribus at, paribusq; animis, quid pugnat vterq;
Ad Phlegetontæas animos auertere flammâs.

Seght ons: wat doen dees twee, al met verfaender hand?
Sy sleppen deur het bree, de sielen naer den brandt.

Que fait leur malice, Quand elle se glisse, Sur nostre terroir?
L'un rend l'ame morte, Et lautre l'emporte, Au profond manoir.

sijn beste cleedt een schacp-vel aendoet / maer daerom en laet hy oock niet eenen grijpenden wolf te welen.

Van dese seght **S. Paulus**: Ego scio quoniam intrabunt post dis- *Aa. 26.*
 cessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi: **Ick weet**
 wel dat naer mijn vertreck / grijpende woluen onder u-licden inro-
 men sullen/ die de cudde niet sparen en sullen. Dit zijn de loghenach-
D tige meesters/ daer **S. Petter** af sprykt: Pellicientes animas instabi- *2. Petr. 2.*
 les: Aenlofende en verleydende de onghestadighe en onbaste sielen:
 kinderen (seyt hy) der eeuwigher verdoemenis. Dit zijnse / die hun
 gheueeren soo den **Prophete Ezechiel** seght: Ad capiendas animas: *Ezech. 17.*
 Om sielen te vanghen: en te leyden: waerwaerts anders/ dan daer
 sy berde toe-behooren/ dupuel en ketter? dat is / ten hellschen byan-
E de. Van sulcke/ diet daer op stellen / om de simpele sterchte menschen
 met schoone schijnselen/ en deur den spieghel der eygen behaghelyck-
 hepdt te bedrieghen/ hoorst wat den **Prophete Jeremias** seyt: Inuen- *Jerem. 5.*
 ti sunt in populo meo impij, insidiates, quasi aucupes laqueos ponen-
 tes, & pedicas, ad capiendos viros: **Onder mijn volck** (sprykt **Godt**)
 zijnder bevonden boose menschen / die met listen en laghen uyt zijn/
 om ander te vanghen/ stroppen en stricken uyt-spreydende / als vo-
 ghelaets. Sicut decipula plena auibus, sic domus illorum plenæ dolo: *Bedrogh*
Ghelyck een slaggh vol voghels is om andere daer mede te vanghen: *der sielen,*
alsoo zijn hare hupsen vol bezoghys. En al daer toe/ om die onnoose- *deur kette-*
le arme sielen int net te cryghen / met schoonhepdt oft met quaedt- *ryc.*
hepdt: ende alsoo met versaemder handt metten byandt tot haer
 eeuwighe qualijck-baert te sleppen. Waert dat dese onse ooghen dit
 iammerlijck spel costé aensien/ men souder hem al anders af schroo-
 men en wachten danmen doet.

F Datter in d'antwoorde staet [*deur het bree*] beteekent / dat sy den
 ruymen / byeden / en sachten wegh leeren en houden / die ter helle-
 waert leydt: wel ouer een comende/ met den lust des vleeschs / ende
 metten verdozen sin der arme verdozen nature : die van selfs seer
 ghereedt en gheneghen is/ tot sulcke soete en behaghelijcke leeringhe/
 en desvolghende/ om sulcke dwalende meesters ghehoor te gheuen.

Ghebedt teghen verleydschap der sielen.

Jesu/ minnaer onser sielen / den byandt is met alle sijn
 kinderen op onse qualijck-baert uyt: **Wilt ons soo van sijn**
 treken/ en der ketteren preken bezijden: op dat wy met de
 waerachtighe gheloouighe ghecroont moghen werden.

Amen.

*VVien laet hem, op het punt, vā kettters licht bedrieghē?
Eylaes, die niet en durckt, dat kettters altijd lieghen.*

Iemandt en is gheeren bedrogghen/ oock de ghene die wel andere somtijdts souden soecken te bedriegghen. Daerom / alsoo seere als hem iemandt van sulcks wacht van te voor/ alsoo seere spijttet hem daer naer/ als hy hem dies niet tegheustaende bedrogghen vindt.

Schadelick
bedroggh
der kette-
ren.

Wt sulcks spruyt het ghemeyn spreckwoordt van sulcke: Hy en sal my maer eens bedriegghen. dat is: Ick ben gheleert. Piscator ictus sapit: Enen visscher/ meynende den visch te verschalcken/ en binnen middelen tijde/ aen de verssenen/ van een serpent ghebeten oft ghesteken zijnde/ daer hy gheen acht op en sloeggh/ denckt soo by sy seluen: Ick sal voortaan beter toesien. Ist niet te verwonderen/ waer by dattet dan comt/ dat de menschen hun soo laeten van ketteren bedriegghen en verleyden? want dat is d' aldermeeste ende schadelijckste bedroggh. De antwoorde seght/ dat het sulcke menschen zijn/ die niet en durcken dat kettters altijdts lieghen. Want/ dat iemandt dachte/ dat hy met enen logghenaer oft valschaert te doen heeft/ hy en soude hem niet betrouwen: wel wetende/ dat niemandt meer bedrogghen en werdt/ dan die te vele betrouwt.

Maer/ mocht iemandt segghen/ de ketteren brengen vele saecken uyt de D. Schryft voort: en sy spreken oock vele andere dingghen/ die waer zijn: hoe lieghen sy dan altijdts? Sy segghē vele ware saecken/ dat kenn' ick v: maer nochtans seght de antwoorde oock seer wel/ dat sy altijdts lieghen: want haere meyninghe is/ te bedriegghen/ en de menschen vande waerheydt te trecken. Soomen oock wel seght/ dat den dupuel een logghenaer is/ oock als hy waer seght: wāt hy doet met de waerheydt / t' selfde dat de logghenaers niette logghen doen/ dats lieghen en bedriegghen. En daerom/ hy is een logghenaer/ en een vader der logghen: ende de ketteren zijn kinderen des dupuels: want sy de wercken haers vaders doen en volbrēngghen.

Hi/aenghesien dat sy in de waerheydt niet en zijn bliuen staende/ maer uytghescheyden: wat connen sy anders dan logghen spreken/ oock mit de woorden des waerheydts/ daer sy haer bedroggh en leugghen mede bedecken? En hier mede werdt den sterhten mensch gheinfecteert/ en verdozen/ als hyt deur de oore vact/ ghelyck regal oft ander verghel/ alst deur den montt inghenomen werdt.

Daerom den Wyfseman seght wyfelyck en wel tot desen proposte: Qui cito credit, leuis est corde: Die haest en licht ghelooft/ die is seer licht

Ioan. 3.

Eclh. 19.

Quis sese in laqueos facile induit hæreticorum?
Immemor, hos semper dare verba; et vendere fumos.

Wie laet hem, op het punt, van Ketterd' l'ichst' bedrieghen?
Silaer, die niet en durv't, dat Ketterd' altyt lieghen.

A qui plus damnable / Sont les sottes fables / De ces Huguenots?
A ceux, qui n'aduis'nt / Qu'en tout ce qu'ils disent / Mensonge est enclous.

licht van herten. Daer by conit het/datter vele licht bedrogghen worden en verleydt. Want anders/soo den seluen elbers seght: Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum: Te verghifs wozyt men t'net deur de oogghen der vogghelen. Wie saggh opt vogghel / oft ander dier/ hem soo t'net siens Willens en wetens our t'hoofd t laeten stroopen/ soomen sommighe menschen siet willens inden sack der dolinghen cruppen? Maer wat ist? als t' herte deur quade affectie ende ghenegghthepdt der sonden / tot sulcks te vozen bereydt is/ dan ist goedt vanghen. Want/ soo Cesar seyde / de menschen gheloouen gheern/ t' ghene dat sy soecken en begheren. Alsoo werden sulcke dinghen licht ontfteken/ die van haer seluen/ oft deur drooghte/ oft deur by ghevoegghde materie/ tot byanden ghereedt zijn: ghelijck oock een keerste haest ontfekt/ die noch roockende is.

Cesar.

Wt al t' veurslepde ist claer/ dat men vande ketteren segghen magh/ t' ghene dat S. Paulus van dien vā Candien seyde: Creteses semper mendaces, malae bestiae: Die vā Candien zijn altydts loghenachtigh/ en quade beesten. En deshaluen niet meer te ghelooouen als sy waer segghen/ dan als sy lieghen: ghelijckmen dien niet en ghelooft als hy waerlijcks ten wolue riep/ om dat hy t' selue soo dickmael upt valscheydt en bedroggh gheroepen hadde. Waer van het ghemeyn spreekwooydt spruyt: Die dickmael lieghet/ en werdt niet ghelooft/ oock als hy waer seght: en dat verdient hy met sijn lieghen.

Tit. 1.

Aristot.

Die met t' schijn der waerheyt/ vā ketteren niet en wilt bedrogghen worden/ die zij bouen t' veurslepde ghedachtigh/ hoe Cambyses den Coninck van Persien/ van eenen tooueraer / Smerdes ghenaemt/ bedrogghen wierdt. Desen Smerdes droeggh den naem vā s' conincks vbroeder/ en was hem seer ghelijck. Op dese voet/ heeft het Coninckrijk tegghen Cambysen aegghegrepen: en soude het selue vzedelijck beseten hebben/ hadde het bedroggh niet uptgheromen/ deur de dochter van Orthan / die by hem slapende/ besiet dat hy gheen ooren en hadde. De valscheydt uprcommende / heeft hem Darius vant rijck en van sijn leuen ontfet. Die niet licht en is van haest te ghelooouen/ die en werdt oock niet haest bedrogghen/ van die het nieuw Euangelie prediken. Ende waert dat men se eerst wel besaghe / men soude vinden/ dat sy oorloos ende eerloos zijn/ de galghe ontfloopen.

Fulgosius lib. 9. c. 16.

Ghebedt tegghen bedrieghelijckheyt der dolinghen.

Ant men al doende ten ewighen leuen niet gheraken en kan: soo bidd' ick v' o Heere / dat ghy my vande bedrieghelijcken gheest der dolinghen bewaeren wilt / op dat ick in de waerheyt magh bi j' en staende / ende de belofte der waerheyt eens ghemeten. Amen.

C A P. X I I I.

Hoe lieght een heretijck, al seght hy schoone vvaer?
Dat is s' duyuels practijck, sijn meester, ende vaer.

Jemandt en is soo gheluckigh van waer te segghen/
oft hy en misgaet hem somtijdts : soo den Propheete
Daud seght: Omnis homo mendax: Alle mensche is
loghenachtigh. Maer midts dat de ketteren oock
somsijtids waer segghende sieghen / niet alleen inde
ghemeyne sprake/ maer oock in hun predicatie / na-
mentlijck seker waerachtighe sententien uytter **H.** Schrift by vren-
ghende (soo wy veur gheseyt hebben) soo her-
neemt de vraghe dit/ tot beter kennis en aenwijsinghe / dat oock een heretijck hier in met **A**
sijnen meester en vader desen boosen vbandt ouer een comt.

Den vyadt, der kettere
meester.
Bern. in epi.
Aengaende d'eerste/van t'meesterschap des dupuels / seght aldus **B**
S. Bernardt: Diabolus, scandalorum magister: Den dupuel is den
meester van alle ontstichtinghen. En daer en is gheen meerder/ noch
ontsienslijcker ontstichtinghe oft verargheringhe/dan heresie: die de
leuende steenen der **H.** kercke en huys Godts/ (d'welck zijn de geloo-
uighe menschen) althijds soeckt vant ghestichte te trecken/ en hoopen
van ruinen en vaken daer van te maerken. Dit zynse daer **S.** Pau-
lus al spricht / van welke den **H.** Gheest vcurseft heeft/ dat sy vant
ghelooue af-schryden souden / aen-hoozende en aen-hanghende de
gheesten der dolinghen/ende der dupuelen leeringhe. Soo zijn dan
de dupuelen haerlieder meesters.

Den vyadt,
der kettere
vader.
Ioan. 8.
August.
Dat den vbandt haer vader oock is / dat blijckt metten stucke:
want houen t'ghene dat int vcurgaende Capittel gheseyt is / dat sy
s'vbandts ghewercken doen / soo werdt dit oock deur **S.** Augu-
stin besloten: als hy die woorden Christi uyt-leght: Den dupuel is
een loghenaar / ende vader der loghen : soo seght hy daerby aldus:
Ghelyck Godt den vader / vader is van synen sone / die de waer-
hepdt is: alsoo is den dupuel / naar synen val / vader vande loghen
gheworden : En soo desvolghende oock vader van alle loghenars:
daer de kettere d'eerste ghebozene af zijn/ende liefste kindren: haeren
vader soo wel ghelijckende / dat / die d'een liet / die liet d'ander.
Daerom werden de ketteren oock seer wel gheheeten / Diaboli in-
carnati: ver-menschte dupuelen / boose vbanden in menschelijcke
nature en ghedaente. Ende sy zyn oock: want haeren aerdt / arg-
hepdt en spraeck geuent uyt: als nydighe honden/ oock d'een teghen **D**
den anderen bassende / en greinsende. Ende daerom : uyt hondt:
niet

Qui fucum faciunt, mera quamquam oracula fundant?
Qua solet arte, horum stygius Doctorq;, Paterq;.

Hoe lieght een Heretyck, al seght hy Schoone waer?
Dat is duyvelo prastyck: Syn meester, ende Vaer.

La Verité sainte, Est elle vne feinte, Quand ell'es En eux.
Ouy; c'est de leur Maistre, Ce viel serpent traistre, Un tour malheureux.

niet onfanghbaer. Den hoosen gheest vertoonde hem eens aen *Sulpir. in. l. ta S. Mart.*
 Sinte Marten/als een engel des lichts/ iae als Christus selue/ met
 een purpuren cleedt ende met een gouden croone verciert/ segghende
 dat hy Christus was/ den Coninck der coninghen/ ende dat hy ghe-
 comen was om de weerelt te vomissen. Maer Martinus/ de ver-
 waentheydt des dupuels/ ende de sachtmoedigheydt Christi wel
 kennende/ seyde tot hem: Christus en heeft niet gheseydt/ dat hy
 soo comen sal/ maer met de teeckenen sijnder passie/ ende littereke-
 nen sijnder wonden. Als hy met sulcke merck-teeckenen comen sal/
 dan sal icht gheloouen. Den vbandt/die met claerheydt ghecomen
 was/ is met stanckie vershepden. Soo comen de ketteren aenghe-
 streken/ met een schoon schijn vermomt: maer soo sy als dupuels
 kinderen het crups Christi ende alle sulcke saecken hacten/ soo ont-
 decken sy haer argheydt/ende scepden met eenen stanck.

Desen upt-ghelesen truck sullen wy int navolghende exempel *Sabellie. lib. 5. cap 4. Cyrillus.*
 mercken. Sabinianus/ een hoofdt-ketter/ sochte sijn fenijnigh
 boeckeken op den naem van S. Hieronymus den volckie ter handt
 te doen/ soo S. Hieronymus nu coets ouer-leden was. Maer Sil-
 uanus/ bisschop van Nazaren/ heeft hem van valscheydt verwon-
 nen: op conditie/ dat hyder sijn hoofdt soude laeten/ ten waere dat
 S. Hieronymus selue moezghen de valscheydt ontdeckte: t'welck so
 waer het gheschiede/ datter den ketter selue den cop laeten soude.
 'Twas soo besproken/t'wierdt soo ghedaen. Want soo het ten upt-
 tersten ghecomen was/ en de goeden bisschop onder t'sweerd kniel-
 de/den slagh verwachtende: liet daer S. Hieronymus quam/hielt
 het sweerd stil/ ende berispte des kettters valscheydt/ hem veur al
 t'volck beschaemt maeckende. Maer/dat vertoogh vertreckende/
 gheschiedder een meerder mirakel: t'hoofdt des kettters viel veur sijn
 voeten ter aerden/af-gheslagghen sonder aen te comen.

Wt dese veurseyde dinghen gheleert hebbende hoe den vbandt der
 ketteren meester ende vader is: blijft noch de principale vraghe te
 verclaeren: Hoe een ketter oock waersprekende sieghyt. Dit sal int na-
 volghende Capittel gheseyt worden.

Ghebedt teghen bedroggh der ghebepnstheydt.

 Jesu/ die des Vaders ewelwighe wijsheydt zijt/ helpt
 ons teghen der dobbele gheesten ghebepnstheydt: op dat
 ons/ noch den vbandt in de ghedaente van een engel des
 lichts/ noch sijn dienaers onder t'schijn van deughden en bedrie-
 ghen: maer dat wy in uwe leeringhe en liefde ghestadigh bliuen.
 Amen.

C A P. X I I I I.

Hoe canmen soo ghereedt, vvaer spreken, nochtans lieghen?
 Alsmen met vvaerheydts cleedt, ander soeckt te bedrieghē.

Waerseg-
ghede lie-
ghen: hoe?

Ande loghen en van lieghen/ sullen wy int ij. Capitel spreken/ alwaer sulcks ghebræecht werdt. Maer nu en staet ons niet anders te bewyisen / dā hoet moghelijck is / dat iemandt waersegghende lieghen can: namentlijck volghende ons eerste beurnemē/ in Satan en ketteren sijn kinderen. Ten eersten/ het is gheloghen/ als iemandt ict seght/ oock dat waer is / als hy meynt dattet anders is/ dan hy seght: en deshaluen/ sprekent teghen sijn hert en meyninghe. By exempel: Als iemandt segghen soude: Ick hebbe v betaelt: ende/ hoe wel het waer is / nochtans als hyt soo seght / ist dat hy meynt dat hyt niet betaelt en heeft / en nochtans seght/ dat iae : het is veur hem een loghen/ en nochtans waer. Want den mondt seght iae / en t' herte ghetuyghet dat neen. Want/ dat hy de waerheydt seght/ het is wel seker/ maer dats by ghevalle : want int herte pepnst hy anders. Ende als de mondt anders dan t' herte ghetuyghet/ dat is gheloghen. Dies ghebeurt het oock ter contrarie / dat iemandt ict seght dat niet waer en is/ en nochtans daerom niet en lieghet. Ghelijck/ te weten/ als hy segghen soude: Ick hebbe v betaelt: ist dat hyt soo meynt / soo en lieghet hy niet/ al en ist nochtans niet waer : wāt de mondt sprekent soot herte meynt. Men magh wel segghen / dat sulck een niet waer en seght: maer niet / dat hy lieghet. Ten is niet waer dat hy seght: maer ten is nochtans gheen loghen. Want / tot lieghen ist van noode / dat de mondt en t' herte contrarie ghetuyghen. Nu/ de mondt seght iae / en t' herte meynt oock soo : maer t' is nochtans anders. Daerom/ ten is niet waer dat hy seght / maer nochtans en lieghet hy niet: want soo Cicero wel sept: Mendacium est falsa verborum prolatio, cum intentione fallendi: De loghen is een ontwaerachtigh uyt spreken der woorden/ met intentie van te bedrieghen.

Cicero.

Prov. 34.

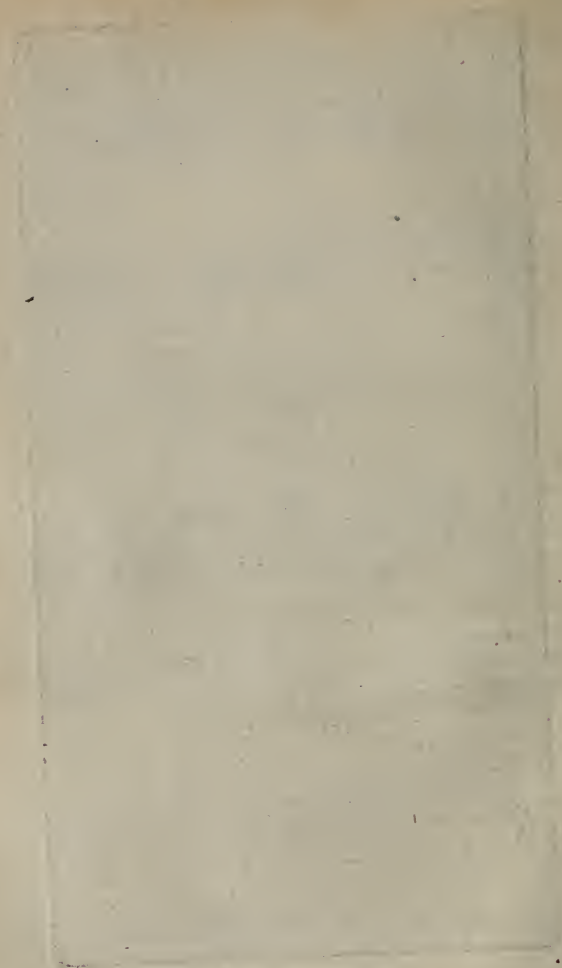
Nu/ als den vyādt oft ketter waer segghē/ oock uytter ij. Schrift/ meest in haere leer/ soo lieghen sy nochtans / want t' hert is contrarie. Den mondt sprekent t' ghene dat waer is / maer t' herte pepst bezoghen en valscheydt. Daerom seyde den Wijseman wel: A mendace quid verum dicitur: Wat salder van een loghenaer waer ghesproken werden? Hy lieghet altijds/ oock als hy waer seght: want onder het deksel bande waerheydt / heeft hy meyninghe te bedrieghen. Hy presentereert de waerheydt / die uyt haer seluen onfangbaer is / ende A onder

Ergone mentiri valeat quis vera profando?
Sub-dola cui vero mens infidiatur ab ore .

Hoe rannen so ghereet, waer spreken, nochtand lieghen?
Almen met waerheyt o vleedt, ander soekt te bedrieghen.

Se peut il donc faire, Qu'ensemble on profere, Bourde et Verité?
Ouy; quand par Vray-dire, On pretent séduire, La simplicité'.

B onder den mantel der seluer/ sleet hy de loghen mede binnen; en soo
C werden de menschen deur de waerhepdt bedrogghen.

Als wy t'verbodt Godts aculien de loghen aengaende/ soo beuinden wy/ dat int liegghen/ t'bedroggh meest plaets heeft. Non mentimini: Ghylieden en sult niet liegghen/ seyt Godt. Ende waer in dat de cracht des logghens meest gheleghen is / dat toont hy voorts / als d'ten met d'ander upteleggghende/ aldus: Nec decipiet vnusquisque proximum suum: En dat niemantd sijnen euen naeste en bedrieghe.

Leuit. 19.

Dit verclaert S. Augustijn oock wel/ als hy seght: Mentientis proprium est, aliud in lingua, aliud in pectore habere: Dats den cpghen aerdt des logghenaers/ anders indē mōdt/ en anders int herte dragē. Soo dan/ volghende de veurgaende vragghen en antwoorden / hy liegghet/ die int herte valschepdt en bedroggh draeght / al sprake de tonghe schoon de waerhepdt. Ghelijck oock een heydensch gheleerde betuyght. Mendacium veritatis opus aliquando est: De logghen is somtijdts het werck der waerhepdt, dat is: Sōtjts/ oock met waer te segghen/ ist de logghen diemen soecht/ en t'bedroggh datter af comt.

August. in Ench.

Homer.

D Daerom/ als dē hoosen gheeft onsen Heere naer riep en seyde: Scio te qui sis: sanctus Dei: Ick weet wel wie ghy zijt: ghy zijt den heplighen Godts/ den sonc Godts: Chyristus dede hem swijghen: niet dat hy daer aen anders seyde/ dan de waerhepdt: maer om dat hy niet de waerhepdt sochte te bedriegghen: en ouer sulchs/ soo vele dede als liegghen/ sijn veurnemen aengaende/ en datter af moght volghen inde herten der menschen / die sulchs aenhoorden. Want ghelijck S. Jan Gulde-mōdt seght: Diabolus interdum vera dicit, vt mendacium suum rara veritate commendat: Den dupel seght somtijdts waer/ op dat hy sijn logghen / met een wepnigh waerhepdt's dunne besaepende/ decken ende ontfangghbaer maecken soude.

Luc. 4. Duyuels truck.

E Dits den rechten truck der ketteren/ doende in hare predicatien en schoon-spraken ghelijck sommighe roop-luyden doen: die om haren euen naesten te bedriegghen / valsche en verdozen goede de simpele menschen inde handt steken / onder t'decksel van goede moestren. Soo doen de ketteren schoon voort/ met iet by te vzenghen / datmen wel weet dat waer is/ iae selfs uytten Bibel lesen/ met mōde en met neuse dat aengheuende / om alsoo alsdan/ al in te dzjuen dat sy willen/ de ghene die slechts gapen can.

Chrysoft. Super Matt.

F Maer ghelijck sy metten vbandt / uytter waerhepdt in de logghen gheballen zijn: alsoo wat sy beyde uytstuyrken/ t'zij logghen oft waer/ het treckt en comt al op liegghen en bedriegghen uyt. Wāt ghelijck den nacht/nacht is / al vzautter een keers oft lamp hier en daer: alsoo/ aenghesien dat sy niet alle in duysternisse en zijn/ maer zijn de duysternisse selue / oock soo dick/ datmen se tasten can/ ghelijck die van

Ketteren loosheydt.

Exod. 10.

Egypten was: iac oock/ om de waerheydt te segghen/ den nacht der dolinghen/ en verblindtheydt selue: Soo ist al met allen/ als een ghe-
duerighe loghen: soo wel haerlieder leuen / als haer woorden en lee-
ringhe: ende oock sy seluen mede/ van hoofde totten voete/ soo groot
en soo vele als sy zijn.

Toone-
taets prac-
tijk.

Wouen dien/ ghelijck tooueraers t'n rechten tooueraers worden
gheheeten/ en sijnt waerlijchs/ al ist dat sy sommighe goede heylighe
woorden en dinghen daer toe misbruycken: wat wonder ist dat men
kitters loghenaers heet/ in al haer voortstel/ al ghebruycken sy (mis-
bruycken sy/ seggh' ick) daer toe/ goede/ heylighe/ en waerachtighe
woorden? Ende aenghestien datmen Waersegghers soo noemt / die
nochtans meest altydts liegghen: en als sy waer segghen/ met de waer-
heydt bedriegghen: waerom en salmen de kitters niet loghenaers hee-
ten/ al ist dat sy somtijdts waer segghen om haer loghen te verschoo-
nen? En moet het enmers zijn / dat iemandt de kitters Waerseg-
ghers wilt heeten: dat het soo zij/ ghelijck die Waersegghers heeten/
die metten dupuel om gaen: oock met de waerheydt lieghende ende
bedriegghende/ en sielen verderuende. Want het oock soo een doodt-
slagher is/ die een ander het leuen neemt: Weer hy dat niet een broodt
doet/ oft met eenen steen.

3. Reg. 22.

Wt alle dese dinghen blijktt het / hoemen hem van dese valsche
propheten wachten moet / in wiens mondt de logenachtigen gheest
woonachtigh is: soo hyts hem wel beroemt. Want wy nu dan we-
ten dat sy ons seujn insoyten willen / en daer toe den boordt des
croes met honigh bestrijcken / in hun soet aenballen en predicatie:
waerom sal ick dan soo mijns selfs vergheten/ soo laten bedupuelen/
dat ick willens en wetens/ die aenhooyzende / mijn doot en eeuwighe
qualijck-vaert als eenen blijden dzonck sal indzincken? Neen ick: al
waert naest mijn deure te doen: soo en willicker niet enen voetsel

Exod. 23.

len: volghende t' bevel des Heeren/ segghende: Mendacium fugies:
Ghy sult de loghen schouwen. Wel wetende/ dat het my alsoo qua-
lijck betomen sal/ als het soete inden mondt/ en inde ooren is. Den

Prou. 20.

Wijseman waerschouwet my dies aldus: Suavis est homini panis
mendacij: & postea implebitur os eius calculo: Het loghen- broodt
is den mensch soet inden smaeck: maer achter-nar sal sijnen mondt
metten steen ghevult worden. Dat en ran hem t' leuen niet gheuen
noch behoeden: maer de doodt ten eynden noodtsakelijck aenbrin-
ghen/ onder t' deksel van voetsel.

Gellius lib.

15. ca. 22.

Men leest een aerdigh bedroggh van Q. Sertorius / die een inde-
ralf/ oft wit herte-ionck tem ghemackat hadde/ en soo gheleert / dat
het hem ten Gade volghde/ en daer hy in sijnen thoon sat / quamt
metten monde aen sijn ooren: en bede de menschen te verstaen / dat
de god-

de goddinne Diana hem met dien middel alle secreten te kennen gaf/ en hem mede was in alle sijne aenflagghen. Zoo gheschieddet/ dat een ieghelijck met hem wel sochte te staen / ende aenbaden hem/ als eenen Godt.

Sulck een bedrieghelijck voorszkel heeft Mahumet oock verliert/ Fulgofius li. 7. cap 3. Mahumets vódt. den valschen propheete/ en Prince der Turckische ongoddelijckheydt. Onder verscheyden loghenachtighe vonden / met eenigh schijn van waerachtighe gheschiedenisse behangghen/ om veur een Godt gherekent te werden vande onuerstandighe naticen. Zoo heeft hy een dupue soo wel gheleert / dat sy/ als hy den volcke predikte / op sijn schouder quam ghevlogghen / ende metten beek in sijn ooze pikte/ daer sy haer aers upt plagh te raepen/ soo hysle gheleert hadde. En hy macchte de slechte menschen wijs / dat den H. Gheest / inde ghe-dacnte eender dupue/ soo tot hem quam/ en te kennen gaf/ wat hem te segghen ende te doen stont. Dats der ketteren practijck/ uptghe- uende/ dat hun den H. Gheest den rechten sin der heyligher Schrift gheeft / om soo met het schijn ende woorzt der waerheydt te lich- ter te bedriegghen.

Dat wast oock/ dat sommighe heretijcken/ om soo te beter vrou- Catalog he- retic. Ketteren const. wen en mans inden strick der dolinghen te bzenghen/ met vrouwen omghinghen/ die sy veur Sibillen en Propheetessen uptghauen / iae somtijds den H. Gheest selue noemden te wesen / om te crachtigher te bedriegghen. Als namentlijck Simon Magus sijn Helenam / die hy seyde de eeuwighe wijsheydt Godts te zyn : Carpocrates sijn Marcellinam: Apelles/ en Seucrus Phylumelam: en soo voorts an- dere. Daer hier mede ghenoech/ vande ghelycklaemheydt des dup- uels en ketter / oock int bedriegghen met de waerheydt / ende vant schouwen der seluer. Nu vanden Christenen / ende den Christenen toebehoorende.

Ghebedt teghen t' lieghen en bedriegghen.

Welijck ghy/ o Heere/ noch lieghen noch bedriegghen en cont/ noch en cont bedrogghen worden: gheeft ons de gratie/ v hier in naer te volghen/ op dat wy niemant en bedriegghen/ noch oock t'ouwer sielen schade bedrogghen en worden. Amen.

C A P. X V.

Seght nu, wie datter net, den naem van Christen heeft?
Die Christus leer en vvet, belijdt ende beleeft.

Goedt
Christen.

Minnen een ketter soo naert leuen afghemalen heeft/
dat hy licht om kennen en om schouwen is / van een
ieghelijck die sijn siele lief heeft: soo volghyt nu seer wel/
wat van een Christen is / en wie dien naem weerdigh
is. Want wat salt v helpen / dat ghy de boosheydt der
ketteren kent ende haect / ist dat ghy gheen goedt Chri-
sten en zijt? Want het is den byandt euen te pas / als hy iemandt ter
hellen rijghen can / het zij deur faute vant oprecht ghelooue / t'zij by
ghebreke van een goedt leuen. Nu dan / laet sien wattet van een
Christen is: wiemen soo noemt / en wat hem toebehoort. Ende dit al
int cozte: want het den Catechismus int langhe veurhoudt en leert.

47. 11.

Die werden al int ghemeyn Christenen gheheeten: die gedoopt zijn-
de / de salighe leeringhe Christi belijden / teghen alle secten. Waer in
begrepen zijn alle Christene menschen / oock qualijck leuende. Waer
daer is te mercken / dat de vraghe wat meer en besonders inhoudt: te
weten: Wie datter den naem van Christen / net / wel / ende ten rech-
ten heeft. dat is: Wat een goedt en oprecht Christen is.

Belijden ;
en beleue.

De antwoort seghyt wel: Die de leeringhe en wet Christi niet al- A
leen en belijdt / maer oock metten wercke beleeft. Ende dat verschil B
isser tusschen dese twee manieren van Christenen: Dat / die het ghe- C
looue belijden / maer niet en beleuen / zijn wel Christenen / ende heb-
ben t' waerachtigh ghelooue / als den wortel des booms / maer ten
sal haerlieder niet saligh maerken / want de vruchten des gheloofs /
dat zijn goede wercken daer wyl spruytende / die en zijnder niet. Die
t'ghelooue belijden / en beleuen / die sullen comen int eeuwich leuen.
Ende de sulcke werden seer wel by alderlepe goede profijtelijsche D
beestkens gheleken in de heylighe Schrifture: als by dupkens / E
schaepkens / lammerkens / ende dergheelijcke: en by goede boomen
en pyjselijcke planten.

Dele veur gaende onder-scheydinghe der goede ende quade Chri-
stensen / wordt ons bevesticht deur ghetwighen van Sinte Cypria-
nus in deser manieren: Niemandt en wordt ten rechten Christen
ghenoemt / dan die Christum / soo verde alst hem moghelijck is / in
sijn manieren van leuen / naer volghyt ende ghelijck wordt. S. Au-
gustijn en gheeft gheen sachter sententie als hy soo seghyt: Ten on-
rechte ende te verghheefs draeght hy den naem van Christen / die
Christum

Cyprianus
de i. 2. Abus.
cap. 7.

Augustijn, de
vita Chri-
stian.

Dic age: Christicolæ augusto quis nomine dignus?
Qui Verbo Factoq;, sui vim nominis implet.

Seght nu wie datter net, den Naem van Christien heeft?
Die Christus' Leer, en wet, belydt, ende beleeft.

Qui porte l'enseigne, Qui est vrayment digne, Du nom de Chrestien?
Qui suit la loy sainte, De cœur, non de feinte, D'oeuvre, et de maintien.

Christum niet nae en volghet. De reden gheeft hy daer by aldus: Want seyt hy/wat batet v/te heeten dat ghy niet en zijt/en eens anders naem te ghebruyken? En t'is soo: wat salt iemandt helpen/sinidt/oft timmerman te heeten / en noch handt noch vingher aent werck te connen stecken / van sulcks als dien oft dien naem toebehoort: soo ist/dat iemandt den naem hadde van eenen Graue/Prince/Coninck/3c. ende niet met allen vande saecke ende daedt.

En om dese saecken beter in te sien/hoe qualijck dattet staet / dien excellensten naem Christen te dzaghen / ende metten wercke niet min te doen: dan dat dien naem vercyscht: denckt eens/veur soo veel als wy Christi naerbolghers moeten wesen/dat wy al schilders zijn ende contrefaiters/ om soo te segghen: maer ons ambacht ende officie qualijck bedienen. Laet v dan veurstaen/dat ghy vele schilders liet/aent werck sittende/en d'ooghen op Christum slaende/ om hem naer te schilderen: het zij int hofken biddende / t'zij ghegerstelt / t'zij t'crupce dzaghende/3c. Ende dat sy de wijle schilderden den eenen/Christum daer hy vande dzij Coninghen aenbeden werdt: den anderen/daer hy water in wijn verandert/in de huyloft: daer hy op den bergh van Thabor gloricuselijck ghetransfigureert wordt / oft op d'elmine sittende met groote triumphy ende eere te Hierusalem inghehaelt/ ende ontfanghen wordt: oft dergheleycke andere / blijde/eerlijcke / en behaghelijcke dinghen: daer hem vele Christenen lieuer in naer-volghen souden / dan in bespot/ghegerstelt/ ende ghecrupst te worden. Dat en zijn al gheen goede schilders / noch ghetrouwe contrefaiters / oft na-volghers Christi. Wat sullen wy dan segghen / van de ghene / die in de plaets van Christum soo naer te schilderen / erghens enen Judam / iae enen duyvel in haer seluen naebotsen: ende daerop nochtans den naem Christi als Christenen dzaghen? Die dan Christum ten besten naerbolghet/ die is den naem Christi weerdigh. Anders is hy S. Augustijns straffe weerdigh/ als hy seght: Ghy werdt betrapt en ontdeckt / o ghy Christene mensch/ als ghy anders doet dan ghy belijdt. Gheloouigh metten naem/maer metten wercke anders betoonende.

Christenē,
Christi
naervol-
ghers en
schilders.

Diet op
d'eynde
des boecks
een belde
hier van:
mit begin-
der Rolle.

Augustin. de
Symbolo ad
Catechum.
lib. 4. cap. 1.

Ghebedt om sijn Christendom wel te beleuen.

Ick dancke v/Christe Jesu/ onser sielen huydegom / dat ghy my tot deser hoogheydt gheroepen hebt/ om v dienaer/ vyndt/ broeder en lidt maect te wesen: Laet my soo mijnen hooghen Christenen naem beleuen/ dat ick eens met v verblijden magh/ als erfghenacm des ewighs leuens. Amen.

C A P. X V I.

Dat iemandt desen boeck in vijuen my bedije.
Gheloof, en Hope cloeck, en Liefde: dat zijn drije.

Christelijcke
leertin-
ghe.

Ɖvzagher begheert de Christelijcke leeringhe in vijf
pynipale hoedt-stucken bedeylt te hebben. En dit/
om int corte te begripen / al dat eenen Christenen
weten en doen moet: en om alsoo/ te bequamelijcker
al sijne andere vzaghen/ meist mozale/ daer naer vo-
ren te moghen legghen. Want het Christen gheloof en leer inghe / ist
fundament vant huys / d'welck eenen Christenen mensche stichten
moet deur goede wercken/binnen sijn leuen / op deser werelt: wiens
oppersten top tot inden hemel gheracken moet: oft anders salt al
veur niet ende te verghhefs ghecarbeydt zijn: ist dat al sijn opst weer-
digh is / ten vzande verwesen en gheleucet te worden: ende niet be-
quaem om te bliuen staen.

1. Cor. 3.

De Christelijcke leeringhe wordt in vijf deelen begrepen: Van
welcke de antwoorde hier de drij eerste noemt/ en int volghende Ca-
pittel d'ander twee. Dese drij: *Ghelooue, Hope, ende Liefde*, zijn daerom
drij Goddelijcke deughden genaemt/om dat sy ons van Gode inge-
stort worden/ en om dat sy tot Godt alleen ghehecht wordē. Want
in niemant en ghelouen oft hopen wy soo/ dan in Godt: en nie-
mandt en beminnen wy bouen al/ dan Godt alleen. Van dese sprack
S. Paulus aldus: Nunc manent, Fides, Spes, Charitas, tria hæc, &c.
Nu zijn in wesen dese drij: *Ghelooue/ Hope/ en Liefde*.

Drij God
delijcke
deughden.

1. Cor. 13.

Het werck en cracht van dese drij deughden in eenen Christenen
mensche/ moght ons in deser manieren verclaert en als veur ooghen
ghefelt worden. Reemt/ oft iemandt slapende van een hemelsche en A
goddelijcke maeghdt/ te weten Fides, Gheloof / ontweckt wierde en B
verlicht: hem de glorie des hemels toonende/ ende dat daer toe dient
te ghelouen. Datter dan noch een ander quame / Spes ghenaeint/ C
Hope: die hem t'hoofdt op hief en te veene stelde: toonende seker mis-
del/ om t'ghene/ dat hy deurt ghelooue siet/ te vercrijghen: in hem een
begheerte en hope verwerkende/ dat hyt becomen sal. En datter ten
verden noch een ander quame / als Pynesse van alle dese en andere
deughden/ Charitas gheheeten/ dat is Liefde: die hem t'bert ontsta- D
ke in roerde: die hem handen en voeten aent werck dede stellen / om
te doē sulcks als hy nu weet en siet/ datter toe staet. En om tot sulcks
te gheraecten/ als hy deur t'ghelooue siet/ en deur de hope verhoopt:
dat dese derde/ bouen dien/ hem den scutel ter handt dede/ met wele-
ken

Ghelooue.

Hope.

Liefde.

Hoc opus in quinas aliquis mihi digere partes.
 Prima Fidem; altera Spem; pars tertia tradit Amorē.

Dat yemandt desen boeck in vyuen my bedye.
 Ohelooft, en Hope vloekt, en Liefde: dat syn dnye.

Dis moy les cinc choses, Que Dieu at encloues, Dedans ceste loy?
 La seure Esperance / Et l'Amour immense / Et la sainte Foy.

ken hy de poozte des hemels open doen moghte/ende ingaen / als hy van deser weercelt scheyden sal. Midts dese verbelvinghe/ soudt ghy/ als eenen spieghel der volmaekthepdt / eenen opzichten Christenen mensche sien / die deur t'ghelooue en hope met liefde waer wercken=de/oorboozlijck ende nutbaer ten eeuwichen leuen.

En aenghestien wy hier int generale vande Christelijcke leeringhe begoft hebben te spraken/den Christene mensche noodlijck: soo wil ick hier wat by voegghen / dat het groot archten der seluer verbeteren en vermeerderen sal. Aristippus van cenē Joncker ghevzaeght zijn=de/watter goedts af comē soude/waert dat hy hem synen sone te onder=wijsen ganc: hy antwoorde: Al en quamier niet anders van/ emmers salder dat af comen/ dat als hy ten theatre metten anderen sitten sal / den eenen steen en sal op den anderen niet sitten. Hoe diekmact/ist te duchten / sit den eenen steen op den anderen inder kercke/ als de menschen ten sermoone comen / ende altijds en onghelcert bliuen? de Christelijcke leeringhe niet wetende / de sermoonen niet verstaende / ende noch veel min onthoudende / ende metten wercke beleuende: t'welck nochtans eenen opzichten Christen van noede is/ soude hy t'rijcke Godts besitten.

*Laert. li. 2.
cap. 3.*

Want het al daer aen hanght/ dat eenen Christenen mensch weert wat hy gheloouen/doen/ en laten moet/om soo int eeuwich leuen te gheraecten: soo will'ick hier by een exempel voegghen tot desen pro=poost dienende. Den Keyser Theodosius gaf sijne sonen aen Arse=nius/een seer goetd/hepligh ende ghelcert man ouer/om die t'onder=wijsen en leeren: met dit besprek en conditie / wel weerd't alle Christenen te bemerken/ ende naer te volghen: te weten: Waert dat sy hun in goede leden/godtvruchtighepdt / en onderhoudt der ghebo=den Godts schickten: dat hy hun de Croone ende t'kijcke ter handt=doen soude: maer anders / dat hysse verlaeten soude / als t'kijck en Croone onweerdigh. Wat moghtmen claerderen spieghel wenschen / om te sien dat het kijck Godts niet anders te becomen en is/ dan met in de wet Godts wel onderwelen te zijn / ende die metten leuen t'onderhouden?

*Niceph. lib.
12. cap. 23.*

Ghebedt tot goeden boozt-ganck der Christelijcke leeringhe.

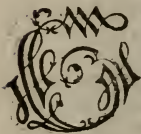

Hy hebt o Heere/v discipelen ouer al de weercelt ghesonden/ om alle menschen te leeren: gheeft hun nu oock uwē gheeft/ alle die dese selue salighe leeringhe verboozderen: tot uwer meeste glorie/walsom der k. kercke / ende der sielen salig=hepdt. Amen,

C A P. X V I I.

*Laet d'ander twee oock prëten, in t' hert daer toe bereydt:
De seuen Sacramenten, en Christen Rechtigheydt.*

De heyli-
ghe Sacra-
menten .

Helijck wy int vurgande Capittel vande d'ij eerste deelen der Christelijcke leeringhe int generale ghesproken hebben / alsoo staet ons nu van d'andere twee te handelen . Dit zijn de seuen H. Sacramenten/ ende Christelijcke Rechtveerdigheydt.

Aenghesien datten mensch daerom principalijck Agheschapen is ende verlost/ op dat hy Godt diene/ ende ten eynde het eeuwich leuen besitte: soo ist seker/ dat de kennis en t' ghebruyc der H. Sacramenten / maect dat hy de gratie Christi ontfanghen hebende/ in de dienst die hy Gode schuldigh is/ gheoeffent/ Vtercht/ en verboordert werdt: wät sy als bequame vatē der gratie Godts zijn.

Luc. 10.

Daerom/ ten was niet ghenoegh/ dat Christus veur ons steruen soude/ maer heest oock willen seker middelen instellen / deurt wetelijck ghebruyc der welcker / wy ons sijne verdiensten mededeelachtigh maecten en aenschicken soudē. Ghelijck het niet ghenoegh en is/ dat den medicijn come en remedie stelle/ om den siecken te ghenesen : maer die moeten oock op seker maniere ghenomen en aenghevoeght worden/ naer den eych der siecke : soo de parabolē vanden Samaritaen en ghequēsten ons leert / ende by daghelijckelike experientie bevinden. Dese onser sielen remedien en medicijnen/ als oock rantsoen en lof- prijs ons leuens / zijn dese H. seuen Sacramenten/ van Christo Jesu onser alder waerachtighe Samaritaen ingestelt. Wy moghen deshaluen wel wyt danckbaerheydt tot hem segghen/ t' ghene dat de Phariseen hem wyt spijt en vermaedthepdt opwerpen: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu? Segghen wy niet wel ten rechten dat ghy (o Jesu) onsen Samaritaen zyt/ ons be- waerder/ en medicijn?

Ioan. 8.

Christelij-
cke recht-
veerdig-
heydt.

Psal. 33. 6
36.

De Christelijcke rechtveerdigheydt is gheleghen / int quaedt te laeten/ ende t' goedt te doen : volghende t' woordt vanden Propheete B David: Declina à malo, & fac bonū: Wijcht af van t' quaedt/ en doet het goedt: soo wy dit eygentlijck verhandelen sullē in xxij. Capittel. Dese lesse en leeringhe Christi en der Christenen/ dese vijf hoofdpuncten vurnoemt behellende / is de Christenen soo noodelijck als de soyme en faitsoen/ die een saecke den eych en naem gheeft / van sulcks als sy is/ ende soo sy heet. Dies/ Socrates eens ghebræeght zijnde/ welck het hupste en traepste der dieren was, hy gaf veur ant- woorde:

His superadjicias, quæ bina ex ordine restant.
Sacramenta : dein Ius officiumque Piorum.

Laet dander twee voerprenten, int heyt daer toe bereyxt.
De seuen Sacramenten, en Christen Zachticheyt.

Dis ausy de grace, Le surplus qui face, Parfaits les Chrestiens.
La Justice entiere, Et le septenaire, Des saints Sacramens.

woorde: Homo doctrina ornatus : Eenen mensch met gheleertheydt verciert. De Christelijcke leeringhe/ alle wetentheydt ende Philosophie te bouen gaende / verciert en volmaectt soo veel te excellenteren mensch. Die alldan ten rechten sijnen naem en eytsch van Christene heeft / als hy hem naer het uyt-wyzen synder professie schickt ende fauloneert.

Hier op dient seer wel t'ghene dat desen seluen Philosophooph aen een van sijne familieren eens seyd / als hy sagh ende vernam / dat dien sy seluen seer sozghvuldelyck dede uyt eenen steen naer sijnden / hy enen beld-snijder. Ghy hebt/sept hy/ neerstighedyt ghedaen/ op dat den steen uwes ghelijck soude werden : en ghy en draeght gheen sozgh / dat ghy den steen niet ghelijck en wordt. Te kennen gheuende/ dat sy meer eenen steen oft block ghelyc zijn/ dan enen mensche/ die haer selue met goede leeringhe niet en schicken te werden dat sy met rechte behooren te wesen. Hoe veel te meer moght dit op sulcke Christene menschen ghelept worden / die niet het minste en weten oft en doen/ vant ghene dat de Christelijcke leeringhe aengact.

Sinte Augustijn / uyt cause dat de Heydenen de Christene leeringhe versnaedden / segghende dat sy de Republijcke schadelijck was/ bewijst in alder manieren/ dat de selue profijtigh en noodigh is / om een goede Republijcke te hebben. Ende niet alleen tot een wel-baren/ en eendzachtighedyt der aerdtcher Stadt/ en regeringhe : maer oock tot een ghewin en verrijghen van een eeuwigh/ hemelsche/ en goddelijcke Republijcke. Cuius nos ciues efficit Fides, Spes, Charitas: Van welcke (sept hy) ons het Ghelooue / Hope / en Liefde bozghers maecten. Soo en moetment dan (sept hy voort) het Christen ghe-looue / noch de Christen leeringhe wijten/ maer de sonden der menschen opdzagen/ als Godt de steden en landen plaeght: te weten/ om dat sy de goede leeringhe / wet/ en gheboden der Christen Religie niet en houden: maer menighvuldelyck ouer-treden en verdrucken.

*Augustin.
Epistol. 5. ad
Marcellinum.*

Ghebedt tot waldom der H. Christen Religie.

Dlant in onse herten / o Heer/ het waerachtigh Gheloof/ vaste Hope/ en vrandende Liefde: op dat wy deur het ghebruyck der H. Sacramenten/ Christelijck leuende/ met uwe Hephlijghen eeuwelijck geloont moghen worden. Amen.

CAP. XVIII.

Wat hebben wy daer naer, dat het Gheloof aengaet?
Dat in Symbole claer, oft tyvelf artijcklen staet.

Jet alleen / soo S. Gregorius sept / en zijn Gheloof /
Hoye en Liefde de poozten vant gheestelijck huys /
maer oock het gheloof is de deure onser salighepdt /
sonder welcke men Godt noch vinden / noch aenroe-
pen / noch dienen en can in dit leuen. Want die tot
Godt comen wilt / die moet gheloouen / seyde den

Apostel. Ende die niet en gheloof / die sal verdoemt worden : iae die
is nu veroordeelt / soo Christus selue ghetupghet.

Hebr. 11.
Marc. 16.
Ioan. 3.
Het Chri-
sten ghe-
loof.

Het ghelooue is een gaue Godts ende licht / waer deur den mensch A
vastelijck aenhanght aen al het ghene / dat ons Godt ghesproken
heeft / en deur de H. Kercke verclaert. De Apostelen / als principaelste B
fundateurs des Christen gheloofs naer Christum / eer sy d'een van C
den anderen soudent scheyden / om alle menschen te gaen prediken:
soo hebben sy dit Symbolum t'samen ghestelt / als een cozt begriyp /
van al dat men gheloouen moet. Op dat sy al / en ouer al gelijkelijck
leeren soudent. Item / om t' slecht volck te gherieuen / en licht te on-
derwijsen : en ten derden / tot een teercken / waer mede de Christenen
soudent van alle ongoddelijcke en ongeloouighe menschen onderkent
werden : soo wel van de ghene diet Christen ghelooue noyt ghehadt
en hebben / als van de ghene diet verlaeten hebben als heretijcken.

Symbolum.
De 12. ar-
tijckelen
des ghe-
loofs.

De 12. artijckelen des Christen gheloofs / oft Symbolum / beghin D
nende int Latijne aldus: Credo in Deum, &c. Ick gelooue in Godt / zc.
zijn kennelijck. Maer hier staet te bemercken hoe wonderlijck cozt
en wel / dat hier in alle dinghen begrepen zijn / die te gheloouen waer-
ren : boozwaer een werck wel sulcke werck-lieden weerdigh / als de
H. Apostelen waeren. Ten eersten / datter enen Godt is / en drij ver-
loonen: Den Vader / als schepper vā als: den Sone / als Ghoester / deur
sijn doot: de H. Gheest als heyligmaccker en regierder der H. ker-
ke / de welcke is de vergaderinghe en ghemeynschap der ghelooui-
ghen. Inde welcke / als in de arcke van Noe / hem een teghelijck hou-
den moet / die eens ten eeuwighen leuen gheraerken wilt.

Hier toe werdt allen menschen in dit cozt belijdt des gheloofs / een
leeringhe vande Apostelen beurghehouden / die in haer seluen slecht
en ootmoedigh is : maer nochtans de hooghste en meestte wijshepdt
in haer besluyt / diemen vinden moecht / volghende de lesse die Chri-
stus sijn discipelen ghegheuen hadde / segghende: Weest wijs als ser-

Matth. 10.

E
penten:

Quem posuit Fidei nobis Ecclesia campum?
Symbolon articulis bis sex quodcunq; cœgit.

Wat hebben wy daernaer, dat het O'heloue aengact?
Dat int Synbole slaer, oft twelf artyxley staet.

Pourroit on protraire, La Foy salutaire/En peu de papier?
Ouy; car le Symbolo, La tient en son rolle, Pour ne l'oublier.

penten: en simpel nochtans/ als dupuen. En dit is als een wacrach-
tigh merck-woordt/ oft diuise der Apostelen / ende alder opechtighe
Christenen. Soo dat/ wie d'een oft d'ander ghebrekt/ noodtsaerlic-
lijk inden wegh / die Christus selue is/ manck gaen moet. Want
faect hem de simpelhepdt der dupne/ soo is sijn wijshepdt/ looshepdt
ende arghhepdt / ghelijck al de wijshepdt der booser menschen/ ende
naementlijk der Phariseen en ketteren. Ende ist dat hem ter contra-
rie de wijshepdt des serpents ghebrekt : soo is sijn simpelhepdt/
dwaeshepdt en slappighepdt : ghelijck daer oock vele menschen me-
de besmet zijn.

De wijshepdt des serpents/ en simpelhepdt der dupue/ heeft haer
cracht inde Apostelen eerst van al / naer onsen Heere/ wel gheopen-
baert : als sy al de wijshepdt/ al de maght/ en al de quaedthepdt des
Weerelts/ onder t'bedwanck des gheloof hebben ghebraght.

Et hebben oock andere Heplighen soo ghehouden/ maer in som-
mighen heeft dit int befundere ghebleken: waer van eenen Spiritidion *Nicephorus
lib. 8. ca. 15.*
ons veur exempel dienen sal : die van een slecht arker-man ende
schaep-herder bisschop te Cypres gheworden is. Dese heeft int
Conclie van Nicen/ eenen verwaenden quellighen Philosophie / die
ntemandt maghtigh en was af te talen / stom ghemaeckt ende be-
keert: en dat sonderlinghe met de cracht der Christene simpelhepdt/
en simpele wijshepdt : hem het Symbolum veur segghende / soot
inde 12. artikelen begrepen is: en daer op dan enckelijck vraghede:
Quid dicis ad hæc, Philosophus? Credis? Wat seght ghy hier op/ ghy
Philosophus? ghelooft ghyt niet? Jae ick/ seyt hy/ ick ghelooft. Hy
wierdt bekeert ende ghebooyt / ende noch andere met hem. Aldus
bede oock Alexander / bisschop van Constantinopelen / enen Phi-
losophe met simpele woorden stom maeckende en verwinnende.

ICK en magh hier niet verswijghen / hoe Petrus Martyr / der
Predick-heeren orden/ van ioncks/ teghen danck van alle sijn vrien-
den/ dit Symbolum / dat is/ t'gheloof/ leerende / oock t'selue heeft
opghesept ende beleeden / als hy nu onder de handen was der nijdi-
ghe ketteren/ die hem totter doodt toe verbolghden/ ende ouer wegh
vermoorden.

*SURIN leu.
2.*

Ghebedt tot volmaeckthepdt des gheloofs.

 Hy hebt uwe Apostelen met uwen gheest verbult ende ver-
licht / dat sy het D. Gheloof in twelf artikelen begrepen
hebben : maect / o Heere / dat ick deur den seluen gheest
int gheloof vast staen magh/ ende t'selue metten wercke be-
leuen: Amen.

C A P. X I X.

Wat heeft de Christen leer, op Hope, t' onser spoet?
T'ghebedt van onsen Heer, en dan d' Engelsche groet.

Hope.

Het dese vrage en werdt niet ghevracht/wat Hope is/norch oock waer sy upt spruyt / maer waer in sy haer oeffent / ende wat wy in de Christene leeringhe hebben / daer de cracht onser hope haer in bewijst en te kennen gheeft. Anders/ wy weten / dat Hope een A gaue Godts is/ deur welck/ wy niet eē seker betrouwen/ verwarchten van Godt het eeuwich leuen / ende oock wat ons daer toe helpen ran. De Hope spruyt upt het Ghelooue/ deur Godts goetdheydt en gratie. Want deur t' Ghelooue den mensche tot kennis vā Godts goetdheydt comende/ werdt oock in die hopen de/ en al sijn betrouwen stellende. En/ midts dat nochtans die vaste Hope alle vzeelse niet upt en sluyt/ soo keert hem dē mēsche/ upt hope en vzeelse/ tot bidden. Wt Hope/ seggh' ick: want die niet en hoopt en sal niet bidden: upt vzeelse oock/ want die niet en vzeelt / dat t'ghene dat hy hoopt wel moght anders omcomen / die als t'eenemael verskerkt zijnde/ soude hem gheruyst houden/ en de moeyte van bidden sparen.

T'ghebedt
des Heerē.
Luc. 11.

In t'ghebedt des Heeren (t'welck soo heet/ om dattet onsen Heere B selue ghemaeckt heeft) daer in hebben wyt al begrepe/ dat wy hopen en bidden moeten: soo wel dat de siele als dat het lichaem aengact/ tijdelijck en eeuwich. De Engelsche groete dient hier by: want dese twee ghebedinghen: Pater noster, en Ave Maria: seghtnien ghemeyc C uclijck d' een metten anderen: om dat sy soo wel te samen dienen als broodt en honigh, beyde een goet smakelijck gherechte maeckende. D

Engelsche
groetenis-
se.

Dese groetenisse heeft dē engel Gabriel upt den hemel ghevracht/ als hy van Godt ghesonden zijnde / die weerdighe en alderwuerste maeghdt Maria ghegroet heeft: haer bodtschappende / dat sy den Sone Godts vanden H. Gheest ontfanghen soude: en dat hy in haer ghebenedijde lichaem / de menschelijcke nature aennemende / van haer soude ghebozen werden: als een salighe vrucht/ tot verlossinghe vant menschelijck gheslachte: d'welck deur die onsalighe vrucht des verboden booms / int paradys/ midts de sonde van ons eerste ouders/ de eeuwighe doodt onderwozen was.

Luc. 1.
Demer. 13.

Dit doen ons salighlijck ghedencken/ die woorden die Sinte Elizabeth/ Sint Jans moeder/ tot onse lieue vrouwe sprack/ als hy die ghinck besoreken / beyde bevrucht wesende: segghende tot Maria: Benedictus fructus ventris tui: Ghebenedijt is de vrucht uwes li-
chaems.

At, quibus exercenda Spei fiducia nostræ?
Conceptâq, Deo prece: Virgineâq, salute.

Wat heeft de Christen leer, op Hope t'onser spoedt?
Tghebedt van onsen Heer, en dan d'Enghelike groet.

Qui de l'esperance / Nous monstre l'essence / Et le maistre but.
De Dieu la priere / De sa Vierge-Mere / Le diuin salut.

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is extremely faint and illegible.

thacms. Welcke woorzen/ by de groetenis vā Gabriel ghevoeght/ ende daernaer op sluytende/ met t' ghene dat de heylighe kercke/ deur d'ingheuen des H. Gheests/ daer by stelt/ te weten: Heylighe Maria moeder Godts/ bidt veur ons arme sondaeren/ nu ende in de ure onser doot. Amen. Die maecten al te lammen het volcomen ghebedt/ d'welckmen daghelijcks tot die heyligste maghet en moeder Godts is sprekende.

Daer zijn vele vruchten van dese groetenisse aldus ghesproken.

Ten 1. Worden wy tot danckbaerhepdt vermaent / van het alderweerdigste beneficie oft weldaetd Gods t'onsewaert : t'welck hy t'onser Blossinghe/ deur Christum heeft willen beghinne in de aldersuperste maeght Maria. Ten 2. dient het ons tot eē groot en hoogh archten der seluer maeght: die ons Godt verleent heeft / veur eene die gratie gebonden en t'leuen voortghebraght heet : als een nieww Eua/ teghen die eerste Eua/ die ons de dootd aenbraght.

Lof van Maria.

Daerom en ist gheen wonder/ dat de Christenen oock van ionckes af/ altydts naert ghebedt des Heeren/ d'engelsche groetenisse daer by voeghen. Enl-deels om de redenen veurspdt: ten anderen oock/ op dat wyt deur Mariam verrijghen moghen/ wat wy van Gode begheerende zyn. Hier toe seght seer wel S. Bernardt : Godt heeft al ons wel-vaert/ gheluck/ en salighepdt in Maria ghestelt: op dat wyt al deur Mariam souden verrijghen . Hy is de leere der sondaeren. Deur haer is Christus up tten hemel ter weerekt nederghedaect : al de selue moeten wy oock van hier ten hemel opclimmen : naert wyt wijlen vande leere die Jacob saght/ daer de engelen op en af ginghen.

Bernard. in Nat. S. Marie.

Genes. 28.

Seer wel voeghen wy daer by/ opt eynde/ dese woorzen: Bidt veur ons arme sondaeren, nu, ende in de ure onser dootd. Want sy de waerachtighe zee sterre is/ van dese woeste weerekt. Deur weleke zee/ midts haer tempecken/ ende gheweldighe ghedierten/ vele zijnder die der in bliuen/ maer luttel diet ontcomen. Daerom / die int varen en loop haers leuens/ d'ooghe op dese zee-sterre hebben/ dat is / Mariam in ceren houden/ dienen/ ende ter hulpe roepen : die seplen recht nae de hauen des eeuwighs leuens/ ende ontcomen de perijckelen. Ghelijck den selue H. Bernardus cloeckelijck seght : noyt en heeften iemant/ in nootd wesende / Mariam aengheroepen / oft hy en heeft troost gebonden. Ende niet en ist te verwonderen : want t'ghene dat vol is dat loopt haect ouer/ hoe luttel datment raecht oft hurt. Te meer/ dat Maria te veuren vol van gratie wesende / heeft noch daerenboven/ ouerbloedighe gratie ontfanghen : op dat een ieghelijck diet besliet / soude lichtelijck comen mede-deelachtigh wesen : ende deur haer gratie verweuen.

Wy segghen namentlijck/ in de ure onser dootd : want dan doet het

Apost. 11.

den mensche den meesten noodt. Ende ghelijck wy ghemeynelijck alsdan ten alderbenauwsten zijn / ende den vyaendt ten alderfelsten / Wetende dat sijnen tijdt uyt gaet / ende dattet nu om al is / om falen oft om gheraecken: Soo heeft Godt / t'onsen trooste / een sonderlinghe veur-deel aen Maria ghegheuen / van den steruenden mensche in sijn uysterste by te kaen. Ende dat / naer den epsch en uytwijfen der eerste sententie / tot het serpent / dat is / totten vyaendt ghesproken: Tu insidiaberis calcaneo eius: Ghy sult op s' menschens verstenen uyt zijn / om hem van achter aen de hielten te bijten. dat is / daer hy minst op sijn hoede is. En oock op sijn uysterste hem soecken te doen achterwaerts om vallen. Dat is ontwyfelijck eenen harden val / en quaedt om wachten: p'ncipalijck alsdan soeckende den mensch tot cleynmoedighepdt en wanhoep te brengen.

Genes. 3.

Die V. Maria is alsdan een sonderlinghe toe-blucht / als een moeder van gratie / moeder van barmhertighepdt / om de benauden steruenden mensche te goe te comen / en de looshepdt en booshepdt des vyaendts te vrecken. Daerom wierdt aent serpent wel ghelept: Sy sal v hoofdt murselen. Ghy sult achter aen de verstenen / int uysterste des leuens / al v listen en arghepdt voorstellen. Maer ick sal v sulcken harden partije stellen in een vrouwe (dat is Maria) tusschen v saedt en t'haere / dat sy deur haer saedt en salighe vucht v hoofde sal morselen: alle uwe eracht en quaedthepdt benemende / en te niet brengende. Des-volghende seydt seer wel S. Bernardt / aldus: Ist dat ghy deur de groothepdt der sonde beroert zijt / deur de vuyghpdt der stinckende conscientie beschaemt / werdt ghy vant schroomelijck oordeel bezest / ist dat ghy vanden af-grondt der wanhoep verlonnen zijt: denckt op Mariam: aenroeyt Mariam: dat sy van v herte niet en schepde / dat sy uyt uwen mondt niet en vliede. Want op dese denckende / en doolt ghy niet: dese aenroepende / en sult ghy niet cleynmoedigh worden. Ende soo langhe v dese beschejdt ende beurstaet / soo en hebt ghy nieuwers veur te vreesen.

Bernard. in
Sermon.

Nu dan / aenghesien dat wy sulck een vrome hulpe aen Maria hebben / in ons leuen en in ons steruen: wel wijs is hy / die alsoo der moeder Godts Maria in sijn leuen met ghedienstighepdt ende ere ghedachtigh is / dat hy deur sulcks hem weerdigh maect / oock in sijnen sterf-dagh / van Maria ghetroost en gheholpen te worden. Hier uyt gheschiedet / datmen dickmael s'daeghs / p'ncipalijck s'morghens / s'noenens / en s'auodts / met het cloppen der bede-clocke / de weerdighe maghet en moeder Godts Mariam groet / met de beurnoemde Engelsche groetenisse. Soo oock met seker ghetal aent roosen cransken / en dierghelijcke.

Bede. clo-
cke.

Dat alle dese dinghen en diensten / soo haer als haeren eenighen
lone

sone onsen Heere van dancke zijn / dat is claerder dan den dagh. Want al de eere diemen de moeder aendoet / die comt tot meerder glozie haers soons: en soo voort/ des Vaders/ en des H. Gheest: en alsoo der H. Drijbuldighepdt. Want hier mede verberfchen wy het wonderlijck werck onser verlossinghe/ deur Christo ghedaen: des Vaders onspreekelijcke goedthepdt/en weldaedt t'onsewaert / sijnen sone onsen schenckende deur Mariam: ende het onbegrijpelyck werck des heplighs Gheests/dit in de selue becominge.

Als wy dan dese engelsche groetenisse vermonden / dat dient met alder deuotie en weerdighepdt gebaen. Van moestine sijn herte met een sonderlinghe liefde en beweghinghe werken: en waert moghelijck/ ghelijck den engel Gabziel ontscken was/ als hy dese salighe boodtschap bzaght: grootelijcks verlanghende/ tot het volcomē van sulck een Goddelijck werck. Waer toe oock helpt / dat wy ons beste doen/ om Mariam deur onse vierighepdt tot aenhooren onser ghebeden te bewegen. Soo doet de H. kercke ons veur/ en leert ons soo de H. moeder Godts Mariā te groetē/ als oft sy den engel noch eens selue hoorde spraken. Sumens illud Aue, Gabrielis ore: De groete ontfanghende als uytten mondt des engels Gabziel. Wenshende/ dat syt met sulcker goedertierenhepdt / vierighe liefde t'onsewaert/ en met sulcke gratie aenhoore en ontfanghe: soo sy dede/ als sy dese woorden eerstmael hoorde. Wy beuinden natuerlijck/allinē ons eenighe redenen ghact die langhe gheleden zijn/ die in ons/ als wy die eerstmael hoorde / groote veranderinghe bzochten int goedt oft int quaedt: dat wy t'elcken mael als wy wederom de selue hooren/ oock de selue beweghinghe ghewaer worden. Soo ist ontwijfelijck in de alderheplighste maeght Maria: alsinen die hertelijcken groet met de engelsche groetenis. Sy werdt terstōdt indachtigh/ de groote goedtionstighepdt/ daer sy aldan tot s'weereldts hulpe vol af was: als sy die woordē: Aue Maria gratia plena: eerstmael hoorde: en antwoorde tot troost vant bedzucht menschelijck geslacht segghēde: Siet hier de dienstmaeght des Heeren/ my geschiede naer u woordt. niet twijfelende/ oft sy en werdt wederom ghereedt/ ende ghenepghyt tot helpen/ met soo minlijcke wel bekende groetenis gheroert wese.

Aue Maria
met aen-
dachtig-
heydt te
spreken.

Ghebedt om vast int hopen te wesen.

W Goedthepdt/ beuinde Jesu/ heeft ons hier gratie / ende hier- namacks gloze gheiont / ende om de selue/ midts alle andere nooddruftighepdt leeren bidden: Leert ons soo vast hopen en betrouwen/ dat wijt al/ niet alleen met mondt en met hert en bidden: maer oock deur de hope van all-nu besitten moghen. Amen.

C A P. X X.

Wat hebben wy daer by, dat treckt tot Liefde pure?
Godts thien gheboden vrij: der Kercke: en der Nature.

Liefde.

Dant wy Godt in al en bouen al beminnen moeten/ en onsen euen naecten als ons seluen/ als al wesende kinderen van eenen vader / en tot een gratie en een glorie ghescheyden: soo seghtmen wel / dat de Liefde een gaue A Godts is/ deur welcke wy Godt bouen al / en om sy seluen beminnen/ en onsen naecten om Gode. En daerom is de liefde B als eenen byandt van een ontsteken herte. Want/ die ghelooft ende hopt / die wordt oock van Godt met dit vier deur-laert : om soo goet enen heere lief te hebben ende te dienen : ende tot behoerlycken dienst / al te doen dat hy weet hem danckelijck ende aenghenacu te wesen : het zij dattet sijne goddelijcke Waerheyt aengact: t'zij onse ende onses euen naectens salighejdt.

Alle de dinghen/ daer eenen Christenen hem in oeffenen moet wy liefde/ in doen en laten/ hebben wy in de drij manieren van geboden/ daer de Antwoorde af ghewaeght: te weten: In de ghebode Godts/ de gheboden der H. Kercke: ende de gheboden der Nature.

Gheboden
Godts.

De gheboden Godts/ heetmen die / de welke Moyses op den C bergh Sinai/ in twee steenen tafelen van Gode ontvingh. Die oock Christus naeder-handt / ter werelt ghecomen zynde / vernieuwt/ versterckt en vol-maect heeft. Welck hy oock seide/ aldus: Ick en ben niet ghecomen / om de wet te byken : maer om de selue te vol-doen. En om deur lijnen Goddelijcken vingher/ dat is/ deur de gratie des H. Geestes inde herten der ghelououighe te schryuen. Soo hadde hy ons deur den Propheet beloofd : Dabo legem meam in visceribus eorum: & in corde eorum scribam eam : Ick sal haerlieder mijne wet in haerder binnenste gheuen : in haere herten sal ick die schryuen. Dit ghewaeght oock S. Paulus / en verclaert het selfde: Epistola estis Christi , scripta non aramento, sed spiritu Dei uiui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus : Ghelieder zijt den brief Christi / ghescheyue niet met inck/ maer deur den geest vanden leuenden Godt : niet in steenen tafelen/ maer in des herten tafelen/ die van vleeschijche zijn: dat is/ niet hart en steenigh/ maer beueghelijck en gheuoeghsaem tot alle ghehoorsaemhejdt/ en onderhoudt vanden wille Godts. Soo hadde hy deur eenen anderen Propheet beloofd te doen: Auferam cor lapideum de carne eorum: & dabo eis cor carneum : Ick sal uyt haerlieder vleesch het steenen herte wegh

Ezech. 11.

wegh

Hæc quoq; prome, quibus vis ignea spirat Amoris.
 Quod Natura iubet: Deus: atq; Ecclesia Mater.

Wat hebben wy daer by, dat trest op Liefde pure?
 Godt's thien gheboden wy, der Kercke: en der Nature.

A quel exercice, Cognoit on l'office, De la Charité?
 A ce qu'on procure, Ce que Dieu, Nature, L'Eglise a mandé.

werck nemen/ en sal haer een herte van vleesche gheuen: op dat sy in mijne gheboden wandelen/ en die wel onderhouden.

D De vyf gheboden der *H.* kerckie verclaren de thien gheboden Godts/ en hebben haer cracht van Gode selue. Want Christus heeft oock ghewilt/ datmen sijn *H.* kerckie soude ghehoorzsaem wesen. Soo dat die Gode onghehoorzsaem zijn/ en als Heydenen ende openbacre sondacren gherekent worden/ die de *H.* kerckie niet en hoorcu: dat is/ die de ouerste der kerckie niet ghehoorzsaem en willen wesen.

Gheboden
der *H.*
kercke.

Ioan. 20. 6

17.

Luc. 10.

Matt. 18.

De Wet
der Natu-
re.

E De Wet der *Nature*/ als al besuypende datmen doen en late moct/ wordt in dese cozte woorden begrepen: Datmen t'goedt doen moct/ en t'quaedt laten: waer toe alle andere gheboden dienen. Van dese wet ist datten *H.* Apostel Paulus roert: De Heydenen die gheen wet en hebben/ die volbrēgen wytter nature: deur Godts gratie beueeght zijnde) t'ghene dat de wet aengact. Deur exempel van sulckx / soo seght *S.* Augustijn: Furum punit lex tua, Domine: & lex scripta in cordibus hominum: *O* Heere/ uwe wet strakt de diefte: soo doet oock de wet die inder menschen herte gheschryuen is. Alsoo Job oock/ deurt wytweisen der natuerlijke reden (niet nochtans sonder het rozen der gratie Godts/ die altydts veur al van noode is) seckde oprechtelijck en godtvyuchtelijck: hem wachtende van alle quardt. En te kennen gheuende / dat hyt al wyt sulck een innigh beweghen en stueren dede/ soo seyt hy: Vestigia eius secutus est pes meus: Mijnen voet heeft sijn voet-stappen ghevolght: en sijn weghē heb'ick ghouden.

Rom. 2.

August.

Job 23.

Van dese wet wil ich wat te breeder handelen/ midts datmen van die minst pleeght te schryuen en te houden: die ons nochtans daghelijcks berispt en beschaemt maect/ hoe slecht dat sy schijnt te wesen. Men is dese eerstmael / noch by gheschryfte / noch mondelijck met woorden ghegheuen/ maer alleenlijck in elckx menschen herte ghezucht: nochtans vindtmen van dese twee gheboden naemaels in de *H.* Schryft verclaert/ meest onsen euen naesten aengaende/ aldus:

Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.

Tob. 4.

Omnia, quę cūq; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis:

Math. 7.

En doet niemandt/ dat ghy v niet en wilt gheschieden.

Al wat ghy vanden menschen begheert/ dat doet henlicden.

Dit en is al maer een wet der *Nature*/ te weten: Doet een andere/ soo ghy soudt willen/ datmen v dede. Wel verstaende/ in rechte reden. Want/ sommighe menschen zijn soo buytē reden / dat sy niet ongheregelthepdt en quaden lust/ wel begheeren dat haerlicder van andere gheschiede / t welck scherlijck nochtans ter sielen verdoemenis gheschiedt: dat en magh hy een ander niet doen / al soudet den anderen oock met sulcken onghoordoneerden lust begheeren. *Xp* exempel: Een die totten *Draeck* ghenepgh is / gheerne wel ghetoeft werdt/

soomen sept; dat is gheerne broncken gemaect: dien en moet daerom niet dencken/ dat hy/ volghende de wet der Nature/ oock een ander soe moet bestellen / al wist hy dat dien anderen dat soo wel begheerde. Het selue is te verstaen in oncrupfchepdt / onrechtueerdighepdt/ ende andere quade ongheregelde wellustigheden : maer dit ghebodt verbaeght alleen saecken en manieren van doen/ met Godt en conscientie/ en met de rechte reden wel staende en accordeerende.

De Wet
der Nature,
eerste
van allen.

Dese wet der Nature is d'eerste en d'oudste van allen : want sy van Godt/ den mensche in sijn shepffel inghestoet is. Die vindt een ieghelijck in sijn herte gheschreuen / met dat hy tot verstaende comt. Nature/ van Godts weghe/ is daer meester se af / al en ghinghmen nopt ter schole noch ten sermoone. Ende dese is/ met Godts hulpe/ van sulcker cracht/ dat sy maghtigh is den mensche van alle sonder te waershouwen vermanen / ende te beletten : midts behoorzijcke broederlijcke liefde tot sijnen naesten te doen oefenen / als hy hem naer dese wet schicken wilde / de gratie Godts hem daer toe roerende en stierende.

Daerom / waert saecke dat de menschen hedensdaeghs dese wet meer inden sin hadden/ en ghedachtigh waren dan sy zijn: sy en souden soo traghe niet wesen / in haren naesten deur wercken van liefde by te staen : sy en souden soo hardt niet zijn/ noch soo onghenadigh d'een teghen d'andere/ als daer ict misseyt oft wilsdaen is. Sy en souden oock soo licht/ noch soo wacker niet wesen/ om quaedt te spreken van een ander / noch om t'quaedt eer te vermeerderen dan te verminderen: noch oock soo ongoddelijck zijn in al hun saecken.

En daerom/ men vindt en siet by experientie / ende men ghevoelt aen sy seluen / alsoo noode als men wilt / dat men ons ghebreck oft quaedt verseght/ alsoo gheerne ter contrarie versegghen wy t'gebreck van een ander. Ende alsoo groote smerte en pijnē alst ons doet sulcks van ander te lijden : alsoo groot een blijdschay en vermaecken ist ons/ als wy met eens anders slippen in d'afschēn sitten moghen/ ende met sijn ghebreken opt stract loopen.

Als wy quaedt ghedaen hebben / wy wildent wel verberghen/ en maerken dattet in d'aerde soncke / soo dat niemant ter weereit en wiste : maer ter contrarien/ als onsen euen naesten t'minste miscomen is/ al en waert maer een cleyn saecke/ upt cranchshepdt/ tae oock maer upt verswijmthepdt/ niet eens verhalens weerdt : wy en zijn niet wel/ oft wy en hanghent een ieghelijck aen den neuse: t'selue al de weereit wijs en kennelijck maeckende : als oft aen de clock-reenpen ghehanghen waer.

Wat is de cause/ anders dan ghebreck van liefde/ en verduyfthepdt vande wet der Nature? Wy en dencken niet aldus by ons seluen:

uen: Ick en soude niet willen / datmen my sulcks dede/ oft sulcks van my seude: ergo/ ick en wilt een ander niet doen.

Ende daerom / ghy en moght gheinen ghereederen / en elacderren spieghel vinden/ in welken ghy opden staenden voct sien moght wat v te doen oft te laeten staet/ aengaende sonderlinghe uwen euen naecten/ dat is alle andere menschen/ wie dat sy zijn: dan terstondt te yepsen: Wat soud' ick hier in willen/ datmē my dede/ waere ick in sijn plaats: oft waer my sulcks gheschiedt? Welck ghebyrck alle stueren en dysputeren / alle philosophatie en speculatie te bouen gaen soude.

Want/ dat ghy vele leest en hoorz / dat vergheet ghy haect: oft emmers/ alster te doen comt/ het is te foccken: maer de wet der Nature int herts/ principalijck in Chyrtene menschen/ soo daerenboren verlicht/ beghint/ en begract: die is als een tablet ende memorieboeckken/ t welck icmandt altydt ter handt ghereedt heeft: en niet eenen ooghen-blick tijds daer in sien can / wat hem van doen staet.

Wat sullen wy segghen dat dese soo uyt de herten der menschen verbloghen is/ ende soo ten gronde uyt ghescheyt / als ofter noyt ick sulcks in ghescheyuen en hadde gheweest? Wat moeten wy daer uyt anders bezoiden/ dan dat oock de Nature selue/ ende de weercelt ten eynde gaet? Ende dat dien dagh naeckende is/ op welken/ de boeckken der herten open ghedaen sullen werden / waer uyt / int aensien van al de weercelt/ elck sijn recht oordeel en loon naer sijne ghewercken ontfanghen sal.

Als- dan sal daer blijken/ van wat cracht en weerde dattet sal gheweest zijn/ de wet der Nature deurt waernemen der gratie Godts te vol- byenghen. Alsinen hoorzen en sien sal / dat hefde en bermhertighepdt tot sijnen euen naecten ghedaen t hebben / sal schijnen alleen de oorlaecke te wesen/ van niet Chyristo inder eeuwighepdt te regneren. Ende dat faute van sulcks / oock sal schijnen alleen de laecke te wesen/ vande eeuwighe verdoemenis: veur de ghene/ diet niet en sullen in sijnen tijdt waerghenomen hebben.

Ghebedt om in waerachtighe liefde te byanden.

 Godt Heyligh Gheest/ die des Vaders en des Soons liefde zijt: ontsteckt mijn herte niet uwen heyligen byandt/ daer ghy de weercelt mede ontsteken hebt: op dat ick deurt onderhoudt der gheboden/ niet de kinderen Godts gherekent ende gheloont magh worden. Amen.

Wat zijn de Sacramenten, van Christus inghestelt?
 Ons Saligheydts presenten, eelder dan goet oft gelt.

1. Petr. 1.
 1. Tim. 2.

De seuen
 H. Sacra-
 menten.

Weten altsamen wel / volghende t' ghetuyghe van
 Sinte Peter en van S. Pauwels / dat wy noch niet
 goudt / noch niet gheldt ghecocht noch verlost en zijn:
 maer niet het pretieus bloedt Christi / als van een on-
 noosel lamme. Desen prijs heeft Christus in de heylige
 Sacramenten ghestelt: t'welck als costelijcke bequame vaten
 zijn / die de gratie / die sy beteekenen / in haer houden en uytgheuen:
 en zijn als leuende instrumenten / deur welke onsen Heere dagelijcks
 in ons de saligheydt is werckende / die hy ons deur sijn lijden ende
 doot ghewrocht heeft.

Dit woort *Sacrament*, bediedt een uytwendigh teeken van Chri-
 sto inghestelt / om eenighe besondere gratie te kunnen te gheuen / die
 den mensche daer deur van hem ghegheuen werdt. Ghelijck / by ex-
 empel / int H. Sacrament des doopsels / wort den mensche niet
 water ghewasschen / het welck d' inwendighe supueringhe der siele
 beteekent / die daer deur van Gode gheschiedt / midts de behoorlijc-
 ke woorden daer toe ghesproken. Met dese remedien heeft Chri-
 stus ons veursien van sijn gratie en Goddelijcke hulpe / vanden eer-
 sten tot den leste ons leuens. Deurt Doopsel / niet dat wy ter weerd
 comen: deurt heyligh Olyffel / als wy nu staen op het seheyden van
 der weerd. Ons onder-tusschen oock mildelijck van als veursiende /
 wat ons saligh moght wesen. Soo dat dese seuen H. Sacramenten /
 ons gheworden zijn / als seuen spijnck-aderen / der open en leuende
 fonteyne / int middel des huys van Dauid: dat is / int middel der H.
 Kercken: tot behoef van een ieghelijck / hoe groot sonder / hoe vuyt /
 hoe ghequetst / hoe verblindt / hoe arm / hoe ghekerent / belast / zc. dat
 hy moght wesen. Soo datter ghee swaerigheydt soo quaedt en is in
 eenigen mensche / daer en is van Christo raedt en remedie toe inghe-
 stelt in de H. Kercke / totten laetste snick en oogeblick des leuens toe.

Niemandt van en magh wanhopigh zijn van saligheydt der sie-
 len. En daerom sal ons de Heere meer van sulcks straffen / dan van
 alle d' andere sonden: want / behoudens dat men leedtschap hebbe / en
 om gratie biddende / raedt volghen / en de remedien te wercke stelle /
 daer en is nummermeer oorlaecke den moedt verlozen te gheuen.
 Anders / hy sal sulcke moghen vrighen: Nunquid resina non est in
 Galaad? aut medicus non est ibi? Wat is dit? En isser gheen herst / oft
 terebintine te vinden in Galaad? in mijn H. kercke: oft en isser gheen
 medicijn

Zachar. 13.

Ierem. 8.

Ecquid opum Christo sancita Charismata seruant?
Nostræ non opibus Pretium venale salutis.

Wat syn de Sacramenten, van Christus inghestelt?
Ons salicheit presenten: eelder dan goet oft gheelt.

Combien d'energie / Recoit nostre vie / Des saints Sacramens?
Le prix et la grace, Du Rachapt sen passe, Aux esprits croyans.

medicijn aldaer te krijgen? als ſwondert zijnde ouer de mismaeckthepdt des sondaers / veur hem comparerende / als ofter gheen raedt oft remedie in de H. kercke te vinden en hadde gheweest / tot sijnder sonden ghenefinghe. Daerom vraeght hy daer voorts: Quare igitur non est obducta cicatrix filie populi mei? al of hy seydte: Aenghesien dat ick wel wert/ datter tot als goedt en ouerbloedigh remedie van my inghestelt is gheweest: hoe comt het dan / dat de wonde en lijxeme des dochters van mijnen volcke (dat is/ de sonden der siele) niet ghenesen en is? Daer en sal gheen ander reden te vinden zijn ouer de sulcke / dan dat sy de spruytende gratien van dese fonteyne/ dat is/ der H. Sacramenten / niet ghehaelt noch te wercke ghestelt en sullen hebben.

De oeffeninghe der H. Sacramēten/maeckt datter inde H. kercke een gheducighe ghenietinghe zij van Christus beloften en gratie: een ozdeninghe sijns huyf-ghesins / en een onberganckelijck onderhoudt sijns gheestelijcks lichaems/ dat is der H. kercke.

Cracht, en
verreck, der
H. Sacra-
menten.

Want het Doopfel dient totter gheestelijcke gheboorte: ghelijck oock de lichaemelycke gheboorte d' eerste is veur den mensche. Het Doopfel dient tot walddom / en aennemē der gheestelijcker vromighepdt/ vrom/ en volmaeckthepdt. Het H. Sacrament des outaers tot een spijsē der siele: sonder welke sy noch hier in gratie/ noch hierna-maels in glozie leuen en can. Het Sacrament van Penitentie dient tot ghesondmaeckinghe ende ghenesen van onse siekten ende doodelijcke wonden der siele / ende tot af-wasschen van sondelijcke smetten. Het Priesterschap / tot het bedienen van alle saecken/ den mensche ter sielen noodelijck: en tot gheestelijcke vermenighvuldighe der kinderen Godts. Het Houwelijck/ tot lichaemelijck ghewin en walddom der perfoonen in de H. kercke / tot Godts eere/ en vullinghe vant ghetal der uytverroene. Ten lesten/ het H. Olyffel / tot een afnemen van daghelijckliche sonden: tot eē nieu verstercken deur den H. Gheest/ in de sieckte ende inden lesten strijdt. Als den vbandt oock meest list en cracht voort-stelt/ om den benauwden en suchten den siecken de vzele aen te iaghen/ ende cleyn-moedigh te maecken: wel wetende dattet aen dien lesten snick al hanght. Dit zij ghenoech vant instellen en cracht der H. Sacramenten.

Ghebedt en danckbaerhepdt veur de H. Sacramenten.

Alck en lof zij v inder eeuwighepdt Christe Iesu / waerachtigh onnoosel lam Godts/ die deur v bitter doot/ onser allen prijs en remedie in de heylighe Sacramenten ghestelt hebt/ dat die altijds in ons wercken/ ten eeuwighen leuen.

Amen.

C A P. X X I I.

Tot saligheydts vermeerere, vvat dienter toe ghedaen?
Ghelooft, en houdtse in eeren: en vuiltse vvel ontfaen.

Ghelooze
der H. Sa-
cramenten.

Gij saecken principelijck werden van ons vercopscht/
de heylighe Sacramenten aengaende. Ten 1. dat wy
vastelijck ghelocuen / dat die van Christus ronser sa-
ligheydt inghestelt zijn: en tot sulcks/ gratie en cracht
in haer seluen besluyten: die sy ons gheuen en wydep-
len als wy die wel ghebruycken. Ten 2. zijn wy schuldigh die te ce-
ren/ elck naer sijnen opsch en weerdigheydt. En dat met reden: wât/
wast van noode de vaten des ouden Testaments met supere han-
den / en met veurgaende heylighmaeckinghe oft superinghe te aen-
raecken: hoe vele te meer zijn wy dese vaten alle reuerentie ende eere
schuldigh: Namentlijck en bouen al het hoogh-weerdigh H. Sacra-
ment des outaers. Want dat is den auteur en instelder d' H. Sacra-
menten/ Christus selue. En daerom dit H. Sacrament alleen/ wy met
Goddelijcke eere en dienst aenbidden. Niet alleen als wyt ontfangen
willen/ oft misse hooren: maer oock t'zy dattet in de kercke is rusten-
de/ t'zy datmen in processien. oft oock totten siecken is draeghende.

Ende daerom / die wat verstaen/ die onderscheyden oock/ alsmen
t'heyligh Sacrament des Outaers/ oft maer de H. Olie totten siecken
draeght. Want al ist datmen de H. Olie / als dieneende tot het Sa-
crament des Olyffels / eere schuldigh is: nochtans ist groot versehil/
vande eere die wy het H. Sacrament des Outaers bewijzen moeten:
t'welck Christus selue is (soo wy ghelept hebben) en deur sulcks on-
sen Heer onsen Godt. Dat is oock de reden/ dat het H. Sacrament
des Outaers/ als het weerdigste van allen/ dien naem Sacrament int
besunder is toecomende. Soo datmen altydts t'heyligh Sacrament
des Outaers verstaet/ alsmen alleerlijck het H. Sacrament seght oft
noemt: als het excellentste van alle daer by verstaende.

Hee ghe-
bruyck der
H. Sacra-
menten.

Het 3. dat van ons vercopscht wordt de H. Sacramenten aengaen-
de/ is/ dat wy de selue wel ontfanghen/ ghebruycken/ en te wercke stel-
len moeten: elck volghende sijnen roep en staet. En men magh wel
metter waerheydt segghen / dat int behoorlijck ghebruyck der H.
Sacramenten / de meeste eere der selue ghelegghen is / diemen die
moght acndoen. Ghelijck het de niceste eere is/ in danck te nemen/ en
behoorlijck te ghebruycken/ de gauen die ons iemandt is gheuende.
Soo dattet met recht veur oneere gherekent wordt/ ende qualijck af
ghenomen/ alsmen die niet en ontfanght / als otmense verachte: al
waert

Quâ mihi fas, tantos illinc excerpere fructus?
Crede: Cole: et castus cœlestibus Vtere donis.

Tot salicheytò vermeerem, Wat dienter toe ghedaen?
Shelooft: en houdtse in eeren; en wiltse wel ontfaen.

Que comiènt il faire, Pour a tel mystere, Bien nous apprester?
Foy, et reuerence, Pure conscientie, S'y doit apporter.

waert oock datmen die gaucen / met woorden en uytwendighe cere-
monien/groote eere en danckbaerhepdt seheen te bewijfen.

Daerom/de H. Sacramenten te eeren en niet te ghebruycken/dat
betuyght cleyn danckbaerhepdt: en en sal ons niet allen baten.
Want sy niet inghestelt en zijn/uytter eerste meyninghe ende intentie
Christi/om van ons gheert te worden: maer om in tijde en in ston-
den/befoortlyck te werck ghestelt te werden / elck naer synen eysch/
ende onser behoefte. Men moet de H. Sacramenten oock eeren/om
dat syt weerdigh zijn/ende wy schuldigh sulcks te doen.

Daer uyt inoghen sy verstaen / oft sy wel en wyselijck doen / die
soo selden te bierjste en ten H. Sacramenten gaen: iac wel altydts
uyt-stellen souden/ en oock t'eenmael deruen: en dat uyt groter re-
uerentie en weerdighhepdt/soo sy segghen. Het soude wat schijnen te
wefen/waert saecke datse Christus daerom ingestelt hadde/ om soo
te eeren / datmense uyt reuerentie in haer vrede laeten soude / sonder
die te ghebruycken. Maer/wel wetende dat sijn beurnemen en wille
gheweest is/dat wy die te wercke stellen: ghelijck int ghebruyck der
medicijnen/d'intentie des medicijns volbraght wordt / ende de wel-
vaert d' sieckē ghelegghen is/niet int aensien/wel bewaeren/en prijsen/
maer int gebruycken der selue: Soo moete wy ons meer gheueygh
binden/en meer verwecken/tot een danckelijck en ootmoedigh ghe-
nieten der H. Sacramenten / dan tot een deruen en laeten: al waert
oock onder t' vercksel en schijn van meerder eerweerdighhepdt. Want/
ghelijck daer vant Manna ghescreuen staet: Godt heeft de deuren
des hemels open ghedaen: en hy heeft hui hemel-broodt gheregent.
Niet alleen om daer van met een verwonderen ende teercken van
schriekelijcke weerdighhepdt te roepen / d'een totten anderen / soo sy
deden: Man hu? Quid est hoc? Wat is dat? noch oock alleen om int
tabernakel en in de arcke in een gouden cruycke te bewaeren: maer/
ad manducandum: om te eten. Soo heeft oock onsen Heere / ons sy
seluen als het waerachtigh Manna en broodt der engelē ghegeuen/
als alle H. Sacramenten: niet om die met een verwonderen te aen-
sien/en oock hooghelijck te eeren: maer om de selue te nutten/ende
te ghebruycken: soo hy in vele clare manieren gheleert ende bewesen
heeft.

Selden te
bicht, en
ten H. Sa-
cramente
gaen, iste
misprijfen.

Psal. 77.

Stet hier
van int
ruj. esint
xxvij. Cap.
pittcl.

Ghebedt om de H. Sacramenten wel te ghebruycken.

Alderfachtmoedigste Jesu / onser sielen Samaritana/
gheeft ons gratie / om uwe H. Sacramenten baskelijck te
ghelooouen/behoortlyck te eeren / en salighelijck te ghebruy-
cken: want in dic/onse hope/salighhepdt/ en leuen ghelegghen

is. Amen.

C A P. X X I I I.

*VVaer in is onser daedt Rechtveerdigheydt ghelegghen?
Int laten van het quaedt, en in het goedt te pleghen.*

1. Pet. 3.

1 Pet. 2.
Christe-
lijke
Rechtveer-
digheydt.Psal. 33. &
36.Coloff 3.
Ephes. 4.

Math. 7.

Pythago-
ras letter.

Job 21.

En **H.** Apostel **S.** Petter seght een beweghelijcke sen-
tentie tot desen veurnemen dienende / aldus: Iustus
pro iniustis mortuus est: Den rechtveerdighen is veur
de onrechtveerdighe ghestozuen. Waerom anders/
dan op dat wy ter rechtveerdigheydt leuen souden?
soo den seluen Apostel te veuren ghelept hadde.

De **C**hristelijke rechtveerdigheydt is daer in ghelegghen / soo den
seluen oock upt den **P**rophete **D**auid verrondicht: Qui vult vitam,
&c. Declinet à malo, & faciat bonum: **T**iet eeuwigghen leuen / en d' eeu-
wighe goede daghen begheert te sien en te hebben: dat hy vât quaedt
wijcke / en t' goedt doe. **G**helijckmen vanden boom de drooghe ver-
stozuen tacken af rapt / die ten byzande leuerde: en goe intten ingrel-
sijt / tot meerder vruchtbaerhept. **D**it is t' selue dat **S.** Paulus
sept / den cuden mensche met sijne werken uptschudden (ghelijck-
men een oudt / bypl. versleten cleedt seude af legghen) ende den nieu-
wen aendoen: in rechtveerdigheydt en hepligheydt des waerhepds.
Niet in de hepligheydt des loghens: t' welck is t' gheveinst hepligh
schijn van een deughdelijck leuen: namelijk der ketteren / ende bouen
al der weder-dooopers.

Tit af-legghen en uptschudden vanden ouden mensche / wordt
seer wel beteekent deur het af-stroopen vant oude vel des serpens: **C**
t' welck hem tusschen / oft deur nauwe scherpe steen-rotten dwinght /
ende alsoo sijn verrumpelt vel af-lept / een nieuw verrijghende: oock
soo veranderende / als nu in een nieuw ionghde en seucht.

Het verlaten der sonden en aennemem der deughden / als het ver-
laten vanden byeden wegh / die ter helle-waert leydt: en het bekee-
ren totten enghen wegh des eeuwigghen leuens / dat werdt ons seer fi-
guerlijck veur ooghen ghehouden deur die **G**riekische letter **Y.** die
daerom oock gheheeten werdt **L**itera **P**ythagoræ: **P**ythagoras let-
ter: om dat dien **P**hilosophe sijn discipelen dese letter tot dien eynde
veur stelde / om daer in t' leuen der menschen te gebiedem. **W**ant deur
de byede strepe der seluer letter / ter sincker sijde / beteekende hy den
byeden helle-wegh der boosheden: die ten eynde waert lancck soo
sinalder wordt / en ten leste op een punct uyt comt. **S**oo dat de ghe-
ne / die desen wegh wandelen / int eerste ruymelijck triompherende /
ende hare wellusten volghende / ten uptersten op het punct ter hellen
vallen.

Quomodo Christi adum explebo iustumq; bonumq;
Deteriora fuge: et prudens Meliora sequare.

Waer in is onser daet Sachtbeerdichheit ghelegghen?
Int laten van het quaet: En in het goet te pleghen.

Quelle est la Justice, Et le bon office, Du parfait Chrestien?
Qu'il prenne bien viste, De tout mal la fuitte, Et qu'il face bien.

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

F vassen. Deur de smalle streyde/ter rechter handt leydende / bediedde hy den enghen wegh der deughden : die altydts lanck soo byeeder woerd/ en byeucht ter eeuwiggher glorie: t welck een lesse is/ wel een oprecht Christen Philosophie weerdigh.

Pythagoras ons heeft die Gheerliche Y. beschreuen.

Daer siet elck hoe hy leeft/ en d'eynde van sijn leuen.

Tot een hepligh leuen/ en dusdanighe Christelijcke rechtveerdigheyt/ behoort ons ghendeugh te roeren/ t ghene dat S. Jan Euangelist seght: Qui facit iustitiam, iustus est: sicut & ille (Deus) iustus est: Die de rechtveerdigheyt doet/ die is rechtveerdigheyt: ghelijck Godt rechtveerdigheyt is : Qui facit peccatum, ex diabolo est : Maer die de sonde doet/ die is upt en van den duyuel. Wie sal twijfelen/ wat hem van beyden te liefen staet : oft de rechtveerdigheyt/ daer hy Gode mede ghelijck magh worden : oft de sonde/ daer hy mede als een duyuel werdt/ upten duyuel ghesproten?

1. Ioh. 3.

Daerom hebben wijselyck het quaedt int goedt verandert. Mathrus en Zacheus tollenaers en ouerschatters: Saulus van een vervolgher Christi/ een verroren Apostel gheworden: Magdalena van een vyndel der sonden/ in een costelyck vat van gratie / beter dan haer albastré phiole/ vol van wel-riekende salue. Soo heeft S. Augustijn de dolinghe der ketterijen/ en het sondigh leuen gelaten: en is een hepligh bisschop en leeraer der H. kercke gheworden. Het welke veranderen in alle bekeeringhen der sondaren gheschiedt: soomen sonderlinghe oock siet uptnemen in Maria Egyptiaca/ van een suogghemeyne vrouwe/ een heplighe heremiteesse gheworden zijnde. Als oock in Pelagia/ een Princesse der ghemeyne vrouwen/ haer seluen deur een oprecht afstaen van sonden/ upt verouwen/ Pelagus vitiorum heetende: dat is te segghen: een see van boosheden. De welke/ om te heyligher penitentie te moghen doen/ heeft in mans habijten in der wildernisse/ in een elyse wonderlijcke hepligheyt van leuen onderhouden. Soo werdt den moor wit/ en den luyppart leyt so sijn vlesken af. Wat dat dit quaedt ende dit goedt is: dat velght nu boorts inde naeste Capittelen.

S. bell. li. 5.

cap. 5.

Ierem. 17.

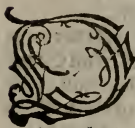
Ghebedt om wel te moghen leuen.

 Hy hebt my/ o Heere/ goedt en quaedt / hier en water/ hemel en helle deur ooghen ghestelt: ende mijnen vijen wille ghegheuen/ te liefen: Help my met v gratie / en staet my by: op dat ick blytelyck het quaedt verlaeten magh/ ende ghestadelijck het goedt aenveerden / ende den wegh wandelen/ die ten eeuwigghen leuen leydt. Amen.

C A P. X X I I I.

*Welck is dat seldsaem quaedt, dat ons soo seer bevreect?
De Sonde: en alsulck saedt, dat ons tot sonde treckt.*

Sonde, en
oorsaeck
van sonde
te schou-
wen.

En mensche is uytter nature gheneyghyt te schouwen al t'ghene dat hem quaedt en schadelijck is: maer onder al: soo is de sonde t'quaedste en het schadelijckste: soo wy breeder segghen sullen int lxxxij. Capittel/ daer sulcks eyghentlijck ghehandelt wordt.

Erf-sonde.

Maer laet ons nu hoorzen wat sonde is. Sonde is / datmen doet: oft sprekt oft pepst teghen de wet oft wille Godts. Daer zijn drij so-
ten van sonden. D'eerste is de erf-sonde: daer alle menschen mede ontfanghen en ghebozen worden/ deur de eerste sonde en ouertredin-
ge ons vaders Adam. Soo nochtans dat wy hier in uyt nemen/ naer
Christum ghebenedijdt / die alderheplighste maeght ende moeder
Godts Mariā/ als van dese en alle andere sonden bezyjdt wesende:
en daer naer somnighe heplighen / die vande erf-sonde int lichaem
haers moders gheslupuert zijn gheweest/ als Jeremias/ en S. Jan
Baptiste/ en noch renighe andere. De tweede soyte is/ doodt-sonde
te weten al dat gheschiedt teghen de liefde Godts/ oft onses naests.

Doodt-
sonde.

Die heet daerom doodt-sonde/ om dat sy den mensche/ diele doet/
deur Godt naer de siele doodt / en de eeuwighe doodt der hellen be-
schuldigh maect. De derde is daghelijckliche sonde/ die niet en ghe-
schiecht teghen Godts liefde/ oft onses naests: hoe wel nochtans
datse renighsins teghen den wille Godts gheschiedt. Dese heetmen
daerom daghelijckliche sonde: niet soo somnighe meuen en rekenen
alle sonden die daghelijcks gheschieden / hoe groot sy oock moghen
wesen: ghelijckmen somnighe menschen siet daghelijcks vloeken/
sweren/ kijnen/ haet en nijdt draghen/ liegen en bedriegen / drocken
drincken / in oncuyscheydt / oft in onrechtveerdighz leuen / zc. maer
daerom heetmen soo daghelijckliche sonden/ om dat de mensche/ hoe
seer sy hem wacht/ nochtans hem daghelijcks in sulcke misgaet: als
stof alijndts vliegende/ t'welck niemant wel ontgaen en can. Maer
soo het lichtelijck behaelt wordt / also ranment oock lichtelijck af-
schudden/ en quijte werden deur Godts gracie.

Dagelijck-
sche sonde.

De daghelijckliche sonde / en is gheen doodt-sonde/ om dat sy de
siele deur Godt niet en doodt: maer sy verdupstert den gheest/ sy be-
lemmert/ en vertraeght de deughdt/ ende de goede oeffeninghen der
Christene Religie/ en der sielen salighejdt. Ghelijck het stof de men-
sche niet blindt en maect: maer t'belenint het ghelichte: ende ten
eynden oock soudet tot verblindtheydt brengen/ deur de menighe.

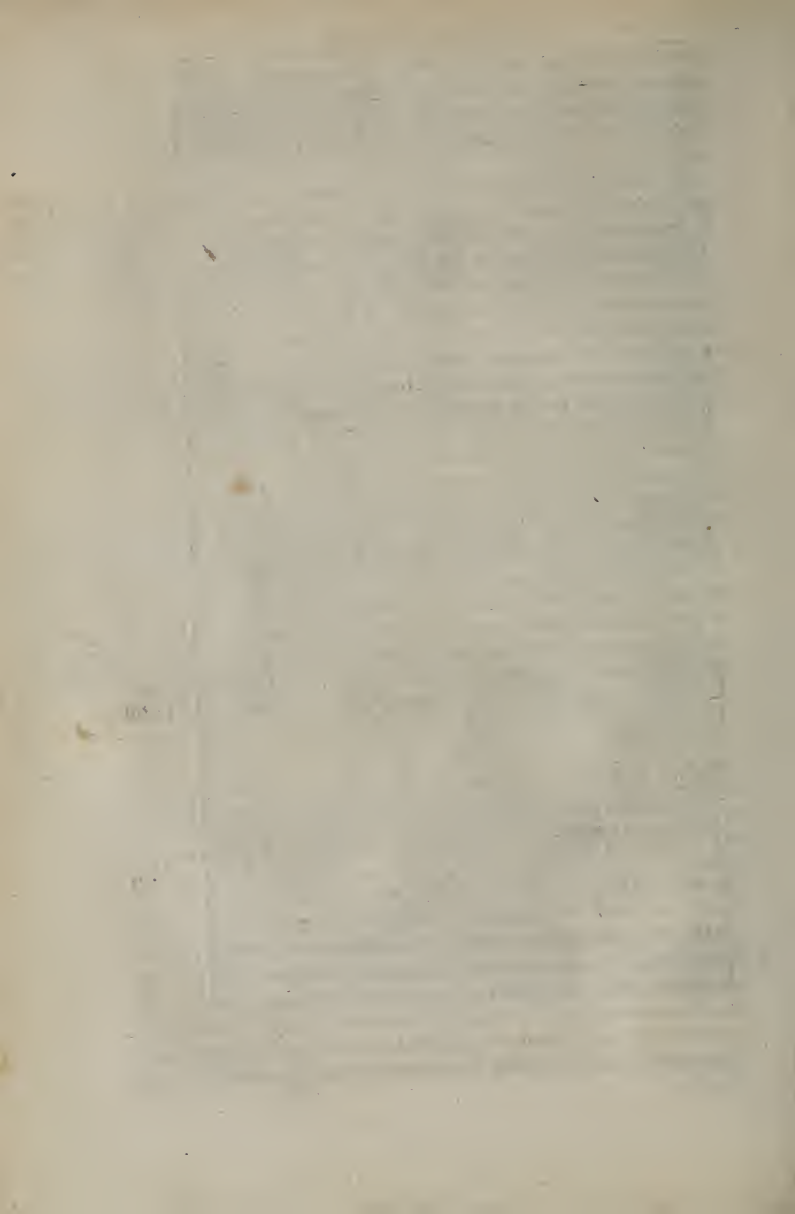
Want

Quæ fugienda mihi mala sunt, care peius, et angue?
Peccatum: Et quidquid peccato porrigit Anlam.

Welck id dat seltsam quaet; dat vno soo seer bebleet?
De sonde; en alsulck saet, dat vno tot sonde treet.

Quel mal veus tu peindre, Qui soit tant a craindre, Plus que nuls tormens?
Peché: et en somme, Ce qui tire l'homme, Aux débordemens.

Want vele daghelijckſche sonden/hoe wel dat sy al te samen/ no= mermeer een dood-sonde en connen maercken : nochtans bzenghen sy ten eynden den mensche soo verre/dat hy somtijds/als verblindt zijnde/comt tot eenighe dood-sonde te doen : die hy anders niet en soude ghedaen hebben.

De sonde is soo wonder een dingh/ soo ijdel / ende nochtans soo Sonde, sel-
saem dinck

S. Jacob in sijnen briez gheeft ons eenigh-ſins den voet/om van de sonde wat te verbeelden / en byder ooghe te kennen te gheuen/als hy seyt: De begeerlijckheyt des vleeschs/als sy ontfanghē heeft (te we- Iac. 1.

A de dootd voortz ter weerelt/als hare onsalighe vrucht. **W**t dese ma-
niere van spreken moghtment al t'ſamē ghelijcken/by een onsalighe
B moeder/die veur vrucht/de dootd voortz-bzenghet. En by eenen on-
vruchtbarighen boom/daer t'ſerpent/ t'hert en den wortel af bjt: en
doodelijcke dupuclſche vrucht voortz-bzenghet. Sulcks is de sonde:
sulcks werdt den mensche die de sonde doet. **S**oo wie dan sulcke
C vrucht aenstaet / die magh sien/ oft het hem lust/sulck een onblijde
moeder te worden/de sonde doende : en tot sijnder eeuwigher qua-
lijck-vaert/ hem een onsteruelijcke dootd ter weerelt bzenghende.

Nu/aenghelsen het seker is/datmen de sonde sehouwen moct/ soo Oorſaekē
der sonde
te vrachtē.
volghet daer upt noodtsakelijck/datmen hem oock wachtē moet van
al t'ghene/dat tot sonde bzenghet oft treckt. Sulcks zjn alle de oor-
ſaeken: principelijck des tijds/der plaets/ en der perſoonen oft ghe-
ſelſchaps. **S**oo oock al het ghene daer den vpadt oft onse quade ver-
dozen nature/ d'eerſte voetsel upt neemt/om ons te tenteren / en tot
sonde te beweghen: en aldermeest int eerſte beghinſel deſſelks.

D Want/ghelijck een kindt / t'welckinen ghebedt/hem te wachten
dattet int vier oft int water niet en valle : sonder twijffel / dat ghe-
bodt en verstaet hem niet enckelijck alleen vanden val / als dien nu
in wesen oft op wegghen is : maer oock van al dat totten val leydt en
bzenghet: ia oock van al dat hem alleen int perijckel stelt van vallen:
te weten/als van omtrent t'vier oft water niet te spelen : langhs den
cant niet te gaen: niet te stout te wesen/ oft roeckeloos: maer altydts
het sekerſte te soecken en te nemen. **W**ant/dat een kindt soude willen
dencken : **M**en heeft my niet verboden by t'vier/ oft met het vier te
E spelen/veur t'vier te loopen en te springhen : noch aen het water oft
oock op het water te spelen: noch opt ijs te loopen: maer alleenelijck/
dat icker niet in en valle: **E**nde dattet alsoo hem stoutelijck auontuer-
de/te loopen/te springhen/langhs den cant/op de plancken/ vā d'een
schip op d'ander/iaē oock opt ijs van eender nacht gaen : oft derghe-

lijcke ongheduchte dinghen dede : Het is seker en claer/ dat hy niet sulckis te dencken/ sy seluen bedrieght: want wilt hy alsdan alleene-lyck een achter-dencken hebben/ en hem wachten van int water te vallen/ als hy nu beghint te wanckelen en te vallen: hoe salt hem alsdan moghelijck wesen te wachten van vallen/ als hy nu int vallen is/ ende nu valt?

Onbedacht
te men-
schen.

Alsoo vndt men vele sottige onbedachte menschen/ dat claghelijck is/ die haer seluen leelijck in dese maniere van doen bedrieghen: denckende/ dat het ghenoech is/ om hem van sonde te wachten/ dat men dat pepsel/ als men nu opt vallen is: en als de sonde nu op weghe/ oft op de handt is om te gheschieden. Niet denckende dat het onmoghe-lyck is/ oit om mers qualyck om doen/ hem van de sonde te wacht-ten/ als men hem van de oorzaken/ aen-lockinghen/ en beghinselen der sonden te voren niet ghewacht en heeft. Dat is soo vele/ als/ soo wy nu gheseyt hebben/ hem te willen wachten van vallen als men nu int vallen is: hem te willen wachten van verbranden/ als men nu int vier valt/ oft oock ghevallen is. Ghelijck het oock een groote sottig-heydt ware/ hem te willen/ oft meynen/ te rennen van lijnen vbandt wachten/ midts alleenelijck dat soo te dencken als hy nu met het mes op de siele sit. Waer in sulcke tijdelijcke en lichamelijcke/ perij-ckelen/ en schadelijcke geschiedenissen/ en is men soo onbezoedt noch soo witten sinne niet/ dat men grooten nootd heeft daer van gewaer-schouwt te worden: maer int perijckel der arme siele/ deur de sonde ende dat totte sonde brenghet/ daer zijn wy ghemeynelijck te spade wys. Ende soomen seyt/ men sluyt den put als t'calf verbronden is.

S'duyvels
list in de
perijckelen
der sonden
te decken.

Die hem dan wachten wilt/ van wat quaedt dattet zij/ ende na-mentlijck vande sonde/ die wacht hem/ en schouwe oock/ niet alsoo groote neerstighheydt en aendachtighheydt/ al t'ghene dat tot sulck een quaedt is leydende/ als van het quaedt selue. Te weten/ van sulcke plaetsen/ sulcke tijden/ sulcke personen en gheselschap/ en alle sulcke dinghen ende manieren van doen/ die den wegh maecken/ ende als veur-loopers zijn van sulck een quaedt ende sonde/ als daer wylt ende daer naer pleeght te volghen: t'welck anders (de oorzake schouwen- de) licht om wylt sluyten/ ende om ontgaen hadde gheweest.

Schroom
der sondē.

Seneca.

Aer gaende de sonde selue/ ende het neerstigh schouwen van die/ t'is weerdt veur alle. Christenen wel te bemercken/ wat Seneca daer van seyd/ aldus: *Etiam si scirem Deos ignoscituros, & homines igno-
natoros, adhuc, propter peccati vilitatem, peccare dedignarer: Al-
wilt ick dattet Godt my vergheuen soude/ ende dattet de menschen
onbekent soude zijn: noch soude ick my te goet houden om sonde te
doen: om de snoodt heydt wille/ die in de sonde gheleghen is. Dat
was vromelijck en Christelijck gesproken/ en soo behoort te wesen.*

Def. vol-

Des-volghende / al hadde eenen Christenen mensch den rinck van Gyges: soo daer af Plato / en Cicero ende oock Ambrosius roe- Plato lib. 2. de Republ. Cicero 3. Offic. Gygis rinck.
 ren/ deur welcken hy/ de pale des rincks inwaerts te palmwaert lie-
 rende/ onsielijck was / en daer op/ de Coninghinne verrachtende/
 ende den Coninck vermoordende / self Coninck van Lydien ghe-
 worden is: al hadde/ seggh' ick / een Christen mensch sulck eenen
 rinck/ ende velle byjheydt van quaedt tē doen: de sonde nochtans/ en
 conscientie di selfs / is ghenoeghsaem om hem van alle sonden te
 doen wachten: want Godts bystandt ende hulpe en sal hem niet
 ontzeken/ die die te wercke stelt.

Aengaende de oorzaecke die tot sonde brenghet/ en de selue/ als upt.
 quaedt saedt/ soo de antwoorde sepe/ is spruytende: dat blijkt hy
 experientie hoe die te schouwen is. Wāt soomen ghemeynelyck seyt:
 Occasio facit furem: De oorzaeck maect den dief. dat is: Menigh
 mensche comt tot stelen/ deur dat hyt schoon vindt/ diet anders noyt
 ghedacht en hadde te doen. Ende daerom ist/ dat wijse ouders haere
 kinderen gheen oorzaecke en gheuen/ met te veel te betrouwen/ ende
 toe te laten: t' zij in ghelde/ in cleederen/ byjheydt van wādelen/ ghe-
 selschap en derghelijcke. Hoe veel comender tot val in de cranckheydt
 des vleeschs/ deur d' oorzaecke onbedacht? soo ist vanden d'ranck/ en
 van andere sonden. Doozt wat S. Hieronymus ghetuyght van een Hier. in vita S. Hilarion.
 maeght die van eenen iongh-man betoouert/ iac beduyuelct was. Te
 byj aensien/ aenraeckinghe/ rusten/ en te stoute ghemeynsaemheydt/
 Pereuntis virginitatis, & iam iamque morituræ principia sunt: Dat
 zijn al (seyt hy) beghinselen van vergaende reynigheydt/ die oyt ver-
 liesen staet/ en nu om steruen licht. Dat is/ t' is niet sulcke verre co-
 men. Eva en schouwde de oorzaecken niet/ int spaciëren/ int curieus
 aenschouwen/ int lusteren naer t' serpent: ende soo is sy inden put
 der sonde ghevallen. Dina wierdt ontschaect upt oorzaecke van Genes. 34. 4. Reg. 5.
 te gaen kucken. Siezi Eliseus dienær wierdt upt oorzaecke tot ghie-
 righeydt verleydt/ deurt aenschouwen vant goudt en geldt ende co-
 stelijcke cleederen/ die Naaman presenteerde/ maer Eliseus ontsep-
 de. Noyt en waer myns/ visch/ oft voghel ghevaughen/ costen sy de
 oorzaecken schouwen: soo comt den armen mensch inden strick/ als
 hy d' oorzaecken der sonden niet en schouwt.

Ghebedt om de sonde te schouwen.

Sonde/ o Heer / is onser allen doodt en qualijck-baert/ en
 daerom hebt ghy/ die ons leuen zijt / de selue versonden:
 gheeft my gratie de sonde soo te haeten/ dat ick oock van al
 dat tot sonde brenghet my neerstelijck wachtē magh. Amē.

*Wie vvasser oock soo sot, die eerst sond' heeft ghedaen?
Lucifer: die in Godt, noch vvaerheydt en bleef staen.*

Eerste son-
de des
vveerelts,
inden he-
mel.

Lucifer/ den hooghsten en schooſten engel heeft d'alder- A
eerſte ſonde ghedaen/ ende vele andere engelen daer toe
ghebzaght: die al tſamen uytten hemel gheballen en
dupuelen gheworden zijn. Want terſtont naer dat
Godt almaghtigh de engelen gheſchapyen hadde/ Lu-
cifer ſijn ſchoonhepdt/ edelhepdt/ en weerdighepdt ſyn-
der nature aenmerckende/ ende ſy ſeluen aenſiende/ dat hy bouen alle
andere creaturen was/ ende niet merckende de gratie die hem Godt
ghegheuen hadde/ noch oock de middelen/ om tot volcomen ſalig-
hepdt die bouen nature was te geraecken: heeft hem vlycouerdicht/
ende begheerte ghehad/ uyt ſijns ſel's grootſepdt/ om de hooghſte
plaets/ ende excellentie te crygghen ende te beſitten/ die de menſchepdt
Chyſti Jeſu berepdt was: die inde H. Schyfture ghehreten werd
de recht' handt Godts. Ende den ſeluen Lucifer heeft deſen ſynen B
Wenſch en begheerte alle andere engelen te kennen ghegheuen: ſeg-
ghende (ſoo dit den H. Gheest deur den Propheete Iſaias verclaert
heeft) In cælum ascendam: ſupra aſtra Dei exaltabo ſolum meum.
Similis ero Altissimo: Ich ſal ten hemel opclimmen: en mijnen ſtoel
bouen de ſterren Godts verheffen: ende den alderhooghſten ghelijck
worden. Ter ſeluer wiſje/ terſtont/ de goede engelen haer tot Godt
keerrende/ en ſijn gratie aenmerckende/ ende uyt het ghelooue/ de pal-
ſie Chyſti beuſiende/ wien van Godts weghe die hooghſte plaets
en officie vā middelaer met rechte toe quam en toebehoorde/ hebben
dat quaedt en dieftigh opſtel en verwaent vermet van Lucifer we-
derſtaen: en zijn gheconfirmceert/ dat is/ volmaecktelijck gheveſticht
inde goede aenkeeringhe/ ende aenhanck aen Godt: midts de ſelue
alſdan mededeelachtigh maerckende/ vant claer aenſchouwen ſijns
gheſichts: ende ſullen inder eeuwighepdt alſoo voorts blijven/ in ver-
ſcherde ſalighepdt/ ende goeden ſtaet.

Val van
Lucifer.

De boole enghelen / deur Lucifer ſoo berepdt / uyt elcken choor/
oft orden ſommighe (te ſamen maerckende omtrent het derde deel
van al/ ſoomen bemoeft) die oock/ naert exempel van Lucifer/ haer
eygghen ſchoonhepdt en edelhepdt aenmerckende/ ende de ſupernatu-
rele ſalighepdt/ die haerlieden noch ghebzack / niet aenmerckende/
maer deur haer eygghen natuerlijke cracht/ en Lucifers als haerlie-
ders middelaers toedoen ende hulpe/ de ſelue vermetende/ zjirts met
hem

Quis sese primus scelere incestavit iniquo?
 Lucifer: æternâ Veri statione relicta .

Wie wasser voort so sot, die eerst sonde heeft ghydaen?
 Luxifer: die in Godt, nocht Waerheyt, en bleef staen.

Scait on la matrice, D'ou vient la malice, Du premier peché?
 C'est l'orgueil damnable, De ce miserable, Du Ciel trebuché .

The first part of the book is devoted to the history of the country, and the second part to the description of the present state of the same. The author has endeavored to give a full and accurate account of the various parts of the country, and to show the progress of the arts and sciences, and the state of the agriculture, manufactures, and commerce. The book is written in a plain and simple style, and is intended for the use of the general reader.

hem al eens gheworzen : ende soo hem aenhanghende / zijn al met hem / deur Godts recht oordeel / ten eeuwighen brande verwesen. Het welke hy oock deur den seluen Propheete te kinnen gheeft / aldus:

C Ad infernum detrahêris, in profundum lacu: Ghy seght / o Lucifer / *Isa. 14.*
 Ick sal opcliminen: Du en suldy: maer ghy sult dalen / ende neder ter hellen ghetrocken worden / tot int diepste vanden helschen poel. Ende soo Lucifer met sijnen aenhanck daer wat wilde tegenstaen / en niet terstondt wijcken: soo hebben **S. Michael / S. Gabriel / S. Raphael** / ende andere goede engelen / alle die boose gheesten uptten hemel ghedzeuen.

Dit was dat Christus seyde : Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem : Ick sagh den dupuel als eenen blickseim uptten hemel vallen . Ende dit al naer t'ghetuyghen Christi / als hy op enier tijdt seyde: Homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: Lucifer is een doot- slagher gheweest / vā int beghinsel: te weten / gheestelijck / van alle die engelen / die hy ter eeuwigher doot en pijn ghebraght heeft. Ende hy en heeft in de waerheydt niet bliuen staen. *Luc. 10. Ioan. 8.*

Dit heeft ons **S. Jan** oock ghenoech beschreuen in sijn openbaringhen. Een wonderlijck teeken / sept hy / hebb' ick indē hemel ghesien. Siet / eenē grooten draeck / met seuen hoofden / die track met sijn uen steert het derde deel der sterren des hemels. En daer naer sept hy voort: Factum est praelium magnum in caelo: Daer is eenen grooten strijd en slag in den hemel geschiedt. Michael en sijn engelen bochten teghen den draeck : ende den draeck oock met sijn engelen bochten teghen: maer sy en costen niet verwinnen: ende den draeck is met sijn engelen uptgheworzen . Dit is die onsalighe ende doemelijcke eerste gheschiedenis int sondighen / ende val van Lucifer / met alle sijnne aenhangheren / ballende uptten hemel / tot inden af grondt der hellen: die sy niet van inder eeuwigheydt / maer met die quade wijse / deur haer ende haere dienaeren / bereydt ghevonden hebben. *Apoc. 12.*

Van dien tijdt af / alle de boose gheesten / die in deser locht deur Godts toelaten sijn bliuen hanghende / tot oeffeninghe der verroze ne menschen / hebben den mensche begost upt eenen onsprekelijcken nijdt tot sonde te tenteren / deurt ingheuen van alle quaedt / en deurt werken der quade begheerlijckheydt / die den mensche uptter verdorzen

D uen nature aen sy seluen heeft. Soo dat / naer dusdanighe eerste sonde / deur Lucifer / en sijn mede-gheellen inden hemel ghedaen / terstondt oock d'eerste sonde opder aerden gheschiedt is / deur Adam en Eva / inibts t'quaedt ingheuen des vāndts / de loosheydt des serpeits daer toe te wercke stellende int Paradijs. En soo d'eerste sonde inden hemel / en de tweede int Paradijs gheschiede / soo staet ons dies te mer te weesen / en toe te sien van vallen / in dese vooische en boose *De rveede sonde des vveerlets int Paradijs.*

boose weercelt : daer al veel lichter is / om ghetentert te worden / ende tot sonde te hessen: midts de ontalliche oorzaccken / menighe der vyanden / groote cranchhepdt / ende glathpdt der plaetse.

Het is voerwaer te verwonderen / hoe subtylich de sonde de mensche ondercruypt. Noch heylighepdt / noch cracht / noch wijshepdt en bevyjden den mensche niet / sy en darf daer enen ganck op gaen / ende prouue doen. Noch David / noch Salomon / noch Sampson en zjnt ontcomen : dus staet ons te meer te vreesen ende te wachten. Ende soo d' eerste sonde inden hemel / ende d' eerste opder aerde / uyt hoouerdijs ghesproten zjyn : soo ist meest al nut hoouerdijs dat den mensche bevochten werdt / ende menigheit haer altydts wat in alle sonden / oft openbaerlyck oft bedechtelijck.

Stranghe
becorri-
ghe.

Bonauent in
vita S. Fran-
cisci.

Leonardus mede-bröder van S. Franciscus / soo Franciscus op een eselken reedt / ende hy te voete ghinck / begofte in sy seluen te hessen ende te legghen / pepsende hoe hy hem eertydts inde weercelt in afcomste ende maght verde te bouen hadde ghegac / ende dat hy hem nu soo moeste te voet naer loopen. Siet / het was een haercken van Lucifers eerste heffinghe. S. Franciscus / deur den gheest Godts inwendigh verlicht zijnde / ende dit innerkende / stap aens af-springhende / gaf hem het eselken / legghende dat hy te voete gaen soude: want het beter betaemde / dat die van meerde en hulpe was / rede: Broeder Lenardt / gheboelende dat hy gheraecht was daer hem hielt / viel op sijn knieden / ende hadt hem vergheuenis : belouende voorts hem beter te wachten.

Maer hoe zjyn sy te claghen / die meetet sijn der sonde gheraecht zijnde / het selfde altydts meer voetsel gheuen : wiens hoogen moed uyt eenen duyuellen aerd altydts meer ende meer op-cijmt? Daer van een exempel / oft twee.

Nicephorus
lib. 10. c. 37.

Julianus / dien boosen Apostatighen ketterlichen Keyser / die hem met schijdt en met sperre / teghen Christum en alle Christenen stelde: Soe dien deur een selck ghehinghen Godts / wonderlijck int veldt vrees / in sijnen throon sitende / eenen schicht onuerdens hem deurschietende / heeft hem seluen deur den raedt van syne asgodiliche priesteren hemelijck in de reuere ghesworpen / op dat hy soude schijnen goddelijck ten hemel opghenomen te wesen: maer hy is / vylaes / als een loot met Lucifer ten af-grondt der hellen ghesoncken. Siet hoe dien boosen sondighen aerd / oock een uiterste verwaenthepdt ende dulhepdt brouwt.

Ælianus
lib. 12.

Wat sullen wy van eenen Menegerats legghen / ende van sijns ghehijcke? Wesen / als hy eenighe schere siechten ghenssen hadde / die onghensselijck sekenen te wesen: hy hiet sy seluen Jupiter / den meesten der goden hy de Heydenen. Wat sulcks / als hy tot Philippum

Coninck van Macedonien schreef: soo ghebruyckte hy busdantighen
 tijtel ende beghin sijns briefts: Philippo Menecrates Iupiter salutem:
 Aen Philippus Menecrates Iupiter/groetenis. Tot wien den Co-
 ninck Philippus antwoordende / heeft aldus veur beghinsel sijns
 briefts ghestelt: Philippus Menecrati medico sanitatem. Soo veer te
 segghen/als: Philippus wenscht aen Menecrates den Medicijn ge-
 sondthepdt: Te kennen gheuende/ dat hyt niet vast en hadde/en dat
 hem een goede cure van noode was / soo sy seluen veur eenen Godt
 rekenende: beter renen lot zijnde/dan Godt.

Hoe verde is Herodes verwaenthepdt van al dese Lucifers kete- *Act. 12.*
 linghe? Desaiten ghestelden daghe sittende in sijnen Rechter-stoel
 ende contrincklijcken thron / met costelijcke conincklijcke clederren
 ghecleedt / soo de blinckende son daer op scheen/ende hy den volcke
 bevalligh aensprak/begost al het volck tot hem te roepen: Dei voces,
 & non hominis: Dit is een goddelijcke sprake / ende niet van eenen
 mensche. Hy sy seluen met dien ijdelen windt vant s'volcks aenroe-
 pen en lof op-blaesende/ende latende duncken/al of hy werlijcks ee-
 nen godt hadde gheweest / heeft beter ghelcort deur Godts handt.
 Die heeft hem wijs ghemaect / wat onderschepdt datter is / tus-
 schen te schijnen/en tusschen waerachtigh Godt te zijn. Hy heeft ter-
 stondt ter plaets van eenen engel gheslagghen gheweest: om dat hy
 Gode sijn behoorlijcke eere niet opghedragghen en hadde/maer had-
 de die laten aen hem lenen: ende is van sijn eyghen ghewozinte ende
 luyfen vernielt. Soo voer oock Antiochus: ende t'onsten tijde Calui- *1. Mach. 9.*
 nus / midts dergheleijcke dupuellsche vermetelijchhepdt. Beter en
 lichter ist de sonde met haer oozlaecken in tijds te sehouwen / dan
 naemaels de handt Godts en de plagghen te ontcoinen: namentlijck
 die roede metten langghen steerte/van de eeuwighe verdoemenis.

Ghebedt tegghen verwaenthepdt.

Wonderlijck ende rechtveerdigh oordeel / almachtigh
 eeuwiggh Godt / is ouer Lucifer met al sijn aenhangheren
 wel ghebleken: Wilt my toch / dat bidd' ick v/ van ver-
 waenthepdt bevrijden / daer den hoosen gheest niet op en
 houdt ons mede te bestreyden/ iwt sijn oudt benijden. Amen.

C A P. X X V I.

*Vaerom vworden die seuen Hoofd-sonden soo ghenomt?
Vat sy den oorspröck gewē, daer d'ander quaedt wyt comt.*

D. ier. 7.

Seuen
Hoofd-
sonden.

Velijcker seuen verscheyden Natien / en heerschap-
pien als Coninckrijcke int ende Testament waren / **A**
die de linderen van Israel sochten te beletten / dat sy
int beloofde landt niet en souden gheraecken : Alsoo **B**
zijn dese seuen Hoofd-sonden / die onse sielen den in-
ganck des hemels beneemen / het en zij dat wy die met

Godts hulpe deur-vechten / ghelijck dat volck van Israel / deurt
middel haerder vyanden / met vechtender handt moesten deurgaen.
Onse wapenen zijn de gratie Godts / deughden / en dergheleijckie mid-
delen. En ghelijck dat landt met gheweldt moeste becomen worden:
alsoo seght oock onsen Heere: Het Rijkhe der hemelen lijdt gheweldt.

Matth. 11.

Daer toe ist van noode teghen dese hoofd-sonden t'onderhouden
het ghene dat Godt sijn volck beval teghen die vreemde natien. Ghy
sult se slaen (sept hy) tot vernielens toe: ghy en sult niet met henlieden geen
verbandt maecken / noch mede-lijden daer mede hebben : noch niet
haerlieden eenigh houwelijck maecken. Waer dat meer is / ghy sult
aldus mede leuen: Ghy sult huine autaren om verre worpen / haere
af-goden brycken / &c. Want ghylieden een heyligh volck zijt deur u-
wen Heere en Godt. Hier mede beteckende Godt almaghtigh / dat
wy niet de seuen hoofd-sonden gheen ghemeynshap en moesten
maecken. Op dat wy by auonture ons niet en lieten deur-staen / dat
dese twee saecken wel moghten te samen gaen / Gode dienen / en den
druuel. Totten wortel toe moet die quade generatie verdaen wor-
den. Want elck van dese heeft haer spieren / als dochteren / ende quade
rancken / upt eenen quaden struyck comende. Dit leertmē inden Ca-
techismus : Soo oock de seuen contraris deughden haer goetd ghe-
sachte hebben. Ghy en sult (sprak Godt) v dochter aen haerlieder
sonen ten houwelijckie niet gheuen : noch haerlieder dochteren deur
uwe sonen nemen. Quia seducer filium tuum ne sequatur me : & vt
magis seruiat diis alienis : Want de af-godische dochter sal uwen so-
ne verleyden / op dat hy u niet en volghe / noch en diene : maer sal
hem lieuer de af-goden doen dienen.

Dent. 7.

Ende / op datmē te beter ghemoedt zij in desen strjdt: soo worden
wy niet de selue woorden beloeckt daer hy al-dan sijn volck moedt
mede ghaft / teghen den schroom ende vreesse haerder vyanden : Ist
dat ghy aldus in v herte seght (sprak Godt) Dese natien zijn meerder

Crimina cur censes quædam Capitalia dici?
Cetera Lernæâ velut hinc ceruice resultant.

Waerom warden die seuen Hooffsonden soo ghenomt?
Want sy den oorspronck gheuen, daer dander quaet uyt comt.

D'où vient que les crimes, Tirés des abîmes, Sont dits Capitaux?
De ce que leur teste, Produit et reiette, Mille et mille maux.

en maghtigher dan ick ben: hoe sal ickse connen vernielen? En vzeest niet: maer weest ghedachtigh hoe Godt met Pharao gheleest heeft/ als hy t'welck Godts vervolghde/ze.

Laet ons **S.** Bernardt hoozen spreken vande ouer-willighepdt Bernard.
deser seuen coninghen/hoofd-sonden te weten / en hoe hy Godts by- Homil. 4.
staandt te hulpe roept. Comt Heere Jesu/nemt al de ketelen wech upt super Mis-
v rijcke t'welck mijn siele is / op dat ghy daer in regneret / soot be-
taent. Want ghierighepdt die conrt/en vermeect recht aen my: Ver-
waenthepdt wilt de ouer-handt hebben. De hoouerdighepdt wilt te
mijnre Coninck wesen. Onrupshepdt seghe: Ick sal selue regneren.
Eerghierighepdt/achter-clay/ nijdighepdt ende gramschap verchten
in my/om my/wien ick ten eynden toebehooren sal.

Het is dan eenen grooten troost/dat Godt int midden van ons is/
als wy sozge dzaghen van een goede consciencie te hebben/ ende ons
wozdt ghelept dat den volcke van Israel beloofd werdt: Hy sal dese Deut. 7.
boose natien yderuen. Dese heetmen hoofd-sonden / niet al oft sy
altijds dood-sonden waren: maer om dattet als fonteynen ende
quade woztelen zijn / daer quade tacken en vuzchten upt spruyten.
Ende als upt eenen quaden tronck/ een lanc quaedt verbelgh van
gheslachte/ende daer alle corruptie der sielen upt voortl-comt.

C Dese werden oock ghelicken by die seuen hoofden van dien roffen Apoec. 11.
dzaeck/den vbandt der hellen. Item deur die seue dupuelen/die in de
menighe der sonde upt Maria Magdalena ghewozpen waren. En Marc. 16.
die het ydel huys onser sielen comen besitten: het leste argher dan Luc. 11.
d'eerste maekede/allinen die mette inwoonder aller goeder herten/
den **H.** Geest/en met een oprecht ycteren v deughde/niet upt en sluyt.

D Teghen dese seuen boose sonden en arghepdt des hellsche serpents
hebben wy de seuen **H.** Sacramenten: de seuen gauen des **H.** Geests/
de seuen hoozen vant lammecken Godts: ende de salighe oeffenin-
ghe der seuen deughden / dese seuen hoofd-sonden contrarie: als/
Gotmoedighepdt / teghen hooerdighepdt/ ze. t'welck al maghti-
ghe hulpen zijn/om victorie ouer soo stranghe partije te behalen/ en-
de niet teghen-staende al haer lieder opstel / het beloofde landt van
dat schoen hemel-rijck te krijghen.

Ghebedt teghen de seuen hoofd-sonden.

Jesu waerachtigh Jolue/ ghy leydt ons deur de woestijne
deser werelt/naert landt van beloften / daer ouerbloedig-
hepdt van alle goeden is: maer wy lijden vande seue hoofd-
sonden groeten weder-standt: Helpt ons die deur-vechten/
ende verwinnen: op dat wy deur v gratie daer gheraeken moghen/
daert eenwelgch peys en vrede is. Amen.

*Wat zijn sonden ghedaen, teghen Godt heyligh Gheest?
Alsulcke die vveerstaen, Godts goettheydt aldermeest.*

Ses sonden
teghen den
H. Gheest.

In dese vraghe ende antwoorde te beter te verstaen/
soo will' ick hier eerst de gauen ende vruchten des H.
gheests deur ooghen stellen. Want/allmen iemandts
drughdt/geettheydt/ende vruchtbare goedt-ionstig-
heydt verhaelt: alsdan ist oock te lichter om toonen/
hoe groot en hoe leelijck eē quaedt dattet is/ soo goedt
eenen vziendt ende weldader te vertoornen: iae dat meer is/ met ene-
kel quaedtheydt ende argheydt/ sijne goedertierenheydt ende goede
gheneghentheydt t' onsewaert/ te beletten ende te wederstaen.

Gauen des
H. Gheests
seuen.

Isa. 11.

1. Ioan. 2.

Rom. 8.
Gal. 5.
Vruchten
des H.
Gheests
evvelf.

Bemerkct dan wel deur al de seuen gauen des H. gheests: welcke **A**
zijn dese naer-volghende: Wijsheydt/Verstandt/ Staedt/ Vromig-
heydt/ Wetentheydt/ Godbvrechtigheydt/ ende ten laetsten/ de Vreese
Godts. Zoo die den Propheete **Maia**s vhaelt/ eñ beursypt dat sy op
Christo rusten souden/eñ van hem als vande fonteyne alder gratien
tot ons souden vlooden. Met dese gauen / als met een olie der gra-
tien/woydt eenen mensche gheholpen/om te lichtelijcker/eñ met soe-
ten sinaeck/de drughdt te werck te stellen: eñ soo te vlijtigher de bane
des hemels te wandelen: ghelijck den waghen te beter ende te snelder
voort gart/als sy wel ghelouout is: daer sy anders swaerlijck/tra-
ghe/eñ al craeckende/ vanden wegh niet gheraerken en can. Daer-
om seyde **S. Jan** seer wel: Ghysieden hebt de saluinghe vanden heylighen.
Den heylighen Gheest sal gratie gheuen.

Daer zijn oock seker vruchten des H. Gheests/soo die **S. Paulus**
tot twelf toe verhaelt: Liefde/ Vrecht/ Vrede/ Verbuldigheydt/
Langhmoedigheydt/Goedtheydt/Vriendelijckheydt/ Sachtmoedig-
heydt/ Ghelouue/ Manierlijckheydt/ Serbaerheydt/ eñ Keynig-
heydt. Dese heeten daerom vruchten des H. Gheests/ om dat den
H. Gheest daer sy is/ sulcks werckt en volbringt: ghelijck eenen
boom sijn vruchten gheeft/ deur welcke sy oock bekent woydt. Zoo
doet oock den boosen gheest/ int vleesch quade vruchten/ als van ee-
nen quaden boom/ boortl-comen. Dese zijn seer suer en bitter: prin-
cipalijck in de naer-smaecke: allment cruwelijck betreuren en besue-
ren moet. Maer/ de vruchten des H. Gheests/ die zijn soete/ ende
vzenghen int herte der menschen oock een soctigheydt in alle drugh-
den/ende goddelijcke dinghen.

Nu dan sult ghy te beter verstaen/eñ als tasten/ met hoe groote re-
denen datmen sonder teghen den H. Gheest soo noemt: Te weten/

Cur ais in sanctum commissa piacula Pneuma?
 Numinis aduersa bonitati fronte quod obstant.

Wat syn sonden ghedaen, teghen Godt Heylich Sheest?
 Alskake die weerstaen, Godts goetheyt aldermeest.

Quand dict'on se faire, Qu'un peché contraire, Soit au Saint Esprit?
 Lors qu'on contremine, La bonte Diuine, Contre elle despit.

om dat de sulcke (soo de antwoorde seght) wederstaen Godts goedthepdt/ bermhertighz/ en goedertierenhepdt. Want ghelijck in de *H.* Drijbuldighhepdt/ de moghenthepdt de *Vader*/ en de *Wijshepdt*/ den *Sone* werdt toegeschreuen/ alsoo wordt de goedthepdt eygenlijck de *H.* Gheest aenghedraghen/ by een seker maniere van uytterecken en spreken: anders zijn sy alle drij/ in moghêthepdt/ wijshepdt/ en goedthepdt/ euen groot/ en t'eenmael een. Sonden dan/ die tegen Godts goedhepdt/ gratie/ bermhertighhepdt/ en vriedelijckz directelijck geschiedē: die noemt men sondē tegen de *H.* Geest: om dat in die veurgaende conditien den *H.* Gheest int besonder toedraeght/ daer sulcke sonden besonderlijck teghen geschieden / de welcke ses zijn in ghetale.

Dese sonden worden onghueelijck genaemt: niet datter eenighe sonde soo groot is/ dat Godt die niet en soude comen oft willen vergeue/ alsinē oprecht berouw daer af hadde: maer om dat sy qualijck om vgeuen zijn. Ghelijckmen sommighe siekten ongeneselijck heet/ dat is/ quaedt om ghenesen: om dat sy de medicijnen en remedien tegenstaen en woopen. En dit is dien quade aerdt deser sonden/ deurwelckē sy ons de middelē benemē en uyt sluptē/ die ons vā noode zijn/ om totter gratie Godts/ en vergeef vā sonden te gherackē: als zijn/ hope/ vrees/ kennisse der sonden / berouw / ghehoor gheuen/ en derghelijcke. Want Godt houdt dese conditie met ons / dat niemant t gratie opder aerden / noch glozie inden hemel vercrijghen en magh/ dan die leedtschay hebbende van sonden/ ten beter veurnemē maken van leuen. Ende in dese sonden ghebrekt leedtschay/ propost / ghebruyck van middelen ter salighepdt: iae wederstaen al t'ghene dat den mensche pleeght te helpen om van sonden af te staen. Daerom seght men/ Die uyt cranckhepdt sondigh/ die sondigh teghen Godt den vader/ en sijn moghenthepdt: ghelijck *S. Peeter*/ uyt cranckhez *Christum* loochenede. Die uyt onwetēthepdt sondigh/ die sondigh teghen den *Sone*/ en sijn wijshepdt: ghelijck *Saulus* int vvolgē der *H.* kercke. Dat is al vgeuelijck/ soo *Christus* selue sept. Maer die uyt pure arghhepdt/ en opgelette quaedhez sondigh/ die sondigh tegē den *H.* Gheest/ en sijn goedthz/ ghelijck de *Scribē* en *Phariseen* sondighden. Dat en is niet vergeuelijck: oft seer qualijck om vergeue. Anders ten rechtē onghueelijck alleē is/ in obstinaethz sonder berou steruen.

Onvergeuelijck,
hoe?

Math. 12.

Ghebedt om den *H.* Gheest te vercrijghen.

Sort ouer ons/ o Heere/ uwen heplighen Gheest: op dat wy teghens hem nommermeer en sondighen: maer met sijn menighbuldighe gratie beghift wesende / verlicht worden: om te sien/ wat ons te doen staet: en versterckt/ om t' selue wel te volbrēngghen. Amen.

C A P. X X V I I I.

*Wie ist, die hem mis-gaet, int stuck van Vremde sonden?
Die in eens anders quaedt, oock vverdt besmet ghevöden.*

Ser wel woꝝdent Vremde sonden ghehecten / die een ander doct / maer daermen upt eenigh mede-deplen in t'quaedt / oock in beschuldigh is: deur eenighe van dese navolghende manieren / in rymme ghestelt / tot betu onthoudt:

1. Tim. 5.

Neghen
vremde
sonden.

De vremde sonden aldus gheschieden:
Deur raden / beschermen / ende ghebidden /
Prijzen / mede-deplen / ende behaghen /
Niet straffen / niet beletten / noch ouer-draghen.

In dese vremde sonden besmetten hen vele menschen alle daghe / en nochtans en maerken gheen werck daer af / haer seluē bedriegende / midts alleen te segghen / oft oock te pepen : Ick en hebbes niet A ghedaen. Alsoo plegghen de kinderen te segghen / als hare mede-gesellen ghevochten hebben / en sy liede hebben ghesien / raedt ghegeuen / andere opgheroept / gheprijzen / ze. oft emmers niet ouer-ghedraghen aen hem die sulcks beletten / beteren / oft castijde moght en moeste: de sulcke zyn in dat ghevecht / oft ander stuck / al mede beschuldigh.

En men vindt sommighe lieden / oock somtijds ouders / soo ver: C blindt / die sulcks sien sonder verbien / sonder beletten / oft teghen segghen: ende meynten vry te gaen van sonde.

Diet quaedt beletten can / en dat beletten moet /

Die behaelt daer sonde aen / ist dat hyt niet en doet.

Der dieuē
practijck.

Soo plegen oock de diefkens / en oock groote dieuen / haer te willen D verontschuldighen / segghende / diet ghestolē heeft: Ick en hebbes niet: en diet te bewaren heeft / seggēde: Ick en hebbes niet gestolen. niet dēkende dat sy haer seluen bedrieghen: want het al veur dieuen gherekent woꝝden / veur Godt in conscientie / ende veur de menschen in kerchte : soo wel diet ontfanght en bewaert / als diet neemt en stelt. Iae oock die wetens ghestolen goet ouer-nemen ende af-roopen. Ghy en hebbes niet ghedaen: t'is waer / metter daedt niet: maer niet raedt / prijzen / ze. oft eenigh-sins mede-deplende int quaedt.

Sulcke meynten niet Pilatus haer handen te wasschen / die hem daer mede veur onnoesel upt-gaf ouer de doot Christi : als oft hy niet dickmael meer de schuldt en hadde / diet quaedt doet doen / dan diet selue doet en vol-bringht. De Joden hebben meer onsen Here ghecrupst metter tonghe / roepde / Crupst hem / Crupst hem: dan de soldaeten / diet metten handen vol-bringht hebben / hem acut crups naghe-

Quis demens Alieno accersit crimine culpam?
Peccanti accedens autor, fautorue malorum.

Wie ist, die hem misgaet, int stuxk van vrende sondey?
Die in eend anderd quaet, oock wordt besmet gheuonden.

Quand suis-ie coupable, Du crime execrable, Comis par antruy?
Lors que tu le porte, Ou en quelque sorte, Tu consens a luy.

naghelende. Ende nochtans/ en was Pilatus noch de trauwanten oock sonder soude niet.

E Men seght ghemeynlyck en seer wel : Soo vele verdient hy diecken brenken houdt/ als diet calf vilt : ghelijck Saulus de elederen houdende van die S. Steuen steenden. Daerom/ niemant en bedrige hy seluen / meynende onbeschuldigh te wesen / als hy t'quaedt seluen metten werckie niet en doet. Ist datter eenighe van die neghen beurspdy-manieren mede spreelt / daer hy hem in ontgaen heeft : hy moet versekiert wesen/ dat die soude/ soo groot als sy is/ sijne is: al en is den anderen nochtans daer van niet te meer ontslaghen / diele metten werckie ghedaen heeft. Daerom/ dat meer is/ als wyt eenighe van die neghen sozten en conditien van sonden / eenighe schuldt oft last spuyt van restie : soo wie hem niet die vrende soude besmet heeft/ die is oock tot restitutie gehouden/ soo wel als diet quaedt selue ghe-daen heeft: veur alsoo vele/ als de schade bedraecht/ die niet ghedaen en soude zijn/ en hadde hy gheweest/ die hem sog in eenighe maniere mede besondicht heeft. Ist dat nochtans den eersten restitueert / soo is desen tweeden ontslaghen. Waer wyt men mercken magh/ dat wy al sonder den weerdt rekenen (soomen seyt) als wy ons selfs saccken so sehoon en goedt willen maerken.

Ghemeyn
sprek-
vvoordt
Act. 7.

Wel doet hy/ die dese Vrende sonden / niet sco vrende en houdt/ dat hy/ als gheen kennis daer af hebbeude / sonder achter-dencken daer in valt: maer diese siet wel te kennen/ om wel te schouwen: en hem soo vrende daer teghen houdt/ datter hy gheen ghemeynshap mede maerken en wille/ noch eenighe plaecte in hem verleenen. Te meer / om dat schandigh verwijt Godts t'ontgaen / daer hy sulcke mede ouer-gact: Saecht ghy een dief/ ghy lieyt daer mede/ en mette ouer-spelders stelde ghy v part en deel. Alle die mede-lecken/ en eenigghen dienst oft hulpe doen/ om dochteren/ vrouwen/ &c. tot ouerre te vrenghen: iae diet oog-luyckende laeten gheschieden/ die doen al mede in die sonden. Een ouerste/ in officie stellende die onbequaem zijn: een iuge deur de vringheren siende: t'quaedt niet straffende: deplen al mede in de sonden dieder gheschieden. Niet te verghet daerom en badt David/ dat hem Godt van sijn verholen sonden supueren soude: ende van die vrende sonden spaeren.

Psal 49.

Psal. 18.

Ghebedt teghen de Vrende sonden.

Aldersupuerste / ende alderheylighste Heere Jesu / die de smetten onser sonden op v ghenomen hebt: Supuert/ ende bewaert onse conscientie: van alle bedeckte vlesken der misdaden/ ende van alle vrende sonden : op dat wy v te beter behaghen/ en dienen moghen. Amen.

CAP. XXXIX.

*Seght ons oock vvat de vier Roepende sonden maken?
Godts tooren, als een vier, vvecken: en roepen vvraken.*

Vier roe-
pende son-
den.

W dat inde heylighe Schrifture bevonden wort/
dat buidamighe sonden deur Godt wrake roepen/
daerom heeft men se desen naem ghegheuen : *Roepende* A
sonden. Een-deels midts haere booshepdt: ten ande-
ren/ om t' groot onghelyck/ dat daer deur onsen euen
naesten aenghedacu wort: die deur t' swaer ouer-
last bedwonghen wort te weenen/ te suchten/ ende tot Godt te roe-
pen/ hem synen noodt claghende: principalijck als sijn gheclagh en-
de bitter karmen / opder aerde vande menschelijcke Ghechteren niet
ghehoort en wort.

Dele sonden zijn vier in ghetale / seer famous ende infaem: haer
seluen wpt-terckeneude / deur haer onverbzaghelijcke seldsaemhepdt
ende afgryselijckhepdt: te weten dese nabolghende:

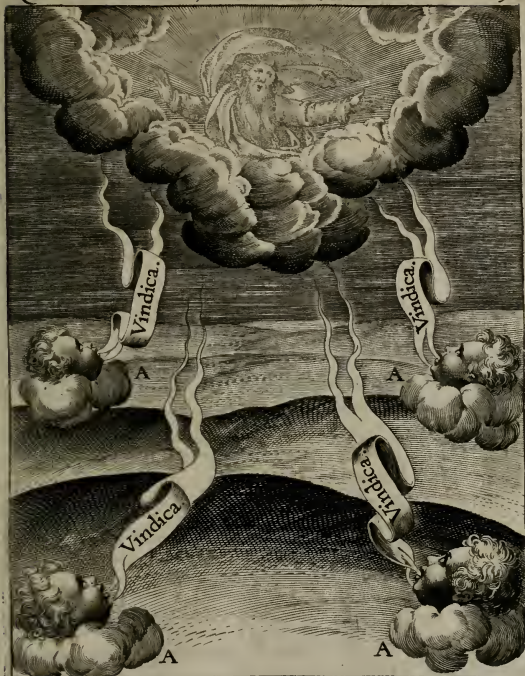
1. Al willens onrechtelijck ier andt doodt slaen.
2. Oncepschepdt teghen nature ghedaen.
3. Verdzucken de armen/weduwen/en weesen.
4. Des werck-mans loon achter-houden/sonder vzeesen.

Wat een schroomelijcke sake dattet is / eenighe van dese te dozuen
doen: en hoedanigh dat den roep is / wpt sulckx oplimmende tot in-
den hemel: ende hoe swaere straffen en plaghen dat men ten rechten
ouer sulcke sonden is verwachtēde/ dat sal al int besunder in het nae-
ste Capittel verclaert worden/soot wel verepcht.

Winnen dien/ ick en weet niet watter meer te verwonderen is: oft
dat den mensche tot sulck eene onaerdighe schroomelijckhepdt deser
sonden comt: oft dattet Godt soo wel veursien heeft/ dat die sonden/
als met eenen roep tot sijnen thsoon en oozen toeganck hebben / daer
anders den ouerbullen onnooselen inden dzuck soude blijuen: soo
vele dese sonden onsen naesten aengaen. Het is een groote onmen-
schelijckheyt / soo sommighe teghen haeren euen naesten leuen/
daer spt schoon binden/soot hun dunckt: maer t' is noch een groot
gheluck/ als men niet roepen/hulp en bystandt trijghen can. Ghelijck
die edele ende heylighe Susanna/ onder de handen der beschimmel-
de boeuen.

Mat. 13.

De oozen Godts staen altydts open ende ghereedt tot desen roep
der ouer-dzuckte: ende hoe hy langher toeft van comen/ hoe hy te
swarlder oock aenterdt/ als hy ouer-comt. Aldus lesen wy van die
ouer-

Crimina quid quorum ferit altum Clamor Olympum?
Ocyus vltrices deposcunt Numinis iras .

Secht ons oec, wat de vier Boepende sonden maken.
Siddt tooren, als een vier, werken, en roepen Vrakten .

Que fait vne offence / Qui crie vengeance / Au plus haut des Cieux?
Que la dextre rouge / De Dieu plustost bouge / Pour lancer ses feux.

ouer-perfinghe vant volck van Israel in Egypten/ en van haer-lie-
der roep: In gemiscentes filij Israel propter opera, vociferati sunt: ad- *Exod. 2.*
scenditq; clamor eorum ad Deum, ab operibus. Et audiuit gemitum
eorum: De kinderen van Israel/ suchtende/ ouer den grooten last die
men hun op-lepde/ hebben gheropen: ende haer-lie-der roep is tot
Gode opgherlommen: ende hy heeft hun suchten verhoort: midts
den arbeidt ende ouer-lastinghe.

Wp zijn somtijds verwondert van waer ons de plaghen als eenen
onverwachten slaghe- reghen ouer-comen: t'zij int besundere/ t'zij int
ghemeyne/ ouer steden en landen: ende wy en dencken niet dat het
Gode is/ die ten epnden comt en de boosheyt der straf: deur den roep
der verdriete onnoosele verweckt zijnde. Alnuen binnen dien den
doouen maect: en noch naert schrepen en weenen/ stenen en slagen/
noch naert suchten en roepen vanden armen benauwden en bzaeght.
Dit gheeft ons den Heere ghenoech te kennen/ als hy seght: Propter *Psal. 11.*
misericordiam in opum, & gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Do-
minus: Om de allende der ghebzeclijcke/ ende om het suchten der
armen/ nu sal ick op staen/ sprak den Heere/ om die te helpen.

Wat harde ooz- slaghen hebben sy noch al te verwachten / die nu
deur het karmen der armen niet meer gheroert en werden dan ofter
een beest tierde? Den patroon van sulcker onmenschelijckheyt was / die nu
niet aen ons maecte/ om den tyran Phalaris daer mede te ghelic- *Val. Max.*
uen. Dien os was soo ghemaect / dat als dien gloepde en men daer *li. 9. cap. 2.*
iemandt in wierp: al riep hy seer lammerlijck om ghenade / dat *Pcillus,*
doek een steenen hert moght vermorwen: het en scheen niet anders *patroon*
te zijn/ dan datter een coe loepde. Ende dit present was daer toe die- *der onghen-*
nende/ niet om die de doodt verdien hadden / maer om de ouer-co- *nadighe.*
mende bzeindelinghen in te verlammen. Maer hem gheschiedde
spels recht: want hy wierter vanden tyran self eerst ingeworpen.
Waert dattet soo noch meer gheschiedde/ de onghenadigheyt van
iele/ ouer den armen onnoosele/ soude seer slaeken en verloten.

Ghebedt teghen de vier Roepende sonden.

Ghet/ Heere/ den bops mijnder ghebeden tot u op-gaen/ deur
al t'ghetoepe der grooter boosheden: ende en aenhoort niet/
wat onse sonden zijn verperschende: maer/ wat dat uwe
grondeloose bermhertigheyt betaemt. Amen.

*Welck is dat groot misbaer, en Roep vā sulck beclaghen?
De boosheyd groot, en sūvaer onrecht, niet om verdraghen.*

Boosheyd
der roe-
pende son-
den.

At een onverdaghelijcke sacckie moet het wesen / die
deur sulcke sonden gheschiedt: aenghesien dat de selue
als een ghecrēsch uyt gheuen deur den sacchter-stoel
Godts/ om wrake te doen ouer de gene diese ghedaen
hebben: als gheen straffe ter weerelt groot ghenoechly
zijnde/om soo groot een boos stuck te straffen.

Soo dat wel te duncken is ende te beuerken / dat daerom onse
ghebeden en roepen niet verhoort en worden / om dat den roep van-
de boosheden/die hebden-daeghs regneren/ aen de ooren Godts om
wrake roepende / soo groot en gheweldigh is/ dat hy den slauwen
cleynen voys van ons karmijten en clagen/bidden en suchten niet en
hoort. En soomen hier op niet en let/ en cleyn oft gheen tecken van
beternis gheeft / maer eer van daghe te daghe met vele verargher-
t: alsoo isser cleyn hope van beteren tijdt te krijghen/oft van de plaghen
ontslaghen te worden: maer dat ons t'elckent een nieuwe roede te
verwachten staet/eer dander wel versleten is.

Vier roe-
pende son-
den.

I.
Genes. 4.
11.
Genes 18.

Exempel / vande eerste der vier roepende sonden / hebben wy in
Cain als hy sūnen broeder Abel vermoort hadde: **Soo sprak Godt A**
tot hem: *Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de ter-
ra: Wat hebby ghemaect? Den voys des bloedts van uwen broeder
roept tot my vander aerde. Vande tweede roepende sonde spraken B
de engelen tot **Abraham: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum**
multiplicatus est: & peccatum eorum aggrauatum est nimis: Den
roep van die van **Sodoma en Gomorra is vermenighvuldicht: en***

III.

Exod. 22.

haerlieder sonde is al te seer verstaert. Vande derde roepende son-
de hebben wy claerlyck Godts ghetuyghenis/ ende ghebodt daer te-
ghen/sprekende vande vzeindelinghen/ armen/ weduwen/ weesen/
en dergheleijcke ghebeueelijcke menschen: **Si leseris eos, vociferabun-
tur ad me. & ego audiam clamorem eorum, &c.** **Itt dat ghy die ee-
nigh letsel oft onghelyck doet / oft erghens in vercoyt: sy sullen tot
my roepen: ende ick sal haer-liederen roep verhooren: en mijnen too-
ren sal hem ontsteken/ende ick sal u-lieden metten sweerde slaen; dat
is/niet alder-halde plaghen castijden. Ende u-lieder huyl-vrouwen
sullen weduwen werden/ ende u-lieder kinderen/weesen: te wten
om dat ghy weduwen en weesen en andere veronghelyck sult heb-
ben. De vierde roepende sonde staet ons wel bekent/ als Godt van D**

IIII.

die

Quis sese hic Clamor caelo illetabilis effert?
Flagitium execrandū oculis Diuumq;, hominumq;.

Welke id dat groot misbaer, en voep, van sulke beslaghen?
De boosheit groot, en swaer onrecht; niet om verdraghen.

Que fait, ie vous prie, Le peché qui crie? A il sentiment?
Il cri par nature, Lors que son ordure, Put enormement.

die sprekent tot sijnen volcke/aldus: Gheft den werck-man sijnen loon/ *Deut. 24.*
 oock binnen den seluen daghe/veur der sonnen onder-ganck: want
 hy arm is/ende daer hy leuen moct: op dat hy teghen v tot Godt niet
 en roepe: ende dattet v niet veur sonde gherekent en worde.

Sint Jacob sprekent totte rijcke onghenadighe menschen wel dap-
 perlijck/ in dese maniere: *Ecce merces operatorum, qui messuerunt* *lac. 5.*
regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in
 aures Domini Sabaoth introiuit: Siet/ den loon van v werck-luy-
 den / die v landt ghemaect hebben/ die ghy-lieden hun onthouden
 hebt/ die roept: ende haer-liederen roep is inghegaen tot in de ooren
 Godts/ heere der heyr-crachten. Veel saligheer ist / wercken der
 verinherentighepdt te doen / die sterckelijck om gratie en om ghenade
 roepen moghen / als ghy anders by auonture inden noodt soudt
 bliuen.

Men leest met verschrickthepdt en schroom des herten/de hardig-
 hepdt ende wreedthepdt van sommighe heydenen: maer de wreedt-
 hepdt betaemt de sacht-moedighe Christenen alderminst: en noch-
 tans bindtinen daer sommighe die de heydenen in sulcks te bouen
 gaen. Sulcke moght men wel by Tamberlanuni stellen/die noch-
 tans bande onghenadigheste was/ Coninck van Sythien. Dese *Sabell. lib. 3.*
 Tamberlanus eens ghebracghet zijnde/ waerom hy soo onmensche- *cap. 3.*
 lijck was: en oft hy niet eens ten eynden ephouden en sende van sijn *Tamber-*
 onghenadighepdt: hy met een wreedt ghesichte/ Merpt ghy / sept *lanus on-*
 hy / dat ick een mensche ben? Ick ben de gramschap ende de ghesel- *ghena-*
 sel Godts / om de menschen te castijden. Dat moghten de ver- *digh.*
 druckte soo in verduidighepdt keeren: maer dat en verschoonde hem
 niet. Alsoo en salt hun niet verschoonen / wiens onghenadighepdt
 Godt te wercke stelt/ tot oeffeninghe der verozene / oft oock tot ca-
 stijdinghe der sondarighe menschen: maer splicden suller: metten
 ewighen vande veroopen. want allimen de roede ghy-noggh ghe-
 bruyckte heeft/ soo worpt mensche self int vier.

Ghebedt teghen de wreake Godts.

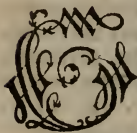

Et bloedt onser sonden / o goedertieren Heer/ roept wreake
 tot u ouer ons: maer het preticus bloedt Christi Iesu dat
 roept noch al stercker om ghenade en gratie: Daerom/
 doet gratie en gheen recht / o Heer / ouer ulwen knecht.

Amen.

C A P. X X X I.

*Geeft ons nu seker merck, vā t' Goedt, datmē doen moet.
Dat is Verdienstigh vverck, end' alle Deughden soet.*

*Math. 15.
Deughdē,
en goede
vvercken.*

Melickmen van eenen boom goede vruchten ber- **A**
heysht / alsoo begheert Godt almachtigh van ons
oock goede wercken. Want anders / waer toe soude
den boom de plaats op d'aerde besitten ? Alle plant-
soen / seyt Christus / dat mijnen Vader niet gheplant
en heeft / sal wyt ghetrocken worden. De goede wer-
ken zijn in de Christenen / als plantsoenen des hemelchen Vaders / en **B**
de vruchten / wyt welke men vanden boom moet oordeelen / oft hy
goedt oft quaedt is. Daerom seyde hy oock / Eenem goeden boom en
ran gheen quade vruchten voort vzenghen: noch eenem quade boom
goede vruchten. En daer bouen : Omnis a bor, quæ non facit fru-
ctum bonum, excidetur, & in ignem mittetur : Alle boom / die gheen
goede vruchten voort en vzenghyt / sal afghelueden ende wt vier ghe-
wozen worden.

Math. 3.

Daerom waerchouwt ons **S.** Jan Baptiste : Iam securis ad ra-
dicem posita est: De byl is nu aenden wortel ghestelt. het af-
rappen oock daer by vzeyghende / soot bouē verhaelt is. In de doodt wordt
ons leuen met al synen aenhāck / als eenem boom afgherapt. En daer
gheen bequame vruchten ghevonden en worden / dat houdt werdt
ten viere verwesen. Siet / de heere en de knape spreken ghelijckelijck:
wie en sal hem niet duer ghenoegh vermaent houden / om in tijden
en stonden behoorlijcke vruchten van deughden / oft emmers weer-
dighe vruchten van Penitentie te doen?

*Soetig-
heydt der
deughden.*

De antwoorde heet de deughden soet: soo sy waerlijchs zijn. want
de bitterhepdt / die wy somtijds in de deughdt schijnen te smaecten /
die en is waerachtelijck in de deughden niet ghelegghen: maer in on-
sen smaccke. Die coytse van traeghepdt tot goedt / die causeert ons
desen quaden smacck. Den verdozen aerdt onser nature vonnist al
contrarie / dat soet dat suer / en dat suer dat soet: ghelijck ghealtereer-
de morden plegghen. Maer anders de deughden zijn soeter dan suet-
ker en honigh. Och hoe soet zijn v' woorden in mijn hiele / sprak den
Prophete David: Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt.

Psal. 118.

Ende alst soo mo:st ghelept zijn datter eenighe bitterhepdt in de
deughdt ghelegghen waer / dat en is maer in de schoffe / dat is / int
reist aencomen en beghinsel. Ghelijck de pelle en ploosche der note
bitter is: en nochtans is de note soo soet / datmen van seer soete dū-
ghen

Quæ bona Christiadis patranda? edisere paucis.
 Omnigenum Pietatis opus: Mellitaq; Virtus.

Nu, gheeft ons seker merck, vânt goet, datmen doen moet.
 Dat is Verdienstich werck: ende alle dueghden soet.

Quel bien doy-ie faire, Pour a Dieu complaire, En ce bas séjour?
 Fay oeuvre pieuse, D'une main ioyeuse, Et pleine d'arour.

ghen met een ghemeyn sprek-woordt seght: Het is soo soet als een note. Want de bitterhepdt van t'ghene dat eerst-mael afghedaen wordt / eerin en tot de keern oft waerachtighe note comt / dat en rekenmen niet: alsoo al ist wat arbeypdelijck en bitter int beghinsel van de deughden / daerom en laeten de deughden niet soet te wesen.

C Soo sijt men oock leer wel / dat de deughden op eenen hooghen lustighen bergh woonen / en daer te binden zijn: daerom / diese heb- De deugh-
D den wilt / die moet den arbeypdt doen van op te climmen / welken ar- den ende
 beypdt oock meest int beghinsel ghelegghen is. Ende soo wie dien ar- vvijsheydt
E beypdt niet aen en staet / die en cruyghte niet: die niet en vol-herdt / die vvoonen
 balt af / ende en beromt de soctighepdt der deughden oock niet. De op eenen
 wijshepdt wordt daerom oock soo op eenen bergh ghestelt / om dat hooghea
 sy niet sueren arbeypdt moet ghetreghen zijn. bergh.

Daerom niet te vergheefs by de Gomeynen / stont den Tempel Val 13. 1.
 des Deughdts en vromighepdt / soo neffens den Tempel der Eren / cap. 1.
 dat men totten tweeden niet gheraerken en coste dan deur de ersten.
 Toonende daer mede / dat niemandt tot ere ten rechten gheromen
 en coste / dan hem al-bozen in deughden en vromigheden wel ghe-
 oeffte hebbende. Dat ghemeyn versken wordt daerom de Jonck-
 hepdt wel vuer ghehouden:

Dulcia non meruit, qui non gustauit amara:

Hy en is niet weerd tot t'soete te gheraerken /

Die eerst het suere niet en heeft willen smaecken.

Waer by oock wel dient: *Difficilia, quae pulchra: Alle schoone en prij- Plato.*
 selijcke dinghen / costen arbeypdt en moeyte.

Onder de deughden / naerst de drij Goddelijcke deughden / te we-
 ten / Ghelooft / Hope / en Liefde: soo houden d'erste plaats de vier
 Cardinale deughden: als hoofd-deughden. 1. Wijshepdt. 2. Gercht-
 beerdighepdt. 3. Vromighepdt. 4. Wartighepdt. Die daerom Car-
 dinale deughden heeten / om dat sy in alle deughdelijcke wercken zijn
 moeten: en alle andere moeten op dese viere draepen / ende schicken.
 Want / gheen werck en is deughdelijck / ten zij dattet dese vier condi-
 tien hebbe: te weten / dattet wijselijck / rechtveerdelijck / vromelijck /
 ende oock matelijck gheschiede.

Ghebedt om deughden te verweruen.

 M t'quaedt verlaetende totter opraechter deughdt te co-
 men / wilt my / o Heere / uwe handt ghenadelijck bidden: op
 dat my noch cranckhepdt / noch verblindthepdt / noch
 quaedthepdt en beletten: om tot het ghenieten der soete
 deughden / ende der hemelsche breuchden te gheraerken. Amen.

CAP. XXXII.

Beslyt ons in een vvordt, al het gheheel ghebodt.

BEMINT: dats goedt en cort: van de gheboden t' slot.

Slot van
alle ghe-
boden:
BEMINT.

In dit als veur ooghen t'aenmercken / denckt dat ghy daer d'ij boomen siet staen / die v d'ij sozten van gheboden beteekenen. Den cristen/eenen natuerlijcken boom: bedickende de Wet der Naturen: ende daer aen een hert hanghende / als den boeck / daer de Wet van inden beghinne in is gheschreuen gheweest. Den tweeden boom / den staech die Moyses inder woestijne deur Godts bevel op- rechhte: en het nictalen serpent daer aen. Denckt dat ghy daer twee steenen tafelen siet aen hanghen / daer de thien gheboden in waren gheschreuen. Ende ten derden / den boom des Cypres / inde Christus daer aen hanghende: midts den boeck des Euangeliums / den boeck der gratien / en der Wet / die den vingher Godts / dat is / de gratie des H. Geestes / in onse herten schijnt: ons veur- houdende / de vernieuwde ende vol- maecte Wet der gratien / de gheboden der H. Kercke daer in begrijpende.

Dese d'ij boomen / dat is de verscherpden Wetten deur die beteekent / die gheuen ghelijckelijck eenen roep uyt / en verondighen met eenen vopse / als t' slot van al dat Godt ons deur alle die ghebiedt / te Weten: BEMINT. Op welke d'ij boecken / alle menschen gheduerighelijck haer ooghen en herten hebben moeten: om haer leuen daer naer te schickten.

Nutbaer-
heydt der
Gheboden
Gods.

Het is weerdte te bemercken / met hoe wonderlijcke en soete maniere / dat Godt almaghtigh sijn gemeente / dat is / al t' geheel mensche- lijck ghesachte / als borghers en in- woonders van eener Stadt / heeft al aen een en met hem in een verbonden / veur diet waer souden wil- len nemen: een lichte en salighe Wet gheuende: de welke sy onder- houdende / souden in vrede en vrede niet elckanderen leuen / onder sijne ghedienstighheydt: en soo comen souden tot het eeuwighe leuen.

En op dat men die te lichter vol- brenghen soude: soo heeft hy al t' ghene dat hy tot Moysen sprack (t'welck seer vele was) in twee steenen tafelen / onder t' ghetal van thien gheboden begrepen. van welke / alle andere hanghen souden: die anders / omt segghens / on- tallijck waren. Wederom heeft hy de thien in twee besloten; soo Christus selue dat verclaert / aldus: Ghy sult uwen Heere uwen Godt beminnen / uyt gheheel uwer herten / se. dat is d' eerste en d' meeste ghebodt: D' ander is (seyt hy) dit ghelijck: Ghy sult uwen naesten beminnen als v seluen. Ken dese twee gheboden hanght gheheel de Wet / en al

De Pro-

Sic legem mihi stringe, breui vt portetur in vngui?
Summa est legis, AMA: fac hoc, et factus ad vnguem es.

Veslyt ons in een woordt, al het gheheel ghebodt?
Bemint: dat's goet, en sovt: Van de gheboden t'slot.

La loy sainte et pure, De Dieu et Nature, Gist elle en vn mot?
AYMEZ: c'est la somme, Qui peut rendre l'homme, Entier et deuot.

de Propheeten. Int cortte: Bemintd Godt bouen al: ende uwen naesten ghelijck v seluen.

Nu dese twee comen soo ouer een / soo ghy siet en hoorst: dat / om de waarheydt te segghen / al t'gene dat Godt ghebidt / op eē woordt upt. comt / te weten: BEMINT. Want al ist soo / dat d'een is / Bemint Godt: ende d'ander / Bemint uwen euen naesten: nochtans waerlijcks en ist beyde anders niet / dan Bemint / oft Hebt lief. Ende dat nieer is / in sulker maniere maechen dese twee naer een / dat soo wie d'een doet / die doet oock d'ander: en soo wie int een faelt / hy faelt oock in d'ander. De antwoorde seght dan wel / cort en goedt / dat het woordken / BEMINT, al de gheboden begrijpt / en het slot is van al. Aldus sprekt S. Augustijn: Dilige: & quiduis fac: Bemint / ende doet al dat ghy wilt: Al oft hy segghen wilde: Ist saccke dat ghy dit woordken wel onder-houdt / ghy en cont niet mis-doen / wat ghy doet. Dit is t'ghene dat S. Paulus seght: Plenitudo Legis est dilectio: Liefde is t'volbrēngghen des Wets ende gheboden. Item: Finis praecepti est charitas: Het eynde en slot des ghebods is de Liefde. Soo dan / Bemint / en ghy vol-brēnght Godts gheboden.

Aug. de
Verbis Do-
mini.

Rom. 13.

Een pghelijck sie nu toe / wat verontschuldighen hy in sijn dootd voort-brēngghen sal / ist dat hy de gheboden Godts niet vol-brēnght en heeft / die soo goedt / soo soet / soo cort / en soo licht zijn / dat sy al in dit cort soete woordken begrepen worden: BEMINT. Daerom seyt S. Jan seer wel: Mandata eius graua non sunt: Sijn gheboden en zijn niet swaer. En den seluen daerom / wel wetende datt al aen de liefde honck ende aent beminnen: soo en schreef hy / noch en sprak hy by nae anders niet / dan van d'een den anderen te beminnen. En ten eynden / in sijn leste ouderdom / en seyt hy by nae anders niet / in al sijn vermaninghen en vergaderinghen / dan / Kinderen / hebt melck anderen lief. En ghebrēnght zijnde van sijne discipelen / waerom hy soo altydts t'selue seide: gaf veur antwoorde (soo S. Hieronymus seght / een sententie wel weerd van Sint Jan ghesproken te wesen) Dit is (seyt hy) t'ghebodt des Heeren: ende ist dat ghy dat doet / soo hebt ghy vol-daen. Daerom seght oock S. Augustijn: Hoe soudet connen eenen mensche swaer vallen te beminnen? Quid tibi sum ipse, vt amari te iubeas à me: & nisi faciam, irascaris mihi, & mineri ingentes miserias? Paruane est miseria, si non amem te? Jae Heere: / wat ist van my veur v / dat ghy my be-veelt v te beminnen? ende ist dat ick niet en doe / dat ghy op my bergramt wordt / en my brēnght met vele en groote katijgheden? En is dat niet een groote katijghheydt ghenoghy / ist dat ick v niet en beminne? Door-waer het is een groote allende / Godt niet lief te hebben: want dien oock upt Godts liefde is.

1. Io. 5.

Hieron. in
Epist. ad
Galat.

Aug lib. 1.
Confess.
cap. 5.

Het is een te zuemt ghenoech om te bi steruen/
Godts gratie/ en liefde te moeten deuen.

Daerom seghtmen seer wel:

Het waer hem leedt/waer hy ghesondt/
Die met Godts liefde is ghewondt.

Want/ het is veel beter en saliger/ met de schichten der liefde Godts
ghewondt te wesen / dan oftmen daer af noyt gheraect en hadde
gheweest/ oft daer van ghenesen ware. *Querculculus* seyde *S. Augu-*
stin met groote blijdschap tot onsen *Heere*/ hem dies danckende: *Sag-*
ittaueras tu Domine cor meum charitate tua : Ghy hadt/ o Heere/
mijn herte mette schichten uwer liefden deur- schoten. Soo mogh-
ten wy oock al doen/ waert dat wy een vierighe begheerte tot sulcks
in ons verwekkende / seyden soo den H. Conauentura seyde totten
gheruyften *Christum : Nolo, Domine, sine vulnere viuere : quia te*
video vulneratum : Ich en wille/ o Heere/ sonder wonde niet leuen/
want ick v soo deur- wondt sie.

Laet ons dan dat woordcken/ *BEMINT*, in ons herte wel pzen-
ten / t'welck al de gheboden beslupt : soo sullen al onse ghepepen/
woorden / en wercken / met Godts gheboden wel ouer een comen.
Want ghelijck wy by experientie bevinden / als men eenen carpoffel-
naghel inden wortel van eenigh strupckcken oft plantsociken in
d' aerde steekt/ de bloemen die daer af voort- comen/ die brenghen den
seluen reuck mede: soo dat de bloem die daer af comt/ oock den naem
draghende/ een genoffel gheheeten wordt : want al hebben die bloe-
men sulcken reuck opster naturen / noch stans al anders en crachtiger
alster eenen carpoffel- naghel aenden wortel inghedruckt wordt. Al-
soo sal oock al ons doen en laeten/ ende ghesheel ons leuen den goeden
geur en reuck der liefde/ uyt den grondt en wortel des herten voort-
brenghen/ ist saecke/ dat de *Liefde*/ ende dit wel-riekende crachtigh
sorte woordcken/ *BEMINT*, als t'gryp der gheboden Godts / in
ons herte ghegreffit wordt : soo wy daghelijcks inde grefften en int-
ten der boomen sien gheschieden. *Eterit nobis odor vitae in vitam :*
Ende het sal ons als eenen goeden reuck des ghesichtighs leuens/
totten eeuwigghen leuen wesen.

Genf. 22. Hoe moeste dit woordcken van *Liefde* in *Abrahams* herte ghe-
drucht staen/ die sijnen eenighen eyghenen beloofden sone soo uptne-
mende lief hadde : en noch stans deur de liefde van Godts ghebodt/
bereedt was den seluen hem met sijne eyghen handen te offeren ?

1. Mach. 7. Wat sullen wy van die seuen *Machaboen* ghebroeders legghen/
die noch met smeecken en beloften/ noch met dreyghementen en toz-
menten / en hebben connen vande liefde des Wets ghetrocken wor-
den? *Wen trachtet vel vande hoofde met hare met al : men fruytsele*
in een

Augustin.
Confess. lib.
9. cap. 2.

Bonauentu-
ra.

Genoffel-
bloem by
Liefde.

1. Cor. 2.

Genf. 22.

1. Mach. 7.

in een bzaedt-panne: maer bleuen cuen ghestadigh/ vanden minsten totten meesten / de moeder daer by staende/ moedrt gheuende en niet elck van dien oock lijdende/en steruende in haer herte/ ende ten lesten oock de selue doodt verdraghede. De cause haerder sloeckheydt was dese: Sy en aenslaghen niet wat sy leden/maer oft sy Godt ende sijn Wet beminden: Ende want dat woordt in hun herten ghegrauert stontd/ soo wast veur seker/ lieuer al de toymenten des weerclets te lijdē/ dan van Godts liefde te scheyden.

Sy ghevoelden t'ghene dat naemaels S. Paulus/ veur hem ende veur alle lief-hebbers des Heeren gheseyt heeft: *Quis nos separabit à charitate Christi?* Rom. 8. Wie oft wat sal ons vande liefde Christi doen afscheyden? noch doodt/ noch leuen/ noch ict dat is.

Dit is het vier/twelck Christus ter weercelt ghebraght heeft/ ende daer hy de herten sijner upt-vercozene mede ontstrecken heeft: t'welck hem baert/ niet alleen in Godt bouen al te beminnen/ maer oock sijnē cuen naesten als sy seluen. Hoe blaekite dit vier in Christo selue/ als hy inden hooghsten bzandt sijnē liefden Conse-waert/ niet alleen veur sijn vbanden en badt/ maer oock de doodt starf veur henlieden/ diese hem aen-dede! Hoe wel heeft S. Steuen dese lesse naegevolght/ Act. 7. op sijn knien vallende/ende biddende veur die hem steenden! Als oock S. Jacob de minder/ den broeder Christi genoemt/ veur sijn vbanden biddende / die hem de doodt aen-deden: ende dit met de selue woorden/ die onsen Heere self eerst aen t'crups ghesproken hadde.

Dese liefde heeft het herte van S. Paulus oock wonderlyck ontsteken / als hy bereedt was / als van Godt verworpen te worden/ upt liefde vande Jode/ sijne mede-broeders/ op dat sy saligh moghten worden. En ghelijck dese liefde groot ghelweest heeft in de Apostelen Christi/ alsoo oock in alle sijn Heylighen. Den eenen sy seluen veur een ander tot slaernije begheuende: den anderen / upt liefde sijns naestens toymenten en de doodt onder-gaende. Summa/ in al hunne woorden en wercken te kennen gheuende/ dat het herte vol was met dit soete en saligh woordt/ BEMINT: t'welck t' slot van al is.

Ghebedt om op-rechte liefde te hebben.

ijn hert is bereedt / o Heer/ mijn hert is bereedt: wilt daer dat soete saligh woordt uwer liefde in-schrijven: op dat ick dat lieflijck gebodt der liefde wel houdede/ v bouen al beminnen magh/ en mijnen naesten als my seluen. Amē.

Wat vercken aldermeest Godt tot ghenade spoen?

Vasten: Bidden met gheest: en oock Almoessen doen.

Drij crach-
tighe vet-
foenin-
ghen.

Melijck de sonden Gode mishagen/ en hem tot toor-
ne en straffen verwecken: alsoo oock alle denghde en
goede wercken behaghen hem / ende stremmen sijn
gramschap: want gheen beter middel om Godt te
versoenen/ dan ons te bekeerē van sonden tot een be-
ter leuen. Onder alle goede wercken zijnder noch-

tans d'zij die besuudere wtghelesen zijn/ daer den Christenen mēsche
sijn toe- vlycht ghemepnelijck aē nemt in tijden van tribulatie / ende
straffinghe der sonden deur eenighe plaghen: het zij deur hongher
oft dierren tijdt: het zij deur peste en andere siekten/ oft oock deur oz-
loghe en beroerte der landen. Met d'zij dinghen namentlijck pleeght-
men in sulcken noodt/ Godt tot barmhertigheyt ende ghenade te
verwecken: te weten/ met Vasten/ Bidden/ en Almoessen doen.

Tob. 11.

Dese heeft den engel Raphael seer pynselijck vercondicht aen To-
bias/ als hy seide: Seer goet is t' ghebedt/ met vasten / en aelmoes-
sen. Want deurt ghebedt heft men sijn herte tot Godt: en men nemt
daer mede sijnen toe- vlycht totten Here / als deurt ghreedtste ende
crachtigheyt in allen noodt. Maer op dattet te vromer zij/ en te beter
op gheraerke/ soo wordt het bidden als van beyde sijden opgehouden
en onder- stelt/ met het vasten/ en aelmoessen. En op dattet te snelder
op vlieghe/ soo dienen hem oock dese twee goede werckē tot sijne be-
hoewelijcke vlegghelen: sonder welcke het ghebedt qualijck vander
aerde op soude gheraecken / oft lichtelijck wederom ter neder vallen
soude. In dese d'zij Vasten/ Bidden/ en Almoessen/ beslupt S. Au-
gustijn de gheheele Christelijcke rechtveerdigheyt.

Augustin.

Onder t' vasten is het principaelste het gheestelijck vasten: te we-
ten/ af houden van sonden/ daert lichamelijck vasten om gheschiedt.
En int gebedt/ t' beste is dat innigh is/ soo de antwoorde seght: *bidden
met gheest.* Onder d' aelmoessen houden oock de beste plaets/ de seuen
geestelijcke wercken der barmhertighz. De lichamelijcke zijn bekēt:

Dies noodt heeft/ cleeden/ spijlen/ en lauen:

Verlossen/ besoeken/ herberghen/ begrauen.

De gheestelijcke zijn dese:

Straffen/ onder- wijzen/ Godt bidden/ gheuen raedt:

Vertroosten/ verdraghē/ vergheuen de misdaedt.

In dit leuen ist tijdt hem in die veur- noemde wercken te oefenen/
want diet versluypt / hem werden namaels handen en voeten ghe-
bonden:

Wercken
van ont-
fermber-
tigheyt.

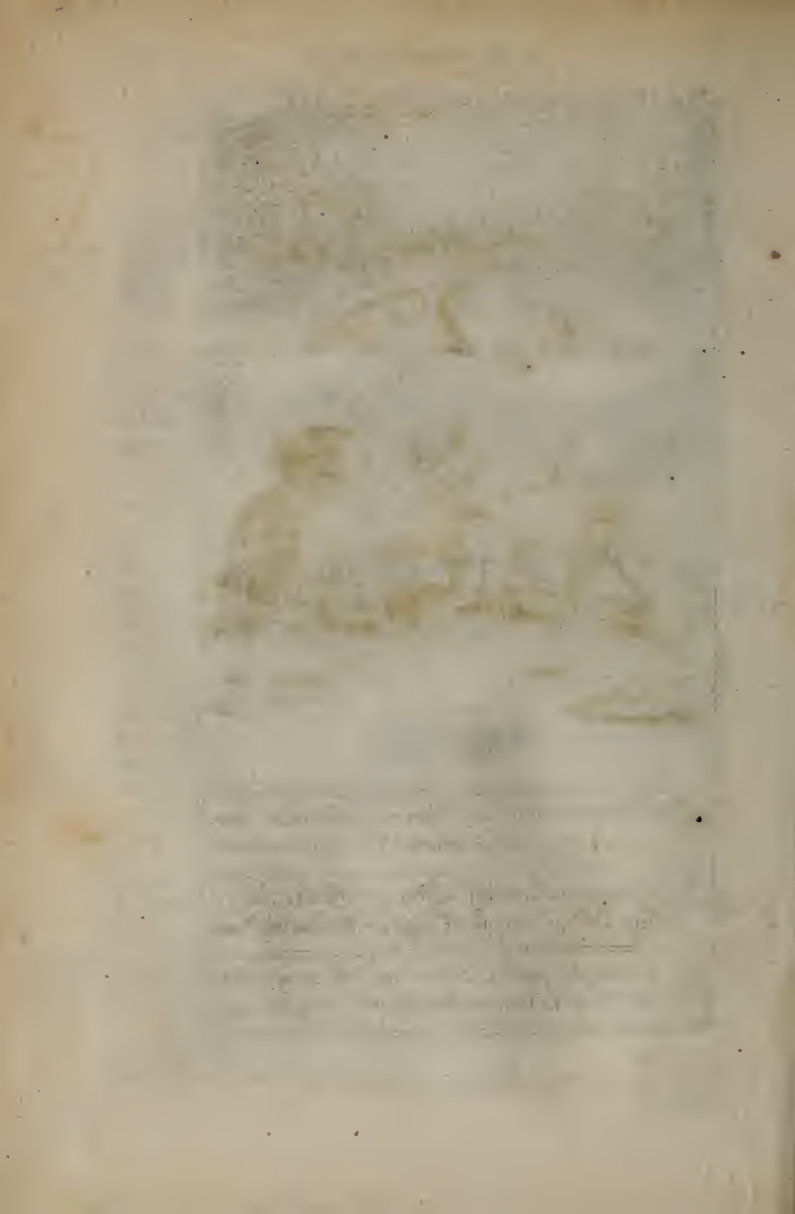
A
B
C
D

Quid Superûm pacem æthereâ cito deuocat Arce?
Dextera larga inopi: Ieiunia: Vota precantûm.

Wat wercken aldermeest Gódt tot ghenade spoey?
Vasten: Bidden met gheest: ende vor delmoessen doen.

Qu'est ce qui plus presse, Le Seigneur, qu'il laisse, Sa iuste fureur?
La priere bonne, Le Ieune, et l'Aumonne, Faits d'un tendre coeur.

bonden: en alsoo alle bequaemighepdt benomen/ van goede verblen-
 stighe wercken te doen / ende sal gheworpen worden in de uiterste
 dupsternisse. Als-dan die hier niet en heeft willen tijdelijck vasten/ sal
 daer moeten eeuwelijck vasten/ van troost/ gratie/ slakinghe der pij-
 nen/ en van al dat hem goetd ware: en ter contrarien/ ghespyft wor-
 den/ met sulpher/ en peck/ slangen en padden/ en alle sulche onspreke-
 lijcke walgelijckhepdt. Die hier niet en heeft wille bidden: die sal dan
 daer roepen en tieren/ vwheten/ blasphemeren/ en sy seluen/ met al die
 hy opt kende/ ver maledijen. Die hier gheen charitate/ oft aelmoessen
 ghedaen en sal hebben/ noch gheestelijcke/ noch lichamelijcke wer-
 ken van bermhertighepdt: die sal all-dan een oordeel ontfanghen Iac. 2.
 oock sonder bermhertighepdt: en eeuwelijck roepen met den rijcken
 vzerken om een droppel waters: en het en sal hem niet gheschieden.
 want hy den armen de byjfelinghen sijns tafels ontsypt heeft. Nu
 van elcks van drijen/ een exempel oft twee.

Deurt vasten heeft Moyses de Wet ontfanghen. Sampson is Vasten.
 deurt vasten aenghegeuen. Achab heeft met vastē Gods toorn ghe-
 lust. De Israëlieten/ en namentlijck Judith/ hebben met vasten Ho-
 lofernem ende den leggher der bronckarden verwonnen. Hester heeft
 doen vasten/ en sy is met haer volck ouer Aman victozieus ghewor-
 den. Anna de Prophetesse is deurt vasten weerdigh gheweest Chri-
 stum te sien inden tempel. Christus heeft deurt vasten den teuterdeer
 verwonnen/ en ons gheleert. Daniel heeft den Coninck Nabucho: Aelmoes-
 donosor soo gheraeden / sijn sonden met aelmoessen te lossen en ver- sen doen.
 soenen/ als het uiterste remedie. S. Gregorius heeft deur sijn mildt-
 hepdt totten armen/ weerdigh gheweest/ oock de engelen/ en de Hee-
 re der engelen in gedaente van armen/ te gaste t' ontfanghen. Petrus
 Telonarius heeft met een broodt uyt gramschap naer eenen armen
 gheworpen/ de lastighe bedraghinghe des vbandts/ en de sententie
 des rechters Christi houden staende/ en gratie vercreghen/ van al dat
 hy hadde en sy seluen mede om den naem Christi wegh te gheuen.

Het ghebedt heeft den hemel ghesloten/ en open ghedaen/ en dick- Bidden.
 mael de handt Godts weder-houden. Hier al hebt ghy wonder in Iac. 5.
 onsen Die-corf/ int achtste stuck int iij. Capittel.

Ghebedt om Godts toorn te versoenen.

 Ant wy/o Heer / v soo dickmael deur onse sonden vertoor-
 nen/ dat ghy nauws roeden ghenoegh en bindt om ons te
 castijden: leert ons oock de beste middelen om v te versae-
 nen: op dat wy ons soo in vasten/ bidden/ en wercken van
 charitaten oeffenen/ dat wy hier v gramschap blusschen/ en hierna-
 maels bermhertighepdt binden moghen. Amen.

*Wat cracht heeft veur de handt, Aelmoes gedaen alhier?
Sy bluscht der sonden brandt : ghelijck het vvater t'vier.*

*Genf. 6.
Aelmoef.
fens cracht.*

Als de sonde begonste te vermenighvuldighen opder aerden/ ende dat nu alle vleesch sijnen wegh hadde be- A
dozen: soo heeft Godt de diluue ghesonden: als daer mede toonende/ dat de Weerelt in brande stont deur de sonde/ meest van vleeschelijcke wellustighepdt : en dattet van noode was/ om dien brandt te blusschen/ sulck een maght van wateren te senden. Maer veur de ghene die beter willen beraden zijn / heeft hy ons nu eenen anderen raedt ghegeuen/ om de sonden te blusschen: te weten/ deur aelmoessen/ en werken der barmhertighepdt. B

Act. 10.

De braghe dan is/ Wat cracht dat aelmoessen heeft : want den mensche/ wytter nature/ soude lieuer ontfanghen dan gheuen: en re- kent somtijdts dattet verlozen is: ghene dat hy wegh gheeft. maer S. Paulus/ wyppen mondt ons Saligmakers/ seght aldus: Het is veel saliger/ gheuen dan nemen: dat is/ dan ontfanghen. Soo moeten dan de aelmoessen sonderlinghe cracht hebben.

Eclh. 3.

De antwoorde seght: *Sy bluscht de sonde, ghelijck t'water t'vier:* Aldus C
seght den Wijse-man : Het water bluscht het brandende vier : en de aelmoesse weder- staet de sonde. Hier toe dient oock de ghetuygenis

Tob. 12.

vanden engel Raphael tot Tobiam : volghende t' ghene dat wy int veur- gaende Capittel gheseyt hebben : Aelmoessen gheuen/ is veel beter dan schatten van goude te vergaderen. Want (seyt hy) de aelmoesse/ die verlost den mensche van de eeuwighe doot : en sy ist die de sonden wyt doet: en maect dat men barmhertighepdt ende d' eeu- wigh leuen vindt.

*August. in
77m.*

Den H. leeraer Augustinus seght: Aelmoesse is een groote ende crachtighe saecke / die de blammen der brandende sonden vercoelt/ ende met haer mildigh besproepen bluscht : en over- weldicht het vier der misdaden. Niet dat de aelmoesse eenige doot- sonde inden mensche gheblusschen can sonder bierchten / oft sonder propost en wille der bierchte / almen anders niet en soude connen: aenghesien dat het Sacrament van Penitentie van Christus inghe- stelt is tot verghenueis van sonden/ naer t' hepligh doopsel ghedaen: Maer aelmoesse bluscht de sonden/ om dat sy veur Godt gratie ver- werft/ deur de welke/ den sondare bewegginghe ende inwendighe roeringhe van consciencie crijght / als oock verouwen van sonden/ wille van bierchten/ 3c.

Deur

Quanta Eleemosynæ virtus, dum vita superstes?
Vnda velut flammas, scelerum sic obruit vndas.

Wat wascht heeft, voor de handt, Delmoed ghevaen alhier?
Sy blust den sondey brandt; ghelyck het water twier.

Y a-il lexive, Qui puisse d'eau viue, Lauer le peché?
Par aumome a luse, Com' par eau la braise, Il est étanché.

Deur sulcke en andere middelen daer toe bequaem / brengh't aelmoessen den mensche tot op-rechte ende vol-comen vergheuenis van sonden : ende soo bluscht sy die uyt. Hier van sietmen in Coznelius den hondertsten man een sonderlinghe exempel : want de aelmoesse heeft hem tot waerachtighe kennis van Christus deurt waerachtigh ghelooue ghebraght. De aelmoesse bluscht oock de sonden / almen naer de biechte / tot satisfactie / dat is voldoeninghe der tijdelijcker pijnen / aelmoessen is doende. Anders / iemandt niet willende biechten / noch de middelen van Christus tot vergif van sonden gheordineert / willende te wercke stellen : al ganc hy al sijn goet den armen / soo en soude hy niet een dood-sonde daer mede uyt bluschen / noch hem dies quijt maecten. Want hy en houdt de ingheselde middelen niet van Christus onsen Heere : maer die latende / volgh't sijnen epgenen sin ende goed-duncken.

Geen aelmoessen en helpen, daer de biecht veracht vvert.

Dat seggh' ick daerom int besunder / om dat sommighe haer seluen soo plegghen te bedriegghen / als sy in eenighe groote bedeckte sonde ghevallen zijn / die sy hun schaemen te biechten : meynende met crachte van aelmoessen te ghestaen. Het welcke / als oock bidden / suchten / weenen / ende andere penitentien / anders niet en helpen / dan om deur sulcke goede wercken / eenigh vermozwen des herten te krijghen / om soo ten eynden oock tot het biechten te comen.

Dat in de vraghe staet [ghedaen alhier] dat en geeft anders niet te kennen / dan dattet hier in dit leuen plaets en tijdt is van verdienen. De aelmoessen deur de dooden ghegeuen helpt tot af-slagh van hun tijdelijcke pijn : maer en vermeerdert hun verdiensten niet. Die aelmoessen by testamente gheeft / die verdient daer mede / t'is waer : maer niet soo vele / als de ghene diet gheeft als hyt noch selue besitten en ghebruycken moght. Daerom / men seght seer wel : Het is een schoon keersse die deur licht : principelijck daert doncker / en ghat om gaen is / ende daer den wegh met vbandelijcke verraders bestelt is : ghelijck den wegh van dit leuen is / ende den deur-lijdt des doodts. Diet naer sijn doot gheeft / dat is soo vele als die den lanterne oft flambeaur achter hem laet volghen : niet soo wel lichtende / als oft licht deur ginghe.

Ghebedt om een mildt herte te krijgen tot aelmoessen.

 Hy hebt / o sachtmoedigste Iesu / v seluen arm ghemaeckt / ende ons v hemelsche schatten / en v mede ghegeuen : verwerk mijn herte / om v hier in / wat naer te volghen : op dat ick met aelmoessen hier mijn sonden bluschen magh : ende deur het tijdelijck / het eeuwighe goet verkrijghen. Amen.

C A P. X X X V.

*Wie isser vromer Vurst, dan die veel steden vvint?
Die synen moedt en lust, onder de reden bindt.*

Heerlijck-
ste vromig-
heydt.

Linius.

Val. Max.
li. 2. cap. 3.
Item lib. 5.
cap. 10.

Nieuuv
vi. storre,
nieuuv
croonen.
Luc. 11.

Psal. 146.

Pro. 16.

1. Reg. 24.

1. Reg. 25.

De menschen plegghen haer in vromigheydt en vrome daden te glozieren: en upt sulckis/ de Romeynen die in alle haere saecken de meeste glozie altydts sochten/ hadden veur een sprekt-woozdt: Fortia agere & patri, Romanum est: Vrome saecken te doen en te lijden/ dat is eens Romeyns herte en stuck. Ende om dese vromigheydt al- **A** tydts t'onder-houden/ en voetsel te gheueu/ soo hadden sy verscheyden sozten van croonen / veur al de gheen / die eenigh cloeck stuck souden upt-richten: als/ eenen bozgher vander doot bezijden: den vbandt verwinnen: het landt oft de stadt bescherimen: eenigh ontset doen: oft ter contrarie/ eenighe stadt eerst beclimmen: oft eenighe sulcke merckelijcke acte doen/ter zee oft te lande.

Maer Christus/ die met ootmoedigheydt en versmaedtheydt al de hooghmoeidigheydt des weerelts en des vbandts verwonnen heeft / en den stercken ghewapenden t'onder-ghebraght / die heeft ons al een ander vromigheydt gheleert: en beter croonen beloofte en bereedt/inden hemel te verweruen/ dan die Romeynsche ware/ oock de alderheerlyckste: daer wy af ghesproken hebben. Aldus hadde langh te veuren gheseyt den Propheete Dauid: Hy en sal gheer behaghen hebben in de sterckte der peerden / oft kloeksche beenen der mannen: maer in de ghene/ die hem vzeelen sullen: dat is/ die veur sijn vzeefe en liefde haer seluen t'onder gheuen / tot sijnen dienste ende ghehoorzaemheydt.

De vraghe dan is/ wie datter vromer is/ dan die steden wint: en/ **B** dan die veur eenighe andere manieren van vrome Romeynsche sep- **C** ten oft victozien/ te lande oft ter zee/ prijs/ glozie/ ende triumphie des **D** weerelts schijnt weerdigh te wesen? De antwoorde seyd seer wel: Die synen moedt en lust, onder de reden bindt. Dits ghenomen upt vseg- **E** ghen vanden Wijse-man: Een mensche die lydtlaem is/ die is meer te arhten/ dan eenighen vromen: ende die sijnen moedt dwinght/ en regiert/ is stercker dan die steden wint. Alsoo dede Dauid als hy in **F** de spelonecke/ daer Saul sijn ghevoegh quam doen/ een stuck van sijnen mantel snede/ en hem weder-hielt van Saul te dooden: daer sijne mede-ghesellen hem toe op-roepden / als sijnen vbandt hem van **G** Gode in sijn handen gheleuert. Soo oock als hy sijnen toozen vzak/ **G** ende den moedt liet smicken ouer Nabal/ die hy gheschickt hadde ter doot

Quis maior, quam qui debellat viribus vrbes?
Cui cupidos animos rationis fræna cœrcent.

Wie iſſer vromer Vuurſt, dan die veel ſteden wint?
Die ſynen moedt, en luſt, onder de veden bindt.

Ceux qui ſont habiles, A prendre des villes, Sont ils les plus forts?
Non: c'eſt le courage, Qui donte ſa rage, Aux plus grands efforts.

doodt te vzenghen/haddet Abigail niet versoet en berbeden. En bouen alle sijn vrome seften/als hy deur de arcke ghesonghen/gespeelt/en ghesponghen heeft: t'welcke S. Gregorius bouen al sijn victozien is verheffende. Hier toe dient/dat Godt tot Cain seyde: Den lust en begheerte uwes ghenoechts sal onder v zijn: en ghy sult heerleschappye daer ouer hebben. Prosper seght seer wel: Hy heeft een conincklycke maght/die sijn lichaem can met reden regeren / ende ouer hy seluen bevel hebben.

Prosper.

De antwoorde seght [onder de reden binden] Soo ghy in de figure siet/als metten toome en water-pas sijn hert/moedt/en mond nae de gherechtighheydt regerende. Ghenoegh ghelijck Quatius seyde:

— Animum rege: qui nisi paret

Horat. epist.
lib. 1.

Imperat: hunc franis, hunc tu complice catena:

Dwinght uwen moedt: wát ten zij dat hy onderdaenigh zij/ soo sal hy den meester maecten: daerom praent hem/en dwinghten met toomen en ketenen. Agesilaus/coninck van Lacedemonien/ achtet meer/ sy seluen te bedwinghen / dan eenighe stadt in te nemen: soo wy bouen uyt den Wijse-man gheseyt hebben. Dit selue betuyghyt Seneca/en noch daer by: Si vis omnia tibi subiicere, subiice te ratio: multos reges, si te ratio regat: Wilt ghy dat v alle dinghen onderwozpen zijn/ weest ghy de redene onderwozpen: ghy sulter vele connen regeren/ist dat de reden v regeert. Het welcke Claudianus met rozte woozden oock versterckt:

Agesilaus.

Seneca.

— Tunc omnia iure tenebis, Cum poteris rex esse tui:

Claudianus

Dan sult ghyt al met rechte v onderwozpen en besitten / als ghy v selfs coninck sult connen wesen.

Deur dese vromigheydt/cont ghy/o Christen mēsche/ dien grooten Alexander te bouen gaen: die gheschenen heeft al de weerekt te temmen en t'onder te vzenghen: ende en heeft sijn onuerfadighe begheerlijckheydt/gramschay/en dronckenschap niet connen ghetemmen. Ghy cont vromer zijn/dan dien stercken Hercules/ van wien aldus Mantuanus seyt: Omnia qui domuit, Veneri seruiuit & iræ: Diet al verwonnen en verweldicht heeft/ die heeft der oncuyscheydt ende der gramshchap slaue gheweest:

Mantuanus.

Ghebedt om quaden lust en moedt te vzenen.

Hier dat wy/o Godt almaghtigh / v onghhehoorzaem gheworden zijn / soo zijn ons alle dinghen en wy ons seluē weder-spoygh gheworden: geeft my de wijsheydt en maght/ mijns selfs quaden lust en moedt soo te dwinghen / dat ick mijn landeken in uwer onderdanigheydt met brede regerende / de aerde der leuende eens besitten magh. Amen.

Seght, *vat den Christen geest in deughden doet vermeerē:*
D'vvoord Gods: de Biecht: en meest t' heylig Lichae ons heerē.

Voort-
ganck in
deughden.
Suetonius
in Oct. mio.

De kepers van Noome hadden veur enen keperlijcken tijtel: Semp̄ Augustus: Altijds vermerder des rijckis. T'welck outwijfelijck enen Christenen mensch betacnt: in wiens leuen soo seer van noode is **A** altijdt voort te gaen / datter gheen rust oft stille-staen en is. **S.** Augustijn seght soo: Quantumcunque profecerimus; nemo dicat: Sufficit mihi; iustus sum: qui hoc dixit, remansit in via: non nouit peruenire. Vbi dixit: Sufficit mihi: ibi haesit: Hoe seer dat wy in deughden voort ghegaen zijn / niemandt nochtans en segghe: Het is mij ghenoech: ick ben rechtveredigh in godt: die dat seght die blijft onder-weghen / ende en can niet toe-comen. Daer hy seyde / Ick hebbs ghenoech: daer is hy bliuen stecken.

August. s̄n-
p̄r Psal.
119. &c.

Bern. epist.
253.

Zae dat noch argher is / ophouden en stille staen / op den wegh des Christen leuens / is voor- seker achterwaerts gaen. Ghelijck die met een schuyte op een stroomende water is / ende tegen stroom op moet varen: hy is seker / van selfs achterwaerts ghedreuen te worden metten bloedt des waters / ist dat hy niet euen ghestadelijck en arbejdt / om veur-waerts op te varen. Soo Sinte Bernardt wel sept: Nolle proficere, non nisi deficere est: non progredi, est regredi: Niet aennemen oft winnen / is afgaen en verliesen: niet voort gaen / is deinsen en te rugghe varen.

Ten anderen (ghelijck wy int xxxj. Capittel gheseyt hebben) aengeliē dat wy boomen zijn / van Godt den vader gheplant / soo moeten wy oock altijds wassen / langhs soo vromer werden / langhs soo meer tacken / bladeren / bloemen / en vruchten voort brenghen. Ende soo arbejden / waert moghelijck / datter niet een deughdt en ware / wy en soudense willen in ons hebben: ende altijds tot meerder heylighejdt ende volmaechthejdt des leuens comen: altijds meer en meer ghewins ouer ons doen / in onse quade gheneghenthejdt af te steruen / ende onse ghebreken af te legghen: t'welck alleē den mensche wercks ghenoech gheest.

Driērach-
tighe saec-
ken, tot
voort-gāck
in deugh-
den.

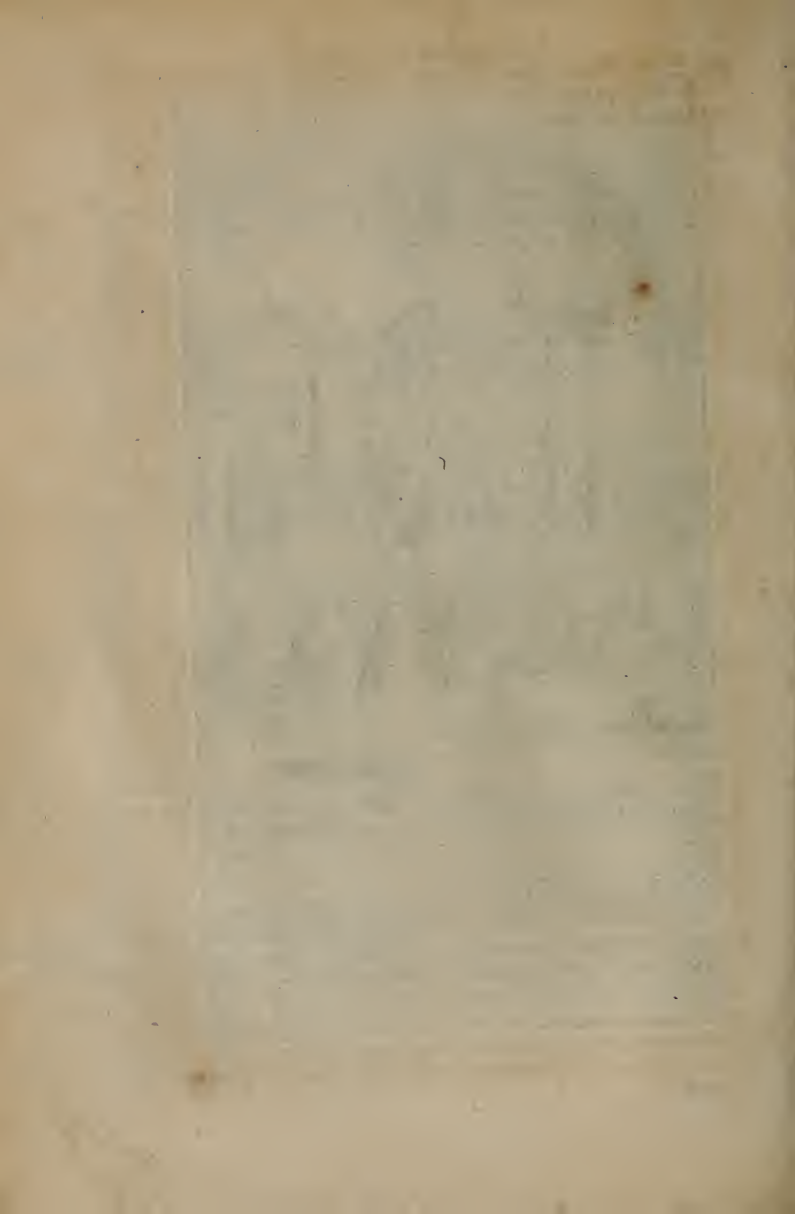
Tot alsulcks dan / als een mensch staet te doen / volghende sijn of-
ficie ende roep / als Christene / om sijn onvolmaechthejdt dagelijck
te beruimen / ende meerderen voort-ganck in deughden te bereij-
ghen / ende oock tot volmaechthejdt te comen. Wat raedt gheen be-
quaemer middel / dan dickmael t'woorzt Godts te hoorē / dick-
mael te biechte ende ten **H.** Sacramente te gaen. **A**

Quid mage Christiadas Virtutis ad ardua ducit?
Concio: Rite piare animum: et sacro sancta Synaxis.

Secht, wat den Christen gheest, in deughden doet vermeeren.
Swoordt Godt d' de Biecht: en meest, theylsch Lichaem om' heeren.

Quel point nous auance, Plus a l'eminence, De perfection ?
Confesser au prestre, De Dieu le repaistre, Hanter le sermon.

B Reugacide het Woordt Godts / het is claer / dattet tot beternis
 van leuen en aennemem in deughden goet en oorzoylijk is. Want
 daer deur sien wy wat ons mis staet en qualijck voeght: en wat ons
 ter contrarie ghebrekt. Dat is / wy sien int hoozen vande sermoonen /
 als in eenen spiegel / onse leelijke vleckten der conscientie / te weten /
 de sonden: ende oock seker middel om die te verbeteren / en af te waf-
 schen. Doozt wat den Prophete Davidt seyt: Declaratio sermonum
 tuorum illuminat; & intellectum dat paruulis: Het uyt-legghen uwer
 woorden verlicht s' menschens herte / en gheeft den ootmoedighen
 verstandt en kennis: om te sien wat hem let / en om t' selue te betren.
 Item: Lex Domini immaculata, conuertens animas: De wet Godts
 is onbevleekt / (claer als eenen spiegel) en sy bekeert de sielen. Item
 noch meer: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis
 meis: O Doozt / o Heere / is deur mijn voeten als eenen lanterne / en
 een licht in mijne wegghen: om te sien waer ick gaen moet om in v
 gheboden wel te wandelen. Het woordt Godts is een spijse / medi-
 cyne / en noodelijck onder- houdt der siele: soo datmen eer en licht
 vbroodt deruen soude / dan sermoon te hoozen.

T' vvoordt
 Godts.
 Pfd. 118.

C Dat dickmael te biechte gaen oock seer profijtelijck is / tot goeden
 doozt-ganck in deughden / dat soudemen by auonture sommighe
 qualijck wijs conuen maecten: nochtans ist claerder dan den dagh /
 veur die oogghen om sien heeft. Want / groote parken te draeghen / ee-
 nen block te steppen / gheboept en gheketent te gaen / dat en belet alsoo
 seere den ganger oft reysenden ma niet / in sijnen wegh en voortgack /
 als dat een dood-sonde den Christenen mensche belet / int wande-
 len en vol-brengghen der gheboden Godts / die der wegh zijn ten eeu-
 wighen leuen leydende. Want all-dan is hy / ghelijck eenen die int
 slijck tot ouer t' hooft gheballen is / niet anders om uyt helpen / dan
 deur de biechte: soo wy noch ghesipt hebben. Te meer / dat de sonde
 die nature heeft / en die plaghe van Godts weghe verdient / dat sy ter-
 skondt noch andere sonden tot haer treckt: ist dat sy deur warrach-
 tigh berouw en biechte niet wegh ghenomen en worde.

Da dickmael te biechte gaen / en houdt niet alleen de conscientie te
 supuerder / maer bevyjdt oock den mensche / dat hy niet lichtelijck in
 dood-sonde en valle / ende dat hy hem oock te betere wachte van da-
 ghelijckse sonden: ende te bequaemer wort / om gratie te ont-
 fanghen / en deughdt te doen.

Ghelijck enen bloet / met dick-mael te keeren en vaegghen / niet al-
 leen schoon en vry van groote vuylichheidt ghehouden en wort /
 maer oock van daghelijcks stof / t' welckmen licht op en wegh nemt
 alshient dickmael doct / en soo onder-houdt. Ter contrarie / can-
 men den bloet / oock met grooten arbeydt / qualijck schoon maec-
 ken /

Onghe-
grondde
redenen
van die sel-
den biech-
ten.

ken/alsmen met te langhe te beyden/ende altydts wyt te stellen / den
grōdt soo laet van moire en vypligheydt geladen worden/en soo ver-
hardden en verbacken/dat ment nauws niet schuypen en houweelen
en can af ghetrijghen. Daerom waer het oock soo wel van noode die
conscientien te handelen / soumen se schoon krijghen / die soo langhe
toeuen van biechten/en altydts t'langhste strophen wytten dake soec-
ken / den eenen dagh veur den anderen naer altydts verlanghende.
Dan comt het/dat sy deur de grootheydt/menighte/en leelykheydt
der sonden/en deur de lanckheydt des tydts / tot sulck een duyster-
heydt des herten comen/ dat sy oock groote stukken niet en sien : oft
al sien sy die/sy en achtense niet. Ter contrarie/die dick-mael biecht/
die siet terstondt in sijn conscientie/oock een cleyn strophen/ oft stof-
ken/dat hem wat belet / in de effenheydt/luyster / oft wackerheydt
sijns herten.

Andere
laffe reden.

Dat sommighe laecten dickmael te biechte te gaen / om dat sy
quantsyrs / niet en weten wat segghen : dats een reden van cleyne
wijsheydt en sonder reden. Want wie isst/die binnen acht oft vier-
thien daghen/oft oock een maendt / niet een daghelijckeliche sonde en
doet? En als hy biecht dat hy weet/naer betamelijck onder-soeck/ al
en waert maect een daghelijckeliche sonde/hy heeft oorzacke/niet om
te moecten biechten/maer om te moghen biechten / en deur die oor-
zacke/de gratie te vercrijghen die men in de biechte vercrijght : dat
is/quijt-schel van sonden/en noch gratie toe daerenbouen. Wie en
soude niet gheerne dick-mael gaen / iae/ om te segghen daghelijcks/
daer hy schuldbigh waer/ van wat waerre dattet zij / als hy met sijn
schuldt te belijden/quijt-schel vant selue moght vercrijghen: en noch
bouen dien ghelddt en waerre toe?

Noch an-
dere onge-
valueert.

Sommighe latent oock/ om dat sy altydts t'selue te segghen heb-
ben. Dat is oock een seer kinderlijcke reden. Want wat wonder ist/
dat yemandt die creupel is/hem altydts op die sijde meest besijct en
vuypl maect/daer hy meest helt en manck gaet? En deshaluen en ist
oock gheen wonder/dat hy aen die sijde meest metten hāden en met-
ten cladder is: ende dat soo dick mael als hy wyt gheweest heeft/ alst
vuypl weder was. Et iegelijck heeft sijn ghebreck/daer hy hem meest
in mis-gaet/ en daer hy manck in gaet/ en vuypl maect. Daer moet
hy dan oock meest aen vallen / om metten bessem der biechte t'selue
schoon te maecten. Het quaedt ruydt moet oock dies te meer wyt-
ghetrocken worden/hoe dattet lichter wederom wyt-comt: en soo ist
altydts te her-doen. Zoo oock/die omtrent den viere verkeert/die
ybandt hem meest: die necten messe/ oft andere scherp-snijdende
alaem om gaen/die snijden hem somtijdts. Die clān men/ vele gaen/
oft loopen moct/die quetst hem meest aen de beenen en voeten. Ende
nicmandt

niemandt en verwondert hem / datmen altpdts / oft meest altpdts
het selue remedie van doen heeft / alsinen hem ghemeynelijk op de
selue maniere quetst. Sulcks ist biechten van t'ghene daermen meest
hem in vergeet: al-waert oock altydts bynae het selue.

Het derde / dat in d'antwoorde staet / twelck tot voort-ganck in
D deughden seer ende meest profijtelyck is : dat is het weerdigh nutten
vā t'heyligh lichaem ons Heeren. Wie soude daer aen connen twijfe-
len? Want hy is den wegh/die wy in-gaen moeten : Hy is t'leuen/
sonder t'welck wy niet eenen voet en connen ghestellen/ noch handt
gheroeren/oft t'minste tecken van leuen geuen: hy is de waerhepdt/
die ons niet en laet twijfelen oft delen: hy is onsen leydtf-man: hy is
ons viaticum, dat is, teer-coft ouer wegh/ende voetsel van onse reyse:
sonder wien wy opden wegh beswijcken soudent/ende t'cene-mael af-
gaen van behouelicke sterckte/ om voort te gaen/en toe te comen.
Want sonder voetsel te willen reysen / dat waer willens en wetens
sp seluen doot-gaen.

Dick-mael
ten autare
gaen.

Ioan. 14.

Dat sommighe laten ten H. Sacramente te gaen / uyt reuerentie
en weerdighepdt : daer soud' ick wat af houden/saeghmen dat sulc-
ke/als sy al ghebept hebben (oock een iaer lanck) als-dan met meer-
der inwendighe bereydtchap/weerdighepdt/ ende deuotie ginghen/
dan ander die der dick-mael gaen. Maer men siet als-dan d'alder-
meeste ongestichtighepdt/als die tijden comen/op welcke de iaerlin-
ghen ten autare gaen. Dan verliest men al sijn deuotie / soo yster
als t'volck : midts de groote woesthepdt/ongheregelthepdt / en on-
weerdigh toe-loopen. Ick laet staen/hoe die biechten te werck gaen/
die van een gheheel iaer lanck/ soo licht/soo onghereedt/ soo al d'zoo-
mende ghedaen worden. Soo dat al de reuerentie en weerdighepdt
van sulcke (die hun daer mede behelpen om selden te gaen) meest ghe-
legghen is/in haer beste rleederen aen te doen / oft oock andere te ont-
leenen/en haer in ander-lieden pluymen te verhouerdighen/ ende te
gaen spacieren en wandelen / naer datmen ten H. Sacramente ghe-
weest heeft. Deur dese selue verdraypde reuerentie/wachten hun de
boden van handt oft vingher aen eenighe saecke te steken / al waert
oock een werck van verootinoedinghe / en betamelijcke ghedienstig-
hepdt/binnen den huyse/ooch op Paetsch-daghen gheoorlooft. Maer
en waerken binnen dien gheen werck van groote ghewillighe ver-
stoythepdt/curteushepdt/ontnuten clay/ langs de stracten te gaen/
om te sien en ghestien te worden. Als oft sy onsen Heer / die sy ont-
fanghen hebben / niet haest ghenoegh en soudent verlicfen / ten
waer dat sy hem alsoo in vele manieren ende oorsaecken / van stra-
ten ende sijde-wegghen / sochten te ontduycken / ende haer quyt te
maeckien.

Flauue
redenen,
van die sel-
den ter ta-
felons
Heeren
gaen.

Loosheydt
des vyāds,
int af trec-
ken der
menschen,
van ten au-
tare te
gaen.

Dits den raedt en subtylsheydt des vbandts: die ons dit/ als d' al-
der-saligste en noodtlijckste om wel te beclijuen/ en in heylighepdt
voort te gaen/ althjds soerāt t'ontsletten en te ontsleken. Het welck/
als hyt deur onghelouighpdt/ oft quaed-willighepdt / oft open-
baere traeghepdt/ en onachtlaemhepdt niet en can veromen: soo doet
hyt onder het deksel ende mantel van meerder deuotie en weerdig-
hepdt. Soo daer mede de sinpde menschen bewinpelende: dat sy
niet alleen wyt sulckis soo goede een saeckie en laeten / en t'prolyjt ver-
liesen: maer dat meer is/ op soo schoon een schijn en cleedt van meer-
der reuerentie/ haer derren laeten veur-staen/ dat sy beter doen/ dan
dieder dickmael gaen / als oft die teghen dese behooyliche weerdig-
hepdt des H. Sacraments deden.

Siet waer wy comen/ als wy ons soo lieftelijck laeten leyden/ van
hem die een verrader en verleyder der sicken is: en diet al wyt den ou-
den haer en nijdt is op-rockende/ die hy t' onse-waert draeght. Deur
welcken nijdt/ hy niet ghelijden en can/ dat wy hoe hatijgh dat wy
zijn) al-hier het vloodt der engelen eten / wiens hy hem onweerdigh
ghemaect heeft: En dat wy/ deurt ghetijdigh nutten des-selvs/ ver-
wachten om met de selue engelen/ in-woonders te werden van t'he-
melsche Hierusalem: en aldaer te besitten de stoelen / daer sy-lieder
boose ghesken wyt-gheworpen zijn.

Elck sie dan/ hoe hy wel-barrn can/ met sulcken raedt te volgen/
van selden ten H. Altare te gaen/ oock die in sy selue schoon en goedt
schijnt te wesen. Waer dit ist / met noch vele andere sulckie practi-
tycken/ daer den vbandt hem in transformeert / en verandert in de
ghedaente van eenen engel des lichts. Want het hem euen ghelijck
staet / hoe hy den mensche ter hellen erijght: t'zij deur openbaere
quaedthepdt / t'zij deurt schijnsel van iet goedts / soo dit schijnt te
wesen: als laetende te biechte ende ten H. Sacramente te gaen wyt
meerder weerdighepdt: En/ alst al-om comt/ hy maecht datter sulck-
ke met minder berepdtshap / en dies niet meerder onweerdighepdt
gaen/ dan oft syder dick- mael ginghen. Dits den vōdt des vbandts:
die oock selue veinslen soude de H. Sacramenten te eeren / en te aen-
bidden/ als hy sterckts daer mede verhoppen moghte van de selue on-
der den voct te byenghen / en tot een meerder berachten. Volghet lie-
uer den raedt der H. Kercke / den wille ende roep Christi/ en het ex-
empel van soo vele Godvrechtighe menschen.

Om elck van dese byj middelen/ tot s'dreughdts vermeerren / met
eenigh exempel te verclaren: soo comt veur d' eerste wel ter handt/
t'hooren vant wooydt Godts aengaende/ hoe dat Monica/ de moe-
der van S. Augustijn/ onder soo vele raeden en middelen/ die sy ver-
dachte/ om haren sone Augustinum tot Christum te byenghen/ veur
het

2. Cor. 11.

Confess. lib.
5. c. 4. 13.

E Het principaelste hem gheraden heeft / dat hy **S.** Ambrosium soude
hooren prediken. Want bouen dien/ dattet Woordt Godts te hoo-
ren, van sy seluen crachtigh is : soo byenght het bouen dien den men-
sche tot de twee andere: te weten/ totter biecht ende tottet nutten des
H. Sacraments.

Helagia/ die vermaerde sondaereste / deur t'hooren vant sermood
byden bisschop van Helipolen Nonnus ghedaen / is van hare boof-
hepdt op gheslaen: soo wy noch elders roeren.

Niet sonder reden en is **S.** Bernardt by een bastende hondcken/
en **S.** Dominicus by een hondcken/ dat met een brandende toztse in
sijnen mondt houdende/ de weereit seheen t'ontsteken / aen haer-
der moederen/ in eenen droom / als sy van dese groot ghinghen/ be-
teerleut gheweest. Want/ deurt prediken/ bastmen teghen t'guardt/
en men werkt de menschen totter deught. Men ontstekt oock de her-
ten met een deuotie/ en liefde van wel te leuen. Welck vier Chri-
stus in de weereit quam stecken.

Scriptura to. 4.

De biechte maect dat den mensche sy seluen niet ghelijck en is/
maer als een nieu creature wordt. Soo't dickmael ghebleken is/
den byandt deur de besctene/ de sondaeren haer sonden verwijtende/
ende naer de biechte/ de selue niet kennende.

Martins
lib. 4. ca. 12.

Het **H.** Sacrament des Kruaers maect den mensche hemelsh:
volghende de nature der hemelsche en engelsche spijse. Deur sulcks
ist gheschiedt/ dat sommighe/ oock langhe tijdt ghedurende/ gheen
lichaemelijke spijse van noode en hadden/ mettet broodt der enge-
len ghevoedt zijnde. En om Maria Magdalena/ Maria Egyptia-
ca/ en meer andere te verwijsghen: Liberalis den discipel van Helio-
dorus bisschop/ des sondaeghs de heylighe communie ontfanghen-
de/ bleef voorts al de weke deur sonder eten oft dzyinken: sijn spijse
en dranch was voorts den wille Godts vol-bryngghen. Dat hy dan
dese drij dinghen sy seluen-ghemeyn maecte / die in deughden voort-
gaen wilt.

Idem li. 4.
cap. 12.

Ghebedt om profijtelijck t'woordt Godts te hoozen/
om wel te biechten / en ten outaere des
Heeren te gaen.

Alt' o Heere/ mijnen mondt/ oore/ en herte/ met v god-
delijcke gratie openen/ supueren/ en besitten: op dat ick v
heyligh woordt met ooren om hoozen hoorende / en mij-
ne sonden volcomelijck biechtende: met v deurt nutten
van v heyligh lichaem/ vereentigt magh worden/ en in v eeuwelijck
leuen. Amen.

C A P. X X X V I I.

*Moetmē, om s' volcks gesegh, de deughden goed verlegghen?
Siet ghy naer wven vvegh; maer niet, vvatmen sal segghen.*

Gaet voort
in deugh-
den, en laet
al seggher.

Ese vzaghe volghet seer wel op de veur-gaende: want ghemeynlijck / die wel beter doen wilden dan sy ple- A ghen / haer leuen beter aen stellen / en daer toe meer te sermoone / te biechte ende ten D. Sacramente gaen: meer vasten / bidden / misse hoozen / oock daghelijck waert hun moghelijck / en andere wercken van deuotic / penitentie / en caritate bestaen te doen: die hebben ghemeynlijck wat te hoozen en te lijden: principelijck en oock om te segghen alleen int begijnfel van sulck een goetd veur-nemen. En alsoo / niet alleen en besetten sy in haer seluen die bitterheyt / die int plooschen der note en begijnfel der deughden ghelegghen is (soo wy int xxxj. Capittel gheseyt hebben) maer oock van andere menschen die hier op spreken / en mit schijnfel B van verwijt lastigh vallen. Schijnfel van verwyrt / segghick / om datter gheen op-recht verwyrt op de deughden valt. Daerom / almen iemandt verwyrt t'ghene daer deughden en eere in ghelegghen is: als dat sy sober en matigh is / dat sy kerckelick / godtvrechtigh / en heyligh is: dat en is al maer een schijnfel van verwyrt / en enen waerachtighen lof. Soo segghen de verdoende / haer schimpen / verwijten en spot beclaghende: Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum; & in similitudinem impropetij. Sprekende van de salighe aldus: Dit zijne / die wy eertijds veur onsen spot gehouden hebben / en tot een schijnfel van verwyrt. Siet / hoe sy nu by Gode verheuen zijn.

Schijnfel
van ver-
wijrt, is
vvaeren
lof.

Sap. 5.

Daerom / verre ist van daer / dat men een goetd werck / om het segghen oft schimpen des weerelts soude moeten laten / men moet aldan maer te cloecker gheuoedt zijn / en te heughelijcker voort-gaen. Want upt sulcks / als upt een seker teecken / zijt ghy versekerd / dattet goetd moet wesen: aenghesien dat den boosen vyandt en de weerelt soo contrarie valt en inil-haeght. En bouen dit / soo hebt ghy t'ghetuyghenis van Godts woordt / van Godts dienuers / en alle Godts vrienden / dat sulcks ghedaen / wel ghedaen is en deughdelijck.

Cleyn bescheedt:
Wat salmen segghen?

Des-haluen seght d'antwoorde seer wel: *Siet ghy naer wven wegh; Dat is / wat v te doen staet / ende niet vaten sal segghen. Want vele menschen zijn soo slecht / en qualijck ghegrondt / dat sy oock d'alderbeste saecken / iae selfs den claren en merckelijcken roep Godts tot enen heyligheren staet / sullen laeten varen / alleenlijck upt dat alder-sotste cleyn bescheedt / te witen: Wat salmen segghen? Ghinghe ick in*

en

Virtutisne viâ, populari absterrear aurâ ?
Virge iter vsque tuum: discerpant cetera venti.

Moetmen, om' twokkē ghesch, de deucht en tgoet verlegghen?
Siet ghy naer uwen werch: maer niet, watmen sal segghen.

Faut il pour le rire, Du monde, et son dire, Rompre son dessein?
Suy toujours tes erres, Ne te chaillant guerres, De son caquet vain.

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
1280 DIVISION STREET
CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS 02138
U.S.A.

een cloester : veranderde ick van leuen / van cleederen / van ma-
nieren / van gheselschap: wat soudenmen segghen? Wie? De goede sul-
len t'werck pnyssen / ende Godt dancken : de quaede sullent met haer
quaedt spycken te meer verscheren / dattet goedt en goddelijck is.

Soo antwoorde dien Philosoph / als men hem seyde: Men seght
vele quaedts van v. Ick ghelooft wel / seyt hy / Sed mali: Maer de
quaede. Als oft hy segghen wilde t'ghene dat Seneca seght: Malis
displicere, laudari est: De quaede mis-laghen / dat is soo veel als ge-
pnyssen te worden. Want haer mis-pnyssen / is grooten lof. Het moet
wel goedt zyn / dat met het quaedt niet en accordeert.

Daerom moet een ieghelijck toe-sien / ende syn saecken wel ouer-
legghen / metten raedt van de ghene die in sulcks verstandt hebben /
ende diens werck dat het is sulcks te onder-richten. Siet al-voren /
wat de eere Godts / v siele salighejdt / en wel-vaert vereyscht / ende
doet dat: sonder te aen-sien / wat men segghen sal / ende dergheleijcke
C kindere dinghen / ten principale niet dienende. Een cloeck peerdt gact
altijds moedelijck syn ganghen / al baffen al de honden vander stra-
te op hem: sonder hem eens te verweerdighen om te sien / oft daer op
te letten: vele min van stil te staen. Maer t'gact soo veel te cloecker
D deur. De honden moghen baffen en volghen / willen sy: o't sy mo-
ghen weder naer huys keeren / alst haer lieder belieft: maer t'peerdt
gact metten synen deur. En men siet dat de honden langher eenen
maer: sy volghen ende meer baffen / hoemen meer wercks daer van
maecht / en hun baffen meer wilt bekitten. Maer ist dat ghy v gan-
ghen gact / sonder eens daer naer te sien: sy moghen een huys o't twee
verre nae-volghen al bekenende en bakkende / maer ten lesten / het is
noch haer-lieder beste / van selvs te swijghen / en ten niste te keeren.

Seneca.

Een cloeck
peerdt
laet de
honden
baffen.

E Ghelijck oock een vrouwe / de eyren uytten niste halende / sy gact
F met haer saecken voort / en laet de hinnen cakelen / en den hane mede /
ist dat hem belieft / soo langhe alst hun lust: binnaen dien / sy denckt:
Ghy hebbet cakelen / maer ick hebbet ey. Alsoo en isser niet op te arh-
ten / op al het segghen vande menschen: maer t'beste is / Wel doen /
en metten synen voort-gaen / sonder veel segghen. Want / ghelijck
ghy met goeder consciencie niet en soudt moghen t'quaedt doen /
al waert dattet v al de menschen aen pnyssen / en daer toe stouwen:
alsoo en mooght-dy dat goedt en deughdelijck is niet laeten / al
soude de weerd daerom achter v spycken / oft int selue beschimpen.

De hinnen
hebbea
t'cakelen.

Tot sulcke dient gheseyt / t'ghene dat Titus Tacitus tot Metel-
lum seyde / soomen leest: als hy hem lasterde / met quade op-spra-
ke en woorden / seyt hy: Facile est in me dicere, cum non sim respon-
surus: Ghy hebbet schoon segghen / en op my spycken / aenghesien
dat ick v niet en wil antwoorden. Maer veur noch lijdt saenier re-
den

Tacitus.

den soo seyt hy totten seluen : Tu didicisti maledicere : ego, conscientia teste, didici maledicta contemnere : Ghy hebt ghelertt quardt spreken : en ick/ naer t'ghetuyghen mijnder conscientie/ ende met dat ghetyuyghenis te vreden/ hebbe ghelertt/ sulcken quaden clay te versmaden. En/ zijt ghy meester van v tonghe/ om al te segghen dat v beliest : ick ben meester van mijn ooren/ om te moeghen hooren sonder mi te stoozen.

D'welck ontwijfelijck wy Christenen veel beter behoorden te onderhouden/ dan sulcke heydenen. Wel wetde/ dat ons veur Godt/ al den lof en prijs des gheheele werelts niet en sal verschoonen/ ist sake dat onse conscientie ons veroordeelt. Ende dat ons oock al het teghen-cracy van alle menschen niet en sal bewarenen/ ist dat wy naer Godt en conscientie ghedaen sullen hebben. Te meer/ dat wel doen en quaedt hooren oft lyden/ dobbel verdienste is. Regium est: Het is een Conincklyck fait.

Tob. 1.

Tobias moeste wel t'bertwijt van sijn huys-vrouwe hooren/ ende schimpighen vloek : al oft Godt hem daerom met blindheyt besocht hadde/ om dat hy aelmoessen gaf/ de dooden was begrauende/ den hongherighen spijfende/ den bedructen vertroostende/ en andere goede werken dede. Sos oock sijn vrienden hem te veuren met sulcken op-spraek hadden lastigh ghevallen. Maer hy en liet het daerom niet : hy wiste wel beter.

Iob 2.

Soo oock Job daerom vanden wegh der deughden niet en weeck. Christus heeft ons van sulcks in sy seluen claren spieghel ghenoech ghegeuen/ in al sijn leuen. Als oock dien blinde-man nekens den wegh/ die dies maer te luyder en riep tot onsen Heere/ hoe hem de scharen meer teghen waren en straffen van sijn goet veurnemen.

Luc. 18.

Nicephorus
lib. 11. cap.
36.Moyfes
een Here-
mijt, van
een moor-
der.

Men leest van Popses Maurus/ enen roouer en moorder/ hoe dat hy int beiaigh van sijn boos voort-stel/ de bosschen en wildernissen van Egypten deur-loopende/ tot die heplighe heremijten en religieusen/ die daer woonden/ ten goede ghelucke comende/ beweeght heeft gheweest in haerlieder hepligh en stranghe leuen/ een begheerte crijghende om die naer te volghen: soo hy oock van stonden aen ghedaen heeft/ hem aen Isidorus Abt bevelende/ om sijn discipel ende leerlinck te wesen. Wat heeft hy ghedacht en ghedaen? heeft hy gheperst/ Wat men segghen soude? principelijck sijne mede-ghe-sellen/ sulcke wildt-vanghen en boghelen? Hy heeft al anders sijn goet veurnemen houden staende/ dan dat hyt met sulck al eens licht loos wiadcken soude hebben laeten om stooten. Hy heeft vijf-en-seuentigh iar lanck Gode soo ghedient. Erst veur al ses ier lanck in een celcken ghesloten/ en penitentie doende ouer sijn veur-gaende sondigh leuen. Hy stontt een groot deel des nachts in sijn ghebedt/ sonder

sonder hem te roeren: vastende altydts te water ende ten bzoode. Hy ghingh s' daeghs van hutte te hutte/ de wildernis deur/ en vulde de rupckel kens der heremijten met water/ upt liefde en ghedienstighe ghehoorsaemhepdt. Binnen dien viel hy hier en daer inde handen en t'ghemoet van sijn oude calanten/roouers/en sulcke landt-schuy-mers. Wat dede hy? Schaemde hy hem van sijn habijt? van sijn werck:van sijn veranderinghe van leuen/ om haer-lieder segghen? Aen hy doch, maer hy bekeerde se selue tot een beter. En ghelick hy van een mooy wit geworden was: alsoo leerde hyse oock haer swart vel/ en sondighe sinnetten af-legghen: ende braghtse met hem/ ende maecter oock heplighe heremijten af. Hy is een Hepligh/ vermaert in deughden/ wiens dagh comt den xxviij. Augusti.

Soo ist oock van S. Willem / Hertogh van Aquitanien / deur Sinte Bernardt totter eendrachtighepdt der H. Kercke/en tot leedt-schap van sijne sonden ghebraght zijnde. Als hy sijnen staet/ habijt/en leuen ghelaten heeft/een heremijt werdende: het harnas/ t'welck hy teghen de eenighepdt der H. Kercke ghebruyckt hadde/ nu upt leedt-schap en penitentie op sijn bloot lijf braghende / ende seer scherpelijck in grooter ootmoedighepdt leuende. Waert saecke dat hy daer op ghepact hadde / op t'ghene dat sijn vrienden/ ende al de weerelt sepe: soo soude hy haest den ploegh hebben laten staen / en om ghesien. Waer ter cōtrarie heeft hy selue vele andere tot sijn veur-nemen ghetrocken / ende een Orden inghestelt der Wilhelmijten / int iaer ons Heeren 1155. Soo moeten in int goetd voort-gaen/en andere laten segghen soo't hun lust.

Sorius tom.
1. Febr. 10.
S. Willem.

Ghebedt/ om ghestadighepdt der deughden.

 Ant wy sonder v/ o aldersoetste Jesu / niet goedts ghepe-len/beghinnen/ noch min vol-comen en connen: maectt ons vol-standigh in deughden: ende gheeft ons gracie los alle beletselen te verachten: dat wy den wegh der salighepdt ombelemert deur-wandelen/ ende den loon der deughden gheuen moghen. Amen.

C A P. XXXVIII.

De drij vyanden sel, vvelck zijñse, die ons quellen?

De Vveerelt, t'Vleesch rebel: en den Prince der hellen.

Drij vyanden der sielen.

Iob 7.

Adde den mensche Godt te vziende ghehouden/ soo en soude hy gheen vyanden ghehadt hebben/dan den vyandt vander helle: en die en hadde hem niet conuen deeren. Maer als wy Gode weder-sporigh gheworden zijn/ dan soo ist ons al teghen gheballen/ ende wy oock ons seluen lastigh gheworden. Dit seyt Job aldus/ upt onser aller naem: Peccavi. &c. Posuisti me contrarium tibi: & factus sum mihi metipso grauis: Ich heb ghesondight: ende ick ben/ o Heer / v contrarie ghestelt: ende my seluen lastigh gheworden.

1. Jo. 2.

Al dat den mensche quelt ende tot sonde treckt / dat begrijpt men A in dese drij partiale vyanden: De Weerelt/het Vleesch/ en den Dupuel. Die ons oock van S. Jan Euangelist op een ander manier te kennen worden ghegeuen/aldus: Omne quod est in mundo, Concupiscentia carnis est, Concupiscentia oculorum, & Superbia vitæ: Al dat in de weerelt is / oft t' is begheerlijckheydt des vleeschs / oft begheerlijckheydt der ooghen / (t'welck de weerelt seer wel bedieden magh) oft t' is hoonerdijc des leuens: daer den dupuel den coninck en prince af is.

Iob 1.

Want al zijn dit ghelijck die verscheyden leggheren / elck een heyr op sy seluen maerkende / om ons van alle canten strijdt te leuere: nochtans is den hoosen gheest opper-veldt-heere / en Prince van al. Ende sijnen tocht/ ende aenslagh/ wordt wel by de Chaldeen gheleken/daer van aldus int boeck Job staet: Chaldae fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, &c. De Chaldeen hebben drij troppen ghemaect/ en soo van alle canten aen-vallende/ hebben de kemelen ghenomen/ ende de knechten verslaghen. Daerom seght den seluen Job seer wel: Militia est vita hominis super terram: Het leuen vanden mensche opder aerden/ is eenen strijdt. Dese weerelt is het veldt/ daer den strijdt en slagh gheleuert wordt: ons leuen/ is den tijdt van verchten / ende de croone te verdienen: ende dan volghet den tijdt van ghecroont te werden / veur die wel ghevochten sal hebben. Soe 2. Tim. 2. S. Paulus seght: Nemo coronabitur, nisi legitime certauerit: Niemandt en sal ghecroont worden/van die wettelijck / en soot betaemt ghevochten sal hebben.

Iob 7.

2. Tim. 2.

De reysende kinderen van Israel in de woestijne hadden een ghe-
duerighe oorloghe teghen haere vyanden: ende die verwonnen heb-
bende/

Quæ nos infesto circumstant agmine pestes?
Mundus ouans: Sathanâsq; furens: Caroq; intimus hostis.

Die dry vianden sel, Welck synse; die onds quellen?
De woerelt: t Vleesch rebel: en den Prinxe der hellen.

Quel enemy tache, Sans treue et relache, Sur nous trionfer?
La Chair fretillarde, Le Monde, et la darde, Du Prince d'enfer.

bende/quamen sy int landt van beloften: soo ist oock met ons/ ghe-
duerende onse reyse van dit tegenwoordigh leuen. In welckē togh/ **C**
wp vande rechter sijde/ en vande linker sijde/ van vele vanden be-
stortmt worden/ die ons den inganck van ons beloofde landt des he-
mels soecken te beletten. Maer/ Gode lof/ desen troost hebben wp/
als s' menschens conscientie wel gherust is/ soo is hy oock wel be-
vrijdt teghen al sijn vanden: ghelijck een eghelken int midden der
bassende honden/ alst sijn scherpe burstelen op-stelt/ ende hem daer
mede int ronde bewapent.

D Den strijdt die ons t' vleesch leuert/ is ons eerst-mael ghefigu-
reert gheweest in Eua/ die Adam met soetighydt tot ouer-tredin-
ghe vant ghebodt Godts ghebraght heeft. Ten anderen/ in dien
dwaesen Nabal/ diet al stelde op ghemack/ ende sy seluen wel te toe-
uen/ boozts op de reste niet achtende: bot/onbeleeft/ ondankbaer/
stuer/ ende sy seluen met wulpscheydt/ ende wellusten verlastende/ en
hem een onberwachte doodt causerende. Van wien des-haluen Abi-
gail sijn huys-vrouwe leer wel seyde: Stultus est Nabal, secundum
nomen suum: & stultitia est cum eo: Nabal is sot/volghende d' uyt-
gheuen sijns naems: ende de sotheydt is met hem. Soo ist met het
Vleesch: als met d' een handt liefsijckheydt der bloemen ende cran-
sen aen-bzenghende/ ende met d' ander handt het hellsche vier-
digh hebbeude/ om v bedrieghlyck daer toe te helpen. Genocgh-
nemende in alle wellustighydt ende verinaeck: sonder eens te denc-
ken/ dattet al royt en verganckelijck is/ t'welck hier ghenocghlyck
is: ende dat daer veur de pijnē ende de tormenten eeuwigh zijn.

Goliath is oock een figure des vleeschs gheweest: die als eenen
vleeschenen tozen/ den gheest/ in Dauid ghefigureert altydts is re-
bellerende ende weder-staende/ met grooter verwaentheydt. Ist niet
eenen slagheleijken strijdt/ in welcken men niet vry en is/ oock van
sijnen naesten vriendt/ en ghebuer/ iae selfs inwoonder? Die binnen
s' huys woonen/ zijn eens menschens vanden: die hy niet ghelehou-
wen en can. Wat is eenen mensche naerder bestaende/ dan sijn eygen
vleesch en bloedt? Dies gheeft hy de selue voetsel/ beschejdtse en be-
weertse van quaedt en van ongherief: met hem int selue bedde te sla-
pen ligghende/ met een cleedt dekkende/ aen een tafel settende/ ende
altydts met hem draeghende/ slaeyt hy/waecht hy/ waer hy is oft
wat hy maecht: ende nochtans veur vbandt moet verkennen en hou-
den. Seyt S. Paulus: Ick weet wel/ dat in my/ dat is/ in mijn
vleesch/ gheen goedt en woont.

Ende van waer comt ons doch dese vbandtschap? uyt de sonde
van Adam. Soo wp in Adam Gode onghesoorzaem zijn gheweest:
soo hebben wy veur punitie/ onder vele andere katjuigheden/ oock

I.
T'Vleesch.

I. Reg. 25.

I. Reg. 17.

Mich. 7.
Matth. 10.

Rom. 7.

dese ghewonnen / dat ons vleeschs quade gheneghentheydt haer op-
 roert teghen den gheest. Dit verclaert den heylighen Apostel aldus:
 Rom. 7. Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae:
 Ick sie en ghevoele / datter een ander wet in mijn leden is / die de wet
 des gheests weder-sporigh is. En deur sulcks roept hy / onser aller
 allenden in hem verclaghende: Infelix ego homo, quis me liberabit de
 corpore mortis huius? O ick katjuigh ende ongheluckigh mensche/
 wie sal my van dit steruelijck ende doodelijck lichaem verlossen? Dat
 dit menigh mensche wel aendachte / hy soude al anders op sijn hoe-
 de zijn / en soo niet met eten en drincken / ende met alle maniere van
 wellustigheydt hem in dupsent perijckelen stellen. Noch en soude des-
 sen vleesch-pot / daer de doot in sit (soo de kinderen der Prophten
 tot Eliseum riepen) soo altydts sijnen vollen brandt gheuen : noch
 olie int vier ghieten : maer soude lieuer met wateren van tranen en
 penitentie / soecken te blusschen : oft t'houde en t'voetsel vant vier/
 deur matigheydt en abstinence / te onttrecken : oft oock den pot
 vanden biere nemende: midts haer seluen uytten gheselschape / ende
 oorsaecken des weerelts vertrekkende / een abstract leuen aennemien.
 Oft anders sullen verskeret zijn / van met desen onsupueren brandt
 te verdolen inden helschen brandt.

4 Reg. 4.

De Wee-
 sel.

II.

Den tweeden brandt is de Weerelt: die ons oock al bedrieghelijck E
 aen comt : als met d'een handt schoone baghen / schatten en hoog-
 heydt aen-wijssende: maer met d'ander / bedecktelijck aermoede / ver-
 briet / slauernije / en alderley katjuighheydt toe-bzenght: haer leelijck
 swart aensicht met een schoon maschere vernommende / om ons
 te beter te bedrieghen. Hier van sullen wy luttel ter deser plaets ver-
 mellen / om dat wy dit breeker verhandelen moeten int lxxv. Capi-
 tel / en sommighe andere nae-bolghende.

August. Ser-
 mon. 49. de
 Temp.

By de Weerelt werdt verstaet de boosheydt / valsheydt / ijdelheydt /
 en sotheydt vande menschen die sulcks beminnen: iae die menschen
 selue zijn de weerelt. Van welke / aenghesien dat den boosen vbandt
 t'hoofd is / soo heet hy den Prince des Weerelts / dat is / der boose
 ende weereltsche menschen. Aldus vraeght S. Augustijn : Quare
 peccatores nomine mundi appellantur? Quia dilectione mundi inha-
 bitant mundum : Waerom heetmen de quae menschen de weerelt?
 Om dat sy metter liefde des weerelts de weerelt bewoonen.

2. Reg. 10.

De weerelt beecht ons wonderlijck : te weten / met lacchen /
 schoon-spreken / veel belouen / wel toeuen / prijsen / ende eere bewijsen.
 Daer van wel de figure was / Joab / Amasam sijnen broeder by den
 kinne nemende en cussende / en met eenen / onbewacht / bedecktelijck
 de stecke des doodts gheuende / segghende : Saluo mi frater : Weest
 ghegroet / o mijn broeder. Soo oock Judas / met eenen cus onsen
 Saligh-

Saligh- maecker vercoopende/verradende/ en leuerende. Alsoo doet de weerelt/met al haer schoon-spreken/ schoon voort-doen / met al haer pryisen/smeecken / en belouen : als met eenen ghebeynsden cusden onbehoeden mensch verradende/ende ter eeuwigher dootd byenghende. **Eck sie toe: want tegē sulck eenen bedeckten byandt hem te wachtē/dat is qualijck doenelijck. Soo S. Augustijn sept/soo ist.**

O munde immunde, fallax, & proditor! Nunquid non periculosior es blandus, quā molestus? Nunquid non magis timendus es dum allicis, quā dum spernis? **Onsupuer Weerelt / bedrieghelijck/en verradigh! Zijt ghy niet sozghelijcker als ghy smeect / dan als ghy lastigh valt en byeght? Zijt ghy niet veel meer te vreesen / als ghy aen-lockt/dan als ghy verstoot en versmaedt? En soo doet sy / als sy met lieflijckhepdt niet en wint/ dan stelt sy haer tot ghecken/tergen/berwijten / beschimpen : en ten lesten tot openlijck verbolghens toe. Alst met t'vosse-vel niet gaen en wilt/dan treckt sy t'leuwel-vel aen. Ende als-dan is eenen mensche beter daer af bezyjdt/ als de weerelt hem lastigh valt ende benijdt.**

*Augustin.
serm. 31. ad
fratr. in
crema.*

Daerom/ghen beter middel / om van de weerelt niet bedrogghen noch verwonnen te worden/dan datmen die lieuer sie teghen te hebben/dan mede. Want als-dan is men versekert / dat de weerelt ons byandt is/ soo sy euen wel altydts is: en dat wy Christum te byende hebben : diet ons veur-sept / ende daer mede ghetroost heeft/albus: Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit : **En weest niet verwondert: ist dat de weerelt u-lieden haet : weet/ dat sy my eerst behaet heeft.**

Ioan. 15.

Den derden byandt is den Dupuel / die hem als byntre met het vleesch ende met de Weerelt behelpt / om ons tot sonde ende alsoo totter verdoemenis te trecken. Dit doet hy eerst-mael/ met quaedt ingheuen: ten tweeden deunt quaedt behaghen : ende ten lesten met consent int herte / om t'quaedt te vol-byenghen. Het welcke / alst in groote saecken gheschiedt / doob-sonde is : al en wierdt metten wercke niet vol-comen. Maer de cleynhepdt der saecke / oft eenighe circonstantie verminderen somtijdts de sonde / dat sy maer daghelijcks en sijn.

*Den Duy-
uel.*

III.

Hier uyt moghen wy ghenoegh sien/ dat wy niet al te gherust slapen en moeten : maer als byome soldaeten en krijghs-knechten/ goede wacht houden / ende toe-sien aldermeest daer wy weten dat ons casteelken cranchst is : want den byandt oock daer altydts meest op uyt is : ghelijck ervaren capiteynen pleghen in hun aenlagghen te onder-houden.

Want den boosen byandt heeft dat veur costumie / de ghenegenthepdt van een seghelijck te aenmercken/ en meest elcks cranchhepdt:

aldaer oock meest pooghe doende om te bestozimen en in te nemen: al soude hy oock op ander/ stercke/ ende wel-bewaerde canten loof-alarin doen: om als-dan den mensch/ daer hy onsterck is en hulpe-loos/ te beverchten en te verweidighen.

Conditien
des vyāds.

Desen byandt heeft al de conditien/ diemen in byandt pleeght te vzeesen. Hy is al-beur een oudt costumier/ en heuet nu omtrint de ses dupsent iaeren ghedaen. Hy is loos en sterck: want al sijn natuerlijcke gauen/die hy hadde als engel in sijn schepsel: die zijn hem gheheel ghebleuen. Hy is quaedt en houerdigh/ en del-haluen groot van presumptie en vermeten/stout van begriype/en hard-neckigh int vervolgh. hem niet vermoedende/noch t'velt verlatende/ al wordt hy oock dickmael verstootten en verwonnen. Hy is nijdbigh/ argh/ ende onbeschaemt.

Hulpe te-
ghen onse
vyanden.

Maer/niet teghen-staende al dit/ behoudens goede wacht/ toesicht/en toe- vlucht tot hem/ onder wiens vendel des H. Cruys wy ons int hepligh doopsel hebben laten aen-schrijven/ dat is Christus Iesus/ soo en moeten wy nommermeer den moedt verlozen geuen: Want/stercker is hy die met ons is/ dan die ons teghen is.

Eph. 4.

Daerom seght wel den H. Apostel Paulus: En gheeft den duvel gheen plaats: Houdt v'roeck/ en wijckt niet. Iae dat meer is/ S. Jacob seght aldus: Weder-staet den byandt/ en hy sal van u-lieden wegh loopen. Wat soude iemandt min connen ghedoen/ dan staen?niet wijcken? En dats ghevochten: dats victorie vercrijghen. Want/den byandt is ghelijck den Crocodijl: den welcken is eenen grooten water-draeck van de riuiere Nilus/ oock te lande leuende. Desen heeft sulck een conditie/ dat hy naer-loopt de ghene die wegh loopen: maer ist dat iemandt staet/ iae dat meer is/ hem den tandt heert en inloopt/dan loopt hy selue wegh. Daer op comt wel te pas/ dat S. Pecter seyt: Den byandt loopt rondts om/ als eenen vzielschenden leeuw: maer beur remedie ende alderbeste weire/ seght hy daer by: Cui resistite fortes in fide: Weder-staet hem/ sterck int ghe-looue. Ons ghelouue is/ dat Christus hem verwonnen heeft/ ende sijn macht benomen: soo dat hy ons niet hinderen en can/ het en zij dat wy hem tot quaedt eenigh consent gheuen.

Iac. 4.

1. Pet. 5.

Wāt als hy hem ouer-gaept heeft/ en ouer-beten in Christo/ hem de doodt ten ouerchte acdoende: dan heeft hy soo al sijn tanden ghebroken (by maniere van sprecken) dat hy nu tandeloos zijnde/ ons niet bijten en can: dat is/ tot gheen quaedt bedwinghen: maer en can niet anders/ dan metten lippen spelen/ vleyen en smecken: ons niet soetighpdt ende bezogh aen-lockende tot quaedt. Ende aenghemerckt dat dat van ons consent/ ende vziën wille moet comen: soo en isser anders gheen weere van doen/ dan met Godts gratie goede wacht

Wacht houden / téghen-staen / ende niet consenteren. Ghelijck eenen hondt die gheketent licht / al greinsde hy / al bies hy / al krij- De vyādr, als enen ghcketen - den hondt.
sel-tande hy / en al bete hy van quardt hepdt sijns selfs back hups tot-
ten bloede / al scheen hy ons op te willen vliegghen / ende te verscheu-
ren : nochtans zijn wy versckert / dat hy ons niet deeren en can /
alsoo langhe als wy hem niet naerder en gaen / dan sijn keten streckt.
Ist dat wy ghebeten worden / dat wordt ons niet verhte gheweten :
want het is onse schuldt / ende onsen vzyen wille / dat wy ons onder
sijn macht begheuen.

Daerom ist datmen altijds raedt in alle tentatie tot sonde / int
beghinzel toe te sien / ende te weder-staen : want daer ligghet al aen :
sonder t'welck / de rest niet licht om schouwen en is. Dit leert ons
S. Isidorus noch met een ander ghelijckenis : Serpens est lubri-
cus : cuius si capiti, hoc est, primæ suggestioni, non resistitur ; to-
tus in intima cordis, dum non sentitur, illabitur : Den vbandt / als
een serpent / is seer scerigh en glat : wiens hoofd / dat is / d'eerste
quaedt ingheuen / ist datment niet en wederstaet : soo sluypt hy ghe-
heel binnen / tot int diepste des herten : en men werdet niet gewaer /
dan alst te spae is.

*Isidorus li. 3.
cap. 5. de
sum. bono.*

Goede toe-sicht dan is noodsaeckelijcker dan groote cracht en
sterckte. Want ghelijckmen deur een goede ghetrouwe schildt-
wacht / met in tijds toe te sien / ende den vbandt t'ontdecken / meer
doet / danmen met dupsent mannen soude / als den vbandt nu tot
in de poorte ware : Alsoo oock / met in alle bezoyinghen in tijds op
sijn hoede te wesen / ende alarm te roepen : dat is / sijn hert tot Godt
op te heffen / met bidden / ende bequame hulpe en middelen daer toe
te wercke te stellen : daer mede doctmen meer / dan met al dat mo-
ghelijck is / almen nu t' quadt eenighen ingaek totter herten / deur
t'consent / oft oock alleen deur het behagghen ghegeuen heeft. Als den
vbandt noch op t' veldt is / ende van vers ghesien wordt / met eenen
clop / slag / oft trompet / canmen hem doen vertrecken : maer als hy
eenen voet inde poorte heeft : wat cost het sijn / bloedts / en arbejds /
eetmender te rugghe can doen upt-keeren ? want meestendeel ist al
verlozen / alst soo verre gheromen is.

Goede
vvrachte vā
noode.

Ende ghelijck het oock ghebeurt / als den vbandt met ghesloten
vzieuen eenighe stadt oft sterckte soeckt tot wantrouwighejdt ende
onrechtigh ouer-comen / tot hem te verwillighen / ende te winnen :
den besten raedt is / die vzieuen niet open te doen : maer ghesloten / en
soo sy zijn / int vier te woypen : ende den bode tē d'zepghen op de gal-
ghe / ist dat hy met sulcks meer voorts comt. Alsoo is het sekerste /
ende best gheraden / de eerste aenballende sineeckelijckhejdt der be-
zoyinghen niet eens selfs te willen besien : Want beghint ghy den
schoonen

Brieuen
van ver-
raedt ont-
deckt.

schoonen speriuefen tijtel ende loflijck op-schrijt te lesen : ghy sult
 voorts becozinghe krijghen/om open te doen : Ende dan/ beghint
 ghy de groote beloften te lesen / ende feijnighen bedrieghelijcken
 lof en prijs van v seluen / met alsulcke andere aentreckelycke saer-
 ken: ghy sult v bedrogghen ende ghebanghen binden / en soo al soet-
 kens int quaedt consenteren.

Daerom/ als sulcks te deur-schijne comt / int herte oft sin/ wozyt
 die bycuen van sin crckende tentatien / noch ghy sloten zijnde/ sonder
 rens een oogh op te slaen/ int vier bande liefde Christi Jesu. Dreygt
 voorts oock den bode op te hanghen/ soo waer/ en wanneer hy noch
 meer met sulcken verrader-stuck voorts quaem. dat is: Dreyght v
 quade en bedrieghelijcke sinnelijckhepdt / die v sulcks aen- brynght/
 met penitentie te castijden / ende acut Crups Christi deur goede af-
 steruinghe te naghelen: op dattet haer niet n: er en luste/ den vbandt
 uwer salighepdt / in sulck een verraedtschay ghediensstigh te wesen/
 maer ten dienste Christi staet.

Crijgh-
 vonden
 des vyādt.

De loofe bedrieghelijcke Crijgh-vonden des vbandts / moeten
 oock wel deur-kent en ghe wacht worden. Want somtijdts den v-
 andt verctoont hem in cleppen ghetale: de meeste macht in abuicken
 achter eenighen bergh oft bolsch schuplende: ende als men hem dies te
 onbedachtelijcker aen-comt/soo laet hy de menighte voorts comen/
 ende al ouer-vallen. Soo dede Diotimus/ teghen die van Lacede-
 monien: Cesar teghen de oude franchoulen/ ende meer andere. Men
 moet den vbandt niet te seer vzeelen / noch te seer clepn-achten/ oft
 versnaden. Somtijdts sal hy de vlucht ghebaren en vepsen: om v
 soo vpt te locken: ende als hy v heeft daer hyt sochte / dan keert hy
 hem met ghewelde van beuten: ende andere die verborghen laghen
 vallen v aen van achter. Soo dede/ int goede/ Josue teghen die van
 Hay: Israet teghen Beniamin / die sy van Gods-weghe straffen
 wilden. Somtijdts sal den vbandt met een schijn van groote maght
 en menighte/ den anderen een vzele aeniaghen. Soo heeft den boos-
 sen gheest aen Sint Antumis oock wonderbare op-loopen ghedaen:
 als oock aen S. Hilacion/ ende meer andere: soo hy onsielijck noch
 daghelijcks doet/ met menighte van tentatien / ende grouwelijcke
 invallinghen. Maer het sozghelijckste is/ als den vbandt sulck eenen
 mensch met te groote dapper vzeelselijckhepdt / bangighepdt / en
 clepn-moedighepdt verrascht / eermen hem wel can bedencken:
 t welck al tot meerder verdienste comt/ als men der gheen consent toe
 en gheeft. Altemets neemt den vbandt het veldt-tercken / oft oock
 t vendel van partije: iae meest de lofe/ alst gheschieden can: om int
 aencomen deur vyandt gherekent te worden. Soo heeft Varius
 ghedaen / de wapen-rocken der verslegghene vbanden sijn volck aen-
 treckende/

treckende / ende soo op d'ander deel der vbanden seyndende. Soo doet onsen vbandt oock / hem niet alleen ghelatende / al oft hy onse ruste / wel-vgert / en saligheydt sochte / soo hy deur t'serpent aen Eua seyde / en raedde als vziendt : maer oock hem somtijds veranderende in de ghedachte van eenen engel des lijchts. Soo vertoonde hy hem aen S. Juliana / daer sy inden racker lagh : legghende dat Christus hem ghelonden hadde / om haer te waerelshouwen / dat sy lieuer den af-goden sacrificie doen soude / dan al die sware tozimenten te verwachten / daer sy sekerlijck in bliuen soude. Juliana verbast int aen-comen ende vziendt aen-spreken / haer tot Gode keerende / om onder-richt te worden in sulcken bedechten aen-slagh: heeft terstondt van Gode verlicht gheweest / ende verlekert vanden loosen truck des vbandts. Soo heeft sy hem ghesackt / ghebonden / en wel dapper gheslaghen / in sulcker voeghe als hy hem vertooghde / ende soo met confusie en schandighen af-danck verstootten. Soo heeft den boolen gheest al de practijken en loose treken vast / die opt in crijgh-handel te lande / oft ter zee / is ghehoort gheweest. Maer den goeden Christen / op Gode sijn betrouwen stellende / deur-comt het al : triumpherende ouer t'Vleesch / Verelt / ende Dupuel.

Marul. li. 5.
cap. 7.
S. Juliana.

Ghebedt teghen de drij vbanden onser sielen.

 Coninck der coninghen / ende Heere der heer-crachten / ick worde bevochten / en lijde gheweldt van alle ranten: De Verelt wilt my verheeren / t'Vleesch rebelleert / ende de Dupuel wilt den meester maecken: Helpst my / o Gode / dat ick den gheduerighen strijdt van dit leuen / soo wettelijck deur-comen magh / dat ick de croone der hemelsche glozie verlekert zij. Amen.

C A P. X X X I X.

*Wat hulpe vinden vvy, teghen alsulcke iacht?
Godts gratie: VVille vrij: en dan, d' Engelsche vvacht.*

Drij hul-
pen teghea
onse drij
vyanden.

Onderlijcke groote goedthepdt Godts: dat hy ons/ A
int midden onser vpyanden/niet hulpeloos ghelaten en
heeft: maer van als dat ons tot behoorzijcke weere
van noode is soo veur-sien: dat wy/oin de waerhepdt
te segghen/kennen en belijden moeten / dat den strjdt
en al onse vpyanden die wy hebben/ons meer tot oeffe-
ninghe van onse gheestelijcke wapenen dienen / en tot meerder ooz-
saccke van triumphante victorie/ ons van Gode ghegeuen zijn: dan
tot onser eenighe schade oft verlies. Soo sy alle ontwyfelyck by expe-
rientie bevinden / niet allcken/ die desen strjdt salighlyck deur-comen
zijnde / nu int ghebyupck der croonen ende triumphye zijn / die sy als
victorieuse verheersers verdient hebben: maer oock die hier noch in de
strjddende kercke zijn/ noch onseker wesende van de victorie.

Job 17.

Daerom moeten wy wel ghemoeft zijn/ en van t'bloedigh/ deure-
scheurt vendel des H. Cruys niet scepden/noch af-wijcken: maer
segghen elockelijck met Job: Pone me iuxta te; & cuiusuis manus
pugnet contra me: Stelt my/ o Heere/ neffens v: en dat elcks handt
teghen my verchte. Als oft hy seyde / ghelijckmen soude segghen:
Stelt uwen voet byden mijnen: ende come die comen wille. Diets
lust/die plucke. Ghelijck den Propheete Isaias seght: Stemus simul:
quis est aduersarius meus? accedat ad me: Laet ons/ o Heer/ tsamen
staen/en voet houden: laet sien/wie is mijnen vpyandt? dat hy come:
het sal hem ghelden. Welck met clare woorden den Apostel Pau-
lus seyt: Si Deus pro nobis; quis contra nos? Is Godt niet ons/wie
magh ons deeren? Godt is sekerlijck niet al de ghene die niet hem
zijn: dat is/die niet hem wel sien te staen.

Isa. 50.

Rom. 8.

Snoodt-
heydt der
vyanden.

Nu dan de vzaghe is: *Wat hulp hebben wy, teghen sulcke iacht? dat is/
teghen alsulck ghespouw van vpyanden: als de Weerelt/ t'Vleesch/ en
den Dupuel. Dit sullen wy hoozen / hadden wy eerst reden ghege-
uen/wat dit woordcken [iacht] te beduyden heeft. Hier mede werdt
te kennen ghegeuen / sulck alst waerachtigh is en luydt: en sooment
pleeght te ghebyupcken / veur alsulcke dinghen / die wat schijnen te
wesen/ maer inder waerhepdt / al niet oft luttel te bedieden hebben/
alsment wel insiet ende verstaet. Ghelijckmen soude moghen seg-
ghen / van al de Guse macht en iacht / te ghelijcken by des Catho-
lijcks Conincs gheweldigh vermoghen/ als wy ons hielden soo wy
behoorz*

Quod miseris tutamen erit, discrimine tanto?
Gratia: Libera Mens: et præstitis Alitis arma.

Wat hulpe vinden wy teghen alreke iacht?
Ootmoedigh: Wille vry: en dan d'Engelsche waerheit.

Hé Dieu! quel remede, Quel secours, quelle aide, Encontre ce Camp?
La grace du Pere / L'Ange tutelaire / Et l'Arbitre franc.

behoorden: ende den vbandt deur onse slappighepdt ende cleyn herte / ende meesten-deel deur onse sonden / soo veel vortfel / moedt / en veur-deel niet en gauen / soo wy dick-mael doen: en soo maerken dat hun saecken en vorre / al wat schijnen te wesen: ende oock son-tijds soo vele zijn / dat sy ons spel maerken / en werck leucen: daert anders / inder waerhepdt / alst al wel besien woedt / al maer een iacht en ghespouw van volckelken en is / dat nergheens toe en druyght / dan om quaedt mede te doen / ende de goede te quellen.

B Du hoorst / wat hulpe dat wy tegen alsulcken iacht en maght van dese drij vbanden hebben. Te wapenen veur al / van eenen Chri-
 nen rampet / soo die **S.** Paulus beschrijft / zijn dese volghende: *Ac-* *Ephes. 6.*
 cipite armaturam Dei: Nemt Godts wapen aen. Staet ghegozdt
 metter waerhepdt: aen hebbende den rinch-culder der rechtveerdig-
 hepdt / gheschoept ten bereedtsel der Euangelie van paepse / metten
 schildt des gheloofs / en t'helmet der salighepdt / ende met het sweerdt
 des gheests / 3c.

Dit zijn al noodelijcke conditien van een goetd Chri-
 hem veur al vast in de waerhepdt houde: als oft hy daer in ghegozdt
 ware: en soo niet wercken der rechtveerdighepdt en druyghden be-
 cleedt / als met eenen rinch-culder / die van veel maelgien in een ghe-
 vlochten is: Ende soo bereedt tot het beleuen vart hepligh Euange-
 lie / als die gheschoept staet / bereedt om te gaen. Ende met de vastig-
 hepdt des gheloofs / soo teghen alle kettersehe en dupuelsehe vierighe
 schichten en tentatien hem wapenende / als oft hy met eenen schildt
 our-deckt ware. Ende soo sijn hoofdt / en siele salighepdt in als be-
 weerende / als oft hy met eenen helm oft storm-hoedt bevizdt stou-
 de. Maer / want eenen vromen rampignoen / niet alleen weer-bie-
 dende wapen en moet hebben / maer oock die selue slaghen leucen /
 en den vbandt aen-ballen magh: soo moet hy oock met het sweerdt
 vande ghetroutwe hulpe en vstandt des **H.** Gheests veur-sien we-
 sen. Ende oock bouen al dit / goede hulp hebben in sijnen noodt.

C Bouen dese wapenen / soo hebben wy drij hulpen / al-hier in d'ant-
 woorde ghestelt / te weten / de gratie Godts: Vrijen wille: ende v-
 standt der engelen. Onder de gratie Godts / werdt verstaen en be-
 grepen / al de hulpe / die wy van Gode crijghen / teghen de vbanden
 onser salighepdt: het zij deur de **H.** Sacramenten / t'zij deur ons ghe-
 bedt / het ghebedt der **H.** Kercke / der Heplighen inden hemel / ende
 haer-lieder verdiensten: oft oock in wat maniere dattet zij / dat ons
 Godt troost / helpt / oft verlost: volghen t' segghen vanden Propheete
 Dauid: Domine, quid multiplicati sunt, &c. Tu autem susceptor *Psal. 3.*
 meus es: **O** Heere / hoe seer zijn sy vermenighbuldicht die my quel-
 len! Hoe vele staen der teghen my op! Vele segghen tot mijn siele en

van my : hem en staet gheen saligheydt oft verlossinghe van sijnen Godt te verwarchten. Maer ghy/o Heer/zijt mijn toeberlaet / ende die my ontfanghen sult : ghy zijt mijn glorie/ ende die my t'hoofdt op-houdt en verheit. Op een ander plaats seyt hy: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo; consolationes tuae sanctificauerunt animam meam: Maer de menighe dcr droefheden mijns herten / soo hebben oock v menigherlepe vertroostinghen mijn siele verbljdt.

Soo ick dan te beuren seyde / de hulpe der gratie Godts is menigh- vuldigh / soot hem bequaemst dunct / naer den eyfely des noodts/ ons deselue te verleenen : deur wat middel dattet zy/ datmen die inde V. Kercke pleeght te becomen. Van dese gratie seght S. Paulus: Omnia possum, in eo qui me confortat: Ick vermaght al in hem die my versterckt. En daerom / soo hy dickmael ghebeden hadde / dat hem de quellinghe des vleeschs soude afghendimen werden/ creegh hy deur antwoorde: Het zy ende het is v ghenoegh/ Paule/dat ghy mijn gratie hebt: want de deughdt en Godts cracht werdt in cranckheydt volbraght. Soo heest hy hem / dat nuer is/ selue in sijn cranckheydt ghegloriet ende verheught: om de gratie wille/ die hy daer by/ ende wyt die oorsaecke der cranckheydt creegh. Ick sal/seyt hy/my gheerne in mijn cranckheden verheugen/ op dat de cracht Godts in my woonde. Cum enim infirmor, tum potens sum: Want als ick cranck ben/dan word' ick vrome. Dit selue seght den heylighen bisschop en leeraer Ambrosius: Christiana infirmitas, fortitudo est: De Christelijcke cranckheydt/is sterckte. Ghelijck oft een kleyn kindt / t'elkenst alst in noodt soude wesen / terstondt gheholpen wierde van eenen vromen man / (die dat kindt te bewaren hadde / en te beschermen) stercker soude zyn in eenighen aen-schoot/ dien man te hulpe hebbende/ dan alst alleen waer / sonder oock eenighe teghen-spoedt: Alsoo ist met ons: deur de deur-comende / bystaende/ende toe-comende gratie en hulpe Godts. Soo dat wy meer winnen in onse cranckheydt / met Godts gratie versterckt worden/ dan dat wy sonder de gratie des Heeren connē in alle onse cracht/ wijsheydt / en vermoghen. Daerom seght S. Augustijn seer wel: Homo tunc peccatis vincitur, dum viribus suis iuste viuere conatur, sine adiutorio liberantis gratiae Dei: Al-dan wordt den mensche deur de sonde verwonnen/ als hy deur sijn eyghen macht oft vermoghen/ meynt rechtveerdelijck te leuen / sonder de hulpe van Godts gratie/ die hem helpen en verlossen moct. Maer die de gratie Godts waer nemt/ eerst deur welke hy ons mede deur-comt / ende dan daer hy ons mede vervolghens bystaet/ende die niet en verlaet/die is onwin-nelijck. Soo Sint Jan Gulde-mondt betuyghet: Gratia Dei inui-

Psal. 93.

Philip. 4.

Ambrosius.
25.Augustinus
super epist.
ad Rom.Chrysost. su-
per Genes.

De effect: De gratie Godts maect den mensche onuerwinnelijck. En noch meer: Gratia Dei murus inexpugnabilis: De gratie Godts is als eenen muer oft veste/ niet om verwinnen. Daerom seyd den cloecken ende wel-ghemoedden Christus / metten Propheete David: Si constant aduersum me castra: non timebit cor meum: *Al Psal 26.* stonder eenen leggher teghens my / soo en sal mijn herte niet verlaest wesen. En al stonder eenen strijdt teghens my op: soo sal ick inden Heere betrouwen.

D De tweede hulpe hier gheuoemt / is den Vrijen wille. Deur den welken (soo wy int veur-gaende Capitel gheseyt hebben) met Godts hulpe en gratie / wy het quaedt laeten en schouwen moghen / ende t'goedt doen. Soo dan/aen-ghesien dat onsen vbandt / wie hy is / ons niet hinderen en ran / het en zij niet onsen danck en vryen wille: Soo ist seker / dat den vryen wille met Godts gratie gheroert ende gheholpen / een goedt corselet / oft harnasch is / ter prouue ghemaccht / om ons teghen alle quade aen-stooten / ende op loopen te beschudden: ende om schet-vrij te staen / in ons vbandts teghenwoordigheyt. Soo dattet del-haluen waerachtigh is / dat S. Jan Gulde-mondt seght / ende houdt staende: Nemo leditur, nisi a seipso: *Chryso.* Niemandt en wortter ghequetst / dan van sy seluen.

E Van de vryheyt des wils / cracht / ende bediedt des hamers / die sy in de handt heeft / siet vzeeder int rlij. Capitel: daer vande vry crachten der sielen verhandelt wordt.

F De derde hulpe teghen onse vbanden / is Engelsche wacht. Van dese sullen wy int nac-volghende Capitel eyghentlijck spraken: upt oorlaecke / dat den dienst ende by-standt onser goede engelen / wel een Capitel besunder vereyschen: tot beter kenniss / van soo groote wel-daedt / die ons van Godt daer deur gheschoncken wordt. *Goeda engel; III. Hulpe.*

Ghebedt om hulp inden gheestelijcken strijdt.

 Wy hebt gheseyt / o ialoers lief-hebber onser sielen / Die met my niet en is / die is my teghen: Ich wil mijnen voet byden uwen stellen / want ghy eenen stercken helper zijt. Sterckt mijnen wille / verleent my v gratie / ende wilt my aen mijnen goeden engel bevelen: soo en magh my noch weerelt / noch vleesch / noch helle deren. Amen.

C A P. XL.

*Wat doet den Engel meer, t'onser hulp en verstercken?
Hy verschoont veur den Heer, ons ghebedt en vvercken.*

Dienst der
goede En-
gelen.

Itdts dat de braghe en antwoorde alleen van de en-
gelen spraken/soo sullen wy hier by brenghen t'ghene
dat den dienst en hulpe der engelen t'onse-waert aen-
gaet. Te meer/ om dat menighe menschen niet vele
binnen den iaere daer op en dencken / noch eens / by
auonture / binnen hun leuen haeren goeden engel te
hulp roepen: t'welck een groote onbekentheydt is / ende schadelijck
in soo sorgelijcken strijdt.

Den **H. Leeraer S. Hieronymus** begrijpt in een sententie / het
principale dies aen-gaende: ende vermaent ons niet eenen / tot een
groot waer-nemen ende danckbaerheydt veur Godt / ende veur on-
sen goeden engel. Hy seght aldus/wel weerdit in alle **C**hristene her-
ten te duchten: Magna dignitas animarum, vt vnaquaque habeat ab
A
o:u natiuitatis, in custodiam sui, angelum deputatum: Het is te teer-
ken van grooter weerdigheydt / en edelheydt van onse sielen: dat elck
van die / van des gheboortens ocspronek al eenen engel heeft / van
Godt tot haerder bewaernisse toe-gheschickt. Dit versterkt ons on-
sen Saligh-maecher selue / als hy soo gronwelijck bevat dat men de
clepne kinderen gheen quaedt exempel en soude gheuen / noch ont-
stichten / oft eenigh onghelijck doen. Soo seyt hy: Angeli eorum in
caelis semper vident faciem patris mei, qui in caelis est: Daer-lieder en-
B
gelen inden hemel/sien altydts het aen-schijn mijns vaders / die in-
den hemel is. Als oft hy segghen wilde: De engelen/die de kinderen
van Godt toe-gheschickt zijn / tot haer-lieder wel-vaert en bewaer-
nis/die zijn oock niet eenen altydts in Godts t'ghenwoordigheydt/
ghereedt om ouer v te slaghen/ en recht van Godt te versoeken / en
tafsondt te wycken / ist dat ghy de selue clepne kinderen onghelijck
berghyt. Dit gheeft oock **S. Paulus** te kennen/als hy seght: Nonne
omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi, propter
eos, qui haereditatem capient salutis? Zijnt niet al ghedienstighe / en
behulpfamighe gheesten / ter hulpe ende dienst ghelonden / veur de
ghene die de r'sue der eeuwigher saligheydt ontfanghen sullen?

Hieronym.
super Matt.
lib. 3.

Math. 18.

Hebr. 1.

Dienst der
engelen,
van vvaer
hy begint.

Desen dienst der engelen beghint vande gheboorte van elck men-
sche/ tot dat hy is daer hy eyndelijck ende eeuwelijck bliuen sal/helle
oft hemel. Soo langhe het kindt in sijns moeders lichaem is / soo
wordet bewaert van des moeders goeden engel, Ende al is den men-
sche

Ecquâ aliâ nobis ope custos Aliger adstat?
Acta Deo, nostrâsq; preces, patronus adornat.

Wat doet den Enghel meer, tot ons hulp, en versterken?
Hy verhoont door den heer, ons ghebed, en gheværken.

Quell' aultre assistance, Nostre insuffisance, De l'Ange reçoit?
A Dieu il presente, L'oraison seruente, Et tout oeuvre écrit.

sche quaedt/ nochtans en woꝝdt hy noimmermeer van sijnen goeden engel in dit leuen verlaten.

Der engelen dienst is principalijck in d'ij dinghen ghelegghen. Ten Goeden
eersten/ sy zijn ons bewaerders en leydl-mannen / gheduerende desen
wegh ons leuens. Ten tweeden/ gheuen ons goeden raedt/ ende hel-
pen ons in ons ghebedt/ ende goede wercken. Ende ten derden/ sy be-
schermen ons teghen al dat ons hinderen moght. engel
leydtsman.

Dant eerste hebben wy een schoen figure int oude Testamēt / van I. Dienst
den engel / die deur t' bevel Godts / t' volck van Israel deur de wil-
dernis leydde / tot dat sy int landt van belofte quamen. By nachte
een groot licht veur dragende/ al-daer sy gaen moesten: en by daghe/
teghen de hitte der sonne / met een wolcke beschuddende : oock soo
veur gaende / alst tydt was op te trecken : en staende/ alst tijdt was
legghet se slaen: dat volck Godts in als helpende ende beschermende.
Dat wast dat Godt Moyses beloofde: Ecce, ego mittam angelum
meum: Siet/ ick sal mijnen engel seiden / die v veur gaen sal / en die
v beware opden wegh: ende v in-leyde totter plaats/ die ick v bereydt
hebbe. Wat moghten wy claerder bediedt hebben vant officie / ende
dienst van onsen goeden engel : dat hy ons oock soo doet in onse reyse
ons leuens/ deur dese wildernisse / tot dat wy comen ter placcke hier
bouen/ die ons Godt bereydt heeft? Exod. 14. 6.
23.

C Hooꝝt nu/ hoe wel dat oock desen goeden dienst/ in de gheheele hi-
storie van Tobias / veur ooghen ghestelt woꝝdt: soo int ghenesen
vanden blinden ouden Tobias/ als int leyde/ dienen/ beschermen/ en
ghelondt t' huys bzenghen vanden ionghen Tobias / sijnen sene.
Welcke hy al selue seer dankelijck aen sijnen vader verhaelt / als
hy vzaegghde/ en soꝝ gh'buldigh was / waer mede sy dien ionghelinc
(soo sy noch niet en wisten dattet den engel Raphael was) sijnen goe-
den en ghetrouwen dien: st' b' st' souden moghen verghelden/ oock met
de helst van al haer lieder goedt / kennende dattet noch vele te luttel
was. Soo verhaelt den ionghen Tobias aen sijnen vader/ al de wel-
daden/ die hy van Raphael ontfanghen hadde/ aldus: Vader / hoe Tob. 12.
sullent wy hem al verghelden? Hy heeft my ghelondt gheleydt/ ende
t' huys ghebraght : hy heeft het ghelddt gaen ontfangen/ daer ghy my
om sondet tot Gabelum/ ende al mijn saecken siet wel besozght: hy
heeft my een huyl-vrouwe doen hebben : en heeft den boolen vbandt
bedwonghen/ aen haer niet te comen : hy heeft haer ouders groote
F vziendtschap en blydtschap aen-ghedaen. Ende my heeft hy/ opden
wegh/ vant verkinden des vischs bewaert/ ende verlost. V heeft hy
t' licht des hemels wederom doen sien : en wy zijn deur hem niet al-
derlep goedt verbult/ ze. Dus verre Tobias.

Hoe ist mogghelijck dat iemandt claerderen spiegel moght wens-
schen/

sehen/daer hy in sien moght/wat al goeden dienst/dat sijnen goeden engel hem daghelijcks doet: dan int aenmercken van al die verhaelde diensten en wel-daden van Gaphael tot haer-liederer behouue?

Matth. 2.

Soo heeft den engel oock Joseph comen werken / en waerschouwen de vlucht naer Egypten te nemen/ende t'perijckel te schouwen/met Maria en Iesus. Siet eens/Iesus selue/Coninck en Heere v engelen/en Maria coninghinne des hemels/het ben oock willen op den wegh van dit leuen / den dienst der engelen ghebruycken. Hoe wel dat Christus gheenen eyghenen engel ghehadt en heet / soo wy doen: midts dat hyt niet van doen en hadde. Want/hy was/ soo de gheleerde spreken/ *Comprehensor, licet etiam viator: dat is/De glorie en eeuwighe salighepdt versekert aen sy seluen hebbende: niet als eenen puren gangher daer toe wandelende / soo wy al doen/ om die te krijghen.* Den seluen engel heeft Joseph oock in Egypten vermaent/ alst nu tijdt was wederom te keeren naert Ieudtsche landt/ Herodes de moordt ghesteken zijnde. Alsoo heeft den engel de Apostelen upt den karcher ghelepydt: en daer naer namentlijck S. Peeter verlost.

Act. 5.

Act. 12.

Goede engel berader ende hulper.

II. Dienst.

Den tweeden dienst der engelen is / als sy ons goeden raedt gheuen/vant quaedt waerschouwen/t verstantd berlichten/den wille in t' goetd verstercken/t herte tot deuotie en liefde ontsteken: ende soo boozden in al dat onser siele en lichaem wel-vaert aengaet / helpen en boozderen. Vp-sonder als sy ons ghebedt en goede werken / veur Godt op-offeren en verschoonen / met haer-lieder ghebedt ende tusschen-spreken by te voegghen. En alsoo ons wieroock/twelck in d'ooze niet schoon noch bevalligh en is/ met haer-lieder vierighepdt ontstekende/en als in gulden wieroock-baten Gode op-offerende. Dit heeft aen S. Jan veropenbaert gheweest/onder vele andere dingen. Daer oock staet / dat het wieroock/d'welck d'engelen offerden / de ghebeden der Heplighen waren.

Apoec. 8.

Alsoo seyde oock Gaphael achter-naer tot Tobias/wat dienst dat hy in sulcks ghedaen hadde / eer hy tot haer-lieden ghecomen was: Quando orabas cum lacrymis: ego obtuli orationem tuam Domino: Als ghy waert biddende met tranen: soo hebb' ick v ghebedt Gode op-gheoffert. Jae de engelen bidden selue oock veur ons/ ende veur steden en landen/daer sy van Godt last ouer hebben/om die te bewaren. Aldus bidt den engel veur Jerusalem / by den Propheete Zacharias: Domine exercituum, vsquequo tu non misereberis Hierusalem, & urbium Iuda, quibus iratus es; iste iam septuagesimus annus est? O Heere Godt der heit-crachten / hoe langhe sult ghy noch vertoenuen/van Hierusalem/en de steden van Juda/daer ghy op vergramt zijt/ghenadighepdt te toonen? En siet/het is nu het seuentigste iaer.

Tob. 12.

Zach. 1.

Den derden dienst die ons de engelen doen/ is desen/dat sy niet al-

leert

Fleem ons en beschermen en beweren teghen al dat ons hinderlijck is / soo wy gheseyt hebben / maer oock teghen onse vbanden veur ons verchten / en ons helpen. Eenf-deels hebben wy dit claerlijck in t'ghe-
ne dat den **Prophete David** seght : Angelis suis mandauit de te; vt custodiant te in omnibus viis tuis: **Godt** heeft sijne engelen last van v ghegeuen : op dat sy v bewaren in al uwe wegghen : dat is / in al v laecken. Sy sullen v in haer-lieder handen draghen / op dat ghy by auonture uwen voet nergghens aen enighen steen en stoot. Deseu dienst hebt ghy noch bouen gehoozt / int volck van **Israel** te beschuden teghen alle quaedt: en oock in **Tobias** / vanden visch / die hem in-varen en verkinden wilde : t'welck het quaedt op-stel des vpadts beteeckent / daer ons onsen goeden engel daghelijcks af bevizjdt / op dat hy ons deur de sonde niet en verstinde / noch oock lichamelijck en deere. Maer een besunder maniere van beweren ist / als de goede engelen oock teghen onse vbanden strijden. Dit wierden de **Egypte-naers** gheware in de roode zee / tot hulpe en veur-drel vant volck van **Israel** / die sy tot inden droogghen grondt der zee dapperlijck ver-volghden: soo riepen sy tot elckander: **Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis, cōtra nos: Laet ons van Israel vluchten: Want den Heere** vercht veur haerliedert teghen ons.

Goeden engel beschermmer. III. Dieck. Psal 90.

Een wonderlijcke hulpe en beschermien is gheweest veur die van **Hierusalem** / als eenen engel op eenen nacht hōdert en vijf-en-tacht-entigh duysent mannen van **Zennacheribs** volck versloegh. De drij **Jonghelingshen** zjn oock int middel vant **foznais** in **Babilonien** / deur den engel bewaert gheweest : den engel int midden vant vier- met hen-lieden drijen / **Godt** louende ende danckende. Soo heeft oock **Judith** / dienst / hulpe / en bewaernisse / van haren goeden engel ontfanghen: t'welck sy oock wel bekend heeft / als sy wederom in de stadt van **Bethulia** quam / opentlijck belijvende aldus: **Viuit Dominus: quoniam custodiuit me angelus eius : Den Heere die leeft / moct ghedanckit wesen: want soo waer als hy leeft / soo heeft my sijnen engel bewaert. Den engel heeft de muypen der leeuwē ghesloten : en Daniel ghespijst deur Habacuc / en Habacuc byden haere wederom ghedraghen / daer hy hem op-ghenomen hadde. Den goeden engel heeft aen **Agar** de maerte van **Sara** / een fonteyn ghetoot / en haer met **Amahel** haer kindt gheslaect / en vander doodt bevizjdt. **Josue** heeft int veldt enen engel sien staen / met een bloot swardt / tot sijn- der hulpe teghen sijne vbanden. Deur t'ghebedt van **Heliscus** heeft sijnen knecht den bergh vol peerden ghesien / en vierrige waghens / als een meerder heyr van vrienden dant van vbanden was. Soo heeft **Judas Machebeus** veur hem sien gaen enen engel int witte gheleedt / met gouden wapenen / met een lantrie inde handt / ende die**

Exod 14.

4. Reg. 19.

Daniel. 3.

Indiib 13.

Daniel. 14.

Genef 21.

Josue 5.

4. Reg. 6.

2. Mach. 11.

selue

selue swackelijck in de lucht roerende/als ghereedt om verhten: want hy hadde Godt om alsulcke hulpe ghebeden.

2. Mach. 3.
Heliodo-
rus gegee-
felt.

Wat willen wy wonderlijcker exempel van engelsche hulpe hebben teghen onse vyanden / dan dat grouwelijck traeteren en straffelijck slaen van Heliodorus/ deur d'engelen gheschiedt? Want als hy den schat des tempels meynde te roouen: soo isser inden tempel eenen engel te peerde ghecomen / seer vreeselijck/ costelijck ghecleedt / met gulden wapenen: ende t'peerdt heeft beyde sijn veurste voeten Heliodoro op de borst gheslagghen: en terstondt zijnder twee ander engelen/ in ghedaente van twee schoone iongheren costelijck verriert/ ghecomen / ende hebben Heliodorum van beyde syden ghegeeffelt / sonder op houden: hem vele quitsen en wonden gheuende. Heliodorus viel ter aerden: sijn volck ontliep hem: ende in groote duysternisse/ hebben hem die selue twee ionghelinghen in eenen sitel gheset/ en soo uypten tempel ghedragghen. Ende alsoo / hy die te beuren met vele paigen en rapailge/ met groote macht en iacht van trauwanten/ halbardiers / en dienaers / inde thersozie des tempels verwaendelijck ghecomen was: die wierdt nu upt-ghedragghen / sonder hulpe van sijn volck / men wiste niet hoe / deur de wonderlijcke handt Godts: die soo claerlijck ouer hem was blijkende.

Act. 12.

Soo heeft den engel Herodem gheslagghen: dat hy vande lippen ghyten is gheweest / om dat hy hem als Godt liet vanden volcke aen-roepen: sonder Godt de glorie toete schijuen.

Daer zijn ontallijcke sulcke exempelen en ghetuyghenissen in de H. Schryfture/ ende Historien der H. Kercke / als oock int leuen der Heylighen / vanden goeden dienst en hulpe/ die onse goede engelen ons zijn doende. Soo dat sy ons niet en verlaeten/ in doot en in leuen / tot dat wy comen in het eeuwighe leuen. Des-haluen hebben wy het exempel t'welck ons Christus in Lazarus ghestelt heeft: wiens siele vanden engel tot inden schoot van Abraham ghevoert is gheweest: t'welck de plaetse was Limbus Patrum ghenamt: dat is/ Het veur-ghelicht der hellen: Al-waer de oude vaders/ Patriarchen/ Propheten/ en al die wel storuen/ voeren: tot dat Christus die selue verlossen soude/ ende met hem ten hemel op-leyden / soo hy in sijn hemel-vaert ghedaen heeft. De sielen die int Daghe vier gaen/ die worden daer van haer-lieder engel vertroost: en oock somtijds deur haer lieder ghebeyden ende t'ghebeyden der H. Kercke / en hulpe van hun eyghen vrienden/ te cer ontflegghen / ende met blijdschap ter eeuwigher ruste en glorie/ vande selue goede engelen ghedragghen.

Luc. 16.

Wouen al desen dienst ende by-standt / moghtmen noch wat anders bemercken. Te weten: op dat wy van d'eeuwighe verdoemenis/ ende veur al/ vant af-scheyden van Godt / ende van onsen goeden

den engel / ende van al t'heyligh gheselschap moghten bezyjdt wo- Onsen
 den: niet alleen en doet onsen engel al dese goede diensten / die wy nu goeden en-
 int langhe ghehoort hebben / maer dat meer is / hy schijnt ons oock gel vve-
 teghen te staen en te straffen / als wy niet schoonighcydt niet te ghe- der faet
 segghen en zijn : liever dan wy hier nae-maels souden ghestraft ons, in ons
 worden / sonder onse bate / oft eenigh verschoonen . Daer van heb- quaedt.
 ben wy een figure in Balaam : als hem den engel in sijnen quaden Numer. 22.
 wegh / en quaedt beur-nemen / oock met een bloot sweerdt teghen
 gheslaen heeft : en deur den mondt der eslinne hem ghestraft heeft.
 Soo doende / en laet onsen goeden engel niet achter / van al dat ons
 moght verhoorden: int goedt beschermende van alle quaedt : ende
 oock ons teghen- staende in ons quaedt beur-nemen.

Alle dese goede diensten wel bemerkende / staet ons nu te sien /
 wat wy daer veur / onsen goeden engel schuldigh zijn. Alder-eerst
 groote eere / in alle plaetsen : principelijck latende quaedt te doen /
 ten minsten upt eerbaerhejdt van sijn teghenwoordighcydt: soo ons
 S. Hieronymus seer wel vermaent. Ten anderen / daghelijcks
 danckbaer zijn : ende veur al/sijnen raedt volghen. Dit beveelt ons.
 Godt/als hy Moyses aensprekt / naer dat hy hem d'officie des en-
 gels verlaet hadde : soo seyde hy daer by / wat men des-haluen ten
 op-sien des engels doen moeste / waer in ons officie t'hem waerts/
 seer wel beschreuen staet. Aldus sprak Godt tot Moyses : Obserua Exod. 23.
 eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes : quia non di-
 mittet, cum peccaueris : Et est nomen meum cum illo : Slaet uwen
 engel wel gae / ende acht hem groot: hoozt naer hem / ende zyt hem
 ghehoorzam: noch en laet v niet duncken / dat ghy hem cleyn-achten
 mooght (by auonture om dat men hem niet en siet) want/zijt verfe-
 kert/als ghy soadighen sult/hy en sal v niet onghelstraft laten / noch
 soo laten heuen gaen: Ende mijnen naem (mijn maght) die is met
 hem. Al oft hy segghen wilde: Ick stelle hem in mijn plaetse: ende ist
 laecke dat ghy hem versmaedt : soo sal icht nemen / als oft ghy my
 versmaeddet. Maer ist dat ghy sijnen raedt volghy / en al doet dat
 ick v deur hem segghy / soo sal ick v mede zijn / en vpaend van alle v
 vpaenden : ende ick salse quellen die v quellen.

Van dese hulpe ende wacht der engelen / soo sprekt S. Bernard:
 Benignus es Domine, qui non es contentus nostra fragilitate muro- Bernard De
 rum: sed ipsis hominum custodibus angeli: cam custodiam supponis: angeli.
 Orly/hoe goedertieren Herre zyt ghy : dat ghy niet te vreden en zyt/
 met de cranckhejdt van onse vesten en mueren : (t'zij gheestelijck oft
 lichamelijck) maer by de wachte der menschen/stelt ghy oock engel-
 seche wacht. Daerom seght hy noch meer / aldus : Quoties ergo
 grauisima cernitur vrgere tentatio, & tribulatio vehemens immine-

re, inuoca custodem tuum, directorem tuum, adiutorem in opportunitatibus: Daerom / seyt hy / alsoo dick-mael alsker eenighe swaere beooringhe tot sonde/ oft eenighe gheweldighe tribulatie ouer-romt/ ende v benauwt/ aen-roeyt uwen bewaerder/ uwe leydsman/ uwen hulper in allen noodt ende aen-steen. Want/ hy en slapt niet/ noch en woerdt niet slaperigh/ al ist dat hy veur eē wepnuigh tijds v schijnt te verlaten/ ende niet by te staen.

Och/ seyt hy/ wat een reuerentie ende weerdigheyt tot uwen engel behoorde dat woerdt in v herte te storzen en te yenten / als ghy hoort: Angelis suis Deus mandauit de te: Godt heeft sijnen engelen v. voken en belast/ van v te bewaren. Daerom/ in alle plaetsen/ in alle hoeken/ doet uwen engel cere aen. Ende siet toe/ dat ghy niet soo stout en zijt/ ict in sijn tegen-woordigheyt te doen/ dat ghy in mijn ysentie v soudt schamen oft vzeelen te bestaen.

Psal. 90.

Bernard.

Daerom seght oock seer wel Sinte Bernard / in deser maniere: Simus deuoti, simus grati, tantis custodibus: redamemus eos, quantum possumus: ipsi enim amant nos, quia nos Christus amauit: Laet ons deuoot/ gheneygh/ en danckbaer zijn/ tot soo goede en ghetrouwe wachters en bewaerders. Laet ons die wederom beminnen: want sy ons soo lief hebben/ om dat ons Christus bemint heeft. Laet ons die groote affectie/ en toe-ghedacntheyde draghen / als hopende eens met hen-lieden / mede-bozghers/ in-woonders / ende mede-erghenamen te worden/ int Gijcke der hemelen.

Och / hoe luttel denckt hier menigh mensch op! Jae hoe vele/ niet alleen en laten den eenen dagh veur/ den anderē naer/ maer oock gheheele maenden en iaeren veur-by gaen/ sonder haer-liederen goeden engel eens te groeten/ te bedanken / oft oock te bidden om hulpe! Jae dat meer is/ ducht ick/ vele menschen/ oock Christenen/ nauwelijcks binnen hun leuen eens en dencken oft weten / dat sy van Godt sulck een goede wacht en hulpe / sulck eenen goeden engel ontfanghen hebben.

Ende nochtans/ alst al wel bedacht ware/ hoe wel soudet henlieden te passe ende te stae comen/ int steruen / ende in haer-lieder oordeel/ dat sy haers engels goeden raedt ghevolghyt hadden: en dat sy veur sulcks in dien aldermeesten ende uystersten noodt/ troost / veur-spraak/ ende hulpe vanden seluen moghten berreyghen.

Drucke-lijcken staet der verdoemde int oordeel.

Anderse/ elck gae in sy seluen / ende pepse/ wat een benauwde/ mistroostighe/ en hardde saecke dattet zijn sal/ veur de sulcke / die desen bystande en goeden dienst der engelen niet en sullen in tijds waerghenomen hebben! als sy sien ende metter daedt lijden sullen moeten/ dat sy niet alleen van alle menschen / van alle engelen en creaturen/ en sullen verlaeten worden: maer dat selfs haer-liederen goeden engel/

engel/ hunnen protecteur/ aduocact/ deur-spraec/ en ghetrouwsten
beschermer haer al- dan sal verlaeten: Jae/ dat meer is/ des rechters
stranghe sententie ende hardt vonnis sal goedt houden/ verstercken/
ende dief-weghe den seluen mede verwysen ende verdoemen / die hy
binnen dit leuen in sijn directie ende bewaernis ghehadt heeft. Och/
hoe hardt (seggh' ick noch eens) hoe bitter werdt dat!

Daerom/ laet ons in tijds onsen goeden engel eeren/ dienen/ bid-
den/ danken/ ende bouen al/ gheheozsaem zijn: soo sal hy ons hulpe
zijn / nu in dit allendigh en sozghelyck leuen / ende in ons upterste.
Het welcke wy al niet beter en conuen ghedoen / dan soo wy doen
souden/ waert dat wy hem altyds by ons saghen. Laet ons dan nu
soo doen : want dat wy hem sien oft niet en sien/ dat en gheeft noch
en nempt : wel wetende dat hy by ons is / ende al ons doen en laten
gade slaet/ van sijn officie weghe.

Ghebedt tot onsen goeden Engel.

 Deplich engelich gheest / my van Gode toe-gheschickit/
wilt my van alle quaedt bevrjden / ende mijn cranck ghe-
bedt/ ende clepne drughdt deur Godt verschoonen : op dat
ick de pelgrinagie mijns leuens volbraght hebbende / deur
uwe hulpe int hemelste Jerusaleim met v magh verbljden.
Amen.

C A P. X L I.

*Wats ons ter handt, en t'huys, teghen al dat ons let?
Veur schild, het heylig Cruys: veur suveerd, eē cort gebedt.*

Tvvee ghereede vva-penen der Christenē.

En mensche die vele vbanden heeft / ende dirck-mael A
onbeurkens besporenghen wordt / die moet hem dra-
ghen als een soldaet / noimmermeer sonder wapen oft
gheweer. Ende al ist dat hy niet altydts al syn wa-
penen euen ghereedt en niet hem en heelt : noch tans
heeft hy altydts syn rapier ende poignart / oft iet anders ouer hem /
daer hy lichtelijck handt aen slaen magh / om hem te verweeren / te-
ghen allen onderwachten aen-scoot.

Dit ist / dat de vraghe vraght: welcke wapenen dat eenen Chri-
stenen mensche altydts ghereedt hebben moet : en die hem ghereedst
zijn / sonder upt-stel / oft langhe dralen en bepepen. Dat zyn dese
twee: Het teecken des H. Cruys / en een cort ghebedt. B
C
D
E
Experientie
leert ons dit: want in donder / blicem / val / quetsse / oft wat dat zij / dat
ons onverschens ende haestelijck op-romt / het zij lichamelijck perij-
kel / oft eenige tentatie des vbrandts ras ouer-romende / ter stont wy
segghen ons / ende maechen een cruys veur ons: sprekende oock een
cort ghebedt: Heere / staet my by: O Heere ontfermt v mijns: O
Heere / helpt ons: O heylighe Maria moeder Godts / bidt veur ons:
oft dergelijcke andere. Soo oock als iemandt gheruwet / oft niet /
hy maecht een cruys / ende die der by staen / segghen: Godt segghere v:
oft / Godt beware v: wel wetende / dat somtijdts de menschen al
gheruwende / al nielende / al snickende / oft in sulker voeghe / haeste-
lijck pieghen te steruen. Dit heeft oock oorlaerke ghegeuen dat de
Dreestie op S. Marcks dagh eenf-deels inghestelt is gheweest / om
die plaghe van haestighe doot daer mede te stremmen.

Durandus
li. 6. ca. 103.

Theodor. li.
3. cap. 3.

Ende upt sulcke rustupnie van haest een cruys te maechen / walt
dat selfs Julianus den Apostact / van Christene een tooueraer wor-
dende / en met sijn meesters in een verholen plaetse gheromen zijnde /
om de duyuelen het bloedt der Christenē met seker af-godissche ma-
nieren op te offeren: soo daer die afgrijselijcke gheesten aenguanen /
hy verseycht zijnde / teekende sy seluen ter stont / upt oude ghe-
woonte / met een teecken van t H. Cruys: ende al dat ghedrochte ver-
bloogh op den staenden voet: Wat cracht salt hebben / niet deuotie
ghedaen!

Het teec-
ken des H.
Cruys.

Het teecken des H. Cruys / is het teecken vanden sone des men-
sche / dat is / van Christus / en dcl-volghens / der Christenen: ons die-
nende

Præcipe alexicacon præsens, mala vt obuia pellam.
Cruz formata manu: Precis igneum ac missile telum.

Watò ond ter handt, en thuyd, teghen al dat ond let?
Door Schildt, het heyligh Cruyds; door sweardt, een roet ghebedt.

Contre ces alarmes, De quel baston d'armes, Me doy-ie servir?
La Croix salutaire / Avec la priere, T'en peut garantir.

neude veur een teercken / daer Christus al sijn vaten / instrumenten / ende al dat hem toe-behoort / mede teerckent. Ors oock dieneude / veur wapen en bewerringhe. Met dit teercken belijden wy ons gelooue: soo het mysterie der H. Drijbuldighedyt / als oock t' mysterie der mensch-werdinghe Christi / ende het werck van onse verlossinghe aengaende.

De cracht vant teercken des H. Cruys / comt uyt het waerachtigh Cruyce Christi / en dat uyt Christo selue / die aent Cruys ghestooren is. Den vyandt / als eenen hondt / onthiet den stock / iae oock de schadulwe vanden stock / daer hy eens mede ghetarckt en outhaect is ghe- werck. Dit teerckenen metten cruyc / is int ghebyrck gheweest / van int beghinsel der H. Kercke / vanden tijde der Apostelen: soo S. Dionysius / Clemens / Tertullianus / Ireneus / Justinus / ende andere oudste schryuers ghetuyghen: bewysende / hoe dat de Christenen al haer dinghen teerckenden met dit saligh teercken: hun eten / drincken / cleederen / werck / saep-stede / zc. gungghen sy uyt / quamen sy t' huys / altydts wast cruys in de weere / ende aldermeest als sy hun tot bidden / biechten / misse oft sermoon hoozen / ende sulcke kerckelycke oeffeninghen beghauen: ende alsoo behoordet noch met ons altydts te wesen.

Oudt ghebruyck van t'H. Cruys.

Dat de letteren dit teercken des H. Cruys niet en achten / wy achten noch veel min hun segghen en schimpen. Dat sy (soet hun lust) spotten / en segghen dattet nergheus toe oorhoort oft nut en is / dan om de vliegghen wegh te iagghen. Laet al gecken: maer en laet daerom niet t'selue te erren / en te werck te stellen. Want het is soo sy segghen / maer anders dan sy meynen / een seer bequaem instrument / om de vliegghen vant aenlicht te verdriven: de hellsche vliegghen / wel verstaende / daer Beelzebub den Prince af is. Want Beelzebub is te segghen / Rex. muscarum: Coninck / oft heere der vliegghen.

Kerkeren schimp, niet achtens vveerd.

Den tydt en den dagh sal eens comen / dat dit teercken inde locht claer blijcken sal / als Christus ten oordele sal comen. Al-dan sulden de vyanden des Cruys Christi / confuys en beschaemt worden: ende ter contrarie / grootelijck verdroost / verblijdt / en versterkt / als de ghene diet ghe-cert / bemint / ende ghebyrckit sullen hebben in haer leuen. Laet ons dan meer aen-sien / watter ten dien tijde en daghe om-gaen sal / dan wat men nu al seght.

Hebt dit teercken des H. Cruys altydts ghereedt / als v ict ouercomt / ende ghy sulter bate by vinden. Hoozt wat Sinte Hieronymus seyt: Si ingressi fuerint ad te latrunculi per oculos, per apectum Crucis perime illos: Ist dat de dief eens deur v oogghen inclint: te weten / quade ghepypen / quade bevozinghen / ende sulckes als deur de oogghen de sielen pleeght van haer gratie te berooven:

Hieron in Epist.

Deedt

Doodt die (scyt hy) deur het teecken en aenschouwen des **H. Cruys**.
Num. 11. Als oft hy segghen wilde : Ghelijck de kinderen van Israel / als sy
 bande vierighe serpenten ghebeten waeren / ghenesen wierden met
 het op-ghechte metalen serpent te aen-sien (t'welck een figure van
1007. 3. Christus was/ aent cruys opghehanghen : soo hy sy seluen daer by
 vergheleken heeft) heft soo oock v ooghen des gheloofs op/ en aensiet
 den ghecruyften Christum / een teecken des **H. Cruys** maackende:
August. epi. ende ghy sult verlost worden van dien op-loop der diefsehe becozin-
 5. ghen. Daerom seght **S. Augustijn** seer wel tot desen proposte ende
 op de vyaghe wel dienende : *Crux Christi contra fluvium horrendæ*
nequitie est adiuterium singulare : Het cruys Christi is ons een son-
Chrysof. derlinghe hulpe ende toevlucht / tegen alle beverhtinghe der sonden.
S. Jan Gulde-mondt seght aldus : In cruce omnes inveniunt vir-
Damasc. tutem: Int cruys vindt een ieghelijck hulp en cracht. **Damascenus**
 aldus: *Crux Christi, est scutum & arma; infirmorum baculus* : Het
 Cruys Christi / is eenen schildt en wapen : den stock der crancke /
 salighyedt van siel en licham : af-heeringhe van alle quaedt. *Omnium*
 bonorum causa: Ende die ons alle goede saecken gheeft.

Wat willen wy sekerder teecken hebben van bevrijdtsaemheydt/
Exech. 9. **deur het teecken des H. Cruys/ dan de figure van teecken Thau:** Dit
 wierdt opt veur-hoofd der bedroefde en bedruckte/ binnen Hierusa-
 lem gheteeckent: en die wierden al ghespaert en behoeden: en al d'an-
Exed. 12. dere bande slaende handt Godts verdaen. Dit wordt oock gherckt
 vanden slaenden engel in Egypten: die de hupfen der Israelitē veur-
 by gingh / al-daer hy de stijlen ende ouer-hout der deuren met het
 bloedt des lams bestreken ende gheteeckent sagh/ in voyme van een
 cruys. Elck sie toe / dat hem dit teecken niet en ghebycke / noch te
 soecken en zij/ in sijn leuen/ steruen/ en vonnis: soo sal hy hem verblij-
 den/ als ander schrypen sullen/ sonder remedie oft troost. Die desen
 sleutel van t'Parady's niet hebben en sullen / oft dien soo luttel sullen
 ghebyrck hebben/ dattet dan al te soecken werdt/ alst tijdt waere in
 te gaen : die sullen dan eloppen en roepen; maer en sullen niet anders
Matth. 25. hoozen/ dan : *Clausula est ianua. Nescio vos* : De deure is ghesloten.
Luc. 13. **Ick en kenne u-lieder niet: gaet van my.**

D'ander ghereede wapen is/ een royt ghebedt: soo ick bouen seyde.
Cort ghe- En dit en wordt niet gheseyt/ om langhe ghebeden / oft oock korte
bedt crach- dick mael her-haelt/ te misprijlen : oft eenighe comparatie/ d'een
 tigh. teghen d'ander stellende / te maecken : Maer allenlijck / om te
 toonen/ welck het ghereedtste is/ in haestighe op-romende aen-stoo-
 ten onser ghetelijcke vanden/ oft alle andere teghenheydt. Want
 sulcke korte ghebedkens/ als snelle schichtkens / deur vliegghen ter-
Acti. 35. stondt de wolcken. **Zoo de Wyse-man seght: Oratio humiliantis se,**
 nubes

nubes penetrabit: Het ghebedt van die hem verootmoedicht / dat sal de wolcken deur-booren: en ten sal niet op-houden / tot dattet ver-troost worde: noch van daer gaen / tot alder-sondt dattet Godt aensie / met sijn ooghen der barmhertighheydt.

Op sulcke corte ghebedinghen. magh seer wel t'ghebedt des Heeren ghestelt worden: Onsen vader / 3c. Cort en sterck / beweghelijck / en al bilsuptende / dat men met bidden soude moghen wenschen. Ende daerom is het selue ghebedt / soo cort en ghehandigh van Christo ghemaect / om dat wy't al t'samen / cleyn en groot / simpel ende gheleerde / altydts en lichte int ghereedt hebben souden / om daer mede terstondt in de weere te zijn / wat dat ons moght ouer- comen.

B Nu ghelyckmen het **D**. Cruys by eenen schijdt magh ghelycken: **C** alsoo magh men t'cort ghebedt by een sweerd bedieden: soo de art-woorde op dese vraghe upt-wijst. Dese wapen soo ter handt / en is niet qual-ick by dat mes van Joab beteckent / t'welck soo bederckte-lijck aen sijn sijde hingh / dat ment nauws en sagh: en soo constelijck ghemaect (soo daer staet) Qui fabricatus, leui motu egredi poterat, & percutere: Dat het lichtelijck upt rolte ghetrocken worden / ende daer mede slaē / ermen t'verwachte: maer hy gebruycket qualijck.

2 Reg 20.

Laet ons dit altydts ghereedt hebben / en dick-mael wel te wercke stellen: soo sullen wy haest alle arghe-lusten / en haestighe op-loopen van onse vanden weder-staen sit af-keeren. Sulcks plegghen die heplighe mannen in Egypten te doen: soo **S.** Augustijn ghetuygh / schryuende tot **Proban.** Dus behielp hem **S.**inte Petter / als hy on-uerdens begoft te sincken op zee / als hy de gheweldighe winden en baren sagh rijzen / ende hem op-comen: Domine, adiuua me: **O** Heere / helpt my. Soo rlepen oock met haeste de Apostelen al te samen tot Christum int schip gherustelijck slapende / alster al scheen verloren te gaen: Domine, salua nos: perimus: Heere / helpt ons / wy ver-gaen. Laet ons oock soo doen / ende wy sullen ons verwonderen / vande haestighe hulpe en verlossinghe / deur Godts by standt: ghe-lijck **S.** Antonius terstondt verlost zijnde / al meyde hy dat den Heere verre van daer was / vier cenen tydt.

August. ad
Probam.

Marc 14.

Math. 8.

Ghebedt in allen noodt en perijckel.

O Et ongheluck vlieght / ende de perijckelen in siel en lichaem zijn sonder ghetal: **O** Heere / helpt my upt desen noodt: ende wilt my met v hepligh Cruys beschermen: op dat ick van allen teghen-spoedt ontsagghen zijnde / v met gheruster her-ten en sinnen dienen magh. An. en.

CAP. XLII.

Noemt der vijf Sinnē coor, die ons soo veel spels maecken.
Sien: riecken: en ghehoor: ghevoelen: ende smaecken.

Der vijf
Sinnen
quettē en
beternisse.

Et is een wonderlijcke saeckie bande vijf sinnen: ende daerom roert de vraghe wat van sulcks / midts segghende daer by: *Die ons soo veel spels maecken.* Ende het is inder waarheydt alsoo. Naer den val van Adam / zijn onse sinnen alle vjue soo verdracpt ende ontstelt / dat / die ons van Godt ghegeuen waeren / tot behulpsaemheydt / en meerder bequaemheydt / om hem beter te kennen / beninnen / ende te dienen / die zijnt nu die ons meest spels maecken ter contrarie. Soo dat seer selden / oft nimmermeer / de mensche in eenighe saeckie hem mis-gact / ende Godt verbelght / oft daer en is een van de vijf sinnen / ende somtijdt s meer dan een / inde wecre.

Ioan. 9.
Vijf portalen.

Des haluen moghen wy dese vijf sinnen seer wel ghelijcken by die A vijf portalen oft inganghen van die wateringhe / daer alle soozten van siecken laghen binnen Hierusalem. Want wie met eenighe sonde besinet is / men sal binden (ist dat men wel soeckt) dat hy in een van dese portalen licht: oft int ghehoor / oft int ghesichte / oft int ghevoelen / ende soo voorts. Dit zijn oock als vijf poozten van onse B se stadt / die wy in ons seluen van Godts weghe te bewaren hebben: C deur welcke van die dat den vbandt in coint / hy doodt onse siel / ende bersoft de stadt. Ach / arme menschen dat wy zijn! Dit zijn oock D die vijf paer ossen / die altydts te her-proeuen zijn: en menigh mensche soo berommert houden / dat sy om dief-wille ontlegghen / ten auondt-male ende ter byuploft des eeuwighs leuens te comen: soo ons die parabole int Euangelie verclaert.

Luc. 14.
Vijf paer
ossen.

Dit zijn Quinque Satrapæ Philistinorum: Vijf Hoofd-mannen / E en Landt vorsten der Philistinen: die Godt in weken liet / tot een gheduerighe oeffeninghe sijns volcks / in goede toesicht en vromigheydt: op dat haer-lieder kinderen ende iongheren / teghen die ouerbleuen natiē verhtende / soudē de maniere vanden Chananeuschen strijdt en krijgh-handel leeren: om die selue te bet te weder-staen ende te verwinnen. Die Chananeen beteekenen den vbandt / die ons benijdt ende altydts bestrijdt: ende meest altydts deur dese vijf natiē: dat is / deur onse vijf sinnen / waer deur wy dick-mael ver-wonnen worden.

Indic. 3.
Vijf Lād.
vorsten.

Daer om ist noch een groot gheluck deur ons / ende een groote goedtheydt an Godt al-maghtigh / dat wy soo goede hulpe oock hebben /

Da quinos Sensus, animum in prærupta trahentes.
 Vis Oculi; Tactus: Gustus: vis Naris; et Auris .

Noempt der Vyf sinnen voor, die ons soo veel speld maecten
 Sien, Riecken, en Ghehoor, Ghevoelen, ende Smaecten.

Dites moy par ordre, Qui font tel desordre, Les sens vicieux.
 L'ouye, et la touche, Le goust de la bouche, Le fler, et les yeux .

hebben / tot wacht en bewaernisse van dese vijf poortzen onser stad/
ende teghen dese vyf boose natien. Niet sonder saecke en reden/raep-
te David vijf glimpende en blinckende steenen upter beke/ om daer
mede den ouer-willighen en gheweldighen reuse Goliath ter neder
te vellen : aen-ghesten dat onse lichaemelijcke sinnelijckheydt / als
eenen Goliath/ ons oock met dese vijf sinnen soo lastigh valt.

1. Reg. 17.
Vijf glim-
pende stee-
nen.

Daer teghen/en ist niet sonder mysterie en verholen bediedt / dat
Christus ghebenedijdt / den waerachtighen David/ vijf principale
wonden in sijn heyligh lichaem ontfanghen heeft : waer van die vijf
claar steenen de figure waeren. Ende het maelken van David / het
beur-beldt van steruelijck lichaem Christi. Dese hebben den by-
audt sijn hoofdt ghenurselt/ ende maght benomen : en ons sterck
ghemaect / om onse vijf sinnen van quaedt te bewaren : ende tot
Godts eere ende onser saligheydt te ghebruycken.

Vijf heyl-
ghe won-
den.

Daer-om/ als dese teghen ons op- staen / en ons tot sonde souden
trecken/ons alsoo de doodt aen- doende / willende ouer de reden/ver-
standt/ ziele/ende ouer al den meester maelken/regneren/ en al naer
hunnen lust / en sinnelijcke gheneghentheydt stellen. Soo moeten
wy all-dan/als waerachtighe Josue/ dat is/ discipels ende broeders
F van Iesus/ dese alle vijue/als vijf Coninghen/ verduyuen/ ende in
G hunne helen doen inne-waerts deysen/ te rugghe keeren / en hun al-
daer royt houden en verberghen: Soo Josue die vijf coninghen / die
teghen hem op stonden/verdreef : ende als hy haer in een speloncke
verberghde/ dider hy eenen steen deur de muyle weluen / tot dat hy
sijn andere vyanden verslaghen hadde. Toen quam hy weder/ende
seyde tot sijn volck: Aperite os speloncae: & producite ad me quinque
reges, qui in ea latitant. Ponite pedes vestros super colla eorum, &c.
Occidit eos, posuitque super quinque stipes: Doet nu den mond
der speloncke open/ ende haect my die vijf coninghen voort/ die daer
in schuylen. Het welck ghedaen zijnde / seyde hy tot sijn Prinzen:
Stelt u-lieder voeten op hunne hallen/ &c. Ende heeftse soo ter doodt
ghebraght / ende aen vijf staecken doen hanghen. Alsoo doen wy/
als wy deur de cracht der vijf wonden Christi/ onse vijf sinnen / als
vijf verwaende coninghen / doen in de speloncke van continentie/
ende weder-houdende gheregelt heydt/ vertrecken en schuylen : tot
dat wy met beter staep / de selue deur een goet examien van elck
innigh onder-soeck/ doen al wyt de speloncke ten beur-schijne comen:
en deur een goede biechte upt-haelende / bevelen onse Prinzen / als
Geden/Wille/Verstandt/Geloue/Hope/Liefde/ Sterckte/Recht-
ueerdigheydt / &c. haer lieder voeten op de hallen te stellen van dese
rebellighe coninghen : midts die tot onderdanigheydt dwinghende/
als onder den voet woynende. Jaer ter doodt brenghende / deur een

Vijf co-
ninghen.

1ofn. 10.

Remedie
der vijf
sinnen.
Weder-
houdt van
quaedt.
Onder-
soeck der
consciencie.
Goede
biecht.
Penitencie.

waerachtighe versterkinghe: nu doozts niet meer gheueyght zijnde tot quaedt/ dan oft sy sekerlijck doodt waeren / en niet Christus aent crups ghenaghelt: welck by die vijf staecten seer wel ghesigureert is ghewest.

2. Mach. 2.

Wat salt ons letten / ist dat wy hier by uyt het boeck der Machabeen Mathathianus met sijn vijf sonen doeghen? Mathathias is soo veel te segghen / als vanden Heere ghegeuen: soo zyn ons onse vijf sinnen van Gode ghegeuen: die by sijne vijf sonen wel moghen ghelicken worden: Den eersten: Joannes/ daer gratie in is/ deur het ghesicht/ welck t'graticuste van allen is. Den tweeden: Simon/ ghehoorzaemheydt/ en del-haluen t'ghehoor bediedende. Den dreedden: Judas/ belyder/ het sijnacken / welck den mensche belyden doet. Den vierden: Eleazar: Godt is mijn hulper: want deur Christi ghevoelen/en smerte zyn wy uyt den noodt gheholpen. Den vyftsten: Ionathas/ Gaue der dupue: den reuck beteerkennende/ wāt van waer comt dien goeden reuck t'huys der H. Kerke verbullende/ dan deur den H. Gheest/ deur de dupue beteekent? Dit zij vande vijf sinnen int generael ghenoech ghesproken: laet ons nu wat van elck int besonder segghen.

Het ghesicht.
I.

Aengaende het ghesichte/bouen t'ghemeyn noodelijck ghebruyck/ behooren wy / deur het aensien van soo vele wonderlycke creaturen Godts/ ghehoert te werden/ tot meerder verwonderen van sijn wijshedydt/ goedythedydt/ en moghentheydt: ende alsoo/ tot onser meerder beschaeimthedydt/ en verootmoedinghe: ende tot sijnder meerder ere en lof/ danckbaerheydt en liefde. Au/eylas/ wy doen meest al contrarie. Ons ooghen (in Eva alder-eerst verdozen/ aensienende ende begheerende de verboden vrucht) die ons behoorden als een licht/ dat deur gact/ te dienen tot bewaernisse: die zyn/ die ons/ als bedeckte spien/ meest verraden: ende die den vrandt ghereedt zyn/ tot sijnen dienste / om ons aldaer te beclimmen ende te beroouen. Van t'bewaren der ooghen / siet wat wy schijuen int lxxij. Capitel.

Remedie der ooghen.

Tot remedie van sulcken ontrouwelijcken dienst/ en ghebreck des ghesichts/ heeft Christus onsen Saligh-macker sijn ooghen laten verbinden/ ende int sien vele willen lijden. Hy heeft ons oock gheleert binnen sijn leuen de ooghen ten hemel slaen / om met hem int steruen de selue gherustelijck neder-waerts te slaen: en die sluytende/ onsen gheest inde handen sijns vaders te bevelen.

Het ghehoor.
II.

Het ghehoor behoorde ons oock daer toe te dienen / om deur al dat men hoort / tot Godts dienst en ghehoorzaemheydt te meer verwerkt te worden. Ende daerom hebben wy twee ooghen/ en twee ooren/ en een tonghe / om lichtelijck ghereedt te wesen tot hooren in sien / ende in als Godt te louen. Tot prijs van t'ghehoor ist / dat selfs

felfs t'ghelooue deur t'ghehoor comt. *Fides ex auditu.* *Och / hoe Rom. 10.*
 zijn onse oozen oock verdozen/ deur den quaden asem ende blas des
 serpens/ dat ons de loghen wijs ghemaerkt heeft ende inde oozen
 gheblasen! Van dien tydt af/ zijn wy snel om t'quaedt te hoorzen en
 te vatten: maer in goede saecken zijn wy doof. *Wp en hebben gheen Matth. 11.*
 oozen om hoorzen/ die tot ghehoorlaemheydt dienen: want wy heb-
 ben met de Debyceulche vrouwen al ghelyck ons gouwen oorz-
 r-*Exod. 32.*
 ghen ghegeuen / om t'gulden ralf daer van te laten maerken / tot
 een teecken dat wy voort-aen meer den vbandt dan Gode Willen
 ghehoorlaem zijn. Ende deur-fulckis/ als men ons straft / soo loo-
 pen wy met Adam duycken / als fulckis niet verdraghende aen ons
 oozen: ghelyck oock de ooghen/ die eenigh letten hebben/ t'licht der
 sonne niet en verdraghden.

Christus ghebenedijt / tot onsen troost ende boete van fulckis/ *Remedie*
 heeft in t'ghehoor vele willen lijden. Al die toe-namen/ spotten/ la- *der ooreu.*
 steren/ roepen/ blasphemieren/ ende felle oorz-*sineten.* Laet ons hem
 bidden/ dat hy sijnen rechten vinger/ dat is/ de gratie des H. Geests/
 in onse oozen steke / ende die ghenese. *Iae/ aenghesien wy de rech- Mar. 7.*
 ter ooze/ dat is / t'recht ghehoor van goede saecken met Malchus
 verlozen hebben/ dat Christus ons die weder-om aensette.

Den sinaeck is oock in Adam ende Eva verdozen. *Saporem Desmaeck.*
boni perdidimus in Eva: sept S. Bernardt. Wp hebben den sinaeck *III.*
 der goeder dinghen in Eva verlozen: en hebben voortz altydts quae- *Bernard.*
 den sinaeck vonden in goede saecken: ghelyck die deur de coytse ghe-
 altereert zijn. Verleekert zijnde in sinnelycke lusten / en hebben geen
 behaghen in t'ghene dat gheestelyck is. Ende diel-volghens/ slicken
 wy de doot in sonder achter-dencken/ ende weder-staen de salighe
 voetselen der siele. Wp sien dat hun soo vele menschen hier in mis-
 gapen / ende dattet ons oock qualijck beromen en bitterlijck op-ro-
 men sal/ en nochtans en worden wy niet vroeder. Sal iemandt con-
 nen oft willen proeuen / t'welck ghelmaeckt zijnde de doot aen-
 brenghet/ vraeght *Job .* Christus heeft tot remedie den bitteren *Iob 6.*
 kelck ghedroncken/ en met eerk en galle ghelaest gheweest in sijn w- *Remedie*
 terste. Laet ons sulckis soo indachtigh zijn / dat onsen smaeck hem *des smaecks*
 niet en verbelghe / en dat wy in gheestelycke ende hemelsche spijsse en
 dinghen beteren smaeck vinden moghen. Siet hier van breedt/
 int lrbij. Capitel.

Met den reuck plegghen meer rijcke en curieuse menschen te sondi- *De reuck.*
 ghen/ haer seluen wel-riekende te maerken/ en daer in te glozieren: *IIII.*
 en ter contrarien / arme huyl-ghesinnen/ siecken/ ende hospitalen te
 schoutwen. Onsen Heere heeft hier teghen/ deur remedie/ oock inden *Remedie*
 reuck vele willen lijden: namentlijck opden berghe van Caluarien/ *des reucks.*
 n ij ende

ende onder de siecken. Zoo dat ons meer toe-start tenen goeden reuck te maectien van denghden / dan in andere wel-riekende ijdelhejdt. Want men houdt veur seker / dat die hier best riecken / naer hun doodt meest stincken sullen / en inde helle met meerderen stanch ghequolen worden.

2. Mach. 9. Antiochus maectes al te vele / in te groot achten sijns selfs / ende dusdanighe wellustighejdt : maer hy is vande lupsen ghe'ten : ende noch leuende soo stinckende / dat den gheheelen legheer daer deur gheinferteert wierdt. Ende sijns selfs stanch niet connende verdraghen / seyt hy: Het is recht / dat ick my Gode t'onder-woype : ende dat ick steruelijk zijnde / my niet en houde al oft ick Gode ghelijck ware.

Het ghevoelen.
V.

Wengaende het ghevoelen : ghelijck het hein al t'lichaem deur bestreect / alsoo zijn de sonden oock menighvuldiger in desen Sin / dan in eenighe andere. D'eerste mis-daedt int ghevoelen / oft ghenaken is gheweest / als Adam en Eva hun handen uytgheerecht hebben tot de verboden vrucht. Van dit verbodt hadde nochtans Adam aen Eva soo ghesproken / en soo seherpelijck vermaent / dat sy tottet serpent sejde / dat Godt verboden hadde / t'houw selfs niet aen te raekken. Et ne tangeremus illud.

Genes. 3.

Hoe dick-mael dat wy ons daer naer mettet ghevoelen besondicht hebben / en noch daghelijcks doen / dat heeft ons wel bewesen gheweest / met soo vele dinghen in d'oude Wet / daer deur d'aen-raecken de mensch onsupuer ghereckent wierdt : en was des-haluen van noode soo dick-mael te wasschen / soo het lichaem / als cleederen / en andere dinghen. Tus dan / hoe iemandt sondicht / hy wordt in sijn conscientie besmet / als iet vups te nae ghecemen zijnde. Maer deur het lichamelijck ghevoelen sondichtmen principelijck in alle lichamelijcke sonden van onrupscheydt : als coek int stelen / ende onrechtten handel / en in t'laen / ende al dat sulcks aengact. Ende bouen dien oock / in de sachtighejdt van cleederen te seer te soecken / ende sijnen lust daer in te volghen.

Remedie des gevocleas.

Daer teghen heeft Christus ghebenedijt / veur remedie / gheleden alle die sware toymenten van sijn bitter passie. Int besondere / dat hardt aen-vallen en vanghen / roorden en binden / dien af-grijselijcken haeck-slagh / en ander ontallijcke caeck-sneten : Het trecken byden hare en haerdt : bespouwen : gheslelen : croonen : t'crups draghen : soo dick-mael ontcleeden : deur-naghelen : ende oock nae sijn doodt deur-steken. Zoo dat hy wel van deghe onse Probatica Piscina gheworden is : onse wateringhe / in welke wy als offerhanden ghe-wasschen en ghenesen worden van alle carten : met vijf opene inganghen / en portalen : de vijf principale wonden / aen de welke (soo wy op de vijf sinnen gheseyt hebben) alle sorten van siecken ligghen /

Probatica Piscina.

om ghesondthepdt te vercrijghen. Laet ons soo onse vijf sinnen in dese vijf portaelen Christi legghen / en in dese gheroerde wateringhe baden en wasschen / dat wy in die gesondthepdt vcrijghende / de selue nu voozts soo mogghen te wercke stellen / tot onser salighepdt en sijn-der erre / die se ons ghegeuen heeft / dat wy / als hy wederom sal comen om met ons te rekenen / all- dan legghen mogghen : Domine, quinque talenta tradidisti mihi: Ecce alia quinque super lucratus sum: *Matth. 25. Vijf talen-ten.*
 Heere / ghy hebt wy vijf talenten gegeuen: siet / ick hebber noch ander vijue toe ghetwonnen: Ick hebber yofijt en walodom mede ghebaen. Dit gheschiedt / eens- deels als men sijn sinnen wel ghebruyckit ter salighepdt: en dat meer is / als men bouen de vijf lichamelijcke sinnen / noch andere vijue ghesetelijcke siet te crijghen / en wel te werck te stellen: als / sien / hooren / zc. inden gheest / en naer der sielen. Dan sal onsen Heere ons seggen: Euge serue bone, & fidelis: intra in gaudium *Matth. 25.*
 meum: O mijn goede en ghetrouwe knecht: comt ende gact in mijn blijdschap des heinels. En soo hy totten anderen ghetrouwen die naer sepde: Eris potestatem habens super quinque ciuitates: *Vijf stede. Luc. 19.*
 Nu sult ghy heerschappije ouer vijf steden hebben: waer deur de coninckijcke glozie des hemel-rijcks verstaen wort.

Ghebedt om sijn vijf sinnen wel te ghebruycken.

Mijn vijf sinnen / o Heere / die vallen my teghen: die my van u noch tans tot hulpe ter salighepdt / soo wijselijck en minnelijck gheschoucken zijn: Wilt die deur uwen goeden gheest her-scheppen: op dat ick die / niet tot mijnder verdoemnisse / maer tot uwer erren ende mijnder salighepdt ghebruycken magh. Amen.

C A P. X L I I I.

*Welck is der crachten bandt onser sielen, drijvoedigh?
Memorie, en Verstandt, en den Wille vrijmoedigh.*

Drij crach-
ten der
sielen.

Esde drij Crachten ende haer officie / moghten by drij A
macghden gheleken worden / die ten dienste der siele
staen. Van welcke de Memorie / den schat der sielen B
verholen en ghesloten houdt / als in een secrete kist-
ken / van Godt daer toe ghemaect / ende in haer be-
waernisse ghestelt. Het Verstandt / als een gheestighe cracht / opent C
dien schat der Memorie / ende maect de saecken daer in schijnende
kennelijck. Den Wille / die reycht oft langht daer upt / ten behoere D
vander siele / sulchs als haer best aen- staet / en op dat pas is diene-
nae de ghelegghentheydt der saecken. Ende sp laet voorts d' andere
dinghen verborghen / tot dattet tijdt ende stont is / die oock upt te
langhen / en de siele veur te houden om te ghebyrken : alle dinghen
op sijnen tijdt. Dit doen sy / als sy haer officie en dienst wel en ghe-
trouwelijck volbrenghen. Sontijds d' een deughdt / sontijds
een andere : sontijds het aen- dencken vā Godts barmhertigheyt /
sontijds van sijne rechtveerdigheyt : sod nu vande doot / soo nu
van d' oordeel / pijn der hellen / oft vande glorie des heuvels / te veur-
sichijne brenghende.

Verraedt-
schap des
vyandts in
becorin-
ghe tot
sonde.

Den vyandt wel wetende datter gheen sonde en ran gheschieden /
ten sy dat den Wille daer toe consentere / die onder de crachten der sie-
le het binnenste paleys houdt / en den stoel van t' gheheele regiment /
als eenen coninck in sijn rijcke : siet waer hyt gaet haelen / om totten
wille te comen / ende dien tot consent int quaedt te brengghen. Hy be- 1
ghint ghemeynlijck aen een van de vijf sinnen : die / soo wy sien / 2
als de poorten zijn / oft oock poortiers / aende wyterste ranten des li- 3
chaems haer woonstede houdende : als sien / hoozen / 3c. Deur de sin- 4
nen / als hy niet terstontd upt- ghesloten / oft oock upt- ghestooten en 5
wordt / soo comt hy / met sijn quade tentatie en ingheuen / totte phan-
tasie / en verbeeldinghe : als veur de sale tot in een langhe galerie oft
pandt / daer men noch soo groot gheen acht en pleeght te slaen / wie
daer gaet oft comt / principelijck in groote huyten en houen. Maer /
ran hy voorts onbelemert en onbelet tot in de Memorie gheraec-
ken / en daer een seker ghepeys formieren / en dan / dat meer is / tot in
t' Verstandt / als tot in de anti- camer oft veur- camer : (daermen an-
ders goet bescheydt en kennis maect gheuen / wiemen is / ende wat-
men begheert / cermen bet- naer en binnen gaet / en audientie crijgh)

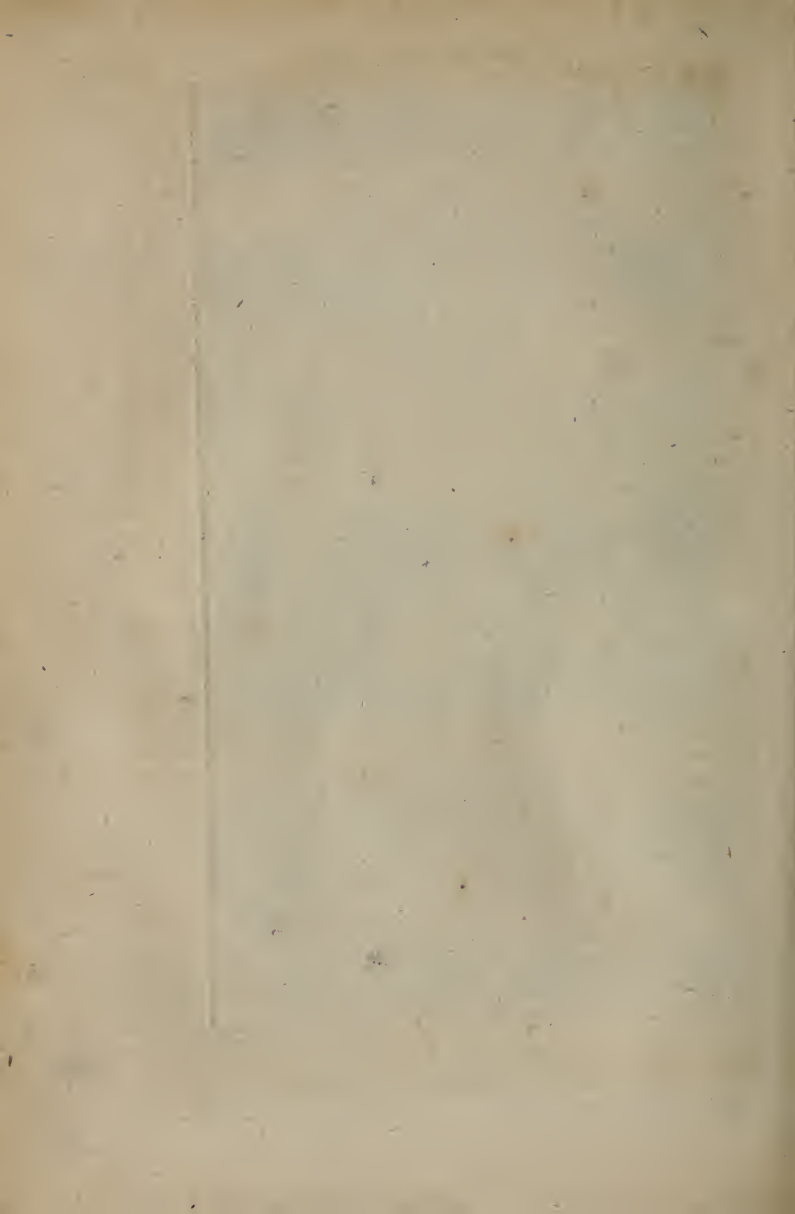
Soo

Vimq; animæ triplicem cælestia munera pandas.
 Vis Memorans; Intellectus; sua cuiq; Voluntas.

Welk is der traxhten bandt, onser sielen, dryvoedich?
 Memoria; en Verstandt; en den Wille drymoedich.

Quel est ce ternaire, Par qui l'ame opere, En moins d'un moment?
 C'est la Souvenance, La toute-Veillance, Et L'entendement.

Soo en reſteert hem niet meer/ dan dat hy int binnenſte gae/daer den Wille preſideert: van wient al hanght: oft behaghen ende conſent daer in te gheuen/en toe te laten: oft met autozitept upt te doen drijven: en ten ſachtſten ghenomen/ te doen gaen van daer hy comt. Want/ſulcke verradelijcke inghevingen des vbandts/ deur becozinghe tot ſonde/dat zijn als ſpien / en bederfite upt-ghemacchte vbanden/ incomende om moorzen en rootten: diemen van rechtſ-weghe betrappende pleeght op te hangen/ oft anderſ-ſins ter doodt te brengen. Dit doen wy/als wy deur den vzyen Wille die niet en outfanghen/noch ghehoor en geuen/in t'quaedt / t'welck sy ons deur-houden: maer die als op-hanghen aen de galghe des Cruyces Chyiſti/ Gal. 3. in ons verdruckende/en te niet brengen.

A Dese drij dan / Memorie/ Verſtandt/en Wille/ heetmen de drij
B crachten der ſiele: want het zijn oock als drij ſterckten onſer ſtadt/
C die van ſiele en lichaem ghemaccht wordt: en als de drij principael-
D ſte middelen / waer deur dese ſtadt/dat is/gheheel den menſch / be-
waert en gheregeert wordt. Van dese drij crachten magh verſtaen
worden/dat den Wiſe-man ſeyt: Funiculus triplex difficile rumpi- *Ecl. 4.*
tur: Een drij-dobbel ghevlochten roordelen is quaedt om vzyken.
Want alſt dese drij eens zijn/en dat emmers den Wille goedt houdt:
ſoo en can den menſche gheen deeren gheſchieden: want Godt met
hem is.

De Memorie magh oock gheliken worden by eenen ſecretaris *Memorie*
oft ſchryuere/ die binnen blijft / en boeck houdt van al datter gaens *I.*
is. Memoria, ſcriba eſt, intus reſidens. En ſoo Cicero ſeght: Me- *Stobaeus.*
moria eſt ſignatarum rerum in mente veſtigium. De Memorie/ is *Cic. 1. Inſt.*
als een littencken inden ſin/ van ſaecten diemen bemerckt en gae-ge-
ſlaghen heeft/om t'onthouden. Ende noch op een ander plaats ſeght
den ſeluen aldus: Rerum omnium theſaurus Memoria: Memorie is *2. de Or. 1.*
als eenen ſchat van alderlepe ſaecten. Waer upt wy beoort-halen/
in tijden en ſtonden/ſulcks als den tijdt oft ſaecte verpſcht. S. Ver-
nardt/ als Chyiſten ende heyligh / ſprekt beter t'onſen deur nemen:
Oſtiarius voluntatis, ſic recordatio caeleſtis gloriae: & eius thalami cu- *Bernard in*
ſtos ſic recordatio profunda gehennae: Dat de memorie oft gheden- *par. ſerm.*
kenis der hemelſcher glorie / den deur-waerder oft portier vanden
Wille zij: en de diepe ghedarhtenis des helſchen viers / den biwaer-
der van des Wills ſlaep-camer. Ontwijſelijck het is eer gorde be-
vrijdinghe der ſielen / mit dese crachten van Godt ſoo deur-ſien te
weſen.

Waer/och-arnie / hoe ijdel van goede ſaecten zijn ons diſk-waek
die eckelkens en threſooren onſer memorie: en ter contrarie/ Lee vol
van alder-hande ijdelhepdt/ſettighhepdt/ vuylichhepdt/ en arghhepdt:
S dattit

dat tet ten allen canten ouer-loopt! Sulcke zijn die noch uyt sermoenen/noch uyt goede boecken/noch uyt goede t'samen-spraken/ noch uyt Goddelijcke inspiratien iet en onthouden. Want in sulcke dinghen hebben sy de memozie als een trechter/oft bodem-loosen coze/ daer niet in en blijft: maer/soomen seyt/het gaet d'een ooze in/ ende d' ander ooze uyt. Ende ter contrarie/vuple redenen/oneerlijcke reserpenē en liedekens/ sorten. clay en quaedt verhael van andere/ende dier-gheelijcke saecken/die grijpen sy terstondt/ en onthoudense vast: oock al en hoozen sy sulcks maer eens/ ende maer met een half ooze. Daer zijn sy soo vol af / dat sy oock anders niet en spreken: want/wat soudet vat anders uyt-gheuen/dan sulck alst in heeft? Soodanighe memozien zijn bequame nesten/ veur den vbandt/ om daer in alle sorten van quaedt te vbroeden: principelijck oncuyschepdt ende ijdelhepdt.

Maer ter contrarie/salighlijck en wijselijck doen sy/ die den schat haerder Memozie met sulcke dinghen verrijcken/ daer sy van Godt toe gheniaecht is gheweest/ende den mensche gheschoucken: en die sulcks als den tijdt verepscht/ tot saligh ghebruyck/ te veur-schijne byenghen: volghende t'ghene dat onsen Heere sprak/ aldus: Alle gheleerde der Schrijture int rijcke der hemelen / sal uyt lijnen schat voozt-byenghen nieuwe en oude saecken: al om best en salighst.

March. 13. Verstandt. Het Verstandt is een cracht der sielen/ deur de welcke den mensche

II.

Aristot. (als deur een licht) insiet en kent de saecken die hem deur eenighe van de sinnen aen-comen. Aldus seyt Aristoteles: Intellectus est lumen; quod Deus infundit animæ: ¶ Verstandt is een licht / t'welck Godt

Ambr. der siele instort. S. Ambrosius seghet soo: Intellectus spirituale donum: ¶ Verstandt is een gheestelijcke gaue. ¶ Welcken men nemen magh/veur t'werck en effect des Verstandts: als men deur die cracht

der sielen/die wy Verstandt heeten / als een cracht om iet te connen verstaen/ oock eenighe saecke hegrijpen en verstaen. Dit verstandt werdt den ootmoedighen ghegeuen/soo den Propheete David seghet: Intellectum dat paruulis. En elders: Intellectus bonus omnibus facientibus eum: Godt gheeft aen de clepne/ dat is/ de ootmoedighe verstandt/en hen-lieden diet deur ghehoorsamhepdt vol-byenghen.

Math. 10. Het welcke onsen Saligh-maecker betuyghet / en veur lijnen hemelichen Vader verkiert: Ich belijde en dancke v / Vader des hemels en der aerden / dat ghy dese dinghen veur de wijse en gheleerde verborghen hebt/ en hebbe de clepne kinderen veropenbaert.

Wille. Den Wille is de princelijcke cracht der sielen / sonder welcken (om soo te segghen) noch sonde/sonde is: noch deughdt/deughdt. Aldus

Aug. lib. 1. Retract. cap. 9. seyt S. Augustijn: Voluntas est qua peccatur; & qua benè viuunt: Den Wille is/ deur welcken men sondicht/en deur welcken men wel

leest.

leest. Ende dien is soo vry/dat hy niet dwingheltjck en is. **Doo seyt S. Bernardus:** Voluntas nostra non cogitur: & propterea sola meretur, vel demeretur: Onsen wille en woꝝdt niet bedwonghen: ende daer-om verdient hy alleen / oft hy verbeurt alleen. Dat is / Hy maect dat wy verdienen/ en van Godt gheloont worden/ deur eenighe saecke als wyse ghe willighlijck doen: en ter contrarie verbeuren wy / ende worden straf baer / als wy niet vryen wille ons tot quaedt begheuen. Maer is het bedwonghen spel/ soomen seght / en datter onsen wille teghen is: soo en isser deur ons/ noch verdienste in t'goedt/ soo ghedaen/ noch schuldt oft bekeurte in t'quaedt/ daer den wille niet in en consenteert.

Bernard. de
grat. & lib.
arbit.

Den H. Leeraer S. Augustijn seyt seer wel: Nihil tam in nostra potestate, quam ipsa Voluntas: Daer en is niet soo in onse maght/ als onsen wille. Gheen vryende maght oft cracht en can dien dwinghen. Ende daerom is den wille de excellentste offerhande/ diemen Gode doen magh. Desen offer doen alle seligheulsen/ deur de belofte/niet alleen van verplichthet en armoede / maer oock van gehoorsaeinheyt: als haeren Wille doodende/en deur t'vier der liefde/ op den autaer van haerder herten/ als een handt-offer / Gode op draeghende/ en den wille van een ander aen-nemende / die sy inde plaets van Godt deur ouerste kieser. Want deur den wille (als t'principaelste deel der sielen) offert de mensche sy seluen geheel ouer aen Godt/ in synen stadt-houder: ghelijckmen een stadt ouer-ghreeft/ als men ic-mandt de slotels ende principaelste kerckite ouer-ghreeft / ende verseeckert in synen handen.

Aug. lib. 3o
de lib. arbit.

Anders/ghelijck Sinte Bernardt ghetuyghet / Voluntati nec leges imperant, nec principes dominantur: Libera est: & maximè, si spiritu ducitur: quia ubi spiritus, ibi libertas: Gheen wetten noch princen en hebben heerschappije oft maght ouer den wille: Hy is vry/ principelijck/ als hy deur den gheest gelepdt woꝝdt: Want waer den H. Gheest is/ daer is waerachtighe vryheyt.

Bernard.

Maer (t'welck slaghelijck is) deurt toe-doer vant serpent en boosen gheest/ghelijck onse memoꝝie verdraecht is/ als een vat nerghengs toe meer bequaem / dan om alderley sottigheyt en ijdelheyt te bequyten/ en ons verstaet soo durskert/ dattet hy nae niet en dooght/ dan tot arghheyt/ anders hot en blonck tot ict goedts/ volghende de verdozen nature. Alsoo is principelijck onsen wille oock ghecroint/ deur dien leelijcken en schadelijcken val van Adam: dat hy va ionckes af/ meer tot quaedt gheneght is / dan tot goedt. Ende is soo onghelijckhandigh en onghereet gheworden tot alle goede saecken/ dattet vele arbeydts costen moet/ eer men dien rechten ran / en op een goede plop vryenghen.

Bernard.

Waer deur oock gheschiedt/den wille alle dinghen naer sijnen ongherchten sin en beweghinghe stellende dat S. Bernardt dat segghen: Nempt den eyghenen quaden wille wegh/ en daer en sal gheen helle wesen. Want/waer in sal dat hellsche hier sijn stranghepdt tooonen/ ende te wercke stellen / dan teghen den eyghenen quaden wille? Den quaden wille bevecht Godt/en heft hem op teghen Godt. Op berooft het Paradijs: hy verrijckt de helle.

Math. 16.

Laet ons onsen wille dan stellen inden wille Godts/ ende segghen metten woorde en metten wercke: Fiat voluntas tua, non mea: Owen wille gheschiede/ niet den mijnen. Besit/o Heere / mijn memorie: verlicht mijn verstandt / en regeert mijnen wille: want anders en can icks gheen meester gheworden. Ick gheeft v al ouer in uwe handen: op dat ghy my gheheel/ in alle de crachten van siele en lichaem/ tot uwer glorie/ en mijn der salighepdt altydts wilt regeren.

Willeken, eenē grooten hamer.

Den wille wordt seer wel by dien grooten yseren hamer verghelien/daer de timmer-lieden mede al aendzijuē in d'werck / wat sy willen/met gheweldt. Ende dien sakkamen hamer / veur wient al wijcken moet/ sy oock daerom *Willeken* heeten. Dit voegh' ick hier by/om dat den Wille bouen al upt- neemt.

Den Wille, ondwinghe-lijck.

Hoe crachtighe een saecke dat den Wille is/ blyckt/ niet alleen in de ghene/ diemen niet en heeft met alle de maght des weercelts conuen booghen oft dwinghen / tot iet dat sy niet en wilden: meer oock noch meer/ ter contrarie/ in de ghene/die alle swaere en ondoenelijcke saecken ghedaen hebben / als sy-lieder den wille in eens anders wille ghehechlyck ouer-gegeuen hadden. Van d'eerste/ hebben wy alle de martelaeren/diemen wel heeft conuen pijnighen/ bzanden/ en rae-bzaken/ze. maer niet conuen dwinghen te doen/dat sy volgende Godts wet niet en moghten noch en wilden doen. Men heeft hun t'hoofdte veur hun voeten conuen legghen / maer t'selbe niet t'minste conuen doen booghen oft nickē/ ter eeren vande af-goden. Men heeft hun wel conuen wieroock op de handt legghen / en soo gheweldelyck ouer t'vier ghehouden / en t'wieroock wyppen handen gheschudt: maer men heeftse niet conuen bedwinghen / dat sy een enghel graen wieroocks in t'vier willens woypen souden/ ten goddeloosen sacrificie. Ende/om eenen te besonderen / wiens dagh den 12.

S. Petrus martelaer, den 12. Martij.

Martij comt/Sinte Peeter Martelaer/ die een camerclinc vā Diocletianus was/ de toymenten der martelaren beclaghende/ is martelaer ghestouen. Sy hebben hem wel conuen ghesseleu/upt-spannen/ t'lyf in stucken open-halen / en al de opene wonden met scut en eeck bestrijcken / en soo op eenen rooster bzanden: maer sy en hebben sijnen wille niet conuen om-setten. Die was crachtighe/ dan alle hun toymenten. Ter contrarie/ den wille ouer-gegeuen tot ghehoorsaem-

hoorzacmhēpdt en gewilligh wesende / doct / dat anders ondoenlyck
 schijnt te wesen: alst blyckt in dien Scligicus / die't vā sijn ouerste be-
 last was cen leuwinne byden toppe te saken / en tot hem te byngen.
 en heeft het ghedaen. **S.** Maurus bevolen in d'water te gaen / hy
 is op t'water ghegaen / sonder sincken. Den wille / om soo te seg-
 ghen / als hy wilt / hem en is niet onmogelijck / en als hy niet en wilt /
 en is niet d'winghelijck. *Gregor. li 1.
Dialog. 17.*

Daerom hebben wy sekers Godt wel te dancken / die ons van de-
 se drij crachten der sielen als drij vrome veur-vechters veur-sien
 heeft: veur de hulpe en cloeckhepdt van welke wy al onser om-
 ghende vbanden heyr-crachten veur-vechtende / het water van ver-
 soekinghe / en salighe laeēnisse becomen moghen. Kenmerckt hier
 toe / als in een figure / t'ghene dat Dauid ghebeurt is. Hy lagh in
 t'veldt / en hem dorstede seer naer t'water uyt de cisterne van Beth-
 lehem: maer de Philistinen daer haeren leggher gheslaghen hebben-
 de / en wister hy niet hoe aengheraccken. Och / seyt hy / oft my ie-
 mandt van dat water te d'yncken costt gheuen! Ende siet: drij vrom-
 me mannen ziju veur den leggher der Philistinen ghebroken / en heb-
 ben hem van dat water ghehaelt. De drij crachten der sielen / zijn
 groot te achten / veur welke wy onse salighepdt moghen ghenieten.

Ghebedt veur de drij crachten der sielen.

 Hy hebt / o rijck Godt / mijn siele met drij besunderē gauen
 en crachten begift: maer die keeren my dick-mael den
 rugghe: Toont v maght / en goedthepdt / o Heere / tot my-
 waerts: supuert de memozie / verlicht het verstandt / en wilt
 den wille recht maecten: op dat mijn arm siele / veur weder-standt /
 by-standt en hulpe daer van magh ter salighepdt cryghen. Amen.

C A P. X L I V.

*Waerom zijn soo ghenomt, die goed' acht Saligheden?
Om datmen deur die comt, ter glorieuser vreden.*

Waerach-
tighe Sa-
ligheydt.

Math. 5.
Acht Sa-
ligheden.

Salighen
nieuven
vōdt Chri-
sti.

Isa. 16.
Voghel-
kens uyt
den nest,
visch uyt-
ten vwater.

Homl. 19.

De groot een verschil datter is / tusschen die verfierde
en noyt ghevonden saligheydt der Heydenen / en tus-
schen de sekere saligheydt der Christenen / dat sal in dit
Capitel en int naect-volghende blycken. Dese manie- A
re van spreken der acht Saligheden / is van Christo
ghecomen / die onder andere dinghen / die hy sijn Apostelen op den
bergh was leerende / sprak oock dese acht Saligheden. Dat is / acht
seker conditien / deur welke hy alle die hiet saligh te wesen / die de sel-
ue conditien hadden: te kennen gheuende / dat sy oock deur de selfe
ter eeuwighe saligheydt gheraecten souden. En dat ist / dat de ant- B
woorde seght: datmen deur die ter glorieuser vreden comt.

Kenmerck doch eens het wonderlijck serreer van dese vrende /
nieuwe / en noyt eertijds ghehoorde leeringhe: datmen in sulcke
saecten daer in begrepen / geluck oft saligheydt stellen soude: en daer-
om ist de pijn weerd met andachtigheydt gae te slaen. Wy moeten C
weten / midts dat wy ons in Godts ghehoorsamheyt en besche-
menisse niet ghehouden en hebben / dat wy ons al te samen / deur on-
se schuld / uyt het paradys gheworpen hebben / en als voghel- iongen D
uytten neste gh'vallen sijn. Welck den Propheet Naiaas ghenoech
te riecken gheeft / en oock dese ghelijckenisse ghebruycht / segghende:
Sicut avis fugiens, & pulli de nido auolantes: Soo walt met ons
erste ouders / als eenen voghel die de vlucht neemt: en met ons al te
samen / als ionghen / die uytten nest vliegghen / eer sy wel vlogghen
En soo / ghelijck die ionghen in durfent perijckelen sijn / iae om t' seg-
ghens / seker van haer lieber doot / soo deur roude en honger / als
om bande beesten gh'eten te worden / oft vande menschen doot
ghetreden: Alsoo walt met ons ghestelt / mit middel van onse vran-
den / en ver wachten van d'eeuwighe doot: soo langhe wy op deser
werelt sijn / tot dat wy wederom tot onsen nest souden ghebraght
worden. En daerom / ghelijck de moeder van die mil vlogghen uyt- E
gh'vallen ionghens / van d'een tacul sien op d'ander springht / van
d'een hups op d'ander / al soeckende en verlagghende: alsoo heest oock
onsen Heere Christus ghedaen / vele sy ionghen doende / om ons te
soecken / en te vergaderen. Aldus seyt S. Gregorius: Ecce, vt nos
post se currere faceret, quosdam pro nobis saltus dedit: Siet / op dat
hy ons naer hem soude doen loopen / soo heest hy sommighe syon-
ghen

Quid signa octo volunt Vitæ præfaga beatæ?
 Tessera sunt, quibus æthereas Deus annuit arces.

Waerom sijn soo ghenoemt, die goed' archt Salichheden?
 Om datmen door die soemt, ter glorieuser vreden.

*Des saintes études, Des beatitudes, Qu'en apprenons nous?
 Le chemin qui l'Âme, Conduit au thalame, Du Celeste espoux.*

ghen veur ons ghedaen. Eerst heeft Christus veur ons uptten hemel tot opder aerden ghespronghen; wpt den schoot sijns vaders/ tot inden schoot van Maria/ syn ghebenedijde moeder; van daer / in de erubbe; wptter erubbe/ deur vele andere middele spronghen ouer bergh en dal/ tot aen t'Crups: van t'crups/ naer den lichaem/ tot in t'graf/ en naer de siele ter hellen; van daer wederom ter aerden: vander aerden ten hemel: en al op dat wy hem volgen souden/ deur sijns leuens en lijdens voet-stappen/ tot in de glorie des hemels / als tot den nest daer wy toe behooren.

Verseyden spronghen Christi.

En ghelijck de moeder van die verlozen voghelkens springht/ soos smight sy oock haren natuerlijcken sancck / om die te werken ende te trecken/ en niet haren moederlijcken sancck aen te locken / om haer te volghen/ en ter behoeder handt te comen/ daer sy wpt gheballen waren. Want een voghel-tonghken wpt sijnen nest / is als eenen visch wptten water. Soo ist niet ons. En ghelijck wy de spronghen Christi ghehoort hebben/ die sy ghedarn heeft / om ons t'hups en ten euwighen leuen te brenghen: hoort nu sijnen sancck oock / daer sy ons mede aen-lockt. Al dat sy ons gheleert heeft/ dat dient hier toe: maer sonderlinghe dese acht Saligheden. Welck eenen sancck is/ soo hem eyghen/ als dat den sancck des weerelts t'eenemael contrarie is. En des-volgende/ veur ons soo veel te sekerder: wel wetede/ dat wy hem op dien vops volghende/ veur seker tot dien alderhooghsten hemel-schen nest en salighe ruste sullen gheraecken. Dus heeft Christus selue van desen sijnen roep en vops betuyghet: Oues illum sequuntur: Ioan. 10. quia sciunt vocem eius: De schaepkens volghen hem naer: want sy kennen sijn stemme: en niet eenen byemdelinck/ wiens vops sy niet en kennen. Het is een/ weder wy sy wpt-gheballen voghellkens/ oft verdoolde schaepkens gheleken worden/ die soeckens/ vindens/ ende t'hups brenghens noot hebben.

Aentreckende sancck Christi.

Die dan saligh wilt wesen / die houde den wegh en lose der saligheden: al-welcke ons Christus soo minnelijck is roepende. Want Greg. soo S. Gregorius seyt: Quarenda est gloria Dei per vias eius: De glorie Godts en eeuwighe saligheydt/ moet deur haere wegghen ghesocht worden. Dat is/ deur allulckis / als daer toe leydt en brenghet/ ghelijck eenen wegh tot eenighe stad.

Ghebedt om de acht Saligheden te becomen.

Alder-berinherdigste Jesu / eenighe saligheydt en Salighmaecker des weerelts / besproept my niet uwe gratie en seggheninghe / op dat ick my soo der acht Saligheden mededeelachtigh maecte / dat ick de eeuwighe saligheydt in u Rycke ghenieten magh. Amen.

C A P. X L V.

*De vveerelt houdt den spot, met sulck' als snoo en sleghs.
De vveerelt die is sot, s'en vveet niet vvat sy seght.*

Onghelue-
kighe sal-
ligh ydt
des Wee-
relts.
Herodot. l. 1.
Solon.

En ieghelijck soeckt salighepdt en wel zijn : maer lut-
tel bevroeden/ waer in dat de waerachtighe salighepdt
ghelegghen is. Daerom/ de Heydenen sochtent in alle
hoercken. D' een seyde/ dat die ghelegghen was in rijck-
dom/ ghehijck eenen Cresus: Maer Solon leerde hem
wel anders : soo hy doock by experientie bevondt/ als

hy van Cyprus ghevanghen/ en ten brande verwesen zijnde/ riep niet
luyder stemme: O Solon, Solon! O Solon, Solon! Cyprus hem vza-
ghende/ wat hy daer mede segghen wilde : hy antwoorde/ dat hem
Solon eens ghelept hadde (als hy hem liet vcur- staen/ dat hy/ midts
sijn rijckdom in en macht/ de gheluckighste en saligste was) dat
niemandt ten rechten saligh en moghte ghenoeit worden / oock in
de hoogste inaght en weelde/ soo langhe als hy noch leefde. En dat
hy nu t' selue alsoo metter daedt bevonden hadde. Des haluen Cy-
rus dit oock t' hem/ waerts treckende/ en wel aen-merckende / heeft
hem los ghelaten / en heerlijck sijn leuen lauck by hem ghehouden .

Epicurus .
Aristippus .

Andere stellen de opperste wel-vaert en salighepdt in eten en drin-
cken/ en huanne lusten te volghen : soomen ghemeynelijck meyn dat
Epicurus ghehouden heeft : hoe wel hy de ghenoechte des gheests
vcur d' opperste goedt hielt : maer Aristippus de wellust des vleeschs
bouen al stelde. Enimers heeft Epicurus dien lof / en sulcke mist-
verckens : waer van den Poete seght: Epicuri de grege porci: Vere-
kenen van Epicurus rudde en hoop / stampanpers/ en inboozlingen
van t' leegh lecker-landt.

Hor. 4. li. 1.
Epist. 4.

Alsoo seght de H. Schryfture/ dat de menschen vander weerelt/ de
sulcke herten saligh te wesen/ die gheluck/ vcur-spoedt/ rijckdom / ee-
re/ vele vrienden hebben / en sulcks/ als de weerdiche menschen ple-
ghen groot te achten. Soo sprykt den Propheete David van alsul-
ke verdracpde en ongheluckighe salighe: Promptuaria eorum plena,
eructantia ex hoc, in illud: Haer-lieder solders/ schayracpen/ kisten en
helders zijn vol/ seo dat sy crielen / ende van d' een in d' ander moetra
verlegghen/ dattet al-om ouer-loopt. Beatum dixerunt populum,
cui haec sunt: Sulcke (seyt hy) heet men saligh / die soodanighe ouer-
bloedighpdt ghenieten: maer/ al oft hy segghen wilde / het is al an-
ders. Hoeft dan? en wie isser op-recht saligh? Beatus populus, cu-
ius Dominus Deus eius: Saligh is dat volck/ wiens Godt den Heere
is. dat

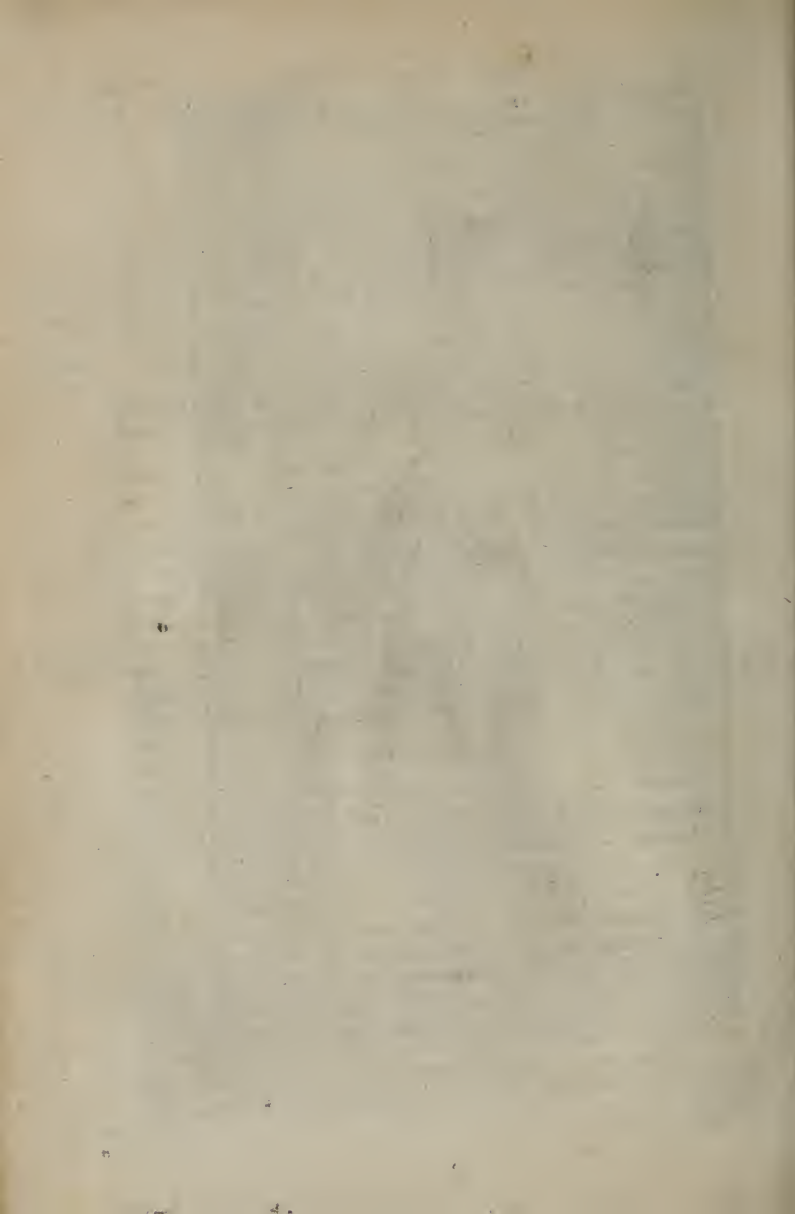
Psal. 143.

At nonne hos Mundus, mera ceu ludibria, spernit?
Delirat: nec vera videt: nec iudicat æqua .

De Weerelt houdt den spot, met sulck; als snoo, en slecht.
De Weerelt die id sot: sey weet niet wat hy secht.

Toutefois la race, Du mondain rechasse, Et hait ceste voix.
Le Monde radotte, Et son humeur sotte, N'entend pas ces loix.

is. dat is/ die hem veur sijnen Godt houdt en dient / die Heere van al is. Want/ die leert sijn volck al anders/ dan de weerelt doet. Want tot sulcke/ die de Weerelt gheluckigh/ en saligh heet/ seght hy ter contrarien: Wee u-lieden/ ghy/ die vjckie zijt/ want ghy hebt hier u-lieder *Lnc. 6.* vertroostinghe : Wee u-lieden die versaedt zijt / want ghy sult noch hongher lijden: wee u-lieden die nu lacht/ want ghy sult eens schreyden en doeuigh zijn. Ter contrarie/ saligh ghy-lieden die arm/hongherigh/ en doeuigh zijt/ ze. Tot die salighe des weerelts roept hy deur sijnen Propheete: Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te de- *Isa. 3.* cipiant: O mijn volck/ die v saligh heeten/ die bedrieghen v: en sy verderuen den wegh onder v voet-stappen : soo dat ghy/ dien wegh ingaende / ter eeuwigher salighepdt gheenens gheraccken en cont. Alsoo *S. Augustijn* wonderlijck wel seft/ hier op dienende: *Mundus August.* inimicus est iis quos beatos facit: De weerelt is vbandt/ bande ghene die sy saligh maect: wat moet sy dan noch bedrieghlijcker zijn/ veur de ghene die sy maer saligh en heet te wesen?

Daer-om seght de antwoorde seer wel/ dat de weerelt sot is/ ende *A* deur sulcks/ niet en weet wat sy seght. Want sy seght en heet quaedt *Isa. 5.* goedt/ en t' goedt quaedt te zijn. En dit/ soo wel in t' verwoyden en be- *Sot vonnis* rispen der acht Saligheden / die Christus self upt-ghesproken heeft/ *des vce-* als oock in t' betuyghen ende veur-houden der valsche Saligheden/ *relts.* daer sy de sinnelijcke menschen mede vertwijfelt ende bedrieght. De *B* ghenoechte en vzeughdt der deughden versmaect sy/ als d' aldermeeste bitterhepdt en doef hepdt. En dit al naer de bedrieghelijckhepdt *C* haerder weegh-schale en balance : daer deughdelijcke saecken van *D* gheenen ghewichte oft weerde en schijnen te wesen. Maer den swa- ren arbejdt en bitter verdriet/ in de lastighe ghenoechte des weerelts en hooghepdt/ die heet sy al blijdschap/ weelde/ en salighepdt. Dese dinghen zijn by haer al van grooten ghewichte. En sy en siet niet/ binnen dien/ dat sy die te hoogher ten hemel-waert verheft/ die sy als te licht wesende veracht/ en dat sy die te meer ter helle-waert dzycht/ die sy schijnt groot en ghewichtigh te maerken. Niet denckende/ dat *E* Godt van contrarien sinne en sede is: de ootmoedighe verheffende/ *F* en de-hoouerdighe vernederende.

O sotte weerelt! hoe luttel weet ghy wat ghy al seght! Maer wat *Dus soude* wonder ist? deur den duysteren nacht van uwer onwetenthepdt/ *men de* deur t' moozigh sijnck uwer vuplighepdt / deur d' onhelpelijcke ver- *vveerelt* blindhepdt uwer ijdelhepdt / en sotte eyghen liefde / soo en siet ghy *byden neu-* niet vos/der / dan uwen neuse lanck is : dat is / dan dat ghy niet v *te gijpen.* selfs sin en bevoeden cont begripen : en binnen t' bedanck der palen van dit verdozen landt des lichaems/ ghevoelen oft versinnen cont. al dat voozder is / buyten / oft bouen sulck berijdt en bezydt / als

voorzder dan uwen neus/dan v iugement/v verstandt/ en wijshepdt
 streckt/ daer en weet ghy gheenen wegh mede. *Jaer/ zyt oock blindt*
in v selfs saccken / tot inden grondt uws herten toe. Wat ist dan
wonder/ dat ghy van soo goddelycke/ en hemelsche leeringhe en phi-
losophie der acht Saligheden / soo dwaelyck sprykt/ en t'ene- mael
contrarie ghevoelt en oorzdeelt? Die en rekent ghy niet saligh/ die ar-
me zyn/ sacht- moedigh/ droeuigh/ hongherigh/ dorstigh/ en verbol-
ghinghe lijvende: maer ter contrarie/ katjuigh/ en allendigh: en die
rekent ghy saligh/ diet al metten winde en bloedt wel veur- waerta
gaet/ naer den dzyft en lust des weerelts: maer ghy dwaelt.

Matth. 5.

Daer by comt dit verdracpt oorzdeel? de reden is dese: om dat de
 menschen des Weerelts onsen Heere op den bergh niet en volghen/
 daer hy sijn Apostelen / en ons allen / dese acht Saligheden gheleert
 heeft. Aldus seyt S. Ambrosius: Turba non sequitur ad excelsa, non
 ascendit ad sublimia: *De schare des volcks en volght Christum op*
de hooghden niet/ noch en elimt op de gh'berghden niet. Dat is: Sy
en soecken noch en beminne hemelsche leeringhen noch gheovercken
niet/ daer de volmaechtheypdt ende Saligheden gheleert ende beleeft
wozden. Maer sy blijuen beneden in t' nlyck en ghemack van aerdt-
sche sinnelijckheypdt: t' hstandt niet op- heffende tot salighe aenmerc-
kinghen / noch oock de handen slaende tot deughdelijcke oeffenin-
ghen. Sapientia non habitat in terra suauiter viuentium: Dese wijs-
heypdt en woont in d' landt der sachts en wellustelijck leuende niet.

Job 18.

Aerdtische
 sinnen, en
 begripen
 de vware
 saligheypdt
 niet.

Gheen wonder en ist dan/ dat de dzalende weerelt/ sulcks noch en
 smaecht noch en raecht/ dat haer t'ene- mael bymdt is: om t'welck
 ter weerelt salighlijck te vercondighen / Christus de eeuwighe wijs-
 heypdt des Vaders selue upt de scharen des volcks / met sijn uytghele-
 sen leerlinghen en discipelen / opden bergh (die oock selue Christum
 beteckende) hem was vertreckende. En leerde dit al sittende/ als om
 met groote rijpe bedachtenis te spreken. Hy heeft sijnen ghebenedij-
 den mondt open ghedaen / die te veuren den mondt der Prophten
 gheopent hadde/ en daer veur ghesproken: en heeft soo sijnen eyghe-
 nen mondt nu open doende/ dese Saligheden als salighe conferuen/
 crachtighe medicinen / en hemelsche lauenuffen / tot troost deser be-
 druckter weerelt laten uyt- vloeden.

Cracht van
 Christus
 soetig-
 heypdt.

Den reuck van dese soete costelijcke balsme en olie / eens ter wee-
 relt uyt- ghestort zijnde/ wonder ist / hoe die haer cracht in de herten
 van menigh mensche ghetoont heeft: soo iongh- mans / soo ionghe
 dochteren / wien t'herte noch vry ende onbeleinert was / van des
 weerelts wellustigheypdt/ en bereedt stontd / om in eens oft in anders
 ghetrocken te wozden: die al t'samen kenden en seypden metter her-
 ten/ t'ghene dat de bypdt der Cantijcken (aller haerder patronesse)
 seypde:

seyde : roypende tot onsen Heere Christusum Iesum / der minnender
 sielen bypdegom: Oleum effusum nomen tuum : Propterea adoles- *Ca. 1.*
 centula dilexerunt te : Owen naem is als een uyt-ghestortte wel-
 rieckende olie : Ende daerom ist / dat de ionghe herten v soo bemin-
 nen / en op den reuck ulws soetighepds soo naer loopen.

Hoe vermakelijck ist het leuen der Heplighen te deur-loopen / en te
 aen-mercken / hoe vicrighlijck sy Christusum / soetelijck en sterckelijck
 treckenende naeghevolght hebben ! Dit gheluck / dese salighepdt ende
 weerdighepdt heeft S. Bernardus / S. Dominicus / S. Thomas *Versma-*
 van Aquinen / ende soo menighe andere ionghelinghen van grooten *ders des*
 hupse / als oock S. Agnes / S. Cecilie / S. Catharine / ende dupsent *vveerelts.*
 sulcke / meer gheacht / dan al den rijkdom / hooghepdt / edeldom / en-
 de gheluck / d'welck sy behouden en betomen moghten . Soo heeft
 oock Paula / die rijcke / edele / en maghtighe Romeynsche weduwe /
 ende haer dochter Eustochium / met meer andere / ten tijde van S. u-
 te Hieronymus / beproeft / ghesmaecht / en wel ghebonnist / en noch
 beter metten wercke betuyght . Dit ghetuygghen sy alle / die noch
 hedens daeghs metter daedt bevinden / dattet de meeste salighepdt
 is / oock opder aerden / de heinellche salighepdt soo naer alst moghe-
 lijk is hier te procuen / ende nae te volghen . De sotte weerelt / met
 haere betoouerde minnaers / ende dulle minnaerssen / spreken an-
 ders / want sy den smacck ende reuck deser soete salighepdt niet en
 hebben.

Ghebedt tot versmaedthepdt des weerelts rel.

Verleekert mijn herte / o Heere / met de soetighepdt uwer sa-
 lighe leeringhe / op dat my van s' weerelts vellen de wal-
 ghe steke : En dat ick / als deur v liefde droncke zijnde / naer
 v / sonder op-houden / loopen magh / ende de weerelt ver-
 smadende / den hemel winnen . Amen.

C A P. XLVI.

*Welck zijn drij seden sijn, die de Ionckheydt betamen?
Svviighen: Ghehoorsaem zijn: en sedelijck hun Schamen.*

Drij ciera-
ten der
iöckheydt.

*Psal. 143.
& 127.*

De Ionckheydt is als een wiskien / oft plantsoen / A
t welckmen van ioncks moet leyden en dwinghen/
daerment hebben wil. Want / als den boom crom
op ghewassen is/ soo en is hy niet om dwinghen. En
aenghesien dat de kinderen der Christenen als ionge
olijf-tackskens / en wijngaerd-rancken Christi zijn / B
soo is de schade te meerder / ist sake dat sy niet met goet
onder-wijs wel op-ghebonden en zijn / en vanden eersten met stae-
ken van goede exempelen onder-stelt. Want die edele rancke sal ter
aerden hanghen / ende met haere vrycht in t'lijck wintelen / ende
metten voeten vertreden worden.

Prov. 22.

Het is een ghemeyn segghen/ soo de Wijse-man ghetupghet : Een
iongheluck/eenen wegh aennemende / en salder niet af-scheyden/
ooch als hy nu oudt sal gheworden zijn. Soo ooch een Heydensch
Poete seer wel leyde:

*Horat. li. 1.
Epist. 2.
Tis con-
ste, deiöck-
heydt te
vveten
leyden.*

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem Testa diu.
Eenen aerdenen pot oft teyle/ sal altydts den reuck behouden / die sy
eerst-mael inghedroncken heeft. Daer-om moettmen de kinderen
van ionghs alle goede saecken instoztē en leeren. Want het is quaedt
oude honden leeren in banden gaen : maer van ionghs leertmen se al
datmen wilt / met een cleyn stuckken voodts. Men moet noch-
tans weten/ datmen de Ionckheydt handelē moet/ als een flesschel- C
ken/oft crupckken/ met een nauwe halscken : in d'welcke men een
luttel s'maels instozten moet / van sulchs alsmender begheert in te
gherrijghen: oft anders salt meest belijden en verlozen loopen.

Bernard.

Onder vele goede dinghen/ vzaeght de Vraghe/welck de drij prin- D
cipaelste zijn/die de kinderen betamen/ende van noode zijn. De ant-
woorde seght: *Svviighen, ghehoorsaem zijn, &c.* Dit is ghenomen upt
een tractaet van Sinte Bernardt : daer hy/onder vele goede leerin-
ghen der iongheren / dese drij namentlijck veur houdt / segghende:
Tres virtutes sunt, quæ pueris adolescentibus magis congruunt: Ve- G
recundia, Taciturnitas, & Obedientia : Daer zijn drij deughden/die F
de kinderen/ende iongheren betamen : schaenite/stil-swijghen/ ende E
ghehoorsaemheydt. Daer by segghende [Adolescens] dat is / een
op-comende/oft op-schietende ionck mensche/volghende den heylsch
lijns naems/ moet van daghe te daghe / in goede seden en wercken
groeyen ende aennemē.

Prætextam pueri quid Bullâ suavius ornet?
Pareat: Ora premat: castus Pudor imbuat ora.

Welck sijn, dry Seden sijn, die de Jongheyt Betamen?
Snyghen: Ohehoorsaem sijn: en sedelick sijn Schamen.

Quelle modestie, Sied mieux a la vie, Des ieunes enfans?
Honte, avec Silence, Soupple Obeissance, Qu'on doit a tout temps.

Om dese drij deughden te beter te begrypen : laet v deur staen dat dit drij maeghden zijn/ die de Jonckheydt beghiften/ en verci-
 F ren. Ten eersten/ *Stil-swijghen*heydt, presenteert aen den ionghen *Stil swij-*
 mensche als eenen boeck met drij sloten/ ende een croone daer op: daer *ghen.*
 mede bediedende/ dat silentie / ende sijns tonghs weder- houdt/ lof *I.*
 ende prijs weerdigh is. Sy toont metten vingher deur den mondt/
 naer den sin vā dat versken: *Digito compesce labellum* : dat is/ *Din-*
 gher op lip: oft/ *Mondeken* toe. Van *stil-swijghen* seght de Wijse- *Iuuen. 54. 1.*
 man aldus: Hoozt en swijght: en om v eerbaerheydt/ sal v veel gratie *Eccle. 32.*
 toe-comen. Item noch: Ghy ionghelinc/ en sprek nauwelijck/
 oock alst v aengact/ oft in v selis saecke en recht. Ende als ghy twee-
 mael ghevraeght zijt/ sprek dan: maer met corte woorzen.

Een kindt moet ghereeder zijn om hoozen/ dan om spreken. Alsoo
 Samuel (noch een kindt zijnde) van Gode drij-mael gheroepen *1. Reg. 3.*
 wierdt/ deur d' onder-wijs des priesters Heli/ wat hy doen moeste:
 soo antwoorde hy ten eynde/ en seyde tot Godt: Sprek Heere/ want
 uwen dienaer hoozt. Sinte Bernardt sent: Ick weet veel/ die't
 berouwen is ghesproken te hebben: maer luttel weet ic er/ die't leedt
 is/ dat sy ghelweghen hebben.

E De *Ghehoorsaemheydt*, als een andere schoone maeghdt/ presenteert
 de Jonckheydt fraepe schoenen/ om ghereedt te staen tot loopen/ all-
 men't bevelen soude/ ende om den wegh der gheboden Godts/ ende
 der deughden te wandelen: hem oock een schoon paer handt-schoe-
 nen schenckende/ tot een teecken van ghewilligheydt in d' werck: met
 de welcke de handen meer vertiert zijn/ dan met d'alder-rostelijckste
 handt-schoenen en ringhen: ende daer-om oock de croone en prijs
 wel weerdigh.

Ghehoorsaemheydt is een groot rieract der jonckheydt/ ende hun *Ghehoor-*
 t'rene-mael van noode/ midts sy in als onder-wesen moeten wor- *saemheyd.*
 den. De ionghers zijn als een gheschaefde tafel/ daer men in schulde- *II.*
 ren wilt: als eenen boeck om in te schryuen: als een hout oft steen/ om
 een heldt af te maerken. Soo moeten sy dan hun lacten tracteren soo
 t'werck vereyscht: oft anders wordt het al verlozen cost en arbeidt:
 soo is de ghehoorsaemheydt hem noodelijck die gheso-meert wilt
 worden. *Quantò qui diligentius obsequitur, tantò maiorem gra-* *Aristot.*
tiam obtinebit: Hoe iemandt neerstigher is/ oin ghehoorsaem en ghe-
 dienstigh te wesen: hoe hy te meer in de gratie staen sal/ ende te meer
 gratie en wel-dacdt verweuen.

Sinte Bernardt seyt wel: *Obedientia amica salutis*: Ghehoor- *Bern.*
 saemheydt is de vriendinne der saligheydt. Soo ist dan onmoghe-
 lijk met de saligheydt wel te staen/ ist dat ghy de ghehoorsaemheydt
 niet te vziende en hebt.

Schaemte. De derde maeghdt / *Schaemte*, die als met een sluyter veur d'oogen G
 III. hanghende / de ionckhepdt oock een floers presentceert. Dit is de se-
 baerhepdt / met welcke iemandt / als met een floers veur sijn aen-
 seghijn eerlijck bedeckt is. Sy presentceert oock een croone daer op: be-
 diedende dat sulcke oock haren lof weerdt zijn. *Schaemte* is / niet
 van iet goedts te doen / maer hem van t'quaedt te schamen / ende in
 alle saercken / ten allen tijden / in alle plaetsen / sebaer / eerbaer / en ghe-
 maniert wesen. Die sententie des Apostels althijds inden sin dra-
 ghende: *V. lieder manierlijckhepdt* zij allen menschen kennelijck. Hy
 seght daer by: Want de Heere is naer by. De ooghe des meesters en
 heere / doet ghemaniert zijn. Ist niet te verwonderen dat oock de
 Hephene wijse / nochtans blinde / soo rechte slaghen somtijds sloe-
 ghen / ende beter gheraecten dan wy doen / die v'licht des gheloofs
 in de handt hebben / Hooft hoe *Plato* sprek: Godt verkeert tusschen
 de menschen die *Schaemte* hebben. Ende noch naerder op ons punct /
 seght aldus: De *Schaemte* betacint de ionckhepdt. Soo oock *Dioge-
 nes*: Rubor, virtutis color est: De roodtharwighe *Schaemte* is t' ro-
 leur der deughden. Ende het is een wonderlijcke saercke / al waer men
 op iemandt gram / om sijn mis-daedt: ist dat hy / als schuldt kennende /
 roodt wordt van *Schaemte* / men krijght mede-lijden met hem / en
 men vergheeft de mis-daedt. Aldus *S. Augustijn*: Mitigat iudi cem
 pudor reorum; De *Schaemte* der patienten verwesenen versoect den
 rechter. Maer soo en gheschiedet niet als iemandt bleeck wordt / in
 schult gebonden zijnde. daerom dien verwesenden *Plato* seyde: Magis
 mihi placent iuvenes, qui erubescunt, quam qui pallefunt: Die ion-
 gheren staen wy beter aen die roodt wordten / dan die bleeck wordten:
 te weten als men die vermaent / berispt / oft bebindt in eenighe saercke.
 Hoe moesten *Christene* iongheren dit ter herten nemen / en vele voor-
 der sien / dan die hepdensehe *Philosophen*! Want de naturlijcke
Schaemte met het *Christen* geloone verciert / die heeft den hemel veur
 ooghen: niet alleen de ooghen en t' bemerkken der menschen / oft het
 uytwendigh wel staen en myselijckhepdt. Hier toe dient dat *S. Jan
 Gulde-mondt* seyde: *Schaemte* is den toom en byspel der sonden.
 Soo dat hy hem van sonden niet wachten noch weder-houden en
 can / die desen toom van *Schaemte* verlozen heeft.

Chrysof. Het stil-swijgghen oft silentie aengaende / is weerdte te bemerkken
 v'een exempel / hoe dat *Pythagoras* sijn discipelen vijf iaeren dede
 swijgghen / eer sy in schole begosten te spreken / en andere met vele dra-
 ghens en disputerens het hooft te byken.

*Sabell. lib. 1.
 cap. 3.*

Papyrius Pretextatus / een kindt / van sijnen vader eens inden
 Gaedt van Rome mede-gelepdt zijnde / en heeft sijn eyghen moe-
 der in gheener manieren willen te kennnen gheuen / sulcks als hy daer
 gheschoort

*Papyrius
 Pretexta-
 tus, vvon-
 der kindt.*

ghehoort hadde: dede haer liever wat anders ter handt. *S. Thomas* Scriptur. to. 2.
Aguias / noch sehole gaende / was soo stil- swijghende / en luttel van
 woorden / dat sijn mede- ghesellen / hem den stommen os hieten. Den
 meester *Albertus Magnus* / merckende waer-waerts dat dit swij-
 ghen henen wilde : te weten / dat hy soo veel te dieper verstandt en
 ghepepelen hadde / hoe die min ten monde en ten lippen uyt-licpen :
 soo seyt hy : Desen stommen os sal noch soo loepen / dat al de we-
 relt hem daer in verwonderen sal : soo't wel metten stucke noch da-
 ghelijcks blijkt in sijn boerken.

Van ghehoorzaemheydt hebben wy een princelijck exempel in on-
 sen Saligh-maecker : niet alleen tot sulck onder-wijs een cleyn kin-
 deken in t' midden sijnder Apostelen stellende : maer oock sy seluen
 veur eenen spieghel der ghehoorzaemheydt gheuende. Ende dit / niet
 alleen sijnen hemelschen vader ghehoorzaem zijnde tot die schandig-
 he doot des crups : maer oock sijne moeder opder aerden : ende
Joseph mede in de plaets van vader: in al t'ghene dat sy hem ghebo-
 den. *Erat subditus illis: Hy was hun onderdanigh. De groote ghe-* Luc. 2.
 hoorzaemheydt der iongheren van dien hondertsten-man is oock Luc. 7.
 prijselijck gheweest : als hy selue tot onsen Heere seyde : *Ich segghe*
den eenen / Doet dit / hy doet het: den anderen / Gaet / hy gaet: Comt /
hy comt / 3c.

Eenen schoonen spieghel van ghehoorzaemheydt veur alle ion- Gen. 37.
 ghers ist oock / als *Jacob* sijnen sone *Joseph* riep / om tot sijn broe-
 ders te senden / die hem nochtans niet seer en beminden / t'welck hy
 wel wiste / ende hem sochten te vernielen : emmers vercochten hem.
 Gheroepen zijnde van sijnen vader / seyde: *Præsto sum: Hier ben ick*
vader / al bereydt / soo hy was / oock om in sijn doot te gaen.

Veur exempel van goede schaemte / dit sal ick hier alleen by voe- Alexand. ab
 ghen. Die van *Persien* hielen met stercke wetten / dat de iongheren / Alexand. li.
 noch niet woorden / noch met handen / ooghen / oft maniere van 2. cap. 25.
 doen / iet doen souden / daer schande oft beschaemtheydt in ghele-
 ghen was. Soo dattet de doot was / eenen naeckten mensche ghe-
 sien te hebben / als oft men eenigh groot stucck bedreuen hadde : wat
 magh men dan van andere dinghen vermoeden / de eerbaerheydt
 aengaende?

Ghebedt veur ionghe lieden / om sebaerheydt.

Wo Hy hebt / o Heere *Jesus* / als een lammeken in t'scheeren stil
 ghelweghen / totter doot ghehoorzaem gheweest / en veur
 ons aen t'crups groote schaemte gheleden: Verleent my des-
 se d'ijboedighe deughdt / in mijn ionghe ionghdt / ter eeuwi-
 gher bereughdt. Amen.

CAP. XLVII.

Wat plaegh verdienen sy, die haer ouders bedrucken?
Dat haer de rauen vrij, hun oogen beyd' wyt plucken.

Straffe der
quade kin-
deren.

In te toonen/ in hoe groote eere en weerdighydt/ dat de kinders haer ouders behooren te hebben/ soo heeft Godt almaghtigh/ in de tyten gheboden/ naer dat hy in de drij eerste van syn goddelijcke eere ghesproken hadde/ terstondt ten eersten ghestelt/ het ghebodt van vader en moeder te eeren. Ende dit/ niet alleen met bewijs van uytwendighe eerbiedinghe/ maer meest inwendighe reuerentie/ behoorlijcke ghehoorzsaemheydt/ en onder houdt/ alst noodt is. Wt reden dat sy ons in de plaats Godts zijn opder aerde: meest ende naementlijck gheestelijcke ouerste. De Wijse-man/willende toonen/ dat sulck eenen mensch Godt niet en bzeest/die syn ouders niet en eert: soo seyt hy: Qui timet Dominum, honorat parentes: Die den Heere bzeest/die eert syn ouders: en als syn Heere/sal hys dienen.

Eccli. 3.

Decius so-
ne van De-
cius.

Dit heeft wel ghebroedt Decius des keplers sone/ als sijnen vader hem soude doen kepler croonen: hy heeft het ghewepghert uyt weerdighydt/ segghende: Ick bzeese/ word' ick kepler/ dat ick ontkeren en vergheten sal/ een goet onderdaenigh sone te wesen. Ick heb lieuer gheen kepler te zijn/ maer ghehoorzsaem sone: dan kepler te wesen/ ende een sone sonder affectie/ ende behoorlijcke toeghedaeheydt. Daerom / dat mijn vader regnere: ende dat mijn heerschappije zij/ ootmoedelijck hem ghehoorzsaem te wesen.

Dat moct ontwijfelijck een seer onberdaghelijcke saecke zijn / alsoo de naturelijcke affectie/ iae om bitter te segghen / de nature uyt te A schyn den/ datmen oock syn ouders bedroeft/ bedruckt/ weder- spoe- B righ werdt: en/ dat meer is/ verdruckt en ouer- valt. De braghe dan is/ wat sulcke kinderen verdienen. In d'oude Testament / als een C kindt vader en moeder onghehoorzsaem was/ en dat sy slachtigh vies- len aen de ouerheydt / dat kindt wierdt ghestent.

Deut. 21.

Galghen-
aeg.

De antwoorde seght hier / dat sy werdt zijn/ dat hun de rauen D dooghen uyt- plucken. Dat is/ dat sy aen een galghe comen: want het ghemeynelijck sulck aeg is/ datmen de craepen en rauen/ aen sulck- ke rijfers plaght op te hanghen. En al en comen sy niet altydts daer toe/ sy zyns nochtans weerdigh: ende t' is gheluck/ niet haer-licder dcughdt oft verdienste/ als sy't ontromen. Oculum, qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suae, effodiant eum corui de torrentibus: Dat de rauen der beken de ooghen uyt- halen/ bande ghe- r: die

Proh. 30.

Impia quid meruit soboles onerosa parenti?
Iplis vt rapidi populent caua lumina corui.

Wat plaegh verdieney sy die haer ouerw bedrucken?
Dat haer de rauen vry, huy voghen beyd' dutplucken.

Qui de Pere et Mere, Les yeux ne reuere, Quel sera son fouet?
Qu'un corbeau arrache, Les siens et dehache, Son corps au gibet.

ne die haer vader beschimpen / ende die deur hun onbekeestheydt toonen / dat sy den aerbeydt haers moeders in d'baren / niet en ghebencken / noch en achten. Te kennen gheuende/deur sulcke maniere van verbloekinghe/ dat sulcks teghen nature is / dat een kindt/hardt/ stuert/ straf/ lastigh/ spijghigh/ onghenadigh/ iae oock maer onghehoorsaem soude wesen.

Men vindt/ dat selfs de openaers haer ouders op den rugghe somtijds draghen/ al blieghende: ende de selue spijzen/ als sy deur ouderdom onnaghtigh gheworden zijn/ den cost te betagen. Hier moghtmen oock ghedachtigh zijn van die dochteren die haer vaderen somtijds inden kercker met haere boesemen ghelaeft hebben / de selue vander doodt verlossende. Dese ende dergelijcke exempelen/maerken de onbekeestheydt van vele onmenselijcke kinderen beschaemt: die niet alleen weerdte en zijn / dat sy de rauwen aen de galghe spijzen / maer dat de hellsche rauwen / met dien vanch/ in siel en lijf wegh blieghen / ende voerense tot die gloepende beke der onsprekelijcker toeminten: daer sy leeren sullen/ wat dattet ghelddt / sijn ouders te bezoeuen.

*Ambros.
Hexem.
Homil. 5.*

*Solin. lib. 1.
Valer. lib. 5.
cap. 4.*

E Soo voer Absalon / als hy den coninck Dauid sijnen vader rebel vallende/upt sijn sijcke stack/ ende hem te velde met open oorloghe vervolghde. Van Joab / Davids opperveldt-heere verwonnen zijnde/ende de vlucht aennemende/bleef metten haere aen eenen tack hanghende/de muyl/ daer hy op sat/onder hem deur wegh loopende.

*1.Reg. 18.
Abiolom.*

Ende op datmen wete/dat dese straffe niet alleen te verstaen en is/ op kinderen die vader oft moeder bewaren / maer oock die andere ouersten / oft ouderlinghen versmaden / die ons van Godts weghe bevolen zijn te eeren: hoozt een schizkelijck exempel daer toe dienende. Als de Prophete Eliseus/naer Bethel op track/soo zijnder eenen hoop kinderen ter stadt upt gheromen / naer hem roepende en spotfende: Ascende calue,ascende calue: Clint op ghy caluwe-top: clint op/ghy caluwaert. Ende siet / daer zijn twee beeren uptten bossche ghesponghen/ende hebbender twee-en-veertigh van die verstonden. Tot een teecken dat sulcke verdienen vande hellsche beeren vernielt te worden.

4.Reg. 2.

Ghebedt om sijn ouders in eeren te houden.

Aest v/hebt ghy bevolen / o Godt / onse ouders te eeren / ende ghehoorsaem te wesen: gheeft my de gratie / soo mijne gheestelijcke en lichamelijcke ouerste te eeren: dat ick het beloofde landt ende d'aerde der leuende besitten magh.

Amen.

CAP. XLVIII.

*Welck is d'ouders bestier, die soo de roeden sparen?
Dat hun kinders, van hier, al veur den duyuel varen.*

Gen. 8.

Wilt t' herte des menschen tot quaedt gheueghyt van sijner ionckheydt af/ soo Godt sprak tot Noe/ noch tans het hanght vele van de ouders/ de quardtheydt der Nature/ met goedt onder wijs en castijdinghe/ tot een beter te keeren. Daer-om seyt Salomon wel: De sotheydt is in t' herte des kindts ghebonden: en de roe-

Prov. 22.

Goede castijdinghe der kinderen.

de der onder-wijsinghe sasse van daer d'ijuen. Het is enen wel een wonderlijcke saecke/ waer Nature ghewelen heeft/ datmen de kinderen mette roede sinjten soude/ om wijs te worden. Niet op t' herte/ daer de sotheydt rust/ (soo wy ghehoort hebben) maer ter contrarie sijde/ al op een ander gheweste/ op t' soyt van portegale/ verre van t' hert/ soo't ieghelijck kennelijck is. Als oft de wijsheydt daer achter late: ende dat soo/ met daer op te slaen/ de wijsheydt van daer verschuyuende/ ter herten-waerts trock/ daer sy van recht-weghe toebehoort/ de sotheydt van daer doende verhuysen: ende als oft de kinderen deur sulcken middele tot verstandt en kennis quamen. Enmers wete ick enen ionghen/ die noch deughen noch leeren en cost oft en wilde. Dese practijcke wierdt hem wijs ghemaerckt/ dat het soo wesen moeste: en op dien voet de castijdinghe te ghewilligher aenbeerde. Jaer/ hem liet duncken/ dat hy t' elcker sulcker strijkinge/ onder de roede belief en gheboelde (soo hy seyde) dat de wijsheydt hoogher en hoogher van binnens-hups op clam/ en allepns de sotheydt upt het herte stak: daer sy (naer het segghen des Wijsemans) van ionghs aen ghebonden is. En daerom oock/ en worden sy niet terstondt wijs oft goedt/ met een oft twee reysen de roede gheproeft te hebbē. Watter af is oft niet en is/ Ick hebbe/ soo ick seggheden iongh-man en sijnen meester nae de-handt ghesproken/ ende goedt effect ghebonden van sulcken recepte: den seluen langhs soo bi ter/ nu thien oft twaelf iaer naer die vaert/ wonderlijck in sijn studien/ en in deughden voort-gaende/ en als nu een cloeck iongh-man gheworden. Dit zij al/ by maniere van spreken/ alsoo aenghehaelt/ als oft Nature ghewelen hadde/ dattet daer hielt/ ende soo moeste in sijn werck gaen/ om goede kinderen/ en wijse iongheren te maecten: en om den cronnen inghebozen aerdt te rechten.

Prov. 13.

Daerom seyt den wijsen Salomon noch meer: Die de roeden spaert/ die haet sijn kindt. Daer die sijn kindt lief heeft/ die castijdet en onder-wijset/ sonder ophouden. Dat is te segghen/ gheduerighlijck/

Maiores quid agunt, quibus haud Censoria virga est?
Tartareis alimenta parant sua pignora flammis.

Welck ió d'ouweró bestier, die soe de roeden sparen?
Dat huy kínderó van hier, al voor den duyuel varen.

Trop de conuience, Nuit elle a l'enfance, Du ieune poupin?
La main par trop douce, Du pere le poulse, A mauuaise fin.

lijck/naer den eysch vanden wercke. Want/ghelijck d'een hout sach-
ter is dā d'ander/t zij om vleschen/boogen/en leyde/t zij om Ewer-
ken waer toe dattet zij: alsoo is d'een kindt ongelijck soeter vā aerde/
en gevoeghsamer om leyden dan d'ander. Sommigh hout salmen
met een vingerkē leyden al daermen't hebbē wilt/sommigh ist vbo- 1. Reg 24.
den sonder straffe wāten te handelen/als dooznē/vzamen/3c. Som-
migh hout blijft en groept voorzts van selfs/ soomen't eens gelypdt
heet: ander comt terstondt op sijn oude cronte/ en is a'rydts te her-
doē. Alsoo isser groote discretie te gebuyckē/in de ionckh3 te regere.

A De braghe dan is/wat sy doen/ die haer kinders niet en castjden/
als sy's noodt hebben. En niet sonder reden en vzaeghtmen dat soo:
want sommige lacten hun by auonture duncken/dat sy wel doen/ en
goede ouders zijn/dat sy soo sachtmoedigh en goeder tieren zijn. Soo
pleghen de kinderen van vader en moeder te oorzden: dien eenen
quaden vader te heeten/die straft en castijdt: een goede moeder/ die
altijds deur de vingheren siet: iae voetsel in t'quaedt gheeft. De ant-
woorde seght: Sy maerken dat hun kinders van hier, al veur den duyuel
varen. Dit is elacr en waer/ oock noch urt den Wijse- man/ die hier

Goede ou-
ders, quade
ouders.

B van alsoo wel als wonderlijck sprykt: En enttreckt v kindt de roede Prov. 14.
niet. Seer wel:want men soude eenighe beter roep hun daghelijcks
bzoodt onttrekken/dan de roede. Doozt hoe sy voort seyt: Want (seyt
sy) ist dat ghy't mette roede slaet/het en sal niet steruen. Ergo dan/
onttreckt ghy hem de roede / het sal in perijckel zijn van te steruen:
ghelijck iemādt diemen den colt / oft noodelijck onder-houdt des
leuens onttreket. Als oft sy oock segghen wilde: Castijdt vzijelijck/
en en vzeft niet/dattet daer af steruen sal. Maer / dat meer is / ten
sal niet steruen: dat is/ ghy sullet daer mede bevyjden/dattet in han-
den van Justitie niet en come: Ende bouen al/ sult ghy't oock daer
mede bewaren van d'euwighe doodt.

Dit seght sy noch claerder aldus: Ghy sult hem niet de roede Ibidem.
slaen: ende alsoo sult ghy sijn siele vander helle verlossen. Ist niet een Mirakel
groote cracht en wonderlijck mirakel van dit edel hout der roede/ de der roede.

C sielen vander hellen te verlossen? Moyses leyde t'volck van Israel
deur de roode zee / deur de cracht vande roede die sy opstak ouer
d'water: maer dit is al een ander verlossinghe: waer deur iemādt
vander helle verlost wordt. Die dat doet / die doet het kindt meer
d'uyghdts/ dan oft sy't uytter hellen haelde. Want/daer in gheweest
te hebben/al en waert maer een cleyn wijse/dat is wel achtēs weerd/
en dat soude wat gelden. Soo dan/meerder vziendtschap doet sy v/
die belet dat ghyder niet en come/dan dieder v uyt haelde als ghyder
nu soudt in gheweest hebben. Het ware wel een wōderlijcker werck/
iemādt uytter helle te lossen/dieder in is: maer het is yozijtelijcker en

Chieselijcker/te vozen b. v. zijdt te worden/ dat men daer niet en come.

De ouders dan / die by ghebrake van castijdinghe/ haer kinders uyt de helle niet en houden : die doen soo vele / als oft hysse ter hellen sonden: soo de antwoorde seyt. Want sy die lacten doen t'ghene daer sy deur ter hellen comen. Sulcke ouders moeten veur eenen spiegel aensien/ hoe Heli met sijn twee sonen Ophni en Phinecs / op eenen dagh al zijn van Godt ter dootd ghestraft gheweest. De sonen inden slaghe vermoordt / soo sy de Arcke droeghen. Den vader hoorende dat de Arcke van de Philistinen ghenomen was/ van sijnē setel achter om vallende/ v. zach den necke/ de herstenē langhs t'pauaisel stoztende. En dit al/ om dat sijn sonen qualijck leefden/ haer officien qualijck bedienden: En dat hysse niet en strafte/ soo't betaemde: dan alleenlijck met soete en sachte woorden / die noch in noch aen en gingen: segghende/ kinderen/ het is quaedt dat ick hoor: ghy en moet alsoo niet doen / 3c. ghelijck vele sotte ouders/ sachte meesters/ en nappe ouerste pleghen te doen/ sonder ander castijdinghe.

Gregor li. 4.
Di. c. 18.

Het principaële exempel in de figure verdoont staet by S. Gregorius beschreuen. Hoe een kindt van vijf iaeren / van sijn ouders bezdozen / altijdts Godt lasterde/ blasphemierende als hem iet misquam. Ten eynde in sijn vaders schoot sittende / sacht de boose gheesten/ als moziaenen tot hem comen. En al crijtschende en blasphemierende heeft het sijnen gheest ghegeuen.

Kipilianus
in Nerone.

Men leest/ dat Agrippina/ de moeder van dien boosen keiser Nero/ de tooueraers te rade gingh/ en v. aeghde/ wattet noch van haren sone gheworden soude: oft hy keiser soude worden? Sy antwoorden uyt haer dupuelse consten / iae : maer soo nochtans / dat hy sijn moeder vermoorden soude. Dat hysse vermoorde (seyde sy) in en roecks / magh hy keiser worden. Wat sullen wy anders segghen/ van sulcke ouders/ die hun qualijck-vaert/ en van hare kinderen/ sekerlijcks veur ooghen sien / en en zijnder niet in verlaeft / behoudens dat sy haere kinderen moghen sien triumpheren?

Sabell. li. 3.
cap. 4.

Men merckt noch een ander sotte cure. Almen eens te Carthagen de edelste ende uyt-ghesundertste iongh-mannen uyt-coos/ om veur ostagiens oft pandt-mannen naer Sicilien te seynen: soo volghden de moeders naer / al schreyende/ ende groot misbaer macckende/ tot dat sy aen de schepen quamen / daer haere sonen souden mede henen vaeren. Daer haddemen groote quellinghe om de iongheren uyt der moederen armen te trecken. Ende als sy nu te schepen waeren/ en af-staken / soo wierpen hun die sotte moederen inder zee/ ende versmoorden uyt liefde van hare kinderen. Alsoo sietmen sommighe ouders haer willens en wetens in den bloedt der hellen versmooren/ uyt dese te groote verlothepdt haerder kinderen.

Ten

Ten proposte vande byaghe ende antwoorde/ op de ouders/ die maerken dat hun kinders ter helle baren / comt seer wel de figure van die ouders/ die in d'oude Wet haer kinderen den afgodt Moloch ^{4 Reg. 23} offerden/ deur het vier. Al waer men groot gheruchte van trommen maecte/ om het gheerijch der byandende kinderen niet te hooren: waer van oock de plaetse Tophet hiet: dat is een trommel te segghen. Ende hiet oock Conuallis filij Ennon: oft Gehennon: van waer de helle oock den naem heeft/ Gehenna; om den selbsacmen grouwel/ die in d'een plaetse/ en in d'ander gheschiedt. Sulcke ouders offeren hun kinderen aen Moloch/ den Vpandt/ ten hellschen byande/ diese naer haren wille laten gheworzen/ en niet en castijden.

Anders deden die van Lacedemonien/ oft Sparten / die veur ^{3 Cicero Tusc. quest. lib. 2.} roscuyne hadden / hare kinderen veur den autacr totten bloede te geeselen/ om die goet en sterck te maerken/ en teghen slaggen ende aenstooten onversaest/ vroom/ en wel ghemoedt. Cicero ghetuyghet/ dat hyder somtijds by stondt / en niet een van die en hoorde eriten oft fuchten. Want/ seyt hy/ soo leerdemense. Dit schrijft oock Seneca/ met grooten lof der seluer. Iae men maectense soo ghewoon/ dat sy ghestadelijck den rugghe en schouderen boden / om te slaen/ tot dat men moede waer. En dien-volgende/ hadden sy altijdts geschickte iongheren/ en treffelijcke vrome manen. Hier by moght wel eenen ^{4 Elianus lib. 1. sub finem.} (Ahacones ghenaemt) gevoeght worden: die sijne sone/ den iongsten van seuen/ inetten handen op den rugghe gheborzen/ om sijn quaedt regement/ in handen van Justitie selue leuerde. En soo de saecke/ om haer vzeindighz / den Coninck Ferres vanden Gaedt aen ghegeuen wierdt/ den vader bleef al byden sijnen / segghende/ dat sijn coolen en waer moes/ dies maer te beter en groepde/ als de quade strupcken af ghesnoept worden. Om welke cloechepdt/ en gerechtichepdt hy vanden Coninck in t'ghetal sijnder raedt/-mannen ghestelt is gheweest.

Die Roomsche Coznelia moeder vā die Gzarchien wist oock wel ^{5 Valer. Max. lib. 4. cap. 4.} waer in den meesten cieraet der ionckhepdt gheleghen was. Soo ees by haer een edel vrouwe van Campanien logeerde/ en die al haer roscfelijcke baghen toonde/ haer daer in glozierende: Coznelia/ haer kinderen yptter schole t' huys comende: Et hæc, inquit, ornamenta mea sunt: Ende dit zijn mijn baghen en iuweelen/ seyt sy. Als goede gheschickte kinderen de beste panden des huys wesende.

Ghebedt der ouderen ouer haer kinderen.

Ant ghy/ o Heere Jesu Christus/ ghesproken hebt: Laet de clepne kinderen tot my comen: gheeft my de wijshepdt en t' herte/ dese kinderen en onderlaten soo te regeren / dat ick die tot v byngen magh/ en selue niet buyten en blijue. Amē.

C A P. X L I X.

*Wat doen de moeders op, die haer kinders bederven?
Sy spinnen strick en strop, daer sy aen sullen steruen.*

Sottemoeders hun kinders bederven de.

Midts dat ghemeynelijck de moeders meerder affectie **A** tot de kinderen hebben dan de vaders / daerom pleghen sy oock die meer te bederven: en om beter te segghen / met een sotte lief de te behaten / dan de vaders. Soo doet de sinne / die haer ionghen / uyt grooter **B** liefde soo stijf onthelst en aen haer borst douwt / dat syse dickmael al cussende doodt perft. De Wijse-man gheeft met een sententie seer wel te kennen het profijt der castijdinge / en de schade van slappighydt / aldus: De roede en straffe die geuen wijsheydt: maer een kindt dat t'lijnen wille ghelacten wort / dat maect lijn moeder beschaemt. Hy gheeft daer mede te kennen / dat de moeders ghemeynelijck meest in de schuldt zijn / als de kinders niet en deugen: eens-deels / om dat syse self niet en castijden: ten anderen / om dat syse **C** niet en lacten castijden: maer beschermentse teghen de roede / veur vader / en meester / oock somtijds tot verhtens toe.

Prov. 29.

Toelatenheydt, verdueruenis der ionckheydt.

Det is een groot ghebreck heden s' daeghs in d'euders / dat sy somtijds aen de school-meesteren bespreken / dat men hun kinderen niet en smijte: en dies grooten ondanck weten / als syse souden castijden. Jae oock van daer trecken / en soecken enen meester die de kinderen met eenen vosse-steert gheestel / soo ick enen ghewiten hebbe: ende met sachte palmen strijcke / en schoon toe-spreke / oock als sy een goede straffe / en scherpe roede verdient hebben.

Costuymeder Lacedemonianen prijsbaer.

Hoozt hoe contrarie (noch eens) dat die van Lacedemonien waren. Het was by haer-lieden een groote schande / veur enen vader / als hy lijn kindt niet wederom t'hups een goede roede en gaf / alst quam claghen dattet in de schole ghegeestelt hadde gewest. Jae / soo wie een kindt / oock vrende / niet en straffe / alst in lijn teghenwoordighydt iet mis dede: die wierdt ghevonnist de selue straffe verdient te hebben / die t' kindt niet sulck een stuck verdient hadde. En alsoo / de kinderen / niet alleen in schole en t'hups / maer oock (wart was) van enen ieghelijcken berispt en ghestraft zijnde / diet in t'quaedt bevondt / gheschiedet dat sy altijds / goede / wijse / en gheschickte ionckheydt hadden / en soo oock del-haluen treffelijcke opcomende mannen / bequaem tot alle ampten / officien / en staten te bedienen: tot goeden standt / en onder-houdt der Republijcke en ghemepnte. En wy /

Quid bona discingens teneros Matercula natos?
His laqueum molli perituris stamine ducit .

Wat doen die moeder op, die haer kinders bederuen?
Sy spinnen streek en strop, daer sy aen sullen steruen.

Que fait la main molle, D'une mere folle, A son ieune fol?
Pere qu'un Barbare, Elle luy prepare, Un triste licol .

ter contrarie/ quade/ en booskinderen/ woester/ en felder/ dan wilde
dieren: en dat uyt oorzlaecke/ dat noch ouders noch meesters/ en veel
min vzeinde/ de kinderen vzijelijck castijden en moghen.

Van waer comt anders dat ghemeyn sprek-woorzt/ onder sul-
ke ouders: Smijt/ die ghy t'eten gheeft? En onder de meesters he-
den-s' daeghs: Smijtt' ick: quijtt' ick. dat is/ will' ick de kinderen
castijden/ soo en behoude ick niet een. Wat goedts oft hope can van
sulcks verwacht worden/ om den bedozen/ bedruckten/ en verval-
len ghemeynen staet/ opeenen beteren voet te vzeinghen? Ist dat
t' saedt selfs bedozen worzt/ wat salmen verbeteren?

E De antwoorzt segh/ dat sulcke sotte moeders den bast spinnen/
F om haer kinders aen te hanghen. Te weten/ siende veur ooghen/ hoe
haer kindt den costelijcken tijdt der ionghe iaerē verquilt/ t' geldcken
spelt/ t' quaedt van ionghs in-dyneckt/ vloect/ sweert/ steelt/ vecht/
tupscht/ oncuyscheydt aennemt/ oft in eenige maniere hem ter boos-
hepdt begheeft/ sonder een woorzt daer teghen te segghen: iae voetsel
gheuende/ in sijn quaedt beledt. Maer/ soude eenighe moeder den
strop willen spinnen en dyarpen/ daer haer kindt eens mede soude op-
gheknoot worden? Aen't/ gheloo' ick wel/ op die maniere niet:
maer sulcke doen't nochtings waerachtelijck/ die haer kinderen be-
deruen: want soo doende/ maecken sy metter tijdt/ dat sy aen een gal-
ghe gheraerken/ oft emmers sulcks vā rechts-weghe werdighe sijn.

G Sulcks in sy seluen bevindende/ en te kennen gheuende/ eenen die
te galghe-waert gingh/ badt om sijn moeder eerst te cussen: t' welck
hem toe-ghelaten zijnde/ beet sy sijn moeder de ooze af/ segghende:
Hadt ghy my ghecastjdt/ als ick clepne was / ick en waer hier toe
nopt gheromen. Dit ghaelt Boetius van eenen sone die ter sulcker
oorzlaecke sijne vader den neuse af beet. Dit belijden oock ghemeyne-
lijck al sulcke ghelellen/ op de leere noch staende: beclaghende dat sy
van haer ouders van ionghs niet en hebben ghecastjdt gheweest.
Dan sijn sy wijs ghenoech gheworden/ en hoogh ghenoech geleert/
oin alle andere te leeren/ ende te precken / roepende veur haer teme:
Spiegheelt u- heden aen my: sy spiegheelt hem sacht/ die hem aen een
ander spiegheelt. Daerom/ siet eens/ wat een groot quaedt cammen
met de werde van een clepn roepken beletten / alst in tijden en ston-
den ghegeuen worzt.

Boetius libr.
de discipl.
schol.

Ghebedt des moeders/ ouer haer kindt.

Aldersoetste Jesu/ die/ om ons al te samē kinderen Godts
te maecten/ een kindt des menscheus gheworzen zijt: gheeft
my de gratie/ mijn kindt soo te beminnen / dat ick sijn siele
ende de mijne wel bewaren magh. Amen.

C A P. L.

*Wie moet ick houdē, nae raedt, veur mijnē bestē vriendt?
Die v berispt van t' quaedt: en straft, als ghy't verdient.*

Besten
vriendt, die
v berispt.

De goed' een saecke dattet is/ vzienden te hebben/ dat
proeftmen alderbest/ als men van een ieghelijck verla-
ten wordt. Soo datter niemant en is / hy en heeft
gheerne vzienden: maer in goede vzienden van quade
t'onder-scheyden/ dat heeft veel aen. Ende om dat de
menichē daer in dick-mael falen/ v' alder-beste vzienden verstekē-
de/ en hunne doodt-vpanden veur vzienden houdende: soo ist dat de
vraghe vzaeght: Wiemen veur sijnen besten vriendt moet houden.
Want/ den Wijse-man raedt aldus: *Hebter vele te vziende: maer een
onder dupsent/ t'uwē rade. En daerom/ den seluen ter seluer plaets/
naer dat hy vele sorten van vzienden verhaelt heeft / daer niet af te
houden en is: soo gheeft hy te kennen/ wie dat den besten vriendt is:
en hoe groot dat dien te achten is. Amicus fidelis, proteccio fortis:
Een ghetrouwe vriendt/ is een d' aldersterkste bevrijdtsaemhepdt:
daerom / die sulck enen vonden heeft/ die heeft enen grooten schat
ghelvonden. Doozts seght hy aldus: Daer en is noch goudt/ noch
siluer/ noch eenighe saecke ter weercelt / die teghen enen vriendt te
weghen oft te ghelijcken is.*

Eclli. 6.

Mimogra-
phus.

En al ist dat dit oock verstaen wordt van ghetrouwighpdt in tij-
delijcke handelinge/ en namentlijck in teghen-spoedt: volghende
t' segghen van dien hepdenschen gheleerden: *Amicus certus in re in-
certa cernitur: In teghen-spoedt kent-men vzienden. Volgende oock
het bekende versken:*

Ovid. Trist.
li. 1. Eleg. 8.

*Cum fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.*

Als v t'gheluck mede wilt/ dan sult ghy vele vzienden hebben: maer
als v den windt keere sal: soo sult dy v alle v vinden: Nochtas sprek
de Wijse-man principelijck van de meeste en beste trouwe onder
vzienden: de welcke daer in blyckt/ als hy bouen al uwer siele salig-
hepdt bemint. En deur sulcks/ soo lief als hy v heeft/ soo seer haet hy
t'ghene dat v hinderlijckst is/ en meest contrarie v wel-baert/ dat is
de sonde. Enen ghetrouwen vriendt/ (sept den seluen) is als een me-
dicijne des leuens/ en der eeuwighepdt. Dat is/ dien heet ick een ghe-
trouwe en alderbeste vriendt/ die v veur een medicijne dient/ alsker iet
in v maniere van leuen is/ dat niet goedt noch opperht en is/ ter siele
ghesondt hepdt. dat is/ ter salighepdt: En die v deur sijn vziendeschap
ten eeu-

Eclli. 6.

Quem mihi ceu Pyladem aut fidum complectar Achatem?
Libera te cuius perstringit lingua merentem.

Wien moet ik hoen, nae vaedt, door mynen besten vriendt?
Die's berispt van quaet; en straft, als ghyt verdient.

Qui m'est plus fidele, En amour, en Zele, De tous mes amis?
Celuy qui te taysé, En blammant l'offence, Que tu as commis

[The text in this block is extremely faint and illegible, appearing to be a list or table of contents with multiple columns and rows.]

ten eeuwigghen leuen helpt. Dus seyt *S. Augustijn* tot desen propo-
 ste: *Amicus est similis medico: medicus non amat ægrotum, si non* *August.*
odit ægritudinem: Een goetd vziendt is als een medicijn: de medi-
cijn en bemint den sieckē niet/ist dat hy de sieckte niet en haet. Daer-
om/op dat hy den siecken verlosse / soo vervolghyt hy en stelt hem te
ghen de sieckte. Men moet de ghebreken van synen vziendt niet be-
minnen. Sinte Gregorius seghyt oock seer wel: Amicus, animi cu- *Gregor. Mo-*
stos dicitur: Dat woordesken [Vziendt] luydt alsoo vele int Latijn/ *tal. 27. ca. 8.*
als/ Bewaerder der siele. Daer-om seyt seer wel S. Jan Chypholsto- *Chrysofom.*
mus: Te berispen die mis-doet/ is meer weerd dā te bidden. Houdt
ghy dan hem veur v vziendt / soo ghy wel mooght / die veur v bidt:
noch vele meerder vziendt is hy/ die v berispt. Want wat can t'bid-
den eens anders v helpen/ist dat ghy in v quaedt blijft? maer/ dat v
iemandt vermaent en berispt/dat roert v naerder om beteren. Ende
die v dat doet/die toont v t' selue merck en teecken vā liefde t' uwaert/
t'welck Godt tot al sijn liefste kinderen toont: alsoo de Wyse- man *Prou. 3.*
seghyt: Godt berispt en straft die hy lief heeft. Soo oock S. Paulus
t' selue bevesticht: Wie isser sone oft kindt die hy niet en straft? *Hebr. 12.*

B En hoe moghtmen claerder / en stercker ghetuyghnisse hebben/
 dat die v beste vziendt is die v berispt / dan dat onse Heere seghyt: *Si* *Matth. 18.*
te audierit: lucratus eris fratrem tuum: Ist dat hy v hoort/ ende v
vermaninghe waer-nemt: soo hebby uwen broeder ghewonnen.
Wat is dat: seyt S. Augustijn: Ghy hebt uwen broeder ghewonnen/ *August.*
met v berispt oft vermaent? Soo was hy dan verlozen/ waert dat ghy
hem niet berispt en hadt. En wat wilt iemandt meerder vziendt heb-
ben/ dan die sijn siele wint: dat is / van d'eeuwighe verdoemenisse
verlost? Daerom seyt de antwoorde seer wel/ dat dese v beste vziendt
is/ die v berispt/ als ghy't verdient: dat is/ als ghy berispens weerd
zijt: ende sulcks ghedaen hebt/ dat met Godt/ conscientie/ en salig-
hepdt niet wel en staet.

C De Coninck David heeft alsoo vanden Propheete Nathan be-
 rispt ghe weest/ en hem des-haluen te meer bemint/ en in meerder eere
 en weerden/ als beste vziendt/ ghehouden. Ter contrarie/ als sijnen
 vbandt sehouwende/ die hem in sijn quaedt soude moghen pynen en
 louen: segghende aldus: *Corripiet me iustus in misericordia, & in-* *Psal. 140.*
crepabit me: Oleum autem peccatoris non inpinguet caput meum:
Den rechtveerdighen sal my berispen en straffen: en ick salt veur een
groot werck van liefde/ en van barmhertighepdt houden. Maer dat
de olie vanden lof en prijs der sondaeren/ op mijn hoofdt niet en co-
me: verre moet sulcke smeeringhe en lof-tuyten van my zijn. Soo
seghyt oock sijn sone Salomon: Argue sapientem; & diliger te: Be- *Prou. 19.*
rispt eenen wijzen/ en hy sal v beminnen. In teerken dat sy lot zijn

Galat. 4.

ende qualijck beraden / die de sulcke haten / die hun berispen en ter
drighdt vermanē. Zoo hem dies S. Paulus beclaegde van die van
Galatien: Ergo inimicus factus sum vobis, verū dicens vobis? Hoe?
(sept hr) ven ick u-lieder byandt gheworden / met u-lieden de waer-
hejdt te segghen? En nochtans soudt ghy-lieden certijds / uyt lief-
de van my/u-lieder selfs ooghen uyt-gheworpen hebben / om my te
gheuen/hadd'ickt begheert.

Marc. 6.

Zoo wierdt Herodes doodelijck byandt van S. Jan Baptiste/ D
om dat hy hem derispte van sijn quaedt : daer hy hem nochtans te
vreuen seer bemuide/gheeren hoozde / en vele om sijnent wille dede:

Luc. 11.

soo den heylighen Euangelist ghetuyghyt. Alsoo wierdt oock Chri- E
stus doodelijck behaect en vervolghyt vande schyft-geleerden en Pha-
riseen / om dat hyse berispte van haere sonden. Zoo wie dan dien
behaect / die hem berispt als hy 't verdient / die behaect sijnen besten
vriendt. En ouer sulcks toont hy daer mede/ dat hy sijn selfs vriendt
oock niet en is/ maer byandt: ende daerom sot en qualijck beraden:
te meer berispens weerdigh.

Men is
niet gheer-
ne berispt.

Ist niet te verwonderen van onse dwaeshejdt? Iemandt sal ons
vermanen op eenighen wegh/ dat wy qualijck gaen: en wy sullen's
hem danck weten/ soo't reden is. Maer/ dat ons iemandt waerschou-
we/ dat wy dolen / en qualijck wandelen om ten hemel te geraecken/
en dat wy/soo doende/ter helle-waert loopen: wy weten's hem on-
danck/ende wy worden gram op hem. Item: Iemandt sal ons
vermanen/ dat wy in d'aenle'hijn begrijmt zijn / oft dat ons ict aen-
hanght tot onser schande/ ist dat wy soo onder t'volck comen: wy
sullen hem bedancken/ in huys loopen/en terstondt het selue beteren.
Dat ons iemandt ons messit en ghebreck der siele / oft des leuens te
riecken gheue: wy sullen's ons terstondt belghen: ende al haddy
ons vriendt gheweest tot dien tijdt toe: nu ist al vriendtschap uyt: wy
sullen hem schonwen als onsen meesten byandt. Hier uyt blijkt het
dat wy maer als onuerstandighe kinderen en zjn: de sulcke deur by-
andt houdende die ons vermanen: ende deur vriendt/ die ons prij-
sen/ oock als wy qualijck doen: ende die al spreken/soo wy't gheerne
hooren.

Als ick redene soecke/ waer deur dit by comt / dat wy danck we-
ten/ die ons vande dolinghe des weghs vermanen / ende ondanck
die ons vermanen dat wy in ons manieren van leuen dolen: Ick en
vinde gheen ander reden/dan alleen hoouerdighejdt des herte. Die
ons daer in helpen/als die ons waerschouwen dat wy begrijmt zjn/
dat ons ict uyt-hanght / en yet sulcks/daer wy beschaemt deur wor-
den souden/ die weten's wy danck: Maer die ons van sonde / oft
quaede manieren berispen / die haten wy: midts sy onsen epgen sin
en goedt-

en goedt-dincken weder-staen: d'welck een hooerdigh herte niet en can verdraghen.

Sinte Augustijn was al beter bedacht. Si me possis docere, quod *August. s^o-*
per Ioan.
 nescio; non solum te verbis sed & pugnīs cadentem deberem patiē-
 tissimē sustinere: Waert saetke (sept hy) dat ghy ny ict costet leeren/
 dat ick niet en wete: niet alleen/al spracit ghy ny met scherpe woord-
 den acu/maer al sloeght ghy ny doek met vuysten / soo soub' ick v
 behoozen/en willen/lydtfamelijck verdraghen/ ende noch danck toe
 weten.

Soo Diogenes tot Athenen ghegaen was / om Antisthenem te *Laert. lib. 6.*
 hoozen: hy werdt dick-mael van hem verstoeten/ want hy gheen *ca. 2.*
 discipelen meer en begheerde: soo nochtans Diogenes hem by bleef/
 soo heeft hy hem ten eynde ghebycpght / met eenen stock van hem te
 iaghen. Diogenes euen gheftadigh / boodt hem hoofd/ hals/ en
 neck/segghende: Cade, si vis: at nullum inuenies baculum dam du- *Diogenes.*
 rum, quo me abs te abigas, quamdiu aliquid dixeris: Slaet/ wilt
 ghy: maer ghy en sult ghyenen soo harden cluppel binden/daer ghy
 ny mede van v verdrjuen sult / alsoo langhe als ghy wat seght dat
 ick hoozen magh. Soo gheerne hoorde hy hem/ daer hy pet van lee-
 ren moghte / oock ten prijse van gheclopt te worden: dat al veur
 vziendtschap nemende.

Hier moght men by voegghen/ t' ghene dat in d'beghinsel van eenen *Fulgosus li.*
 brief des Christelijcken bie-cozks staet/van Philippus Macedo: hoe *5. cap. 2.*
 hy't wel nam / als eenen ghevanghenen onder ander hem bedekte-
 lijk berispte/ en vermaende / dat hy sijnen mantel wat neder laten
 soude/ende niet soo hooghe op de knien houden: want (sept hy) ghy
 sit aldus ondegheelijck. Ende soo't den ghevanghenen als vziendt
 sepde: soo heuet oock den Coninck veur vziendtschap ghehouden/
 en als vziendt los ghelaten/ niet sonder danck en eere.

Ghebedt veur die ons ter deughdt vermanen.

Ons leuen/ o Heere/ is meest een vallen en op-staen / midts
 onse cranchhepdt/des wegghs arghepdt/en des vbandts be-
 deckte laghen: Soo bidd'ick v dan / dat ghy ny de gratie
 gheeft / in dancke te nemen/die ny met berispen en vermaenen de
 handt bieden / ende willet hun mesten eeuwighen loon verghelden.
 Amen.

C A P. L I.

*VVaert goedt, dat ick, al rondt, van liegen my onthiele?
laet; vrāt voor-vvaer, de mond, die lieght, die doot de siele.*

Van lie-
ghen, en
loghen.

Et is te verwonderen / dat men soo cleyn werck maect
van liegen / en nochtans soo groote vorre maect / van
te heeten lieghen : dat is / van loghen naer gheheeten te
worden . als oft meerder quaedt waer / te hoozen / dat
men ons seght / Ghy lieght : dan selue te lieghen . als
oft meer sinertte en quetste / als wy vallen / dat iemādt ons dat seght :
Ghy valt : dan den val selue . Hoe swaer dat men't acht / veur leughe-
naer ghescholden te zijn / dat blijkt daghelijcks : all- men niet en
weet / hoe en waer mede dat men dat verwijt ghenoech sal waken .
Iac / dat meer is / soo hooghe en qualijck wordt het ghenomen / hee-
ten lieghen / dat men ghemepnelijck den loghenaer by den dief stelt :
volghende het spreekwoordt / ouer al bekent : Toont my een loghe-
naer / ick toone v een dief . Alsoo vele te segghen / als dattet beyde een
dinghen is . Want / die loghenachtigh is / die is oock gheerne dief-
achtigh : en die diefachtigh / ghemepnelijck loghenachtigh : dat volgt
by- nae d' een d' ander . Soo seyt Sint Jan Gulde- mondt : Mentiri
furantem necessarium est : Die steelt / moet noodtlaerkelijck oock lie-
ghen . Noch meer seght den seluen elders : Een dief lieght en sweert
valsche eeden . De loghen moet de diefte gancken standt gheuen .
Soo dat lieghen en stelen / als twee ghesusters zijn / ende soo nae be-
staende / dat / soo wie met de eene verbandt maect / hy crijght oock
naer maeghschap met d' andere .

Loghe-
naer, en
dief.

Chrysofom.
Homil. 35.
ad pop. Ant.

Eccle. 10.
Lieghen,
ongheor-
looft.

Nu dan / aenghesien dat dief en leughenaer te heeten / soo schijnt
onverdraghelijck te wesen : iac oock een loghenaer argher somtijds
gherekent wordt dan een dief : soo de Wijse- man seght : Potior fur,
quā affiduitas viri mendacis : 't is beter met eenen dief te doen te
hebben / dan vele met eenen leughenaer te verkeeren . Aenghesien /
seggh' ick / dattet soo onuerdraghelijck is loghenaer te heeten / ende
gherekent te zijn : ist niet te verwonderen / dat men anders gheen
werck en maect van lieghen / en loghenaer te wesen ? Daerom / de
vraghe gheeft ghenoech te kennen / dat men soo luttel kennisse heeft /
van dit leelijck en schadelijck quaedt / te weten / lieghen : dat men
schijnt te twyfselen / oft oock goedt waere / hem te wachten van lie-
ghen . Te meer / om dat sommighe haer werck daer af maerken / van
met leughenen om te gaen . Ende oock hui draghē / als prijs- weer-
digly / dat sy een ieghelijck truffen ter handt doen : ende soo den beer
stupcken

Num fas est, rebus Mendacî obtendere fucum ?
Os mendax animam linguæ mucrone trucidat.

Waert goet dat iek al vondt, van lieghen my ont-hiele ?
Jaet: Want voor waer de mond, die liegh, die doodt de siele.

Que fait, qui ne songe, Jamais qu'à mensonge, Sans en faire cas ?
Sa malheureuse ame, De sa propre lame, S'enuoye au trespas.

stuycken en liegghen / datmender sacken by dzooghen soude / soomen seyt.

Daerom seght oock de antwoorde het meeste quaedt datter uyt
Cromt: te weten: De mondt die liegghet die doodt de siele: soo de Wijse-
 se-man seght: Os quod mentitur, occidit animam. Piet dat dit van alle leughenen/ oock clepne/ te verstaen is: maer van leughenen/ die
 schadelijck zijn/ en tegghen de liefde. Daerom/ men moet weten/ dat
 ter drij sorten van leughenen zijn. De eene is/ all-men uyt ghenoech-
 te liegghet/ sonder dattet iemandt schadelijck zij: t'welck-men int La-
 tijjn heet: Mendacium iocosum. Dat is een daghelijckse sonde/
 nochtans niet al te clepne. D'ander is/ diemen heet/ Mendacium of-
 ficiosum. all-men liegghet tot veur-deel van een ander / oock sonder
 iemandts schaede. Dat is oock een daghelijckse sonde / minder
 nochtans dan d'eerste. De derde soorte is ghenoecht / Mendacium
 perniciosum. Dat is all-men liegghet tot schade en achter-deel van een
 ander. D'welck uyt sy seluen doodt-sonde is: het en zij dat de onbeur-
 sienighe haestighepdt / daermen mede bevanghen wordt / in soo te
 liegghen: oft/ dat men't niet volcomelijck / noch soo uyt geen quaedt-
 willighe aendachtighepdt en sprek / oft oock/ dat de clepnepdt der
 schade/ de selue leughen versoect / en verontschuldicht van dood-son-
 de/ ende maect dattet maer veur een daghelijckse sonde gherckent
 en worde.

De loghen die tegghen de Aeligie / en waerhepdt des gheloofs ghe-
 schiedt/ die is de meeste en arghste van al / als de schadelijckste en on-
 verdzaghelijckste / te weten / tegghen de goddelijcke waerhepdt ghe-
 schiedende. Dat is de loghen der ketteren/ ende der valsche leeraers:
 oock bouen de leughen die in contracten / in ghetuygenissen/ in oorz-
 deelen/ en vier-scharen/ in eeden/ en oock in religieuse beloften gesehie-
 den: de welke nochtans alle groote en groue dood-sonden zijn.

Nu staet ons te sien/ wat wy segghen sullen/ van te liegghen om een
 beter/ soo-men ghemeijnelijck seyt. Want daer en zijn gheen ander
 sorten van leughenen/ dan die drij/ die wy bouen ghenoecht hebben:
 en dat zijn al sonden / groot oft clepne. Soo moet dan/ liegghen om
 een beter/ oock sonde wesen: en soo ist waerlijckis. Want / wat wilt
 ghy ander loghen om een beter hebben / dan die wy bouen gheheeten
 hebben/ ter tweede sozte/ Mendacium officiosum? dat is/ een gebien-
 stighe leughen: die- men tot iemandts dienst en veur-deel doet/ son-
 der iemandts schade. Oft / soo de kinderen ende dienst- boden ghe-
 mepnelijck doen / als sy een leughentken versieren/ om niet ghesme-
 ten/ oft bekeuen te worden: om peys en vrede te houden: om beroer-
 te en hijuagie te beletten. Dat is soo ghemeyn / dat vele/ niet alleen
 haer en laten duncken/ dattet gheen sonde en is: maer oock dat sy seer

Sap. 1.

Drij sorten
van logen.Kettersehe
loghen, de
alder-argh-
ste.Logen om
beters
vville: is
sonde.

Wel doen/ en daer mede verdienen. Dat men't neme soo-men wille/ ende bewinpele soomen best can: altijdts ist sonde. Ghelijck S. Augustijn dat clarelyck seght: Omne mendacium peccatum est: Alle leughen is sonde: soo wy in d'eerste leyden / ten besten ghenomen/ emmers een daghelijckische. Hoe groot dat oock een daghelijckische sonde te achten is/ dat hebben wy ghelept in't xriij. Capitel.

August. in
Euchir.

Eccli. 7.

De Wyse-man sprekt soo in t' generale van alle sozzen van leughenen: Noli velle mentiri omne mendacium: En wilt gheen loghen niet allen spreken. Dat is soo veel te segghen/ als/ Schouwt alle sozzen van loghenen. Assiduitas enim illius non est bona: Want haer ghemeynschay en is niet goet. Het is seer quaedt/ hem in sulcks te ghewennen/ oock om een beter/ soomen seght. Want/ ghelijck den H. Apostel leert: Non sunt facienda mala, vt eueniant bona: Men moct gheen quaedt doen/ op datter goetd af come. Soo in t' besunder van d' lieghen ten proposte seght den H. Leeraer S. Augustijn: Mentiri non licet, nec pro Dei laude: Men magh niet lieghen/ selfs oock niet om Godts lof te vermeerderen: vele min dan/ om eenighe andere saecke/ de menschen aengaende oft verschoonende.

Rom. 3.

August. Epi.
8. & 9.

Lieghen
om beters
vville,
vvaer beter
ghelaten.

Ende alst al wel soude aenmerckt worden / soo en cammen nommermeer lieghen om een beter: want het lieghen / is veur hem die lieghet/ altijdts ergher dan oft hy't liece. Want/ beschaemt oft bekeuen te worden / iae oock ghelincten/ oft dat hem een ander scoort/ oock tot dood-sonde/ dat en is al veur v gheen sonde: maer dat ghy lieghet/ oock om sulcks te beletten/ dat's veur v een sonde. Soo dan/ als ghy lieghet om een beter/ soo ghy seght/ soo doet ghy qualijck/ en niet een beter/ maer een argher: want/ ghy kiest de leughen / die altijdts sonde is / om eenigh ander ongherief te schouwen / d'welck v gheen sonde en ware. Iae/ oock (soo ick ghelept hebbe) al soude hem een ander besondighen / t'zij deur granschay/ quaedt spreken/ oft deur andere ongheoordineerde moedighcydt mis-gaen/ ist dat ghy de waerheydt seght: soo en mooght ghy nochtans niet lieghen / om al dat te beletten. Want/ ghy en moet gheen sonde doen/ om eens anders sonde te beletten. Iae selfs gheen daghelijckische / om een ander van eenighe dood-sonde/ oft ander ongherief te beschudden. Maer/ seer wel mooght/ en zijt ghy schuldigh / in alle manieren t'quaet van andere/ t'zij sonde/ schade/ oft schande te beletten/ in tijds/ soo't v moghelijck is: niet met selue eenigh quaedt te doen / lieghen/ oft andere: maer met alle behoorzijcke middelen die daer toe dienen. En oock wel/ met de waerheydt te verwyghen/ te decken/ oft in eenigen goeden sin/ en verstandt/ de saecke te belegghen / alser anders twist oft schade af comen soude. Sonder nochtans hier in te verzozen/ de gheheelycheydt/ ende op-rechtighcydt / die men veur Justitie houden moct/

moet/de waerheydt by eede ghevraeght zijnde. Dit hebb' ick te langher laeten loopen/ om dattet soo de menschen inghebduckt is / dat lieghen om een beter gheen sonde en is: t'welck nochtans/ soo wy bewisen hebben/ valsch en onwaerachtigh is. Ende hun seluen in haer selfs strich vanghen/ die't soo segghen: Want/ met dat sy segghen/ Lieghen om een beter/ze. Dat eerste woordt betuyghet sonde: want alle leughen is sonde. Nu ghenoech.

Elck siet dan/hoe hem de leughen te wachten staet: want soo-men wel seyt: Mendacium improprium est homini: De loghen is den mensche t'eene-mael onbehoorlijck: als bassen/bijten/crabben/ende sulcke andere dinghen den mensche onnatuerlijck en vrende. Ende dies worden wy deur d'lieghen t'serpent ghelijck / t'welck d'eerste logghen des weerelts gesproken heeft: Nequaquam moriemini: Geen- *Genes. 3.* sus en sult ghy steruen. Dat's den inuenteur der loghen/den vyandt vander helle/ soo inden hemel/ als opder aerden.

Laet ons den raedt van S. Paulus volghen: Deponentes mendacium, loquimini veritatem: De loghen af-legghende/sprekt de waerheydt. De Heydenen leeren ons oock dit waer-nemen. Aristoteles *Aristot.* eens ghevraeght zijnde / wat de loghenaers wonnen met lieghen? Datmeuse niet en ghelooft/seyt hy/ oock als sy waer segghen. Zijn credit/ en ghelooftaemheydt verliesen/ is groote schade doen.

Eenen ouden grijsaert te Lacedemonien gheromen zijnde/ om ict te vertooghen/ en lijnen grijsen cop ghebarwt hebbende/ om iongher te schijnen: soo riep er eenen ouer-luydt: Wat sal dien doch oprechts voortf-bzenghen / die de loghen niet alleen in t'herthe/ maer oock op t'hoofdt vraeght? Siet de schaduwte der loghen is walghelijck. *Theophy.*

Sos soude Julia de dochter van Augustus den keiser/ gheerne de *Suetonius.* weerelt bedrogghen hebben / latende haer de grijsen haren al upt leuen: maer de keiser dat aenmerkende/ vraeghde haer: Wat heyt ghy lieuer/ binnen corte iaren grijs te worden/ oft caluwe? Sy wierdt ghe-racet/ en t'bedrieghelijck loghenachtigh op-stel liet sy varen.

Ghebedt teghen het lieghen.

O Heere Jesu Chryste / die waerachtigh/ ende de Waerheydt selue zijt / en alle mensche loghenachtigh / want hy lieghen can: stelt uwe goddelijcke wacht deur mijnen mondt: op datter noch leughen noch bedroggh in ghevonden en worden: maer dat ick v met herte en met lippen louen en dienen magh. Amē.

C A P. L I I.

*Seght ons het boos bestier, en des quae tonghens treken.
Het is een rat vol viers, deur s'vyandts blas ontsteken.*

*Aristot.
De tonge,
het beste,
en t'quaed-
ste.*

Atmen van de tonghe in t'goedt oft in t'quaedt seggen moght / dat seyt Aristoteles met dese rozte sententie : *L*ingua eadem optima & pessima: De tonghe / is d'beste en t'quaedste. Dit gal Escopus te kennen / als hy nen meester hem bevalt t'beste dat hy vinden soude / te roken / en ter tafel te beschicken / want hy galten ghe- noodt hadde : Hy en rochte / noch en cockte / niet anders dan tongen. Ende daer naer / hem bevelende / dat hy t'quaedste roken soude / hy rochte noch al tonghen : vreden ghebraght / seyde / dat de tonghe t'quaedste en d'beste was. Want / ghelijcker niet soo quaedt en is / men cant wel metter tonghe verbeteren / en soo pyysen / dattet goedt schijne te wesen : alsoo en isser niet soo goedt / een quade tonghe en salt wel comen soo deur - halen / al oft het quaedt waere.

Prov. 18.

Dit comt wel ouer een / met t'ghene dat de Wijse-man seght: *Mors & vita in manu linguæ* : De tonghe heeft de doodt en het leuen in haere handt / oft in haere maght. Want / een mensche / niet alleen en is hy sijns selfs siele oorzaecke / van de doodt oft leuen / deur t'spreken / goedt oft quaedt : maer oock veur een ander / soo in siele als in lichaem. De tonghe heeften vele / deur valsche bedraghinghe / ghetupghenis / en oorzdeel / ter doodt ghebraght : en heeften oock vele deur ghechuldighe veur - spraeck en tael - mannen vander doodt verlost.

Bernard.

En wonderlijck instrument ist / als - men't wel ghebruyckt / ende wel bedenckt / van Gode den mensche ghegeuen / om t'secreer sijnder herten / alst hem soude belieuen / deur t'spreken te kennen te gheuen : en om de spijse en drinck inden mondt te beweghen / daer sy behooren / in't eten en drincken. *Lingua, aptissimum instrumentum euacuan dis cordibus* : seyt S. Bernardt, De tonghe is het alder-bequaemste instrument / om de herten upt te rupmen : ghelijckmen met een rijffel oft ool - vat / de sehopen upt - oost. En dit gheschiedt soo wel in t'goede / als - men sijn herte in de biechte / oft inden schoot van sijnen vriendt upt - stozt / als oock in t'quade : ghelijck sommighe wonder upt - stozten / al upt - werpende dat in t'herte lagh. Ander oock haer seluen ydel coutende en clappende / dat hun t'hoofd t'ijdel staet van raesen : en andere bal - oozigh worden van te hoozen.

*Natureder
tonghe.*

Het is de pijn weerd / te aen - mercken / hoe de Nature de tonghe bestelt heeft / wacker om wel te ghebruycken : en beweert tegen t'misbruyck.

Ecquid Lingua procax, et amaro perlita felle?
Acta Acherontæis facibus rota: Martis Enyo.

Seght ons het boos bestier, ey ded quæ tonghens treken.
Het id een vat vol vier, deur Syandt's blaas onsteken.

A quoy faire est née / La langue acharnée / Au blasmeur iâzer?
A servir de roue / Dont Sathan se ioue / Pour tout embrazer.

Handwritten text in a cursive script, organized into several horizontal lines. The text is extremely faint and illegible due to fading and the age of the document. It appears to be a list or a series of notes corresponding to the diagram above.

byzich. Deur soo vele als het rechte ghebyzich aengaet : soo heeft sy die niet alleen in haer seluen seer wacker gemaect / en wonderlijck licht / om alle-sins roerlijck te zijn : maer oock altydt van eenighe vorchtigheyt deur-sien : want deur de dooghte / soude sy / oft aen t'verhemelte des monds cleuen / oft immers traegh zijn om ghebyzichen : ghelijck eenen waghen die niet ghesmout en waer. Op dat nochtans de selue haer niet en ontgae tot quaedt / soo heeft oock Nature daer in verken : op datmen traegh zij in t'sycken / en de tonghe weder-houde. Ja t'goedt te segghen/wel bedacht/ en tot quaedt sycken/als t'ene-mael stom. Sit omnis homo velox ad audiendum, *Jacob. 1.* tardus autē ad loquendum, & tardus ad iram: Dat alle mensche rasch en snel zij om hooren: maer traegh om sycken/ en traegh tot gramscijap. Daer toe heeft den mensche twee ooren/en twee ooghen/ende maer een tonghe. En bouen dien soo staen de ooren altydt open/ tot ghehoor en ghehoorzaentheydt : maer den mondt enmen sluyten: iae/ staet deur-gaens toe en ghesloten/uac den eytsel der nature/ende goede sebaerheydt.

Noch is dit al luttel/ tot consideratie der Nature / in het wonderlijck beschicken/en besluyten van dit wildt dier der tonghe : wel wetende wat al quaedts sy voort-stelt als sy uyppen rote springht. Menmerckt inden eersten / hoe sy als in een diep hol ghestelt is : te weten in den swelgh der kele. Bouen dien/ wie sal ons beduyden al die ghebindtselen/en aen-spanninghen/van soo vele clypue seuuen/ ende pe-schens / daer de tonghe mede tot bouen in t'verhemelte des monds vast houdt? Men sydts zijnder noch ander/ sterckende ter diepte des keels/ van beyde de syden ghelijckelijck : als eenen toom ter syden de racken van t'peerdt/ ten halfe-waert treckende / soo sterck / cozt/ en vast/ soo-men sommighe peerden / t'hoofdt ende moist/cozt ter bozst-waert dwinght en vast maect / oock aenden ringel onder de bozst en byzich/tot meerder verskertheydt: soo heeft de tonghe oock haer cozt-houdende en nitreckende toomen. Dies comt het / datmen sommighe kinderen de tonghe eens-deels los maerken en slaken moet / van sulcke eenighe bozst-banden / te seer nae in t'paleys des monds bindende ende spannende : d'welck men upt sulcks oock de span-aderc heet. Dalla betuyght des-volghende / datmen Lingua seght à ligando. dat is / datmen de tonghe soo in d'Latijne noemt/ van't binden. Desaluis/ een sonderlinghe her-baren medicijn/ seght/ dat het maekkel/en schicken der tonghe/tot noch toe/van niemandt ten rechten verstaen en is/ noch begrepen.

Het was van noode dan / soo wy gheseyt hebben/ dat de tonghe soo wacker soude wesen / wackerder dan eenigh serpent / tot goede gheretdscijap om wel te sycken / en in d'eten : en nochtans deur die

selfde senuckens/ en preckens/ diese soe rap maecken / oock soude weder-houden zijn/ en van alle canten ghespannen staen : om t' seggens als eenen mast in t'schip met sijne touwen en coorzen recht ghehouden wordt. Nu bouen alle dese banden/ en tooimen/ soo heeft de Nature noch de selue omringht met eenen beenenen tuyn van twee- en- dertigh tanden/ min oft meer/ om de tonghe te beschancken/ en oock te bijten/ quaem sy verder dan't de reden soude belieuen. Dus seght S. Basilus: De tanden zijn om mede te eten / veur scherp/ om de spijse eerst in stukken te snijden: achter-waerts breeder en plat / om de spijse te maelen : waer van sy oock int Latijne haeren naem hebben/ te weten/ molares, mael-tanden. macr/ seyt hy/ de tanden zijn oock als instrumenten van het spreken/ om dat de tonge te beter den vois formen soude / staende in t'spreken teghen de tanden : soo de experientie leert. Dit beeft-nien als- men de tanden beghint te ver-liesen/ ende de mondt ghestelt wordt / als een ozghel sonder clauwier oft toetsen. De selue dienen oock/ soo hy seyt/ als eenen tuyn/ tot bewaernisse der tonghe : die anders weerk is/ ende allefins wacker / in haer te roeren/ ende te keeren in alle sijden. Wy bevinden dick-mael metter daedt/ dat de tonghe de tanden som-wijlen te naer comende/ en haer niet cozt ghenoegh in-houdende binnen haer volle-werck/ gheraecht wordt / oock totten bloede : op dat sy haer te beter op een ander tijdt wachte. Veur d'uyterste bevydinghe heeft sy de twee lippen / als twee val-bruggen / d'een teghen d'ander open en toe gaende. Ende niet teghen-staende al dit/ soo en mis-doen wy nauws lichter/dan met de tonghe. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir : Zoo wie in t'spreken hem niet en besondicht/ dat's een vol-maecht mensch. Want (seyt hy) sulck een can sy seluen/ als met eenen toom/ om ende om leyden en dwinghen : Als de tonghe wesfende daer al d'ander af hanght: die als den toom aen t'peerdt/ en het roer aen t'schip is. Welche ghelijkenissen ons bewijzen/ dat men met een cleyn saecke al de rechte stieren en regeren can/ soomen wilt. Maer de tonghe (seyt den H. Apostel en can niemandt dwinghen oft temmen: dan/ wel verstaende/ de gracie Godts. Daerom seyt hy/ gheen menschen en hebben't opt connen doen : te weten uyt haer seluen/ maer wel/ met Godts hulpe. De tonghe (seyt hy voort) is als een vier/ en als een vergaderinghe alder booshepdt. Die beblect en ontsteckt het rat van onse gheboorte: dat is/ ons lichaem. : d'welck / als een rat / d'acpt van het beghinsel ons leuens / tot dattet ten eynde comt : deur een ghedurighe veranderinghe/ en onghestadighepdt/ totter doot toe.

Basilus Homilia, At-
tende tibi
ipsi.

Luc. 3.

Een quade
tonghe, een
rat ontste-
ken.

Dit is t'ghene dat de antwoorde seght : de tonghe self een cleyn rat heetende / om dat die/ van t'helsche vier ontfleken wesende/ niet op B en houdt/

C en houdt/ van altydt quaedt te spreken / twist en tweedzacht t'ont-
 steken / waer sy aen-comt : ghelijck een rat rondt-om brandende/
 met peck en sulker bestreken / waer ghy't ghenackt / oft waert aen
 romt/ het steekt oock al in brande. Dat is de eyghenheydt van eens
D duyvels tonghe/ daer den **H. Job** af sprekent: Sijnen asem doet oock *Iob 41.*
 doode rolen branden en veisen. En daer comt een blam: viers upt sij-
 nen mondt. Daer-om moet men soo soz ghelijck een lidt wel bewa-
 ren / ghelijckmen sijn vier ende keerf-licht wel moet gade slaen / iae
 oock het minste spranghstien viers. Wát/ soo **S. Jacob** noch seght: *Iac. 3.*
 Siet/ hoe sleyn een viercken / hoe groot eenen bosch dattet ontsteken
 ran. Soo hadde de tonghe van Aman de heele Joodsche natie te
 niete ghebracht/ en hadde Hester niet in tijds in de weere ghewerck/
 om dien nydighen brandt te blusschen.

Met een tonghe/ ist als met een keerste qualijck bewaert: Een ghe-
 heel huys/ een gheheele strate / iae een stadt/ ende landtschap/ cander
 mede ontsteken worden/ deur dissensie/ op-roer/ en twee- dzacht/ dat
 het in vele iaren niet om blussche en is. Sulcks wast/ dat Hannibal/
 van Roomen en Carthago sprak/ metten voete in t' sandt stampede:
 Alsoo (seyt hy) en sullen's die twee steden niet eer eens werden/ veir
 dat d' een oft d' ander te sande gebracht/ en in stof verandert worde.
Hannibal.

De selue quade tonghe hert **S. Jacob**: Inquietum malum: plena
 veneno mortifero: Een ongherust quaedt: dat noch rust en heeft/
 noch rust en gheeft: vol van doodelijck venijn. Met de selue tonghe
 ghebenedijden wy Godt/ en vermaledijden wy de menschen/ die nae
 t' beldt Godts gheschepen zijn: upt den seluen mondt comt benedi-
 ctie en maledictie voorts. Het en magh alsoo niet gheschieden / o
 mijn lieue broeders. Wie sagh opt (seyt hy) eenighe konteyn upt de
 selfde sprinck-ader soet en suet water gheuen?

Stek sie dan toe/ dat hy sijn tonghe wel bewaere / en bedwinghe
 van quaedt: dat hy die wel ghebruycke/ daer toe sy van Gode ghe-
 schepen is. Te weten/ om hem te louen en te danken/ om te bidden/
 om sijn eyghen schuldt en sonden te belijden in de biechte/ tot verghe-
 uenis der seluer: en voorts/ om met sijnen taen naesten te spreken/ dat
 oorboozijck en ghestichtigh is. Verde moet van ons zijn / dat den
 Propheten **David** seght: Fili; hominum, dentes eorum arma & sa- *Psal. 56.*
 gitta. & lingua eorum gladius acutus: De kinderen der menschen (o
 wonderlijcke wereldhydt!) hun tanden zijn wapenen en schichten:
 en haerliedre tonghe / als een scherp swerdt. Sy hebben hun ton- *Psal. 63.*
 ghen als een swerdt gheslepen en ghescherpt: die ter snede stellende
 van alle sijden. Verre moet van ons wesen/ dat wy / om de wille
 van soo sleyn een ledt te seer laten ghe werden/ den gheheelen mensch/
 in siel ende in lichaem / in t' perijckel te stellen van de ewighe ver-

Luc. 16.

doemenis. Daer sal-men alskan metten rijken vuerken- / niet alleen gheen verroelinghe krijghen / vuer het gheheele lichaem / maer oock selfs niet een droppel waters op die arme tonghe. Die sal haer dan soo om haer quaedt spreken ghepynicht binden (ghelijck de sijne is om lackernije / en byasseringhe) dat al d'ander pijn / van d'ander leden des gheheele lichaems / die nochtans onsprekelijck werdt / niet en sal schijnen ghevoelt te worden: en dat / om de grootheydt vande toymenten der tonghe / die in sulcke uyt neuen sal.

Der tonghe schadelickheydt.

Preyst eens / preyst / oft de ghenoechte in t'legghen / quaedt spreken / ghecken / en oncrustiche redenen / 3c. weerd is / datmen daer-om de eeuwighe hellehe pijn en brandt / die scherpe gheducrighe verbloekinghe / dat onuerdraghelijck ghequel / en duyuelsch gheselschap / soude willen verwachten. Om de wille / van soo sleyn een stuckken vleesch niet bedwonghen te hebben een luttelien tijds / daer-om t'gheheele lichaem / en siele mede / eeuwelijck te doen treuren en besueren: orh dat is al te sotten roop! die ons eens wel verouwen sal / ist dat wy niet in tijds wijser en worden. Spelit nu dan / Mondt toe: ende als ghy ghewaer wordt / dat ghy v in t' spreken ontgaen soudt: seght terstondt: *Lingua, quod vadis? Hola / tonge: waer gact-dp? blijft t' lups / en houdt v rozt:*

Want / v uyt-loopen staet my al te dicke:

Het soude my vzenghen ten helsehen viere.

4. Reg. 18.
Raplaces
blakende
tonghe.

Wat een brandende rat was de tonghe van Sapphires / eenen capiteyn des Conincks van Assyrien! die met sijns meesters gheweldigen leggher tot aen de stad van Hierusalem comende / heeft van buyten gheropen / ende ghesproken tot de ghene die op de besten en mueren waren: nu schoon sprekende / vele belouende en smeekende / alle vrydom / vrede / wel-standt / en wat hun herte begheeren moghte / toe segghende: nu ter contrarie dreyghende / lasterende / schijnpende / ende blasphemerende / segghende aldus onder andere vele: En hoorz naer u- liederen Coninck Ezechiam niet: maer / hoorz naer de woorden des Conincks van Assyrien. Wat ist van Ezechias / seyt hy? Siet dat ghy-lieden v niet en laet bedrieghen. En ghelooft hem niet / als hy seght: De Heere sal ons verlossen. Hy bedriecht u-lieden. Wat goden der Heydenen hebben hun volck uyt de handen en maght uijns meesters verlost? soo en sal oock u- liederen Godt v niet connen be-weeren / tegghen de gheweldighe maght ons Conincks van Assyrien.

Ende als nu de principaelste des volcks / van s' Conincks weghe / desen blaspheumighen buerlare baden / dat hy in t' Syrische spreken soude / en niet met de ghemeyne Joodsche tale: op dattet volck / op de besten / niet verstaen en soude / en dies onstelt en beroert worden. Hy en tierde dies maer te meer / dat al de werelt sijn blaccken de tonghe hooz

ghe hoozen moght / en ontsteken worden / tot twist / twee draght / en eenen sekeren op-roer teghen den Coninck Ezerchias / ende teghen Godt al-maghtigh. Maer emmers den Coninck veur-saggher in ten besten het moghelijck was: bevelende / dat niemant hem een enkel woortd antwoorden soude: Soe moght hy tieren en baren / tot dat hys moede was. En Godt heeft den Coninck van Assyrien el- 4.Reg. 19. ders vpan den verweckt. Soe dat Caysares / desen blasphematur / met t'gheheele heyr ray en haestelijck t'huys-waert gheroyen is / en heeft Hierusalem ghesondt ghelaten.

Men leest oock van eenen Eunus / en eenen Barchochabas / die Fulgosus li. som-tijds een holle note vol solpher en vier / in den mondt hielen / en 7.cap.3. al sprekende vier sekenen te spoutwen : t'volck met sulcke vicrighe tonghen tot seditie en op-roer wekkende: steden en landen verderuende. Dat's den aerdt der quader tonghen.

¶ Is veurwaer met tranen te beschreyen dat de Christene menschen een soo profijtelyck instrument soo onweerdelijck mis-bruycken. Dese moght-men niet recht ouergaen niet dese woorden / met Gen. 44. welcke Joseph sijne broeders deur sijnen hof-meester ouer-gingh: Quare reddidistis malum pro bono? Scyphus quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, & in quo augurari solet: pessima rem fecistis: Waer-om hebt ghy goetd met quaedt gheloont? Den rop die ghy ghestolen hebt / dat is den genen daer mijn heere upt dzinckt / en daer mede hy plagh te propheteren: ghy hebt een seer quaedt stuck ghedaen. Wart onse tonghe is als den rop des heeren / den welcken hy inden mondt des sachs van onse steruelijche nature ghestelt heeft: upt den welcken hy dzinckt / als wy hem den schuldighen lof (in maniere van spreken) brengen met eenen dankbarighen mondt: mit den welcken rop hy oock propheteret / als wy weerdelijck op onse tonghen sijn alder-heylighste lichaem ontfanghen: en hy veur-seyt ons / iae seght ons toe / Qui manducat me, & ipse viuet propter me: Ioan. 6. & ego resuscitabo eum in nouissimo die: & habebit vitam eternam: Die my eet / die sal leuen om mijnent wille: en ick sal hem verwecken inden upersten dagh: en hy sal hebben het eeuwigh leuen.

Ghebedt teghen de quade tonghen.

Ale tonghen / o Herr / moeten uwen naem vercondigen / en uwe eere vermeerderen: Maer / het is een let / dat niemandt sonder v gratie ghetemmen en can: gheeft my gratie / dat ick de mijne wijselijck bewaeren magh / en eens anders verbuldelijck verdraghen. Amen.

C A P. L I I I.

Hoe salmen aldermeest, den achter-clap beletten?
Seght soo: mijn vriendt, laet eerst, elck op sy seluen letten.

Achter-
clap.

Achter-clap is/ all-men iet sprēkt/ dat icmandts naem A
oft faem te naer gaet/ absent hem die't aen-gaet. En-
de daer-om heet-men't achter-clap: om dat inē sulckes
veur hem en in sijn teghenwoordighy pdt niet en seght:
maer als achter sijnen rugghe/ dat is/ in sijn absentie:
allser hy niet by en is. Dit ist dat Godt verstaet by den

Leuit. 19.

doouen/ als hy aldus verbiedt : Non maledices furdo: Ghy en sult B
den doouen niet lasteren/ oft vloechen / noch quaedt van hem spre-
ken. Die niet teghenwoordigh en is/ en der-haluen niet en can ghe-
hooren wat ghy van hem seght / dien werdt niet den doouen ghere-
kent. Want / hy en can sich niet meer/ iae min / verantwoorpen en
beweeren/ op t'ghene/ dat ghy hem op-seght en op-leght/ van oft hy
doof waere/ midts sijn absentie. Dit is t'selue datten Wijse-man
seght: Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui oc-
cultè detrahit: Ist dat v een serpent in't stille bijt: niet min en doet:
Eccles. 10. hy/ die int stille en bedektelijck achter-clap sprēkt. Dat is dan/ van
dat woordt/ achter-clap: ter contrarie van icmandt in sijn aenschijn
te segghen.

In t'Latijne heetment/ Detractio: dat's alsoo vele te segghen als C
af-treckinghe. Om dat men veur sulcken stille quaedt-spreken van
onsen euen naesten/ hem sijn reputatie/ dat is/ goeden naem en faem
benemt: en hem als een cleedt/ oft rieraet af-trekt/ en daer van be-
rooft/ t'welck hem wel stondt. Ghelijck oft icmandt een ander sijn-
nen mantel/ oft eenighe vrouwe haer hupcke/ oft iet anders af-trock/
daer sy mede vereert zijn: en dat/ van achter rugghe/ dieftelijck.

Achter-
clap in vier
manieren.

Deur vier manieren principalijck gheschiedt achter-clap. Ten eer-
sten/ als icmandt iet van een ander in t'quaedt seght / dat onwaer-
achtigh is: all-dan bouen den achter-clap/ ist oock laster en logen.
Ten tweeden / all-men icmandts verholen sonde te veur-schijne
bzenght. Hier salender vele in/ meynende gheozloft te zijn/ te seggen
alst waer is. Sy en dencken niet/ al ist waer/ dattet nochtans verho-
len is. Ende al heeft icmandt veur Godt ghesondight/ hy en heeft
daerom noch sijn eere veur de menschen niet verlozen. En die benemt
ghy hem/ als ghy sijn mis-daedt in d'licht bzenght. Iae al en waer't
niet gheheel secreet / want nochtans niet openbaer en is/ noch open-
baer en magh gherkent worden: ghy doet achter-clap/ als ghy't
seght/

Quo dirimam cuneo, absentes qui rodere gaudent?
Nos ipsos primo, dic, concutiamus ad vnguem.

Hoe salmen abdermeest, den ahterclap beletten?
Seyht soo: Me vviendt, laet eerst, eest op hē seluy letten.

Quel moyen pour faire, Le medisant taire, Quand il blasme au truy?
Dite luy: Beau sire, Sage est qui se mire, En son propre puy.

<p>Handwritten text in the first column of the table.</p>	<p>Handwritten text in the second column of the table.</p>
<p>Handwritten text in the first column of the table.</p>	<p>Handwritten text in the second column of the table.</p>
<p>Handwritten text in the first column of the table.</p>	<p>Handwritten text in the second column of the table.</p>
<p>Handwritten text in the first column of the table.</p>	<p>Handwritten text in the second column of the table.</p>

Handwritten text block, possibly a summary or a specific entry.

Handwritten text block, possibly a signature or a date.

seggt / die't niet en wiste. Ten derden gheschiedt achter-clap/ als men t'quaedt vermercdert. dat is/ argher verhaelt/ dan't gheschiedt is/ al willens: t'welck ghemepnelijck ghebeurt/ als-men eens anders ghebreken boort seggt. Ten vierden / als men t'ghene dat goedt is/ en wel ghedaen / soo versoght al oft niet quader intentie en meyni- ghe ghedaen waer: en' alsoo maectt met segghen swart/ dat in sp sel- uen wit is.

Dit's veur waer een sware saccke : te meer als ghy aenmercken Restoir
van fame.
wilt hoe qualijck dattet om doen is/ restoir hier af te doen / en repa- ratie / van cere/naem/ en faem / die-men alsoo iemanden beneemt. Want enen mantel/ gheldt / oft iet sulcks ten onrecht ghenomen / can licht weder ghegeuen worden: maer in faem en naem te restitue- ren (daer-men nochtans in verbonden is) en weet-men nauws wat- men best raden oft doen magh: niet en comter soo spade by/ niet en wojtter soo onvolmaecktelijck oft soo sozghelijck vol-braght. Het is seker dat den achter-clapper tot twee saccken verbonden is. Ten eer- sten tot vergeljinghe der schade / ist dat iemandt deur dien achter- clap beschadigt is gheweest: daer naer / tot reparatie sijnder cere/ daer hy achter-clap van ghesproken heeft. En dat hy gae tot alle de ghene/wien hy sulcks gheseyt heeft/en met goeden raedt sijns biecht- vaders/ oft van iemandt diets verstaet/weder-roepe/ oft ontsegghe/ en' soo't best moghelijck is/maecke/ als oft noyt gheseyt en ware.

Siet nu eens hoe dit wel doenelijck is/ sonder de saccke noch meer te verbuulen/en te verstercken/met sulck een ververlchen. Daer-om (want het nochtans eenigh-sins moet vol-comen worden) een iegel- lijck leere uyt dese warighepdt wachten / hem seluen met achter- clap/ in sulcken noodt te brengen.

Hoe schadelijck dat dese peste van achter-clap is / dat betuyght S. Bernardt aldus: Nunquid non vipera est, lingua detractoris se- Bernard.
rocissima? Planè:nimirum, quæ tam letaliter inficiat statu vno: Ist niet een alder-kelste serpent/de tonge des achter-clappers? Jaet/son- der twijfel: want sy soo doodelijck niet enen blas besmet en' bescha- dight. Nunquid non lancea est lingua ista? profectò acutissima: quæ tres penetrat ictu vno: Is het niet een lancie/ dese tonghe? Jae het: een d'alder-scherpste lancie/ die der drijt' leffens is deur vgdende. Te weten/ hem die t'quaedt sprekt / die't hoort/en' van die't ghesproken wordt. De welke by die drij-voedizhe lancie van Isab geliken is/ 2 Reg 18.
daer hy Absolon mede deur-stack/ byden hare acude epeke hangen- de. In dese drij ghequetste is nochtans te vermercken/dat hy/die den achter-clap verdraeght/ de minste schade behaelt. Want al is naem en faem meer dan goedt oft gheldt: nochtans en ist niet te ghelijcken by de schade der sielen/ die de sprekere en de hoorder behaalen.

Aen-ghe-

Schade te
beletten.

Men-ghelien dan/ dattet soo argh en sehadelyck een saecke is/ achter-
clap te spreken: soo vraght de Vraghe leer wel/ hoe- men achter-
clap bist sal moghen beletten. Want men behoorde alle quaedt en
schade sijns naestens te beletten/ daer- men can oft magh: als in tijde
van vrande/ bloedt/ slozm/ ghy vercht/ en sulck teghentheden. Alsoo
oock all- men met iemandt gact/ staet/ oft gheseten is/ die van een
ander beghint quaede te segghen/ sonder eenighe goede cause/ oft re-
den: maer/ alleenlijck om v te segghen / dat ghy niet en wistet : oft/
d'welck noch argher is/ om eens anders reputatie/ naem/ en faem te
verminderen/ oft oock uyt quaede ghewoote van achterclappen: soo
dient ghy daer teghen te wesen / om sulck vier terstondt te bluffchen/
de wyle het noch cleyn is. Hoe sal- men dat doen: dats de vraghe.

De antwoorde seght aldus: seght hem/ die soo beghint achter-
clap te spreken: *Wijn vriendt/ Laet ons eerst op ons seluen letten. Want/ D*
waer't dat den ketel sy seluen in eenen spiegel saghe/ ende hiede hoe
swart dat hy is: hy en soude den pot t' selfde soo niet verwijten. soo't
verken heeft: Vx tibi, tu, nigræ dicebat cacabus olla:

Fy/ vuylen/ swarten sot/ leyd den ketel totten pot.

Soo ist / als den creupelcu den mancken verwijten wilt. Waer't dat
hy op sijn seluen lette/ hy soude sien/ dattet hem niet en staet / een an-
der te verwijten/ die mettet selfde ghebreck befinet is. Daer- om sep-
de den Poete wel: *Loripedem rectus derideat, Ethiopem albus: E*
Dat die recht gact / eens anders stom been beschimpe: ende die wit
*en schoon is/ den moziaen beghecke / dat's verdraghelyck. Maer/
dat ick ander berlappe/ vā t' ghene daer ick oock mede behangen ben/
dat en gheraerckit noch hemel noch aerde/ dats teghen alle reden.*

Ysaiah.
Sic. 2.Op sy sel-
uen letten,
goede re-
cepte.

Daerom/ op sy seluen letten / is goeden raedt en recepte / teghen
t'kenijn van achter-clap. Want / die sijn opghen hofken ouersaghe/
ende sich becommerde met het selue te wien rī te supuren / hem en
soude niet veel tijds ouer- schieten/ om niet eens anders pucelken be-
sigh te zijn/ en dick- mael mustit te soecken/ daer gheen en is. Ten eer-
sten hy soude wercks ghenoegh aen sy seluen hebben : ten anderen
deur't aen- mercken sijnder gebreken/ soude hy met eens anders me-
de- lijden hebben : ende soude hem schamen en vermijden van ander
quaedt te spreken : siende / dat hy niet alleen mettet selue sap ouer-
goten is : maer dat hy oock vele meer en meerder leselen heeft/ dan
andere. De wet der Nature soude hem oock van binnen aenspre-
ken/ en segghen: *En doet een ander niet / dat ghy niet en soudt wil-
len dat men v dede.*

Maer wat isser af? Wy zijn als blindt in ons selfs vleecken en smet-
ten te sien: Maer snelder dan valcken/ en dan ghieren/

In de ghebreken van een ander te bistieren,

Zoo dat sprek-woordt heeft: Lynx foris, talpa domi : Bupten / als een ghier / op andere : t'huys / als eenen blinden mol / op ons seluen. Daerom vraght dien Poete wel:

Cum tua peruideas oculis mala lippus inunctis;

Cur in amicorum vitis tam cernis acurum?

Her. 1. 1.
Sat. 3.

Aenghelien dat ghy v selfs quaedt / als met sijpende en besmeerde ooghen aen-merckt: hoe comt het / dat ghy op eens anders / oock op vzienden ghebraken / soo seherpen snel siet?

Ghemepnelijk siet-men t' soo ghebeuren / dat de ghene die op haer seluen niet en letten / altydt gheneyght en ghereedt zijn / om van ander te spreken / en ghelyck de aeinden metten beek altydts in t'ruysste te swadderen. En / (t'welck weerdt is te bemerkken) de selue / alsoo groot een pijn en spijt alst haerlieden doet / allmen iet van hun seght / alsoo grooten vzeughdt ist hen-lieden / als sy met ander liedens ghebraken moghen op stract loopen / en haer tanden stoken. Daer-om moet-men dit remedie / van op sijn seluen te letten / altydts in ghereedt hebben : soo om gheenen achter-clap te spreken / soo oock om achter-clap in ander te beletten. Oft anders / (soo-men daghelijcks bevindt) men countter in eermen't weert. Ende het is veel lichter / in d'eerste te beletten / dan als de bolle nu in d'loopen is / en den vzandt gheheel ontfleken. datmen met een schotel waters in d'eerste can blusschen / dat en blusscht-men achter-naer met geen hōdert cuppen.

Laet ons dit slupten metten raedt van S. Jacob / die seght: Noli te detrahere alterutrum, fratres mei: *Jacob. 4.* Omijn broeders / en wilt doch d'een den anderen niet achter-clap niet belasteren. En hier toe voeghende de vzaghe vanden Prophete David: Quis est homo, qui vult vitam? &c. Prohibe linguam tuam a malo: *Psal. 33.* Wie isker / die d'eeuwigh leuen / en de eeuwighe gode daghen hebben wilt? Een ieghelijck besgheert dit: wat moct-men doen? Bedwinght v tonghe van t'quaedt. Ergo dan / die't niet en doet / hy ontmaeckt hem d'eeuwigh leuen: en woyp hem in die eeuwighe / quade / vzoec / en beclaghelijck daghen der eeuwigher verdoemenis.

Ghebedt teghen Achter-clap.

Alder-sacht-moedighste Heere Jesu / die in v leuen / lijden / en doot / soo veel in't hoozen gheleden hebt / ende niemandt opt in d'minste mis-seydt: Wilt den achter-clap verzeure uyt mijnen mondt verbannen / en wilt mijne lastraers hun sonden verghueen / en met nieuwe tonghen leeren spreken. Amen.

C A P. L I I I.

Oft daer mē niet en gaet, vvat doen ick voorts daer naer?
T'propost van monde slaet: oft anders, gaet van daer.

En bindt sommighe menschen soo clapachtigh/dat: **A** mense al wel moghte foerieren/ daer den openen pot uyt steekt/ oft d'onghesnoerde burse: Volghende t'gene dat d'oude Wet daer op uyt-gaf/aldus: Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit: Sulck vat/oft d'ghelijcke/dat gheen

Num. 19.

Ander re-
medien te-
ghen ach-
ter-clap.

decksel/ stopsel/ oft toe- bindsel en heeft / dat sal- men veur onsupuer houden. Want die sijnen mondt niet en bedwinght / die moet hem dick-mael met spraken besmetten.

Mondt-
sieckte
quaedt om
ghenesen.

Bu/ ghelijck quade sieckten niet terstondt en ghenesen / noch met een maniere van remedien te helpen en zijn: maer is van noode verscheyden sorten van medicijnen te proeuen: alsoo ist oock met sulckie quade uyt- slaende monden / en versweerende tonghen / die met quaedt- spraken ende achtet-clap behanghen zijn. Hier toe dient seer wel/dat Kulus Gellius seght: Nunquam racer, quem morbus loquendi tenet: Hy en swijght nimmermeer / die met de sieckte van beel sprekens behanghen is: ghelijck hy wel altydts eten soude/ die den wolf in d'lijf heeft/ dat is/ de eet-sieckte.

Aul. Gell.
lib. 8.

Daer-om vraeght de vraghe: Oft noch niet en betert/ met te segghen: Laet ons eerst op ons seluen letten. Het welcke nochtans soo crachtigh een crupdt is / dat all- men't iemandt inden neus vryft/ hy wordt soo niesende / dat hem de ooghen loopen: ende soo becomert in sijn selfs gheest inwendigh / dattet hem niet seer en lust aen eens anders crupdeken vele meer te riercken/ en te snoffelen: noch vele min metten tanden te knabbelen/ soo hy te veuren dede / achter-clap sprekende. Om dat van achter-clap soo quaden brandt is / ter tonghe en ten lippen uyt-loopende/ qualijck om stemmen/ en terstondt te verdrjuen: soo ist goet/ en van noode / noch andere remedien daer teghen te weten. De welckie zijn dese twee / oock by experientie beproeft/ en goetd ghevonden: te weten: Bzekt het propost: oft gaet van daer.

I. Reme-
die.

Chengende d'eerste/dat is seer saechte/ en nochtans crachtigh/ alst met een dexteriteyt/ en behendighydt aenghelept werdt. Te weten/ den pas wachtende: en het quardt propost soo van monde slaende/ dat men sijn gheselschap (die't sprak/en hoorde) al t'samen fraeykens op een ander propost brenghet/ sonder dat sy't bemerkken: Oft oock/

Si neque desistant istac ratione notati?
Sermonem abrumpe: aut mediæ te subtrahe turbæ.

Oft daerme niet en gaet; Wat doey is' boord daer naer?
Tpropoost van monde slaet: oft anderò, gaet van daer?

Si la folle teste, Pursuit et tempeste, Que ferai-je lors?
Coupez la parole, Niâse, et friuole, Ou bien, sortes hors.

oock/ wel gade slaen / alst niet bedercktelijck en can gheschieden/ dat-
men all-dan opentlijck segghe: Laet ons van wat anders spreken.
En werden al-soo het quaedt propost latende/ en comen op een beter
routenantie / die ghestichtigh en goddelijck is: oft emmers / niet on-
behoorlijck/ noch iemanden schadelijck. Sulcke redenen zijn/ van
eenighe gheschiedenissen/ van eenighe wercken/ van reysen/ van bye-
ken en maecten/ ende der ghelijcke best ter handt comende / naer de
gheleghentheydt des tijds/ der saecke / oft der persoonen. Maer al-
derbest/ vande onghestadigheydt en ijdelheydt des werelts/ vande
katjuigheydt ons leuens / van de doot/ van de deughden/ en daer
sy toe byenghen: te weten / de glorie des hemels: Alsoo oock van
Godts goedtheydt/ langhmoedigheydt/ moghentheydt/ wysheydt/
en rechtveerdigheydt: Van den dagh/ ist dattet eerst-dagh is: van
t'sernoon/ d'welck-mien ghehoort heeft/ en soo voorts: Soo-men
licht iet vinden can / all-men slechts op de saecke letten wilt / van
soo te doen.

Wp lesen/ hoe dat Thomas Morus dede/ opperste Cancellier van
Inghelandt/ in alle sijn saecken godvruchtigh en ghestichtigh. Al-
men in sijne teghenwoozdigheydt begost eenigh quaedt te verhalen/
oft achter-clap te spreken/ hy sochte t'propost te byeken/ soo hy oock
dede/ sprekende van iet anders/ en segghende: is dat huys niet wel
ghemaect? ist niet een schoon ghebouwsel/ seght dat ghy wilt (seyde
hy) ick segghe/ dattet een excellent stuck wercks is. Dat moet een ex-
cellent meester gheweest hebben/ die dat ghewoicht heeft. Sulcks
oft iet anders soo in-slaende/ ende tusschen-schietende / dat sy't selue
niet ghewaer en wierden: en als haer-lieder up't eenen vuplen wegh/
op eenen schoonderen bindende/ eer sy't wel wisten. Het welck/ alst
niet en can bedercktelijck/ en niet goede gratie gheschieden: oft dat sy/
dies niet teghen-staende/ al terstondt wederom op d'oude vallen/ soo
moet-men't anders by byenghen/ en soo opentlijck all-dan te riecken
gheuen/ dat sy't wel ghewaer moghen worden: dat men lieuer van
wat anders sprake / dan van allulcken onnutten clap ende laster.
D'welck oock van alle vuple/ oneerlycke/ ende onbehoorlycke coute-
nantie te verstaen is: opentlijck segghende: Ghenoegh van dien/ nu
van wat anders: men moet niet altydts / als de ent-voghelen/ met
den berk in t'vuple sitten.

D D'ander remedie is: Oft/gaet van daer. Dit is d'uyterste: als II. Remede
ghy't niet en cont beletten / noch niet behendigheydt / noch niet be- die teghen
schaemtheydt/ en opentlijck berisp: dat ghy all dan van daer gaet/ v achter-
vertreckende/ de plaets en gheselschap verlatende: tooghende dat gy clap.
v oozen bewaeren wilt / ist dat een ander sijn tonghen niet en wilt be-
waeren/ noch bedwingen. Ende ist dat een quaer-sprake al seght dat

hy wilt/ dat ghy'ts niet meer ghehouden en zyt te hoorzen / dan ghy en wilt.

Aldus seyt S. Augustijn/ Hier toe dienende: Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi: **Ist dat gy met blijden aensichte de achter-clapper aenhoort/ soo geeft ghy hem voetsel/ om noch meer te segghen. Waer/ ist dat ghy hem een drocuigh gheslact toont/ soo leert hy swijghen / t'ghene dat hy siet/ dat- men't niet gheerne en hoort. Want/ ghelijck eenen pijl/ op eenen harden steen gheschoten/ tot hem weder-keert/ die hem sehoot: alsoo baeret metten achter-clapper/ als hy wederstandt vindt in de oozen oft aensicht vanden ghenen die hy't segghen wilde.**

Sulck een ghelaet / tot een belet des achter-claps / toonende dat het hun mis-haeght / moeten sy ten minsten doen / die achter-clap hoorzen moeten/ weder het hun lief oft leedt is : Dat is/ die't niet beletten en connen / noch in eens noch in anders : iae noch oock van daer en connen gaen : soo't somtijds aen tafelen / en andere gheselschappen ghebeurt. Hier toe worden wy versterckt/ deur den Wijseman/ die seght : Ventus aquilo dissipat pluuias : & facies tristis linguam detrahentem : Den noozden windt breekt en scheydt de reghenen : alsoo een drocuigh aensicht belet en breekt de vlaghen van een achter-clappighe tonghe . Daer-om seyde oock S. Hieronymus: Caue, ne aur linguam, aut aures habeas prurientes : En sehouwt niet min achter-clap metter oozen/ als metter tonghe. dat is: Hoozt alsoo noode achter-clap spreken / als ghy't selue noode spreken soudt . Discat detraCTOR, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere : Want / ten sal den achter-clapper niet seer lusten te clappen/ als hy aen-mercken sal/ dattet v niet en lust te hoorzen.

Ghelijck/ als iemandt in een poeder-bulken/ oft sand-burs / met een pijpen blasen soude/ besonder alster swartsel in waer/ ick meyne hy op-houden soude van blasen / als hy d'aen-schijn en ooghen vol hadde ghecregen/ niet sulckē ontwijfen blas/ wel beftiert zijnde/ deur sijn moepte en gheldt. Alsoo eenen achter-clapper / deur sijn onghe-schickt gapen en blasen / krijghende dat hy niet en verwachtte : oft de kennis en verstandt der suette / die hy deur sulcks/ in sijn aen-schijn der siele behaelt : oft een dweerde antwoorde / van hem die't hoort/ oft inmers een berispende ooghe: Hy werdt daer deur te wijser op een ander tijdt.

*Fulgosus lib.
7. cap. 2.
Alcibiadis
hondt,
stercelooos.*

Het lust my hier uyt ghenoechte hy te voeghen/ hoe aerdigh eenen- vondt dat Alcibiades aen-richte / om den achter-clap / en de quade tonghen der menschen op hem / te beletten. Hy hadde eenen seer schoonen hondt/ die hy oock wel dier gherocht hadde. Dese hondt: was wel bekend / dattet den hondt van Alcibiades was/ want hy uyt-ne-

uyt-ne-

wyt-neniende hupsch was/en schoon. Alcibiades die rap hem den steert net af/ en liet hem soo schandelijck ghestelt loopen / al de stadt deur en deur. En als al de werelt dat mis-prees / ende een ieghelijck daer met besigh was/den hondt verlaghende: Eenighe van sijne beste vzienden ten eynde hem t'selue aengheuende/ en segghende / dat hy sere qualijck ghedaen hadde / dien schoouen hondt soo mismaeckende: Soo gaf hy hun veur antwoorde/in t'stille : dat hy t'volck van Athenen/met die scyn saecke/ stof en oorzacke van slap en opspraak gheuen wilde/ op dat hy binnen middelen tijde/ van groote saecken swijghen souden/ en op-houden/ van hun met sijne raden en daden te onderwinden. Te kennen gheuende/dattet qualijck anders doenelijck is/ oft die andere in deughden en eere te bouen gaet / hy en zij oock van andere beclapt en belastert. Nu siet eens/ hoe doenelijck dattet is / als-men wilt ict binden / om quade tonghen te beletten / oft emmers te stemmen.

Het is bemerkens weerd/ datmen van eenen Zoilus schijft/die als een prince en patron van alle nijdighe achter-clappers is / van wien hy oock wel den naem draghen. Desen Zoilus en spaerde niemant: elck hadde met sijnen beck te lijden/ oock Homerus en Plato selue. Soo dat hy Canis rhetoricus ghenaemt wierdt: dat is / den Ahetorijckelichen hondt / midts sijn grimmende nijdighe tanden. Ghebzaeght zijnde/waerom hy soo sijn werck maecte/van achter-clap/twist/en laster te saepen? Hy antwoorde:Wengesien dat ick geen quaedt ghedoen en can / al wild'ick : soo spreke ick ten minsten al t'quaedt dat ick can. Te kennen gheuende:waer het quaedt spreken soo wel ghestrakt / als t'quaedt doen / den achter-clap soude seerder ghewacht worden/ dan hy is.

Ghebedt om achter-clap te moghen beletten.

DE menschen/o Heer / hebben hunnen mondt in den hemel ghestelt/ ende laten hun tonghe langhs der aerden sleppen / noch uwe goddelijcke maieskept/ noch hunnen euen naelken sparende: gheeft my de gratie / sulck een fenijnigh vier te blusschen/ oft emmers my daer van te wachten. Amen.

Ist soo quaedt, achter-clap te hooren oock alleen?

Sprekt oft hoort sulcken snap, soo knaeght ghy beyd eē been.

Achters-
clap hoorē,
quaedt.

Ma dat de veur-gaende antwoorde / veur den lesten
raedt gaf / van daer te gaen / oft emmers den achter-
clap niet te willen hoorē: Daerom vzaeght men nu/
oft soo quaedt is / alleen te hoorē. Te Wijsē-man
seght noch meer / alst soo comen moghte / ghelijck t
som-wijlens ghebeurt / dat men den achter-clap in
geender manieren en ran beletten / noch oock van daer gaen om seker
beletselen / bedwonghen zijnde te bliuen en te hoorē: Al-dan wat
raedt? Sepi aures tuas spinis: & linguam nequam noli audire: Vlcht
eēnen dooznen tuyn om v oozen / ende en wilt de quade tonghe niet
hoorē. Hoe salmen dat doen?

Eccli. 18.

A

Al-dan zijn v oozen met eēnen dooznen tuyn bebrjdt / als hy die
t quaedt sprekt / gheenē toe-ganck en heelt tot v oozen : maer deur
t ghelichte / deur v ghelact / woorden / ende deur v ander manieren
van doen / daer ghy mede toont / dat ghy t niet gheerne en hoorē / soo
werdt hy ghestraelt / en af-ghelooten / als oft hy t allen canten dooz-
nen inden wegh bonde / al daer hy aen v soeckt te gheraecken / om v
sijn quaedt in d'ooze te schieten / deur sijn quaedt spreken.

Vouen dien / als ghy de doozne croone Christi Jesu / soo in t her-
te / en ghedachten hebt / al oft ghyse aen v hooft / totten oozen inge-
dzucht hadt: oft oock de vrees Gods / ende de vier upterste / oft an-
dere der-ghelijcke punten / soo ghedachtigh zijt / dat ghy uryt sulck
v seluen als doof maecht / aen-gaende het quaedt te hoorē : soo zijt
ghy bebrjdt / al seyde-men eenighen achter-clap in uwe tegenwooz-
dighydt / om niet te hoorē / dat is / om gheen schuldt / oft hinder
daer van te behalen : als oter een doozne haghe veur v oozen ware /
die t al af keerde.

Homerus
Ib. 12.
Odyss.

Het is al-dan oock soo vele / als oft ghy v oozen met was ghe-
B
stopt haddet / ghelijck Olysses aen sijn soldaten dede / om alsoo de pe-
rijcken der meer-ninnen sauck (soomen sept) veur-by te varen. Oft
oock soo vele / als oft ghy v vingheren in d'oozen staekt / om dien
schadelijcken vops niet te hoorē. Dat is oprechtelijck / al hoorēde
doof wesen. noodtsakelijck moētēde hoorē / ende deur patientie /
ende bewaernis der consciētie als doof zijnde.

En dan / hoe quaedt ist / achter-clap te hoorē alleen? dat is: ghe-
hoorē te geuen / met sijnen dancke de oozen biedēde / en soo / eens we-
sende met den seggher. Hoe quaedt is dat?

De ant-

Quid magnum, solas mala verba admittere in aures?
 Momus hic est, auidâ Momum qui combibit aure.

Jst soo quast, arhterclap te hooren oox alleen?
 Spreekst, oft hoort, sulstey map: soo knaecht ghy beyd' een been.

Quel mal qu'on l'escoute, Dont la langue esgoute, Son mortel venin.
 L'enuieuse oreille, Aura la pareille, Du causeur malin.

C De antwoorde is goet en schier: te weten / Die't sprek en hoozt / knaghen beyd' een been. Die ghelijkenis is ghenomen / van twee honden / die aen een been knaghen . Niet aensiende dat den eenen den anderen begrijnst en benijdt: maer dat sy euen ghelyck staen / en euen dapper in d'werck zijn / om het been op te eten : soo wercken sy beyde t samen / den sprek en den hoozder / tot verderuenis vanden derder / daer sy mede onledigh zijn. Dit accordeert met t'ghene dat S. Paulus sprek / als hy seght: *Quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini: Ist dat ghy-lieder d'een den anderen bijt en eet / siet toe / dat ghy van malckander niet verniet en woordt. D'eerste in alle spijs / is bijten : sulchs is / met een haestigh woordt iemandt eenen snauw gheuen. Het tweede is eten / dat is knauwen en swelgghen : soo ist / almen met achter-clap / sehimpighe woorden / twist / en tweedraght / d'een den anderen lastert / ende vermindert. Daer naer volghyt het leste / dat is vertieren / ende de spijs consumeren / soo't Latijnsch woordt luydt . Het welcke ghelichiedt / alsinen deur quae-sprake d'een den anderen oft in naem en saem / oft in sijn goet / en tijdelijck wel-baren / maer aldermeest in de conscientie / en siele / deur Godt te niete brenghyt : dat is / in quaden staet stelt / in staete van d'euwige verderuenisse. Waer van de Propheete Dauid *Psal. 48.* seght: *Mors depascet eos: De doodt salse af-weyden / ende op-eten.**

Daerom vermaent ons seer wel de Wijse-man / sulcke schroomelijcke maeltijden / en etinghen te sehoutwen / aldus: *Noli esse in conuiuio potatorum: nec in comessionibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt: En werck in de maeltijden der bronckaerts niet: noch in de stemperijen / oft vasseringsghen / der ghener die vleesch t'samen te beuren brenghen / om te eten. Carnes ad vescendum conferre, est in collocactione derogationes vicissim in proximorum vitam dicere: Vleesch t'samen by brenghen / om te eten / seyt S. Gregorius *Gregor.* dat is in t'samen routen deur achter-clap / by ghebeurte / als ouerhandt / op d'leuen sijns naestens spreken. Ende / del-haluen / daermen vleesch eet / daer knaeghtmen oock ghemepuelijck de beenen. Daerom / die achter-clap sprek en hoozt / die sitten metten tanden in t'vleesch huns naestens : oock de beenen knaghende / in't nauwe onder-soecken en vonnissen sijnder deughden / en goede vrome werken / die als de beenen de reste zijn onder-houdende .*

D Op desen seluen sin wast / dat S. Augustijn bouen sijn tafel dese *S. Augustijns vōdt,*
twee verskens stelde / in t'ghelach sijnder gasten: *regen achter-clap.*

E *Quisquis amat dictis absentum rodere vitam:*

Hanc mensam vitam nouerit esse sibi.

Augustijn

Soo wie eens anders leuen hier wilt beknaghen /
Die magh wel elders den cost gaen beiaegghen.

Te ken-

Te kennen geuende met dat op-schijt / aen alle die tot sijnder tafel quamen / dat sy hun wachten souden / van besligh te wesen met quaedt te spreken van die absent waren / en van allé achter-clap: oft / dat sy daer noch plaets noch dagh en hadden / en vertrecken souden . Als een seer quade costupnie zijnde / all- men aen tafel gheseten is / om t'eten en te dyncken / sulcks als daer ter tafel ghestelt wordt / dat men dan gaet by byenghen / en metten monde roeren / de ghebycken van andere menschen . Het welcke sy oock noemt eens anders leuen beknaghen / soo onse antwoorde sprek.

Het dul-danighe maniere van spreken / toont-men / als met eenen natten vingher / de arghepdt / onmenschelijckhepdt / en schroomelijck mis-byreck / dat inden achter-clap ghelegen is / soo in t'hooren / als in t'spreken / al en schijnet maer spel en ghenoechte te wesen : maer het eynde sal't onswel anders wijs maecken / ist dat wy't niet en lachten . Wat moghtmen claerder en stercker ghetwighens wenschen / van t'quaedt dat in t'spreken / en oock in t'hooren van achter-clap ghelegghen is / dan dat ons S. Bernardt / met een grouwelycke sententie gheeft aldus: *Detractor, & libens auditor, vterque diabolus portat in lingua* : Den achter-clapper / ende den ghewillighen hoorder / dzagghen beyde den dupuel op hun tonghe . Want den hoorder / deur syn ghewilligh toe-hooren / is de oorzaecke en cause / dat den anderen t'quaedt sprek : dies werdt sy met hem een gherekent . Ghelijck die den dief herbergh / dupckt / oft sijn diefte af-roopt / beswaert / oft mede-depht / die wordt metten dief gherekent en gestraft : want waerender gheen sulcke / daer en waren gheen dieuen : al-soo waerender gheen hoorders van achter-clap / daer en waren oock gheen segghers .

Bernard. in
Sermon .

Hieron.
Achter-
clap spre-
ken, en
achter-
clap hoo-
ren, euen
quaedt.

Sante Hieronimus seyt oock sijn goed-dancken op dit stuck / in deser boeghe: *Ruinam vtriusque quis nouit? Tam scilicet eius qui loquitur, quam illius qui audit loquentem?* Wie weet oft begrijpt den val van dese twee? soo des ghenes die sprek / soo des ghenes die den sprekenden aen-hoort . Want achter-clap spreken / oft achter-clap hooren / welck van twee t'quaedste / en t'doemelijckste is / dat en is niet licht om t'onder-scheyden . Te kennen geuende / dat sy beyde soo ghelijckelijck daer in den byandt vander hellen dienst ende byndtschey doen / dattet quaedt om segghen waer / wie de narste is / wie sijnen naecten / en sy seluen schadelijcker is / en meest sondigh.

Ist soo (soo't is) elck sluyte dan deure en venster toe / als sulck een roere op staet . dat is / Elck beware mondt en ooren / als achter clappers sulcken byandt beghinnen t'ontsteken / met haer-lieder quade tonghe : t'welck nu een seker saecke is / met dat men erghens neder ghesiten is.

Merck

Merckt eens den wijsen vondt/en raedt / van dien wijsen Kgefi-
 laus/ coninck van Lacedemonien. Zoo wanneer hy eenighe hoor- *Plutarch. in*
 de aydere seer mis-prijzen/ oft prijzen: soo hadde hy veur raedt/en co- *Apopht. La-*
 stupme/ niet min te bemercken/ wie en hoedanigh sy waren die't sey- *con.*
 den/ als van die't gheseyt wierdt. Te kennen gheuende/ dat achter-
 clappers meer haer sels sickte en quaedt baren/ en kennelijck maec-
 ken/ dan waerachtelijck de ghebreken van andere. Ende soo doende/
 rijghen sy cleyn vende/ ende cleyn ghewin.

Vespasianus en Titus haetten soo de lasteraers / en achter-clap-
 pers / als eenen hoop / die ter qualijck-vaert der ghemeypnte schijnt
 ghebozen te wesen/ dat syse in d' amphitheatre deden ghesstellen/ ende
 ten soone rondt-om leyden / op dat alle andere hun van sulcks
 wachten souden.

Ick wille hier / als met eenen vingher / aen-wijzen / waer in *Ghemeyne*
 dat ghemeypnelijck bedroggen werden de ghene die achter-clap hoo- *fautc, in*
 ren/en gheloouen. Als iemandt soo stout/ongheducht/en argh van *achter-*
 inbozste is/ dat hy quadt derf versieren/ hoe groot dattet zij/ en van *clap te ghe-*
 wien dattet oock zij: hy vindter terstondt die't gheloouen/ en voort *loouen.*
 segghen/ als een seker saecke. Hoe romt dat by? Het bedrog light
 hier in / dat-men eer ghelooft / t'quadt dat desen vanden anderen
 seght/ dan dat desen lieghen moghte/en t'selue versieren. Dat dit den
 toe-hoorder bedrieght / dat blijkt daer aen/ dat hy terstondt peyft/
 en oock seght: Dien heeft het gheseyt: waerom soud' hy lieghen?
 Maer/ waer't datmen daer teghen peyft: Waer-om soude dien an-
 deren sulcks doen/ t'welck van hem niet te gheloouen en staet? Dan
 soude-men (al-soo denckende) tegen den achter-clap te hoorzen/ te be-
 ter bezijdt zijn. Want/waer-om ist meer te gheloouen dat dien an-
 deren sulcks soude willen doen/ dan dat desen ic soude willen versie-
 ren oft lieghen?

Ghebedt om den achter-clap gheen ghehoor te gheuen.

Ick dancke v/o Heere/dat ghy my de gratie ghegeuen hebt/
 van mijne tonghe en mondt te besnijden: maer/ op dat ick
 my veur eens anders quaedt spreken niet en besmette/ wilt
 mijne oozen niet uwe vzele bezijden. Amen.

C A P. L V I.

*Als iemandt op my kijft ; hoe dragh' ick my van degghen?
 VVat hy seght oft bedriyft, en kijfter oock niet tegghen.*

Kijuaagie te
 schouven.

Ml-foo ghereedt als een mensche is om spreken/ al-foo
 qualijck cannen hem tot swijghen brengen / princ-
 palijck van een ander opgheroert / ende gheweckt we-
 sende deur kijuaagie : ghelijck/ als enen haen cracpt/
 soo verwerckt hy d'ander/ en die cracpen tegghen : soo
 oock in d' bassen der honden.

Deur't kijuen en verstaen wy niet / het behoorzijck berispen / en
 straffen van ouders/ meesters/heere en vrouwe/ oft eenighe ouerste:
 d'welck gheschiedt tegghen kinderen / dienst boden/ oft onder-laten.
 Want dat is al te claer en kennelijck / datmen sijn ouerste met oot-
 moedighepdt/ stillighepdt/ ende patientie hoozen moet : sonder te-
 gghen murmureren/ en met een veur-nemen van beternisse. En daer-
 om/ dat en heet-men niet wel/kijuen / al heeten't de kinders alsoo:
 maer t'is vermanen/berispen/en bekijuen. Deur kijuen / soo de vza- **A**
 ghe ende antwoorde inhoudt/ wordt verstaen/ gheschil en twist van
 woorden maecten : meer upt onghelchijckte heue des moedts/ dan
 upt goede wettelijcke reden en verstandighepdt. Ghelijck ghemeen-
 nelijck doen/ die d'een tegghen d'ander/ gheen recht/ noch behoorzijc-
 ke actie en hebben/ noch seker reden van berispen oft begripen met
 straffende woorden : dan alleelijck upt eenighe drijftighepdt des
 gheests/ ende volhepdt des herten/ tot lastighe en heftighe woorden
 upt-breken.

Ecl. 8. Van al-sulcke vermaent ons de Wijse-man/ ons propost verster-
 kende: Non litiges cum homine linguato : & non strues in ignem il- **B**
 lius ligna: En kijft niet met eenen mensch / die veel claps heet: en gy
 en sult gheen hout tot sijnen viere stoken. Te kennen gheuende/ dat
 ghy t vier meer en meer ontstekt / daer oock van uwen houte toe-
 doende / als ghy tegghen een kijfachtigh mensche oock beghint te kij-
 uen. Het selfe seyde Cato claerlijck:

Cato. Contra verbosos noli contendere verbis:
2. Tim. 2. En kijft niet tegghen die veel woorden maeken. Soo oock S. Pau-
 lus/ met de selue woorden: Noli contendere verbis: En maecht geen
 woorden/ oft gekijf. Want als d'een kijft/en d'ander niet en swijght/
 maer een ieder het leste wilt houden / dat s een teecken/datter sau-
 te van ootmoedighepdt ouer beyde sijden is : volghende t ghetuy-
Prou. 13. ghenis der heyligher Schrijfture: Inter superbos semper sunt iurg a:
 Tusschen

Quid faciam, stomachans dum quisquam iurgia iactat?
 Quidquid agat, tacitas tu concoque fortior iras.

Als iemandt op my byt, hoe dwaegh ik my van deghen?
 Wat hy seght, oft bedryft, en byster voer niet teghen.

Lors que par furie, Quelcun m'injurie, Doy-ie estre muet?
 Garde en patience, Humble, le silence, Tu seras par fuit.

Tusschen hoouerdighe menschen is altydts twist en kjuagie: want ghelijck elck de merste wilt wesen: alsoo en wilt noch d'een noch d'ander wijcken / oft verdzaghen en swijgghen.

C Daer-om / Abraham toonde sijn ootmoedighepdt en discretie / **D** als hy bevondt datter twist rees tusschen sijn herders en de herders van Loth/sijnen neue: midts dat sy beyde soo vermenighvuldighden/ en verrijckten / dat het landt te elcpe wierdt / ouer de groote maght en menighte van haer-lieder beesten en goedinghen: soo seyde Abraham tot Loth: Ne quæso sit iurgium inter me & te; & inter pastores meos & pastores tuos: fratres enim sumus: *Genef. 13.* Ick bidd' v (seyt hy) datter gheen ghekijf en zij/ tusschen v en my/ tusschen mijn herders en de ulwe: want wy zijn ghebroeders. Ende soo gaf hy hem den keuse/ van sulck landt en gheweste te kieslen en te bewoonen / alst hem soude belieuen: en hy namt op eenen anderen caut / om vrede te houden. Van sulcke sprekent Christus: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: *Matth. 5.* Saligh zijn de sacht-moedighe / want sy de aerde sullen besitten. Dat zijnc / die wijcken veur de hardthepdt van een ander/ oft verdzaghen: die sullen de vaste aerde des eeuwighs leuens daer veur besitten: als hier gheweken hebbende / veur de ghene die se op deser aerden sochten te vercozten oft te verdzucken.

Dat in d'aantwoorde staet [*Wat hy bedryft:*] dat is te segghen: **A** riep hy met luyder stemme / al stampte hy metten voeten / al wierp hy armen en handen weg / oft andere sulcke ongheschickte gesten al kjuende voort-stelde / en kijft ghy niet teghen. Niet hem terghende/ quellen de / begheekende / en meer werkende: maer met een mede-lijden van sijn onghetemperthepdt / v seluen weder-houdende yrtlijdtfaemhepdt. Ende/om de waerhepdt te segghen / al waert dat ghy hem wildet in eenighe bequame maniere sijn quaedt spreken en op-rijfende woorden verghelden: soo en moghtet ghy niet beter doen/dan met stil-swijgghen/ en hem laten segghen/ tot dat hy moede is/en van selfs swijghe. **S.** Jan Gulde-mondt sprekent op dese selfde maniere: Si vindicare vis, file: & funestam ei dedisti plagam: *Chrysest super Matth.* Wilt ghy v wel wreken? swijght: ende soo doende/ gheeft ghy hem daer mede eenen harden slaghe. Daer-om/niet beter/ als iemandt kijft/ dan swijgghen: want die eerst swijght/ toont oock daer mede dat hy de wjste is/ en sijns selfs beter meester.

E Tobias hielt oock soo sijn patientie / en en sprak niet een woordt teghen sijn hupf-vrouwwe / als die in sijn blindthepdt hem met scherpe/ opdzaghtighe en gram-moedighe woorden lastighe viel: hem sijn hope en deughdt verwijtende: iae/om beter te segghen/hem beschimpende / als oft hy om sijn goede wercken en deughden / in die katijghepdt ghecomen ware. Maer Tobias heeft begonst te suchten/en

tot Godt hem keerende/ met tranen te bidden. De heylighe Schrif-
ture gheeft ghetuyghenis van sijn verduldighepdt met stil-swijgghen/
in sijn lijden en verwijs. met eenen te kennen gheuende/ dat Godt
sileks heeft laten gheschieden tot onser exempel : Hanc autem tenta-
tionem ideo permittit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exem-
plum patientiæ eius, sicut & sancti Iob : Daerom heeft Godt dese bez-
proeuvinghe ouer hem laten comen/ op dat den nae-comelinghen een
exempel van lijdsaemhepdt soude ghegeuen worden/ ghelijck oock in
Sinte Iob.

Tob. 2.

Gen. 26.

Als Ilaac water-puiten hadde doen grauen / om sijn beesten te
wateren/ ende oock tot behoef sijns huys-ghelins: Die van Gerara
roerden twist teghen Ilaacs dienars en schaep-herders / om d'wa-
ters wille/ die altydts soeckende te veronghelijcken. Ilaac heeft al-
tydts gheueken / en elders andere puiten doen deluen / tot d'zij oft
vier maelen toe : tot dat hy soo verde uytten weghe vertrack / daer
hy sijn water met ruste moght ghenieten. Leerrende/ dattet beter was
kijuaegie en woorden wijcken/ dan weder-staen.

2. Cor. 11.

Daer van preech S. Paulus de Corinthianen : Sustinetis enim, si
quis deuorat, si quis in faciem vos cædit: Ghylieden verdraeght het
patientelijck/ ist dat v iemandt bijt en eet/ oft oock in d'aensicht slaet.
De reden gaet veur/ als hy seyt/ en seer wel / want daer aen houdt/
dat men eens anders lastighe woorden can verdraeghen : Libenter e-
nim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes: Ghylieder verdraeght
gheeren den onwijsen/ want ghylieden wijs zijt. Want/ ghelijck het
waer is/ t'ghene dat den wijsen Cato seght:

Cato.

Proximus ille Deo, qui scit ratione tacere:
Die heeft een goede goddelijcke conditie/ en ghelijcksaemhepdt / die
uyt seker reden swijgghen can : al-soo ist oock seker / dat hy de wijste
is/ die eerst swijgghet/ alsker twist rijst.

Prou. 11.

Dit ghetuyghet de Wijse-man/ aldus: Vir prudens tacebit : Een
wijs man sal swijgghen. Ende te kennen gheuende / wat een groot
teecken van wijshepdt dattet swijgghen is/ soo seyt hy elders: Stultus
quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur: Oock eenen sot/ als hy swij-
gghen can / hy sal wijs gherekent worden: en can hy sijn lippen dwin-
gghen/ hy sal veur verstandigh ghhouden worden. Daerom wast/
dat Iob tot sijne vrienden / lastighe troosters en beschelders/ aldus
sprak/ seggende: Vinam taceretis! vt putaremini esse sapientes: Geh/
oft ghylieden sweeght/ op dat men u-lieden veur wijs moght houden.

Iob 13.

Soo kent men de wijste aen t' swijgghen.

Diog. Laert.

Solon/ dien alderwijsten gherekent onder de wijse der Grieken/
eens in een vergaderinghe sittende/ sonder spraken / daer alle andere
soo vele te segghen hadden : ghebzaeght zijnde van eenen / oft hy sot
was/

was/ dat hy soo stil swaegh : soo gaf hy veur antwoorde : Nemo stultus tacere potest: Gheen sotten en connen swijghen. Te kennen gheuynde/ dat swijghen een teecken is/niet van sotchepdt/ maer van wijshepdt: deur t'welcke oock de sotte wijs schijnen te wesen / als sy slechts swijghen connen/en manier houden: volgende dat versken:

Dum tacet, haud quidquam differt sapientibus amens:

Als enen sot hem wacht van spreken/

Soo werdt hy by de wijse gheleken.

Wat soudet letten/een aerdighe recepte hier aen te hechten/die eens enen wijsen man een vrouwe gaf / teghen het kijuen en rieren van haren man / daer sy seer ouer claeghde? Desen goeden raedt-man/ ghenoech bemoedende/ dat haer quade tonghe eens-deels d'oorlaecke was/dat haren man droncken t'hups comende t'hups al in roere stelde/ soo gaf desen fijnen doctoor die goede vrouwe een recepte / teghen sulcke twistighe ouer-ganghen. Hy gaf haer een waterken/ segghende : Met dat ghy ghewaer woerdt / dat uwen man t'hups waert comt / nemt terstondt een lepelken van dit water in uwen mondt / en laet soo vry uwen man in. Houdt ghy soo langhe d'waterken in uwen mondt / tot dat ghy hem te bedde ghelept hebt/ ende ghy sultter groote boete en baete by vinden. Sy heeft het ghedaen / en alsoo bevonden als hy t' veur-sepdt hadde. De slechte joolle mepnde dattet waterken die cracht hadde: en t' remedie was daer in alleenlijck ghelegghen / dat sy binnen dien haeren mondt toe hielt / als den man in quam: daer sy te veuren altydts plaght eerst te knoteren en te kijuen: en niet alleen niet te swijghen / als hy wat sepde / maer selue hem niet lastighe woorden willerom te heeten.

Waert dat vele/t'zij mans oft vrouwen / enen tennen lepel van dit waterken inden mondt namen / terstondt als d'een beghint te kijuen/t'gheschil waer haest ghesilt/en t'proces ghewesen: maer als elck d'leste wilt houden/ten is niet om stremmen oft ghenesen.

Ghebedt teghen twist/ende onpeys.

 Hy hebt / o Heere / alle herten in uwe handen / ende niet een loof en valtter vanden boome/ sonder v beschicken : gheeft my de gratie/ als iemandt te my-waerts twist / en ghekijs is roerende / dat sijn scherpe woorden/den roeft mijnder sielen af-schuereu moghen / ende claerder doen blinken deur patientie. Amen.

G A P. L V I I.

Is dat soo groot een quaedt, dat ick vvat teghen gleinster?
Het licht der Liefd' wyt gaet, blaest veinster tegē veinster.

D / om dattet soo qualijck doenelijck is/ veel hoor en
en swijghen : soo vracghen men/ oft soo quaedt is/ dat
men ooch wat teghen seght. Waert saecke dat ghy
wat sprækt/ naer den raedt des Wijsen-mans/ soo en
soudt ghy niet dan wel doen. Hoort hoe hy seght:
Responsio mollis frangit iram: Een sachte antwoorde
die vreckt en bluscht de gramschap. Sermo durus sulcitat furorem:
Maer harde weder-sprake / die werket toozue ende uptsinnighe ydt.
Van sulcke harde en onfachte antwoorde werdt hier ghesproken:
dat die niet goedt/ noch gheraden en is.

Prov. 15.

Schade vā
teghenkij-
uca.

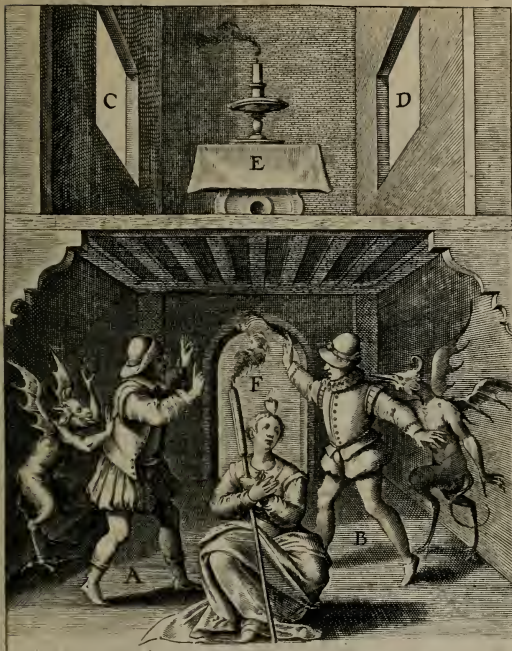
De schade en t'quaedt uyt sulcke quade antwoorde spruytende/
werdt te kennen ghegeuen/ niet die maniere van spraken/ en ghelijc-
kenisse van twee venstere / d' een op d' ander blasende / daer gheen
lantje oft keerse ghedueren en can/ tusschen beyden staende / oft sy
en gaet uyt. Als een venster alleen open staet / soo en heeft de windt
sulck een deur-deel oft cracht niet/ omd' licht inde camer staende uyt
te blasen/ als hy doet/ soo wanneer noch een ander venster recht ouer
staende/ open gaet/ daer hy deur blieghen magh: en als hy keert/ we-
derom van dese venster deur die andere. Alsoo ist / als een alleen
lijft / ende dat den anderen sijn venster / dat is sijnen mondt/ toe-
houdt: Soo bewaert hy/ die swijghet/ t' licht der liefden/ in sijn her-
te vrandende.

Psal. 38.

Daerom seyde de Propheete David / als sijn venster sluytende/
alsser sulck on-weder teghens hem op-rees: Posui ori meo custo-
diam, cum consisteret peccator aduersum me: Ick hebb' een slot en
wacht aen mijnen mondt ghestelt / en als een deure rondt-om mij-
ne lippen/ als de sondaer hem teghen my stelde. Obmutoi: Ick ben
als strom gheworden. Het licht der liefden/ van beyde sijden/ tot be-
sondighens toe/ moet uyt gaen / als men beghint van d' een en van
d' ander sijde te gapen / en quade twistighe winden / van iniurieuse
woorden/ deur d' ingheuen des vyandts/ uyt te blasen: als twee ven-
stere / d' een teghen d' ander open staende ende blaefende.

Als-dan gheschiedt daer groote schade / en quetsinghe van con-
scientie: soo wel deur den eenen als deur den anderē: daer ghy anders
swijghende mede verdienen en v conscientie bewaren soudt: het
quaedt spraken en hinder/ al op hem keerende diet sprekende was.

Sinte

Quantulum id est, si verbo etiam verba aspra retundam?
Hinc venti luctentur, et hinc; fax fumet Amoris.

*F*o dat soo groot een quaet, dat in't vaat teghen gleinst'er?
Het licht der Liefde uytgaet, blaest veinst'er teghen veinst'er.

*E*t si lon replique, A la langue inique, Quel mal en reuient?
Comme la lumiere, Par soufflé contraire, L'amitie s'esteint.

Sinte Gregorius verclaert dit seer wel / met een ghelijckenis: Quid aliud detrahentes faciunt, nisi quod in terram sufflant, & in suos oculos puluerem excitant; De achter-clappers / seyt hy/ ende de quaedt- sprakers/ die blasen in d'aerde/ ende het stof vlieght in haerlieder ooghen. Soo dan een quade tonghe is haer selfs roede en straffe. Dat Sinte Gregorius seyt/ dat sulcke in d'aerde blasen: by d'aerde werdt de mensche verstaen daer t'quaedt af gesprolien wordt/ oft die eens anders twisfighe woorden verdraghén moet/ want hy van aerde en stof gheschapyen is / en is aerde. Soo blaest hy dan in t'stof der aerden/ die synen euen naesten met woorden lastigh valt. Alsoo seghtmen/ die Gode oft sijne Heylighen te naer spraken/ dat sy naer den hemel spouwen/ met een ghemeyn spreke-woordt: In caelum spuiere. Ende dat haer-lieder selfs specksel op hun aenschijn valt. Dat is / wie blasphemert oft ongoddelijck sprak / het roint tot sijns selfs schade en schande/ meest in de conscientie en siele. Alsoo oock/ die synen naesten met spreken ongelijck doet/ hy hindert sy seluen/ sonder hem te letten/ ist dat hy t' met swijgen lydtamelijck verdracht: wát die anderé blaest in t'sandt/ en t'vlieght hem in d'oogē.

Waert dat de menschen dit wel verfinden / als men hun qualijck aensprekt / sy soudent' beter en met meerder patientie verdraghén / en hun profijt daer mede doen : en niet soo lichtelijck hun seluen met woorden willen verweeren/ noch (soo sy doen) dickmael seuen woorden veur een wederom gheuen. Och / wat een schoone oorzaeckie van grooter verdiensten / ende ghewin van een sonderlinghe croone wordt v ghegeuen / met een woordt te verdraghén / sonder met woorden teghen te staen ! Een hardt woordt lydsamelijck verdraghén / is sountjds saligher / dan eenen dagh lauck een haren cleedt ghedraghen. Ende elck sulck lastigh vliegghende woordt/ is een peerle en ghesterente op v cleedt en croone der glorien. Hier-om heeft ons Christus soo uyt- nemēde een exempel ghegeuen/ als een lammecken d'welck gheschozen werdt / stillekens swijghende en verdraghende/ alle die groote/ onsprekelijcke iniurien/ op- spraken/ en blasphemien/ diemen hem opspejde: maer wy beleuen t' seer luttel.

Gregor. in
Registr.
epist. 45.

Isaie 53.

Ghebedt om niet teghen te kijuen.

Hant het soo quaedt om doen is / bescholden te worden en te moeten swijghen : gheeft my/ o Heere/ ghestadighepdt/ dat mijnen mondt niet en ontspringhe / als emmers een ander den synen niet houden en can : op dat de liefde van beyde sijden niet beschadicht en worde : want sy eeuwelijck bliuen moet. Amen.

C A P. L V I I I.

*Wat doet hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V schipken hy versnelt, en doet ter hauen vlieghen.*

Quellinghe en tegenspoedt, maecken veurspoedt.

E nature heeft wonderen raedt ghehadt/ dat sy d'alderbeste/crachtyghste/en costelijckste saecken/ met eenigh uytwendigh cleedt oft decksel/ t'welck niet seer behaghelijck in d ooghe en is/ bedeckt en verborghen heeft. Als goudt/siluer/peerlen/ghestcenten/costelijcke spererijen/en derghelelike andere/ die in haren uytersten rock/niet seer tierlijck noch beballigh en zijn: maer ter contraxien seer leelijck en verwozpelijck. Alsoo ist niet tribulatie/ verdriet/ onghelijck/ teghen-spoedt/en vermaerdtheydt. Onder al-welcke dinghen/luttel menschen ghelooouen/wat grooten schat/rijckdom/salighepdt/ ende gheluck/datter schuypt en in te binden is/ veur de ghene diese weten te ghebruyken.

Tribularie, t'onrechte veracht.

Daerom/ den meesten deel der menschen / het uytwendigh habijt en sehijn der tribulatie en teghen-spoedt aensjende / zijnder af verbaert/ en loopender af wegh: die sehouwende als haerlieder meeste qualijck-baert. Maer/die beter bedacht zijnde/weten watter onder sehuypt/die soecken en beminnen sulckis. Eenf-deels/ om dat Christus sulckis als d'alderbeste en t'saliglyste verrosen en aenbeerdte heeft/ in sijn leuen(t'welck een groote saecke is: sijnen Heere daer in eenighsins ghelijck te wesen) ten anderen/ om de groote bedekte salighepdt en wel-waert/ die deur al-sulcke saecken te krijghen is.

Onder het quellen/ belieghen/en bedrieghen / wordt oock alle te ghentheydt en lijden begrepen. Dese en doen alleen gheen quaedt/ maer dat meer is sy helpen v ten eeuwichen leuen. Het welcke de antwoorde niet een ghelijckenisse bediedt / van een schipken / dat goeden windt heeft om veurspoedelijck te comen daer't henen seylt/ dat is/tot sijn behoorlijcke hauen. Want onse siele/Werdt soo/deur quellinghe/ en verdriet dat onsen naecten ons aendoet/ oft van waer het oock comt/ als met spoedighen windt/ ter hauen des eeuwichs leuens/deur dese woeste/groote/ en onghestadighe zee des weerelts/ ghedreuen.

Gregor. lib.

3. Cur. Past.

cap. 35.

Dit comt wel ouer een / met t'ghene dat S. Gregorius schrijft: Onse siele is in dese weerelt/ als een schip teghen stroom op-barende: d'welck t'eener plaetse niet en can blijuen stille staen: want het al-tijds metten stroom neder-waerts ghedreuen wordt / ist dattet sijn beste niet en doet/ om altydts ten hooghsten op te varen. Onse nature/

Ecquid agunt, qui me fallunt, agitantq, notantq?
Ad portum imprægnant flabris tua vela secundis.

Wat doet hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V' Schipken hy versnelt, en doett ter' hauey vlieghe.

Fait on par le blasme, Grand'plaise a mon ame, Quand i'endure a tort?
Le tort, et l'iniure, Que le iuste endure, Le meine a bon port.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is extremely faint and illegible due to the low contrast and blurriness of the scan. It appears to be organized into several lines, possibly representing a list or a series of entries.

ture / als een stroomende water / trecht ende drijft ons altijdt van sels neder waerts / ende achter waerts. het gaet soo ghemackelijck / en sonder arbejdt; maer het eynde is / versmooren tot inde diepte des hellschen bloedt. Dacrom / als men op-waerts / ter deughdt / ende tot meerder volmaecktheydt hem seluen stouwen en sturen wilt / de nature met gheweldt teghen-staen en verwinnen : soo ghevoelt men oock dat nature teghen creunt / haer seluen als baren om hooghe teghen op-heffende: want sy totter deughdt / en perfectie des heplighs leuens / als teghen stroom / en teghen haeren ghewoonelijcken loop ghedreuen werdt : t welck sonder grooten arbejdt niet en can gheschieden.

Teghen
stroom ter
deughdt.

Dacrom / ghelijck iemandt in sulcken noodt ghestelt zijnde / hem verblijdt / als hy goeden windt crjght / die hem behulpigh is : alsoo moeten wy oock / als men ons quelt / belieghet / bedrieght / quaedt van ons seght / ende meest achter-clap. Want / dat is op-recht goeden windt / die t'schip van achter aen comt ghewaeyt / om veur-waerts te baren. Sulcks ist al dat men iemandt achter rugghe seght. Ende al ist dat ons sulcks al sehjnt somtijds seer contrarie te wesen: nochtans ist al behulpelijck tot onse veur-nomen vaert.

Hier toe dient / dat S. Paulus seght : Omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti : Alle saetken wercken mede / ende helpen de goede / die tot heplighhejdt des leuens gheroepen zijn / tot goedt en tot veur-spoedt. dat is / het keert en laet hem al ten veur-deele / en tot ghewin. Soo oock de wijse erbaren schip-lieden hun weten te behelpen niet contrarie windt : wetende te laueren / en windt te halen : eimmers dat sy't al in d'beste keeren / tot eenighen voort-ganck. Soo schrijft en ghetuyght S. Augustijn van sy seluen : dat hem vele dinghen binnen sijnen leuen ouergheromen zijn / die sy als dan veur seer quaedt / en hem contrarie hiel / die nochtans (soo sy nae maeks bevonden heeft) hem seer goedt / veur-spoedigh / en saligh gheweest hebben. Soo dat men hem daer in verblijden soude / alst gheschiedde / waert dat men als dan bebroedde en wist / t goedt en t gheluck dat men der naemaels in vindt.

Rom. 8.

August.

Hi voorts / hoe d'water ten tijde van de Diluue hoogher wies en clam / hoe oock de Arcke van Noe naerder de hemel rees en hief / deur de waterē hoogher en hoogher op-gedreuen zijnde: alsoo comen wy naerder Godt al maghtigh / en ons Vader-landt / dat is / de hauen van d'eeuwigh leuen / hoe onse tribulatie / tentatie / en lijden / op deser weerc / meerder is / en hoogher op rijst. Want die heffen ons schipken soo vete te hoogher / hoe de baeren te meerder zijn.

Genes. 7.

Dat de antwoorde seght / dat alsulcks ons schipken doet vliegen / reden is dese : want het oock veur sterck-blasende winden dient.

Want/ al wel doende gact het schipken ons leuens bootz: maect/ niet bouen dien noch quaedt te lijden/ soo vliegghet als eenen pyl vutten boghe. Dit is de coztste vaert/ ende de sekerste streke/ die de Helyghen in dese wilde zee des werelts ghekosten hebben/ om te eer daer te wesen / daer sy weten / dat men eeuwelijck bliuen sal/ als men der sterfz gheraecten ran: wel wetende/ dat sy ons goeden dienst / en groote vziendtschap doen/ die ons daer- waerts (als deur den coztsten wegh) helpen / ende de hauen versekeren.

S. Alexius.

Hier toe dient seer wel het exempel van S. Alexius / van edelen Romeynschen gheslachte ghebozen. Die heeft desen veurspoedighen teghen- spoedt wonderlijck waer- genomen/ en isser wel mede ghebaren. Want/ bouen de ghewillighe armoede/ die sy aen- nam/ by doot in vziende landen bedelende/ ten eynde t'huys comende / is als een arm pelgrim van sijn eyghen ouders ontfanghen / en in een verwozen hutteken laten woonen: daer sy alsoo seuen- thien iaer lanck/ hun onbekent/ ghewoont ende hem ghehouden heeft. Binnen dien middelen tijde / vande knechten en maerten bespot / begoten / beloghen/ ghestooten/ ghesincten / ende met alle seynpernige ghequolen zijnde/ sonder claghen/ sonder murmureren / maer al stillkens dragheude / ende in sijn herte hem in als / als in groot ghewin en veurspoedt verblijvende: soeckende Christus in lybfaemheydt ende versmaedtsheydt naer te volghen / en cozts te meer metten seluen te verblijden. En met soo spoedighen windt ter hauen van d'euwich leuen comende/ deur de poozte des doodts / alst eyndecken dan dit steruelijck leuen / soo heeft het Godt almaghtigh laten kennelijck worden/ dat sy den sone vanden huple was.

Cassianus.
Marulus li.
5. cap. 2.

En eens hier oock een exempel van vrouwe- personen by gheboeght: namentlijck van eene / die sulcken veer- windt van laster/ verwijt/ en quellinghe ghesocht heeft/ ende wonderlijck ghevonden. Daer was ten tijde van S. Athanasius / te Alexandrien / een edel matrone / die van desen B. bisschop een weduwe begheerde te hebben / van de sulcke die metter aelmoessen der kercke onder- houden wierden / op dat sy die houden en dienen moghte/ om soo daer mede te verdienen. Ende/ soo sy haer een van d'alderbeste dede hebben/ sy claeghe dat sy niet vercreghen en hadde/ sulcks als haer herte begheerde. Dese dan weder- nemende / gaf sy haer een ander/ d'alderonbestierigste/ en quaedtsste wijf vanden hoope. Soo dat / als die goede edele matrone dese arme weduwe met alder soctigheydt ende goedthertigheydt diende/ in cost/ cleederen/ en daghelijckelike nootdruftigheydt: soo en cregh sy niet anders/ dan ondancck/ opsprack/ onweerdigheydt/ verwijt/ en vloecken/ veer haer moete: iae oock somtijds noch slaghen daer- en- bouen. Dese heplighe vrouwe/ haer
daer

daer in (als in goeden windt en veur-spoedt) verheughende / is tot S. Athanasius ghecomen / hem seer bedankende van de goede ghevacte / dat hy haer soo goede een oozsaccke verleent hadde / om daghelicks soo vele te verdienen; en te spoedigher eens ter hauen van d'reuwighe ruste aen te comen.

Dit waer ons oock soo wel doenelijck / alst sulcke gheweest is / waert dat wy alsoo goede werdeerders en iugen van saccken waren / ende weer-Wijs / als goede onder-kenders van wirde plegen. Maer / (soo in d'beghinsel van t' Capitel gheseyt werdt) wy aensien en bonnissen al van buyten : de tribulatie / verwojt / spot / lijden / versmaecthepdt / en zijnder al niet ghelien by onser sinnen segghelen. Wy aensien al den uytwendelijcken buyten ghelapten rock / van sulck goet / niet den prijs / weerde / cracht / ende deughdt / der verholen schatten in de salue. En des-haluen / wy scheuwen alsulcke dinghen / als quaedt : ghelijck onwylse kinderen de castaignen verstoeten soudent / om die eytelijcke stekende schorste / daer sy uytwendelijck mede euer-trocken zyn / van nature weghe : soo wordt tribulatie niet al haer ghelackte verstoeten / en onghelacht / om dat sy inden uytwendigen schijn / vreeselijck schijnt te wesen.

Tribulatie
verstecken
sonder
saccke.

Anders / wilsten wy / wien dat wy met ons in tribulatie te schepe hebben / wy soudent te gheruster ende te vrolijcker voort baren / deur d'midden van alle baren. Met meerder reden / dan dien / wien Cesar moedt gaf / in de benauwthepdt: Ne time: Caesarem & fortunam eius vehis: En vrest niet / sept hy / want ghy voert Cesarem / en sijn fortunne. Maer wel anders luydt in onse ooren de vops Christi: Ego sum, nolite timere; Ick ben't; en vrest niet. Ick ben met u-
lieden in tribulatie: Ick sal u-lieden verlossen / ende in glorie mijn salighepdt gheuen.

Appianus.

Luc. 24.

Psal. 9.

Ghebedt om lijdelooshepdt in tribulatie.

Mijn herte / o Heere / snackt naer v / als een hert naer de fonteyne / ende als eenen visch naer t'water : wannec sal ick doch tot v gheraerken? Laet my alle tribulatie patientelijck lijden / ende als goeden windt te bate nemen: op dat ick te eer ter saligher hauen comen magh. Want / *Hoe langher hier, hoe spader daer.* Amen.

*Wat doet de mēsch verstoort, die quaed met quaed vergelt?
Sijn siel by self vermoordt, om datmen hem vvat quelt.*

Quaed
met quaed
vergelden,
ongheoor-
loofi.

Ne quade verdozen nature leert ons van ionghs/
quaedt met quaedt verghelden. Soo dat oock de kin-
deren / en onverstandighe groote lieden / haer saecke
menpen wel gedaen te hebben / en hun quaedt ten vol-
len verschoont en bericht / als sy slechts segghen con-
nen / *Hy sloegh my eerst: oft / Hy dede my eerst onge-
lyck: het zij in woorden oft in wercken. Het is een ander saecke / als
iemandt hem noodelijck en wettelijck verweert / teghen quetsse oft
schade / in d'lijf / eere / oft goedt: d'welck gheoorloft is / veur alsoo ve-
le als sijn defensie ende befehermenisse vereyscht. Ende een ander dū-
ghen ist / alleen wpt wzaek-gierighepdt / t' quaedt dat v iemandt op-
gheseyt oft ghedaen heeft / oock niet quaedt te betalen: niet om v te
verweeren / maer om v te wzenen.*

Prov. 10.

Prov. 24.

Lewis. 19.

Rom. 12.

1. Theff. 5.

Hebr. 10.

Coloss. 3.

Dit verbiedt de Wijse-man aldus: Ne dicas: Reddam malum pro malo: En seght niet: Ick sal quaedt met quaedt betalen. Item: Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei: En seght soo niet: Ghelijck hy my ghedaen heeft / soo sal ick hem oock doen. Dit gaf Godt / onder andere gheboden / aen t' volck van Israel / en dies oock aen ons / segghende: Non quæras ultionem: nec memor eris iniuriæ civium tuorum: En soecht gheen wzaek: noch en weest niet ghedachtigh / het onghelijck dat uwe mede-borghers v ghedaen hebben.

Sinte Paulus totten Romeynen schryuende / seght aldus: Nulli malum pro malo reddentes: En gheeft niemant quaedt veur quaedt wederom. En elders noch aldus: Draeght soeghe / en liet toe / dat niemant eenen anderen quaedt met quaedt en verghelden. Ende tot den Hebzeen schryuende / seyt hy: Wy weten wel / wie datter gheseyt heeft (te weten / Godt de Heere) Laet my de wzaek / en ick sal t' wel verghelden. En soo ist waerachtigh. Waer't dat wy eens dachten / dat Godt hem wel vinden sal / en ten rechten castijden veur t' quaedt en onghelijck dat desen oft dien (wie't is) ons ghedaen heeft: soo soudē wy wel de moeyte sparen / van self te willen wzenen. Jae / dat meer is / wy soudē noch niet hem mede-lijden toe hebben / pepsende / dat hy sy seluen meer quaedts doet / dan ons.

Aldus seght S. Paulus: Qui iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè gessit: Die een ander onghelijck doet / die sal t' quaedt / dat hy doet / van Gode wederom outfanghen. Soo wy breeder segghen sullen /

Quid porro ille, malis qui non meliora repondit ?
Ipse suam ob volucres animam transuerberat auras .

Wat doet den mensch verstoort, die quaet met quaet vergelt ?
Syn siel hy self vermoordt, vny datmen hem wat quelt .

Comment se reuange, Qui remet le change, Au mal qu'on luy fait ?
Cruel a soy mesme, Par le courroux blesme, Son Ame il defait .

sullen/ in het Ixj. Capitel : daer dit eghentlijck verhandelt wordt.
 Een sententie van S. Jan Gulde-mond/ wil ick hier noch by voe-
 ghen/ die ons tastelijck te kennen gheeft / hoe quade een saecke dat
 wzaek-ghierighejdt is : Vindicta in corde posita, nocentior viperâ:
 Wzake in t' herte rustende/ is argher en schadelijcker dan een serpent.
 Wie soude rust oft lust hebben/ een serpent inijnen boesem draghen=
 de? veel meer als hy't in sijn herte hadde.

*Chrysoft.
 Homil 41.
 super Acta.*

A Daerom seght de antwoorde wel: dat de gene die wzaeke soekit/
 B ende quaedt met quaedt vergheldt / dat die sijn siele doodt en ver-
 moordt. Want dat argh slanghich serpent van wzaek-ghierighejdt
 bijt hem t' herte af. Daerom seer wel verghelijckt Chrysostomus de
 selue/ by een serpent / in d' Latijne Vipera ghenamt : want / dat ser-
 pent en ran sijn ionghen niet voorsz- bzenghen / dan met selue te be-
 steruen: midts dat de ionghen haers moeders buyck open bijten/ om
 soo voorsz te comen : haer moeder doodende als sy te leuen comen.
 ende daerom wordt sy Vipera gheheeten / als met cracht en geweldt
 barende/ ende self den noodt metter doodt bcluerende. Alsoo ist met
 hem / die wzaeke als een serpent in t' herte dzaeght / en ten eynde laet
 upt bzenen/ dadelijck die te wercke stellende / en sy seluen daer mede
 doodende naer de siele.

*Wraeke
 is quaecke.*

C Den sin dan van d' antwoorde is desen : Hy doodt sijn siele / om
 datmê hem quelt. Dat is/ dat v iemandt onghelijck opseght oft aen-
 doet/ al waert oock in v lichaem/ dat en quelt v siele niet : het en is
 al maer uptwendighe vxatie / dat is/ quellinghe. Als oft v iemandt
 met eenen vossen- steert sloeghe / oft al spelende wapperde : ende dat
 ghy daerom v seluen t' herte af staekt: alsoo doet- dy/ als ghy wzaeke
 soekit te nemen / en quaedt met quaedt te verghelden : daer mede
 quelt ghy v siele. Ja/ soo groot moght de saecke zyn / die ghy upt
 wzaek- ghierighejdt een ander op- seght oft aen- doet / dat ghy oock
 daer aen doodsonde soudt doe/ soo hy dede die v eerst sulcks verghde.

Hoozt hoe Lactantius dit claelijck betuyght / aldus: Non minus *Lactant. de*
 mali est, referre iniuriam, quam inferre: Het en is gheen minder *ira Dei.*
 quaedt / onghelijck met onghelijck te verghelden / dan selue eerst ie-
 mandt onghelijck te doen. Nu / die sijns selfs siele alsoo doodt / om
 datmen hem quelt : hy doet sy seluen meerder onghelijck aen / dan
 den anderen dede. Waer upt volghet / ist dat ghy qualijck te vreden
 en gram zijt op een ander/ die v onghelijck doet / soo dat ghy t selue
 hem wilt mette selue waere betaelt stellen : daer upt volghet seer wel
 (seggh' ick) dat ghy veel meer/ ende met beteren rechte / v seluen be-
 hoordt te beschelden/ ende te straffen/ dan den anderen: want ghy/
 deur v wzaek-ghierighejdt/ v seluen meerder leedt/ quaedt/ en scha-
 de aen- doet/ dan den anderen dede. Ende daerom/ ist dat ghy v sel-

uen meerder leedt/quaedt/en schade aendoct/dan den anderen dede. En daerom / ist dat ghy v seluen veur v selfs vbandt niet en houdt/ daer ghy nochtans v siele vermoordt/ waerom houdt ghy hem veur v vbandt/ die v maer in't uytwendighe een weynigh en quelt? Want al dede hy dood-sonde met v eenigh onghelick te doen / midts hy nochtans daer mede v siele niet en quelt / soo en ist veur v maer quellinghe. En wilt ghy v wreken van een cleyn schade en saecke/ met een die veel meerder ende schadelijcker is?

*Chrysof.
Homi.*

Alsoo wreken hun sontijdts de bien / metten strale stekende/ als D
mense wat quelt oft onbehoorlijk te nae comt : maer (och-armen!) sy beroopen't metter doot/ daer sy de cause af zijn. Want stralende/ en den anghel oft strael alsoo verliende / moentent terstondt bestrenen: want ghemeynelijck volghetter wat van hun binnenste mede. Alsoo oock/ die metter doot sijnder sielen / deur de sonde sy seluen wrekt/ van een quellinghe diemen hem aen-dede / die is sijns meeste vbandt.

*De vtraek-
ghierighe,
is qualijck
bedacht.*

Ten anderen / ist dat iemandt v cleedt seheut / oft oock deur-
stekt/ wilt ghy dat wreken met v lichaem te wonden? Wat wijshepdt
waer dat? Veel meerder sottighepdt en raserije ist/ v selfs siele te ver-
scheuren/ en doodelijck te deur-wonden / uyt waerke van een cleyn
quellinghe die een ander v aendoct. Ist dat ghy soo cleyn een saecke
ten sulcken prijs wrekt / als mettet verlies uwer sielen : waer mede
sult ghy dit groot quaedt/ende de doot uwer sielen wreken/daer gy
selue de cause en den auteur af zijt?

Siet ghy dan wel / dat de mensche sijns selfs meeste vbandt is!
ende dat niemandt ons sulcken schade en doet/als wy ons seluen? En
als wy de wrecke ten rechten soudens willen nemen ouer ons vban-
den/ en die ons leedt doen / dat wy aen ons seluen eerst soudens moe-
ten beghinnen/ en stranght castijden : iae alleen ons / en niemandt
anders? Want / inder waerhepdt / niemandt en woert ghequetst/
dan van sy seluen / alst al wel verstaen en ghenomen is.

*Pausanias
in Eliacis
lib.6.*

Dit moght wel met een wonderbaer exempel verclaert wesen.
Daer was eens eenen seer vermaerden woestelaer ende rampoer/
wiens prijs en eere de benijders seer quelde. Soo dat hy (Theagenes
Thalius) desen vromen camper/ nu ghestoeruen zijnde/ een metalen
beeldt creegh/ t'welck tot sijnder eeren opgherecht werdt. En een van
sijn benijders / die dese quellinghe sijnder herten/ opden man selue
niet wreken en coste/ wāt hy nu doot was: soo quam hy alle nacht/
ende gheestelde en sloegh dit metalen beeldt wel dapper / soo dattet
ten opnde/ deur veel slaens en stootens/om viel/ en den wreckghieri-
ghen gheestelaer op d'lijf vallende versmachtte. Wien moght hy't
wyten dan sy seluen? want met een cleyn saecke/ iae dat niet en was
inder

inder waerheydt/ sottelijck te willen waken/ heeft hy sy seluen inder doodt ghebraght.

Men leest oock van eenen Diorippus ghenacmt / van Athenen: *Curius lib. 8.*
 Dese / om dat men hem ouer een maectijdt optreegh/ en ten onghelijck op seyde/ dat hy al- daer eenen gouden cop ghestole hadde: hy/ dese quellinckhe ende de ooghen hem uyt sulcks besienende / niet lijdende/ heeft sy seluen het leuen ghenomen. Zoo doen sy inder sielen/ die uyt wracke ende impatentie van eenigh onghelijck hun doodelijck- besondighen.

Daerom/ wijselijcker doen sy/ die deur verduelidighedt het quaedt verdraghen. Socrates/ (een Heyden nochtans) eens metten voete ghestooten zijnde / en ghebraght wesende waerom hy hem niet en weerde: antwoorde: Waert saecke dat my mynen muyl van achter sloegh / seud' ick oock moeten teghens hem van achter gaen uyt- slaen? Op een ander tijdt / gaf hem eenen lekker eenen slag op den cop. Wat bede hy daer teghen? Ant: dan hy seyde: Ist niet iammer/ dat men niet en weet/ wanneer- men metten stozin- hoedt moest uyt- romen?

Maer de Christene Philosophie heeft van sulcks veel meer en be- *Cassianus.*
 ter exemplen. Een veur al. Eens wasser te Alexandrien eenen ou- den heplighen man / die vande Heydenen omringhelt zijnde / met schimp/ spot/ en lastighe quellinckhen ouer- vallen: van henlieden ten eynde ghebraght zijnde / Wat mirakel dat opt Christus lijnen Godt ghedaen hadde? Hy gaf hun veur antwoorde: Dat mirakel *Lijdsaem- heydt is een groot mirakel.*
 doet noch daghelijck Christus onsen Heere / dat ick/ noch om al u- lieder schimpen/ onghelijck/ spijt/ en slaghen/ noch om al het argh- boort- stel des weerelts my en beroere. Ende t'is oock soo: het is een groot mirakel / goedt veur quaedt te vergelden: onghelijck verdra- ghen: ende veur sijne byanden bidden. Hier van byedder/ in't nae- ste Capitel.

Ghebedt om sachtmoedighedt te vercrijghen.

Heere Jesu/ spieghel der volmaecte sachtmoedighedt/ gheeft my den gheest der kinderen Gods: op dat ick alle onghelijck / sonder quaedt met quaedt te vergelden/ ver- draghen magh / ende inwendighen vrede des herten be- houden: wel wetende / dat ghy/ daer vrede is / niet ghebreken en sult. Amen.

C A P. L X.

*Wie sal my best van al, hier Patientie leeren?
De Geessel, Croon, en Gal, en t'heylich Cruys ons Heeren.*

Patientie,
en verdu-
digheydt te
leeren.

Per wordt den coztken en besten middel gesocht / om patientie en lydtfaemheydt te leeren. Patientie oft verdueligheydt is / als iemandt ghelijck sinnelijck en vry moedelijck lijdt en verdraeght / t'ghene dat hem teghen-romt van wien dattet hem gheschiedt: en weder dat hy't verdient heeft oft niet. Soo datmen dese deughdt te werke stelt in tribulatie/teghen-spoedt/en in al dat pijnelijck is / inwendigh oft uytwendigh : het zij dattet ons Godt toe-sepndt / oft van recht-weghe aenghedacn wordt / oft oock deur het op-stel des vrandts / en al t'ghene dat hy daer toe pleegh als instrumenten te ghebruycken : als zijn quade menschen / de werelt / en onse eyghen rebellighe nature. Dit wordt al geleden vanden patienten en lydsamen / om meerder goedt en ghewin te crijgen / t'welck hy verhoopt. Alsoo draeght den aenbeldt de treffende slagen der hameren / om het **A** yser dat heet is te smeden / en ten behouue des wercks op te maerken.

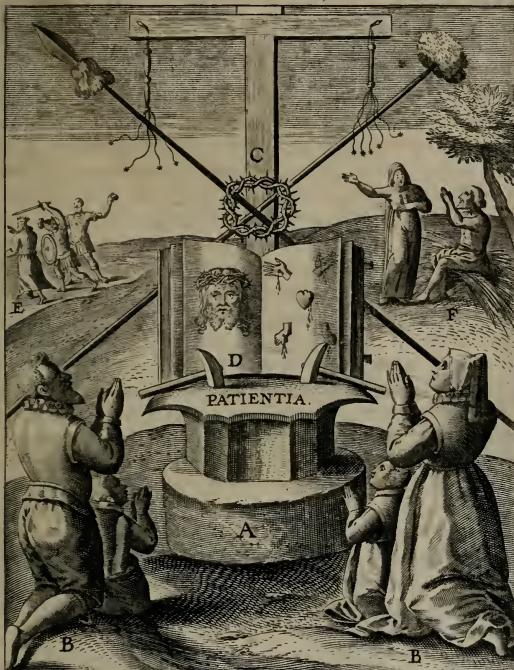
Greg. Dial.
lib. 1.

De excellentie en lof der patientie is soo groot / dat S. Gregorius met een cozte sententie al seghet datmen segghen moght : te weten: Ego virtutem patientiae, & signis & miraculis maiorem credo: Ick achte de deughdt van lydtfaemheydt meer dan de cracht van teeken en mirakelen te doen. Item: Sine ferro & flamma martyres esse possumus, si patientiam in animo veraciter conseruamus : Wy moghen sonder sweerd oft vier martelaers worden / ist dat wy patientie waerachtelijck in ons herte bewaren. Wat isser pysselijcker onder alle byornigheden / dan martelaer te worden: en wat meerder eere / dan de croone der martynrien t'ontfanghen? Sulcks magh v ghebeuren deur lydtfaemheydt. Doozt eens hoe Christus sprek / die niet allcen als d'euwighe Waerheydt sijns vaders / maer oock als die by experientie alderbest gheweten can / wattet van lyden is / ende wat cracht en heerlijckheydt daer in ghelegghen is. Aldus seyt hy: In patientia vestra possidebitis animas vestras : In patientie sult ghy-lieden v sielen besitten. Ist niet een costelijcke / crachtighe / en loflijcke saccke / deur welcke men tot ghewin / bewaernisse / ende glozicus besitten sijnder sielen in d'euwighe glozie ghecomen can? D'welck met alle de cloekheydt / cracht / en gheweldt des werelts niet en is te becomen.

LUC. 21.

PROV. 16.

Dit versterckt de Wijse-man met cozte woorden: Melior est patients

Non frangi aduersis, Vbi per compendia discam?
Hoc lege descriptum Flagris, Cruce, Sanguine Christi.

Wie sal my best' day al, hier Patientie leeren?
De Sheessel, Croon, en Dal, en theylsch Cruys ond heeren.

Quel exemple exhorte, Que paisible on porte, Les maux, et le tort?
L'iniure felonnie, Le fouet, la couronne, Et du Christ la mort.

ciens viro forti: Een verduuldigh mensch is meer te achten/ dan cenighen vromen man. Ghy hebt den aldercoftelgksten schat/ dat is v siele / te bewaren in een sleyn cranck aerden vatken uwes lichaemis. De prince deser werelt en der hellen/ die is uyt / met al sijn maght/ loof heydt/ en wzerdtheydt/ om v die te ontfetten en te nemen. Wat raedt/ om die te bezuyden/ en die soo hier te besitten / in d'midden der strijden en perijhelen / dat ghy die hier-nae-maels meoght inder eeuwigheydt met vrede en triumphy besitten ? Gheen wapenen/ gheen cracht/ gheen wijs heydt/ gheen goedt/ oft vrienden en connen v te stade comen oft helpen/ sonder patientie : en hebt ghy die / ghy hebt ghenoegh/ want die en is niet om verwinnen. Qui patitur, vin-

In Hist. Sa-
non.

ci: Die lijdt/ die wint. 'T is wel ghelept. Aenghsien dan dattet soo is/ dits al te wöderlijke een saeckie / dat men patientie anders niet te wercke en stelt/ alst emmers pas gheeft: iae oock al schijnet dat wy die by ons en in ons hebben. Maer wy nachten sommighe luyden / die de kist van winter-cleederen wel ghestoffeert hebben/ ende die niet aen en doen/ oock alst den tijdt des iaers wel vereyscht. Wy zijn al patientigh/ soo't schijnt / tot datter toe comt: maer dat blijkt alderbest/ alster iet te lijden is: al en waert maer een woordcken / ons t'ontpasse ghesproken : dan bevindt men metter waerheydt / datter niemandt t'hups en is / alsmen op ons deurken cloyt: al scheent wonder te wesen / alsoo langhe alst al wel ghinck. Hier toe seght de Wijse- man seer wel : Den houen proeft des pot- bäckers aerden vaten : ende de tribulatie byproeft de recht- berdighe menschen. Soo langhe alst al naer ons sincken gaet/ wy hebben de beste patientie vander werelt: maer een weyrigh te ghen- spoedts leert ons wel anders. Van springht den pot in stukken/ als hy mitten viere versocht werdt. maer die dat proef- vier can verdra- ghen / die comt tot volmaercktheydt : diets niet en can lijden / die vaerter qualijck mede/ en wordt/ als eenen ghebrokenen ongetrou- wen pot/ verwoyden.

Eclii. 17.

nu/ want dese preuue altydts in wesen is / van d'een sijde oft van d'ander: soo moetmen altydts op sijn hoede zijn / om wel te verdra- ghen. Sint Augustijn sprykt van dergheleycke oefeninghe / en be- proeuuinghe van lijdtlaemheydt / ghenoegh ghelijck de Wijse- man bouen heeft ghesproken: Quotidiana fornax nostra, est, humana lin- gua: quia scilicet, dum nunc laudat, nunc viruperat; nos, vt fornax vas figuli; probat: S' menschens tonghe (seyt hy) is als onsen daghe- lijckheit houen : want / als die ons nu pryft nu mis- pryft / soo proeft sy ons / ghelijck den houen des pot- bäckers werck proeft. Soo ist dan ons dagheleycks werck / Patientie ende ghestadighheydt veur ooghen ende ter handt te hebben.

Auguſt. lib.
10. Conf.
cap. 37.

Patientie
is goet
stuydt.

Ken-ghesien dan/dat dit cruydt van Patientie soo excellent en soo crachtigh is/ soo wy bouen gheleyt hebben / maer in een ieghelijcks hofken niet en walt : wat raedt om die te becomen ? De vraghe is: *Wie sal my best Patientie leeren?* De antwoorde seggt soo: *De Gheffsel, de Croon, en t' Cruys ons Heeren.* dat is te segghen: Het innigh ende gheue-
righ ouer-dencken van't lijden en doot Christi Jesu. Want/ al t'le-
uen/ en namentlyck de passie ons Heeren / iae Christus selue / is als
enen grooten openen boeck / van buyten en van binnen mit groote
tastelijcke letteren vol beschreuen . In welcken/wy/ bouen de won-
derlijke wijf heydt en moghentheydt/ anders niet en lesen / dan on-
sprekelycke liefde/ onspndelijcke bermhertigheydt / ouerbegrijpelycke
sachtmoedigheydt/ grondeloose goetheydt/ oetmoedigheydt/ ver-
duldigheydt/ en patientie : ende derghelijcke salighe lessen / t'onser
allen onderwijnsinghe . Soo datter (aen-gaende ons veur-nemen
van Patientie) niet ter weerelt en is/ dat eenigh mensche moght toe-
comen/ in naem / faem/ lijf/ goet/ vrienden/ en al datter is/ oft hy
en heeft van als exempel en bewijs van lijdtfaemheydt/ in onsen Hee-
re. Siende claerlyck en bevindende in sp seluen/ aldus: Niet alleen en
hebb' ick vele meer lijdens verdient/ niet alleen en hebben de Heyligen
veel meer gheleden: maer oock Christus mijnen Heere/ mijnen capi-
teyn/ mijnen leydt-man/ heeft vele meer gheleden / sonder eenighe
schuld.

Iae/ dat meer is/wy conuen in elck lijden/dat ons bysonder aen-
comt/ hoedanigh het zij/ oock eenighe besondere sarche in d'leuen en
lijden ons Saligh-maekers vinden ende bemerkken / daer wy ons
mede moghen troosten/ en tot verduldigheydt in ons lijden verwe-
ken. Daerom/ S. Bernardt dede soo/ en gaf oock raedt sijn mede-
broeders het selue te doen/ segghende aldus: Van dat ick eerst-mael
in t' clooster ghecomen ben/ soo hebb' ick my / upt al t' lijden Christi/
als een hoppeelken en bussel van myrre ghemaect/ en dat op mijn
bozst ghesteken/ om in alle swaerigheydt/ teghen-spoedt / en lijden/
mijn toe-blucht daer aen te nemen : en als deur den reuck van sulcks
versterckt te worden. Tu quoque; si sapis : Doet ghy oock soo (seyt
hy) zijt ghy wijs . En dit bewijst die schilderije van S. Bernardt/
daer hy alle de instrumenten der Passie Christi / in sijne armen als
een bondel is omhelsende: met dese sententie daer by ghevoeght/ upt
der Cantijcken ghenomen : Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi:
inter vbera mea commorabitur: Mijnen beminden is my als een bus-
selken van myrre : dat will' ick altijdts op mijn hert en bozst dra-
ghen. En dat is de passie Christi altijdts danckelijck ghedachtigh
wesen: en sp selfs daer mede verstercken.

Hoemen sp seluen in allen nootd van tribulatie en teghen-spoedt
mit

Bernard.
super Cant.

Cantic. 1.

met de passie Christi behelpen magh ende moet / als met een ghereedt crachtigh remedie/ dat leert ons Sinte Peeter/ aldus: Christo igitur passio in carne, & vos eadem cogitatione armamini: Aenghesten dat Christus selue in sijn lichaem soo gheleden heeft/ weest ghplicden oock/ deur sulcks te ghedencken/ als wel ghewapent/ teghen alle lijdē in patientie. 1. Petr. 4.

Hebt het crups en lijdē Christi/ in uwe ghedachten:

Soo sult ghy v wel van onverduldighēdt wachten.

E De coninck Dauid/ als een sonderlinghe figure Christi/ ouer de beke Cedron ghewlucht zijnde/ en gaende al schryfde/ blootf-voets/ en met ghebedchten hoofde/ heeft sijn lijdē verduidelijk ghebzagen/ en namēlijck het verwyf/ en groot laster dat Semei hem naer-riep/ segghende: Egredere, egredere, vir sanguinum, & vir Belial: Gaet uyt/ gaet uyt ghy bloedt-ghierighen man/ en duruelliche mensch. Als Abisai een vroom Capiteyn van Dauid/ om desen schimp en laster/ Semei t'hoofd af slaen wilde/ soo heeft hem de coninck wederhouden / segghende: Dimitte eum, &c. Laet hem vry gaen/ en laet hem gheworden: het is Godts wille soo/ die't soo laet gheschieden. 2. Reg. 15. 16.

F Soo heeft Job oock een sonderlinghe exempel van patientie ghegeuen/ als selfs sijn eygen huyf- vrouwe hem quelligh viel/ en als verbloecte/ in sijnen meeste noodt/ en allende/ sittende opden misthoop. Job 2.

Soo hebben de Apostelen en andere Heplighen hun met de passie Christi ghewapent: en midts dien in alle hun lijdē wel ghemoedt gheweest. met alleen sommighe van dien naer d'exempel Christi oock ghecrupst wesende / maer al het lijdē Christi in t' herte vraghende/ als oock S. Franciscus de principale littencken in sijn lichaem/ S. Clara de monte Falco, de instrumenten der passie Christi uyt d'zuckelijck in t' herte ghepint hebbende. Met reden roert ons dit. Want/ hebben de Heplighen in d'oude Testament sulck een patientie ghehadt/ eer sp sulck eenen spiegel en openen boeck der passie Christi hadden / en daer naer de Heplighen des nieuwen Testaments hun soo cloeck ghebzagen / hoe veel te meer behooren wy patientie te leeren / alle die exempelen van deur-gaende en naevolghende Heplighen hebbende / en sonderlinghe in hem / die't al uyt liefde van ons gheleden heeft!

Ghebedt om patientie te krijghen.

 Wy hebt ons/ o Heere Iesu/ deur v lijdē verlost en gheleert: Laet v Hepligh crups soo mijn herte deur-pinten / dat ick de vucht uwer passien ghenieten magh: en uwe voetschappen deur patientie oock naer volghen in t' lijdē / op de beloofde sekerhepēdt/ van niet v te verblijden. Amen.

C A P. L X I.

Wat wint den armen duuaes, die een ander benijdt?

Hy quetst sy self (eylaes) eer hy een ander smijt.

De nijdi-
ghe hin-
dert sy sel-
uen.

Intentie en meyninghe van soodanige vraghen/en maniere van sprēkē/ is/om deur de vrende maniere van antwoorden / ter kennis te comen vande vrendighepdt en onbehoorlijckhepdt / van t'ghene datter ghevraeght wort. Ghelijck / by exempel / in dese vraghe : om te toonen hoe qualijck en hoe sottelijck dat hy doet / die een ander benijdt: soo vraghtmen wat hy wint. Als oft men seyde: Maect my niet ernighe becesselijcke reden wijs / hoe onwijselijck dat hy doet / die iemandt benijdt.

De antwoorde seght: Hy quetst sy seluen, eer hy een ander smijt: dat is/ A
Hy doet soo sottelijck / als oft iemandt / willende een ander smijten / eerst sy seluen quetste / eer hy den slag wel op heft. als oft hy niet het sweerd / daer hy een ander mede wilt te keere gaen / in't heffen sy seluen in t'hoofdte kerfde / en binnen dien den anderen onghequetst ontginghe. Oft / dat iemandt een heete tanghe / brandt viers / oft gloepende ijser grepe / om een ander naer t'hoofdte te slaen oft te wopen / en in t'grijpen sijn handt verbrandde / eer hy't wel op heft om slaen. Soo doet een nijdighe mensche: volghende dat segghen vanden Propheete Dauid: *Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descendet: Sijn droefhepdt/en quaedt sal hem op sijnen eyghenen top comen: ende sijn booshepdt sal ouer sijn eyghen hoofdte dalen.*

2sal.7.

Want nijdighepdt is als een vier ende pestilenciaelen brandt / in t'herte van hem die't draeght. En als hy ee ander daer mede benijdt / soo quetst hy sy seluen / eer't den anderen wel ghewaer werdt. Aldus seft S. Hieronymus: *O inuidia, primum mordax tui! O nijdighepdt / die altyds v seluen eerst bijt en verniet!* Putredo ossium inuidia: Nijdighepdt is een verrottinghe der ghebeenten. Want sy berderft inwendigh al de cracht des gheests / van hem diese in t'herte draeght. Ghelijck den roest het ijser eet / alsoo eet de nijdighepdt de nijdighe menschen. Item: *En nijdighe mensche is sijns selfs byandt. Item een ander / aldus: Inuidia supplicium suum est: Nijdighepdt is haer selfs tozment en straffe. Een ander Poete seft soo:*

Hieron.
Prot. 1.4.

Diog. Laert.
lib. 6.
Menander.
Ouid. 2.
Metam.

Horat lib. 1.
Epist. 5.

Inuidia Siculi non inuenere tyranni Maius tormentum.
Die alderwreedste tyrannen van Sicilien en hebben noyt meerder tozment verliert oft vonden / dan nijdighepdt en is. Te weten / veur hem

Quid lucrer, obliquans socios liuore maligno ?
Ipse tibi, ante omnes, sis carnificina doloris .

Wat wint den armen dwaerd, die een ander benydt ?
Hy quetst hy self (exlaerd!) eer hy een ander smyt .

Que gaigne l'Enie / Qui tousiours espie / La vie d'autrui ?
Auant qu'elle greue, Personne, se creue / Son coeur gros d'ennuy .

C hem die nijdighepdt draeght / als een knaghende slanghe / oft bran-
dende blannie in sijns selfs herte: en als een secheere haer seluen etde.

De nijdighepdt moet oock wel een schadelijcke saccke zijn / dat sy
altijds d' alderbeste / d' alderschoonste / en d' alderpylselijckste dingen
vervolght / en soeckt te verderuen / oft onnivers te verdrucken / en te
verdupstereu. Den heyligen Basilius seght aldus: De nijdt is s' duy- *Basil.*
nels wapen. Iae noch meer seyt hy: De nijdighepdt maect dat de
dupuel een dupuel is. Anders / waer hy noch eenen goeden engel. De
Wijse-man seght: Deur den nijdt des vyandts is de dootd ter wee- *Sap. 2.*

D rekt ghecomen. Ende de nijdighepdt ons eerste ouders upttet Para-
dijs gheworpen hebbende / en ons in d' bedwanck des dootds naer
siel en naer lichaem ghebraght / heeft bouen dien den eersten dootd:

E slaggh ghedaen / deur Cain. Aldus seyt S. Jan: Propter quid Cain *Genes. 4.*
occidit Abel? quia opera eius erant maligna, fratris autem eius iusta: *1. Ioan. 3.*
Waerom heeft Cain Abel sijnen broeder vermoordt? om dat sijn ghe-
F wercken quaedt waren / ende sijns broeders goetd en rechtveerdigh:
en dat benijdde hy.

Maer / al noegh Cain Abel dootd / nochtans quetste hy en dootde
hy sy seluen eerst naer de siele / deur den nijdt die hy in t' herte op sijn
nen broeder droegh: oock van eer hy dien upwēdelijck te kennen gaf.
Ende ter contrarie heeft hy met sijn nijdighepdt sijnen broeder Abel
de croone der martyprien doen hebben ter eeuwiger glorie: en sy seluen
katijnigh en onsaligh ghemaeckt in siele en in lichaem.

Hier in volghen hem alle nijdighe menschen naer / als hunnen pa-
trodin ende leydt-man / naer den boosen gheest. Aldus sprekt den
D. Apostel Judas in sijnen leyndt-lyef: Vae illis, qui in viam Cain *Ind. epist.*
abierunt: Wee hen-lieden / die den weggh van Cain in-gaen. Ende
deur sulcks oock den weggh des dupuels: des-haluen oock versichert
zijnde / van hy hem eens te gheraecken / die hem in soo vyandelijcke
gheneyghthepdt en werck nae-volghen. Want / ghelijcker gheen
sonde en is de liefde soo contrarie als nijdighepdt: soo ist oock seker /
dat nijdighepdt t' eenemaal contrarie gheloont en vergolden sal wor-
den / dan de liefde. De liefde met de eeuwighe en hooghste glorie: en
de nijdighepdt met de eeuwighe diepste verdoemenisse.

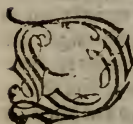
Ghebedt teghen haet en nijdt.

W elijck / o Heere / de liefde het tecken uwer kinderen is: soo
is de nijdighepdt het merck van s' vyandts dienaren: **W**p
bidden v / dat uwe liefde soo onse herten verbulle / dat de
nijdighepdt al-daer gheen plaets en vinde. Amen.

C A P. L X I I.

Hoe sal ick my dan hier, van mijnen vyandt vvreken?
Ghy moet hem colen vier, op sijnen cop ontsteken.

Salighe
vvrake.

De vijf/ oft ses veur- gaende Capiteken spreken al van patientie/ verdzaghsaemheydt/ sonder benijden/ verweeren/ oft wreken: maer alle menschen en verstaen't soo niet/ noch en laeten hun soo lichte niet om- stellen/ noch ghesegghen / als sy ghevoelen dat sy ghequetst zijn. Na dan / aenghesien dattet soo quaedt om doen is / sy seluen onghewroken te laten : hier wordt raedt ghegauen / om u wel ter de- ghe te wreken / als ghy't emmers niet en wilt on- vergolden laten veur- by gaen. Alsoo gheeft S. Paulus raedt / hoe hem iemandt moght verglozieren / als hy emmers sonder roemen en glozieren niet zijn en ran. Dat hy hem inden Heere gloziere / seyt hy. Alsoo oock / als ghy u emmers in eens oft in anders wreken wilt : soo moet ghy **A** uwen vyandt colen op sijn hoofdt ontsteken. Ick meyne / als ghy **B** hem soo verre byenght in uwe onderwozpenheydt / en soo verre sijns meester wordt / dat ghy hem tot ouer hoofdt in t' vier stelt / oft ten minsten vier op sijn hoofdt maerken cont / dat ghy'ts daer mede ghe- noegly sult hebben. Want / wat moet oft magh met reden jemandt anders begheeren / dan dat het quaedt ghesastydt zij / ende diec de- de / hem betere & anders / het waer een onghenadigheydt / wreedyheydt / en onmenschelijckheydt / hem alleen in't lijden / en pijn- ne eens anders / oock sijns vyandts / verblijden. Dit bevroeden de

Seneca.

Heypdenen oock wel. Aldus seght Seneca : Crudelitas minima hu- manum malum est. Ferina ista est rabies: Wreedt heydt is een quaedt t'cene- maer onmenschelijck. Het is een rasenye en verwoedt heydt der wilde ghedierten. Ter contrarie / een mensche / wptter nature goeder- tieren / als hy uyt eenighe noodtsaerke moit toornigh wesen : het is hem all- dan meerder pijn / van ander / dan van sy seluen / wreke te

Lucianus.

neemen. Aldus ghetuyght dit Lucianus: Viro natura bono, necessitate autem seruo, multo durius est, de aliis, quam de se sumere supplicium. Dat is t'ghene dat wy recht te veuren seyden. Jae dat meer is /

Diogenes.

seyt Diogenes: Humanum habetur, vltionem inimici, si quando pecc occasionem inciderit, negligere: Het staet de menschelijcke sacht- nighheydt toe / de wreke sijns vyandts / dies oorfaerke / en bequaemig- heydt hebben de / te laeten lijden / en veur- by gaen.

Maer emmers / (soo wyanden eersten seyden) ghy en zijt niet om **A** stellen / ghy en wilt u niet laten ghesegghen / ghy wilt u wreken : soo **B** dan /

Qua ratione meos vlcifcar plenius hostes?
 Aggere candentes inimico in vertice prunas .

Hoe sal ik my dan hier: dan mynen byandt wreken?
 S'hy moet hem rolen vier op synen top onsteken.

Quelle est la vengeance, Qui le mieux s'eslance,
 A vanger mon tort?
 Va combler de braise, Le teste mauuaise,
 Qui te hait a mort.

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

dan/ doet een saecke: neemt uwen vbandt/ en stelt hem t' midden in t' vier/ tot ouer hoofdt. *Iae* / dat ghy hem soo t' uwen segghen doen hebt/ dat ghy oock colen op sijn hoofdt ontsteekt / en doet vanden: dat s' en meers een strange wraeke ghendegh: men soudt seggen.

De Propheten Dauid verhaelt dese veur een van de meeste pynen/ daer Godt ouer de sondaren wraeke mede neemt. *Hy seyt soo: Ca-* *Psal. 139.*
dent super eos carbones: in ignem deiicies eos: in miseria non subsistent. Al oft hy segghen wilde: *De boose menschen/ o Heere/ die maecken's vele: sy scherpen hun tonghen als serpenteu/ sy vraghen t'fenijn vā t' serpent/ Als v's/ onder hun lippen: sy stelle wonder voort: maer/ ghy sulste wel vinden: sy en sullen uwe goddelijcke handt niet ontcomen.* Daer sullen op hen-lieden glopende colen vallen/ als eenen viertighen reghen/ oft haghel. *Iae* / ghy sulste in t' vier werpen: sy en sullen in huune katjuighepdt niet bliuen staen / noch volherden: sy sullen hun moeten verwonnen gheuen.

Siet ghy wel dan / wat een scherpe wraeke dattet is / die v hier toe-ghelaten/ iae gheraeden wordt / ouer uwen vbandt / hem colen op sijn hoofdt t' ontstecken/ hem in t' vier te stellen/ hem tē laetsten soo verre vzenghen/ dat hy in sijn miserie/ katjuighepdt / en clagelijcken verdoemelijcken staet niet en sal connen bliuen staende? *Maer* dat hy hem verwonnen gheuende/ en uwe crachtighe handt onderwoypende/ als een ander mensche/ en van vbandt vziendt werde?

Dit is outwijselijck/ in alder manieren/ v alder vboomste/ d' alder soetste/ en d' alder profijtelijckste wraeke / deur welke ghy wel ghezwoeken werdt/ en uwen ghehouden vbandt/ in vziendt verandert: veel prijfelijcker/ dan oft ghy hem in vbandtschap/ t' onder/ en te niet ghebraght haddet. *Want* / by alle natien van volcke/ en in alle hystozien/ bevindt men/ sulcke victozien meest prijjsbaer te wesen / deur welke/ de vbandt/ mette minste verderuinghe/ en met meeste ghezwin/ en wasdom/ van volck/ rijckdom/ en van steden/ tot behoef des winders/ verwonnen wierdt: want sulcke victozie is oozbozlijck/ oock veur hem die soo verwonnen wordt. *De maniere* vande wonderlijcke wraeke veursept / die wordt nu voorts in de twee volgende Capitelē veur-gheshouden.

*Laert. lib. 1.
cap. 5.
Pint. arch.
Panorm. de
rest. Alph.
lib. 14.*

Shebedt teghen Wraek-ghierighepdt.

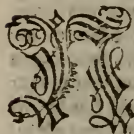

Op hebt/ o Heere *Iesu* Christus/ veur uwe vbanden gebeden/ om ons soo veel te vzenidet van wraeke te maerken: *Leert* my soo inijnen vbandt verbraghen/ en beminnen / op dat ick hem deur patientie/ en liefde/ magh verwinnen. Amen.

CAP. LXIII.

*VVerdt dat met sijnen danck? en sonder slaggh oft stoot?
Verleent hem spijs en dräck; en cleedt hem heeft byts noodt.*

Nieuven
vondt van
victorie.

Wet sonder reden mooght ghy dit vraghen: want/ eer A
ghy uwen vbandt in t vier soudet connen stellen / oft B
oock tolē op sijn hoofdt ontfteken/ soo moest ghy hen-
eerst tot sulchs verwillighen/ oft verweldighen. **T**e
verwillighen/ dat gheeft cleyn varwe. **T**e verweldi-
ghen / hoe sal dat gheschieden sonder slaggh oft stoot?
want / t is wel te dencken/ dat hy hem verweeren sal/ en datter sla-
ghen vallen sullen/ daer sulck werck/ en weder op handen is.

De antwoorde seght: Spijst hem / laeft hem / en cleedt hem / ist C
noodt. **D**its een vzeindt verstandt / en nieuw maniere van wzake D
te nemen / deur sulcke middelen / daer men liefde/ en vziendtschap E
mede plaght te bewijzen. **T**en is gheen wonder/ dat die maniere van
wzaeke / ons vzeinde dunckt: want sy comt van d'ander weerekt/
van waer d'alderbeste en volmaeckste gauen comen: te weten/ van
bouen. **D**ie vette reyt/ die vzeinght gheerne wat vzeindts en nieuws
mede. **S**inte Paulus en heeft niet te vergheefs tot in den derden
hemel op-ghetoghen gheweest. **D**its een van sulchs als hy vā Chri-
sto selue / met alle andere goddelijcke wetentheden gheleert heeft.
Maer dat hy de Roemen vermaent hadde / dat sy haer niet wze-
ken en souden/ maer de gramtschap plaats maecken/ en wijcken: soo
gheeft hy desen raedt daer hy (soo t oock vanden Wijse- man ghera-
de woꝝdt) aldus: Si esurient inimicus tuus, &c. **I**st dat uwen vbandt
honger heeft/ spijsst hem: heeft hy dorst/ laeft hem: (dat is / doet
t hem- waerts wercken van caritate en liefde). **W**ant / dat doende/
soo sult ghy hem colen vieren op sijn hoofdt vergaderen.

Dit was de vraghe: hoemen dat doen mooght. **D**e antwoorde
wijst den sachtsten / stillen/ en bequaemsten middel. **W**ant als ie-
mandt een stadt / oft leggher wilt winnen / hy ouer- denckt den ve-
sten middel: t zij deur beschieten/ en bestozmen: t zij deur secret ver-
standt van binnen: het zij deur verhor- gheeren/ en andere beuawt-
hepdt/ oft eenighen foeteren vrede- handel. **H**ier werdte eenen scree-
ten middel ghewesen/ om uwen vbandt te ver- winnen/ deur hunger/
en dorst/ en ander noodtdultighepdt: sonder eens swerdt/ oft lan-
cie te voeren. **D**oort hoe een heyligh man dese maniere van winnen
pijst: Nobile victoriae genus, ignoscere victo: **D**et is een edel manie-
re van victorie/ hem te sparen/ dienen ver- wonnen heeft.

Pro. 25.

Rom. 12.

Hugolib. 3.
de anima.

De Pro-

Qui modus, vt quod ais, sine ferro, aut vulnere fiat?
Hunc, si opus est, operi; ac potu solare, cibôq.

Werdt dat met synen dank? en sonder slach, oft scoot?
Verleent hem spys, en drank; en vleedt hem, heesthyd noot.

Comment ceste cure, Pourra sans blessure, Mon mal reuanger?
Donne luy a boire, A son besoin, voire, Habits, et manger.

F De Propheete Elifeus heeft oock soo ghedaen. Als de coninck van Syrien sijn heyr/ met peerden/ en waghnen ghelonden hadde/ om Elifeum te vanghen : sy zijn al te samen/ ter begheerte banden Propheete/ met verblindsheyt van Gode gheslagen/ en hy heeftse al in't midden der stadt van Samarien gheleydt. En soo de coninck van Israel die al verlaen wilde/ Elifeus heeft het hem verbodt/ en belet: maer ter contrarien / heeftse t'eten en te drinckendoen veur stellen/ en soo met byede laten t'huyl- waerts keeren. Ende sy en zijn van dien tijdt voort niet meer weder ghekeert.

Om te toonen / dat ghy oock met sulcks/ victozicus/ en wel ghewozoken sult worden/ soo seght den H. Apostel Paulus daer by: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum* : Houdt v' cloeck / en en laet v' van t' quaedt niet verwinnen / maer verwint ghy t' quaedt deur t' goedt. Al oft hy segghen wilde : Natuurlijck/ men heeft lieue te winnen/ dan verwonnen te worden. Nu/ waert dat ghy uwen byand't oock begostet sijt en quaedt te doen / om dat hy v' sulcks eerst ghedaen heeft/ en gram op hem te worden/ om dat hy v' granschap ghetoot heeft: soo doende/ soudet ghy v' van t' quaedt laten verwinnen. Want/ dat heet men van een ander verwonnen te wesen/ t'ghene dat hem van v' ander tot hem laet trecken / en sijns ghelijck worden. Soo ghewint het vier het water/ alst v' coud water heet maect/ en tot sijne natuerlijke qualiteyt/ als tot sijnen wille/ en gehoorzaemheyt treckt. Alsoo als ghy enen quaden mensche/ deur v' deughdt/ totter deughdt treckt / soo verwint ghy hem / en ghy verwint sijn quaedt/ deur t' goedt/ en hy wordt v' ghelijck. Maer ist dat ghy hem ghelijck wordt in sijn quaedt / soo wordt gy v' t' quaedt verwonnen.

Van dese salighe victozie seght S. Jan albus : *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*: Dits de victozie/ die de weerelt verwint: ons ghelouue. Want/ als wy/ volghende ons ghelouue/ metten wercke / ons ter neere / en ter weere stellen/ om wel te dorn / en t' quaedt mettet goedt te verwinnen : iae dat meer is / eens anders quaedt/ deur onse deughdt in t' goedt te veranderen : dan sijn wy waerachtigh victozicus. Dit accordeert metté Propheete Jeremias: *Spullen (haer quaedt latende) tot v' bekeeren: ende ghy en sult v' tot hen- liden niet verkeeren.* Nu volghet t' volle bediedt deser wraeke/ en victozie/ in't naeste Capitel.

Ghebedt om goedt veur quaedt te vergelden.

Is ick het wel ouer-dencke (o Heere) soo en doet my nemandt quaedt / dan ick my seluen : Daerom / laet my soo mijnen byand't te goede gaen / dat byandschap in liefde veranderen magh. Amen.

C A P. L X I I I.

*Hoe? Salmen deur vvel-daedt, sijnen vyandt vervvinnen?
Siend' v Liefd' en ghelaet, hy sal v oock beminnen.*

Cracht der
liefde, bo-
uen ghe-
vveldt.

Et dese vraghe en antwoorde / werdt geheel de beur-
gaende quackie supuer en ten vollen met goeden be-
wijse verclaert. De beur-gaende antwoorde seude/
datmen hem best van sijnen vyandt soude wreken/
met vierighe colen op sijn hoofdt t'ontsteken: en dat
het selue gheschiedt / als men hem spijsl' laest/ cleedt/
oft andere vriendtschay bewijst/ die hy meest moght van doen heb-
ben. En datmen daer mede oock van synen vyant wrecke neemt / te
bouen comt / en hem soo t'ene-mael t'onder brenghyt ende verwint/
al oft ghy hem tot uwen wille in t'vier steldet tot ouer hoofdt / ende
voorts hem creecht tot uwen wensche.

En vraght dese vraghe deur de derde werf / noch claerder / hoe A
en in wat manieren / datmen daer mede sijnen vyandt soo derde B
brenghyt / en soo alst gheseyt is / verwint. De antwoorde seghyt: Hy
sal deur v liefde v oock weder beminnen: Dat is / doende t' ghene dat on-
se Heere seghyt: Benefacite his qui oderunt vos: Doet hun deughdt/
die v behaten en vervolghen: en als ghy uwen vyandt bemint / en v
liefde t' hem-waerts metten wercke laet blijcken: all-dan t' vier uwer
liefde / sal hem als gloepende colen / op t' hoofdt / dat is in t' herte / soo C
ontsteken / dat hy oock sal deur t' vier der liefden beghinnen te ver- D
warmen / en daer mede t'ene-mael te vanden in liefde t' uwaerts.

Dat is de cracht der liefde: ghelijcker staet in de Cantijcken: Lam-
pades eius, lampades ignis, atque flammaram: De lampen en lich-
ten der liefde / zijn als lampen viers / ende der vlammen. Ouer sulckis
singhtmen daghelijcks in den dienst der H. Kercken / inden Hymnus
te Tiercen: Flammescat igne charitas: accendat ardor proximos:
Dattet vier der liefde soo werde vanden ende en blacckende in onse
herten / dat oock de warmte en hitte onsen euen nachten ontsteke.
Dat is / dat de Christelijcke waerachtighe liefde / soo haer ten o-
ghen / ten monde / en in onse sinnen en werken vpt-tooghe / dat oock
daer deur andere tot liefde verwerkt worden.

August. de
Catech. rud.

Alsoo seyt S. Augustijn: Nulla est maior prouocatio ad amandum,
quam praeuenire amando. Nimis enim durus est animus, qui dile-
ctionem, etsi nolebat impendere, nolit rependere: Daer en is gheen
meerder heroeppen / oft verwerkfel om bemint te worden / dan eerst
selt te beminnen. Want / dat moet al te hardt een herte wesen/
d'welck/

Hinc quem infensum debellare artibus hostem?
 Crede, amor extinctum tuus inflammabit amorem.

Hoe? salmen door wedaet, hnen byandt verwinney?
 Siend' v liefs' en ghelact, hy sal v voer beminney.

Cela peut il faire, Plier l'aduersaire/ Qui est endurcy?
 L'amour de ton ame, Fera, qu'il s'enflamme, A t'aimer ausy.

d'welck/ alst emmers niet eerst liefde en beweest/ oock selfs niet wederom lief en heeft noch en bemint/ alst deur eens anders liefde ghesroert en ghewerkt wordt. Maer/ al hadde een mensche alsoo een wyrede nature als een wilt sel ghedierde/ soo werdt hy nochtans deur liefde tot liefde beweeght: waer toe men hem anders met gheen quaedthepdt/ noch om de doodt niet en soude connen vermoeywen/ noch toe ghebyngghen: soo sterck is de liefde.

E Daer van hebben wy een seer schoon exempel in David en Saul. I. Reg. 24.
Liefde
bluscht
grâschap.
F David en dede den Coninck Saul niet van goeden dienst en vziend-
schap / t'huyt en bukten s'huyt. Saul daer teghen sochte hem ter
doodt te byngghen. Als nu David Saul soo schoon hadde ghetregen
in een spelonck alleen/ dat hy hem hadde moghen wycken met syns
byands doodt / soo't hem soude ghelust en beliest hebben / sonder
eenigh belet: hy heeft hem nochtans ghespaert / en alleen een stuck-
ken van synen mantel ghesneden / om hem na-maels metten stucke
te toonen/ hoe nae hy hem gheweest hadde/ en dat hy sijn leuen in sijn
handen ghehadt hadde / soo hy hem van vers toonde/ en naer-riep/
als hy nu een wepnigh vertrocken was uptter spelonck / daer hy in
ghegaen was om sijn ghevoegh te doen / niet wetende dat David
daer schuyldt met sijn volck. Saul wierdt daer deur soo beweeght in
t'herte / upt sulcke clare crachtighe teekenen van liefde / die David
hem alsoo beweest: dat hy als van eenen leeuw een lam werdende/
al weenende riep tot David / aldus: Iustior tu es, quàm ego: tu enim
eribusti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala: Deur-waer/ seyt
hy/ ghy zijt rechtveerdigher dan ick: want/ ghy hebt my alle goede
saecten bewesen/ en ick v ter contrarie quade. De Heere wille v loo-
nen en verghelden/ de gratie en goedertierenthepdt / die ghy my als
heden bewesen hebt. Want/ wie sal sijnē byandt (seyt hy) schoon bin-
den/ en laten henen gaen? En noch vele andere schoone belydenissen/
en bekensamenheden/ die Saul tot David sprak/ met weenenden oo-
ghen / en beweeghder herten / in de teghenwoerdighepdt van d'ij
dysent maanen / daer hy soo verre mede te velde ghecomen was/
om David totter doodt te vervolghen.

Och / wat een inwendighe crachtighe saecte is op-rechte liefde/
nae Godt! En wat een lustighe spectacel om sien was dat in t' middel
des veldts! Soo dan/ wie ghy zijt / die iemant als byandt hebt/ en
houdt niet op/ van hem te verwinnen/ en van v byandt v vziendt te
maecken. Noch en laet v niet duncken dattet onmoghelijk is. En
seght niet: Hy is al te verhardt op my en te versteent. Ick verscker v/
datter niet licht eenigh herte soo verbittert en verhardt en is op een
ander/ als t'herte van Saul was teghen David: noch iemant licht
soo onnoesel ende onbeschuldigh tot een ander/ als David tot Saul

d ij was.

Vermaen
tot versoe-
ninge met
sijnen vy-
andr.

was. Saul selber dan eenen leeuw oft beer / Dauid den sachtmoedighsten diemen moght vinden.

Victorie
der liefde.

Ghedenckt/wat een groot werck dattet is/ als ghy niet alleen en sult patientigh en verdueligh gheswest hebben: niet alleen oock sulcke een victorie vercreghen hebben ouer v selfs aerdt en moedt / ende ouer de quaedtheydt uwes vyandts: en deur dies/niet alleen grooten onspreekelijcken lof en loon t'uwen deele verwachten: maer als ghy bouen al dit / de siele van uwen broeder/die v vyandt was / ten euwighen leuen bzenghen sult. D'welck ontwijfelijk een goddelijck werck is/en t'eene-maet naer d'leuen upt-ghetrocken/ op t'ueur-beldt en exempel dat onsen Saligh-maecker Christus/ons upten hoogen hemel is op deser aerden comen ueur-houden en leeren. D'welck waerlijcks een stuck wercks is/vande meeste perfectie en volmaechtheydt / dat upt den winckel der H. Kercke moght upt comen: ende des-haluen oock/inetten alderhooghsten lof en prijs der glorie te verghelden staet.

Valer. Max.
lib. 5. ca. 9.
Wonder
exempel.

En wonderlijck exempel van wonderlijcke versoeninge leest men/ maer niet naer te volghen/ om t'perijckel wille. Daer was een treffelijck personage / die van sijnen sone een vermoeden hadde/dat hy op sijn doodt upt was / en nochtans hem niet en coste ueur seker laten ueur staen/dattet moghelijk waer / dat sijn eygen bleesch en bloedt/ sijn eyghen kindt/sulcks soude willen peysen: daerom/ beduchtende/ oft by euonture sijn eyghen kindt niet en waere / heeft hy sijn huysvrouwe bemaent/op al dattet moghelijk was/en beswozen: en verstaende van haer/ op trouwe/dattet sekerlijck haerder beyden wettelijck kindt was: soo heeft hy sijnen sone te velde geleydt / en een bloot mes/ t'welck hy bederitelijck mede droegh / sijnen sone in de handt gheuende/heeft hem de kele gheboden/legghende: T'en is gheenen noodt/ om my om den hals te bzenghen/ dat ghy eenighe listen oft laghen leght/oft iemandt daer toe upt-maect: Siet/nu hebt ghy my hier schoon t'uwen wensche/ doet met my dat v belijft. Dit soo gheschiedende/den ionghen wierp het mes om verre: Tu verdo, inquit, pater, viue: D'vader/sepde hy/leeft/ en langhe moet ghy leuen. En ick biddes v/aenghesien/dat ghy soo bereedt zijt tot mijnen boosen boozt-stelle / en weest my niet onghereedder om my in gratie te ontfangen. En en wilt dese mijne nieuwe liefde en affectie t'urwaerts niet te minder rekenen / al ist dat sy soo spaede / en van lecdtschap is beghinnende. Dit's / soo ick segghe/een exempel tot verwonderen/ maer niet naer te volghen. Want/alle saerken en willen soo niet naeghedacn worden: midts het niet altijdts euen wel en soude comen.

Marul. li. 3.
cap. 3.
S. Amos.

Maer wy sullen hier in de plaets van t'ueur-gaende een ander stellen. Amos een Heremijt in Egypten/ siende dat eenighe quaedt-willighe

ghe

ghe menschen dieftelijck sijn broodt stalen: soo stelde hy twee serpen-
ten deur sijn celse / om die te bewaren / ende de dieuen eimmers met
die vzeese te beletten. En soo sp't daerom niet en lieten / sy zyn met
den feijnighen blaes der serpente ter neder veur doodt gheballen/
en ghebonden. De Heremijt heeftse byder handt gheuomen / en die
op-lichtende/ vermaent van haer mis-daedt/ en soo lieflijck acughe-
sproken en omhelt/ eten en te drincken presenterende : soo dat hy
deur sijn liefde hunne herten soo outsteken heeft/ dat hy/ van dieuen/
heylighe moniken en heremijten ghemaect heeft. dat is de cracht
vande liefde. Sulcke effecten en victozien soude- men diekmael be-
comen/ en meer sien volghen / waert datmen soodanighen handel
der liefde meer te wercke stelde.

Men leest by-nae des ghelycks van S. Chyistine / in liefde met
liefde te verwecken / ende oock deur serpenten / maer op een ander
maniere. Als sy onder outallijcke andere tozmenten / oock met fe-
nijnighe serpente vande boose menschen ghequolen was / ende dat
de serpente haer niet bijten en wilden : soo zyn de selue ghedierten
hem op-ghegaen/ die selue ghesocht hadde/ en op haer socht te stue-
ren : en sy hebben dien tooucract verbeten/ en ter doodt ghebraght.
Sinte Chyistina dit aensende / heeft terstondt/ upt liefde en mede-
lijden sijnder sielen / Godt almaghtigh ghebeden : en de serpente
verbrjuende / heeft hem vander doodt verweckt / die haer doodt
ghesocht hadde. Ende siet / hy heeft deur haer liefde / soo tot liefde
beweeght gheweest / dat hy hem in sijn dolinghen verwonnen heeft
ghegeuen / en Chyisten gheworden is : hem voorts schickende om
den salighen wegh des eeuwighs leuens te wandelen.

Surius bo. 4.
S. Chyristi-
ne.

Ghebedt veur sijnen vbandt.

 Heeft my / o Heere/ uwen gheest / die in Sint Jacob/ en-
de in Sinte Steuen ghebleken heeft / naer v exempel/ veur
hare vbanden biddende : En ick bidd' v / dat al de ghene
die my quaedt willen / benijden/ oft verbolghen / deur uwe
liefde ghestraelt wesende / met my in v rijcke eeuwelijck moghen
verblijden. Amen.

*Welck is dronckaerts bedrijs, als sy soo droncken drincken?
Haer self in siel en lijf, met vreughdt ter hellen sincken.*

Drōckaerts
dulheydt.

De meyninghe van dese vraghe en is niet / om in als te willen verhalen / de onredelijckheydt / oncerlijckheydt / en beestelijckheydt / die in dronckenschap ghelegghen is : noch doek al de schade / die den mensche deur dronckenschap toe-comt / in sijn goedt / in sijn lichaem / en veurnemelijckst in sijn siele. Want / al waert dat wy in dit boeck anders niet en verhaubelden / dan dat dese leelijcke sonde aen-gact / en dese materie veur een Capitel hondert gauen / soo en souden wy op vele nae noch niet toe comen / om die wel te roeren soo't betaemt.

Maer ons meyninghe is / om met sulck een cozte vraghe en antwoorde / als met eenen natten vingher te teekenen en te toonen / de onspetelijcke sottigheydt en dulheydt / die in gulligheydt en dronckenschap ghelegghen is. Want bouen t' wonderlijck quardt / dat daer **A** van betuyghyt wort metten stucke / soo hebben wy ontallijcke ghetuyghen die daer op roepen. Seneca seyt : Ebrietas nihil aliud, quàm insania voluntaria est : Dronckenschap en is niet anders / dan een ghewillighe raserije en dulheydt. Sint Jan Gulde-mondt seghet : Ebrietas excæcat sensus. Ebrietas mater scortationis. Ebrioso asinus melior : Dronckenschap verblindt den mensche / en beneemt hem sijn sinnen. Dronckenschap is moeder der oncuyscheydt. Een en esel is beter dan eenen dronckaert. Want men sal eenen esel oft peerdt / oft **B** ander beest / niet gheen slaghen nieer doen dzincken dan het van noode is / tot behoef der nature. Ende eenen dronckaert en soude men niet gheeu chuppelen sijn te veel dzincken connen beletten.

Seneca Epist.
84.
Chrysof. su-
per Genes.
Homil. 29.

Chrysof. su-
per Math.
Homil. 59.

S. Jan Chrylostomus seghet noch meer : Ebrietas voluntarius **C** est demon : Dronckenschap is eenen ghewillighen dupuel. dat is / deur welcken een mensche met sijnen vijen wille / en dancke beseten wort : iae / om beter te segghen / deur welcken een mensch willens en wetens / van sy self eenen dupuel maecht. En wat schijnen doch sulckie menschen anders te wesen / oft ander wercken te doen / veur Godt en menschen / dan wercken vanden boosen geest ? haer-lieden al-dan tot alle swoodt heydt / oncuyscheydt / argheydt / twist / vechten en doodt-slaghen beghreucnde / ende al in roeren stellende / soo binnen den huyse als buyten : dat men lichter somtijds eenen besetenen mensche soude regeren en dwinghen / dan eenen dronckaert.

Summa /

Ebria, dum Baccho obruitur, quid turba laborat?
 Ut cute curatâ fidant in Tartara ouantes .

Welck iô dronckhaerô bedruyf, als sy soo droncke drinken?
 Haer self in siel en lyf, met vreucht ter hellen sincken.

Que fait vn yuroigne / Qui gourmant ne soigne, / Qu'a wider hanaps?
 Riant il va boire / De la poison noire / Du lac de la bas .

Summa/ eenen dronckaert en is lijns selfs niet / en is als t'eenemael een verlozen mensche: sonder sinnen/ sonder verstandt/ sonder spracke/ sonder gheboelen/ sonder memorie: crachteloos in siel/ en in al sijn leben. Waer is hy? en waer ist al bevaren? Men seght daerom seer wel/ dat sulck eenen t'eenemael verlinoozt is. Want/ ghelelijk iemandt onder d'water versoncken en verdroncken zijnde/ niet alleen alle sijn sinnen/ en crachten in siel en in lichaem verliest/ maer soek hy selue/ soo groot als hy is/ gheheel wegh en verlozen is/ want hy verdroncken is: Alsoo een dronckaert is geheel wegh en verdroncken/ ghelijck-men seght/ Verlinoozt droncken: niet meer dan sy seluen wetende/ dan die onder d'water versoncken is.

Eē hock-
aer, teen
vermoort
mensche.

Daerom seght oock den seluen H. bisschop wel: Ebrietas seipsam ignorat: Dronckenschap en kent haer seluen niet: noch den dronckaert mede. Hoe comt doch dat? Hy gheeft reden daer by: Ebrietas tempestas est, tam in animo quam in corpore: Dronckenschap is een tempeest/ soo wel inde siel als in d'lichaem. Ghelijck den sellen haect en nydt/ en onghetijdighe raserije der Joden/ daer sy onsen Heere mede ouer-ballen en ter dootd ghebracht hebben/ een tempeest gheherten wozyt/ van Christus selue/ segghende: Tempestas demersit me: Een stranghe tempeest heeft my vermoort. Alsoo is de onmatighe/ onghetijdighe/ en rijsende bloedt der dronckenschap als een tempeest/ welck de dronckaerts teghen hun seluen op-maecten/ ende daer in werpen/ willens en wetens hun seluen verliesende. Van dese seght S. Augustijn t'onsen beurnemen: Qui eam habet, seipsum non habet. Quam qui facit, peccatum non facit: sed ipse totus est peccatum: Die dronckenschap heeft/ die en heeft sy seluen niet: maer is als niet een tempeest wegh ghenomen en verlozen. Die dronckenschap hanteert/ luttel ist/ te seggē/ dat hy daer aen sonde doet: maer/ om beter te segghen/ hy is t'eenemael de sonde selue gheworden.

Chrysof. de
ieiu. Ser-
mon. 1.

Psal. 68.

August.

Och arme katjuighe menschen dat wy zijn! Soo sy seluen te buyten gaen! willens en wetens/ ons verstandt/ reden/ memorie/ en sinnen verliesen! iac die al willens af-legghen! Dwaler/ onverstandighe/ en miserabelder ons seluen maeckende/ dan eenighe stomme dieren! iac de boose gheesten ghelijck worden! Wat meerder wytsinnighepdt! Maer/ hoe comt doch de mensche tot sulcken ghewillighe raserije en dulhepdt! De H. Leeraer S. Augustijn seght een wooydt/ dat ons helpt/ om tot kennis van sulcks te comen/ aldus: Ebrietas est blandus dæmon: Dronckenschap is eenen sinnerckenden dupuel. Ghenoegh opt selue verstandt/ van t'ghene dat den Wyse-man seyt: Ne intuearis vinum quando flauescit: ingreditur blandè: sed in nouissimo, mordebit vt coluber; & sicut regulus venena diffundet: En aen-siet den wijn niet/ als hy hem in t'ghelas schoon vertoont: hy gaet.

Dē smee-
kenden
duyuel.
August. su-
per Io. mem.
Prov. 23.

gaet soetkens in : maer in d'leste sal hy bijten als een slanghe / en als een cocotrice sal hy sijn fenijn verspreeden.

Dit gheeft de antwoorde wel te kennen / als sy seght / dat de dzonckaerts hun siele met ghenoechte ter hellen sincken . Want het **D** isser al / Vrolijk / vrolijk : ende binnen dien / sy wercken het clagelijck werck van haer selfs verdoemenis. **S.** Paulus seght claer upt : **1. Cor. 6.** Ebriosi regnum Dei non possidebunt : De dzonckaerts en sullen t'rijcke Godts niet besitten. Ontwijfelijk dan / soo sullen sy veur den dupuel varen. Volghende dat **Job** seyt : Sy brenghen hun daghen met ghenoechte en wellustighepdt ouer / en op eenen ooghen-blick tijds soo dalen sy ter hellen.

Actor 9. Als **S.** Paulus in de stadt van Damascus besloten was / om ghe- **E**
2. Cor. 11. vaughen te worden / soo is hy vande gheloouighe in een mande met een roozde ouer de mueren ghelaten / tot sijnder verlossinghe. Ende
1. Reg. 19. soo oock **Dauid** in d'oude Testament / van **Nichol** sijn huyl-vrouwe / wierdt met een roozde deur de venster af-laten sincken / om hem upt de hāden van **Saul** te verlossen / die hem ter doot socht te brenghen. **F**
 Maer ter contrarie / als eenen dzonckaert hem tot dzonckenschap begheeft / hy doet soo vele / als oft hy dese selue practijcke en listighen vondt van af-laten / tot sijns selfs qualijck-baert en verdoemenisse ghebruyckte. Als sijn siele / iae sy seluen in siel en lijf / in een mande settende / en die aen een wippe ouer den muyl der hellen hanghende : ende soo veel teughen als hy tot dzonckenschap dzinckt / de roozde t'elcken toghe meer en meer latende deur de handt sleeren en sincken : in soo grooten perijckel van haestighe seker verdoemenisse / als den dunnen draedt van dit broosch leuen onseker en licht om af-breken is. Dit's volghende d'antwoorde / sijn siel met ghenoechte ter hellen sincken / en al lachen en schacchen / ter eeuwigher doot-waert gaen : t'welck een stuck is van d'aldermeeste uptsinnighepdt.

Alianus
lib. 1. Men leest van sommighe / die dul en uptsinnigh van dzincken ghe-
 worden zijn / en soo ghestoruen. Sulcks was eenen **Eleomenes** **Lacedemonius** / **Anacreon** / **Larydes** / &c. met welke oock **Darius** wel moght ghestelt worden : wiens grafs op-schrift wel upt-gaf / wat het veur een vat gheweest hadde. Op sijn tombe stondt aldus : **Potui & multum vini potare, & hoc probè ferre : Ick was maghtigh veel wijns te dzincken / en wel te dzaghen.**

3. Reg. 20. Het is merckens weerdt / hoe dat dzonckenschap haeren heer en meester om den hals brenghet. **Bennadab** / **Coninck** van **Syrien** / een groot dzonckaert / hadde een onsprekelijcke maght van bechtende mannen te velde : en hy / met alle sijn Princen / dzoncke bersten / in hunne pauillioenen liggende / niepnende verwaendelijck de stadt van **Samaritanen** op te pakken / is deur de handt der iongheren en paigien

gien der *Princen* van *Israel* te niet ghebraght. *Holofernes* oock een *Judisch* *Prince* ende hoofdt der *dronckhaerden* / heeft metten vollen buycke / verfmacht *droncken* *legghende* / deur de handt vā *Judith* sijn hoofdt verlozen / en t'gansehe heyr van *Babuchodonosor* is verscheurt gheweest. *Babal* onbeleefdt / sy seluen met *dronckenschap* ouer-lasten- *1. Reg. 25.*
 de / meer wijns *drinckende* dan hy opt te veuren dede / is van de hād-
 Gods gheslaghen / en is de moozdt ghesteken. *Dallasar* / in de vol- *Daniel. 5.*
 le bloedt sinder ongoddelijcker maeltijdt / in welke hy met sijne
Princen en *Dozsten* / huyf- vrouwen / en concubinen / ten spijte van
 Godt / de heplighe gouden en silueren vaten des tenipels van *Hieru-*
salem dede ter tafel bzenghen / en die ter eeren van sijne af-goden mis-
 buycken : heeft in d'beste van sijn brasserije de handt Gods ghe-
 sien / deur eenen vingher teghen den muer drij woorden schrijuende :
 die hem in't aen-sien meer doodt dan leuende maercken / soo dat hy't
 aen tafel meynde te besteruen.

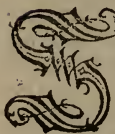
Waer mede sullen wy dit op-supten ? Men leest dat *Dionysius* *Plutarch. in*
Syracusanus / (hoe wel hy een wreedt tyran was) nochtans de *Apolog. ad*
dronckenschap soo haette / dat hy / niet teghen- staende de straf heydt *Trasianum.*
 teghen andere mis-daden / de dieuen nochtans spaerde en prees / die
 in de banketten en maeltijden / de mantels en tabbaerts der *dronck-*
aerden beleefdelijck stelen costen : op dat hy met sulcken middel die
 van *Syracusen* de *dronckenschap* ontweemen soude / daer sy seer toe
 geneyghyt waren. Hoe veel te meer behoorden de *Christene* menschen
 hun van *dronckenschap* te wachtē / aengemerckt dat de hellsche dieuen
 en dupuelen altydts ghereedt staen / niet om het opperste cleedt / maer
 om de siele met al haer cieraet wegh te sacken. Ten minsten behoort
 de ons die costuyme vā *Egypten* te doen verschrieken. Die in't mid- *Vremdz*
 den van d'alderbeste eiere en toef / een doodt lichaem te veur-schijne *spectackel.*
 bzaaghten / legghende : Hoc simulacrum cernens, bibe & latare: talis
 enim à morte futurus es : Dit beldt en spectakel siende / *drinckit* / en
 weest *volijck* : want sulcks sult ghy worden naer v doodt.

Ghebedt teghen de dronckenschap.

Diesu / die de boose ghesten uyt de besitene verdreuen hebt /
 beziydt my veur dien smeeckenden dupuel der *droncken-*
schap / en maectt my *droncken* niet v goddelijckie liefde: op
 dat ick het *Rijcke* Gods / daer de *dronckhaerts* niet comen en sullen /
 besitten magh. Amen.

*Wat doet hy die sijn oogh', in't sien niet en bevvaert?
Hy heft de vensters hoogh, al-vvaer de doodt in-vaert.*

Sorghelijc-
ken pandt
der oogou.

Sommighe saecken moetmen nauwe gade slaen / om haer-lieder costelijckheydt: sommighe om dat sy weerk en teer zijn: ende sommighe / om dat sy sorghelijck en schadelijck zijn / niet wel bewaert wescnde. Ende soo vele te meer moetmen sijn ooghen / dat is / t'ghesichte wel bewaren en gade slaen / om dat alle dese d'zij veurseyde redenen / en alle andere diemen noch daer by vinden moght / in t'ghesichte pla etse hebben.

Constigh
maeckel
der oogou.

De ooghe is het edelste / delicaetste / en het sorghelijckste let / dat de mensche heeft. Dacr-om ist by auonture / dat de ooghen in den mensche de laetste zijn die't leuen crijghen / en d'eerste die't leuen verliessen: tot een tecken van t'perijckel / datter in gheleghen is. Aengaende de wonderlijcke / upt-nemende / en hemelsche schoonheydt / sijnigheydt / en hupsch maeckel der oogou / wie isser die't can begripen? Al-noch disputeren d'alder-subtjijste Philosophen / hoe dat het sien ghelchiet: oft met het upt-schieten van eenighe raepen / en heymelijcke crachten der ooghen / haer upt-stortende opt'ghene datmen siet: oft / ter contrarie / deur't ontfanghen van eenighe specien en ghedaenten in d'ooghen / vande saecken diemen siet. Hoe dattet is / emmers sien wy wel / dat de ooghen een excellente saecke zijn / t'verstandt der vernafte gheesten te bouen gaende.

Matth. 6.

Die heeft Godt den melsche in t'hooghste sijns lichaems ghestelt / om van daer de wacht te houden / en den gheheelen mensch te regeren / in alle sijn doen / gaen / en staen. Soo dat hy selue Christus / onsen Heere / sceppe van dit wonderlijck werck / seght: Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus lucidus fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: Het licht en lanterne uwes lichaems / is v ooghe. Ist dat v ooghe claer is / soo sal doek v gheheel lichaem claer wesen. Want de ooghe claer siende / verlicht soo ende dient soo t'gheheele lichaem / als oft elck ledt een ooghe hadde: iae als oft den gheheelen mensche anders niet dan al een ooghe enware. En soo ist: al hadden de voeten en handen ooghen / hoe souden sy beter sien / en weten wat sy doen oft laten moesten / dan sy nu doen deur den dienst der oogou / staende in t'hoofdt / daer sy van Gode gheplant staen?

In't corste / den prijs / costelijckheydt / ende edelheydt der ooghen ghetuyghet de blinde-man / soo sterckelijck als waerachtelijck roepende / als dat alle de weereit wel kennen most: Blindt man / arm man.

Quid, qui emissitios nusquam non iactat ocellos?
Hoc agit, vt pandas mors inuolet atra fenestras.

Wat doet hy, die syn vogh' int sien niet en bewaert?
Hy heft die vensters hoogh; al waer de doot inbaert.

Qui laisse s'esbatre / Sa veue folatre / Quel malheur l'attend?
La mor' eternelle / Par ces trous eschelle, L'ame, et la surprend.

man. Niet achtende wat hy behoudt / als hy t'ghesichte verlozen heeft. Al waer al de weerelt sijne/ die soud'hy gheern daer veur geuen/ moght hy sijn ooghen en ghesichte daer mede coopen. En het in is gheen wonder: want / waere het ghesichte niet/ wat soudet wesen/ van die wonderlijcke wercken Godts/ die hemel en aerde geschapen heeft/ en daer by sonne ende mane/ als twee claer lichten / om al die schoone creaturen/ rieraten/ en wonderlijckheden te aenschouwen/ die den aldermeesten heere in sijn huys van de ghehele weerelt ghemaeckt en gheordonneert heeft: en dat wy gheen ooghen hadden/ om al het seluc te aensien? Wat soudet baten/ die groote hemelsche lampen en sackelen/ de sonne by daghe/ de mane en sterren by nacht te hebben / om al dat wonderlijck schoon dinck t'aensien/ en dat wy al blindt waren?

Wel is dan de ooghe het excellentste des ghehele lichaems. Daerom is oock het ghesichte/ als de Prince van al d'ander sinnen. Gheslijck Sinte Augustijn seght: Oculi ad cognoscendum, inter sensus principes sunt. Hinc etiam, de quocunque sensu loquimur, dicimus: Vide: De ooghen/ om tot kennisse en verstandt van eenighe saccke te comen / die zijn als de princen onder de sinnen. En daerom al tijdts / sprekende oock van hoozen/ riecken/ smaacken/ &c. men ghebruyckt in t'ghemeyne dat woordcken/ Siet. Siet/ hoe wel clincit dat. Siet/ hoe soet is dat. Siet eens/ hoe dat rieckt. 'T is al tijdts/ Siet/ Siet: als dienende ouer alle de sinnen / ende als het ghesichte ouer alle d'andere dominerende.

*August.
Conf. li. 10.
cap. 35.*

Nu/ om dat de ooghen soo hooghe moesten staen / soo claer / sub-
tijl / en wacker moesten zijn/ om terstondt / oock van verde te sien/
sulcks alst soude noodt wesen in tijdts te sien/ t zij goedt oft quaedt:
Soo zijn sy oock dies te teerder/ te delicateser / en daarom te nauwer
bewaert / en te beter bewapent. Des- haluen en zijn de wintbrau-
wen niet alleen van hooghe de ooghen eenighs- sints beschuddende/
maer noch naerder en bequamelijcker de schelen/ de ooghen gheheel
ouer- vanghende/ en besluptende alst noodt is. Ende daerom en heb-
ben de schelen niet alleen veel langhe haerkens / ghelijckelijck ende
dicht / in't ronde/ ouer de ooghen uptstekende / om het vliegghende
stof / muggen / vliegghkens / en andere sulcke saccken van daer te
keeren: maer die zijn oock soo wackerlijck open en toe gaende/ dattet
een wonder is. Ende daerom/ niet sonder reden / almen den alder-
coztsten tijdt oft wijle te kennen wilt geuen/ men seght seer wel: Een
ooghen- blick tijdts.

*Standt der
ooghen.*

Maer men moet weten: ghelijck al dese dispositie / en beschicken
der ooghen / natuerlijck dient tot bezijdinghe der seluer / teghen al
dat hun hinderen en schaden moght: dattet oock alsoo ontwytelijck

al is dienende / tot beter wacht ende bewaeren der ooghen / midts haer-lieder perijckel en schadelijckheydt in te mis-doen / als men die niet in tijds af en keert vande ijdelheydt deser weerelt. Ghelyck de Propheete Dauid seyde / tot Godt roepende / en ons alken vermanende: *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem: Keert / o Heere / mijne ooghen af / op dat ick de ijdelheydt niet en sie. Van waer ons d'eerste guctse in t'ghelichte (deur curicul heydt te weten van Cua) ghemmen is / en daer af / als van onie / al te samen sijpende ooghen ghecreghen hebben / dat is / uytlopende tot ijdelheydt / dat hebben wy in't rhy. Capitel ghelept / syckende vande vijf sinnen.*

En dan / de vraghe is / Wat hy doet, die sijn ooghen niet wel en bewaert: dat is / die al siet dat hem lust: oock dat de siele schadelijck is. De antwoorde seght / Dat hy de vensters opent, daer de doot in-vaert.

Wonderbaer huys.

Het geheele lichaem vanden mensche / is t'huys vande siele. Welck oock het hoofd alleen in sy seluen gheheel bewijst. De deure is den mondt: de vensters sijn ooghen / ooren / en d'ander sinnen. Want / die sijn al veur sicker daer toe / om te sluyten en open te doen / in tijden en in stonden / soomen siet in't recht ghebruyck der selue. Die ten ontijden sijn vensters oft deure open laet. iae open stelt al willens: wie sal hem claghen / ist dat hy berooft wort / iae oock op sijn bedde vermoordt? Die doet veur waer onwijselijck / en toont daer mede / dat hy sijn stuck niet en verstaet. Alsoo doet hy nochtans / die sijn ooghen niet wel en bewaert / maer de selue laet op staen / als open versterren / dagh en nacht: soo veel te sottelijcker / hoe de dinghen te meerder en te costelijcker sijn / de siele aen-gaende: die daer deur in't perijckel comen van gherooft te worden: en v siele / met al t'huys-ghesin / dat is / met al haer crachten / gratien / deughden / en verdiensten / van vermoordt te werden: dat is / onbequaem ghemaect te worden / van ten eeuwighen leuen te gheraecten.

Quintil. Declam. 1.

Quintilianus / een Heydensch Orateur / heeft dit wel ghebroedt en verstaen / als hy seyde: *Vitiis nostris in animum per oculos via est: Den wegh der sonden / om tot onse herte oft siel te comen / die is in de ooghen ghelegghen. S. Augustijn noch claerder en naerder t'onken proposte / seght aldus: Oculi sunt fenestrae animae: De ooghen sijn de vensteren onser sielen. Ende dat de doot al daer in climt / soo in de antwoorde staet / dat ghetuyghet de Propheete Jeremias claerlijck / segghende: Audite mulieres: docete filias vestras lamentum; & vnaeque proximum suum planctum: Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras: Hoozt / hoozt ghy vrouwen: Leert v dochteren een rouwich liedt: ende een ieghelijck leere haere naeste een drocuigh beclagh. Waerom? Want (sept hy) de doot is deur onse vensteren in gheclommen.*

August. in Psal. 41.

Jerem. 9.

Dat

Wat is een droefheyt / en groote schade / weerd dat men een iehelijck op-roeye / om de selue te helpen beweenen en beclaghen / almen deur eenigh ongheroozloft aenschouwen roint tot doodt-sonde in t' herte / deur behaghen oft consent in t' quaedt. Ghelijck onse Heere seyde: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam in-* *Matth. 5.*
chatus est eam in corde suo: Soo wie een vrouwe aensiet / met quade
 E begheerlijckheyt des vleeschs (ghelijck de coninck David Bethsabee aensaght) die heeft oncupseheyt met haer bedzeuen in sijn herte. Want als-dan isser eenen die deur d'ooghen in t' herte gheclommen.

Ende wat schade doet doch de diectighe sonde van begheerlijckheyt oft andere in t' herte? Hooft hoe de Propheete Jeremias dies hem voorts elders beclaght: *Oculus meus deprædatus est animam* *Thren. 3.*
meam: Mijn ooge (sept hy) och / mijn ooge / die heeft my vā mijn siele
 berooft. De doodt der siele / deur de doodt-sonde / die is deur d'oogen in gheclommen / ende heeft al t' schoonste en t' beste wegh ghenomen. *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. animæ scilicet:* *Thren. 1.*
 Mijnen vbandt heeft sijn handt gheslaghen aen alle lustighe / en upt-vercozene dinghen mijnder sielen. Jae heeft my selfs oock van mijn siel berooft. Want die een doodt-sonde doet / die is sijn siele quijt / en die behoort nu den dupuel toe / diese berooft heeft: en oock als roopman / van v veur sulck een wepnigh wellustigheyt / en ghelievens van uwen eyghen wille afgherocht heeft.

Och / wel moghen wy dan segghen en roepen metten Wijse-man: *Nequius oculo quid creatum est?* Wat isser schadelijcker en argher *Eccle. 31.*
 ter weereit ghescheyen / dan de ooghe? Dan / soo moght men met rechte sulck eene desolate beroofde siele wel vraghen / dat Jeremias vraght: *Tu autem vastata, quid facies?* Maer ghy / beroofde / verwoeste en arme siele / als ghy zijt / wat sult ghy nu voorts gaen maeken? *Cum pinxeris sibi oculos tuos, frustra componeris: contemplerunt te amatores tui: Animam tuam quarunt:* *Ier. 4.*
 Wat sult ghy nu gaen voort-stellen? Dat ghy meynt v ooghen met blaucketsel te bestrijcken / en v wedcrom op te stellen / t' is te vergheefs: v boelen en lieuen naer de weereit / die en beminnen v inder waerheyt niet / maer sy versnaeden en haten v: Sy soecken v siele / arme / dwale / bedrogene siele.

Dacrom / keert v innewaerts / ende begheeft v tet tranen. Want *De ooghen sondighen: de ooghen beschreyden't.*
 niet te vergheefs / noch sonder reden / en heeft Godt het selue instrument des ghelichts / oock het instrument der tranen en weeninghen ghemaecht. Als bequaem en wel weerd / om sijns selfs misdaedt / oock deur sijns selfs druck en traenen te castyden. Och / hoe veel zijnder nu in de helle vrandende / alleen om haer ooghen niet wel bewaert te hebben / oft niet in tyds met tranen af-ghewasschen die
 e ij vlecken

blecken der consciencie/ die sy deur t'ghesichte behaelt hadden ! Hoe wenschen die nu/ en roepen/ sonder hope van raedt/ troost/ oft remedie/ aldus hun beclaghende: Och oft ick blindt ghebozen hadde gheweest/ oft ennems mijn ghesichte verlozen / met dat ick ter weerelt quam ! Och oft ick ten minsten/ mijn ooghen die my soo ontstichteten/ en de oorzacche van sonden waren / naer den raedt ons Salighe maeckers met op-recht leedtschap/ ende bekeeringhe / uyt ghesticken hadde/ en als een schandaleus en schadelijck let / van my gheworpen hadde ! Eplacs/ het is all-dan te lacte / als den tijdt van sulcke boete en bate veur-by ghegaen is.

Wacht der
ooghen.

Daerom siet nu toe wie ghy zijt/ en bewaert v ooghen wel: op dat v selfs ooghen v niet en leyden noch en vringhen in dien stinckenden hellschen poel/ die v van Gode ghegeuen zijn/ als leydel-mannen van uwe weggen / om ter eeuwigher glozie te beter te gheraecken. Het welcke/ op dat v te sekerder gheschieden magh/ volghet den raedt van S. Jan/ die hy in sijn openbaringhen aen eenē gaf/ die wel meynde te sien/ en nochtans sticke-blindt was. Hy seyde soo: Collyrio inunge oculos tuos, vt videas: Bestrijckt v ooghen met oogh-salve / op dat ghy claer sien moght. Ende op dat ghy niet verde te soecken noch te loopen en hebt/ om te sien waer ghy die soudt vrijghen / soo sal ick v hier de recepte veur ooghen stellen / om die costelijcke salve te maecten. In sulcker maniere / dat sy v diene / soo teghen de gheestelijcke verblindthepdt/ als teghen t'ghebreck en letsel der ooghen/ met de ooghen van Lia/ deur curicus hepdt altijds sijpende/ en loopende.

Apo. 3.

Gen. 29.

Besunder
Recepte,
veur de
ooghen.

Recepte teghen t'ghebreck der ooghen.

Recipe	{	Vande sijghe bladeren/ daer Adam en Eva veur-schooten af maecten	een blad/ oft twee.
		Vanden sout-steen van Loths huys- vrowe	3. greinen.
		Sichemsche weegh-bladeren van Dina betreden	een handt. vol.
		Vande nacht-tranen des conincs David	3. onciën.
		Vande galle van Tobias visch	1. oncie.

Stampt dese al te samen inden marmeren moztier uwer herten/ metten stamper van t' Cruys Christi: en duncket v/ dattet te drooghe valt in t'gherepden / soo laetter vzij wat van t'sweet uws aenschijns mede in vallen: en doet ghy daer oock van v tranen wat toe/ dies maer te beter. Maectt v dan een winde oft bandeken / van t'cleedt daer de Joden ende boose ghesellen / ons Heerens ooghen mede verbonden: bestrijckt dat met de veur-noemde confecture oft salve/ dick ghenoech. Remt dan niet eenen vingher een weynigh moire oft sijck / dat Christus om den blinde-man maecte / en strijckt daer

Luc. 22.

daer bepde v ooghen mede. Leght/ oft bindt dat bestreken bandes-
 ken op die selue: en maect al- van een verbondt oft compact met
 v ooghen: in de teghen-woordigheydt van den heylighen Job/ als
 Potaris/ en twee ghetuyghen daer by/ Godt en v conscientie: te we-
 ten dit: Dat ghy niet eens sels en wilt dencken op eenighe onghelyc-
 ke persoon/ tot quaedt/ oft eenighe andere onghedoorloofde saecke/ met
 verdachten sin/ ende bys wils. Doct dat bandeken af naer d'ij da-
 ghen: gaet walscht v in t'badt oft watinghe van Siloe. Ende ghy
 zyt verlekert / dat ghy schoon/ claer/ en rechte ooghen sult crighen/
 ooghen der dupuen/ als de bypdt Chylti in de Cantijcken toe- ghe- *Cant. 1.*
 schzeuen worden. Met welke ooghen / midts haer onsp'ekelijcke
 supuerheydt / en supuerheydt des herten / ghy ten lesten Godt sien
 sult. Soo dat men van v / met alle Godts Hylighen en vrienden/
 sal moghen segghen: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: Saligh *Luc. 10.*
 zijn de ooghen/ die sien/ t' ghene dat ghy-lieden liet. Ende: Saligh *Math. 5.*
 zijn de supuere van herten: want sy sullen Godt sien.

En / op dat ghy dese d'zoghden / en crachtighe sperien te beter bin-
 den moght/ en te gheruster te wercke stelt: soo sal ick v hier oock de
 ghewesten en plaetsen noemen/ daer sy te vinden zijn/ en van daer sy
 ghehaelt worden. Ken- gaende d' eerste/ dat is / het sijghe- bladt van *Gen. 3.*
 Adam oft Eva: dat comt upt het Paradys/ vanden gordel en beur-
 schoot die Adam en Eva van sijghe- bladeren maecten / siende dat
 sy naectit waren / naer het curieus aensien der ooghen van Eva / op
 de verboden vrucht ende boom int Paradys. De tweede/ te weten *Genes. 19.*
 die d'ij greinen sout/ vanden sout-steen van Loths huyl- vrouwe/
 die comen van by Sodoma: al- waer sy/ teghen t' verbodt des En-
 gels/ upt curieul heydt / naer de v'andende stadt van Sodoma om-
 siende / in eenen sout-steen veranderde. De derde / te weten/ die
 weegh- bladeren/ die comen vande stadt Sichem: tot welke stadt/ *Gen. 34.*
 F Dina Jacobs dochter/ upt curieul heydt gaende / om die stadt en de
 vrouwen van al- daer te sien / wierdt van Sichem den Prince der
 stadt ghelien/ begheert/ ontschaecht / en vercracht. De vierde sub-
 stantie / die is ghedistilleert upt de tranen vanden coninck David: *Psal. 6.*
 daer hy nacht deur nacht sijn bedde mede besp'oyde: iae alle nachte
 wiesch / naer dat hy sijn ooghen qualijck bewaert hadde/ met Beth- *2. Reg. 11.*
 sabee de huyl- vrouwe van Drias te aensien / daer sy haer wasschen-
 de was. De vijfde sperie / de galle van Tobias visch / is/ daer hy *Tob. 6.*
 mede/ deur des Engels Raphael's raedt/ sijns vaders ooghen en ver-
 blindtheydt mede ghenas / betcekenende de bitterheydt der peni-
 tentie. Dien visch wierdt ghevanghen in de strangh- loopende riuie-
 re Tigris ghenamt. Den moztier/ stamper/ en winde/ oft ban/ ts
 ken/ dat hebb' ick bouen claer ghenoech gheseyt.

De applicatie op d'ooghen moet gheschieden deur een innigh/ leuendigh/ en teghenwoordigh ouer-dencken/ en als bevoelen van alsulke laecken en gheschiedenissen / die Godt t'onser instructie en remedie heeft laten gheschieden/en beschreuen worden. De d'zij dagen/ dat ghy soo verbonden moet wesen/ dat zijn de d'zij deelen der Penitentie/ Verouw/ Bierchte/ en Voldoeninghe. Daer helpt v toe het

Joh. 9. sijnck dat Christus van sijn specksel en aerde maecte: te weten/ de goddelijcke hoogheydt/ en menschelijcke verwozpenheydt Christi: d'eerste uytten hoofde van bouen dalende/ d'ander van beneden vander aerden op- ghenomen: ende beyde een maekkende/ soo die twee Naturen in Christo enen persoon maerken. Het wasschen in Siloe dientter oock toe: want Siloe is te segghen/ Missus, Ghesonden: Welck is Christus/ die tot onser saligheydt uytten hooghen hemel ghesonden is gheweest. Soo S. Augustijn uyt dien wel seght: Nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus: Want/ waer hy niet ghesonden/ niemandt en waer van sonden ontbonden. Sijn passie is ons badt van Siloe/ waer in wy vande smecten onser sonden ghewasschen worden: niet alleen eerst- mael in't doopsel/ maer oock na- maels in de bierchte/ en in wat manieren dat wy deur sijn lijden gheholpen worden.

Ich hebbe Job veur ghetrouwe Notaris gherecommandert/ van't compact dat ghy met v ooghen maerken moet. Want dat heeft hy self eerst soo ghedaen: *Pepigi factus cum oculis meis; vt ne cogitarem quidem de virgine:* Ich heb met mijne ooghen een verbondt ghemaect / dat ick selfs niet eens dencken en soude van eenighe maeght. De ghetuyghen (sep' ick) zijn/ Godt en v consciencie. Want die sullen v oock alleen ghetuyghen wesen in't oordel/ van al v doen en laten. Ghebruyckt dese Recepte/ ende remedie/ en ghy sulles v belouen: want/ *Probatum est: Het is gheproeft/ en goet bevonden teghen de schadighe sonden der ooghen.*

Hoe behoorden de Christenen dit te bate te nemen / aenghemerckt dat somtijds de Heydenische Philosophen uyt een liefde der manerlijcke sebaerheydt/ oft oock alleen uyt een ijdel glozie/ hun ooghen soo nauwe bewaert hebben! Men leest van enen Iesus Sophista verkent: soo hy sijn ionckheydt in alle wulpscheydt ouer- ghebraght hadde / als hy nu te manne ghetomen was / is soo haest verandert/ dat hy een ander mensche scheen te wesen. Soo daer eens een vrouwe veur- by gingh/ wierdt hy van sijnen mede- mact ghebraght/ oft hem niet een schoon vrouwe en dorst te wesen? Hy antwoorde: *Desij laborare ab oculis: De oogh- wee is niet my al vergaen: daer ben ick al af ghenesen.* Te kennen gheuende / dat die quellinghe en curicule siechte der ooghen vergaen was. Als oock van lust der lecker- nje:

Philosfr. in Soph.

nije: Ick heb (seyt hy) in Tantalus hof ken ghenoech ghewest. dat is: 't is al ghenoech sot en begheerlijck ghewest/ in saecken die't hert vanden mensche niet versaden en connen. Want Tantalus/ soo de *Ouid.* Poeten versieren / moet dien woerk en yene lijden / dat hy ontrent een bloeyende water / en schoone appel-boomen staet / altijdts naer d'een en d'ander grijpende / en niet vrijghende : de bedrieghelijcke ghenoechhte des weerelts beteeckenende.

De curicul heydt der ooghen moet wel gade gheslaghen zijn / om die te beteren/ elck in sy seluen veur al/ en dan oock in de ghene daer men last ouer heeft. Soo Alexander Magnus/ de dochters des conincs Darij/ metten anderen ghevangen hadde/ hy groetteste metten ooghen nderwaerts gheslagen/ en dat seer selden/ hem van hune schoonheydt bezyeekende: segghende tot sijn familieren : Dolores oculorum sunt Persicæ puellæ: Dese dochters van Persien zijn ooghy pynen en smerten. Daerom niet te vergheefs en salder bitter weedom en pijn der ooghen in de helle wesen / veur de ghene die de selue hier niet wel en bewaren/ oft met remedie en verbeteren.

Daerom dan / en heffen wy niet lieuer onse ooghen ten hemelwaert / eens-deels om alsoo het perijckel der ooghen te ontgaen / ten anderen oock / op dat t' herte leere ten hemel-waert trecken / daer't siet dat de ooghen haer gheerne keeren. Soo moght het gheschieden/ dat wy ten eynde met Seneca segghen souden: *Quam iuuat inter sidera ipsa vagantem diuitum pauimenta ridere , & totam cum auro suo terram !* *Seneca.* Wel hoe ghenoechlijck ist my / inden hemel spaciërende/ de paueselen en paleysen der rijke te versmadē/ en gheheel aerdrjck met al sijn schatten en goudt !

Ende waerlijcks/ soo behoort te wesen/ de ooghen daerwaerts streckende/ daer d'wit onser saligheydt te gheraerken is. Maer om dat het cranck ghesicht onser herten hem verschyckt / in d'aen-sien van soo hooghe hemelsche dingen: daerom heeft onse Salighmaecker dien hemelschen schat/ als een onweerdeerlijcke peerle / ons hier opder aerden/ inden acker der H. Kercke te binden ghegeuen.

Ghebedt tot bewaernisse der ooghen.

Why hebt o Christe Iesu / uwe ghebenedijde ooghen laten verbinden : te kennen gheuende/ wat onse ooghen v al weedom en smerte doen: gheest my de gratie/ dat ick mijne ooghen soo bewaren en wel ghebruyken magh: op dat sy eens aenschouwen moghen / dat noyt ooghe ghesien / noch oore ghehoort en heeft / noch opt herte en heeft connen begripen: t welck ghy selue zijt in v glozie. Amen.

C A P. L X V I I.

Die't svvïgen niet en acht, noch op sijns monds toekropen:
Die dootdt sijn eyghen vvacht, en stelt de stadt vvïjdt open.

Wache des
monds,
noodelijck

En sin bande vraghe is / Wat hy doet / die opt toe- A
sicht sijns monds niet en acht. Dat is / hoe onwïjs-
lyck en schadelijck dat hy hem vraght. Dese toe-
sicht en wordt niet alleen verstaen in t' spreken / maer oock
in't eten / d'yncken / en al dat den mondt aengaet. Soo
magh die sententie des Wïse- mans verstaen worden / als hy seght:
Qui custodit os suum, custodit animam suam: Die sijnen mondt wel
bewaert / die bewaert sijn siele. Alsoo hebben wy in t' beur- gaende
Capitel gheseyt / vande wacht en bewaernisse der ooghen. Anders /
dan dat de ooghen de vensters gheheeten werden / van dit huys
daer de siele in woont / en den mondt magh beter by de deure ghele-
ken wordē / oft de stadt- poozte. Als dese niet wel bewaert en wordt /
soo is de stadt verlozen / ten tijde van belegh : want de vbandt can B
aldaer incoemen.

Prov. 13.

Toe sicht
in t' spre-
ken.

Dat dese clepne acht en wacht van dese poozte deur t' spreken / soo C
schadelijck en sorgelijck is / dat hebben wy in't langhe en in't bzeede
bewesen in't li. Capitel. Daerom en will' ick hier maer een claere
sententie by vzenghen uyppen Wïse- man / daer het tweede deel deser
antwoorde upt genomen is: te weten / dat sulck een de stadt opē stelt /
iae oock de vesten te neder wozyt: Sicut vrbs patens, & absque muro-
rum ambitu ; ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum
suum: Ghelijck een stadt die open staet / en sonder vesten oft mueren
in t' ronde licht : alsoo ist van eenen mensche / die in t' spreken sijnen
moedt niet bedwinghen en can. Wat moghten wy claerder bewijs
hebben / volgende d' antwoorde / aengaende de clepn acht des mōdts
in t' spreken ?

Prov. 25.

Nu laet ons sien / hoe d' ander deel der antwoorde gheschiedt : te D
weten / dat hy de wacht dootd: meest in quae de toe- sicht sijns mōdts
in ouer- daedt en gullighepdt. Want het moght gheschieden / dat de
stadt bewaert can worden / al stonden de poozten open : ghelijck sy
ghemeynelijck s' daeghs open staen : behoudens datter goede wacht
zij / die toe- sie watter gaet oft roimt. Maer / de stadt open stellende /
en de wacht verstaende / die stelt beur- seker sijn stadt in hasart / iae E
als verlozen / in tijde van ozloghe en verraderije.

Iob 7.

Ons leuen en is niet anders dan eenen gheduerighen strijdt / en
tijdt van verraedtschap : ende daerom moet de mensche wel als een
verlozen

Quid facit, indomito frenum qui respuit ore ?
Urbem aperit, cælisq; vocat custodibus hostem.

Die t swyghen niet en arst, noch op syn mond toeknopen;
Die doodt syn eyghen warst, en stelt de stad wydt open.

Qui par trop debouche, Sa peu saige bouche, Est-il bien muuy ?
Sans porte, sans garde, Sa ville il hazarde, A tout ennemy.

verlozen Stadt zijn / als die open licht / en gheen wacht en heeft / iae niet een arm schild-wacht. Daerom ist de pijn weerd te verstaen / wanneer en hoe dat dit gheschiedt / t'ghene dat de antwoorde seght.

In t'generale / als dan stelt ghy de Stadt open / en doodt de wacht: niet alleen niet al te spreken dat v lust / sonder weder-houdt uwer

F tonghen en moedts: maer oock / als ghy in d'eten en dzyncken gheen toe-sicht noch mate en houdt: maer eet en dzynckt van bouen nederwaert (soomen seyt) als ghy wilt / soo ghy wilt / daer ghy wt / soo veel als ghy wilt / en al dat ghy wilt: volghende den quaden lust uwer bedozen nature / en sinnelijcke begheerlijckhepdt. sonder eenigh gade slaen / oft het vziendt oft vbandt is / die der upt en in gaet: oft goedt oft quaedt is / dat mer upt oft in voert: en sonder allulck ondersoek / almen in frontier-steden (namentlyck by tijden van ologhe) pleeght scherpelijck t'ouder-houden. Binnen dien / ghy wordt sat en dzoncken: ghy valt in slaep der sonden / deur gulsighepdt / dzoncken schap / en alder-hande ouer-daedt / die metté monde / tonghe / en kele pleeght te gheschieden. En eplaes! de reden / de sinnen / de memozie / verstandt / schaemte / sozghen / kennisse / en vrees Gods / conscientie / en al dat de wacht moest houden / dat werdt al vanden soeten sineckenden vpadt der gulsighepdt verslagen / en t'eenemael versinacht. En soo v Stadt (de welke ghy self zijt) daer ghy heer en bewaerder af ghestelt zijt / vanden oppersten heere der heeren / die con. t in d'uyterste desolatie en verwoestinghe / by ghebricke van goede wacht en toesicht. Sp werdt voorts van alle hemellicke rijckdommen en schatten berooft: ende al de inwoonende deughden en gratien / als bozghers der seluer Stadt / vermoordt / oft eens-deels tot een sondighe slavernije ghebraght.

Toeficht
in eten, en
drinken.

De vvacht
verslagen.

A Van maghmen metter waerhepdt t'waerts segghen / dat de Propheete Jeremias seght: De Prince der cocken heet Hierusalem ghedestruert en verdozen. D'welck S. Gregorius hier wel bediedt t'oulen propolste / segghen de: Den buyck is dese prince: wien van de cocks groote sozghen en dienst bewesen wordt: op dat hy leckerlijck niet spys en dzanck versactt worde. Hierusalem dat zypp self / als ghy (soo't een goedt Christen mensche betacmt) in v herte en conscientie / ruste en peys met Gode ghevoelt en siet: gheen merckelijck woeghen hebbende van contrarie. Laet dan soberhepdt en Godtbruchtighepdt de wacht houden / en scherp toe-sien / wat deur t'spreken ten monde als ter Stadt upt. gaet / en watter deur d'eten en dzyncken in-gaet / oft in-ghebraghen werdt. Ende dit al volghende t'vermaen van hem / die deur den waeckenden hane-craey te wisser gheworden is / en toe-siender ouer al ghestelt is. Weest sober en waek. Die niet sober en is / die is qualijck ghestelt om waken. Want u-lic-

Jerem. 5.
secund. 70.
4. Reg. 21.
Greg. part.
2. P. ft.

1. Petr. 5.

deren brandt/den duyvel/die loopt rondt-om / als eenen byzesschen-
den leeuw: sockende wie hy verkinden moght. Soo vermaent ons
Matth. 26. oock onse Heere selue ghebenedijdt: *Vigilate & orate: Waerckt ende*
bidt. Want soo wy in eenen gheduerighen strijdt zyn / soo isse oock
een gheduerighe wacht en toe-sicht van noode.

En dan/als hier al een eynde nemē sal/ die ghetrouwe besitters en
regeerders haerder stadt sullen gheweest hebben / die sal de coninck
Luc. 19. Christus Jesus/ (van wiens handt splicde den last en gouernement
ontfanghen hadden) veur hem ghetrouwighepdt/ gektadighepdt/ en
goeden dienst/ veur heerlijcke vergheidinghe/stellen/last/macht/ en
heerschappijē gheuen/ouer thien steden. dat is/die sal hy in versker-
de poststie stellen van gheheel hemel-ryck. In d'welcke zyn/ die ne-
ghen choozen der Engelen/ en veur den thiersten chooz/ t'ghetal der
Heplighen: als thien steden. En sullen al-dan / als dominateurs
wisen met Godt/ ouer hemel en aerde: veur dat sy hier / ouer een
soo cleyn arm stedeken dat is/ouer hun seluen/soo goede sozge sullen
ghedragē hebben/om dat in d'midden van alle vyanden te beware.

Om te tooren / wat het aen heeft / sijner mondt wel te beware
aengaende het spreken / will' ick hier een exempel oft twee by byen-
Brus hb. 6.
cap. 6. ghen/ in eens en in anders. Wy lesen van eenen Carro/die seer clappe-
rich was: soo dien eens tot *Socratem quam*/een Orateur/om hem
te besteden/dat hy hem leerē soude. Seer wel/seyde *Socrates*/maer
ghy moet my dubbelen loon gheuen: eens-deels om v te leeren wel
spreken/en d'ander deel om v veur al te leeren swijghen. Te kennen
gheuende/dattet niet minder const en is / wel te connen swijghen/
Plutarch. in
Regum A-
popht. dan wel te connen spreken. Eenē anderen clappact / wierdt seer
wel en cluchtigh vanden coninck *Archelaus* betaelt. Dat was een
barbier/die midts sijnen clap en rel/hem wel soude in t'scheeren mis-
gaen hebben. Als die den coninck *Archelaum* scheeren soude / soo
vzaeghd' hy hem: Hoe begheerdy gheschozen te zyn/ heer coninck?
Silendo; inquit: *Al* swijghende/seyt hy: sonder veel spreken. Te
kennen gheuende/dat veel snaps hebben / en sijn dinghen wel doen/
qualijck te samen staen.

Plutarch. Die van *Lacedemonien* hadden veur costupme / als sy ter maelt-
tijdt vergaderden/ die daer de oudste was / die toonde een ieghelijck
de deure/segghende: *Per has nullus egreditur sermo*: Gheen sprake
en magh hier uyt gaen. Soomen nu seght: Dat blijft hier gheseyt.
Maer uytneemē der is der Christenen seide/als die dit spreek woort/
niet op de deure des huys / maer des mondts nemen/en onder-hou-
den: Toe-siende/datter niet uytten monde en gae / van al t'ghene
datter dient ghesweghen. Volghende t'segghen des Wijse-mans:
Prou. 15. Die sijnen mondt bewaert/ die bewaert sijn siele.

Om dit wel te leeren en t'onderhouden/soo d'roegh Agathon d'zij *Maru'. lib.*
faren lanch eenen steen in sijnen mondt. En Paulus Simplex / een *4. cap. 6.*
slechtere vraghe/oft Christus veur de Prophten was / bevolen zijnde
niet swijghen te versoenen/ heeft d'zij iaer lanch gheswegghen.

Daerom een ander Religieus/willende eerst wel leeren/ eer hy sou- *Hist. tripart.*
de spreken oft preken: veur d'eerste lesse/ hoozende upt den Prophte *lib. 9.*
Dauid in sijnen 38. Psalm: Dixi custodiam vias meas, vt non delin- *Psal. 38.*
quam in lingua mea: Ich hebbe gheseyt: Ich sal mijn wegghen wel
gade slaen/ op dat ick niet met mijn tonghe niet en misdoe. Dit ghehoort
hebbende van den meester: Ich hebbs ghenoech/ seyt hy/ veur dese
reple: als ick dit werten wercke sal vol- vraght hebben/ dan sal ick de
reste voort leeren.

De religieusen van't Tabernaensche clooster/ onder de Abt Amos/ *Maru' vs*
die waren tot dyssent en vyf hondert/ in ghetale: ende nochtans/ *supra.*
ten tijde van silentie/ dat is/ datmen't stil- swijghen houden moeste/
soo was daer sulck een stilligheyt/ dat alser iemant (meest eenigh
briendelinc) in quam / men soude gheseyt hebben/ datter niet eenen
mensche binnen en was. Die heylighe mannen / wisten t'perijckel
van t'spreken / en daerom hielden sy soo scherpe wacht aen dien cant
en stadts poorte. En wy en achtent al niet met allen: Ende daerom
(ist te duchten) wordt onse stadt van die sijde soo dickmael verraden.

Wengaende de wacht des mondts in d'eten en d'yncken/ midts dat
wy van sulcks in't Irv. Capitel ghesproken hebben/ soo en sal ick hier
maer sommighe exempelen noemen/ als wel bekend. Adam en Eva
hebben vanden eersten quade wacht ghehouden: want metten ap-
pel/ is al ons qualijck-vaert/ in siel en in lichaem / mede binnen ghe-
sloopen. Esau is van sijn erf-deel en eerste recht berooft gheweest/ sijn-
nen mondt tegghen gulligheyt qualijck bewarende. De Israeliten/
om den vleesch-pot wenshende / en vleesch begheerde inde woestij-
ne/ hebben't oock al qualijck ghemaeckt. Den angst ende sorghe-
lijckheyt van desen inganck/ magh ons daer aen kennelijck wesen/
dat hy nae alle siekten veur den mondt in d'lijf comen. Maer / dat
de doodt en den vyandt onser sielen al dien wegh onse stadt in nemt/
dat is het elghelijckste van al.

Ghebedt tot bewaernisse des mondts en tonghe.

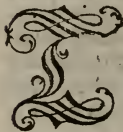
 Schepper alder creaturen / die den mondt tot uwen lof/
ende voetsel van lichaem en siele gheschapen hebt: maect
dat ick die soo bewaren magh/ datter niet / noch upt noch
in en gae/ dan dat uwen goddelijcken wille behaghelijck is.

Amen.

C A P. L X V I I I.

*Wie staet, met alder vreughdt, meest in Gods goedt behagen?
Die hem in alder deught, ootmoedelijckst can draghen.*

Hebr. 11.

Is seker dattet onmogelijck is/ sonder ghelooue Gode te behaghen/ soo den *H. Apostel Paulus* seght: maer bouen dien ist van noode/ oock deughde en goede werken daer by te hebben: op dattet zij/ ghelyck den seluen *Apostel* seght: *Fides quæ per charitatem operatur*: Een gheloof/ t welck deur de liefde werckt. Sulck eē werkende ghelooue/ en de mensche die sulck een ghelooue heeft/ is Gode behagghelijck.

Gal. 5.

1. Cor. 13.

Anders/ al hadt ghy een goedt en op-recht gheloof/ oock soo sterck dat ghy berghen versettet/ hebt ghy gheen liefde/ dat is/ en werckt ghy naer v gheloof niet/ soo en ist al niet/ soo en zijt ghy oock selue niet met allen/ en soo en ront ghy Gode niet behagen. Soo *S. Paulus* dit al sterckelijck betuyghyt/ op sy seluen sprekende. Doozt seght hy noch elders hier toe dienende: *Qui in carne lunt, Deo placere non possunt*: Die inden vleessche zijn/ dat is/ nae den vleessche leuen/ die en connen Gode niet behaghen. Waer die deur d'op-recht gheloof haer lichaem/ Gode/ tot lijnen dienste/ als een leuende offerhâde op-offeren/ die hem als eenen soeten reuck zijn: die behaghen hem.

Rom. 8.

Eph 5.

Eclh. 30.

Daerom vermaent de *Wijse-man* een ieghelijck/ seer wel/ om den Heere te behaghen/ deur een deughdelijck leuen/ segghende: *Miserere animæ tuæ placens Deo, & contine: & congrega cor tuum in sanctitate eius*: Hebt mede-lijden op v selfs siele/ en maect dat ghy Gode behaght/ v van alle quaedt weder-houdende: en vergadert v herte in sijne heylighejdt. Al oft hy segghen wilde: Stelt v herte op Godt/ en dat een heyligh goddelijck leuen den schat uwer herten zij: soo sult ghy Gode behaghen/ en sult v siele groote vernihertighejdt bewijzen. Dat is dan seker/ om Gode te behaghen/ datmen veur al het waerachtigh gheloof hebben moet: en de deughden daer by/ als de burchten spruytende upt haren wortel: soo dat hy Gode niet behaghen en can/ wien d'een oft d'ander ghebrekt van dese twee.

Ootmoedigheydt in deughden,
Gode behagghelijck.

Ja/ de vraghe houdt meer in/ dan/ hoe en waer mede men Gode behaghen magh: want sy vraeght: Wie staetter best in Godts behaghen? dat is: Wie staetter best in sijn gratie, van al die hem behaghen: en wie zijn veur al sijn naeste vzienden/ en liefste kinderen? De antwoorde seght: Die haer in deughden ootmoedelijckst draghen. dat is/ Die bouen dat sy in deughden en heylighejdt van leuen uptnemen/ oock bouen dien Jaer seluen cleyn achten/ iae verachten: soo

dele

Quis meruit summo penitissimus esse Parenti?
Plurima cui Virtus dedit vt fit humillimus idem.

Wie staet, met alder vrecht, meest in Godts goet behaghen?
Die hem in alder deucht, votmoedelykste van draghen.

Qui merite d'estre, Chery du grand Maistre, Mignon du treshaut.
Qui le moins l'offence, Qui fait bien, et pense, Que rien ne hy vaut.

vele te minder ghevoelen van hun seluen hebbende / en haer dies te ootmoedelijcker draghende / hoe sy hepligher en volmaekter van leuen zijn.

Dit al/ volghende de leeringhe des Wijse-mans: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus: Hoe ghy meerder zijt/ draecht v soo veel te ootmoedigher in alle dinghen. Want / al hadde iemandt alle de heplighheydt des werelts: dat is / die-men opder werelt hebben moght: ende al dede hy wonderlijcke teechenen en mirakelen: ende al waer hy veur alle menschen de deughdelijckste gherekent / als eenen spiegel van volcomene godtbruchtighheydt en perfectie: ist saecke nochtans/ datter eenigh eyghen behaghen/ ydel glorie/ oft eyghen laten duncken van sulcks te wesen (anders dan wyt goede bekenstaemheydt / en behoorzijcke danckbaerheydt/ van Godts gauen en gratien) soo valt daer mede al die groote heplighheydt in d' aschen.*

Dit seght *Judith* seer wel/ in haer ghebedt: *Superbi ab initio non placuerunt tibi: sed humilium, & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio: De hoouerdighe (o Heere) en hebben noyt in v behaghen ghestaen: maer t' ghebedt der ootmoedighe en sachtmoedighe/ heeft v altydts wel aen-ghestaen en behaeght. Ende / wat wonder ist? Want/ ghelijck den hoouerdighen mensche / hoe hy daer in den bypandt ghelijcker wordt/ en naerder bestaende: hoe hy oock met eenen voorder en vromder van Godt werdt. Alsoo ter contrarie/ den ootmoedighen / hoe hy deur sulcks meer en meer den bypandt onghelijck wordt/ hoe hy naerder en naerder Godt comt. Soo dat Godt den hoouerdighen mensche/ als sijnen bypandt/ teghen staet: ende den ootmoedighen altydts meer gunste bewijst/ en gratie toe-sept.*

Dit ghetuyghen ons seer claerlyck ende ghelijcksamelijck *Sinte Pecten* en *S. Jacob*: *Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam: Godt weder-staet de hoouerdighe menschen: maer d' ootmoedighe gheeft hy gratie. Ghelijck Mardocheus / naer sijn verootmoedinghe / gheert en verheuen is gheweest: ende ter contrarie/ dien hoouerdighen Aman vernedert/ en aen sijns selis galghe opghen hanghen/ die hy veur Mardocheum hadde doen rechten. Ende dit volghende de sententie ons Heeren/ die niet lieghen en magh: Qui se exaltat, humiliabitur: Et qui se humiliat, exaltabitur: Die hem verheft/ die sal vernedert worden: En die hem vernedert/ die sal verheuen worden. Soo is die alder-ootmoedigste maeghet *Maria* ten hooghsten verheuen/ die haer ten ootmoedigsten ghedraghen hadde: en dien hoouerdighsten *Lucifer* ten diepsten vernedert/ die hem ten hooghsten hadde verheuen.*

Dit leert ons oock seer bevalligh *S. Gregorius* t' onsen proposte: *Humiles, dum se deiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt: Als d'ootmoec-*

Eccli. 3.

Judith 9.

1. Petr. 5.

Iac. 4.

Hester 6.

Or. 7.

Luc. 14.

Greg. in
Past.

d'ootmoedighe haer seluen ten neersten verwoyzen / dan climmen / sy op tot Godts ghelijckenisse. En dat sulcke Gode best behaghen / die hun in deughden ootmoedelijckst draeghen / dat is versckert ende bevesticht / deur dat Christus selue sulck een conditie / als de beste / en Godt sijnen vader aenghenaemste / in sijn leuen aenghenomen ende vercozen heeft. Hier van sprekt seer claer S. Bernardt / als in het selue seer herbaren zijnde. Hy seght soo : *Semper solet esse gratia diuinae familiaris humilitas* : Ootmoedighepdt is Godts gratie familiar en ghemeynsaem. Soo moeten dan de deughdelijcke ootmoedighe menschen met Gode seer familiar en ghemeynsaem zijn. Het welck een seker teeken is / dat sy besonder in sijn gratie en behaghen staen.

Bernard.

Dit accordeert al seer wel met t'ghene dat de Propheten David seght : *Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit*: De Heere is hooghe / en de nedere ootmoedighe dingen siet hy van by: en de hooghe hoouerdighe siet hy van vers. Soo moet dan de ootmoedighepdt Gode naer bestaen / seer behaghen / en een wonderlijcke ghemeynschap met de opperste hooghepdt Godts hebben : deur welke sy hem in d'alder-hooghste te naerder comt / hoe sy haer meer al-hier vernedert. Daerom seght S. Gregorius met eenen woorde: *Wilt ghy daer toe comen / tot die opperste hooghepdt / en wel-behaghen Godts? Humiliare, & apprehendisti: Verootmoedicht v (sept hy) en ghy hebt vast*. Dit ghetuyghet oock S. Ambrosius met dese woorden: *Quisquis cupit diuinitatis tenere fastigia: humilitatis ima sectetur*: Soo wie de hooghepdt der goddelijcker maicstept en glozie begheert / dat hy de nederhepdt en t'diepste der ootmoedighepdt soecte. Ende siet eens / hoe ghelijckelijck dat S. Bernardt sprekt: *Vis capere celsitudinem Dei? cape prius humilitatem Christi*: Wilt ghy Godts hooghepdt grijpen en vercrighen? aenbeerdet eerst d'ootmoedighepdt Christi.

Psalm. 37.

Gregor. Sermon. in Quadr. Ambros.

Bernard.

Welcke sententien / redenen / en manieren van spreken ons claerlijck vertooren / dattet niet ghenoggh en is / om Gode te behaghen / datmen bouen d'oprecht gheleoue goetd zij/vele deughden en goede wercken hebbe: maer datmen daer by in besonderhepdt ootmoedigh moet wesen: Want ootmoedighepdt vergadert en bewaert al dat goetd is. Ende des-volghende / soo wie hem in deughden alderootmoedelijckst draeght / die behaeght Gode aldermeest.

Grego. 11. Moral.

Hieronym.

Dit sullen wy al met dese sententie van Sinte Hieronymus opsluyten en seghelen / als daer't al in begrepen is / ende vast beset. Hy seght aldus : *Nihil est, quod nos ita, & hominibus & Deo gratos facit; quam si vitæ merito magni, & humilitate infimi simus*: Daer en is niet (sept hy) dat ons deur Godt / en deur de menschen / soo behagghelijck

haghelijck maect : dan dat wy in verdiensten der deughden groot en hooghe zijn : maer nochtaus elken en d'alder-minste deur ootmoedighepdt.

Nu/ wie dat dien is/ende wie daer van seker kennisse heeft / ende deur sulcks soek alleen recht vonnis gheuen magh / te weten Godt alleen/ dat volghet in 't naeste Capitel.

Om dese hooghe lesse van de diepste ootmoedighepdt ter weereit kenbaer en pynselijck te maecten/ soo is Christus ghebenedijdt/ den eenighen en ewighen sone Godts ter weereit gheromen : en heeft hem van dese nieuwe Philosophie school-meester ghemaect. Ons allen tot hem roepende / en tottet aen-nemen deser saligher leeringhe verwekkende : Venite ad me omnes : & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde : Comt alle tot wy/en leert van wy/ dat ick sachtmoedigh/en ootmoedigh van hertē ben. Maer wy zijn al vele quade discipiden : wy en connen ons eerste cruyfken A niet wel onthouden.

Matth. 11.

En daerom/ niet te verghhefs en wierdt de keyser Heraclius vanden bisschop van Hierusalem Zacharias vermacnt : soo hy met het Cruys Christi gheladen gingh / om dat selue naer den bergh van Caluarian te dzaghen / ende daer te verheffen : en costelijck ghecleedt zijnde / niet en coste mettet Cruys deur de poozte poozt-gaen : soo sepe hem den bisschop : Siet toe / heer keyser / dat ghy by auonture met dese costelijcke keyser-cleederen/in't dzaghen van't H. Cruys Christi/ niet ghenoech de armoede/ ende d'ootmoedighepdt Christi naer en volghet. In tecken van dies/ de keyser/ sijn costelijck habijt opt-schuddende/en een slecht cleedt aen-trekende/ heeft de reste van den wegh bloots voets lichtelijck vol-bzaght.

*Paul. Diac.
lib. 18.
Cruys ver-
heffinghe.*

Wie en soude dan niet gheerne de lieuerpe aen-nemen/ deur welke Christus de sijne sonderlinge onder-kent/ en als deur sulcks hem ghelijck wesende/ deur sijn naeste vrienden houdt?

Shebedt om ootmoedighepdt te crijghen.

O houerdighe (o ootmoedighste Jezu) en hebben v noyt te sinne ghestaen : maer in d'ootmoedighe hebt ghy behaghen : gheeft my/dat bidd' ick v / de deughdt der ootmoedighepdt: op dat ick op dien grondt een hups der deughden sichten magh/wiens opperste tot inden hemel come. Amen.

Hoe veel oft luttel ist, van elcken mensch vvaerachtigh?
Niet min oft meer (die't vvist) dan soo Godt vveet almachtigh.

Godt kent
Ie beste, al-
leen.

Dit is een wonderlijcke vvaeghe / die tendert en treckt A
tot het wijderen (soomen seyt) oft wijzen van dat sot-
sinnigh proces en ghedinghe / d'welck opt inde wee-
relt gheweest heeft onder de menschen / en d'welck nu
ten onsen tijden / meer roert dan opt. Een ieghelijck
pretendert en vermeet hem / niet alleen dat hy wat is / oft alsoo goedt
als ten ander : maer oock dat hy beter wilt wesen dan een ander.
Soo dat die stekende begheerlijckheydt / van de beste / de meeste / oft
de wijste te zijn / niemandt by nae ongheguolen en laet : maer roeyt
en stotit een ieghelijck op / oock daer elcyn stoffe / middel / oft oorsae-
ke is / van eenighe sulcke verwaentheydt / verheffinghe / en groot ach-
ten sijns selfs.

Elck wilt
de meeste
vvesen.

Want / niemandt en is soo verworpen / noch soo onbegaeft van
gratie oft gauen / naeder siele / lichaeme / oft fortune des weerelts / oft
hy en laet hem duncken en veur-staen dat hy wat is. Daer nechtans
den H. Apostel Paulus seght : Si quis existimat se aliquid esse, cum
nihil sit ; ipse se seducit : Ist saecke dat iemandt hem laet duncken /
dat hy wat is / daer hy nochtans niet en is / die bedyeght sy seluen.
Daerom S. Jacob heet de sulcke ijdele menschen : O homo inanis!
O ghy ijdel mensche als ghy zijt ! Want / alimen niet alleen het uyt-
wendigh schijn / maer oock de saecke van binnen insiet soo sy is : dan
bevindtmen dattet al een schijn sonder zijn is.

Gal. 6.

Iac. 2.

Toet steen
van elcks
vveerde.

Gal. 6.

Daerom leert ons S. Paulus / ter veur-noemder plaecte / waer
aen men bevinden magh / wattet van ons waerlijcks is : dat is / waer
aen datmen de monster moet nemen / om t' goedt te kiennen. Hy seght
soo : Opus autem suum probet vnuquisque : Dat ecu ieghelijck sijns
selfs werck wel besie en beproeue. Te kennen gheuende / dat uyt sul-
ke toetse en proeue / de rechte kennis vanden mensche te halen is : en
niet uytten toogh oft schijn. Alsoo seude Godt tot Samuël / als hy
gheromen was om Dauid in't midden van sijn broeders Coninck te
saluen : De mensche aensiet t'ghene dat hem veropenbaert / en uyt-
wendelijck vertoont : maer de Heere die insiet het herte. Daer licht
de op- rechte weerderinghe.

3.Reg. 16.

Al / de menschen dat daer latende / aenmercken hun seluen uyt-
wendelijck / en spieghelen hun in d'ooghen der menschen : en der- hal-
uen achten sy hun groot en bouen ander. Dat maecte de Apostelen B
dick.

Quantulus aut quantus iusto est examine quisque?
Tantulus aut tantus, quantus stat lance Tonantis .

Hoe veel oft luttel ist, dan elken Mensch waerachtich?
Wiet min oft meer (dier wilt) Dan soo Oddt weet almarhtich.

De combien est bonne, Chacune persone, En ce nostre lieu ?
Elle est toujours telle, Et point autre qu'elle, Est aux yeux de Dieu.

Faint, illegible text or markings on the left side of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

dick-mael twiſtigly / als noch leerlinghen / en seer onvolmaecht wese-
 lende / noch niet verlicht. Daerom waſt altijds te vraghen en te cla-
 ghen: *Quis eorum videretur esse maior: Wie van hen-lieden de mee-* Luc. 12.
 ste was, dat is: weerdiger / hoogher van ſtate / en bequamer om oock
 bevel te hebben ouer d'andere. Dit's den tweeden graedt van dese
 sothepdt: niet alleen hem laten veur-ſtaen in ſp ſeluen / dat hy wat is /
 en voozts andere laten wesen / dat ſp zijn / oft moghen werden: maer
 noch meer oock die quellinghe van ſinnen te hebben / van meer te
 willen zijn dan andere: en ouer ſulckis / hem ſeluen op-heffende / ende
 andere vermindere ende verduckende.

Dese malle fantasie comt in twee manieren: oft dat iemandt al-
 leenlijck dat ſoo uyt ſp ſeluen imagineert ende vermoedt / uyt eenigh
 aenmercken van ict / dat hem in ſp ſeluen behaeght: oft dat oock an-
 dere menſchen ſulck een gevoelen van hem hebbē / en hem veur ſulckis
 rekenen. Op dese twee pijpen / danſt al de verwaenthepdt / en ijdel
 groot achten der menſchen. Oft (ſegh'ick) dat iemandt ſp ſeluen
 groot acht / oft dat oock ander hem veur ſulckis houden.

Pu dan / de vraghe is / Hoe vele dattet waerachtelijck vā iemandt
 is? Soo vele / by auonture / als hy hem laet duncken? oft ſoo vele / als
 de weercelt hem acht te wesen? Neen't. dat en is den op- rechten toet-
 ſteen niet / van ſulcken alloep. Iſt oock ter contrarie ſoo luttel van
 ſommighe menſchen / als ſp hun ſeluen rekenen? oft ſoo luttel / als de
 weercelt de ſelue acht? Neen't oock. Wat moctmen dan daer af hou-
 den en ghevoelen? Want dat is den eysch en inhoudt vande vraghe:
 om dat dit gheſchil en different van ſulckis ſoo groot is / onder de
 menſchen: te weten / welke het recht en iuſte ghewicht en weerde is
 van elck menſche.

Wengaende het goetd-duncken / dat iemandt van ſp ſeluen heeft /
 dat en is niet onfanghbaar. Want dat's een claer ſaecke altijds ghe-
 weeft / dattet ſoo veel te min van iemandt is / hoe hy te meer van ſp
 ſeluen houdt. En ſoo veel te ſotter / hoe hy te wijsen meynt te wesen.
 Exempel / Nabuchodonosor / die van verwaenthepdt niet en wiſte / Daniel. 4.
 hoe hooghe hy hem soude verheffen: maer hy is de beſten ghelijck
 gheworden / uyt het midden der menſchen gheworpen: haer en na-
 ghelen rijghende als eenen arendt: gras en hopy etende als eenen os:
 en mette beſten woonende / ſeuen ſaepſoenen lanck: tot dat hy tot ſp
 ſeluen quam / en Godt wierdt kennende. Soo Aman / niet wetende
 wat hy van ſp ſeluen houden soude van epgen ijdel behaghen / dat
 hy naest den coninck Aſſuerus was: en ouer- midts ſijnen rijckdom /
 maght / glozie / en dier-ghelijcke opgheblaſenthepdt ſijns moedts.
 Maer hy wierdt achter-naer (ſoo ghy noch bouen ghehoort hebt)
 ſen ſijn ſel's galghe ghehanghen. Eenen Theodas / Dicens, te ali- Act. 3.
 quem

quem esse: Die hem liet duncken/en seyde/dat hy wat was. Dat hy van Godt ghesonden was / als van grooter maght en wijsheydt. Maer/ten was niet dan ouerwillige verwaentheydt: en ouer sulcks/ is hy met vier hondert mannen (die hy met sijn bedroggh verleydt hadde) te niete ghebraght. Deur d'leste exempel/ Simon Magus/ van wien oock staet gheschreuen/ Dicens se aliquem magnum: Segghende dat hy eenighen grooten was. dat is/ eenigh groot Prophete van Gode ghesonden: en daer deur gaf hy sy seluen upt. Maer hoe hy hem hoogher hiel/en hoogher/ oock metter dupucien dienst/in de locht dede verheffen/ en op voeren / hoe hy tot inceder en versmadelijcker vernederinghe ghebraght is/ deur t'ghebedt van S. Peeter/ ter aerden uptter locht vallende/en de beenen bykende. Soo dat hy boozts niet gaen en roste / die te beuren upt ijdel vermetelijckheydt wilde vliegghen. By alle dese verwaende sotten/ stelle ick alle de wijse en heplighe in haer sels ooghen. Namentlyck alle heretijcken / die buypen alle andere/ met dit stof van eyghen groot-achten ende verwaentheydt upt-nemende bestouen zijn. Eygen goed-duncken dan/en sijns sels groot-achten / is te verstercken/ als sot/ onghegrondt/en van gheender weerde. Ergo, hier deur apostille: Nihil.

Aengaende het groot-achten der menschen : daer en is oock niet C
 op te gaen/noch te staen: aenghesien dattet iugement en bonnis des weerelts/soo onseker en onvast is/ alst onversekert is/ op eenen ronden bol te staen. Iae noch meer/ aenghesien dat de weerelt gheimeynelijck quaedt deur goedt/en goedt deur quaedt upt gheeft : ghelijck de Prophete Aiaias seght: Vx qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Ponentes tenebras lucem; & lucem tenebras. Ponentes amarum in dulce; & dulce in amarum : Wee u-lieden/die seght quaedt goedt te zijn/en goedt quaedt. Stellte de dupsterheydt deur d'licht/en d'licht deur dupsternis. Het bitter deur t'soete/en t'soete deur t'bittere. dat is/ contrarie oordeelende vande saecken/en al verkeerende.

• Doe luttel dat op des weerelts lof / en groot-achten te gaen is / dat heeft Christus onse Heere wel ghetoont metter daedt: als hy het verwoypenste/ verfinadeste/t'rechtste/t'eranckste / en smoodste nae des weerelts wijl heydt en ghevoelen/ (maer nochtans inder waerheydt t'beste) vercozen heeft : soo in persoonen/ om sijn Apostelen daer van te maccken : soo oock in maniere en middel van leuen/sijnen persoon en de sijne aengaende/die hem en sijn exempel souden naer-bolghen. Gheheel contrarie / den aerdt/ costuyne / en bonnis des weerelts. Soo en can dan / op t'groot-achten der menschen niet vele noch sekers ghesicht worden. En moet oock des-haluen/als bedrieghelijck/ verwoypen wesen.

Wie weet dan/ten rechten/hoe vele dat van een ieghelijck is? Hoe vele

Art 8.

Ketteren
eyghen-
vrijs.

Ia. 5.

Des vee-
relts ach-
ten, nierte
achten.

D vele oft hoe luttel ist van my/ oft van v? wie weet? De antwoorde Godt kent alle herten. seght seer deghelijck: Niet min oft meer en ist van een ieghelijck/dan Godt weet. Nu zijn wy wel ghepalleert en ghepareert/ met dit segghen/ als wy soo seer becommert en beladen zijn / oft om ons sot eyghen behaghen/ oft om t'ekyn en groot-achten der menschen. Noch dit noch dat en is ghevalueert/ oft ganghbaer / veur dies recht verstandt hebben/en kendens van goede zijn. Want/dese roepen al te samen met de Apostelen en discipelen Christi/tot Godt: Tu Domine, Act. 1. qui nosti corda omnium: Ghy zint het/ o Heere/ die de hertē der menschen kent. Ghelijck S. Jan seer wel seght: Ipse nouit omnes: Hy Ioan. 2. kent alle menschen: en ten is gheen noot/ dat hem dies aengaende iemant eenigh ghetuyghenis gheue: want hy weet/ wat inden mensche is. En wat wonder ist? want/ soo hy selue seyt: Ego sum Apo. 1. 2. scrutans renes & corda: Ick ben onder-soeckende de niere/en herten der menschen. En dit al niet reden: want soo hy daer by voeght: Da- Sap. 1. bo vnicu: que secundum opera sua: Ick sal eenen ieghelijcken geuen/ naer sijn wercken. Soo moet hy dan / als Godt/ Heere/en rechter/ wel d'alder-beste kennis hebben/wat/en hoe veel/dattet van elck is.

E Dese verholentheydt/en secreete kennisse Godts/ moght seer wel by eenen ghesloten boeck gheleken worden/ daer de ooghe des Heeren alleen oplicht aen heeft / en al de weerelt het selfde onbekent is. Welcken boeck ten uystersten daghe open gaen sal/ ende een ieghelijck all-dan claerlijck sien / t'ghene datter soo langhe in sal verborghen gheweest hebben. Ghesloten boeck der conscientie.

Nu dan/ soo vele ist van v / niet soo vele als ghy oft de weerelt van v houdt: maer soo vele als Godt van v houdt / ende soo vele als ghy veur hem bekennt staet. Noch oock min en ist/ dan hy weet: al waert dat ghy upt een eyghen mis achten/ oft de weerelt upt een versmaedheydt/ min van v hielde. Noch meer / hoe hooghe dat ghy oock in v wapen zijt: oft hoe seer dat v de lipden verheffen/ en groot maerken. Dit seght den heylighen Apostel Paulus/ met een cozte reden t'gheheele proces ter minerende / sonder appell: Non enim qui seipsum 2. Cor. 10. commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat: Die en is niet pijs baer / oft veur goetd / oft groot te houden / die sy seluen pijsst/ en daer veur upt-ghest: maer die van Godt aenghewesen/ F en veur sulcks veur ghehouden wordt. Alsoo dit noch platter/ en bediedelijcker/ t'onzen proposte dienende gheseyt werdt/ deur Thomas de Kempis/ uytten monde van S. Franciscus: Quantum vnusquis- Thomas de Kempis. li 3. cap. 55. de Imit. Christi. que est in oculis Dei; tantum est, & non amplius; ait humilis Franciscus: Soo goetd oft groot als iemant in d'ooghen Godts is: soo vele/ en niet meer / is hy waerachtelijck: seght den ootmoedighen Franciscus.

Daniel. 5.

Ist dat iemandt hier teghen wilt appelleren/die moet weten/dat onwettelijck appelleren te meerder boete moet ghelden. Daerom die sie veur hem/dat men naer't nauwe onder-soeck/en reuisie sijns proces/hem niet en segghe/dat Balsasar den coninck van Babylonien/met drij woorzen aenden weegh beschreuen wierdt: en van Daniel bediedt/op dese maniere: **MANE:** dat is/ Godt heeft v'rijcke ghetelt: en hy heeftter een eynde af ghemaeckt. **T H E C E L:** dat is/ Ghy zijt in de weegh-schale ghelegh't/en te licht bevonden. **P H A R B S:** dat is/ V coninck-rijck is ghelept/en aen een ander ghegeuen. Van sal sulck enen te spade gheleert worden/wat een bedrieghelijcke saecke dattet is/ sy seluen groot te achten / oft op t'groot-achten der menschen te staen/en hem te rusten: en niet sy seluen ootmoedelijck in de ooghen Godts te draghen / wien alle saecken en menschen bekennt zijn/ elck naer sijn rechte weerde.

Sot vonnis des vveccrels.

Ende/op dat wy als veur ooghen sien moghen/hoe bedrieghelijck dattet oordeel en verheffen des weerelts is / en hoe sot het ijdel behaghen in sijns selfs ooghen/ ende deur sulcks ghemeynelijck contrarie is het goed-duncken en wel weten Godts: soo sullen wy hier van elcks noch een exempel by voegghen. Alder-erst/wat wast van Abel/van Jacob/van Joseph/en sulcke vele andere / naer't rekeren vander weerelt? om Dauid daer te laten / midts wy van hem bouen gheroert hebben / ten op-sien van sijne broeders. Dese goede Heplighen/van Godt vercozen / waren ghehouden ghelijck-men nu van sulcke houdt/die stil/op-recht/en godvzuchtich zijn: men rickentse recht en recht / goetd-rondt / maer niet van prijs en estijme/by de sulcke/die wijs/vernuft/cloerk/en roerende naer de weerelt zijn.

In t'vonnis des weerelts/en oock in hun selfs ooghen/soo wast al een ander saecke/van Cain/van Esau/van Josephs en van Dauids broeders/cloelike herbarene mannen. maer nochtans heeft het al anders gheweest in Godts rekeninghe/en ooghen: Abel/Jacob/Joseph ende Dauid / verre bouen alle andere / oock bouen haer-lieder broeders/verkiessende ende verheffende. Ende soo ist meest altydts/in sulcke iugementen.

Sabel. lib. 2.

Wie soude met het menschelijck en weerelsch vonnis/ den rechten draedt gheraecht hebben / wanneer en in wat staet dien vermaerden Gallicanus meer prijsens weerd't was / oft als hy noch Wozghermeester/en Gouverneur van Rome was / deur soo vele vrome victozien vernaemt / en midts sijn heerlijckheydt/oock schoon-sone handen keiser Constantinus gheworzen zijnde: oft / als hy nu de weerelt met al haer pomperije onder den voet worpende / een arm/berworpen/sotmoedigh religieus is gheworzen/ de handen en doeten der pelgrims wasschende/de tafel dekkende/ende ghenocgh'te ne-
in ende

inende in vermaechthepdt / meer dan hy opt te veuren ghebden hadde in s' weerelts glorie en hoogheydt?

Soo oock vā Joannes Damascenus / van een notabel edel-man / Surin's to. 3. Maij 6. een sterft bzoeken gheworzen zijnde. Wanneer was hy meer te achten inde weegh-schale der menschen : als hy te Damasco op de merckt gingh / in syn costelijcke clederen wandelende / van al de weerelt gheert: oft als hy van synen ouersten / Sabas abt / ter seluer sijnder stadt / op de selfde merckt ghelonden was / met eenen ghelapten rock / den hals met roz'kens en mandekens gheladen / om daer te vercoopen : en / by laste sijns ouerste / syn ware de helst ouer-louende / om soo / inde plaats van ict te vercoopen / den spot bande gheheel merckt te wesen / daer hy te veuren soo grootelijcks in glorie hadde gheweest?

Noch meer / wie soude hem dan meer gheacht hebben / als hy al de vertrecken en secreten der cellen ghewillighlijck ruynde en schoon maecte / lieuer dan versonden te worden van sulck een grondeloose Philosophie? Maer Godt siet al anders dan wy-lieden / en weet / wie hy veur de beste en aenghenacmste moet houden : ende hoe luttel oft vele dattet van een ieder is.

Alsoo heeft dien wonderbaren Simeon Salus het bonnis des Surin's to. 4. 1. Julij. Simeon Salus. Weerelts bedrogen. Want veur de menschen was hy sot gherekent / maer veur Godt was hy wijs. Desen / allen lust en stekte der ydel glorie verwonnen en verworpen hebbende / vol nochtans van alderhande scientien en wijshepdt wesende / heeft niet teghenstaende / veur die hem niet en kenden / gheschienen sot te wesen.

Soo oock van S. Elizab. t. j / S. Zygitta / S. Clara : en sonderlinghe van de alder-heplighste moeder Godts Maria? soo vele te hoogher van Godt gherekent / hoe sy haer seluen te minder en te ootmoedigher hiel. Elck sie toe: noch op syn eyghen groot-achten / noch op s' weerelts pzijsen steunende: maer met een goede conscientie veur Godt wel staende.

Ghebedt om cleyn gheboelen sijns selfs te hebben.

 Ik stel ic naer hoogheydt (o Heere) maer de waerachtighe hoogheydt en soeken wy niet: bluscht in my desen kenden wozin van eyghen groot-achten : op dat ick tot waerachtighe kennisse mijns selfs / en soo tot op-rechte ootmoedighepdt comen magh : wel wetende / dat het rijcke der hemelen den cleynen toe-behoort. Amen.

*Wat is my best te rade, in druck en teghen-spoedt?
Keert v tot Godts ghenade, en schept dan eenen moedt.*

Goeden
troost, en
raedt, in
teghen-
spoedt.

August. in
Epist.

En soude qualick conuen ghelegghen / welck van twee dat lichtst om doen is / oft teghen-spoedt te sehouwen / oft in teghen-spoedt goeden raedt en troost vinden / allinen hem van te beuren tot sulchs niet beuren noch ghewapent en heeft. Alsoo Sinte Augustijn seght: Non facile inueniuntur in aduersitate praesidia quae non fuerint in pace quaesita: Men vindt niet licht raedt oft hulp in teghen-spoedt / die men in tijde van vrede vint ghesocht en heeft.

Daerom dient dese vraghe en antwoorde seer wel / om te weten / welck den besten troost en raedt is / als ons / oock onverschens / eenighe saecke soude teghen t'hoofdte waeren : om alsoo altydt op ons horde te wesen / en ghestoftert van noodelijcke conforziuen en hulpe / teghen alle op comende flauten en qualen / die op dese werelt seer dick vliegghen / soo teghen des gheests en des lichaems wel-varen / als oock teghen tijdelijck goet / teghen onse vrienden / en reputatie.

Wat raedt dan / in allulek ghenoesel van droeuighe aen-stooten / hoe-danigh dat sy zijn / oft van wien / oft van waer / dat sy ons oerromen? Wat moet men doen in teghen-spoedt? De antwoorde seght wel: Men moet hem tot Godt keeren / en sehappen eenen moedt. Een Heydensche wijse seght een saecke weerdte te bemercken : Ratio in consolando, plurimum valet : In troest te gheen oft te nemen / de reden moet de eerste en meeste plaets hebben. dat is / de principale cracht / als fundament van waerachtighen troost / moet in de reden ghelegghen zijn : ghelijck allen Chzistelijcken / en goddelijcken troost is. Alsoo / als S. Paulus die van Thessalonen trooste ouer de dooden: op dat sy niet en souden bedroeft zijn / ghelijck pleghen die gheen hope van berijfsenis en hebben. Soo syt hy daer by : Consolamini inuicem in verbis istis: Ver troost d'ren den anderen in dese woorden: woorden van bescheede en van reden: te weten: Sy sullen berijfsen.

1. Thess. 4.

Ter contrarie den troost des werelts / de rechte reden van troost upt-suptende / is meer bedroeuenslike dan verlichtinghe. Soo siet men de vrienden en ghebuereu d'ren den anderen hier mede en daer mede troosten / dat in rechte reden niet ghesundeert en is: ende daer sulchs malckanderen meer bedroeuuen ende beswaren. Anders dede Chzistus / als hy de weduwe trooste / ouer de doot van haren eenighen

Quo ferar, afflictis inopino turbine rebus?
Mentem aduerte Deo; melioraq; præcipe votis.

Wat is my best te vade, in druck en teghenspoedt?
Keert v tot Godt's ghenade, en s'hept dan eenen moedt.

Lors que la Fortune, M'est trop importune, Quel sera mon port?
Contre son orage, Roüy ton courage, Et soit Dieu ton Nort.

ghen sone/seggende: Noli flere: En weent niet. Dat's goeden troost/
 in reden ghesundeert: want hy was van wille/haren sone te verwe-
 ken/en haer weder te gheuen: soo hy dede. Sulckē troost heeft standt
 en vastighepdt. Het is qualijck ghetroost / alst al maer woorden en
 zijn / en laecken van hier en van daer ghesocht / die den bedruckten
 achter-naer te meer bedriegghen en grieuen / hoe hyder te meer op
 steunde / en hem verliet / als wel ghetroost. Euen ghelijck als ie-
 mandt op een riet hem soude betrouwen / hem te meer guetsende/
 hoeder hy hem te meer op verliete.

Luc. 7.

Isa. 36.

De antwoorde seght wel veur d'eerste / den besten raedt te zijn in
 teghen-spoedt/hem te keeren tot Godts ghenade: want hy is de op-
 A perste reden/wyl hepdt/goedthepdt/en moghenthepdt. Soo deden
 de kinderen van Israet/deur den raedt Godts / als sy hun tottet ser-
 pent keerden/en deur t'gelooue/daer in Christusum aendē cruce aen-
 B laghen. Alsoo oock S. Paulus in t'perijckel der schip-brake/t'volck
 moedt gaf/en raedt/hem tot Godt te keeren/en soo ontquamen't sy.
 C Soo nam Sara oock haer toe-vlucht totten Heere/ als haer maerte
 haer verwert / en valschelijck op-tregh / dat sy haer seuen mans ver-
 moozdt hadde: ende sij heeft ghetroost gheweest: ende met groote
 vzeughdt Tobiam ten houwelijcke gherreghen.

Num. 21.

Act. 27.

Job. 3.

Och hoe qualijck doen sy/wie sy zijn / die in allen noodt haer ter-
 stondt van Godt keeren / en gaen totten dupuel om raedt en daedt/
 deur valsche waer-segghers/tooueraers / en sulcke dupuelliche secre-
 tarisen. Dat is d'een quaedt met een meerder willen helpen: en al
 bederuen. Keert v tot Godt / o ghy arm mensche/ in allen teghen-
 spoedt. De reden is dese: wantter gheen saerke en gheschiedt / oft
 Godt en seyndtse/en doetse/oft laetse gheschieden. En dat al upt een
 vaderlijcke liefde / tot beternisse en wel-vaert sijner kinderen. niet
 haer-lieder doodt soeckende/ maer dat sy leuen: oock by hem inder
 eenwighepdt. Gheen ghenoechte maeckende in ons lijden: maer
 soeckende ons eeuwelijck te doen verblijden. Treckende ons veur al
 deur sulcks van sonden / en ons weckende tot meerder liefde/en ghe-
 dienstighepdt tot hem waerts.

Ezech. 33.

Scher ist dan / dat dit den besten troost en raedt in teghen-spoedt
 is / hem terstondt uptter herten tot Godt te keeren en te bekeeren.
 Een-deels/tot af-staen van sonden: ten anderen/tot een volmaeckt
 onder-worpen ons selks/ in sijne grondeloose goedthepdt ende berm-
 hertighepdt. Dit ist/dat de Prophete David seght/en by experientie
 beproeft heeft: V roede/o Heere/en uwen stock/ die hebben my ghe-
 troost. Want/als Godt met de roede castijdt/niet tot verderuenisse/
 maer tot beternisse: soo verleent hy oock den mēsche gracie en troost/
 als eenen stock om op te st.unen en te rusten/ op datmen in de castij-

Psal. 22.

dinghe niet en bewijcke / maer cenigh onder-standt ghevoele. *Die* sept oock *Tobias*: Tu Domine flagellas, & sanas: *Ghy* / o *Heere* / geest-*selt* / en maect ghelondt. En de *Prophete* *Jeremias*: *Ich* hebbe my ghedraghen als een ionck onghetemt osse-calf: maer ghy hebt my gheslaghen / en ick ben dies te wijser gheworden.

Tob. 13.
Jerem. 31.

Bekeerin-
ghe van
sonden, be-
ste reme-
die in te-
genpoedt.

Als wy sonde doen / wy keeren ons af van Godt / ghelijck een schaepe dat sijnen herder laet / en in 't wilde loopt / in duplent perijckelen des doodts. Dan soo comt Godt / als een goet herder / en waer-achtigh ialoers lief-hebber van sijn schaepe / en hy werpt als bad-den aerde / dat is tribulatie / sieckte / verlies van goede / oft van bzienden / op-spraakie / beschaemthepdt / en alsulcks / alst hem best dunckt / om ons / als een afghekeert en dolende schaepe / tot hem te doen weder-keeren: ghelijckmen siet / dat de schaepe / vanden herder op haer vacht gheraecht zijnde / terstondt t' hem-waerts weder keeren / ende by de cudde comen: principelijck / alst met soet fluyten / oft schuyfelen / oft roepen niet en quam.

Dits dan den eenighen raedt en troost / in verdziet en lijden: hem terstondt tot Godt te keeren / niet af-staen van ons sondigh leuen: en met een op-recht op-draghen tot Godt / van alle onse hope / troost / verlossinghe / en al dat ons aen-gaet: als ons voort-aen werpende t'eene-mael inden schoot van sijne goedertierenhepdt / en veursienighepdt: ghelijck een kindt / de roede beseffende / hem gheheel werpt in de armen en schoot van sijn vader oft moeder: nu voort-aen niet meer begheerende sijns selfs wille / maer den wille sijns vaders te volbrenghen.

Eenen
moedt in
Godt ma-
cken.

Daer staet by / in de antwoorde: *En scheidt dan eenen moedt.* En dat met reden. Want ghelijckmen luttel moedts scheppen oft maecten magh / als men maer den troost des weerelts en heeft / sonder desen: alsoo die hem tot Godt keert / en desen raedt volghet / die is versekert dat hem wel gheschieden sal: en oock dat die tribulatie ende roede / die hem diende / niet alleen veur proeuinghe van sijn deughdt / maer oock tot rechtveerdighe en verdiende straffe en castijdinghe sijnder sonden: dat die hem al dienen sal / tot vermeerderinghe van gratie en goede verdiensten: ende deur sulcks tot meerder salighepdt en glozie. Soo magh hy dan wel moedt scheppen: want Godt is met hem in tribulatie / soo hy de sulcke belooft heeft / en deur de *Prophete* *Dauid* versekert: *Ich* ben met hem in tribulatie: *Ich* sal hem daer uyt nemen / en verheffen in glozie.

Psal. 90.

Op dat wy als veur ooghen sien moghen het groot verschil / dat-ter is / tusschen de ghene die desen raedt waer-nemen / ende tusschen de ghene die de nature haren loop laten / ende van teghen-spoedt / als niet de zee-baren ghedzeuen worden: soo sal ick hier twee exempe-
len

len by boeghen/vande Heydenen ghenomen/ d'een den anderen t'eenemael contrarie.

Solon dien wijzen ende alder wijsten gherekent in dien tijdt / al *Sabell. lib. 3.*
gheheel Grecien en Aſien deur: soo hy eens te Miletum quam / ende niet Thales op de merckſat was wandelende / soo is hem met haeste onberwacht de mare ghebraght / dat ſijnen ſone haect gheſtozen was (maer ten waren al maer ghemaecte dinghen van Thales verſicht.) Dit ghehoort hebbende deſen wijzen vermaerden man Solon/wierp hy ſeluen terſtondt ter aerden/track ſijn haer en baerdt/beſtreck ſyn aenſchijn met aerde en ſijck / en begofte ſijn ſleederen en kaken te trecken en te ſcheuren / ſeer ianmerlyck claghende en cryſchende: soo dat het volck vander merckſat omtrent hem vergaderde/haer in die groote onbeſtierighydt verwonderende. Toen ſeyde hem Thales (die't ſpel op gheſtelt hadde) hem ſtootende: Schept eenen moedt/want uwen ſone die leeft: maer ick wilde alleenlyck ſien/hoe ghy v hebben ſoudt. Siet aldus hebben hun ſulcke menſchen in teghenſpoedt/die Godt deur ooghen niet en hebben/noch van ſijnder handt niet en ontfanghen ſulck als hun ouer-comt.

En een ander/ter contrarie/ons beter leerende. Ariſtippus/met ve- *Laert. lib. 2.*
le andere ſchip-brake lijdende / en met groote moeytte te cante comende/al verlozen hebbende dat hy hadde / maecte eenen moedt/en ſeyde tot alle andere/die daer groot miſſen baer maecten: Schept eenen moedt/al wel ghebaren: Ick ſie hier teekenen van menſchen: ons en can niet ghebraken. Dit was omtrent Rhodus. Hy ſagh in t'ſandt vanden ouer ſeker figuren der conſte Mathematica / ghetrocken/niet twijfelende oft ten ſoude al wel gaen/daer wiſſehydt en waerachtighe reden te vinden was.

Soo doen de Chriſtenen noch vele beter / als ſy in allen teghenſpoedt/als met ſcher clare figuren en letteren gheſchreuen ſien/dattet hun al tot ſaligheyt helpt. Segghende met Job: Godt gaf/ Godt *Iob 1.*
nam. Alſoo't Gode ghelieft heeft/ soo iſt gheſchiedt: den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Soo S. Remigius dede / allinen de ſchel- *Surin to. 1. poſt epif. Hormid. ad S. Remig.*
uen en ſchueren ſijnder kercken/met al den ooght/in brande gheſteken hadde/ ſiende dattet niet om bliſſchen en was/ hy ſat af vanden peerde/en ghincker hem met gode moete by ſtaen warmen: leggende coel-moedts: Het vier is ten allen tijde goet.

Ghebedt in teghenſpoedt.

Ant tegenſpoedt/o Heere/ſoo wel als veur ſpoedt/eē gaue ter ſaligheyt helpende/van v gheſonden wort: soo werp ick my inden ſchoot uwer ghenaden/met leedſchap mijner ſonden/my voort-aen t'eenemael in uwen wille ghelaten-
de. Amen.

*Wat moet my doen betrouwvē, oock sonder goedt oft geldt?
Der voghelen aenschouwen, en lelien op t' veldt.*

Lesse der
voghelen,
en lelien,
veur cost
en cleede-
sen.

En noodt van leuen maectt sozghvuldighepdt / de sozghvuldighepdt maectt angst / den angst cleynmoedighepdt / de cleynmoedighepdt wan-hope oft desperatie. En dat al / by ghebricke van behoorycke hope en betrouwen op Godt / in alle noodtsaekelijehpdt. Want de mensche sy seluen bindende in den noodt en bedwanck / dat hem (tot onder-houdt der nature) eten / dincen / cleederen / en sulcke noodigheden behoort / sonder welcke niemant opder aerden leeft : upt dien noodt van te moeten leuen / comt hy tot sozghvuldighepdt van sulcks te vercrighen. Die sozghvuldighepdt brenghet angst mede / en oock een ghierighepdt / ist saecke datter geen hope oft betrouwen by en is / op Godts goedthepdt en veur-sienighepdt / die't al spijst en onder-houdt / ghelijck hy't al gheschapien heeft / ende al regeert.

Dit verstonde sels een heydensch Orateur wel / segghende: *Sculca cura est, quæ spem non habet*: Het is een sotte sozghvuldighepdt / die gheen hope en heeft. Ende soo noch beter t' onsen proposte Chrysostomus seyt: *Solicitudo, desperationis est filia*: Beangste sozghvuldighepdt is de dochter van wan-hope en desperatie. En dan brenghet sy oock een ander desperatie (als haer dochter) voort / soo wy bouen gheseyt hebben. Soo dat d' eerste / een cleyn betrouwen op Godt is / en daer deur angst comt / en te groote sozghvuldighepdt : en dan comt hier een ander upt / diemen ten rechten desperatie heet: alst een mensche al verlozen geeft / siende datter hy niet mede deur en can / soo't hem dunckt.

Dits dan een quade generatie / in de welke de dochter altydt ander werdt / dan haer moeder. Nu comt desen quaden tronck / dit quaedt ghebroedt in eens menschens herte / oock als hy gheen ghebrick en heeft oft noodt / dan alleenlijck upt een ghierighe begheerlijehpdt : wat moettet dan wesen / als iemandt waerachtelijck in noode is / en deur de noodtsaekelijckhepdt bedwonghen is / te sozghen / te soecken / en te sien / vā waer't hem comē sal / dat hy van doen heeft?

Daerom vraght de vraghe / Wie ons leert betrouwen / al en hadden wy gheen geldt. Dat is te segghen / al hadde men ghebrick van al sulcks / alst noodelijck is om by te leuen : en dat meer is / oock faute van ghelde / daer men sulcks mede moght coopen. De antwoorde B seght / De voghelen des lochts / en de lelien op t' veldt. Dits de leeringhe

Quintil. de
clam. 6.

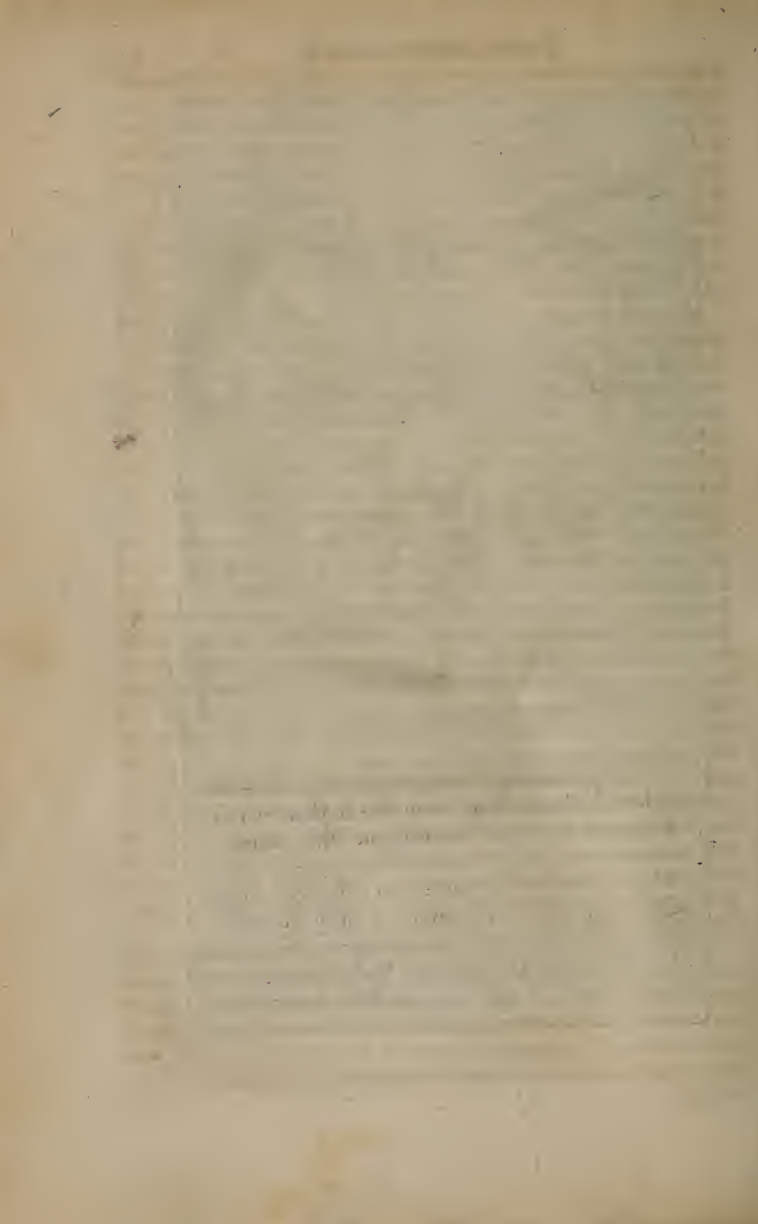
Chrysof.

Quid mihi Spem sistat, cum Res defluxerit ipsa?
 Æthereæ volucres, depictaque lilia campis.

Wat moet my doen betrouwen, oor sonder goet, oft ghelt?
 Der voghelen aenschouwen, en liliën op t'veldt.

Qui nous admoneste, Que l'esper on mette, En Dieu, a tout temps?
 Le libre ramage, De l'oiseau sauvage, Et les lis des champs.

ringhe van onsen Heere: de welke/be merckende in ons/ dese noode-
loose en te seer beangste sozghvuldighepdt: en als schepper en regeer-
der van als/ beter wetende dan wy/wat ons te doen stont/ en wat
ons van noode was om te leuen: gheeft ons veur onse meesters/ de
voghelkens/ ten op-sien vanden rost te krijghen / en de lelien/ ten op-
sien vande cleederen. Want ghelijck S. Paulus seght: Habentes a- *1. Tim. 6.*
li-merta, & quibus regamur; his contenti sumus: Hebbende rost en
cleederen/ daer mede zijn wy te vreden. Want de principale sozgh-
vuldighepdt ende becommeringhe/ moet haer tot meerder en beter
saecken begheuen/ dan tot sulcke lichamelijcke.

Aldus leert ons Christus: Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid man- *Matth. 6.*
ducetis; neque corpori vestro, quid induamini: En weest niet sozgh- *Lesse Chri-*
vuldigh/ wat ghy eten sult / oft wat ghy aen- *sti seggen*
doen sult. Is de siele *angst en*
(die het leuen gheeft) niet meer weerdt dan de spijse: ende t'lichaem *sozghvul-*
dan t'cleedt? Kenstet (sept hy) de voghelen des lochts: want sy noch *digheyt.*
en saepen noch en maepen / noch en doen set op inde schueren / ende
nochtans u-lieder hemelsche vader voetsle. en en zijt ghy-lieden niet
van meerder weerde dan de voghelkens? Wie isser van u-lieden/ die
al ypsende / tot sijn stature oft lenghde eenen rubitus toe can- *doen?*
En soo veel het cleedt aen-gaet: Wat zijt ghy-lieden daer oock veur
besozght? Ken-merckt de lelien des veldts/ hoe dat sy groeyen. Sy en
D wercken noch en spinnen. Nochtans ick segghe u-lieden / dat oock
Salomon in al sijn glozie / soo niet ghecleedt noch verriet en is ghe-
weest/ gelijk een van dese bloemen. Nu dan (seyde Christus voorzts)
ist dat Godt t'gras der aerden soo cleedt / d'welck nochtans heden
staet in sijn wesen/ en mozghen in t'vier ghewozen werdt: hoe veel
te meer u-lieden/ o ghy clepne van ghelooue en van betrouwen? En
wilt dan niet sozghvuldigh zijn/ segghende: Wat sullen wy eten?
oft wat sullen wy dzincken? oft waer mede sullen wy ghercleedt wor-
den? want de Heydenen onder-vzaghen alle sulcke saecken. Maer
u-lieder vader weet wel/ dat ghy dese dingen van doen hebt. Soeckit
dan veur al het rijcke Godts/ ende sijn rechtveerdighepdt: ende al
dese dinghen sullen u-lieden toe-ghewozen worden. En weest dan
niet sozgh-vuldigh veur den mozghen: want den dagh van moz-
ghen sal sy seluen besozghen. Elcken dagh heeft ghenoech/ aen sijn
eyghen quaedt en last te dzaghen.

Dus verde zijn't al de woorden Christi / uyt de welke de ant-
woorde der vraghe ghenomen is/ soo ghy liet veur ooghen. Hier toe
en diende niet meer gheseyt / want sy claer ghenoech zijn / ende al
wel beleydt. Dan tot waerschouwinghe van al te slechte menschen/
die meyne moghten/ dat hier arbeypdt/ sozghen/ en neerstighepdt ver-
boden waren. Want aengaende den arbeypdt/ elck in t'sijne / dat en
h ij verbiidt

verbiedt Christus niet. *Zae/daer toe is de mensche ghebozen / ghe-*
lijck den voghel tot het vliegghen. En dat is de ghemeyne sententie/
die van d'beginsel des werrelts/van Godt/ouer Adam/ en al sijn af-
comste/t'gheheel menschelijck gheslachte/ghestreken is gheweest: In
Genef. 3. sudore vultus tui vesceris pane tuo: In t'sweet uwes aenschijns/sult
ghy v broodt eten. Dat is te segghen: den cost winnen met aerbeydt.
En daerom oock soo wort ledighepdt van Gode mis-pzelen: ende
den lupacrt tot de mieren ghesonden/om van die te leeren / neerstigh
zijn in sijn werck/ soo in t'naeste Capitel vertoont sal worden.

Wengaende de sozghvuldighepdt/ om alle dinghen te beter en ten
 voorsten te beschicken: die is oock pynselijck: als oock sozghvuldig-
 hepdt van pzouisse/naeden eysch en noodt/elck in sijnen last. Waer in
 de wijs hepdt en veursienighepdt van Joseph/ in die groote dierte en
 hongher van Egypten wonderlijck ghezelen is gheweest: dat hy
 Gen. 41. def-haluen gheheeten wierdt Saluator mundi: dat is/ Salich-macc-
 ker des werrelts. Want het scheen/ dat alle menschen anders vā hon-
 gher / by ghebreke van kozen steruen moesten/ hadd' hy niet sulck
 een wonderlijcke pzouisse van graen ghedaen. Soo dat Egypten den
 rozen-solder scheen te wesen van al de werelt. Waer/soo m arbeydt
 en werck/soo in neerstighhepdt en sozghvuldighepdt/als in veur-lich-
 tighhepdt/ oock vā toeromende tijden oft lasten/ moet altydt de veur-
 nemelijckste plaetse en stede houden/ het betrouwen op Godts goed-
 hepdt/wyl hepdt/ pzoudentie oft veursienighepdt. Sonder wiens
 gracie/al onsen arbeydt en toe-doen/niet met allen en is/ anders dan
 verlozen arbeydt en ijdel sozgh/daer niet goedts af comen en can.

Onse Heere dan / berispt ende verbiedt angstelijcke sozghvuldig-
 hepdt: deur welke sointijds de mensche meynt alle sijn saecken te
 beschicken / en op Godt/niet oft seer luttel stelt/peyst/oft betrouwt.
 Dat s oprecht Heydensche voere en maniere van doen. Sint Jan
 Chrysost. Gulde-mondt seyt dit al seer cozt en wel: Ons is verboden / sozgh-
 vuldigh te wesen/maer ons werdt bevolen te wercken. En dat geeft
 onse Heere te kennen/als hy de voghelkens veur exempel gheeft. De
 welke niet en saepen noch en macpen/maer nochtans doen arbeydt
 ende sozghvuldighepdt / die haer-lieder van Godts weghe en ordi-
 nantie te doen staet. Te weten / van d'een ten anderen te vliegghen/
 metten becke te picken/mette voete te scharten. Soo-men upt sulcks
 oock veur costupme heeft / all-men iemandt den voet van eenigh
 kicken dienende/met eenen hem seght: Ghy moet de sozghvuldighen:
 midts dat in t'scharten der kickenen / sozghvuldighen veur den cost schijnt te
 liggghen: t'welckmen daerom oock ghemeynelijck den man gheeft/
 en op sijn talliooz leght.

Men siet oock de voghelkens den cost beneerstighen / en om t'seg-
 ghens /

ghens/anders niet doen/dan halen en draghen : meest als sy ionghelkens hebben/ die selue noch den cost niet bejaghen en connen. Daer bouen al haere neerstighejdt/ soo ist nochtans Godt die't hun verleent en doet binden. Dies sy oock hem louen en dancken/elck vogelken singhende soo't ghebeckt is. Alsoo wordt van ons vereyscht/dat wy bouen al het rijcke Godts soecken/en sijn rechtveerdighejdt: dat is/ doen dat daer toe staert/om in t'rijcke Godts te comen. Ende dan sullen ons alle andere dinghen / tot dit leuen en d'andere noodigh/toe-gheworpen werden. Niet sonder arbejdt oft eenighe sorghe: maer Godt sal onsen arbejdt / en behoorzijcke neerstighejdt ghebenedyden/en oorzboorzijck maerken : d'welck anders al te vergheefsg soude wesen.

Ghelijckmen siet dat sommighen menschen / hoe sy meer sorghe en angst hebben/ende meer arbejds doen / hoe sy min veur-spoedts cryghen : maer t'gaet hen-lieden al met de creften/ achter-waerts. Wat wonder ist dat sy't niet en binden noch en cryghen/ die't niet en soecken/daer't en soo het te binden is? Onse Heere seght/ Soeckt veur al het rijcke Godts/de eere Godts/en v siele salighejdt : en al d'ander sult ghy al-dien wegh binden. Doet ghy anders/soo soeckt ghy't al eenen anderen wegh en cant/dan daer't te binden was:soo en moet ghy v oock niet verwonderen/ist dat ghy't niet en vindt. Want/gelijck elck dinck moet gesocht wesen/daer't vindelijck is/en soo't vindelijck is/en alst vindelijck is : soo moet oock t'ghene dat v hier noodelijck is/ ghesocht wesen / opde maniere die Godt selue veur d'alder-bequaemste gheordineert heeft. Men en ackert noch en besaeyt de zee noch den oeuer niet : want t'cozen en is daer niet te binden. Soo en gaet men oock ter iacht noch te veldt niet met honden oft hozen om visschen te vanghen : want sy en zijn noch daer / noch op die maniere te crygen:maer die moeten ghevangen worden/ soomen weet/hoe en waer. Alsoo ist oock in dese saecken/daer wy af spreken.

Werpt v net uyt op de rechter sijde van t'schijp : soeckt veur al het rijcke Godts/en ghy sult binden en vanghen/ sulcks als v noodelijck is. Daeroni/het leuen van eenen Christenen / behoorde soo met de sorghevuldighejdt van de eere Godts/ sijns selfs salighejdt/ en sijns naestens ghestichtighejdt/vermenghelt te zijn/dat dat het eerste ende het principaelste ghepeys behoorde van als te wesen. Daer toe s'morghens metten eersten Godt louende en danckende : dien dagh met al dat hem toe-behoort/hem op-offerende en op-draghende: tot sijnder eeren beghinnende/en soo voort. Wisse hoorzende/oft ist dat te groote noodelijcke becommeringe sulcks niet en schijnt te ghebooghen) ten minsten t'huyt met een cozt ghebedt/ sijn herte dick-mael binnen den dagh/tot Godt op-heffende. Pamentlijck s'morghens/

Angstelijke iorghvuldighejdt mispresen.

Ioan. 21.

Soeckt het Rijk Gods.

en omtrent den mid dagh/ende dan sonderlinghe s'auonts sijn ghebedt doende. En als den dagh ten auonde gheromen is/ behoort de een Christen mensche sy seluen te onder-soecken/ hoe hy dien dagh ouerghebraght heeft/ en eer hy te ruste gaet/ opbeyde sijn knien Godt van sijn mis-daedt vergheneuis bidden/ soo wy noch beter segghen sullen in't Ixrij. Capitel. Soo behoort de het leuen van een goetd Christen te wesen / als hem t'ene-mael in Godts goetdheydt en vcrusienigheydt woypende/ en al ter eeren Godts doende. En soo in Godvuchtigheydt leuende / als in de teghenwoordigheydt Godts wandelende : niet sijnen euen naecten in alle gherechtigheydt en liefde handelende: sijn werck/ roop-manschap/ oit officie/ niet ghetrouwigheydt en neerstigheydt vol-comende/ in als sijn beste doende / en nochtans al op Godt stellende / en van hem verwachtede den goeden voortgaenck/ en profijt/ dat hy daer upt soeket.

Geschiedt
leuender
Christe-
nen.

Danck
baerheydt.

Aldus/ by exempel/ doet een goetd godvuchtigh acker-man: sijn landt ten behoortlijcken tijde/ en soo't beslecht/ bouwede/ sacpende/ en al doede dat hy wet dat daer toe dient: en nochtans al Gode op-bragghende/ en van hem verwachtede/ dat hy sijn arbeydt en besorghsaemheydt sal vuchtbaer en veur spoedigh maekē. En deur sulcks/ soo waer hy waerachtelijck bekensacm en danckbaer is / soo schrijft hy Gode toe/ al het profijt dat hy op-doet/ al den waldoem die der af comt/ oock naer al sijnen arbeydt/ rost/en sorghe / die hy der toe in't sweert sijns aen-schijns ghedaen heeft. En derhaluen spryct hy in dese oft dergelijcke maniere : Godt heeft my schoone en vele vuchten verleent : De Heere heeft my eenen goeden oogst ghegeuen : Godt heeft my goeden middel verleent. Als oft Godt enckelijck hadde ghegeuen/ oft uptten hemel ghesonden/ sonder ict daer toe te doen.

Dit's de rechte sede en maniere van sprycken der bedachte Christenen : want het oock soo waerachtelijck is / ende dat moeten wy wel weten. Wat soude doch al ons sorghe/ rost/ en arbeydt helpen/ waer't dat Godt den veur-spoedt niet en gaue? Als dan Godt geeft/ sonder t'welcke alle andere saccken niet en helpen/ oft niet en zijn/ soo gheeft hy waerlijchs t'ghene datter af comt. Dit wakt dat S. Paulus seude/ oock in t'gheestelijcke verstandt nemende/ de ghelyckenisse van't tijdelijcke trekkēde/ aldus: Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat: sed qui incrementum dat Deus: Noch die plant/ noch die bespyoeyt/ en is ict: maer t'is Godt die den wal dom gheeft. En dit selue moet oock soo in allen anderen handel ghenomen worden / in welcken allen onsen arbeydt en sorghevuldigheydt onnut en crachteloos is / ten zij dattet Godt ghebenedijde/ vuchtbaer en profijtigh maekē.

Lact ons dan met de voghelkens des lochts/ veur al/ naer ons vermoghen Godt louen / dancken/ en dienen: en doern/ ghelijck sy doen/ in ta-

1. Cor 3.

In tamelijcke neerstighedyt/ arbejdt/ en sozghbuldighedyt: en noch-
tans van sijn ghebenedijde handt de benedictie ontfanghen ouer alle
onse saecken en wercken: en het rijcke Godts veur al soecken/ niet
datter toe- behoort om t'selue te verrigghen: en soo dan tijdelijcken
nooddruft versoeken/ soo dien bindelijck is in alle gherechtigheydt:
en ons en sal niet ontbreken / noch naer den gheest / noch naer den
lichaem.

Tot bebestinghe van al dit / hoe Godt veur de sijne sozghbuldigh
is/ die op hem betrouwen / aenmerckt alleen het exempel van Elias 3. Reg. 17.
in d'oude Testament/ en van S. Paulus heremijt in t'nieuwwe. Elias
in dien grooten hongher en dierte / als den hemel tot sijnen ghebode
drij iaer en half ghesloten stontd/ sonder een druppel te reghenen: de
Heere heeft hem deur een raue ghelapst / die t'selue pleeght den mens-
chen te ontstelen / waer sy can oft magh. Ick hebbe de rauwen bevo-
len (sprak Godt tot Eliam) op dat sy v spijzen. Ende sy braghten des
mogghens en des auondts/ broodt en vleesch. Daer naer en was hy
niet min wonderlijck gelpijst deur die weduwe te Sarephten: wiens
crupckal ken olie/ en maerken meels/ niet en verminderde / tot dattet
begoft te reghenen/ en al te groeyen/ om anders by te leuen.

In t'nieuwwe Testament/ wierdt Sinte Paulus den eersten here-
mijt/ t'sestigh iaer lanck van een raue ghelapst. En liet noch meer de
veursienigheydt Godts/ veur de ghene die hem wel dienen/ ende hun
betrouwen op hem stellen/ doende binnen dien dat hun te doen staet:
Godt toont noch meerderen by-standt / alst oock meerderen noodt
doet/ ende den last vermeerbert. Want soo S. Antonius hem ouer
quam/ uyt Godts waerschouwinghe Paulum comende besoecken/
soo braght de raue een gheheel broodt / die sestigh iaer lanck veur
Paulus alleen een half broodt hadde ghebraght. Siet (seyde Sin-
te Paulus) Godt heeft sijnen dienaren/ als den last vermeerbert/
oock dubbelen leef- tocht ghesonden. Dies sy hem oock te meer loof-
den en dancken: soo't reden is.

Hieron. in
uiva S. Pauli
li.

Ghebedt teghen wan-hope in teghen-spoedt.

 Hy doet v handt open/ o Heere/ en verbult alle creaturen met
uwe benedictie: gheeft my/ bidd'ick v/ de gratie v wel te die-
nen: want ghy hen- lieden den cost en cleederen niet ontleg-
ghen en sult / die ghy den hemel ende v seluen gheschoncken
hebt. Amen.

*Hoe sal hem den luyaert, tot neersigheydt best keeren?
Aensiet der mieren aerdt, die sullen't v vvelleeren.*

Luyaerts
lesse.

Esē vraghe en antwoorde past seer wel op de veur-
gaende/ tighen de ghene/ die uyt de salighe leeringhe A
Christi/ van niet soz ghvuldigh te wesen/ voetsel sou-
den willen nemen van luyhepdt/ en van niet met al-
len te willen doen. Ghelijck die boom-climners van
Brenschoy/ die op de boomen ginghamen sitten / verwachtende dat
Godt haer-lieder eten en dymcke inden moandt soude seynden: sitten=
de soo / tot dat sy van hongher af vielen / die in tydts niet af en qua-
men om metten broodt- cant nieuw kennis te maecken.

Ledig-
heydt,
moeder
van alle
quaedt.
Eech. 33.
Ezech. 16.

Hoe quaedt dat luyhepdt is en ledigh gaen/ dat blijkt uyt dat ghe-
mepn spreck-woordt: Ledigheydt is moeder van alle quaedt. Dit
versterckt de Wijse-man aldus: Luyhepdt heeft veel quaedts ghe-
leert. De Prophete Ezechiel/ onder de principaelste Ursachen/ dat die
van Sodoma soo boos en ongoddelijck waren/ verhaelt oock ledig-
heydt: Siet/ dit heeft des boofheydts oorsaecke gheweest van So-
doma: Hoouerdije/ versaethepdt des broodts/ ouerbloedigheydt/ en
ledigheydt / van haer en van haere dochteren / oock andere onlig-
ghende steden. Gheen ergher saecke dan brood-dronckenschap/ en
ledigheydt. Want/ die sulcks doen/ dat werden d' alder-bequaemste
instrumenten des vyandts / om van hem tot alle boofheydt / ghe-
roert/ gheweckt/ en ghedreuen te worden.

Hieron. ad
Ruslic.

Daerom raedtmen altydts t ghene dat S. Hieronymus seght:
Doet altydts eenigh werck / op dat de vyandt v altydts onledigh en
besigh vinde. Want ghelijck de voghelen op de meulen-seplen ghee-
nen nest en maecken/ noch vele daer op en beeten/ dan als sy wat stil-
le staen (van sulcks al vry zijnde/ soo langhe sy draepen en in d' werck
zijn) alsoo en heeft de vyandt/ noch plaats / noch dagh/ in de ghene/
die hun altydts onledigh houden / met eenighe goede oefeninghe:
all-nu met bidden/ all-nu niet wercken/ oft iet goedts doende: vol-
ghende het visioen dat S. Antonis tot sulcks ghedaen wierdt. Want
soo hem eenigh verdziet der wildernisse ouer-quam / en twijfelach-
tig in sy sehten begolt te roepen: *Ich beghere saligh te worden/
maer de ghedachten staen my teghen. Soo ghibeurdet dat hy daer
als eenen man sagh in gheestelijcke habjten/ die all-nu corckens van
wissen maecte/ all-nu hem tot bedinghen begaf: daer hy een stem-
me van bouen hoorzende: Doet ghy oock alsoo. Welck visioen en ver-
maen hy voort altydts snder-houden heeft.*

Marul. li. 4.
cap. 9.

Torpentem quânam excutiet Piger arte veterum?
 Paruula sit magni exemplo Formica laboris.

Hoe sal hem den luyant, tot neersticheyt best leeren?
 Densiet der miecen aerd, die sullent v' wel leeren.

Qu'est ce qui prouocque, A l'oeuvre, et se mocque, De tout lasche coeur?
 La Formy inuite, Que chascun l'inite, Au soin, et labour.

Hier upt ist dat oock by alle Religieusen/selvs heremijten / altydts Handt-
verck der
Religieu-
sen.
 soo in t'ghebruyck is gheweest / van onder-tusschen eenigh handt-
 werck te doen: ende godtvuchtighe edele personen/ altydts iet on-
 der handen hebben te wercken/ het zij om de kercke t'zij om den ar-
 men/ oft oock veur haer seluen / en epghen behoerlijckhepdt. Iae
 somtydts alleen om de ledighhepdt te schouwen. Wel wetende/ dat
 het herte van enen ledighen en lupen mensche/ als diyuels cussen is:
 daer hy niet ghemack en goede moepte / alle quaedt op droomt en
 verhiert. Dit hebben oock de Heydenen wel gheweten/ die wat dieper
 in-saghen/ dan den ghemeynen man pleeght: Soo de Poete seght:

Quæritur, Ægyptus quare sit factus adulter?

In promptu causa est: Desidiosus erat.

Ouid lib. 1.
Remed.

Daer werdt ghebræcht / waer by dattet quam/ dat Egyptus in o-
 uer-spel gheballen is. De reden is byder handt / en licht om vinden:
 Hy was ledigh/ en niet doende. Daerom seyde den seluen Poete:

Oria si tollas, periere Cupidinis arcus:

Nemt ledighhepdt wegh/ soo verliest Cupido / dat is/ onbehoorlijcke
 liefde en oncuyscheit/ al haer const en cracht. Dics seght oock een
 Grieks auteur seer wel: Een ledigh gangher/ en een quaedt bozger/
 het is beyde een dinghen. Daerom werden oock / onder de vieu/ de
 niet doende ghestraft/ ghelijck de dieuen : al schadelijck rekenende in
 een ghemeynte / alle die de selue ghemeynte niet profytigh en zyn.
 Quær-sulchs S. Augustijn heeft wel bemerckt / wat een schadelijcke
 saercke dattet op-houden van goede oeffeninghe in een ieghelijck is/
 ende oock in de Republijcken; dat hy darf segghen : Gooome is deur
 ledighhepdt en stille staen/ vergaen : naer dat sy de stadt van Cartha-
 go/ die haer werck plaght te gheuen/ verwonnen hadde.

Menander.

Aug. de Ci-
uit lib. 1.
cap. 30.

Au dan/ de byaghe is / hoe dat hem eenen lupaert/ van sulck een
 quaedt wachtende/ hem tot neerstighhepdt sal keeren. De antwoorde
 seght wel/ Dat hy gae tot de miere/ die sullen t' hem wel leeren. Dit
 seght de Wijse-man/ op de selde maniere/ aldus: Gaet tot de miere/
 Do ghy lupaert/ en laet haer wegghen gade: dat is/ aen-merckt haer
 manieren van doen: ende leert wijs hepdt van haer / en beursichtig-
 hepdt. De welke (seyt hy) gheenen leyds-man hebbende/ noch mee-
 ster/ noch bevel-heer/ nochtans haeren cost besorgende inden somer/
 vergadert inden oogst/ sulchs daer sy inden winter by leuen sal. Daer
 op bekijft den seluen Wijse-man de swachhepdt des lupaerts/ by een
 vergelijcken van der miere's neerstighhepdt/ aldus: Hoe langhe sult
 ghy bliuen slaepen / hou ghy lupaert? wanneer sult ghy vaden slaep
 ontwecken en op staen? Ghy sult noch een wepnigh slapen/ noch een
 lutsken sluym-oozen : noch een wepnigh sult ghy v'armen t'lamen
 bouwen/ om te slapen. En binnsn middelen tijde / sal v den noodt

Prov. 6.

ende ghebreck/ als enen onbewachten gast ouer-comen / en daer mede de armoede/ als eenen ghewapenden man : die v'ene-mael sal verderuen/en te niete brengen. Zoo dat dief-volghende/eenen E
lupaert sy seluen t'herte in sijn eyghen handen vermoordt / ende dan F
zijn al de leden ghebroken/en de galghe/oft galepen/ die wachrender naer. Daerom seyt sy ter contrarie daer by: Maer ist saecke dat ghy neerstigh en cloeck-hertigh zijt / en v' beste doet : soo sal uwen dooght / en uwen arbeydt / v' ouerbloedighe vruchten aen-bringen / als een springhende fonteyne/tot uwer lauenisse en verniaerken. Ende ter contrarie/ den noodt/ ghebreckelijckheydt/en armoede/ sullen verde van v' blieden en wegh-loopen.

Plin. Nat.
Hist. lib. 11.
cap. 40.
Nature der
mieren.

Men-gaende de nature der mieren : het is een wonder om bemerc- G
ken/soo Plinius dat beschrijft / ende soomen by experientie bebindt.
Daer en is onder alle de ghedierten/ gheen van meerder maght naer
sijn grootte en proportie. Zoo datmen met recht segghen magh/dat
een miere stercker is dan eenen leeuw. Plinius draeght haer lieden
bele toe: als Republycke/reden/memozie/en sozghen. Sy voeren in
haer holckens(als in schuere) graenkens/die sy eerst ontgonnen/ den
keest af-bijtende/op dat sy onder d'aerde niet wederom en beginnen te
schieten en te groeyen. Die graenkens die te groot zijn/die deplen sy in
tween/rechts vruden in-ganck van hunne cellekens. De natte bren-
ghen sy ter sonne wederom upt/om te drooghen. Sy wercken oock
s'nachts/alsoe volle mane is : maer ten brenkende oft wassende maen-
tijde niet. Sy houden oock s'daeghs op van wercken/te middelē tij-
de/tusschen d'oude ende de nieuw mane/allmen gheen mane en siet.
Nu/hoe neerstigh zijn sy in d'werck? hoe wacker? hoe ghehoorzaem?
En/inidts dat sy van versheyden wegghen aen-bringen/ d'een van
d'ander niet wetende: daer zijn seker daghen/ van al te ouer-sien en te
beschicken. Van/soo schijnen sy d'een metten anderen te spreken / te
confereren/d'een den anderen siet te segghen/te vraghen/te beradē/soo
de beursz Plinius beschrijft. Men siet de wegghen ghebaent / daer sy
ouer en weder gaen/ iae de steenen ghesieten vanden lijdt en passagie.

Den han-
delen den
vvegh der
mieren te
aenmerc-
ken.

Zoo dat niet te vergeefs den lupaert tot de mieren ghesonden
wordt: niet alleen/om van die neerstighheydt/ besorghsaemheydt/ en
behendighheydt te leeren : maer namentlijck oock/ om hare wegghen
gade te slaen. Want / al en waerder niet anders te bemerken/ dan
dat sy vozen in d'aerde / en oock ouer de steenen maecken / met soo
dick-mael ouer en weder te gaen/in't halen en draghen : soo behoort
ghenoeghsaem te wesen/ om eenen lupaert beschaeinde kaken te
doen hebben/die van ledighheydt noch handen noch voeten roeren en
wilt om wercken: noch eē let en heeft dat doogen wilt/ als t'herte eēt
dief-volghende al de leden gebroekē zijn: soo wy bouen geseyt hebben.

Dus

Dus moght men oock den seluen luy-aert tot de bickens senden/ om derghelijcke redenen. Want de bien oock alsoo wonderlijck beschicklaem/ en neerstigh zijn/ in haer-lieber handel en werck / elck in t' sijne: ghelijck wy in d' boeck des Christelijcken Vie-cozfs in d' lan-
 H ghe beschicuen hebben. Ende soo wie met sulcke exempelen niet ghe- Goede re-
 roert en werdt / om hem tot dooghen en wercken te begheuen / die cepton te-
 verdient den raedt en medicijne die S. Paulus gheeft/ segghende: Si ghen luy-
 quis non vult operari, nec manducet: Iffer iemandt die niet wercken heydt.
 en wilt (sept hy) dat hy oock niet en ete. Ende oft by auonture dat 2. Theff. 3.
 soo niet ghelegghen en ware/ te wercke te stellen: soo moght men een
 ander recepte proeuen/ ende die ledighe luye leden strijcken met cluy-
 pel- crupdt / daermen de eselen mede op den rugghe en leddenen
 strijckt/ volghende den raedt des Wijse-mans/ die aldus sept: Een *Prou. 26.*
 sweepe veur t' peerdt/ en den stal-bandt veur den esel/ en een roede oft
 cluyppel op den rugghe vande snerstandighe menschen / op dat sy
 wijs en wacker worden.

Ick en magh niet laten/ hier te verhalen veur een exempel/ t' onsen *Apuleius*
 veur-nemen / hoe dat die wijse van Indien/ veur costupme en wet *Florid. lib. 1.*
 hadden teghen de ledighepdt: Als de wijse op tafel ghestelt was/ eer-
 men ghingh eten / soo vzaegghden sy altydt de iongheren/ wat sy van
 den mozghen- stondt af tot die ure toe/ ghedaen oft gheleert hadden.
 Die niet goeids en wist by te bzenghen/ *Impransus foras extrudeba-*
 tur: Die wierdt sonder eten upt- ghestooten. Ende de niet-doens-
 ders haetten sy soo / dat syse rekenden als oft sy niet gheleert en had-
 den/ om dat sy niet deghelijcks ghedaen en hadden: en des- volgen-
 de/ als eenighe sulcke ledighaerts en doen-nieten storuen/ sy begroe-
 uense met de beesten: als niet weerdigh by de menschen begrauen te
 wesen / die in hun leuen / haer als redelijcke en nutbare menschen
 niet ghedzagh en hadden. Niet te vergheefs en sullen de sulcke
 handen en voeten ghebonden worden/ diese hier tot wel-doen niet
 en sullen te werck ghestelt hebben.

Ghebedt teghen traeghepdt en ledighepdt.

 Ant den tijdt comen sal (o Heere) datmen niet en sal mo-
 ghen wercken oft wandelen / maer datmen de onnutte
 dienaren handen en voeten sal binden: Ick bidd'v / dat
 uwen heplighen gheest my wacker maecke / om wercken
 en wandelen / de wijse het dagh is: op dat ick / met de ghetrouwe
 werck-luyden / den dagh- penninck des eeuwighs leuens ontfan-
 ghen magh. Amen.

CAP. LXXIII.

*Wie s' auondts vindē magh, zyn hert en moet vol vreugden?
Die den gheheelen dagh, heeft ouer-braght in deughden.*

Goeden
auondt.

De Menschē uptter nature en gact niet gheeren met
vel waerder herten slaepen: darron moest hy de oorz- A
saek waer-nemen / om met blijdschap van herte te
ruste te gaen. De vraghe en antwoorde seght Tho-
mas de Kempis in een sentētie/ in sijn boeck/ sien (Qui
sequitur me) gheheeten/ vande naevolginge Christi/
aldus: Ghy sult s' auondts altydts verblijdt wesen / ist dat ghy den
dagh profytelijck en wel ouer-bringht. Almen't wel aenmerckt/
t'gheheele leuen vanden mensche is als eenen dagh: waer van de ghe-
boorte als den moezghen- stontd is / en de doodt den auondt/ als der
sonnen onder- ganck. Soo seght Seneca royt: In star totius vitæ, dies:
Seneca
epist. 62.
Eenen dagh/ is als een verbeeldt van al ons leuen. En gheheel ons le-
uen/ als eenen dagh. S. Augustijn sept aldus/ seer op een uptromen-
de: Dies imago vitæ, nox mortis: Den dagh representeert het leuen:
den nacht de doodt. Jae/ den gheheelen tydt des weerelts/ is oock
als eenen dagh/ van d' beghinsel sijn scheppels/ totten eynde toe. En
ouer-sulck/ sept de H. Schriffture/ en sijght de H. Kercke/ dat Chri-
stus ter weerelt ghecomen is/ omtrent den auondt des weerelts: dat
is/ inde lste eeuwē.

Seneca
epist. 62.

August. de
fide & oper.

Hu/ dese drij daghen comen oock ouer een/ in t'ghene dat hier ghe-
vraeght wordt: Wie datter s' auondts sijn herte vol vreughdē vindt.
De antwoorde seght: Die dē dagh heeft ouer- gebraght met deugh- B
den. Want / ghelijck een mensche hem wel ghemoedt en wel te pas
vindt/ den dagh ten auonde comende / en sijn beddeken en slaep-ca- C
mer als met bloemkens bestropt bindende / als hem sijn consciētie
niet en sijnægcht / noch en vzoeght van eenigh merckelijck guædt:
maer ter contrarie/ dat hy/ soo in Godt te dienen/ nae den eyfch van-
den daghe / soo inden armen en siecken te troosten en te helpen/ en in
alle sijn saecken te beschicken / hem in goeder trouwe/ en gherechtig-
heydt ghequaten heeft/ en namentlijck ist dat hy met eenighe vyt- ne-
mende wercken van deughdē hem becommert heeft: Alsoo salt oock
eenen sonderlinghen troest/ en onsprekelijck verheughen wesen/ alst
comt te steruē/ ist dat hy den dagh sijn leuēs wel ouer- braght heeft.
En soo sal die blijdschap oock noch meerder wesen / als den meesten
dagh des weerelts ten auonde comen sal: en dat mē dan sal in siele en
in lichaem loon ontfanghen/ vā al t' goetd dat mē gedaen sal hebben.

Maer

Vespere quem mulcet liquida ac sincera Voluptas?
Qui solidam virtute diem expendisse reuoluit.

Wie slaucnd' vindinge mach, sy heet en moede: vol' vrentiden?
Die den gheheelen dach, heeft ouerbruyt in deureiden.

Quand le iour se borne, Qui desprit peu morne, A contentement
Qui de la iustice, A couru la lice, Tout le iour durant.

Maer dat is te elagen/dat wy meest al/die verlozen en gautweloofse werck-lupden slachten / die den schoonen dagh रुपmelijck met clappen/spelen/wandelen / dzincken en schincken/oft luyflich slapen ouer-bzenghen/ en dan willen neerftigh zijn/ als den auondt beghint te vallen: alsinen den winckel/deuren en vensters beghint te sluyten: en wonderlijck vele wercks schijnen te willen af-leggen/ als de keerse inde pijp bzaendt. Ende als reysende lieden/die all-dan seer willen loopen/all-men de stadt-poozte soude sluyten / hebbende den schoonen langhen dagh niet waer-ghehouden/ om wegh af te legghen/en in tijds toe te comen.

Om het welcke beter te wercke te stellen/ soo ist van noode/ elcken dagh wel waer te nemen: en soo te houden/ als oft onsen lesten dagh ware. Als-men s'mozghens op-staet/pepsende/dat ghy by auonture niet en sult totten auondt leuen. S'auondts te bedde gaede/ rekenen dat ghy niet meer opstaen en sult. En soo leuende/alsoo ghy wilt bereedt van Gode ghevonden worden om te steruen. Dat seght een Heydens gheleerde seer wel: Het is qualijck doenlijck / den teghenwoordighen dagh/wel en deughdelijck ouer te bzenghen: ten zy dat ghy v laet duncken/ als oft den lesten van v leuen ware.

*Apud Sto-
beum.*

Daer toe ontwijfelijck helpt het examen oft onder-soeck vade conscientie seer/dat goede sozghvuldighe Christenen s'auondts doen eerly slaepen gaen. Vespasianus een Heydensch keeser/ soo hy s'auondts ouer tafel ghedachtigh was/ dat hy binnen dien daghe niemandt iet sonderlinghs ghegeuen en hadde: soo seyt hy: O mijne vrienden/ ick hebbe desen dagh verlozen. Socrates/ ghevraecht zijnde/wie dat ter sonder vzeefe/angst/en beroerte leefde: Wiens conscientie (seyt hy) gherust is/ en heim ghetuyghet/wel ghedaen te hebben. Daerom wast oock/dat Phorion van Athenen plaght te segghen / dat hy veel gheruster en sachter sliep/ oock op d'aerde ligghende/ die goet en gerust van herten was / dan die inwendigh ontrust ende beroert is/ op een sacht/pluymen/en vergulden bedde slapende. Daerom / ghelijckmen gheeren doet en laet al datmen weet te dienen om gherust te slapen: soo behoortmen veel meer al te doen dat moghelijck is/ om in t'steruen sijn hoofdt gherust neder te legghen.

*Titus Ve-
spasianus.*

Socrates.

Ghebedt/des auondts/ te ruste gaende.

Eck dancke v/o Heere/Godt almaghtigh / dat ghy my desen dagh/ deur v gratie bewaert hebt/ en salighlijck hebt laten ouer-bzenghen: Wilt my desen nacht sparen en bewaren/ op dat ick v mozghen/met noch min sonden ende met meer deughden dienen magh. Amen.

CAP. LXXIII.

*Wie gaetter teghen nacht, met tvvift en droefheydt rusten?
Die s' daeghs heeft onbedacht, ghevolght zijn quade lusten.*

Depdensche wijse hadden als een ghemeyn spreek-
woozdt/ daer sy mede bedwonghen/ oft weder- hielen
die groote uytgheftozte wellustigheydt/ vande ghene
die haer seluen te seer vergaten / oft inde blijdschap
des daeghs ontginghen: te weten: Nescis quid serus
vesper vehat: Ghy weet luttel/ wat v noch den spaeden auondt aen-
brenghen sal. Ghelijckmen by ons seght: Den dagh en is noch ten
auonde niet comen. 't is misselijck / wat noch zyn sal. Keniet het
spudcken. Ten is noch soo spade niet/ alst zyn sal. Want ghemeyne-
lijck/ soo Salomon seght: Druck en droef heydt sluyten het eynde- A
ken van alle ghenoechte op: en slaen ghemeynelijck inden steert van
alle sotte blijdschap: ghelijck deur- gaens/ der kinderen spel en voort-
stel/ meest op een pypen en iancken upt- comt. Soo oock experientie B
leert: naer groote maeltijden / bancketten / danssen/ spelen/ langhe
clappen/ onghesticht lachen/ dymchardije/ byasserije/ tupscherije/ en
meest naer oneerlijcke wellustigheydt / daer volghet ghemeynelijck
verbitterthepdt des ghemoedts / ongherustheydt van conscientie/
hoofd- sweer/ hert- sweer/ twist/ onpyp / wonderlijcke fantasijen en
droomen/ en eenen nacht vol van quellinghe en onghesteltheydt/ en
het duyuelken in't midden van vzeughden dansende. En dit al/ veur C
een weynigh sottigheydts/ ghenoechte/ ijdelheydts/ en veur een lut-
telken vol- doens vā sijn sunnelijcke begeerlijckheydt en quade lusten.

Och/ wat een onspreekelijcke schade en verlies/ veur soo cleyne/ vlie-
tighe/ en bedrieghelijcke vermaerelijckheydt ! sonder noch die iam-
merlijcke quetsen der sielen / die't al te bouen gact. Daerom seght de
Wijse- man wijselijck: Laten en schacchen hebb' ick veur een dolan-
ghe ghehouden: en totte blijdschap hebb' ick ghelept: Waerom laet
ghy v te vergheefs bedrieghen ? Te kennen gheuende / dat de blijds-
schap des weerelts den mensche in dolinghe brenghet / en bedrieght :
schoon aencomende/ met een blijde ghelaet: leydende binnen dien tot
weedom en rouwe. Daerom seyde Aristoteles wel: Voluptates ab-
euntes considerandæ : De wellustigheden moerten aenmercken/
niet in d' aen- comen/ maer in't wegh gaen. Want watter van sulcke
sottigheydt is/ dat kentmen alder- best/ alsmē siet/ watter al quaedts
upt volghet : en hoe ijdel een saccke dattet is / als sy veur- by en ghele-
den is : niet wat sy schijnt te wesen als sy eerst aencomt en begynt.
Want

Lust brekt
rust.

Virgil. 1.
Georg.

Prov. 14.

Eccl. 2.

Aristot.

Quis, contra, anxiferam petit ægra mente quietem?
Cui lucem exactam combussit praua cupido.

Wie gaetter teghen nachst, met twist en droefheit rusten?
Die isdachts heeft ombedacht, ghevolght hy quade lusten.

Qui porte en sa couche, Dine vie touche, Les tristes regrets ?
A qui la iournee, Sans fruit s'est trainee, En vice et forfaits.

Want het aenschijn van weerlijcke ghenoechte is schoon en blijde: maer inden steert licht het fenijn.

Daer werdt dan ghevraeght: wie gactter s'auondts met droef-
 hepdt rusten? Dat is/ Wie bindt hem s'auondts in quellinghe van
 sinnen/herte/ en van conscientie? en deur-sulcks/ontstelt/bedroeft/en
 gheschapen sijn nacht-ruste te verliessen: oft oock verschrikkelijke
 D droomen en beroerten te hebben? De antwoorde seght: die s' daeghs
 ghevolghe heeft sijn quade lusten. En wat wonder ist/ dat hy elcyn
 ruste can hebben/inwendigh/ en uptwendigh/ die deur t'volbrengen
 en volghen sijnder quade lusten en begheerlijkheden / sijn slaep-ka-
 mer en sijn bedde/al met dooznen bestroopt heeft? Iae sy seluen/niet
 alleen in dooznen ghewentelt / maer oock ghewonden heeft / en soo
 meynt daer mede gherust te gaen slapen? Deliciae sunt spinæ: seyt *Chrysost.*
 S. Jan Gulde-moudt: Wellustigheden en sinnelijke vermaeckin-
 ghen zyn dooznen. Schouwt dese/soetelgck aen-comende/ en doo-
 delijck daer naer stekende lusten / als bedrieghelijcke dooznen der
 conscientie: ist dat ghy met vrede slapen gaen/en steruen wilt.

De keiser Augustus/hoozende dat eenen ghestooren was/ wens *Augustus*
 gherust leuen/waken en slapen/hy altgtdts tot verwonderens toe be- *Keyser.*
 merckt hadde: en verstaende / dat sijn bedde metten anderen hynp-
 raedt te coope quam / dede hy dat bedde coopen. Hy wiste wel dat-
 tet in de ghestelthepdt des herten gheleghe was / dat men gherust
 oft ongherust sloop: maer hy dedet soo tot een meerder aengheuen/
 wattet was/van soo gherustelijck te slapen.

Pythagoras plaght te segghen/ dat eenen mensche/ die den dagh *Stobæus.*
 sijns leuens met quaedt ouer-bringht / meer lijdens en pijn heeft/
 midts t'knaghen sijnder conscientie / dan iemandt die naer den li-
 chaem gheslaghen en ghegeestelt wordt. Du reken eens/ hoe't her-
 lieden moght lusten te slapen/die op de pijn-banch/ oft onder de roe-
 de ligghen. De ruste der conscientie moet dan ghelocht werden / ist
 dat iemandt gherustelijck slapen oft steruen wilt.

Ghebedt om ghenade en goede ruste.

 Heere Godt/ hoe hebb'ich desen dagh ten auonde ghe-
 braght! Hoe ongherust maectt my mijn conscientie? Ick
 maecte/ o Heere van sonden aen / een propost van my te
 biechten ende te biteren: En laet my doch desen nacht in
 mijn sonden niet verfruozen: maer moeghen / als eenen nieuwen
 mensch een nieuw leuen beghinnen. Amen.

C A P. L X X V.

*Wat is doch al de pracht, en glorie vander vveerelt?
Dauw, Rook, Hoy, ongheacht, en stricken sijn bepeerelt.*

Des Wee-
relts ijdel-
heydt.

Der sijn sommighe saecken / die wonder schijnen te wesen / tot dat men die van by oft van binnen siet / oft eenighs sijn verstaet wattet is. Wat een wonderbare saecke is ratel-goudt / oft elater-goudt / in t'sien en in t'hooren : waer't dat men niet en wiste wattet inder waerheydt is. Alsoo ist vande weerelt / met al haer A glozie. dat is / met al het ghene dat de menschen / lief-hebbers des weerelts / groot pleghen te achten / te beminnen / en te soeken. als is / B rijckdom / hoogheydt / blijdschap / wellustigheydt / domineren / tri- unipheren / goede tiere maecte / vzolijck sijn / en een sacht luy-lecker- C landts leuen leyden : Herteken / wat begheerdy ? en al dat elck men- D sehe mocht wenschen naer sijnen lust.

Wat is al dat daer-men soo vele af houdt ? daer-men iemandt gheluckigh mede rekent te wesen ? daer-men soo seer om loopt / ende naer steekt ? Daer-men soo blijde om is / all-men't vercrijght / en soo mistroost / niet om stillen / all-men swijcke staet / sulcks verliest / oft allmen tot sulcks niet gheraecken en can ? Wat is al dit en dat ? wat is al die glozie vande weerelt ? Dauw / roock / en hoy / en stricken be- peerelt. Op dese vier costelijcke saecken / en der ghelijcke andere / vzoel- sehe / verganchelijcke / bedrieghelijcke / snoode / en versmadelijcke din- ghen / werdt al de glozie des weerelts in de D. Schrifture gheleken.

In den eersten / vanden dauw / soo seght de Wyse-man : Orbis E terrarum, tanquam gutta rosis antelucani, quae descendit in terram : Deur Godt (wien het wesen en weerde alder saecken alder-best be- kent is) soo en is de weerelt met al haer glozie / anders niet dan ghe- lijck een druppelken dauws des morggen-stondts : d'welck op d'aer- de valt / en terstondt hem verliest. Alsoo oock de Propheete Oseas / sprekende vande ijdelheydt der af-goden : (inde plaets van welke nu elcks sin / lust / en quade liefde ghestelt is) seght aldus : Alle de glozie die ghy soeket / en al t'gene daer ghy v herte aen hanght / en als uwen Godt af maectit : dat sal v al wesen als eē wolcke / en dauw des mor- ghen-stondts / terstondt veur-by gaende. En ghelijck een stof ken / seyt hy / t'welck met eenen draependen windt / uytten doersch-vloer op-ghenomen wordt : en ghelijck eenen roock / die metten winde ver- dreen en verdweenen wordt / met dat hy uytter schouwe comt.

En siet / dit is het tweede / daer by dat de glozie des weerelts ghe- licken

Sap. 11.
Des vvec-
relts dauw

Osee 13.

Quid typhus tumidi ventosaq; gloria Mundi?
Ros, Fumus, Stipulae, baccataq; Vincula gemmis.

Wat is toch al den pracht, en glory vander Weerelt?
Dauw, Roock, Hooy onghrecht, en Stricken sijn bepeerelt.

Qu'estce de la pompe, Du Monde, qui trompe, Nos sens attellez?
Ce n'est que Rosée, Que Foin, que Fumee, Que Laqs emperelez.

Fleken woꝝdt: te weten / als eenen roock. **De H. Apostel Jacobus** Roock des
 seght aldus/hier toe wel dienende: *Quæ est enim vita vestra? Vapor* vveerelts.
est, ad modicum parens; & deinceps exterminabitur: Wat is u-liever
leuen (oock al waert/dat ghy al de weelde/ghemark/erre/en veur-
spoedt des weerelts hadt) Wat ist al ? Eenem doom/ een weynigh
tydts hem vertoonende/ en van dat hy beghint te wesen/soo beghint
hy oock van daer voozts te vergaen/en sy seluen te verliessen. Sulckis
ist van al de vzeughdt en pomperye des weerelts. Het schijnt altydts
wat wonders te wesen / aist beghint en een st op-comt : maer niet
dattet beghint wat te zyn / soo beghint het niet eenen van stonden
aen niet te wesen. Het welck-men natuerlyck aenden roock aen-
merckt. Het schijnt wat te wesen in sijnen op-gaerck. Hy spaciert
herwaerts en derwaerts spelende / langhs soo hoogher op-gaende:
oock dertende hem tot in de wolcken vermengelen/al oft hy oock een
van dien ware. Maer / hoe hy hoogher climt/hoe hy eer en meer te
niet gaet : en deur sijns selfs iubileren en vergrooten / ten lesten hem
verliest. Alsoo ist niet de menschen / die naer de glorie des weerelts
staen en steken/en hun seluen altydts willen verheffen / tot dat sy als
roock op niet uyt-comen. Soo seght de Propheete David/ en hen-lie-
den van Godts weghe veurleght : soo't oock veur onsen ooghen da-
ghelijcks ghebeurt : Sy sullen vergaen/en te niete comen/ als roock *Psal. 67.*
veur den wiand: en ghelyck walsch veur het vier. Soo hy noch clær-
der seght : Soo haest als sy tot eere en hoogheryd sullen ghecomen *Psal. 36.*
 zyn/soo sullen sy oock als roock vergaen.

Niet te vergheels: en was **Vetronius Turnus** vanden **Coninck** *L. empriid.*
Alexander met roock doen verismachten / aen eenen staeck ghebou-
 den zijnde: want sy aen vele menschen bedrieghelijcke woꝝden van
 hope/en raedt/als roock/vercocht hadde. Soo moestmen de bedrie-
 ghelijcke Werelt oock betalen.

G Dat de glorie des weerelts oock al maer hopen is / dat blyckt by
 den seluen Propheete/aldus sprekende: *Fiant sicut fœnum teetorum,* *T'is al hoy.*
quod priusquam euellatur exaruit : De menschen vander weerelt/ *Psal. 128.*
 met alle haer-lieder op-stel/zijn ghelyck hopen/d'welck op de daken der
 hupsen staet/t'welck van selfs verdwijnt/ eer-men't af treckt. Soo
 verdwijnen sulcke menschen/niet al hunne wellustigheydt en glorie:
 te eer/oock van selfs / hoe sy hoogher klimmen/en haer seluen meer
 ter sonne stellen/ van groot schijn/ luyster/en groot-achten der men-
 schen. Van sulck hopen doet-men niet op/noch schoof noch schoot/
 noch bundel noch bussel/wat dat men meynde oft hoopte te maepen.
 Alsoo comt het al op niet uyt / tot bijsterheydt/in siele en in lichame/
 in goedt/veur haer-lieder en haerlieder kinderen / die grooten oogst
 en maghtigh goedt waren verwachtende.

Psal. 75.

Dit is t'ghene dat de selue Prophete Dauid seght : Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis : Sy hebben haren slaep gheslapen (eens-deels al haer leuen lancck/als enen gheduerighen slaep en droom/ouer-bzenghende: en soo ten anderen doech/totten slaep des doodts comende) En siet/ alle die maanen der rijckdommen en weiden en hebben niet met allen in hunne handen ghevonden. Sy binden haer met ijdel handt/ soo de ijdelheydt aengaende der glozie die sy in rijckdom en weelde ghescheyt hebben/ soo't hun dochte: als oock in het profijt en vrucht des ghewins/ d'welcke sy soo vast ineynden te houden : maer bouen al vinden sy haer seluen niet ijdel handt/aen-gaende eenighe verdienste veur Godt.

Den roem
des vvec-
rels ver-
gaet te
niet.

Eplac/sy en hebben niet ghedacht / dat de glozie van deser weert als enen roock en windt is : den welcken/ hoemen stjuer en baster sluyt/en metter handt grijpt/ hoe men min vanght en behoudt. En hoe de mensche/als een hopy oft gras/hoogher ter sonne staet/hoe hy te eer verdwijnt en vergaet. Dat seght de coninck Dauid noch bevelijck hier: Vidi impium superexaltatum & eleuatum, sicut cedros Libani: Et transiui, & ecce non erat: quasi uinum, & non est inuentus locus eius: Ick hebbe den boosen aerdtischen mensch bouen al verheuen ghesien / en op-gheclommen als cedre-boomen vanden bergh Libanus: en wat veur-by gaende/ en om-liende / soo en was hy niet meer: Ick hebben ghesocht / maer selks en hebb'ick sijn plaetse niet connen vinden daer hy ghestaen hadde.

Psal. 36.

Ist niet soo niet vele menschen/ iae niet gheheele gheslachten ghevaren / die soo vermaert waren en hooghe verheuen/ oock veur onsen ooghen ? waer zijn sy ? waer is de plaets daer sy stonden ? waer is die hoogheydt ? waer zijn de staten ? de glozie/ den rijckdom / den grooten naem en faem / den roep/den lof/ af-comiste / gheslepp van knapen/ roem/en t' verwonderen van al de weerdit ? waer ist al verbaren ? Het is al wegh / en ghelijck enen roock en hopy vergaen / ten vuplen eynde: iae tot op niet.

Waert dat wy dit al in tijds dachten / wy en souden van hopy soo veel voete niet maecten / als wy oock van ons seluen doen / daer wy nochtans maer hopy en zijn : ghelijck uytten Prophete Asaias / den H. Apostel Iacobus seght/en oock Sinte Peter : Omnis caro fenum: & omnis gloria eius, tanquam flos feni: exaruit fenum, & flos eius decidit: Alle vleesch is hopy : En al sijn glozie / en is niet anders dan als een bloeme des hopy: het hopy is verdooght: dat is/de mensche sterft: en de bloeme valt af. Iae dick-mael verdwijnt de bloeme eer sy steruen/die als hopy te moy willē wesen/ gaende al verdwijneude en steruende van katjuighheydt / eer de doodt comt. En dan

Isaie 40.

Iac. 1.

1. Pet. 1.

soo valt hun de glozie en fleur af : soo dat sy als een verbysetigh last en pack der vrienden zijn/ en een verwoy en ouer-schot vā alle menschen: iac sy hun seluen een te vele : niet wetende wat hun meest ende eerst van al te beclaghē staet : oft dat sy soo haer veurgaende leuen ouer-ghebraght hebben : oft dat sy niet steruen connen / als sy moede van leuen zijn.

Och wat een sottighepdt/ en werck weerd alle spot en confusie/ (hadden wy t' verstandt/ oft eenighe schaemte) eenen bundel hopy/ dat is/ ons lichaem/ soo te beminnen ! soo te bercieren ! soo te palleren ! soo te toeuē/ en op te steken/ als oft wat ware!

Soo heeft Kerys hier veur-tijds eenen schoonen boom / platanus/ met gouden ketenen en costelijcke baghen berciert / en eē wacht ghestelt om sijn lief te bewaren/ daer op sottelijck verlust zijnde. Het is waer/ hopy is wat/ en wat weerd : maer nochtans hopy en is maer hopy/ al waert oock noch soo moy.

H Het vierde / daer de glozie des weerelts by werdt vergheleken/ is Stricken bepeert. En seer wel : want soo de Wyse-man ons waer-
 schouwt/ soo ist. Hoozt dan wat sy hier toe seght: In medio laqueorum ingredieris : Kent v perijckel/ ghy die deur de wellustighepdt des
 weerelts uwen ganch neemt : ghy sult deur d' midden der stricken
 wandelen. Sinte Antonius sagh in eē visioen/ dat al gheheel de wee-
 relt met stricken besaep was: soo datmen niet en wiste / waer sijnen
 voet stellen / oft men moeste ghevanghen worden. Soo vzaeghde
 sy/ wie die stricken ontgaen soude? Hy hoorde veur antwoorde/ dat
 den ootmoedighen die soude ontcomen / die de glozie des weerelts
 versmaect/ en als ghespreyde stricken met voeten terdt: want dieder
 metten voeten op-treedt / die en wordter niet mede ghevanghen:
 want sy/ soo doende / belet dat sy niet toe-supten en connen. Maer
 die de selue acht en wacht/ van op te treden upt respect ende weerdig-
 hepdt/ die treedt daer in/ en wordt ghevanghen.

Sulek zijn sy/ die dese saecken van hier beneden seer groot achten/ en haer seluen mede / als die dinghen hun ghebeuren moghen / als die't op vzaerren en houeren stellen / die banck en bedde / byck en berdt/ sanck en spel beminne/ en dergelijcke ijdelhepdt hanteren. Gelijck oock een groot deel der menschen hun daer toe begheuen / om sulcke stricken te saepen/ en alle wellustigheden altijds in t' ghereede te hebben/ als lock-acs / om d' een den anderen in d' net/ ende als een mups inde valle te brenghen : iac/ om onder't deksel van vriendelijckhepdt en goeden toef/ den strick om de beenen / oft liever om den hals te werpen. Cont ghy't niet versmadende vertreden / cruypter met ootmoedighepdt onder deur.

Nu/ om den strick te ghewilligher te aenbeerden/ onder teghe-
 k ij creunen

creunen (ghelijck t'peerdt teghen t'gozcel pleegh) soo ist al met soetighepdt / met liefelijckhepdt / met schoonighepdt vā woorzen / van gheslaet / en milde beloften verriert / besticken en bestreken: als met peerlen I en gheskeenten ghesloffert: ghelijckmen de rijserkens bestrijckt / op datter de voghelkens aenhanghen: en den slaggh / en mupse-balle / en K d'net met aes en spijse veur-siet / om vanghen.

Van sulcks beschrijft ons in 't langhe een exempel de Wijse-man / van een onerebaer vrouwe / haer upt-stellende / om een ionckman te vanghen / en te bedrieghen: wondere dinghen hem toefegghende en belouende. Soo seght hy ten eynde: Irreuiuit eum multis sermonibus; & blanditiis labiorum protraxit illum: Hy heeft hem ten lesten met vele schoone woorzen in d'net ghebraght / en met smeeckinghe der lippen tot haer ghecreghen. Dooyt watter volghet: Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam: & quasi agnus lasciuiens: & ignorans quod ad vincula stultus trahatur. Hy terstondt volghet haer / als eenen os / diemen ter slaggh-baenck leydt / en als een dertel lammen: niet denckende (armen dwaes als hy is) dat hy ter banden gheleydt wordt. Velut si auis festinet ad laqueum: & nescit, quod de periculo animæ eius agatur: Ghelijck oft een voghelken hem haeste / snelhejk vliegghende en springhende / om in den strick te comen: als offer nemmermeer in tijds en soude geraecken: en en peyst niet / dat sijn siele (het tijdelijck en eeuwich leuen) daer mede in verrijckel comt. Dat doen de peerlen / en eieraet der behaeghlijckhepdt / daer dese stricken des weerelts mede verrijckt en verschoont sijn.

Ach / arme sotte menschen als wy sijn! als oft een eerlijcke saecke ware in gouden boeyen (ghelijck Tarius was) gheslaghen te worden / oft met gouden ketenen / in een silueren gapole befloten te sijn: iae met eenen vergulden oft bepeerelden strep ghehanghen te worden. Sulck is nochtans al de glozie der weerelt / aen welke soo menigh mensche / als aen gouden bepeerelde stricken / hem verhanght. Waert niet een rasetje / dat iemandt sulck een precieus / sperieus / en hupsch verhanghen vercof / als een glozie daer in scheppende / dat hy met s'conincks gouden keten / carcant / en strick vol van peerlen en gheskeenten moght verwoeght en opghesknoopt worden? Waerom dan verhanght-men sy seluen soo met dese weereltsche glozie en behagheelijckhepdt: tot verlies onser siele en der eeuwicher salighepdt? In teercken van dese schade en verlies / soo staen ons veur exempel en figure te mercken / die gouden half-banden der Madianijtsche hemelen / die Gedeon haer af nam. Met welke het niet moghelijck en is / deur de enghe en nauwe poozte des hemels te gheraecken: niet meer dan de kemel selue / met sijn bulde en bagagic: soo Christus leyde.

Laet ons dan / veur t'lot van al dese veurseyde dinghen / houden t'ghene

Prov. 7.

Instruens
lib. 11.

Judic. 8.

Matth. 19.

t'ghene dat Matthias tot sijne sonen seyde: Gloria eius, stercus & vermis: De glozie van een hooerdigh mensche (d'welck de glozie des weerelts is) en is niet anders/dan dreck en een vuyl ghewozinte. Hodie extollitur, & cras non inuenietur: Als heden wordt het verheuen / ende morghen en werdt het niet vindelijck. Maer de glozie Godts / die sal inder eeuwighejdt bliuen. Zoo wie glozie hebben wille / dat sy die soecke / die hem waerachtigh glorieus en triumphant maecten magh / in d'euwighe leuen. Sy dan / de glozie des weerelts/die schade en schade by brenghyt. Besiet eens waer sy haer dienaers toe stiert.

1. Mach. 2.

Daer heeft eens eenen dien grooten/schoonen/en costelijcken tempel van Diana te Ephesien in brande ghesteken / alleenlijck op datmen van hem soude weten te spreken. Maer ter contrarie / die van Ephesien verboden daerom / dat niemandt sinen naem schrijuen noch noemen en soude/en datmen niemandt voorts oock dien naem gheuen en soude. Maer Theopompus heeft hem in sijn historie ghe-noemt / te weten / Herostratus: anders was sy in een eeuwighe duysteruiste begrauen / in de plaets van sijn vermieten ijdel glozie. Em-mers soo dul en bedrieghelijck is die caserije.

Val. Max.
lib. 8. ca. 15.

Rhodope/ een slaue/ ende lichte vrouwe/ heeft in haer vuylichghedte en oneerbaer ghewin / soo derren gloriezen/ dat sy een pyramide/ bynae alsoo groot als de coninghen / maer costelijcker en constigher dan de coninghen van Egypten / heeft derren op-rechten. Haer self soo veel te meer infaem maerkende / hoe het stuck te schoonder en te costelijcker was. Zoo blindt is des weerelts glozie.

Fulgosius
lib. 8.

Empedocles/ een Philosophie / en medicijn/ Panthiam Agrigen-tinam van een ongheneselijcke sieckte ghenesen hebbende/ en dies als een Godt gheprezen zijnde / heeft hem seluen inde brandende gloedt vanden bergh Etna gheworpen/ om in die sotte/ijdele/en duyuelliche glozie te steruen. Zoo worpen hun de lief-hebbers des weerelts glo-rie inden helschen brandt.

Idem.

Ghebedt teghen des weerelts ijdelhejdt.

Hier dat wy / o eeuwighe Godt / van v deur de sonde ghescheyden zijn/ soo zijn wy de ijdelhejdt deser weerelt onderworpen: gheeft my gratie/ soa al de glozie van dit aerdtliche ballinghschap te versmaden / dat ick de eeuwighe glo-rie vercrijghen magh. Amen.

C A P. L X X V I.

*Wie isser soo vervvoedt, die daer ghenoecht in maect?
Die de blijdschap en t'goedt des hemels niet en smaect.*

Bernard. in
serm.

Braecke-
smaecke
des Wee-
relts.

SInte Bernardt seyt een sententie/ die dese vraghe ende antwoorde seer sal verklaren: Cui Christus incipit dulcescere, necesse est amarescere mundum: Die in Christo beghint smaect te krijgen/ en soetighejdt te vinden: hy is seker / dat hem de weercel sal beghinnen bitter te duncken. Daerom/ als iemandt noch smaect vindt in de ijdelhejdt des weercelts / en dinghen die wy in t'veur-gaende Capitel verhandelt hebben/ die de hemelsche smakelijchheden contrarie zijn / dat moet wel een seker teeken zijn / dat hem de hemelsche niet wel en bevallen: ghelijck die suere serpe dinghen soeket / die en vindt gheenen smaect in soete spysen.

Gen. 25.

Vande ghene die in de bitterhejdt des weercelts smaect vinden/ was Esau een clare figure / om de smaechelijchhejdt van een sehotel pottagie/ verlatende en verwojpende sijn recht van eerste ghebozene/ segghende: Quid mihi proderunt primogenita? Wat magh my mijn recht baten? liet ick sterue/ seyt hy. En soo sijn recht af-gaende / at sijn spjse op/ en ghingh sijn ganghen: gheen werck daer van maectkende/ en niet achtende/ dat hy sijn veur-recht verrocht hadde. Soo doen alle de ghene die ghenoechte en smaect vinden en maecten in aerdtliche ijdelhejdt: Sy en achtens niet met allen/ dat sy haer deel hemel-rijcks laten baren/ veur ee weynigh wellust in eten/ dzinken/ oft andere sulcke dinghen die sy beminnen. Niet peysende / dat de ghenoechte van sulcks/ met een wijle tijds veur-ly gact / en dat de pijn die der naer-volght eeuwich is.

Exod. 16.
Num. 11.

Deser sotten smaect is oock ghefigureert gheweest / inden ver-
draepden appetijt en lust der kinderen van Israel: die de walghe
hadden van t'hemelsch broodt Manna: en riepen eenpaerlijck naer
de vleesch-potten / conconneren/ pompoenen/ moes/ en loock van
Egypten. Soo leestmen oock/ dattet volck van Olysses in Afrieken
ghesonden zijnde / en van die soete vzychten des booms Lotos eten-
de/ vergaten wederom te keeren. Soo datter een spreek-woordt af
ghetomen is: Lotum gustavit: Op heeft van dien boom Lotos ghe-
proeft: hy heeft het daer goedt ghevonden. Die heten Lotophagi,
die daer wonen: soomen oock by maniere van sprecken / de kinde-
ren des weercelts hetten moghte / die deur de soetighejdt deser aerdt-
licher dinghen / de soete hemelsche saecken vergheten: als gheenen
smaect daer in vindende: midts dat sy aen de vzychten vanden aen-
lockenden

Homer. in
Odyss.

Quis tam fluxarum capitur dulcedine rerum?
Cui tellus insulsa sapit; cui nautea cælum est.

Wie isser so verthoet, die hier ghenoechte in maect?
Die de blyfchap, en tgoet des hemels niet en smaect.

Qui se donne peine, Pour chose si vaine, Qui se perd en l'air?
Tel qui se desgoute, Du ciel et ne gouste, Que la fade chair.

lockenden lustighen Lotus deser weerelt verleckert zijn.

Dan al-sulcke seght seer wel de *Propheete David*: *Pro nihilo habuerunt terram deliderabilem*: Sy hebben dat lustigh en vuchtbaer Deloofde landt veur niet gheacht: lieuer altydts naer *Egypten* keerende: (daer sy nochtans soo vele droef hepdt/bitterhepdt/en onghedighhepdt gheleden hadden) dan voozts te trecken/naer d'landt van beloften/vloepende van melck en van honigh. Wat ist oock bande quade begeerlijchhepdt en verdzaeyden smaeck? Alsoo ist met de zeevisschen/haer wel bindende in de bitter ghesouten wateren: ende besteruende/ als sy gheraecken in t'soet water te comen.

O menschen/hoe is ulwen smaeck bedozuen en verkeert/ dat v de soute wateren des weerelts soo wel becomen / dat ghy soo daer in leeft en vattet: en v dunckt dat ghy't sult bestruen/als ghy die moet deruen: oft als ghy die vzaeckende wateren der stinckende aerdtische poelen deruende / gheraeket de soete fonteyn-wateren des eeuwighs leuens te proeuen/en te smaecken! Veur-waer/ghy toont wel/ dat ghy naer den vleessche zyt en leeft / van welke *S. Paulus* seght: *Qui secundum carnem sunt: quæ carnis sunt sapiunt*: Die naer den vleessche zijn / die ghevzoeden en smaecken oock / dat den vleessche aengaet. En noch op een ander plaats/albus: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*: Den sinnelijcken mensche/en baet noch en begrijpt niet t'ghene dat Godts gheest aen-gaet. Daer en heeft hy noch reuck/noch sinacck noch behaghen in: maer dat stelt hy al in sinnelijcke/vleesschelijcke/ en beestelijcke wulpschepdt: ghe-lijck een vercken in t'sijck en vuple moire hem verdoeght.

Dan soo comtter af/dat *S. Paulus* noch seght: *Quorum finis interitus*: Wiens eynde is verderuenisse / en eeuwighe verdoemenisse. *Et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt*: Sy scheppen en maecken glozie in haers selfs confusie en beschaemthepdt: dat zynse (sept hy) die in aerdsche saecken smaeck binden/en sulcks bezzoeden. Wat wonder ist dan/als de mondt/kele/ en maghe soo vol zijn van soo quade/gheozumpcerde/en verdozen dinghen/dat sy de soetighepdt/lieflijchhepdt/ en goeden smaeck van goddelijcke en hemel-sche saecken niet goet en binden/en daer niet om en gheuen? Het en waer oock/ dat sy den smaeck verdozen hadden / hoe souden sy anders soo slecht zijn / sulcke bitterhepdt / en doodelijcke spijse te willen aen-tasten? Soo de *Propheete Job* seer wel seght: *Potest aliquis gustare, quod gustatum adfert mortem*? Sal iemandt connen proeuen/ t'welck metten proeuen de doodt aen-bzenght? Soo de kinderen der *Propheeten* de bitterhepdt des pots en moes smaekende/ en vzeesende daer af te steruen/ riefen tot *Eliscum*: *Mors in olla, vir Dei*: De doodt is inden pot/man Godts. Sy en atender niet meer af/ veur

datter Eliseus met een grepe meels in te werpen/ remedie toe gedaen hadde/en t'perijckel gheweert.

Daerom / de minnaers der weereeltelijke bitter ghenoeghen/ die zijn als dzoncken in sulckx/ niet onder scheidende t' soete van t' suet/ t' goetd van t' quaedt. soo den Hof-meester totten bypdegom seyde in Cana Galilee : Omnis homo primum bonum vinum ponit : & cum inebriati fuerint tunc id quod deterius est: Alle menschen stellen eerst-mael den goeden wijn veur: maer/ als de gasten dzoncken zijn gheworden / dan soo gheeftmen hun den quaden wijn. Want/ de kennisse/ verstandt / en smaect is dan verdupstert / en verwonnen. Soo zijn de menschen den sueren wijn des weereelts met ghenoeghete in-dynckende / en den soeten supueren wijn Christi verachtende: dzoncken zijnde / niet vanden goeden wijn/ maer van haer cyghen behaghelijckhepdt / in des weereelts bitterhepdt. Aldus seyt Sinte Gregorius/ tot desen pproposte : Mali, dum pro mundo tolerant, leue putant: absinthio ebrij sunt : De quade menschen/ als sy om de weereelt iet lijden/ sy rekenen't al licht : want sy zijn met alssen dzoncken ghemaect. Daerom oock / staet alsulcken die rechtverdighe en stranghe sententie te verwachten/ met welke Christus seght / van alle de ghene / die haer de soete blijdschay en vermaeckinghe des hemels onweerdigh maecken : Ick seggh' u- lieden veur- waer / dat niemant van al die daer ghenoodt waren (ende hun soo aen dese aerdtliche saecken verleckeren) mijn auondt-mael ppoeu en sal. Soo sullen sy dan dien eeuwichen hongher en onverdzaeghelijcken dozst moeten lijden / ghelijck de Ppohete Dauid seyt : Famem patientur vt canes: Sy sullen hongher lijden als honden: van hongher en dozst rasende/ en de stadt dat op dat neder loopende : maer gheen troost oft eenighe laeuemisse vinden.

Wat heeft dien excellenten goeden goddelijcken smaect van Salomon soo doen vergaen: deur welcken hy als een dzonckē minnaer was / bequaem om soo sonderlinghe een figure ende instrument te wesen / om die uyt-nemende soete liefde ende lieflijke soetighepdt Christi/ onser sielen bypdegom/ met dat pincelijck liedt der lieden/ Canticum Canticorum, te beschrijven : wat heeft hem (seggh' ick) dien goeden smaect soo benomen ? anders dan dien contrarien smaect der aerdtliche ende vleeschelijcke wellustighepdt?

Wat heeft den rijcken vzecken soo lekeren smaect in etē en dzycken doen vinden / dat hy oock daerom sonderlinghe in sijn tonghe/ inder eeuwichhepdt den hellchen bzandt verdzaghen moet / sonder een enkel dzoppel waters te vercrighen tot verkoelinghe / anders dan om dat hy ter contrarie soo cleppen smaect vondt oit sochte/ in goddelijcke en hemelliche dinghen?

Wijser en beter bedacht zijn sy/die niet Seneca gheboesen/en seg-
ghen metter waerhepdt: *Quam iuuat inter sidera vagantem, diui-* *Seneca.*
um pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram! Och/hoe hel-
pet my/als ick metter herten als inden hemel ven/en hoc lust het my
de costelÿcke pauerselen der rÿcke te vrachten / ende gheheel aerdt-
rijcke met al haer goudt!

Nu/om tot meerderen haet van desen aerdtlichen smaeck en wellu-
stighepdt hier noch wat wytter Heydenscher rasernÿgen by te brengen:
Eenen Sardanapalus/ coninc van Assyen / patroon van alle de *Bapt. Fulg.*
ghene die midts haere quade lusten te volghen niet weerdt en zijn/ in *lib. 9. cap. 1.*
t'ghetal van mannen gerekent te worden. Dese was soo verscruwt
en vroncken van s'weerelts lust/dat hy Godt en Nature en sy seluen
vergat. Hy sat met vrouwen cleederen/ in d'midden der oncerbaere
vrouwen. Daer span hy/ en haspelde/ ende deplde elck haer pepl en
werck / als een vrouwe: t'rene-mael verbrouwte / en versmoort in
sijn wellustigheden. Hoe namt eynde? Sijnen oppersten veld-heere
Arbaces/dit siende/en niet lydende/ heeft hem de oorloghe aen-ghe-
daen. Sardanapalus/ meer ghestelt om bluchten dan om verhten/
ten eynde wat weder-standts biedende / heeft sijn verterck op sijn
paleys ghenomen: en al-daer een groot vier maeckende/heeft sy sel-
uen/met al sijnen schat en rÿckdom/inden vrandt gheworpen: en is
alsoo van dat tijdelÿck vier ten hellschen eeuwichen viere ghevaren.

Dit's het eynde van al-sulcke/die hier hun smaecke en ghenoegh-
te in ijdelhepdt/wellust/hoochepdt/en derghelÿcke aerdtliche begeer-
lijkheden maecken: en deur sulcks gheenen smaeck en vinden/norch
in d'woordt Godts te hoozen oft te lesen / noch in t'ghenietē der hey-
ligher Sacramenten: noch in iet dat goetd en goddelÿck is. Ende
aen-gelien dat den deur-smaeck der hemelsche vermaeckelijckhepdt
in dese dinghen ghelegghen is: die dit al niet en smaect / die moet
noodtsaekelijck van t'principale des hemels eeuwelÿck vasten.

Quaede
eynde des
vveerelts
minnaren.

Ghebedt teghen den smaeck en behaghen des weerelts.

 En bitteren venijnighen croes des weerelts/ o Heere/die is
met honigh bestreken: ende wy drincken met ghenoeghete
de dootd in d'lijf. Verbult mijn herte metten smaeck der
hemelsche soetighepdt: op dat ick des weerelts behaghe-
lijckhepdt verfoepen magh. Amen.

volght/ en meest van als proeft/ die verdient daer naer den meesten iau en gheck van alle d'andere. Soo iemandt hem leelijckst quetst/ hoe hy hem te stjuer op eenen rietenen stock verliet / en betrouwde/ als dien comt te brycken/ de splinteren en strucken in sijn ooghe en handen springhende. Alsoo ist vande weerelt in al haer voort-stel/ en met al de ghene/ die haer meest aen-hanghen/ dienen/ ende meest op haer verlaten. Die der meest cost/ meest arbejdt/ meest tijdt en sinnen aen hanght / die wordtter meest af bedrogghen. Daerom seyde S. Augustijn: **O** ghy bemidders des weerelts/ uyt liefde van wat/ ist dat ghy de weerelt dient? Ghy-lieden en cont niet meerders verhopē/ dan dat ghy des weerelts byzinden wordt. En wat is doch dat anders / dan soo veel te meerder versckert heydt / van te meer bedrogghen te worden?

*August. 8.
Confess.
cap. 6.*

Dionysius Syracusanus is eenen spot veur de weerelt gheworden/ schole ten eynde houdende / om den armen cost te rapen : een trommelaer / iae een bedelaer gheworden. **Domitius Nero** van een keyser vol wulpscheydt en glozie / is tot **Diogenis** armoede ghecomen/ water uyt de handt drijckende / blootf-voets loopende/ van een ieghelijck verstootten / sp seluen d'leuen nemende. Dit is d'bedroggh des weerelts veur de ghene die op haer betrouwen. Wat wonder ist? **S. Jan** seght: De weerelt gaet veur-by: en al haer begheerlijckhejdt. Als een schip veur-by vaert/ en iemandt het schip meynt metten handen aen lande te houden: : aenghesien het bouen sijn macht is/ hoe hy stjuer vast wilt houden/ hoe hy hem meer in perijckel stelt te versmoozen. Alsoo/ want de weerelt veur-by gaet / sonder ghestadighejdt / dieder hem vastter op verlaet en betrouwt / die wordt meest bedrogghen/ ende is in seker perijckel van te versmoozen. Hoe groot dat dit perijckel is / dat blijkt aen cleyn ghetal van die't ontcomen/ en aen den ontalijcken hoop van dieder in bliuen. **Sinte Bernardt** seyt hier van aldus: In mari Massiliae de quatuor nauibus

*Aelianus
lib. 9.*

*Fulgosius
li. 7. cap. 6.*

I. Ioan. 2.

Hlijckhejdt. Als een schip veur-by vaert/ en iemandt het schip meynt metten handen aen lande te houden: : aenghesien het bouen sijn macht is/ hoe hy stjuer vast wilt houden/ hoe hy hem meer in perijckel stelt te versmoozen. Alsoo/ want de weerelt veur-by gaet / sonder ghestadighejdt / dieder hem vastter op verlaet en betrouwt / die wordt meest bedrogghen/ ende is in seker perijckel van te versmoozen. Hoe groot dat dit perijckel is / dat blijkt aen cleyn ghetal van die't ontcomen/ en aen den ontalijcken hoop van dieder in bliuen. **Sinte Bernardt** seyt hier van aldus: In mari Massiliae de quatuor nauibus non perit vna : In mari autem huius mundi, de quatuor animabus vix euadit vna : **I**nde **Marsteilsche zee**/ van vier schepen en versinckter niet een : maer in de zee van deser weerelt/ vā vier sielen/ en oncomt-ter nauwsg een.

Bernard.

Ghebedt teghen des weerelts bedrieghelijckhejdt.

Godt / die ons des weerelts bedrieghelijckhejdt soo wel veur-seyt hebt: ontstelt in ons de begheerte van v ghetrouwelijck te dienen: op dat wy op d'ijdel riet des weerelts ons verlatende / niet bedrogghen en worden: maer in uwe vaste belofte sekerlijck moghen behouden wesen. Amen.

CAP. LXXVIII.

Wat ist van s' vveerelts togh, en vvonderbaer bediedt?
Al ijdelheydts bedrogh, met eenen grooten NIET.

Spijt des
vveerelts.
Hest. 5.

It's een schimpighe en spijtighe antwoorde / veur
een saeckie die in haer seluen soo groot en triumphant
wilt wesen. Aman en coste niet ghelijden / dat War-
dochus hem niet meer en vierde / noch en aenbadt /
als alle andere. Iae dien spijt alleen / dede hem meer
pinne en leedt aen / dan al sijn rijkdom / glorie / en hoogheydt / hem
verbljiden costen. Soo wast oock veur Goliath een groot verclep-
nen / als David hem niet eenen stock aen-guam / als oft een hondt
gheweest hadde. Te meer / als hy hem seyde: Ick sal v slaen / en v
hoofd van uwen lichaeme nemen: en de lichaemen der Philistinen
sal ick noch heben den voghelen tot een spijse gheuen. Alsoo ist veur
de weereit / die soo vele wilt wesen / eenen grooten spijt / te moeten
hooren / dattet al ijdelheydt der ijdelheydt is: iae min dan niet.

1. Reg. 17.

Loterije
des Wee-
relts, al
Nieten.

Men moght de weereit met rechte / en al haer glorie / by een groo- A
te schoone loterije vergheleken: van welcke / naer allen cost van in-
gheleyde loten / en sozghvuldigh verwaechten / niet anders voorts en
quanie / dan altydts: NIET: NIET. En het is soo warrachtigh. B
Besiet eens / hoe dat de weereit somtijdts soo grootse en opghebla-
sen gaet / en soo ten allen canten haer seluen vergroot / dat haer / haer
sels plaetse te cleyn werdt / en haer seluen niet meer en schijnt te con-
nen dzaghen. Als oft dese weereit groot van kinde gingh / en een an-
der weereit wilde maechen oft baren. Ghelijck- men niet een fabele
uyt- gheest / tot mozaie bediedenisse: Hoe dat eenen bergh eens soo
swal / en ouer al soo dick wierdt / dat hy scheen in arbeydt te wesen /
om als moeder van eenen anderen bergh te worden. En allinen lan- C
ghe hadde staen wachten / met een groot verlangen / wat's ghewe-
den soude: soo quamder schoon een cleyn muysken uyt- ghecroyen.
Dit dient uyt sulcks veur een spreek-woordt / all- men toonen wilt / D
dat dick- mael naer groot roemen / groot gheruchte / en groot op- he-
uen / luttel oft niet af comt: daer de weereit vol af is. dan seght men:

Eenē bergh
in arbeydc.

Horat. Adv.
Poet.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus:

De berghen zijn in arbeyde / om wonder te baren:

Dan comtter een ghekelijck muysken voort- ghebaren.

Een vvee-
relt op een
mosschel-
schelpc.

Een groot schijn sonder zijn.

Ghelijck het coek een wonder saeckie schijnt te wesen / als de kin-
deren een weereit op een mosschel- schelpc maechen: te weten / seepe E
met

NIET NIET

Ergo, quid est Mundus, mundum licet induat omnem?
Vanius hoc nihil est: Nihilo quin vanior ipso est.

Wat ist van swevelts tosh, en wonderbaer bediet?
Al ydelheyt's bedrosh, met eenen grooten Niet.

Qu'est donc l'apparence, Et la grand'bouance, Du mondain attueil?
La Vanité vaine, Moins que rien, qui meine, L'homme a tresgrand dueil.

met water ghemenght / met een stroo- pijphen in de schelpen blasen-
de. Daer siet ghy hupsen en castelen in/ hemel en aerde : wonder
saecten / als oft een cleyn weercelt waer. Te meer / als sy dat som-
tijds inde locht laten vliegghen : oft oock op de handt doen dancken.
Ende och-arm/ met niet/ eer ghy om siet/ comt het op niet/ soo't van
niet quam/emmers van cleyn bediedt. *Iac/* dat elaghelijck is / soo
doett hun suerte en wee in d' ooghen/ als sy't van te by acnsien/ en te
seer verwonderen/ alst dan comt te bziaken.

Dit en ghetuyghet niet alleen de Wijse-man ten twee stonden/ met
de selfde woorzen/ aldus: Vanitas vanitaru, & omnia vanitas: *Idel- Eccl. 1.*
heydt der ijdelheydt / t is al ijdelheydt : maer oock den vops en t'be- *Op 12.*
lijdt der verdoemde bevesticht dit/ als sy aldus roepen/ soo in't boeck
der wyf heydt staect: Nos inensati, &c. *Op* wy wtsunnige menschen! *Sap. 5.*
wat baect ons nu onse hooucerdigheydt ? en onse verwaentheydt en
roem der rijckdommen/ wat helpt die ons nu ? Die saecten zijn al
veur- by gheleden/ als een schaduw / en als een veur-loopende bo-
de: als een schip dat veur d'water vaert/ van welck- men gheen teec-
ken in d'water meer ghebinden en ran: oft als eenen voghel/ veur de
locht vliegghende : wiens wegh oock niet vindelijck en is/ daer hy veur
ghevlogghen is: maer alleenlijck/ een royt gherupsch van sijn vleuge-
len ghehoort woerdt veur-by lijdende / sonder eenigh teecken te laten
van sijnen lijd. *Oft* / als eenen schicht uyten boghe vliegghende/
daer- men oock gheen teecken inde locht af vinden en ran : maer is
terstondt als ofter niet ghepasseet en hadde. *Och/* alsoo ist oock met
ons gheweest. *Wy* zijn ghebozen / en terstondt en zijn wy niet meer
gheweest. *Talia dixerunt in inferno, hi qui peccauerunt :* Sulcks
segghen sy in de helle/ die hier ghesondicht hebben. En al hebben sy
de ghenoechte/ wulpscheydt/ eere/ wellustigheydt / en als' weercelts
op-stel/ haeren tijdt gheduerende / ghehanteert en ghevolght: noch-
tans en rekenen sy't niet anders/ dan dat sy ghebozen zijn gheweest/
en terstondt ghestozen. *Tot* een teecken / dat al dese middel-tijdi-
ghe saecten des weercelts/ met haer glozie en bediedt/ al ijdelheydt is/
en min dan niet. Daerom volghet daer noch voort / t' selue versterc-
kende/ aldus : *Spes impij tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur: Sap. 5.*
& tanquam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur : & tanquam
fumus, qui à vento diffusus est : *Het* verhopen vanden boosen men-
sche/ is als lichte wolle / die metten winde wegh- ghenomen woerdt:
en als dun schuyin/ dat metten storm- windt verzoeken woerdt: en
als eenen roock / die vanden windt verstroyt werdt. *De* *Prophete*
David seght hier toe/ aldus: *Quomodo facti sunt in delolationem! Psal. 71.*
Subito defecerunt: velut somnium surgentium : *Hoe* zijn sy tot ver-
woestinghe ghevaect ! *Sy* zijn seer haest op niet ghecomen en ver-
gaen:

gaen : als eenen droom van de ghene die upten slape springhen .

Ism. 19.

Deze ghelijckenisse bediedt ons seer wel den Heylighen Prophete **Isaias** : Sicut somniat esuriens, &c. Ghelijck den hongherighen droomt dat hy eet/ en den dorstighen dat hy drinckt : en het dunckt hen-lieden alsoo : maer als sy ontwecken/ sy binden haer noch euen hongherigh/ en euen dorstigh. Alsoo ist van al des weerelts hoogheydt en vucghdt. Het en is al maer als eenen droom : soo dat sy daer van niet te beter en hebben / alst al veur- by is : maer binden haer-lieden ijdelder dan van te veuren.

Psal. 4.

En waer zijn doch ons sijne sinnen/ en vernuft verstandt? waer is ons reden en wijs heyd: dat wy arme/ dwase/ verdoolde menschen/ den droom/ de schaduw/ iac de ijdelheydt self/ soo beinennen? Aldus roept de Prophete **Dauid** tot ons : Filij hominum, vsquequo graui corde? Vt quid diligitis vanitatem, & queritis mendacium? **G**hy onverstandighe kinderen der menschen / waerom doch beint ghy soo de ijdelheydt? en waerom soekt ghy en volghet ghy soo seer de loghen? Al dat in de weerelt is / is niet alleen eenen droom/ schaduw/ en ijdelheydt/ soo wy nu gheseyt hebben: maer oock als een gheduerighe leughen: t welck al t'samen eenen schoonen grooten **N I E T** maect. Binnen dien/ wy onwijse en onbedarhte kinderen dat wy **F** zijn / wy en mercken niet / dat wy den hondt van **Elopus** slachten: die een stuck vleesch in sijnen muyl draghende / soo hy ouer d'water moeste/ en in d'water de schaduw vart stuck vleesch sagh / snapte hy naer de schaduw/ en binnen dien ontbiel hem de ware brocke. Alsoo doen wy / als wy naer de glorie/weelde/ en eere vander weerelt grijpen : d'welck al maer een schaduw/ en een schijnsel en is: en binnen middelen tijde/ verliesen wy de op-rechte ende waerachtighe eere/ glorie/rijckdom/ en saligheydt/ daer wy ons alleenlijck behoorden aen te houden.

Een handt
vol vinds,
des vvee-
relts glo-
ric.

Tot een tecken noch meer/ dattet maer ijdelheydt en is/ t' ghene dat wy met sulck een vlijtigheydt meynen te grijpen / des weerelts wellust aen-gaende : soo ist dat men een handt-vol windts grijpt/ soo men seyt. Want/ ghelijck- men min lochts en windts grijpt oft vat/ hoemen de handt suelder en stjuer toe-ruyt in t' grijpen : alsoo oock vindt- men hem ijdelder/ hoe- men hem niet meerder hertē tot d' ijdelheydt begheeft.

August. su-
per Psalm.

Maer hoe comt doch dese sotte liefde des weerelts / die soo onbevalligh is? **Sept S. Augustijn** : Ecce, turbat mundus, & amatur: quid si tranquillus esset? Formoso quomodo hareres, qui sic amplecteris foedum? Flores eius quomodo colligeres, qui à spinis non reuocas manū? **Siet/ wat wonders: De weerelt is beroelijck en maect ons beroert/ en men beintste : wat soudt wesen/ waer sy gherust en stille!**

stille? Hoe soudt ghy de weercelt aenhanghen/ waere sy schoon: aen-
ghesien dat ghy soo oinhest/ daer sy soo leelijck en vuyl is? Hoe soudt
ghy haer blocmen lesen / aenghesien ghy selcs haer doornen riet en
schouwt/ noch v handt daer at en treckt.

Dacrom / laet ons wijser wesen/ ende de weercelt met haer ijdel-
hepdt/ met alle schaduwten/ droomen/ en loghenachtighe bedrieghe-
lijke roemen schouwen / en Christo/ die de waerhepdt is/ aen- han-
ghen. Dit doende soo laet ghy de loose loterije des weercelts / daer't
meest al NIETEN zijn/ en houdt v aen t' seker en t' saligh lot van u-
we wel-daert: segghende nu voort-aen / met herte en met monde:
Portio mea Dominus: De Heere is mijn deel: en daer mede houd' ick *Psal. 141.*
my te vreden. Ende / segghende voort noch meer / De weercelt zij *Gal. 6.*
my voort-aen al ghecrupst / en ick haer inder ghelijcke: sonder eens
meer te willen om-sien/ naer haeren toogh/ schoon schijn/ende lotte
verwaentheydt. Want/ moet de weercelt my als een ghecrupst men-
sche wesen (soo sy moet/will' ick goedt Christen wesen) soo en moet
ick de weercelt niet aenhanghen / noch eenigh werck daer af maec-
ken. Want wat vzeughdt soudet wesen/ met eenen dooden ghehan-
ghenen mensche/ oft aen tafel te sitten / oft in d'bedde te ligghen / te
russen/ in den arm te nemen/ oft eenigh gheselschap aen hem te heb-
ben? Het is al om t'schroomelijckst om peysen.

Sy dan de weercelt / met al haer bediedt:

Als eenen ghehanghenen/ soo en soeck' ickse niet.

Ghebedt teghen de ijdelhepdt des Weercelts.

De weercelt gaet veur-by / o Heere/ met al haeren roem/en
begheerlijckhepdt: treckt mijn herte van alle ijdelhepdt/
ende bestighet in v: op dat ick my niet met ijdel handt en
binde / all-men in d'laetste op-staen vander dootd / loon
veur sijn wercken ontfanghen sal. Amen.

C A P. L X X I X.

*Welck is dan het cieraet, daer Godt veur al af houdt?
Dat is der deughden daedt: bouen ghesteent' en goudt.*

Het cieraet
der deugh-
den, prijle-
lijck.

Mer dat de mensche sijn eerste cleedt en cieraet van onnooselheyt en rechtveerdigheyt verlozen heeft in t'Paradijs / soo heeft hy begost ghenoechte te maeken / en behagen te krijghen in t'cieraet der cleederen / ende dat sulchs aen-gact. Eerst-mael alleenlijck die ghebruyckende upt nootd / daer hy deur de sonde ingheballen was: maer daer naer / ijdel behaghen en cere in sulchs / als in een vertiersel / soeckende en stellende.

Genes. 3.
Oorspröck
der cleede-
ren.

Want het eerste cleedt / en decksel teghen de beschaemtheydt / dat waren sijghe-bladeren: en dan noch bouen dien / teghen de roude / maecte Godt aen Adam en Eva elck eenen rock van vellen. Daer naer is men tot de wolle en lakenen ghecomen. Van daer tot het vlas en lijnwaet: voortz / tot het ghespin der wozmen / sijde en flouweel: ten laetsten / tot siluer en goudt / gheperrelte en ghesteente. Soo datter niet meer en is te verwachten / dan / oft dat men wederom aen d'alder-erste cleedt come / en op een nieuw al-hier beghinne / oft dat de weerelt eynde neme. Men-ghesien / dat men doech alle dese veruoenide stoffen / soo nu d'een deur d'ander / en niet elck-andere men-gheelt en mangheelt / datter haect gheen maniere van vromdigheyt in cleederen en stoffe der selue / om pepsen en wozyt / oft ten is al beproeft / ende te wercke ghestelt.

Psal. 141.

De Heydenen / die niet voorder en sien dan haeren neuse lancck is: dat is te segghen / soo verde als haerlieder sin en wijsheyt streckt / die maecten groot werck van d'uptwendigh cieraet: want sy haer uyterste ende meest saligheyt in dese uytwendighe saecken stellen. Van sulche spract de Propheete Dauid / aldus: Filia eorum composita: circumornata vt similitudo templi: Haer-lieder dochteren zijn wel gheschickt: rond-om vertiert en behanghen / inder maniere van eenen tempel. Te weten / niet cleederen van allen coloure en faitsoene: niet alder-hande costelijckheyt en vertieringhe / daer men eenighe hercken op hooghe daghen mede pleeght te palleren / en vertieren. Deur sulchs / en om andere dergelijcke veur-spoedt en weeldigheden / soo rehende- men die saligh te wesen: soo den seluen Propheete Dauid voortz seght: Beatum dixerunt populum, cui haec sunt: Mer seght / dat sulck volck / dat al sulche dinghen heeft / wel ghehuchigh is.

Ende

Quâ capitur specie, qui sidera lumine vestit?
 Virtutum: Argenti hæc radios præstinguit, et Auri.

Welck id' dan het rievact, daer O'dt door al' affhoudt?
 Dat id' der deuchden daet: bouen ghesteente en goudt.

De quelle parure / L'auteur de Nature / Se delecte plus?
 De la Vertu belle / Au pris de la quelle / Rien n'est le surplus.

Ende dat zijn de Heydenen / die d'licht des gheloofs niet en hebben: waer deur sy sien moghten / welck t'craet is / daer Godt meest af houdt: ghelijck de gheloouighe wel sien / als sy hun ooghen willen open doen. Want / als wy den byl van d'oprecht ghelichte onsen neus scten: dat is / als wy ons menschelijck verstandt ghedanghen nemen / en brenghen't onder de ghehoorzaemheydt des geloofs: soo sien wy wel / wat van al t'craet des lichaens te houden en te maecten is. Te weten / dat de cleederen upt gheen ander oozsaecke ons ghegeuen en zijn / dan ghelijck plaesteren en winden / upt oozsaecke van quetsen en seerigheydt. Soo dat die ons meer dienen tot confusie / en doeuigh ghedencken onser onghewoontsaemheydt en rebellie teghen Godt onsen schepper / dan tot eenighe cere oft cieraet. Ghelijck een brand-merck opt' schouder-bladt des diefs / geen saecke en is om seer daer in te glozieren / en hem te verheffen: maer om beschaemt te wesen: deur sulcks altijds een memoziael ower hem dzaghende / van sijn dieuerige en schelm-stucken.

Bril van
oprecht
ghelichte.

Du / wy en zijn niet alleen soo verde ghecomen / dat wy ons in onse cleederen verheffen en glozieren / ghelijck eenen ghequetsen in sijn plaesteren / en eenen dief in sijn brand-merck; maer wy bereieren die oock met goudt en siluer ghesceente en ghepeerde: ons deur seker latende duncken en veur-staen / dat die plaesteren alsoo fraey staen / ende een gheluck is daer mede behanghen te zijn. Het welcke sonder twijfel een teecken is / oft van sottigheydt / oft dat wy ons ghelouue niet in en sien / noch te wercke en stellen: deur d'welcke wy alle dese dinghen claerlijck sien ende verstaen souden.

Ydelheydt
in t'craet
der cleede-
rea.

Dacroni vermaent S. Paulus de ghelououige vrouwen hier van aldus: Non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: Verriert u- lieden niet eerbaerheydt en matigheydt: niet in't haer te crollen en te dzayen / noch in goudt en peerlen / oft costelijcke cleederen: maer ghelijck godtvruchtighe vrouwen betaemt: die deur de goede wercken toonen dat sy Godt vreesen ende dienen. In teecken van dies / de Heylighen hebben sulcks versmaedt / en den cost en cleederen hebbende / zijn te vreden gheweest. Jae / dat meer is / tot een teecken / dat ons de cleederen / bouen den noodt / tot penitentie ghegeuen zijn / sy hebben die oock tot waerachtighe penitentie genomen. Soo seght Sinte Paulus: Fide alij circuierunt in melotis, & pellibus caprinis; egentēs, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus: Deur t'ghelouue hebben der vele ghegaen / al dolende / in de wildernissen / in gheberghen en sydoncken: ghecleedt met haren cleederen / niet hemelen en gheeyten-vallen ghecleedt: der welcker de werelt niet weerdigh en was.

1. Tim. 2.

Hebr. 11.

Wat upt comt doch dese verscheydenheydt van sinen? mynt

ghy/ anders / dan dat den eenen mensche de siele meer acht dan d'lichaem: soo het reden is: en deur sulcks oock t'cieract der sielen/ dat zijn gratien en deughden / in meerder weerde houdt/ dan al t'cieract des lichaems. Ende andere/ sotte/ sinneloose/ en ijdel menschen/ achten het lichaem meer dan de siele: en soo des- volghende oock t'cieract des lichaems meer dan de deughden.

Dugst. Van dusdanighe sprekt S. Augustijn seer wel/ tot een verwonderren: Ecce omnia pulchra sunt cum iniquis: & ipsi turpes: **Siet eens: D** Het is al om t'schoonste en t'fraepste / dat de boole menschen aengart: en sy selue zijn leelijck: te weten/ naer de siele. Want sy en merken niet dat den gheest en de siele/ het beste/ edelste/ en beurnemelijckste deel is vanden mensche: en dat Godt daerom/ de siele/ als een costelijcke excellentie saecle / met den sack des lichaems behanghen heeft/ om die te beter te bewaeren. Maer sy aensien alleenlijck emmers principalijck) d'lichaem: dat is/ de casse: niet achtende t'ghene datter in besloten is. Het welck als wy t' doen / soo doen wy al- soo sottelijck / als oft eenen dief / diemen ter galghe-waert leydt / meer besorghyt waere/ om sijn lichaem te verciereen/ dan om sijn siele ter saligheydt te schicken en te lossen.

De antwoorde seyt dan seer wel/ dattet cieraet der deughden/ bouen sifuer oft goudt/ t'cieract is daer Godt meest af houdt: want/ dat **E** is t'cieract der Christen siele/ als een coninghinne en bruydt Christi: waer deur sy weerdigh is / ter rechter sijde haers bruydegoms te staen: soo de Prophete David seght: Adstirte regina à dextris tuis, in vestitu deaurato: circumdata varietate: De coninghinne is ter uwer rechter sijde ghescaen/ in gouden cleedren: omringht en verciert met alderley cieraet. Dat zijn de deughden/ de welke diese heeft/ die en soeckit gheen andere parement noch ghetupghsel / om den oppersten Coninck te behaghen.

Es/ter 1. Hier van heeft Hester een schoon figure in d'oude Testament ghe-
werst: De welke soo goede gratie hadde/ en bevalligheydt aen haer F
seluen / dat sy gheen upt-nemende costelijckheydt van pallcerfel oft
hullsel en begheerde / als sy totten coninck Assuerus soude gheleydt
worden. En stondt nochtans in sijn gratie / meer dan alle die ande-
re/ die t' meest al op fraep cleedren/ blanchetfel / en costelijck ghehul-
sel stelden. Maer dit cieraet der deughden heeft sonderlinghe t' ver-
ciereen der maeghden in d'nieuwe Testament gheweest: als van **G**
S. Catharina / en alle sulcke: maer bouen al/ vande coninghinne **H**
der maeghden/ de alder-heplighste moeder Godts Maria.

Wilt ghy dan Christo/ den oppersten coninck behaghen / hier en
hier-nae- maels/ als ghy deur hem sult ghebraght worden/ soo laet
varen allen ijdel cieraet des lichaems/ die de siele meer mis-maect:
ende

en neemt aen t'cieraet der deughden : ootmoedighepdt/repnighepdt/
sachtmoedighepdt/matighepdt / lijdtlaemhepdt/ liefde/ bcrmhert-
tighepdt/ en alle andere : welck zijn gheweest de beste cleederen ende
cieraet van Christus selue / ende van alle de beste en meeste vrienden
Godts. Dat's een cieraet d'welck v by bliuen magh sonder verlij-
ten : ende dat langhs soo schoonder werdt / hoe-men't langher ende
meer draeght.

Die van dese cleederen ende cieraeten / naeckit ende bloot bevonden
wordt / wee hem: want hy deur dies sal inder eeuwighepdt met de
hellsche blammen ghecleedt en ghepynicht worden. Induet maledi- *Psal 108.*
ctionem, sicut vestiméruin: Die sal maledictie en verdoemenisse aen-
doen/ als een cleedt/ niet om verlijten/ noch om af-legghen : soo de
Prophete Dauid ghetuyghet.

Antisthenes ghelijckt de deughdt niet alleen by een cieraet/ maer
oock by de beste wapenen. Want (sept hy) Ensis & clypeus excutiunt- *Laert. li. 6.*
tur; sapiens autem ac virtute præditus, nunquam non armatus est, co-
que vinci non potest: Schildt/ sperre/ en sweerd/ ran-nien af-slaen/
en iemandt ont-nemen : maer een wijs en deughd-saem mensche/
die is al-tijds ghewapent / en daerom is hy onoverwinnelijck. Dit
gheleek hy oock by sulcke vraght en goedt / d'welck met synen mee-
ster en man upt-sweemt/ in schip-vrake. En soo ist waerlijcks. Sa-
ligh is hy / die hem van sulcke dinghen veur-sien sal hebben / als
t'schip vreckt in de doot/ die ter hellen niet sincken en connen / maer
haeren man ter hemelsche hauen brenghen : als zyn waerachtighe
deughden: en namentlijck ootmoedighepdt.

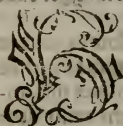
Ghebedt tot cieraet der sielen.

Heere Godt al-maghtigh / die den hemel met sterren/
ende d'aerde met bloemen becleedt/ en schoonder/ dan met
ronincklijcke glorie verriert hebt : gheeft my de gratie/
van t'cieraet des lichaems luttel te achten/ ende de siele met
deughden te verriieren : op dat ick gratie in uwen ooghen/ (dier her-
te aen-sien) verrijghen magh. Amen.

Seght my, naer mensche roem, vvatt v vā schoonheyd dinckt.
Een rieckende schoon bloem, die morghen leelijck stinckt.

Ydelheydt
der schoon
heydt.

Et is een wonderlijcke saecke / dat een ieghelijck soo goedt en groot behaghen in schoonigheydt vindt: soo dat hy wel wilde schoon seynen te wesen / oock al en waer hy't niet. Maer waer't saecke dat elck soo vele dede om goedt te wesen / als hy doet, om schoon te seynen: hoe goedt en heyligh souden de menschen worden! Want men can hem seluen wel beter maerken dan men is: maer niet schoonder. Daerom/ghelijck het verlorē arbeydt is/ te soecken dat ghy niet gherrigen en rōt / noch behouden als ghy't gheuegen hebt: al-soo ist ter contrarie / al leer profytelijck datmen doct/ om beter te worden/en schoonder/naer de siele: want dat is al ghewin.

Prov. 31.

De lichamelijcke schoonheydt, en beualligheydt, is bedriegelijck en ydelheydt/soo wy noch bouen gheseyt hebben. Want bouen dien/ dattet dich-maek niet en is / sulchs alst seynt te wesen: soo ist oock seer onseker en onghestadigh/allst nu is. Daerom seght de antwoorde de seer wel/ dat schoonheydt een bloem is/ nu rieckende en te stondt stinckende. Te weten/als die deur de doot afgheneyen werdt / en onder de voeten ghewoyen: soo wy noch ert den heylighen Apostel Petrus gheseyt hebben. Alle vleesch is hop (seyt hy) en al sijn glorie en schoonheydt / als een bloem des hops. Het hop verdwijnt/ en de bloem valt af. Het selue seyt Sinte Jacob / ghenoech niet de selfde woorden/ en voeght daer by/aldus: Flos eius decidit: & decor vultus eius deperit: De bloem is af-ghewallen: en de schoonheydt haers aen/ schijns is vergaen.

1. Pet. 1.

Jac. 1.

Theophrastus.

Om dese reden / werdt de schoonheydt seer wel van Theophrastus gheheten: Tacita deceptio: dat is/ een stil-stuyghende bedrog. Want / niet alleen en bedriecht syder vele / sonder ict te segghen/ alleen deur d'op-sicht en stillen strack der ooghen: maer bouen dien/ d'alder-schoonste schoonheydt/ die nu wonder seynt te wesen / ende wonder te belouen / die selfde/ al stillckens/ sonder spraken/en sonder datmen ict sulchs was verwachtende / niet een cleyn sieckte/ oft ander mis-val/ soo bedrieghtse hem diese hadde/ ende alle andere die der wat af hielden.

Euripides.

Euripides seght noch meer/ aldus: Pulchritudo, res infelix est: Schoonheydt is een ongheluckighe saecke. Want deur schoonheydt comt menigh mensche / naer veel claghelijcke onghelucken/ des lichaems/

Quæ de florenti tibi stat sententia Formâ?
Flos iste, ambrosiam modo, cras spirabit Auernum.

Beght my nae mensshend roem, Wat v'day schoonheyt dynst.
Sen vrickende schoon bloem, die morgheij leelyt & stinkt.

Du gentil corsage, Et du beau visage, Qu'en doit-on scauoir?
Que cest vne rose, Au matin d'esclose, Qui flestrit au soir.

This is a plan of the
 building which was
 built by the
 King of France
 in the year 1715
 and is now
 the property of
 the King of France
 and is situated
 in the city of
 Paris.

chaems / cere / en goedt / tot het uiterste ongheluck der eeuwigher verdóemenisse. Daerom seide den seluen een woordt / d'welck weer-
digh waer uyt eens Christens mondt ghehoort te werden / aldus:
Deformis sim potius, quàm pulcher & malus: *Ident.* *Ident.* *Ident.*
Ick waer my lieuer
leelijck / dan schoon / en quaedt. Want leelijcker en mismaeckter is
hy / dan Moplius / Therites / en Esopus opt waren / soo wie met qua-
de manieren en conditien behanghen is: al waer hy anders licha-
melyck schoonder dan Adonis / Parcellus / oft eenighe Helena.

Och / hoe vele sittender nu in de hellische pijn / alleenlijck uyt oor-
saerke van haer-lieder schoonheydt / soo mans soo vrouwen! Wien
de schoonheydt is gheweest tot een oorzaerke van val en sondigh le-
uen: daer sy al souden bevyjdt gheweest hebben / hadden sy leelijck
gheweest / oft eminers niet uyt-nemende schoon. De schoonheydt
is als eenen haerck gheweest / daer sy mede vele menschen ter hellen
ghetrocken hebben / en haer seluen veur al. De Poete seght seer wel
en waer: *Lis est cum formâ magna pudicitia:* *Schade-
lijckheyde
der schoo-
neydt.*

De eerbaerheydt heeft een stranghe partije / en sozghelijck ghedinghe
teghen de schoonheydt. Als oft hy segghen wilde: Daer schoonheydt
is / eerbaerheydt heeft het quaedt / ende is in duysent perijckelen: soo-
men daghelijcks siet en hoorst / d'welck met bloedighe tranen te be-
claghen is. *Ouid. epi 9.*

Soo dan en is daer af niet vele wercks te maeckē / oft-men schoon
is oft niet: maer van goedt te wesen / dat ist daer't al aen hanght.
Daerom / ick vinde den raedt van Demetrius seer oorboozlijck. Die
seght aldus: Si pulcher es; bona fac: si deformis; naturæ defectum
bonis actibus compensa: Zijt ghy schoon / doet wel: En / zijt ghy lee-
lijck / verbetert t' ghebyeck der Nature / met goede wercken. *Demetrius.*
Alsoo
B oock Socrates die maniere van doen hadde / sijn discipelen doende in
eenen spiegel sien / legghende: Dunct v dat ghy schoon zijt? siet
dat ghy deughdelijck en deghelijck leest: want / dat soude al te groot
een missit en faute wesen / schoon en quaedt te zijn. Ter contrarie /
sept hy: Dunct v dat ghy leelijck zijt / ende mis-maecht? doet soo
veel te beter: en verbetert de mismaecktheydt des lichaems ende der
nature / met schoonheydt der deughden en gratie naer de siele. *Socrates.*

C Seer wel dient hier op / dat de Wijse-man seght: Circulus aureus
in naribus suis, mulier pulchra & fatua: Ghelijck eenen gouden rinck
aen den neuse van een vuyt vercken: alsoo is de schoonheydt van een
vrouwe die sot is. dat is / die haer niet wel en draeght. Sprekende
van dwael heydt des boos leuens: soo wy in't iij. en iiii. Capitel ge-
sept hebben. Welcke schoonheydt des lichaems niet anders en is /
D dan als een gheschildert graf / en vergulden cofferken vol stincken de
doods-beendren / oft andere vuylichheydt. *Prov. 11.* *Matth. 23.*

Ambros.
Hexam.

Den H. Ieraer S. Ambrosius seght albus t'onken deur-nemen:
Pictus es, ô homo! & pictus à Domino Deo tuo. Bonum habes artificem, atque pictorem. Noli bonam delere picturam. Deles picturam Dei, mulier, si vultum tuum materiali colore oblinas; si acquilito rubore perfundas: Ghy zijt gheschildert / o ghy mensch! ghy zijt van uwen Heere en Godt gheschildert. Ghy hebt eenen goeden constaer / en schilder. En wilt doch die goede schilderije niet uyt-doen. Ghy doet Godts schilderije uyt (o ghy vrouwe) ist dat ghy v aensicht met eenighe andere varwe ouer-trecket / en niet eenigh ghesocht roleur vermenght. Dits een schilderije van boosheyt / niet van schoonheyt: dit's een schilderije van bedrog / niet van simpelheyt. Met dese en sult ghy hem niet behaghen / die ghy soect te behaghen / die verstaen sal / dattet van elders comt en niet van v seluen / daer ghy mede soect te behaghen: en ghy sult uwen scheyper mis-haghen / die sijn werck uyt-ghebaen sal sien. Seght ny / oft ic mandt eenen werck-man ouer eens anders werck mans conste bryaghte / en het eerste werck dede veranderen / soude hy's hem niet belghen? Dus verde S. Ambrosius.

4 Reg. 9.

Soo was Jezabel op-ghestreken en gheblancket in de venster lig- E
ghende / als Jehu ter stadt in guam. En ghelyck sy ter venster uyt gheworpen wierdt / en vande hongherighe honden verflonden: alsoo sullen alfulcke / die met blancketsel / oft eenighe andere vromde manieren het aensicht (als hand-ghebaedt Godts) tot wulpsheyt verderuen / ter hellen gheworpen werden / ende vande hellsche honden vernielt / sonder op-houden / ist dat sy gheen penitentie en doen.

Schroom
der ver-
doemde.

Dat dit ghebachtigh wesen / die soo veel werckis maecten / van het aensicht sryoon te maecten en te doen blincken / ende binnen dien de siele al d'iaer deur onghewasschen laten / vuyldet stinckende dan een pyje / en swartter dan eenen pot. Dat sy dit ouer-dencken / ende met eenen in t'herte ouerlegghen / hoe sy te moede sullen wesen / als sy ten uytersten daghe loopen sullen / als uyt sinnighe rasende menschen / met verbrandede aensichten / nae den lichaeme: en leelijck als dupuelen / naer de siele. Soo de Prophete Isaias ghetuyghet / aldus sprekende: In dien dagh / een ieghelijck sal op sijnen naesten staen sien / heel verstryckt en verbaest. Daer aenschynen sullen al verbrandede aensichten wesen. Te kennen gheuende: ghelijck sy nu d'een den ander beken en bemerkken / uyt oozlaecke van schoonheyt en curicshheyt / dat sy daer teghen all-dan / d'een den anderen aensien sullen met schroom / en grouwelijcke verwonderthheyt: ouer midts die leelijckheyt / en mismaeckthheyt der aenschynen: als d'aenschynen van menschen die aen eenen staeck verbrandt staen: soo veel te afgrijselijcker / en seltsamigher om sien / dat die soo gaen / staen / en sprekken sul-

Isa. 13.

len /

len / loopen / roepen en tieren / als dulle menschen. En dit al / om dat sy hier soo sozghbuldigh sullen ghewerft hebben / om schoon te zijn / oft emmers te schijnen / naer d'uytwendigh wesen: en dat sy het aenschijn der siele / t'welck naer d'beldt en ghelijckenis Godts gheschapien was / soo luttel sullen gheacht hebben. Soo luttel (seggh' ick) dat syder nauws eens wel op gheperst en hebben / dat sy een siele hadden: oft dat de siele oock haer aenschijn heeft / en haer sechonehuydt: oft waer deur de siele vuyt wordt / ende waer mede menle can schoon maeken.

Dese dinghen zijn bouen dien al te swaerder te wegghen / veur de sulcke / die t niet alleen upt curieul heydt / sot en ijdel behagghen in hun selfs oogghen / en d'oogghen vande menschen en doen: maer / dat meer is / upt snoode en quade intentie: met op-ghefetten wille en begeerte / van andere tot quaedt te trecken: tot quaden lust en begheerlijckheydt des vleeschs te roeren / en te bewegghen / deur t'ghesichte en bevalligheydt. Van sulcke sprek't de Wyse-man / aldus: Een dochter oft vrouwe / op sijn hoersche ghepalleert en ghetuygh't: op ghestelt om sielen te vangen. Van sulck / t'zij mans oft vrouwen / seght Sint Hieronymus een sehzickelijcke en nochtans waerachtighe sententie: Si vit vel mulier se ornauerit, & vultus hominum ad se prouocauerit; etsi nullum inde sequatur damnum; iudicium tamen patietur æternum: quia venenum attulit; si fuisset qui biberet: Ist dat eenigh man oft vrouwe / wie het zij / hem verciert / en soo soeckt de oogghen der menschen t'hem-waerts te trecken: al waert datter gheen schade af en quacme / en niemandt in t'herte daer van ghequytst en wierde: soo sal die nochtans ten ewighen viere veroordeelt werden:

Want sy heeft het seijn ghebzacht en gheschoncken:

Waerder iemandt gheweist / die t hadde ghedzoncken.

Daerom / die wijs is / volghe d'exempel van die edele Romeynsche matrone Paula naer: van welke S. Hieronymus schrijft. Dese / als menle vermaende / datse haer oogghen sparen soude / ende niet soo vele weenen en soude: soo antwoorde sy / aldus: Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum, purpuris & cerussa & stibio sæpè depinxi. Affligendum est corpus, quod multis vacauit deliciis. Longus risus perpeti compensandus est fletu. Mollia linteamina, & serica pretiosissima, asperitate cilicij commutanda: Dit aenschijn / sept sy / moet nu vuyt en leelijck ghemaeckt worden: t'welck ick tegen Godts ghebodt / dick-mael met purper / met blancketsel / ende met andere dinghen gheschildert hebbe. Het lichaem moet nu ghecastijdt zijn / t'welck hem tot soo veel ghemarckts / ende wellustigheyds somtijds begheuen heeft. Het langhe lachen moet met een gheduerigh gheschrey vergholden worden. De sachte slaep-lakenen en lijnwact / en

Schoonheydt der sielen onghacht.

Prov. 7.

Hieron. in Epist.

Merckt dese twee verskens.

Hieron. de S. Paula.

de sachte kostelijcke syde / moet teghen de hardhepdt der haeren cleden vermanghelt wesen. Alsoo seyde en dede Paula : maer luttel volghense naer in sulcke veranderinghe van leuen: sooder oock is te duchten/luttel met haer comen sullen ten eeuwighen leuen.

Want eplaes/ die haer aenschijn soo ontstellen en ontkeeren / dat sy totten siel-vanck schijnen maskeren / ende mommen-aensichten aen-ghedaen te hebben : die zijn verlekert / ten zij sy't laten/de maskere af-legghen/en penitentie doen / dat Christus haer-lieden ten oordele antwoerden sal: Nescio vos: Ick segghe v veur-waer/ ick en kenne u-lieden niet. Dan sullen sulcke dwale wel willen/ dat sy de mis-maerckte van moeder hadden ghebozen gheweest : oft dat sy hun seluen neusen en ooren hadden af-ghesneden/ lieuer dan deur de schoonhepdt tot de yperste maledictie soo te comen.

M.uth. 25.

Pallad. Hist.

87.

Het perijckel/ dat in eens anders schoonhepdt te aensien/ ghelegen is / dat gaf eenen Pion discipel van Sinte Antonius wel te bezoe- den/ die oock sijn eyghen suster niet sien en wilde/ noch van haer ghesien wesen. En soo sy hem lastigh viel/ een weduwe wesende / ende sieck/ segghende/ dat sy ghenesen soude moght sy hem eens sien : soo is hy ten eynde deur d' bebel sijns ouersten/ tot haer ghegaen/en heeft hem/ met eenen mede-gheselle / met ghesloten ooghen doen leyden deur de kamer daer sy lagh/en gingh soo henen. Als sy nu anderwerf hem dede bidden/ dat hy doch eens comen wilde/ en dat sy hem eens sien moght : Ick hebbe by v gheweest/ seyt hy/en ghy hebt my ghesien. Dat een ieghelijck sijn ooghen/en die schoon is/sijn schoonhepdt soo bewaerde: daer souden menighe dupsent sonden belet worden/en ontallijcke sielen bewaert.

Laert. lib. 6.

En op dat dese ionghl'kens oock een besonder lesse hier hebben/ die haer seluen op strycken en palleren / als oft meystens waren: soo sal ick hier by voeghen t'ghene dat eens Diogenes/ ende soo sommighe meynen/ oock Aristoteles / seyde / als hy een wulpsch ionghl'ken op strate ghemoettede/ te seer delicatelijck ghetuyghyt en op ghestreken/ soo seyde hy tot hem: Nō te pudet, qui tibi peius velis, quā̄m ipsa Natura voluit? Illa siquidem te virum fecit; & tu te ipsum refingis in foeminam : Schaemt ghy v niet (seyt hy) dat ghy v seluen leeder hebt/ dan de Nature v ghegont heeft? Want sy heeft v een man gheschapen/ende ghy her-maectt v in een vrouwe.

Spurina.

En merckelijck exempel veur al de ghene / die haer schoonhepdt mis-vuycken / tot quetsinghe van ander / verhaelt-men onder de Heydenen/den Christenen wel waer te nemen. Daer was eens een iongh-man Spurina ghenaemt in Ethyrien / van sulcker schoonhepdt/ dat vele vrouwen / oock edele en maghtighe / deur sijn sonderlinghe schoonhepdt/ soo beweeght waren/datter oock perijckel en

Val. Max.

lib. 4. cap. 5.

suspicie

fuspicioest vermoeden van quaedt gheviel. Dese iongh-man on-
 beschuldigh / dit merckende / en vernemende dat hy uyt die oorlae-
 ke en vrees / in d'ooghe en quaedt vermoeden vander vrouwen
 mans / en der dochteren ouders quam: soo heeft hy sijn eyghen aen-
 sicht deur-hackelt / en met wonden mis-maecht / en leelijck ontstelt.
 Lieuer hebbende / dat de leelijckheydt ghetuyghe sijnder supuerheydt
 en onnooselheydt zijn soude / dan dat sijn schoonheydt / eens anders
 terbaerheydt / en sijn gheheellheydt van herten / in t'perijckel soude
 stellen. Van desen iongh-man / ghewaeght oock S. Ambrosius.

De Christenen hebben sulcke spieghelen ghenoech / als mensche ^{Surius to 1.}
 slechts wilde nae-volghen. Men leest van Sinte Brigitta van ^{S. Brigida.}
 Schot-landt: soo sy van maghtighe Heeren (midts haer groote
 schoonheydt) ten houwelijcke versocht wierdt / en sy Gode reynig-
 heydt beloofd hadde: soo badt sy den Heere / dat hy haer eenighe
 mismaechtheydt toe-seynden wilde: op dat der menschen begheerte
 en quellinghe daer mede moght ghebluscht worden. Ende / soo sy
 meest deur de bevalligheydt der ooghen den menschen behaghelijck
 hadde gheweest / Godt heeft haer een ooghe benomen / met een cleyn
 sweerken die uyt-doende. Maer sy heeft dies te schoonder deur Godt
 gheweest: en de menschen min behaeght.

Sinte Angadrifina een maght in Franckrijcke / ten tijde van ^{Surius to. 1.}
 Lotharius den coninck: soo dese aen Aubertus een Prince / ten ^{in vita S.}
 houwelijcke gheschick was / teghen haren danck: heeft oock Godt ^{Ausberti.}
 al-maghtigh met vele tranen ghebeden / dat hy t'beletten soude / en ^{S. Anga-}
 haere maeghdelijcke reynigheydt bewaren. Sy is melaetsch ghe- ^{drifina.}
 worden / en van haren brudegom verlaten: maer Christus haren
 eersten ende weerdsten brudegom heeft die te meer t'hem-waerts
 ghenomen. In een clooster ghegaen zijnde / is terstontd ghesontd
 gheworden. Dit s vande ijdelheydt der lichamelijcker schoonheydt /
 ende tot prijs vande schoonheydt der sielen.

Ghebedt / om schoonheydt der sielen te krijghen.

Opperste schoonheydt / Christe Jesu / in wiens aenschijn
 de engelen begheerte hebben om te aenschouwen: maecht
 dat ick cleyn werck maccke van schoonheydt die verganc-
 kelijck is: en dat ick in de schoonheydt en supuerheydt der
 sielen ghenoechte scheppe / die ghy naer v' goddelijck beldt ghescha-
 pen hebt. Amen.

C A P. L X X X I.

Wie sal my dese leer, ten besten doen verstaen?

Gh' en moet maer eenen keer, met sin op t' kerf-hof gaen.

*Matth. 19.
Met vra-
ghen leert-
med.*

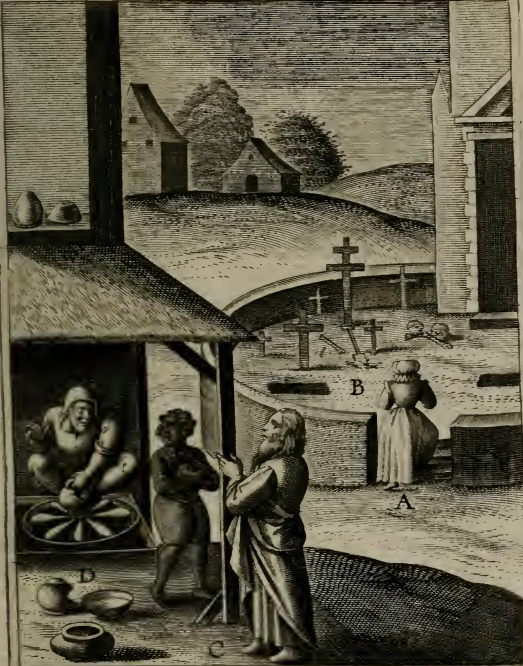
Men Saligh-maecker / sprekende tot sijn Apostelen van dien hoogen en excellentē staet der Keynigheydt / soo seyt hy: Non omnes capiunt verbum istud: Een ieghelijck en verstaet / noch en begrijpt dit woordt / dat is / dese saecke en leeringhe niet. Alsoo moght-men wel segghen van dese versmaedtheydt der schoonheydt / oft emimers cleyn-achten der seluer / daer al de weerelt soo mede behanghen is / en soo vele af houdt. Wy moghten oock wel segghen: Een ieghelijck en vaet dit woordt niet: een ieghelijck en verstaet dit soo niet / soo ghy't in t' veur-leden Capitel gheleert hebt.

Daerom is de vraghe: Wie sal my dese lesse best doen verstaen? Te weten / dat ick come tot t' verstandt vande ijdelheydt die daer in ghelegghen is / in de schoonheydt des aenschijns / en s' weerelts ghe-noeghte te soecken. Ende dat die niet anders en is / dan als een bloem nu rieckende / die moezghen stinckt. Want ick wete wel / dat dit de menschen (die den sin soo op d' ijdelheydt des weerelts versot hebben) als enen droom schijnt te wesen / als men haer ict anders ter contrarie wilt wijs maecken en leeren. Zoo dat sy seer wel met Pharas moghten seggen: Vidi somnia, nec est qui edisserat: Ick hebbe droommen ghedroomt / ende ghestien: en daer en is niemandt / diese my can bedieden. Dies-volghende doen sy seer wel / die niet terstondt (ghe-ljck somnighe doen) goede saecken en verwoypen oft laten vaeren / die sy niet wel terstondt en connen begrijpen: meest als die haer tegen gaen. Maer die segghen / soo de Apostelen seyden tot onsen Heere / als sy sijn lessen / en ghelijckenissen / oft parabelen / niet wel en verston-den: soo seyden sy: Domine, ediffere nobis parabolam hanc: Heere / verclaert ons / ende doet ons dese parabele beter verstaen. Het en is gheen cleyn beghinsel / om wijs en ghelert te worden / als men sijn onwetentheydt kennende / beghint te vraghen / om beter te weten. Want ten is gheen schande onghelert te zyn / maer t' is schande niet te willen leeren. En ghelijck vele vraghen een teecken van toe-comende wijs heydt is: alsoo ter contrarie: Die niet en vzaeght / niet en weet. Want hy moet wat connen / die wel weet te vraghen. Dit s' dan wel ghevzaeght: Wie ons dese wonderlijcke lesse van versmaed-heydt der schoonheydt / en wereltlijcke ijdelheydt / best sal doen ver-staen: te meer / want die de gemeyne opinie der menschē contrarie is.

Gen. 41.

Matth. 13.

De ant-

Stoica quo valeam capere hæc paradoxa Magistro?
Eia, Sepulchreti ferales adspice campos.

Wie sal my dese leer, ten besten doen verstaen?
Shen moet maer eenen keer, met sij op tkerchof gaen.

Faites moy entendre, Ce point a comprendre, Sy tresdifficil.
Va au cemitiere / Ou ceste matiere, S'apprend au docil.

B De antwoorde seght : Ghy en moet maer eens op t'kerck-hof gaen. Dit en is gheen volle bescheydt/maer einmiers een aenwijzen/

C hoe en waer-men dat befeffelijckst leeren magh. Godt al-maghtigh dede soo/ om sijn volck te tastelijcker te leeren verstaen / dat hy seer wel maghtigh was haer-lieden te helpen / en op te rechten/ hoe seer sy verballen waren: als sy einmiers haer wilden beteren. Soo seght hy totten Propheete Jeremias : Staet op / en gaet henen ten hupse

D vanden pot-backer : daer sult ghy hoorzen wat ick segghen wil. Hy gingh: en deur d'bycken des pots/ en deur t'vermaecken des sels/ soo leerde hy/en hoorde hy/dat Godt sprak: Siet (seyde de Heere) gelijck de aerde in de handt des pot-backers is/ alsoo zijt ghy-lieder in mijn handen. Aldus seyndt v de antwoorde tot het kerck-hof / als tot pot-backers winckel: daer ghy leeren sult/sulcks als v te weten staet/aen-gaende schoonheydt/sterckte/en rieraet des lichaems/en alle tijdelijcke roemelijckheydt/ daer steruelijcke mensche soo veel af maecken. Ghy sult daer claerlijck sien en verstaen/hoe luttel dat alsulcks te gebiedten heeft. Want / wat zijn wy al te samen anders dan / soo de Propheete Isaias seght: Testa de Samiis terræ: Eenem aerdenen brooschen pot. Sal een pot-aerde/ oft slijck (sept hy) totten pot-backer segghen: Wat maecht ghy? Dat leert-men/siet/met inden pot-backers winckel te gaen: te weten/ dat wy niet anders dan pot-aerde en slijck en zijn. Wat sullē wy al voorts leeren niet op t'kerck-hof te gaen? en dat/soo de antwoorde aen-wijst : Met sinne: dat is/ met aendachtigheydt: als om daer te studeren / in al die ghebroken pot-scheruen/doodts-beenderen/meyn' ick.

Jerem. 18.
Pot-bac-
kersvwin-
kel: het
kerck-hof.

Isa 45.
Rom. 9.

Agathocles Coninck van Sicilien / tot een eeuwighe memozie dat sijn vader een pot-backer hadde gheweest / soo hadd' hy altijdts aerde-werck ouer sijn tafel : noyt sonder/ al waerender gouden en silueren vaten ghenoech: tot een bekenlaemheydt sijnder cleyne afcomste. En/ al en was hy anders de beste vande werelt niet/nochtans gingh hy daer in onse grootseheydt te bouen : als wy ons niet alleen en verheffen / maer oock onser arme vrienden en afcomste schamen. Nu wel aen dan / gaet op t'kerck-hof: daer sult ghy wel wat anders leeren.

Alexander
ab Alexand.
li. 5. cap. 21.

Ghebedt tot versmaedthepdt des lichaems.

It bederuelijck vleesch / o Heere / wilt altijdts groot gheacht worden / en bouen den gheest spannen. Drückt soo in my des doodts ghedenckenis / dat al de ghenoechte des weerelts my een crupse zij. Amen.

C A P. L X X X I I.

*Wel doch! vvat schol' is daer, tot s'vveerelts groot vercleenē?
Der grauen stanck, en vaer: en de dorre doods-beenen.*

Wonder
schole,
meester, en
lesse.

En heet ghemeynelijck scholen / alle plaetsen daer-
men ict leert: ghelijck men met reden oock / een lesse
oft leere heet / al t gene dat men iemandt veur-houdt /
om aen te nemen en te leeren. Nu dan / want: men
ons opt kerck-hof seyndt / om sulck een groote en
profijtelijsche lesse en Philosophie te leeren: soo moet
het kerck-hof wel een schole heeten: en daer moet iemandt schole
houden. En dat / soo de vraghe inhoudt / tet s'weerelts vercleynen.
Want de weereelt leert al contrarie dan t kerck-hof doet / en de schole
diemen daer houdt. Het ghene dat de weereelt pryft / groot acht /
en hooghelijck verheft: dat leert ons het kerck-hof al niet te wesen /
ende ydelhepdt der ydelhepdt.

Nu / laet sien dan: Wie houdt daer schole / tot s'weerelts vercleen-
nen? De stinckende grauen / en de doods-beenen. Soo wonder-
lijck als de lesse is / soo wonderlijck is oock de schole / en den meester.
Pythagoras leerde sijn discipelen / veur al / vijf iaer lanck swijghen /
op dat sy daer naer te bet souden spreken. Soo moctmen in dese
ghemeyne schole der steruelijcke menschen / veur al / sien en swijgen:
niet alleen om te beter te spreken / maer om te bet te pypsen / te bonnis-
sen van alle dese dinghen / en bouen al / om te beter te leuen.

Wy lesen dat de vrienden van Job / com: ende om hem te vertroos-
ten / en hem van vers siende op den mist-hoop sitten / en kenden hem
niet / om de wille van sijn groote misnaercht hepdt en karjughpdt:
ende roepende wyt een groot verwonderen en droef hepdt / wierden
schrepende: ende haere cleederen scheurende / stof op haere hoofden
stropende / saten neder ter aerden neffens hem / seuen daghen en seuen
nachten wesende sonder een woordt te spreken: aensuende de groote
droef hepdt en weedom / die in hem was.

Wat dunckt v? souden wy niet wel met meerder reden moghen
al dit en meer doen / in dese schole sittende op t kerck-hof / neffens de
grauen ende de doof-beenen? Princijpalijsch als sy op een ghetaelt lig-
ghen / rondt-om het Crucifix: Wiens doot ons eenen spieghel is /
om wel te leuen en te steruen? Want / daer is meer wonders te sien /
meerder oopsaacke van droef hepdt en verschrikthepdt / meer reden
om swijghen / pypsen / schrepen / suchten / en beweghinghe des herten
te gheboelen / en oock te toonen / by eenen dooden mensche dan by ee-
nen

Pythago-
ras.

Job 2.

Doods-
beenen
op hoopte.

Quis docet hic Mundi fastus calcare superbos?
Putria humatorum graueolentibus ossa sepulchris.

Wel toef! Wat scholē is daer; tot sweerele groot verleeney?
Der grauey stanck, en vaer; en de dorre dootbbeeney.

Qui en ceste escole, Monstre le frūole, Du Monde evanté?
La relante fosse, Pleine d'os se gosse, De sa Vanité.

nen siecken/ nochtans noch leuende : en noch meer/ by de ghebeenten/ en half verrotte leden der menschen.

Wie soude hem connen vermaecken / met eenen dooden mensche te sitten oft te ligghen ? meest als hy stinckt/ en half vande wormen gh'eten is? Men siet ghemeynelijck/ datmen den dooden/hoe groot vrientd dat hy gheweest heeft/ niet gheerne langhe in huys en heeft: maer men soeckit hem in d'aerde te steken : segghende / met een behendighedyt : Den dooden begheert d'aerde : maer metter waerhepdt/ de leuende zijn hem moede.

En wat ist/ als nu niet alleen ypt het lichaem gemeyn ghewormte deur verderuinghe ghegenercort wordt / en die dan ghespijst vande reste des lichaems/ daer sy ypt ghesproten zijn : maer als bouen dien ypt de herfstenen een padde/ ypt het merch des rugghe veens een slanghe oft serpent voort/ comt/ soomen meynt : wie soude dat ghe-raes oft ghebeente omhellen willen/ ende lusten te cussen ? Men verschroomt hem by-nae / als men alleen een drooghe supuer doodts-hoofdt/ oft ander been op t'kerck-hof in sijn handt nemt / oft onverschiens ghenaeckt. Het is veur-waer een saecke/ die ons wel behoorde ter herten te gaen: en te doen dencken op ons leuen en steruen/ als wy die beenderen soo sien veur ons ooghen ten toone ghestelt / als eenen ghetrouwen spiegel: die ons sekerlijck ypt-wijst/ wattet van ons is/ en noch werden sal. Maer/ de ghewoonte van sulcks daghelijcks te sien/ nemt al t'verwonderen wegh : en maect/ dattet ons niet in en gaet. Nochtans ist inder waerhepdt een vremde en schroomelijcke schole/ en wonderbaere meesters/ vele leerende / al en segghen sy niet een woort.

Schroomelijckheyde
d'r doode
lichamen.

F Welck is de ghemeyne lessz/ die sy alle menschen veur houden? Dit segghen de doodl-beenen : dit seght Christus/ de doodt ghelmaect hebbende: en dit roept de doodt selue: Ghedenckt/ o mensche/ dat gy stof zijt/ en dat ghy in stof sult weder-keeren. Wat noch? Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuū. Mihi heri: & tibi hodie: Weest mijns ordeels/ en eynde gedachtigh: want sulck sal oock het uwe zijn. Ghisteren wast mijn ghebeurte/ en noch heden werdet de uwe. Ghelijcken som-tijds siet by de doodl-beenderen ghelshreuen op de kerck-houen: Hodie mihi, cras tibi: Heden my: morgghen dy.

Genes. 3.

Eclh. 28.

Hoozt nu/ wat ons noch meer in dese schole gheleert wordt : Al de glorie des menschen/ is d'yeck en een gewormte. Als heden wordt hy hoogh verheuen: en morgghen en salmen hem niet vanden. Studeert hier wel op: en ouer-siet dese boecken : keert en wendt: heft en leght: deur-siet het al: bemerkat en vattet wel dese wonderlijcke ypt-ghelesen lessen : die al de philosophien en speculatiē te bouen gaen/ en die ons totter conste der consten brenghen : dat is/ tot wel leuen en steruen,

1. Math. 23.

uen. *Zae* oock tot die const/daer-men af seght: *T*is const leuen/als de doodt comt. *W*ant/ deur d'bedencken en oeffenen van dese lessen/ soo comt-men deur de doodt ten eeuwigen leuen. *S*oo dat-men aldan eerst ten rechten beghint te leuen / als de doodt comt / ende ons verset in d'ander leuen.

Studeert
in de gra-
uen en
doodf. bee-
nen.

*J*u wel aen dan / slaet ooghe op dese boeckten en bladeren / ende werdt wijser. *O*uer-siet al die doodf-beenen / die daer soo ten toone liggen: welke hebben daer van al/ de schoonste/ de edelste/ best-riekende/ schoonst verricht/ en blijdste gheweest? *W*aer is den lachenden mondt/ de roode lippen/ de blofende kaken/ de blicghende oogen/ t'ghercoft haer/ de peerlen/ gheskeenten / en costelijcke baghen? *D*e fraey- sprekende tonghe/ clappende als een gaep/ de claer-singende heele/ sijne winbrauwen/ ende alle die ijdelheydt/ daer-men wonder af plaght te maecten: als oft-men gheen struelijck mensche/ maer een *H*eydensche goddinne hadde gheweest: een *V*enus/ oft *J*uno/ oft sulcken duyvelinnen. *S*eght my nu/ ist in v maght / welck zynse/ onder alle dese beenderen/ die't soo hier hebben houdé gaende/ als oft niet alleen de straten/ maer oock de heele weercelt hun hadde te cleyn gheweest? *K*ent ghy nu niet ecne van soo vele? *K*eert dat onder dat bouen/ en siet wat naerder: verleghtse al: d'een deur/ d'ander naer/ en vzaeght hen-lieden/ lust het v. *W*at dunckt v? *K*ent ghy niet een? *P*iet. *W*at ist nu al? *P*iet. *W*at baet het al? *P*iet. *W*at verschilt nu/ schoon van leelijck/ rijck van arme / hoouerdigh van verwoyzen? *P*iet. *D*an/ dat sulcke te meer sullen te lijden hebben/ in siele en in lichaem/ die haer seluen hier in alsulcks alder-meest sullen vermaecht hebben en verheuen. *A*ldus staetter in *S*int *J*ans openbaringhe: *Q*uantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date ei tormentum & luctum. *D*at is te segghen / van *G*odts weghe/ en bevel: *H*oe hy te meer in weelden heeft gheweest/ gheeft hem oock soo veel te meer tozments/ en pijnighen reuwe.

Spieghel
der leuen.
de.

*A*po. 18.

*E*rgo/ dan/ soo is onse kisse/ te dencken om steruen/ en om deruen: en niet soo sot te wesen / van te vergheefs sulcken cost en moeyte te doen/ tot onsen verschoonen naer den lichaem / noch tot vercierse/ noch tot ghemack oft hoogheydt: aenghesien dattet al op een uyt comt/ deur de doodt. *E*n bouen dien / ghemerckt datmen naer verlozen cost en arbeydt/ oock te meer daer om sal te lijden hebben. *S*oo dient dan den wel-bedachten *C*hristen aldus by sy seluen te seggen: *I*ck wil voort-aen het lichaem sijn behoefte gheuen / soo't *N*ature bereyscht/ in cost/ cleederen/ en ander gherief: en van *G*odt danckelijck nemen sulcks alst is/ schoon/ oft leelijck: en mijn werck principelijck maecten van de siel met deughden te verrieren: en het beeldt en aenschijn *G*odts/ t'welck op mijn siele ghedrukt is / dat will' ick

altijds

altijds schoon en claer houden : op dat ick in dien dagh/ van hem/ als onbekende niet verstootten en worde/ alst al veur hem sal moeten te veur-schijne comen/ en monster passeren / om loon t'ontfanghen elck naer sijn wercken ; om soo eeuwelijck te bliuen in t'godt oft in t'quaedt.

All-men t'kerck hof (soo wy segghen) als een schole aenmerckt: soo ist te verwonderen/ dat wy niet anders verweckt en worden/ om dese salighe/ noodighe/ en eenighe lesse wel te leeren / daer wy tot de laetste ure ons leuens tijdt toe hebben: aengeliën datmen som-tijds/ om tijdelijcke scientien/ consten/ talen/ danssen en andere ydelheden te leeren/ soo vele cost en arbeydts onder-staet.

Men leest vanden kepler Marcus/ soo hem eens Lucius op t'stra- Philoftratus
te te ghemoet quam/ en hem vzaeghde waer hy henen gingh: Ick gaet schole-waert/ seydde de kepler / om te leeren t'ghene dat ick niet en can. *Honestum seni discere* : Het staet oock een ouderlinck seer wel/ seyt hy/ te leeren. Och/ wat's dit/ seydde Lucius: Een kepler/ nu een oudt man zijnde/ als de kinderen/ boeck en berdeken vragende/ gaet te schole-waert? Soo moesten alle menschen/ meest die op haeren puot oft graf gaen/ hun laten duncken/ dat sy schole-waert gaen/ om leeren leuen en steruen /: als sy daghelijcks ter kercken ende naer t'kerck-hof gaen.

Socrates / die van Apollo den alder-wijsten ghewesen was / tot grooten ouderdomme gheromen zijnde/ en schaemdes hem niet/ by de kinderen in schole te sitten / om mettet snaer-spel te leeren spelen. En all-men hem bespottede/ soo seyt hy : Ten is gheen schande / te willen leeren/ datmen niet en can. Ten waer oock veur-waer gheen schande/ al leerden sommighe (hoe oudt sy zijn) haerē Catechismus/ oft Christelijcke leeringhe/ die den seluen niet en weten: emmers van haere kinderen t'huyt/ als sy hun schamen te gaen / daerinnen sulcks leert. T'waer oock behocuelijck dat snaer-spel van thien snaren te leeren/ daer de Prophetē David dick-mael af roert/ en in t'gebzuyck hadde. Dit zijn de thien gheboden Godts: de welcke veur de ooren des Heeren een soet accoordt maecken/ als een melodije: als den soon en vops der gheboden met onse wercken ouer een comt. Sulcks leert men al op t'kerck-hof/ en inder kercke/ diert wel ter herten neemt.

Ghebedt om wel te leeren leuen en steruen.

Iesu/ meester / die ons sachtmoedigheyt en ootmoedigheyt van herten te leeren ghegeuen hebt : Leert ons soo al leuende steruen / dat wy/ alst comt te steruen / waerachtelijck leuen moghen. Amen.

CAP. LXXXIII.

*Welck is den vveerdsten pandt: oock bouen alle rijcken?
De Siele: van Godts handt gemaect naer sijns ghelijcken.*

De siele
den coste-
lijcksten
pandt.

De mensche is wptter Nature begheerlijck van t'ghene dat hem schoonst en best dunckt: maer in dat wel te ozdecken/ende wpt te kieslen/ daer licht al de swaerighepdt. Ouer-sulchs / d'een kiest dit/ d'ander prijsst d'ander: elck naer sijn sotte sinnelijckhepdt: en wy slaen al ghelijck de blinde naer d'ey: en slachten de padde/ die haer ghenoechte in vuple stinckende poelen en mopre maect/niet achtende op den costelijcken steen/die sy ouer haer heeft: soo-mien van sommige padden en scerken en oestren leeft / datter een costelijck gheskeente in haer ghevonden wordt.

*Ambr. Hex-
am. lib. 5.
cap. 11.*

Laert. lib. 6.

Alsulcke auer-rechte en sincke weerdeerders vā saecken soudemen moghen by die schutters stellen / die soo verde van d'wit en vanden boel schoten/dat Diogenes/om niet gheraecht te werden/ gingh aen d'wit staen / als ter plaetsen die alder-meest van hun scheuten en schichten bevyjdt was.

Als een mensche tot rijckdom oft tot staet en eere gheraerken can/ **A** hy laet hem duncken / dat hy een wptnemelijcke saecke verregghen heeft: ick neme/oft hy een coninck ware. En onder-tusschen heeft hy een saecke aen sy seluen/die excellenter en costelijcker is/ dan alle rijcken. Wat een groote simpelhepdt ist dan / sulchs self niet te weten: ende noch meerder simpelhepdt/te weten/ en niet te achten? Wat is toch dat? Dat vzaeght de vzaghe. De antwoorde seght: **D**e siele/ **B** die ist costelijckste.

Matth. 4.

Wilt ghy weten/hoe dat naer Godt / die het opperste goedt is/de siele meest van weerden is? Dit wiste den boosen vyandt wel/die in't tenteren van Christus/ ghenoech ghetoot heeft / hoe hy met ons **C** leeft: dat hy al de rijcken des Weerelts niet met allen en acht/ by een siele: waert in sijn maght/alle die selue/elck mensche veur sijn siele te gheuen. Dit heeft noch sekerlijcker ghetuyght onse Heere selue/ als de opperste weegh-schale in sijn goddelijcke handt houdende/ en elck **D**

Matth. 16.

binck kennende in sijnen prijs en weerde. Hy seght aldus: Quid prodest homini, &c. Wat salt eenen mensche becten/dat hy de gheheele weereit winne en sijn siele verliese? als oft hy seude: Hy soude quaden en sotten roop doen/en ontsprekelijck verlies lijden: al wierdt hy heere van gheheel de weereit/met al datter in is: als hy sijn siele moest verliesen. **S**oo moet dan de siele veel costelijcker en meer weerdt zijn/ dan

Quid pretio despecta sui premit aurea scepra?
Mens cognata polo : Diuinæ Mentis imago.

Welck id den voerdtstey pandt; oock bouey alle Zykten?
De siele: van Godt's handt ghemaect naer syn's ghezykten.

La voute azurée / Qu'a elle enferrée / De plus précieux?
L'ame, dont l'engeance / Tire a la semblance / Du grand Roy des cieux.

dan al de weerelt / met al haer schatten / hooggheden / en conck-rijcken. En daerom seyde onse Heere noch daer by : Wat wissel sal de mensche veur sijn siele gheuen? Wat isser van sulcker werde? Waer mede sal hysse lossen / oft rantsonneren / die allen schat te bouen gact? Al gaue een mensche al dat hy in de wijde weerelt heeft / veur sijn siele / ten isser al niet eens weerd by gheleken te worden : ten is al niet beliens weerd.

Cantic. 8.

Deur sulckes sprak de bybandt van Job seer wijselijck / segghende: Om d'lijt te ontzagghen / sal een mensche lichte het leuen van sijne beesten wagghen : maer om sijn leuen / en bouen al om sijn siele te be- waeren / sal hy te pande stellen en verlaten al dat hy heeft. Het welcke de Wijse- man niet rozte clare woorzen seght : Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ : Dat is eens mans schat en rijckdom / t welck sijn leuen en veel meer sijn siele verlost en behoudt.

Job 2.

Prov. 13.

En ten is gheen wonder / als wy gade slaen / dat sy naer d'beeldt Godts ghescheyden is: ende met het dierbaer bloedt Christi ghescheyden en verlost. Van d' eerste seght S. Vernaerdt aldus: De redelijche siele / naer d' beeldt Godts ghescheyden / sy ran wel met alle andere saecken becomunert wesen / maer gheens- sins verlaedt : want be- quamen zijnde om Godt t'ontfanghen / met gheen dinghen ter weerelt / dat minder dan Godt is / en ran sy verbult worden.

Bern. in ser-
mon super
Ecce nos re-
liquimus
omnia.

Vanden prijs der verlossinghe / seght hy oock elders: De siele moet een groote en costelijche saecke zijn / die mettet bloedt Christi ghe- rocht is. S. Augustijn seght met een woorzt / al datmen hier van segghen moght / aldus: Maer Godt / daer en is niet beter / noch meer- der van werde dan de siele. Dat weten sy nu bekwelijck / die midts t'cleyn-achten haerder siele / de eeuwiche tormenten gewonnen heb- ben. Hoe groot souden sy die nu achten / dattet noch by tijde wa- re! Daerom / zijn wy niet wel te beclaghen / dat wy vanden schat onser sielen soo luttel houden: Den H. Leeraer Chrysostomus seght: Animæ nobilitas perpetuo cogitanda: De edelhepdt der siele behoort den wy reutwelyck ghedachtich te wesen. Maer / och arm / de sorghe / liefde / en groot- achten des lichaems / die trecket al t'haer- waerts: en maect / dat de mensche / als de beesten / altijdts naer d'aerde en aerdsche lichamelijche dinghen siet. Die nochtans rechte ghescheyden is / om de ooghen ten hemel op- waerts te heffen / en hemelsche saecken te soecken.

Bern. in
epist.

August.

Chrysost.
Homil. 12.
super Genes.

Seer wel moght ick hier roepen / dat een Poete seyde / met een be- clag / sulcke verdriacht hepdt inden mensche bemerkende:

O. curæ in terras animæ & cælestium inanes!

Pers. Sat. 2.

⊙ ghy arme sielen / soo ter aerde- waert ghebogghen: en t'cene- mael ijdel van hemelsche ghedachten en saecken! Anders doen sy / die wel

o ij ghebrot-

ghebydoeden / dat de siele het costelijckste is / dat een mensche naest Godt moght hebben. En daerom / veirt die / als veur t' principaelste / bouen al besoght zyn / om die Godt eens wederom te leeren / van wien wy die ontfanghen hebben. Die hebben en houden vast / soomen ghemeynelijck seght / en soo't waer is: Goedt verlozen / wat verlozen: eer verlozen / veel verlozen: maer siel verlozen / al verlozen.

S. abell. li. 2.
cap. 7.
Een costelijck cof-ferken der siele.

Als Alexander de Gzooete / naer den slaghe daer hy Darium den coninck van Persen mede verwan / onder andere / in den roof des conincks een cofferken vandt / van goudt en peerlen / costelijck en costelijck ghemaeckt: soo vzagghde hy van de ghene die eenigh verstandt hadden van sulck ghebyupck / en ouer-daedt der Persen / waer toe dat dat cofferken diende: wat-men soo costelijck vinden moght / dat daer in bewaert moght worden? Soo heeft hy vernomen / dat men daer salue in plaght te doen. Hola (seyt hy) Ick sal't wel tot wat anders / en tot costelijcker saecken ghebyupcken. Ende hy heeft ter boeck van Homerus in ghesloten. Hoe vele te meer behoozen wy Christenen het cofferken ons lichaems in deughden en in eeren / te archten / om de wille van t' ghene dattet beslypente is: te weten dien costelijcken pandt der sielen / die als een hand-boeck is / van de goettheydt / wijs theydt / en moghentheydt Godts: en te meer / dat oock het lichaem / eenen leuenden tempel des heylighen Gheests is. Piet om d' lichaem sottelijck met ijdeltheydt te verciereu / ghemack aen te doen / ende leckerlijck te voeden / en als een slaghe becste te mesten: maer om t' selue ten dienste vanden in-woonenden gheest / wel van alle schadelijcke dinghen te bewaren.

2. Cor. 4.

Wat soude-men al veel goedts leeren / en aen-nemen / ter sielen salighepdt / waer't dat men de gauen van Godt / oock natuerlijcke / wel waer naemen / meest van ionckis! Hoozt eens daer toe / een wonder gheschiedenisse in d' op-comen van dien excellenten Philosophen Protogoras. Als hy noch eenen ionghen was / ten bosche ende te velde gaende / om soo den cost te rapen: soo quam hy eens Democritus in t' ghemoet / eenen bondel crupdts / ende andere landtsche dinghen opt' hoofdt vzagghende / om een penninckken af te maecken. Democritus / den vandt en beschicklaemhepdt van alle die verscheyden dinghen / soo cozt en sijnkens by een ghepact aen-mere kende / ende met eenen oock den ghelijcken pas van t' gheuwichte opt' hoofdt / soo wel bedeyt / en den ghelijcklaemen stap des ionghens: soo dede hy hem stille staen / vzagghende / Wie dien bundel soo ghemaeckt hadde? Ick / seyde Protogoras / dien ionghen. Goeddoetten dan / seyde Democritus / ende her-bindtten noch eens / dat ick het sie. Wast gheseyt / het wierdt ghedaen. Nu wel aen / seyde Democritus / aenghesien dat ghy sulck een verstandt en gheest hebt / soo

Gellius li. 5.
cap. 3.
Protogoras.

sult

sult ghy wel meerder en beter saecken uyt-richten / ist dat ghy my volghen wilt. Den ionghen is te vreden gheweest: Democritus heeft hem op-gevoedt en onder-wesen. Ende dit is dien grooten Protagoras / een vermaert wys Philosophhe gheworden. Wat soude- men al mannen op't straet raepen / al- men den gheest en de siele aen- sachte / en die aen- schickte tot leeringhe / ten dienste van Godt / en van de ghemeynte ! maer daer zijn noch heden vele ionghen Protagoras / die by ghebricke van Democritus verloren gaen. En oft'er gheen ouders en waten / die hun ionghers selue verloren iaghen !

Des-ghelijcks by- nae leest- men hoe Xenophon oock op- ghetomen is. Soo Socrates desen ionghen Xenophon eens in een nauwe straat te ghemoete quam / den gheest uytter ooghe bemerkende / stak signen stock uyt / en hield hem stille staende : vraghende waer- men sulcke en sulcke dinghen maecte en vercochte. Als hem Xenophon van als goetd beschepd gaf / soo vragghde hem Socrates voorts / Oft hy oock niet en wiste / Waer- men de menschen goetd maecte: Hy antwoorde dat hy't niet en wiste. Dat en voeght niet wel / seyde Socrates / dat ghy weet / waer- men alle dinghen maect en vercoopt / en dat ghy niet en weet / waer- men de menschen goetd en beter maect. Comt met my (seyt hy) ick sal't v wysen. Van dien tijdt af begoste Xenophon Socratis discipel te worden : en heeft wel aenghenomen / en is seer vermaert gheweest in gheleertheydt.

Soo soude- men peerlen / en costelycke ghesteenten uyttet slijck rapen / die den prijs en weerde der sielen kende. Maer wy slachten al den haen van Esopus in sijn moralen : die op den nest- hoop van deser weerdelt meer een graenken / oft byjse broodts' achten / dan een costelycke peerle: dat is / dan den gheest / dan de siele / dan de deughdt / gratie Godts / en den hemel selue. Maer als t' huys in brande staet / dan kent- men den weerdsten pandt / want / dien soeckt- men veur al uyt den brandt te lossen. Al- soo / waert moghelijk / met Bias soude- men sijn siele lossen uytten hellschen brandt als het costelijckste / al soudder al d'ander bliuen. Den brandt soudet doen bliken: maer t' waer dan te spade.

Ghebedt tot ghewin/en bewaernisse der sielen.

At de siele weerd is / dat weet ghy alder- best / o Heere / die v seluen veur die te pande gegeuen hebt: Laet my al- tijdts den prijs der selue / meer en meer bezoaden : op dat ick die niet en verliese / al soud' icker de gheheele weerdelt mede winnen: maer / waer ick can oft magh / oock andere soecke te winnen: want dat v begheerte is. Amen.

CAP. LXXXIII.

*Welck is het quaedste quaedt, en dat meer scade in heeft?
Der sonden boose daedt, daer gh'ongheducht in leeft.*

De sonde is
het schade-
lijckste.

MEnghesien dat niet alleen de mensche / maer oock alle ghedierten / natuerlijck schouwen al t'ghene dat hun schadelijck en hinderlijck is: het is te verwonderen / datmen d'alder-quaedste en t'schadelijckste niet bet en kent / en niet anders en schouwt. Teghen siechte / A brandt / verlies van goedt / van naem en faem: teghen B onghelijck / en derghelijcke teghentheydt / daer heestmen altydts een C ooghe in t'sepl: en wy werden seer beclaeght / als mensche niet schou- D wen en can. Maer t'ghene dat ons ter sielen hinderlijck is / dat en light ons niet opperst: seer clepne oft gheene sorghe draeghtmen om E sulcks t'ontblieden: en alst comt / men en maeckter gheen groot werck af / om quijt te worden.

Bernard, su-
per Cantic.

Dit's t'ghene dae Sinte Bernardt seyt en beclaeght: *Cadit animus; & est qui subleuet: perit anima, & non est qui recogitet.* Daer valt erghens eenen esel in de gracht / en hy vindt terstondt iemandt die den uyt helpt: de siele valt en vergaect: en daer en is niemandt die der eens naer siet / oft eens om denckt. Dat is ontwijfelijck een teecken / dat de ooghen onses verstandts deur dien leelijcken val in Adam / dat heur dat achter ghekeert zijn: en nu swart deur wit / en quaedt deur goedt aen-sien. Als onverstandighe kinderen / die de gloepen de rolen / oft den brandt der heere / soo licht aen-grijpen / als een criecke / roole / oft appel.

Bion apud
Diog. li. 4.

Daerom ist wel ghesert van een Philosophie / die anders nochtans oock blindt was in sijn wijsheydt / ghelijck alle sulcke: *Facilis ad infernum via est: clausis enim oculis illuc itur.* Den wegh der hellen is licht om vinden: want men ghet aelster wel blindelinghe. Het moet een quade saecke zijn / die den mensche daer byenght: die anders gheschayen is ter eeuwigher saligheydt. Dies seght de Wyse-man: *Quid nequius, quam quod excogitauit caro & sanguis?* Wat isser argher / dan t'ghene dattet vleesch en bloedt versint en verliert hebben? Dat's sonder eenigh twijfel de sonde: deur welke de mensche t'eender reple en t'sekens al t'goedt verliest dat hy opt hadde / heeft / oft hebben moghte / als de sonde doodelijck is. Dit seght de Wyse-man oock seer clac: Die in een mis-doet / die sal veel goedts verliesen. Hy verliest veel / die t'al verliest.

Ecl. 9.

Wildy dit bet verstaen? Doozt het gheclagh van een heyligh man / aldus

Dic: homini quâ non clades damnosior vlla est?
Peccatum; excussis in quo sibi plaudit habenis.

Welck is het quaetste quaet; en dat meer schade inseeft?
Der sonde boose daet; daer-gh' ongheduycht in leeft.

Dis moy, quelle peste/ Soit la plus funeste/ Et de plus d'effroy/
Du peché la tache/ Au quel on se lache/ Sans bride, et sans loy.

albus sijn siele aen-sprekende/inden persoon van een sondarigh mensche: Doet open/doet open v ooghen: o katjuighe siele: en liet wat ghy waert/en wat ghy nu zijt: waer ghy waert/en waer ghy nu zijt. Ghy waert de bruydt vanden alder-hooghsten / den tempel vanden leuenden Godt/een uyt-vercozen vat/d'bedde des eeuwigen Godts/den thsoon vanden waerachtighen Salomon/den stoel der wijf heydt/der engelen suster/en erf-ghenaem des hemel rijcks. Dit hebby al gheweest. En soo dick-mael als ick segghe/ Dit hebby gheweest: soo dick-mael hebby cause van weenen. Wat groote veranderinghe is doch dit? Vande bruydt Godts zijdy een boelerste des dupuels gheworden: den tempel des heplighs Gheests/ is in een speloncke van moordenaers verkeert: het uyt-vercozen vat/ in een vat vol corruptie: het bedde Christi/ in eenen nest der hellscher verclenen: den stoel der wijf heydt/ in eenen setel van pestilentie: de suster der Engelen/ in een ghelincde der boose gheesten. Ende die te veruren als een duyf ken ten hemel blooght/cruypt ghy nu ter aerden als een serpent. Schreyt dan en weent/ och arme en katjuighe siele: aenghesien dat v de hemelen/ de engelen / en alle Godts Heplighen beweenen. De tranen van S. Paulus beschreyen v/ om dat ghy ghesondicht hebt/ ende gheen penitentie ghedaen. De tranen van S. Peeter die beschreyen v/ om dat ghy uwen Heere gheloorhent hebt/en niet bitterlijck gheweent. De tranen der Propheten beclaghen v katjuigheydy en miserie/want sy van nu aen-sien/den toorn en rechtveerdigheydy Godts t' uwaert hellen. De tranen van Hieremias berlaghen v/ siende dat ghy als Hierusalem uytten hemel ghevallen zijt: en dat de dochter van Sion/al haer schoonheydy en cieraet verlozen heeft. De bitter tranen Christi Jesu beschreyen v/ om dat ghy all-noch den tijdt uwer visitatie en versoekinghe / ende den dagh des peys en vrede van consciencie niet waer en nemt. Dus verbe het beclagh der siele in sonde ghevallen.

Hier uyt magh-men bemercken/de leelijckheydy/argheydy/ende *Iudic. 18.* schadelijckheydy der sonde. Ken-ghesien dat de mensche deur de sonde van Godt schepdy/en ouer-sulcks van al dat goedy is. Ghelijck in dien Michas beteekent wierdy/die als sijn silueren goden genomen *Michas.* waren/maecte groot mis-baer: en teghen die hem dies vzaeghden wat hem lettede/seyde: Gy hebt mijn godē genomē/en vzaeght gylieden wat my let? Wat moct hem letten en deeren/die sijnen Heere/sijnen schepper/en saligh-maeker met al sijn gratien / deur de sonde verlozen heeft: hy heeft sijn siele saligheydy en leuen verlozen.

En ter contrarie/bouen dien / is hy deur de sonde een metten duyvel gheworden/ die vanden beghinne sonde ghedaen heeft: soo den *1. Cor. 3.* Apostel S. Jan seght: Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam *ab in-*

Beclagh o-
uer de ghe-
vallen siele.

an initio diabolus peccat: Die de sonde doet/die is vanden dupuel: want den dupuel vanden eersten ghelondicht heeft. En dat is de leelyckheydt des dupuels: te weten/de sonde. Dat is t'voetsel vanden hellschen byandt. Die heeft de helle ghemaerkt/en houdtse in wesen. Soo dan/daer en is niet ter weerelt den mensche schadelijcker/en de des-volghende meer te schouwen dan de sonde.

Cicero.

Dit heeft selfs Cicero wel bevoedt/maer qualijck beleeft: Præter culpam & peccatum, homini nihil potest accidere, quod sit horribile atque pertimescendum: **Wt-ghedaen de schuldt en de sonde / soo en isser niet / daer de mensche deur verbaert oft verschroomt derf werden. Wat soude hy ghelept hebben/hadd'hy t'licht des gheloofs ghehad? deur d'welcke wy deur seker weten dat de sonde soo quaedt is/dat/ghelijck met de selue niemant en soude selfs inden hemel ruste hebben/maer souder sijn helle binden: alsoo sonder sonde en soude niemant t'hellsche vier connen ghehindere / noch sijn hemelsche blijdschap connen beletten/ al waer hy in d'midden vanden hellschen byande.**

Oock noch leuende opder aerde/en ist soo niet te verlaghen dat iemandt met thien dupsel t' dupuelen lichamelijck sonder sijn schuldt beletten waere/ als dat hy in een dood-sonde valt. Principelijck als F hy daer ongheduyt in leeft: dat is/sonder achter-dencken oft wille van beternisse. Die is/als oft hy met gherustheydt / byzlijckheydt/en triumphye op eenen waghen rede/daer den byandt den voer-man af ware/en de seuen hoofd-sonden/ in ghedaente van seuen beesten/G het ghetruck/ wel inghespannen/metter spoedt ter hellen-waert varende met jolijt.

Dat is op-recht s'dupuels werck / en een beghinsel vanden staet H der verdoemde/daer gheen verbeteren af te verwachten en staet: anders dan / soo langhe den sondaer leeft / soo langhe isser hope. Hoe zijn sy te beclaghen / die de sonde soo luttel duchten: maer bouen al/die willens en wetens met hun sonden / en in hun sonden gaen steruen: van welcke de hoofd-plaetsse houden/alle ketteren in obstinaetheydt en verhardtheydt hun leuen eyndende. En hoe zijn sy ter contrarie/te pijnen/die de costelijcke siele in sulck eenen noodt/en van die schadelijckste banckeroete verlossen!

Cesar Ba-
ron.ex So-
phronio.
Schoon
exempel.

Daer toe dient seer wel eē exempel/den roerkeloozen/en den sorgghvuldighen in een deur ooghen houdende. Soo eens eenen mistroostighen man / uyt verdriet en benauwtheydt ghereedsehap maecte om sy seluen te verhanghen: soo wasser in d'naeste hof een dochter/die dit siende/liep en riep: dat sy enmers de saecke belette/de/en hem byaeghde wat hem ouer-quam/wat hem ghebrak? Soo sepe hy haer synen noodt:dattet de schulden hem deden doē / geenen middel hebbende

hebbende om die te betalen. Niet denckende/eylas/dat de katjuighepdyt die hem praende niet te ghelijcken en hadde by de pijnen der verdoemens/ die hem sekerlijcks naeckende stonden. Soo sy van hem vernam/ waer sy mede te helpen was: heeft het hem ter handt ghedaen/ en die arme siele verlost.

Maer/hoort nu voorts/ hoe Godt haer/ (oock op dese weerelt) vergolden heeft : al heeft syse binnen middelen tyde wat schijneu te verlaten. Dese dochter is self daer naer tot sulcken armoede ghecomen / dat sy haer (uyt noodt/ soo haer dorchte) qualijck veraden zijnde/ tot oneerbaerhepdyt begaf. En soo sy nu van sulcken leuen ouer al verkeret was / in groote sieckte vallende / heeft begheert ghedoopt te worden/ want sy's altijds uyt-ghestelt hadde. Ende ouermidts haer schandigh leuen / niemant vindende / die als peter ten doopsel heur haer spreken soude/ haer doopsel wierdt haer oock gheweghert/ en noch uyt-ghestelt: duchtende dattet meer uyt vrese des doodts quam/ dan uyt leedschap van sonden. Soo is ten eynde den engel tot haer ghecomen/ in de ghedaente van dien man/ die sy van t' verhanghen verlost hadde : en sy heeftse ghetroot/ ende twee edelmannen van t' paleys ghehaelt / en hebbense ter kercke ghedraghen/ en doen doopen. De bisschop vernemende / datmen die sonder sijner weten ghedoopt hadde / heeft het al neerstelijck onder-vraecht: en die edel-mans onder-socht zijnde/ en wistender niet af te spreken/ want het twee engelen gheweest hadden / in haer-lieder ghedaente/ die de dochter ghehaelt hadden/ peters waren / en wederom t'huys beschickten. De bisschop heeft de dochter van als onder-vraecht / en dat sonderlinghe werck van liefde/ in d'bewaren van dien verlozenen mensche/ en van al de reste. merckelijck nu siende de wonderlijcke handt ende goedthepdyt Godts / die der sielen beste lief-hebber is : want sy alder best de werde der seluer weet : en hoe schadelijck dat de sonde is/ die soo costelijcken pandt vernielt. De dochter naer die salighe gheschiednisse/ is heylighlijck inden Heere ghestozen.

Ghebedt teghen de schadelijckhepdyt der sonde.

 Schade der sonde/ (o Heere Godt) en is niet om gronderen/ want sy ons van alle goedt/ en vanden hemel berooft/ en maectt ons erf-ghenaem van d'euwighe tormenten: Verlicht de ooghen onser herten: op dat wy die schadelijcke vleckē wel moghen onder-kennen / ende merx dan doodt en helle behaeten en vlieden. Amen.

Wat staet elck mensch ter noodt, sekerlijckst te geschieden?
Dat hy de bitter Doodt gheen-sins en can ontvlieden.

Sekerheyd
des doodts.

Die clarthigheyt van saecken die te geschieden staen/
maectt angst in t' herte vanden mensche / deur d'onse-
kerheyt in t' verwarcken / niet alleen in goede saecken /
maer oock in quade. All-men wat goeds verwacht /
t' is seker dat men beter ghestelt is / all-men eenighe se-
kerheyt heeft. En all-men ict quaeds beducht / het
helpt emmers eenen mensche / als hy deur de versekertheydt hem
daer teghen bereyden en wapenen magh : volghende dat ghemeyn
spreck-woordt: Iacula praeuisa minus feriunt: Schichten en slaghen
die- men siet comen / die quetsen te min. Want / oft men ont-gaetse /
oft men steltter hem toe / naer den noodt.

Gregor. Ho-
mil 25.

Mebr. 9.

Onder alle sulche dinghen / is t' sekerste / dat elck eens steruen moet.
Statutum est hominibus, semel mori: seyt den H. Apostel. Het is den A
menschen soo ghestelt / dat sy eens moeten steruen. Van dat Adam
ghelondicht hadde / is hem en al synen naecomelinghen een statuyt /
als sententie des doodts ghegeuen / van eens te moeten steruen. Soo
dat van dien tijdt af / altydts / al- soo seker als iemandt van sijn leuen
en gheboorte is / al- soo seker oock is hy van sijn doodt. Dat's t' ge-
ne dat de Prophete Dauid met clare woorden seyt: *Quis est homo*
qui viuet, & non videbit mortem? Wie isser onder de menschen / die B
leuen sal / ende en sal de doodt niet sien? Als oft hy seyde: Soo seker
als een mensche is dat hy leeft: al- soo seker is hy oock / dat hy eens
steruen moet. Experientie leert ons dit daghelijcks: Wy steruen al: en
als water sincken wy in d'aerde: niemandt uytghenomen. Soo de C
Poete seyt: *Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas*
regumque turres: De doodt cloyt op elchs mans deure / metten seluen
voet: soo wel op de paleysen der Coninghen / als op eens arm mans
hutteken. Sy vzenghyt het al euen ghelijckelijck onder den voet.

Psal. 88.

2. Reg. 14.

Horat. 1.
Garm.

Daerom seght d'antwoorde wel: dat niemandt de doodt en can D
ontvlieden: noch Salomons wijsheyt en glozie: noch Sampsons
cracht en gheweldt: noch al de subthigheyt der Philosophen: noch de
wreedtheydt en selheyt der Tyrannen: noch alle de vrientdschay en
rijckdom des weerelts / en helpt teghen de doodt. Sy maect het al af / E
met de selue seylle. Maer ist niet te verwonderen / dat de sekerheyt
des doodts ons anders op t' herte niet en licht / en in onse ghedach-
ten? Wy sien som-tijds iemandt steruen met groote bangigheyt
dood pefst. en strijdt: Wy werden een weynigh beroert / maer ten duert niet lan-
ghe:

Hoe het
comt, dat-
men soo
luttel op de
dood pefst.

Quid fixum firmumq; semel mortalibus heret?
Stat sua cuique dies: et ineluctabile fatum.

Wat staet elck menssh ter noodt, sekerlyck te gheschieden.
Dat hy die bitter doodt, gheenstind en mach ontbliden.

Quel est l'axiome, Si certain, que l'homme, N'en puisse douter?
La mort a son heure, C'est chose tresseure, Te viendra donter.

ghe : nauws soo langhe als men mettet lijck te begrauen becom-
mert is. En ter- stondt / wy maccken goede riere: wy zijn byolijck o-
uer den dooden. Iac selfs can- men qualijck sijn laechen en sorte ij-
delheydt ghelaten en weder-houden / oock de wijse men den dooden
te graue-waert vraght. Dunct v dit / ghy die dit leest / niet weerdt
te verwonderen? Hoe comt doch dit? De reden is dese: Den vrandt /
benijder onser salighepdt / wel wetende hoe crachtigh een saecke dat
het is / om hem van sonden te wachten / de gheduerighe aendachtig-
hepdt des doodts : bewimpelt soo onse herten en sinnen : dat wy /
oock in t' steruen van andere / nauws eens en dencken dattet oock
eens onsen dagh sal wesen / en by auonture moezhen / oft oock noch
heden. Want / wilt ons Godt niet boezhen / wy en hebben gheenen
moezhen. Dat's de practijcke des vrandts / die salighe lesse des
kerck-hofs / ons altydts uppen sin stekende.

Loofheyde
des Vyadts
in t'verste-
ken van
s'doodts
memorie.

Daerom / seer wel en profijtelyck ter sielen doet de H. Kerckie de
Christenen opden eersten dagh vanden Vasten ghebencken / dat sy
steruelijck zijn : en dat sy / volghende Godts sententie / van d'beghin-
sel des weertels ouer ons ghestreken / veur seker eens steruen moeten.
Piet alleen elck by sonder dese woorden in sijn aenschijn segghende:
Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuertèris : Weet en-
de ghedenckt / o mensche / dat ghy stof en aerde zijt : en dat ghy in
stof sult verkeeren (soo Godt self tot Adam sprak) Maer gheeft oock
elcken Christenen asschen op t' veur-hoofdt / (waer vā den dagh oock
Ash-dagh genoemd is) tot een verootmoedinghe en trecken van pe-
nitentie : midts onse hoogh-moedighepdt / en verghetentheydt van
waer wy gheromen zijn / en wattet van ons is / en wattet noch wer-
den sal deur de doot. Dit verberst ons oock de Wijse-man / met
Godts eerste sententie wel ouer een comende : Al dat van aerde is /
sal wederom in aerde verkeeren. Daerom / al ist dat iemandt soo
broom ware als een boom oft tozn / nocht as is hy waerlijcks broof-
scher dan een glas. Alsoo Sinte Augustijn seer wel sept: Zijn wy niet
broofcher dan een glas : Want een glas / hoe wel dattet brooffch is /
nochtans alst wel bewaert werdt / het duert wonderlijck langhe. En
de mensche en can hem teghen t' steruen niet bewaren:

Genes. 3.

Ecdi. 40.

August.
Serm.

Hoe hy hem wacht in d'bedde oft sehans /

Hy moet nochtans aenden ghemeynen dans.

Ghebedt / om een salighe wijse des doodts.

Ghewilt ghy't soo / o Heere / gheordineert hebt / dat wy
eens al sekerlijck moeten steruen: gheeft my gratie soo mijn
leuen te sehicken / dat my de doot den in-gauck en t'begin-
sel des eeuwighs leuen zij.

CAP. LXXXVI.

Wat moest-men, om vvel doë, nu meest sien te vervueren?
Daermen meest, onverhoen, om vvenscht alst comt te steruen.

Salighe be-
rydinghe
om vvel te
steruen.

Aert saecke dat een schutter alleenlijck op sijnen pijl en A
boghe saghe : oft (t'welck noch argher waer) op sijn
riinghen/sijden oft slouweelen indouwen / oft eenighe
andere saecken/daer't hem lusten moght naer te sien/
en dat hy de ooghe op d'wit oft voghel niet en hadde/
oft op sulcks als hy begheert te gheracken : hy soude
ontwijfelijk langhe schieten eer hy het gheracken soude. Alsoo oock
al-men op dese weerelt al-tijds de ooghe op saecken heeft/die tegen-
woordigh zijn/ en daer onse wellust naer staet/sonder te ghedencken
t'ghene dat nae-volghet/en den staet die ons nacckende is: soo vindt-
men hem bedrogheu/alst daer toe comt.

Aensiet het
eyndecken.

Ghelijck oock een reysende man / die ouer wegh hem beromniert B
en vergheet / met saecken die hy bindt/en die hem in t'ghemoedt co-
men: en als den dagh ten auonde comt/ dan soo bindt hy hem noch
verre bande stadt/daer-waerts sijn reysle aen-ghestelt was. En dan
siet hy / dat hy ouer wegh / die plaetse hadde moeten ghedachtigh
wesen / daer hy henen wilde en reysende was: en niet soo die middel-
weeghsche behaghelijckheden aen hanghen en nae-volghen. Waert
dat wy nu al-soo/principalijck in de ionghe jeugghdt des leuens/(die C
als een bloem om af-plucken staet) sulcks inden sin hadden / daer
wy in d'lactste om sulcken wenschen : en waert dat wy / noch inden
loop ons leuens zijnde / d'ooghe op d'eynde sloeghen: soo soudent wy
al een andere matighejdt/ neestighejdt / en meerder Godtbzuch-
tighejdt in ons leuen te wercke stellen. Maer / eplaes! nu ist leuen
van menigh mensche ghelijck d'leuen van een melst-vercken: in eten/
drincken/slapen/en in vuplighedte te woeten / ende ghenoghte te
maecken/sonder om-sien : dat is/sonder eens te peysen van steruen.
Maer als t'vercken ghebelt wordet/en het mes opde kele befest / dan
erijsschet iammerlijck / en maect groot misbaer. Soo seght den
H. Propheete van sulcke onbedachte menschen : Tenent tympanum, D
& cytharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis
dies suos; & in puncto ad inferna descendunt : Het isser al sauck en
spel/en vrolijckhede met hen-lieden : Sy bzeinghen de daghen haers
leuens in wellusten ouer: en op eenen ooghen-blich tijds / soo dalen
sy ter hellen. Hun rekeninghe comt qualijck uyt / want sy qualijck
ghemaect was. Sy ghenieten den tijdt soo hy als een bolle is soo-
pende/

Quæ bona, dum viuam, potiora capessere suades ?
 Quorum vota tibi extremâ mors exprimet horâ.

Wat moestmen, omj voel doen, nu meest sien te verberuen ?
 Daermen meest, onverhoen, omj vzen sijn alst' comt te staruen.

Que doy-ie en ma vie, De plus grand' enuie, Soigner d'acquérir ?
 Aime la conqueste, Que plus lon souhaite, Au point de mourir.

pende/ in al t'ghene dat hui wellustighepdt in t'ghemoet comt: son-
der eens te dencken/ wattet eens gheworden sal/ als de bolle ten op-
de comt.

E Daerom / alsoo seker als ons Godt ghestelt heeft eens te steruen/
alsoo onseker heeft hy ons ghelaten/ hoe/ waer/ oft wanneer/ dat wy
steruen sullen. Dit seght **S. Bernardt** aldus: Quid in rebus huma- *Bern. in*
nis certius est morte? quid incertius hora mortis inuenitur? Wat is de *Scrm.*
mensche meer versiekt dan de doodt? En wat isser onsekerder/ dan
de ure des doodts? Waer van oock **S. Augustijn** goede reden geeft/
segghende: Latet ultimus dies, vt obseruentur omnes dies:

En ieders lesten dagh is ons daerom verborghen/

Op dat wy alle daghe souden leuen in sozghen.

Onsen Saligh-maecker Christus ghebenedijdt/ ons willende be- *Luc. 12.*
repedt binden als hy comen sal / heeft ons met een parabel gheleert:
niet alleen met die ghelijckenisse van goede ghetrouwe dienaers/
die tot alder ure vander nacht haeren meester zijn verwachende/
teghen dat hy uytet byploft-hups comen sal / om terstondt op te
F doen als hy aen de deure cloppen sal: Maer oock/ Dat een vader des
hups-ghesins / wetende ter wat ure dat den dief comen soude / sal
waccken/ en sijn hups niet laten onder-grauen noch beroouen. Te
kennen gheuende / dat den seluen / gheen seker ure wetende vande
comste des diefs / en nochtans versiekt zijnde dat hy dien nacht co-
men sal/ is al den nacht in roere / en wacckt / om niet onbersiens be-
spronghen oft onder-croepen te worden. Soo oock onsen Heere dit
selde sluyt / segghende: Weest oock ghy-lieden berepedt: want de
sone des menschen sal comen/ als ghy't minst dencken sult. Ghelijck
G oock **Sinte Paulus** seght: Als een dief inder nacht / soo sal hy co- *1. Theff. 5.*
men. Daerom soude wel veur een Deuise vande Christene men-
schen dienen/ dat woordcken: VIG'ILATE: Wacckt. Wat men meest
wenscht alst comt te steruen/ dat volghet nu in d'naeste Capitel.

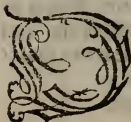
Ghebedt om veursichtelijck te leuen.

M Hy hebt / o alder-barmhertighste Jesu / al v leuen lanck/
tot op v sterf-bedde des **H. cruys** / naer onser allen salig-
hepdt ghedorst en verlanght: tot een teercken / dat die ons
oock altydts opperst moest ligghe: Houdt my soo in v
breefe wacker en onberghetelijck: dat ick nimmermeer anders en
leue/ dan soo ick steruen en wille. Amen.

C A P. L X X X V I I.

*Wat vvescht m' in s' doods bestaë, met cleyner troost en bate?
Och, hadd' ick t' goed gedaen! Och hadd' ick t' quaed ghelaten!*

Wensch
sonder ver-
veruen,
alst comt te
steruen.

¶ **W**ensche is natuerlyck seer gheneyght tot ict te wenschen. Maer/ghelijck het luttel pleegh te helpen/ vele te wenschen oock in dinghen die vercrighelijck zijn: al-soo ist t'ene-mael te verghcefs/ te wenschen t'ghene dat veur hy is/ en niet nicer oan te crighen: Dat is met de setten wijs zijn: die nemmermeer in tijdts/ maer al-tijdts broedt zijn alst te spade is. Soo pleghen die van Phrygia te varen: van welke daerom dat ghemeyn spreek-woordt comt: Serò sapiunt Phryges: Die van Phrygia zijn al-tijdts te spade wijs.

En aen-ghesien dattet de meeste wijs hepdt is/ *Wel doen*: (soo wy in d'beghinsel op de tweede vraghe gheseyt hebben) soo ist een uyt-nemende onbedachtighepdt/ daer op in tijdts niet ghepeyft te hebben. Daerom vraght de vraghe: *Wat-men doch dan wenscht/* **A** *alst comt te steruen:* ende dat met cleynder bate: want het ghemey- **B** *nelijck all-dan verre ghetomen is. De antwoorde seght/ als inden persoon en naem vanden benauwden steruenden mensche:*

Och, hadd' ick t' goetd ghedaen! och hadd' ick t' quaedt ghelaten!

De mensche in s' doodts nootd liggheude/peynst en wenscht om vele saecken: maer al dat hy in t' gôrde pepst/ dat comt by-nae al-hier op uyt: Dat hy wel wilde/wel gheleeft hebben/ en vele beter dan hy ghedaen heeft. Maer die dan eerst meynt te leeren steruen/ alst nu te doen is/ die is verdoolt. En ist dat hy faelt/ghelijck-mien ghemeynelijck pleegh in d'leeren/ wanneer sal hy't verbeteren? Men sterft maer eens: en d'eerste reyle is om goetd ende veur al: soo dient-men dan hem te veuren wel te bedencken en te veur-sien. Het is een wonder saecke/dat de mensche nu minst om sulckis pepst/ en mir st truck toe heeft/daer hy in t' steruen meest om wenschen sal. Al-dan soude-men wel willen/ t'heplighste/ t'stranghste/ en t'volmaeckste leuen aenweerd't hebben/ dat-men ter weerelt oft in eenigh clooster moght binden/ oft in boeckien lesen. Van soude men wel willen met Lazarus van alle menschen verstercken gheweest hebben/ siende dat den sekersten middel is/om veur een salige dootd/ ter salighepdt des ewighs leuens te gheraccken. Maer/ soo langhe all- men leeft ende ghelondt is/ soo heeft-men al lieuer metten rijcken-vreckten en nutten verlozen sone te domineren.

Men faelt
maer eens
om al, in
t' steruen.

Qualiter hîc cassis onerabimus æthera Votis?
 O pietas mihi culta foret! scelus omne perosum!

Wat wenscht me in soot d' bestaen, met vleynder twosf en baten?
 O hadd' ik tgoet ghedaen! O hadd' ik tquaet ghelaten!

Quest-ce que plus l'Ame, Las, en vain, reclame, Au dernier destroit.
 O bon Dieu! que n'ay-ie, Fuy le mal, et pleige, D'avoir alle droit.

C Als Balaam het heyr van t'volck Godts sagh liggghen / die hem *Num. 23.*
den coninck Balac wilde doen verbloecken : ter contrarie seyde hy :
Och / oft mijn siele met de doodt der rechtveerdighe en heplige men-
schen van hier verscheyden moghte : En oft Godt gaue dat mijn up-
terste met het upterste vande sulcke ghelijck ware ! Aldus wenscht
oock den alder-boosten mensche : Och oft ick steruen moght ghelijck
Godts kinderen en vrienden steruen ! En oft mijn siele met haer-lic-
der siele gaen moghte ! Maer luttel leuen soo / als de heplighen le-
uen. Nochtans d'een volghet d'ander : sulck leuen sulcke doodt. Wel
leuen doet wel steruen.

Dit seght S. Augustijn seer wel : Hy en can niet qualijck steruen / *August. de*
die wel gheleest heeft : en nauwelijck can hy wel steruen / die qualijck *doctrin.*
gheleest heeft. Daarom seyde de vraghe [met cleynder bate.] Want *Christ.*
ghelijck het seker is / datter hope van salighepdt is / soo langhe als de
siele in d'lichaem is / totten letsten snicke toe : alsoo oock ist seer so ge-
lijck ende onseker / oft epnde goedt werdt oft niet / d'welck soo inden
halart ghestelt woirdt.

De moozdenaer aen t'crups bekeerende / geeft den mensche moedts *Luc. 23.*
teghen cleyn-moedighepdt en wan-hope : maer dat wy maer van
eenen sulcken en lesen / dat leert ons / dat wy ons niet te seer op d'le-
ste en verstanten / oft en betrouwen : maer dat wy ons in tijdts
tot Godt keeren. Want / al zijn wy versekerd / dat ons Godt in gra-
tie ontfanghen sal / als wy't (oock in d'upterste) met goeder herten
sullen verfoecken. Wy en zijn nochtans niet versekerd / dat wy als-
dan behoorlijck berouw en leedtschap hebbé sullen. Want / soo Sinte
Augustijn seer wel seght : De sondaer woirdt met dit rechtveerdigh *August.*
vonnis van Gode ghestraft / dat hy in t' steruen lijns selfs niet en ghe-
denckt / die binnen lijn leuen Godt heeft verghten.

Dan soo wenscht-men met cleynder bate / dat men den beur-lede-
nen tijdt en gratie beter waer hadde ghenomen. Ende binnen dien en
neemt-men selfs niet wel waer / t'ghene dat dien droeuen pas en staet
van steruen / oorboozlijck en noodelijck ware : ende soo sterft-men /
Godt weet / hoc : en oock die arme siele / die't al moet besueren / met
d'eeuwigh treuren.

Ghebedt tot beuzijdinghe inden uptersten noodt des doodts.

 Wil den al wel heplighlijck gheleest hebben / alst comt te
steruen / ende wy zijn meest al met de dwale maeghden te
spade wijs : Daarom / o Heere / gheeft my de gratie / sulcks
nu meest te doen / als ick in t' steruen meest moght wenschen
ghedaen te hebben. Amen.

CAP. LXXXVIII.

Seght eens: wie sterfter noo, als nu de Doodt aen-coemt?
 Wiens conscientie snoo, hem self met recht verdoemt.

Aristot. 3.
 Ethic.

Schroom
 des doods.

Actuerlijck te spreken / de doodt is het schroomelijckste **A**
 dat men vindt: Alsoo Aristoteles seght: Mors maxi-
 mè omniū est terribile: De doodt is het verbaerlijck-
 ste van alle dinghen. En dies aen-gaende / niemandt
 en soude gheerne steruen. Daar sulcks heeft oock
 Christus ghebenedijdt de Soue Godtes uptter natu-
 ren teghen de doodt hem gheschroomt: d'welcke alle leuende crea-
 turen ghemeyn is / alst comt te steruen. Nature strijdt altyds teghen
 de doodt / als teghen haren meecten en lesten vyandt.

Maer de vraghe en sprekt van sulck noy steruen niet / d'welck de
 Nature oock in d'alder-heylighste menschen werckt: iac / (dat inerc
 is) d'welck oock t'samen met geerne steruen inden seluen mensche be-
 vonden wort: als upt-nemelijck in onsen Heere: aen-siende de Na-
 ture / noy: (om soo te segghen) en aen-siende de reden / en vol-maek-
 ten wille / gheerne. Dan / de vraghe is te verstaen van de ghene / die **B**
 niet deur't teghen-staen van Nature / maer upt al haer verstandt en **C**
 wille / noy steruen: en vande doodt noy hooren spreken. Dese in al-
 der manieren haer onverbuldighydt en mistroostighydt toonen /
 en te kennen gheuen / als de doodt comt. Dat is / als sy ghevoelen
 datter om al gaet / en nu te doen is. De sulcke berispt Seneca / aldus:
 O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc times mortem,
 quum tonat! O dulle en upt-sinnigh mensche / als ghy zyt / en uwer
 broofheydt luttel aendachtigh / ist dat ghy all-dan eerst de doodt
 vzeest / als sy beghint te donderen / en te dryeghen. Wie vindt hem
 soo ghestelt / alst moet ghestoruen zijn? ende als die bitter note moet
 gherraecht worden? De antwoorde seght: Wiens Conscientie hem
 seluen verdoemt. Ghelijck **S. Jan** seght: Si reprehenderit nos cor
 nostrum: Ist dat ons herte ons berispt / en woeght van quaedt.

Seneca.

2. Ioan. 3.

Conscien-
 tie.

Genes. 4.

De Conscientie / is dat innigh woeghen des herten / d'welcke
 Godt elcken mēsche in-gheplant heeft / tot seker en onverbwoepelijck
 ghetupghenis / soo van goedt als van quaedt / sulcks als iemandt
 doed: deur de kennisse die hy heeft om t'goedt van t'quaedt t'onder-
 scheyden. Dit heeft Godt aen Cain deur-ghelept ende gheseyt / in
 d'beghinsel des Weerelts / als hy begoste (met lechlyck en treurigh te
 sien) de ontruffheydt sijnder conscientie te kennen te gheuen. Want
 hy Gode niet van d'beste / als Abel sijnen broeder / geoffert en hadde /
 ende

Quis pauidus Mortis recipit ſub pectore ferrum?
Conſcia mens ſclerum merito quem deuouet Orco.

Seght eenb: Wie ſterfter noo, als nu de doddt aentoeent?
Wiend Conſcientie ſnoo, hem ſelf met recht verdoent.

Qui le plus ſeffroye, Venant pour ſa proye, Le dard de la Mòrt ?
Duquel la malice, Le damne au ſuplice, Au dernier reſſort .

ende deur sulcks deur Godt niet ontfanghbaer en was: Zoo septe
 al- dan Godt tot hem: Waerom zyt ghy soo ghestoort/ Cain? ende
 waerom zyt ghy soo swaer- moedigh/ ende soo droef- sinnigh? Doet
 ghy wel/ sult ghy niet oock wel hebben? maer/ ist dat ghy quaedt
 doet/ soo sal terstondt v sonde v bevanghen/ en van binnen wzoegen.
 Maer v gheneyghtheydt (sept hy) sal v onder- woypen wesen: en ghy
 sultter maght en hterschappijie ouer hebben.

Dit verclaert de Wyse- man seer wel met sehoon ghelijckenissen.
 Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod uolueris, porrige manum *Eccli. 15.*
 tuam: Godt heeft v water en vier deur- ghestelt: straf v handt uyt/
 tot het ghene dat v beliest. Item: Ante hominē vita & mors: bonum
 & malum: quod placuerit ei dabitur illi: Deur den mensche staet het
 leuen en de doodt: t' goedt en t' quaedt: hem sal gheschieden/ dat hy
 lieft heeft. Te kennen gheuende met dese woorden/ de inwendighe
 kennisse der consciencie: deur de welke/ de mensche goedt en quaedt
 onder- scheyden can: al oft hy daer deur sijn ooghen vier en water/ de
 doodt en v leuen/ iae de helle en den hemel saghe staen / om een van
 beyde te kieslen. Met eenen oock toonende / deur dese maniere van
 spreken/ den vryen wille vanden mensche/ deur welchen hy vryelyck
 d' een oft d' ander verkielsen magh/ en d' ander verwoypen.

Die dan t' quaedt verkosen heeft in sijn leuen / daer hy de maght
 en vryigheydt hadde/ t' goedt te verkielsen en te doen: diens consciencie
 die wzoeght hem van binnen/ dat hy qualijck ghedaen heeft: en dat
 sijn saecken ouer- sulcks qualijck staen: en daerom nop aen t' steruen
 comt. Dit seyt S. Jan Gulde- mond/ aldus: *Mori timet qui non*
Chryso.
Chryso.
 sperat viuere post mortem: Dien vrecht hem tegen t' steruē/ die d' eu-
 wiggh leuen/ naer de doodt/ niet en hoopt te verweruen. Gelijck oock
 eenen dief/ wel wetende dat hy de galghe verdient heeft/ en dat de sen-
 tentie ghegeuen is / hy schrydt niet droef heydt / en schroomen des
 herten uyt de ghevanghenisse / wel wetende dat hy ter galghe- waert
 gaet. Zoo seght de Wyse- man: Een beroerde en ontruste conscien- *S. p. 17.*
 tie/ vermoedt al- t' ydts t' quaedtste.

D Al- soo verschroomde hem teghen t' steruen / Agag de coninck van *1. Reg. 15.*
 Amalec: die Samuel deur Godts ghebodt dede dooden. Wat seyt *Bitter*
 hy? Hy schudde en beede/ e. n. s. deels van bettigheydt/ maer meest *scheyden.*
 uyt vrees en angst/ seer iammerlijck roepende/ aldus: Siccine sepa-
 rat amara mors? Ach/ ach/ bitter doodt! moetter soo ghescheyden
 worden? Soo vaeren sy/ die hier haer lichaem met desen betten A-
 gag nusten: en haer siele van hongher laten steruen/ noch gheen acht
E en naen. En dan zijn sy seer ontfelt als de doodt comt: ghelijck de
 hinne groot gheschey en spartelinge maect/ all- mender handt aen
 slaet/ om de strote af te staken: En ghelijck het vercken all- dan groo-
 ten

Eckl. 1.

ten tier en misbaer maect/als men metten messie op de hele sit : an- P
 derg battet in sijn vuyplighepdt. Het selue versterkt de Wijse-man/
 segghende: O doodt/hoe bitter is v ghedenckenisse/den mensche/die G
 vrede en ruste in sijn goedinghen neemt! dat is: die op t' ghene dat hier H
 nae-volghet niet en denckt : maer verghet hem / in tijdelijcke ver-
 makelijckhepdt.

Die leest,
 magh ho-
 pen.

Nu moght iemandt vraghen/hoe't moet verstaen worden / dat
 iemandts consciencie hem seluen verdoemt. Te weten / oft oock ie-
 mandt in soo quaden staet moght wesen/dat hy noch leuende/ soude
 moeten oft moghen den moedt verlozen gheuen? In gheender ma-
 nieren. Want sekerder / dar-men van het tijdelijck leuen seght/dat
 ghemeyn spreek-woordt : Dum spiro, spero: dat is/ Al- soo langhe
 als ick asein hebbe/soo langhe icker hope van te beromen / en te ghe-
 nesen. Sekerder (seggh) ick magh-men dit verstaen/ van d' leuen der
 siele / en van d' eeuwighe leuen. Want soo langhe als de siele in d' li-
 chaem is/soo langhe en moet-men den moedt niet verlozen gheuen.
 Hoe wel dattet soz ghelijck is/ en seer sottelijck ghedaen / als hem ie-
 mandt op sulcks verlaet : en sijn siele (om de waerhepdt te segghen)
 aen eenen sijden draedt ouer de muple der hellen hanght. Daer dan
 verdoemt de Conscientie den mensche (soo wy bouen ghelept heb-
 ben) als hy hem in quaeden staet vindt / al en waer't maer van een
 dood-sonde/nopt wel ghebiecht / en bouen dien gheen waerachtigh
 leedschap hebbende/noch wille van biechten/ oock al heeft hy tydt en
 bequamighepdt.

Beda lib. 5.
 Hist. Angl.
 cap. 14.

Albus leest-men van eenen edel-man des conincks van Enghe- I
 landt/ die altydts roeckelooselijck gheleest hebbende / en vanden co-
 ninck dick-mael vermaent zijnde tot biechten / altydts wpt-stelde/
 segghende: Ick sal noch by tijde penitentie doen. En als hy nu in een
 siechte ghevalen was/en vanden seluen coninck/sijnen heere/ander-
 wart vermaent/soo seyt hy all-dan: Ick sal my biechten/als ick frap
 sal wesen:want/dede ick het nu/men soude segghen/dat ick my ghe-
 biecht hadde om dat ick meynde te steruen. De doodt nu naeckende/
 en hy noch eens vanden coninck vermaent zijnde / die hem seer lief
 hadde/soo gaf hy veur antwoorde: T'is nu te spade:Laet my niet
 vreden/en en quelt my niet meer/ick hebt quaedt ghenoegh. Als nu
 de doodt op de lippen was/soo sagh hy de boose gheesten aen comen/
 den eenen aen t'hoofd/den anderen aen de vorten/als de allendighe
 siele met ijeren haecken wpt het lichaem treckende : tot een teecken/
 dat sulcke nop steruen / ende dat de siele nop van daer schepdt en ver-
 huyft:wel siende waer sy varren moet : ende hy is soo ian merlijck
 ghestozuen.

Ende wat ist doch / dat den mensche soo verbaest maect teghen
 t steruen/

t'neruen/en soo ontstelt? Dat doet die conscientie / en staet der son-
den: Conscientia delictorum est maxima omnium afflictionum: seght *Gregor. in 7. Psal. 2. en 10.*
S. Gregorius. Een quade conscientie / is d' alder-meeste quellingshe
en lijden. Cicero oock / op sijn Heydensche / en sloegh hier in siet
slinks/ als hy seide: Magna est conscientiae vis, in vtramque partem: *Cicero pro Milone.*
vt nec timeant, qui nihil commiserunt: & poenam semper ante ocu-
los versari putent, qui peccauerint: De conscientie is van grooter
cracht/ ouer beyde lijden: soo dat sy niet en vreesen/ die niet ghedaen
en hebben: en ter contrarien/ die haer beschuldighyt kennen/ die heb-
ben altydts den grouwel/ schroom/ en tojmenten deur ooghen.

Wat meynen wy anders/ dat dien wreeden en ongeduchten tyran *Fulgensius lib. 9. ca 13.*
Caligula/ Roomsche keiser/ soo al-tijds bei vaert was/ dat hy oock/
alst donderde oft blijende (ghelijck de kinderen plegghen) sijn hoofd
in d'bedde/ oft onder t' russen verberghde van angst? wat dedet hem
andere/ dan de wroeghende conscientie / van sijn boos en schandigh
leuen? al sijnen rijkdom / wulpschepdt/ ouer-willighepdt/ sterke
wacht/ weelde en glorie / en waren al te samen niet maghtigh/ hem
dese vrees te benemen. En dat ist / dat-men van sulcke gheuepne-
lijck seght / die soo ontrufft ende ontstelt zijn van binnen/ dat sy oock
van buyten vol beroerte zijn: Het schijnt/ dat hun de doot ineght:
ghelijck Cain/ wiens ongheruste conscientie oock d' lichaem uytwen-
delijck dede schudden en beuen.

Wat raedt: wat remedie? Wat soudemen al gheeren daer aen han- *Raedt om vvel te steruen.*
ghen / all- men soo ghestelt is / waere het niet goudt oft gheldt om
helpen! Maar/ t' is beter in tijds aenden wortel te beteren. De sonde
te schouwen/ oft minners de sonde te weeren / die de conscientie soo
ontstelt ende ontkeert / als oft- men een knagghende serpent binnen in
t' herte hadde/ soo't Christus oock nenit. Men siet/ als iemandt van
dat cleyn ghewormte in eenighe hollhepdt en rothepdt der tanden
heeft/ alen waert maer een: het maect dien mensch rasende en uyt
sijn sinnen van pijn: wat moet het gheciel der sonden in de con-
scientie maechen! Daerom / ghelijck- men sulcke wormkens niet
stercken roock weet uyt te doen rijzen/ al- soo moctmen niet de bitter-
hepdt der penitentie en biechte / de quellende conscientie van sulck
argh gheuel quijt maecken.

Gebedt teghen de ijdel vrees des doot.

En-ghelien dat de Conscientie niet en sterft/ ende ick seker-
lijck de doot moet smaecken: maecht/ o Heere/ dat ick nu
nu soo naer haer wroeghen voegghen magh/ dat sy in-
den uyttersten nootd niet teghen en staet / noch en besware.

Amen.

C A P. L X X X I X.

*Wie sterft met blijden moedt, ten aller plaets en tijden?
 Wiens Conscientie goedt, hem doet in Godt verblijden.*

Saligh st r-
 uen, blijde
 deruen.

Et ghene dat in t'beur-gaende Capitel gheseyt is/ van
 nop te steruen / dat sal oock: dit seer helpen verclaren:
 want (soo beur-seyt is) om natuerlijck te spreken/ t'ge-
 ne dat leeft/ en sterft niet gheeren: maer in dese teghen-
 woordighe vraghe/ deur dat woortd [gheeren] Werdt
 verstaen / niet alleen / die met S. Pauwels wenschen en begheeren A
 ontbonden te worden/ en met Christo te wesen : maer oock alle de
 ghene/ die bereydt en vol-beerdigh zijn te steruen/ alst Gode soo se- B
 de belieuen : bereydt oock noch te leuen / alst soo sijnen wille waere:
 ghelijck S. Martinus seyde totten Heere : Domine, si adhuc populo
 tuo sum necessarius; non recuso laborem : Als oft hy segghen wilde:
 Ick bidde om steruen: want het my soo beter waere: maer/ o Heere/
 magh ick v in mijnen euen naesten noch eenighen dienst doen/ ick en
 ontsie my den arbejdt niet.

S. Severus de
 S. Martino.

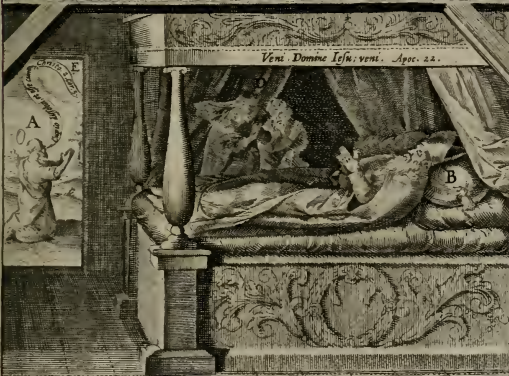
Nu/ men vindt somtijdts menschen / die schijnen naer de doodt te
 verlaughen : maer als die comt/ dan soecken sy al uyt-stel/ ende den C
 waghen te bliuen memmen/ met noch te leuen. Sulcke zijn te ghelijc-
 ken by eenen gangher/ die sijn pack deur vermoedtheydt daer henen
 wierp/ en deur een vernopen sy seluen doodt wenschte / als moede
 zijnde/ van sulck een verbyetigh arbejdelijck leuen : maer als nu de
 doodt quam/ segghende: Siet/ hier ben ick: ghy hebt my gherdepen.
 Iae ick/ seyt hy/ Ick bidd'v/ helpt my wat dit pack op-nemen/ dat
 ick in mijnen wegh magh voort-gaen.

Sommighe zijn oock te seer verbaert teghen de doodt: met meer-
 der bangighejdt en angst/ dan't een goedt Christen mensche wel be-
 taemt. Daerom waer het dick-mael beur v' beste gheraden/ noch te
 seer verlaughen om steruen/ noch oock te seer beangst daer in wesen:
 volghende het vermaen van eenen Poete/ die aldus seght :

Summum nec metuas diem, nec optes:

Martial.lib.
 10. Epi-
 gram. 42.

En vzeest den sterf-dagh niet te seer: noch en wenschtter oock niet te
 seer om. Den sterf-dagh is wel te vzeesen : maer in sulcker voegen/
 dat- men uyt die vzeede/ van te veuten leere steruen/ eer't comt te ster-
 uen. En soo ghebeurt het ghemepnelijck / dat de ghene/ die op die
 maniere in tijdts daer in beladen en besorght zijn / oock gheerne en
 blijdelijck met gherusttheydt steruen/ alster toe comt. En wat won-
 der ist? want sy hebben al leuende leeren steruen : ende zijn waerach-
 telijck

Quem neq; concutient inopina pericula leti?
Conſcia cui Virtus mentem dulcedinis explet.

Wie ſterft met blyden moedt, tot aller plaetſe en tyden?
Wienſ Conſcientie goet, hem doet in Ootd verbyden.

Quelle ame eſt ſi ſeure, Que la derniere heure, Luy eſt de ſouhait.
Qui par l'innocence / De ſa conſcience, Peut vivre dehait.

salijck gheslozen/ eer de doot quam: volghende dat versken:

Disce mori, moritura caro, moriare priusquam.

¶ Ghy steruelijck vleesch! liet/ ghy bederft.

¶ Daerom/ Leert steruen/ al eer ghy sterft.

D Soo doende/ coint men gheeren en gherustelijck inden Heere te steruen: d'welck oock Seneca/ Chyustelijck sprekende/ t'onser propo-
ste wel betuyghet: Venientem nemo hilaris mortem recipit, nisi qui *Seneca epist.*
ad illam se diu composuerit: Niemandt en ontfanght de doot blij- *30.*
delijck/ als sy coint/ dan die hem van langhe te vuren/ daer toe ghe-
reedt ghemaekt ende ghestelt heeft. Daerom gheeft hy oock elders
raedt/ aldus: Quia incertum est, quo loco te mors expectet; tu illam *Seneca epist.*
omni loco expecta: Om dattet v onsker is/ ter wat plaetse dat v de *26.*
doot verwacht: verwachtse ghy selue/ ten allen plaetsen. Dat is
al-soo veel te segghen/ als/ Chyustelijck ghesproken/ daer en is niet
een wijle tijds seker/ oft ghy en moght steruen: daerom/ Weest op v
hoede/ en zijt altijds bereedt.

Al-soo doet den ghenen/ daer de Antwoorde af sprek: te weten/
Wiens conscientie hem doet verblijden. dat is/ die in sijn conscientie
niet merckelijcks en bindt/ dat teghen Godt is/ als hy't al wel ouer-
leght. Volghende die sententie des Conincks Dauid: Dan en sal ick *Psal. 118.*
niet beschaemt worden/ als ick alle uwe gheboden ouer-
sien sal. On-
twijfelijck/ het is een groote vzeughdt des herten/ als iemandt in
Gods gheboden/ als in eenen spieghel/ het aenschijn sijnder conscien-
tie spieghelende/ gheen sonderlinghe vlercke van sonde en bindt.

Sulck een conscientie/ is een waerachtigh gheestelijck Hierusalem:
d'welck te segghen is: Visio pacis: Een aenschouwen der vrede: want
hy daer peys en vrede bindt met Godt: en soo upt sulcks/ met sy sel-
uen/ en met sijnen naesten. Dit's de vrede/ die ons de Weerelt niet *Iuan. 14.*
gheuen en ran: maer die Christus/ volghende de belofte tot sijn Apo-
stelen en tot ons ghedaen/ is gheuende ende latende. Daer af sprek
de Wijse-man/ het verblijden van sulcke Conscientie betuyghende/
aldus: Een gherust herte/ is als een gheduerighe blijde maeltijdt. *Prov. 15.*

Volghende t' groot verstercken/ des H. Apostels Pauli/ aldus spre-
kende: Dat is niet alleen de blijdschay onser herten/ maer oock onse *1. Cor. 1.*

glozie: te weten/ Het ghetuyghenis van onse Conscientie. D'welcke
soo wie het heeft/ die heeft oorlaecke/ om gheerne van dese Weerelt te

E schepden: want hy liet (om t' segghens) met S. Steuen den hemel *Act. 7.*
open: en Iesum bereedt staen/ om hem in sijn rijcke t'ontfanghen.

Soo dat sulck een mensche/ de doot aen-siet als een poozte/ deur
welcke hy tot die salighe stadt in-ganck heeft/ daer hy al sijn leuen
lanck naer ghereyft heeft/ om daer toe eens te comen: en met Chri-
sto/ en alle sijne goede vrienden inder ewigheden te verblijden.

Sulck een mensche en sterft niet alleen gheeren / maer moet selfs patientie te werck stellen / alst noch langher te leuen is. Dit seght de *H. Leeraer S. Augustijn* seer beweghelyck / aldus: Soo wie wenscht om ontbonden te worden / en met Christo te wesen / die en sterft niet patientelijck / maer t' is hem een patientie noch te bliuen leuen: en hy sterft heughelyck en vermaeckelijck. En met reden: want / ghelijck een ander seyt: Wie soude de tijdelijcke dootd ontken / oft niet gheerne steruen / wien d' eeuwigh leuen belooft wordt te eruen?

Eccli. 41.

Tot sulcken werdt vanden Wijse-man gheseyt: Ex vrees des doodts oordeel niet. Als oft hy segghen wilde: Wat sal v de dootd rommen gheschaden? Sp sal v vander werelt op-nemen / en ten hemel leueren / daer ghy anders nimmermeer gheraecten en cont / dan deur haer handen en hulpe. Teur sulcks wast / dan den heylighen heremyt *S. Hilarion* seyde / als hy nu quam te steruen / en gheborde dat Nature haer teghen de dootd schroomde / (soo *Sinte Hieronimus* ons dit beschryft) soo sprak hy sijn siele aen / en seyde: Gact uyt / wat vreesdy? gaet uyt / o mijn siele / wat twijfelt ghy te scheyden? ghy hebt by nae t' seuentigh iaeren Christo ghedient / en vreesd ghy de dootd?

Hieron. in vita S. Hilarionis.

Matth. 26.

Dit's dan den staet van deser saecke / soo Christus seyde: T' vleesch is cranck. de nature schroomt teghen de dootd: maer den gheest is cloeck. En de goede gheruste consciencie / maect dat de mensche niet blijdschay / en groot verheughen / den strael des doodts ontfanght / als den steutel / die hem de poozte en den ingang des hemels open doet. Ogh / hoe contrarie is den staet / der ghener die uyt onghestelhepdt der Consciencie / den aen-val des doodts / met angst en schroomtelijcke durchtighe zijn verwachende! soo wy in t' veur-leden Capitel gheseyt hebben. Waer toe ick hier noch een exempel verhalen wil / op dat twee contrarie / en soo seer versheyden dinghen / by een ghestelt zijnde / d' een den anderen te beter verclaren.

Gregor li. 4. in Dialog. cap. 38. Schroomelijck exempel.

Men leest by *S. Gregorius* van eenen Chyplazius ghenamet / die seer tot alle aerdscheydt / en boofhepdt geneyghyt was / sonder eenigh achter-dencken van steruen / tot datter onverschens toe quam. Dese / haestelijck in siechte vallende / en terstondt ouer-wonen wesende / saggh G de boose geesten aencomen / en om t' seerste nae de siele spure en wachten / en als beghinnende die wyten lijue te trecken: d' welck ephelyck spraktafel en aen-val / hy niet commende verbraghen / keerde hem nu op d' een sijde / nu op d' ander sijde van d' bedde / en en costele niet ontromen / wat hy maecte. Soo begaest hy schroomelijck te roepen / naer sijnen sone / een Seligicus: Maxime, curre: Maxime, curre: Hart v / comt / loopt / Maxime: Maxime. speedt v / comt / en staet my by in desen mijnen ystersten noodt: Hulpe / Hulpe. Waer / evlaes / gheen menschen en connen hem helpen / die sy seluen verlaet. Hy dan / siende datter

datter gheen hulpe van menschen en was te verwachten / en dat sprekeden al in t'ronde staende / de vanden niet en saghen / noch hem ghehelsen en costen: soo riep hy noch veel eeuvelijcker / en schrickelijcker tot die dupuelen/ die hem soo dapper aen-vielen/aldus: Inducias, vel v/que manè: inducias, vel v/que manè: Och/och! bestandt/emimers totten moezghen-stontt: bestandt totten moezghen-stontt: uptstel/en verlanghen van dat verstranghen versoekende/ten minsten tot dat den moezghen-stontt aen-quame. En soo gaf hy sijnen desolaten en mistroosten gheest.

Wie sal hem dan soo op het laetste verlaten/en wijs zijn? En niet liever in alder manieren hem soo stellen / dat hy gheeren sterue/alst emimers moet wesen? Saligh is hy/die al-dan/met Moyses/ghe-^{Heughe-}willighlijck op den bergh der grooter ghenaden Godts climme / en ^{lijck ster-}als met Christo op den bergh van Caluarian / om daer te steruen. ^{uen.}
Aldus sprak Godt tot Moyses: Clint op den bergh Abarim/ (dat is ^{Dent. 32.} een Deur-lijdt te segghen) en sterft daer. Soo legghen sy haer hoofd gheruht neder / die hier in goeder conscientie gheleest hebben. Wie twyfelt daer aen/oft alle Godts lieue Heplighen zijn soo ghestozuen/met gheruhthepdt en blijdschap? De Martelaers/ Godt louende ende dankende: andere/al biddende / oock op hun knien / met upt-ghe-rechten handen/ als S. Paulus eerste Heremijt: andere al spreken-de/gheelijck Wsinius bischop van Purcien/legghende: Venio, venio: Ick come/ick come. Hy sagh Sinte Peeter en Sinte Paulus/ die om hem quamen. S. Hieronimus dede sy seluen ter aerden leggen/en met eenen sack decken: hem totter doot als tot ruste voegghende. S. Augustijn al lesende de seuen Psalmen van penitentie / met tranen van rouwe/en van blijdschap/tot sijnen Heere treckede. S. Ambrosius met upt-gherechten armen / naer dat hy t'hepligh Sacrament ontfanghen hadde. het welck de veur-ghenoeinde oock niet en vergaten. S. Franciscus dede hem opden blooten vloer legghen/om sijnen gheest van upt de diepste ootmoedighepdt totten hooghen hemel te seynden. Wat willen wy meerder ghewillighepdt in t' steruen / dan als met S. Jan Evangeliste leuende in sijn selfs graf gaen? En bouen al onsen saligh-maacker / hem ghewillighlijck tot in de doot begheuen?

Ghebedt om gheruht van deser weerelt te scheidn.

 Hy hebt, o Heere Jesu Christus / v ghewillighlijck ter doot begeuen/en die selue verwonnen / op dat wy ons vā die niet bevreesen en soudn: gheeft my de veursichtighepdt/niet om teghen die verschyricht te wesen / maer om my tot die wel te bereyden/alst comt van hier te scheidn. Amen.

*VViens siel te Gode gaet, en t' Rijck des hemels erft?
Die hier in goeden staet, en in Godts gratie sterft.*

Deur de
doodt ten
hemel.

Nitter tot noch toe gheseyt is / de doodt aen-gaende / dat is al te verstaen / die uyt-ghesloten: dat is / tot daer toe / sonder steruen : nu voozts / den gheest ghegeuen zynde / en de note ghetraectt. Daer en zijn maer twee plaetsen / tot welke alle menschen eyndelyck comen moeten : soo dat / die in d' eene comt / gheenstins in d' andere en can gheraecten: want daer is al te groot een onder-scheydt tusschen beyde: ghelyck *Abraham* seyde totten vycken vrecken. *Cyndelyck* seggh' ick / om datter een seker plaetse en middel is / van Gode gheordineert / d' welck- men t' vaghe- vier noemt: tot supueringhe vande sulcke / die wel in goeden staet ghestozuen zijn / maer noch niet soo volmaecht / noch soo supuer / dat sy bequaem souden wesen / al-soo in den hemel te gaen / daer niet de minste vleckē oft letsel en magh in-comen. Die zijn nochtans verlekert / den hemel te crijghen / als een erue-hun toe-behoozende / deur de doodt *Christi* / van wien sy mede-erfghenamen zijn gheworden / deur Godts gratie. en t' selue recht / met ghehoorzlaemhepdt / als goede kinderen / totter doodt toe behouden hebben / ende metten ghestelden dienste te loone ghewonnen. Want / al hadden sy dat selue / by auonture / som-tijds met eenighe sonde verbeurt: sy hebben dat nochtans / deur penitentie / in tijds weder ghetreghen.

Lnc. 16.

In state van
gratien
steruen.

Die steruen al in staet van gratie / die in Godts liefde ende gratie A staen / als sy van deser werelt scheyden. Den welke staet ten ruym- B sten ghenomen / niet anders en verrysch / om waerlijchs te segghen dat iemandt in state van gratie is / t' zij leuende t' zij steruende / dan dat hy in gheen dood-sonde en zij / noch in gheen behaghen der seluer. Van dien staet vemoedt- men al tijds ten besten / als iemandt hem ghebiecht heeft: oft in t' propost en wille van biechten ghestozuen is / als hy uyt eenigh wettelijck belet / niet ghebiechten en can: oft by faute van tale / oft by ghebricke van eenen biecht-vader / oft derghelycke: en ten minsten eenigh uytwendigh teeken van sulcken wille / en goede begherte van biechten / en van berouw en leedschay van sonden is te kennen gheuende. Maer het recht ordeel van sulchs / in de verlekertheydt / dat behoort Gode allcen toe. Deur wien oock / ontwijfelyck / ghelijcker vele steruen uytwendelijck in state van gratien / soo verre als onse kennisse streckt / die nochtans / uyt seker

Parte sui meliore heres quis adibit Olympum?
Qui purè Superis hinc conciliatus abibit.

Wienò siel te Oddè gaet, en t'Zyk ded hemelb exst?
Die hier in goeden staet, en in Oddò gratyè sterft.

Qui laisfant la vie, Va prendre l'hoirie, De l'éternité?
Cehy qui trespasse, En estat de grace, Et grand' pureté.

ker cause van eenigh secreet en verborghen beletsel / in quaden staet zijn : al-soo oock sommighe / met eenighe haestighe doecht van hier verschepdende in staet van gratie zijn / daer hy alleen de kennisse af heeft / die de herten van alle menschen kent. En binnen middelen tijds de nochtans de menschen hebben oorsaecke / om van contrarie haerlieders te beduchten / en te houden / dat sulcke soo steruende in quaden staet ghestoruen zijn. Daerom (soo wy bouen gheseyt hebben) hy zijn seer qualijck beraden / die hem op soo onseker een eynde gheruften en verlaten. Men-ghemerckt / dat men soo luttel exempelen daer van heeft / en dat de selue ons achter-gelaten zijn / niet om daer op te ruymmer te leuen / en te stoutter te wesen in onse onachtzaamheyt : maer allencelijck / op dat wy niet cleyn-moedigh en souden werden / alst emmers soo ghebaren is / en soo spade hy comt van wijs te worden / en penitentie te doen : al uyt-ghestelt hebbende totten laetsten / ende / soo-men seyt / tot dat de clincke op den duppi valt / den strael des doodts ons verrasshende.

Ongheraden op d'leste hem te verlaten.

- C** Soo dan / saligh is hy en wel bedacht / die sijn leuen soo aenstelt / sy seluen totter doodt soo van te veuren bereydt / en in alle veursichzigheyt hem soo draeght / dat / als hy van deser werelt ghescheyden is / men van hem niet rechte seggen magh / t'ghene dat men van alle godt-salighe steruende menschen seght : *Beati mortui, qui in Domino moriuntur* : Saligh zijn die doode / die in den Heere steruen : d'welck is waerachtelijck in goeden staet steruen. Want / al en gaen die niet al terstondt van monde ten hemel / soo-men seyt / ghelijck doen die terstondt / in haer kindtsche onnooselheyt naer t'heyligh doopsel steruen / die martelaers steruen / die hier oock haer baghe-vier in lyden en tribulatie / oft deur groote penitentie vol-braght hebben :
- D** oft mettet waerachtigh ghenieten van pardoen generael. Nochtans / wie in staet van gratie sterft / die sterft inden Heere : en des-haluen is hy salighlijck gestoruen / dē hemel versekert / in t'coyte oft in d'lange.

Apoc. 14.

Ghebedt om den hemel te vercrijghen.

Ant ghy / o soete Jesu / ons selue gheleert hebt te bidden en te segghen / toe-comende zij ons v'lijcke : wat ist anders / dan dat ghy't ons uptter herten gunt ? Houdt my al-tijds vast in uwe gratie : op dat ick deur een deughdelijck leuen

en saligh steruen / het lijck der hemelen magh gaen in eruen.
Amen.

C A P. X C I.

*Wiens Siel, sonder respijt, vvaerlijcks ter hellen gaet?
Soo vvie, naer desen strijdt, vā hier scheydt in quaen staet.*

Droeu
doodr.

Is seker datmen niemant en soude connen aen-ghe-
A
pycken / van Willens en wetens ter helle-waert in te
gaen: maer sy wordender niet gheweldt ingetrocken:
ghelijck-men een schaep met cracht / byder vacht moet B
intrecken / daer't van selfs niet ingaen en wilt: Ende
nochtans gaet-men den wegh der hellen / dat is/ het
sondigh leuen / met ghenoechte en met groote ghewillighepdt in.
Welcken wegh / all-men niet en verlaect/ eer-men aen de poorte des
doodts comt/ soo is men versekerd/ datmen al- soo doende/ in de eeu-
wighe verdoemenisse gheraectit.

Het is een wonder saecke / dese dinghen soo seker zijnde / ende soo C
schroomelijck om peplen/ en meest om verwarthen/ datmen binnen
middelen tijde daer niet op en acht. Hoort nochtans hoe de Pro-
phete *Isaias* hier op ons allen onder- vzaeght / ende diep bemaent:
Isa. 33. Quis poterit habitare de vobis, cum igne deuorante? quis habitabit D
ex vobis cum ardoribus sempiternis? Wie isser van u- lieden/ die met
het verblindende vier sal connen woonen? wie sal metten eeuwighen
brandt connen huyl- houwen en ghedueren? Al-waer/ bouen de on-
spreekelijcke pijn des hellschen viers/ oock selfs den gheest/ en s' men-
schens conscientie/ sal als een vier inwendelijck quellende wesen. Dit
ghetuyght de selue *Prophete*/ aldus: Spiritus vester vt ignis vorabit
vos: V- liederen gheest / niet alleen den brandenden en blammighen
asem/ maer oock de knaghende conscientie / sal u- lieden als een vier
Isa. 66. verflinden. Dit seyt den seluen noch claerder/ aldus: Vermis eorum
non morietur: & ignis eorum non extinguetur: Haer- liederen kna-
ghende worm en sal niet steruen: en hun vier en sal niet wyl- gaen
noch ghebluscht worden.

Den rijc-
ken vrec-
ken.

Och/ oft wy het duyfentste deel van de wijshepdt in tijds hadden/
en van die kennisse diemen ghemeynelijck heeft/ alst te spade is! Als
by exempel den rijcken vrecken / die niet allken veur by seluen sorghe
begoft te vraghen/ als sy nu in de pijn was/ maer oock veur sijn vijf
broeders/ die noch in leuen waren/ segghende: Rogote, pater Abra-
ham, vt mittas Lazarum in domum patris mei: habeo enim quinque
fratres: vt testetur illis: ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum:
Luc. 16. Ick bidd' v/ o vader *Abraham* / seyndt doch *Lazarum* tot mijns
vaders huyl/ want ick hebbe daer noch vijf broeders: op dat sy hen-
lieden.

Quisnam animã exhalat mox in Barathrũ condendã?
Cui scelerum ad summam hæserunt contagia mortem.

Wiend siel, sonder respyt, waerlyckes ter helley gaet?
Soo wie, naer desen stuyot, van hier scheidt in quãe staet.

Qui vomit son ame / Tout droit a la flame / Du profond Manoir?
Tel qui porte esrite / Sa vie maudite / Au Fin, d'encre noir.

heden betuyghe en beinane/dat sy oock hier niet en comen/ter plaetse van dese torenten. Wonderlijke veranderinghe van aendachtighepdt : daer-men nochtans niet met allen in beroert en is/noch beweeght en wordt / al quamr oock eenen dooden uptten graue/die't ons betuyghde. Dit seyde Abraham : Sy hebben Moysen en de Propheten. Ach/neen/seyde den rijcken verdoemden : maer/ist datter iemandt vander doot op-staet / en hem beinane / soo sullen sy penitentie doen/en af-staen van haer-lieber beos leuen. Dan seyde Abraham : Ist dat sy Moysen noch de Propheten niet en hooren/soo en sullen sy oock niet ghelouen / al soude daer iemandt op vander doot.

Hoe grouwelijck sal't van op-comen/dat men hier / noch tijdt van gratie/noch beinaninghe/noch exempelen/noch iet dat ons helpen moght/en sal waer-ghenomen hebben/en soo gheraecten in quaden verdoemelijcken staet van hier te scheyden ! In staet van dood-soude / oft affectie en bezaghen der seluer / sonder ten minsten eenigh tecken van leedtschap te gheuen : noch uytwendigh veur de menschen/noch inwendigh veur Godt.

Sulcke zijn namentlijck/die in obstinaetheydt van ketterije / oft andere sonden steruen/sonder eenigh berouw:welcke de merckelijckste onvergheuelijcke soude is teghen den H. Gheest : in d'Latijne gheheeten / *Finalis impenitentia* : Onrouwighepdt en wan-leedtschap/totten eynde toe. Al-soo oock die in t'gheuecht / uyt beroep/d'welck-men in Latijne *Duellum* heet / sonder leedtschap steruen : en in d'ozloghe/kennelijck quade cause toe-staende/als namentlijck/heresie/rebellie/en sulcke. En oock die in den dranch/veur dronckenschap oft gheuecht / oft in eenighen anderen quaden staet haestelijck verscheyden. Die steruende/soe wy segghen/gaen veur seker ter hellen. Al-waer sy hem al-dan onberliens/oft enimers ouerwacht / vindende/al-soo seer verwondert ende weer-slagghen zijn van sulck misval/als sy noch leuende alder-minst op sulcks waren denckende.

Ghebedt teghen de vzeese der hellen.

En is uwen wille niet/o Heere Godt / dat de sondaer sterue en verlozen gae / maer dat hy bekeere en saligh worde: **D**at my uwe vzeese al-tijds soo om-ringhe / dat ick die alder-quaedste doot der sondaren niet en sterue/noch de helliche gloedt my en verblinde : maer dat ick veur een op recht berouw van sonden/tot een saligh eynde gheraecten magh. Amen.

C A P. X C I I.

*Seght ons drij vvoorden vrij, van d' alder-scherpste snede.
Gheeft reden: Gaet van my: En d'eeuvvighhe Eeuvvighede.*

Drij (sij-
dende
vvoorden.

Genes. 21.

Et is swaer dat-men niet draghen en ran : alsoo **A** heet-men oock scherpe en sware woorden/die t' herte vanden mensche niet wel en ran verdraghen. Als Sara de quade pecten van Israhel sagh / spelende met Isaac sijnen broeder : soo seyde sy tot Abraham haeren man: Eiice ancillam hanc, & filium eius: Wortyt dese maerte met haeren sone ten hupse uyt : Het en betaemt niet/dat de sone der slaue erf-ghenaem zij/met mijnen sone Isaac: Daer staet: Durè accepit hoc Abraham pro filio suo : Abraham heeft dat qualijck connen verdraghen : het heeft hem hardt en swaer gheballen : om den wille van sijnen sone Israhel. Soo heeft Godt hem gheseyt: Non tibi videatur asperum, &c. En laet v dat woortd soo hardt en scherp niet vallen oft duncken. Het was seker een scherp woortd / dat S. Peeter tot Ananias en Sapphira sprak : deur wiens cracht en scherpe suede/de sielen van d' lichaem verstheyden worden/ en beyde storcke dootd deur sijn voeten vielen.

Af. 5.

Psal. 118.

De woorden Godts zijn soete/als honigh : soo verde wy die wel willen waer-nemen/tot onser salighepdt : ghelijck sy ons daer toe ghelproken werden. Dus roeyt de Prophete David: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo : Hoe soete o Heere zijn uwe woorden in mijne kele! Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt. En wat wonder ist? Want totten seluen eynde en intentie/dat Christus ter weerelt ghecomen is / soo is oock d' woortd Godts ghelproken: te weten / Om ons/en tot onser allen salighepdt. Soo dat Christus / die d' woortd des Vaders is ghenoeint/ oock den alder-soetsten/ alder-liejksten / ende den alder-sacht-sinnighsten is gheweest onder alle menschen: Ghy zyt schoon en lieklyck bouen alle sonen der menschen : Daer is ouerbloedighepdt van gratie en bevallighepdt/ in uwe lippen uyt-ghestort.

Psal. 44.

Wat ran soo goet en soo soet een fonteyne anders uyt-gheuen/dan soete honigh-bloedende woorden / als crachtige wateren ten eeuwigghen leuen springhende? Maer ist saecke dat wy die soete en sachte woorden nu niet en willen hoozen/norch waer-nemen: Soo zijn wy versekerd/van die harde/sware / en scherpe woorden eens te moeten hoozen/en verdraghen / van welke niet reden moght gheseyt worden / t' ghene dat Godt tot Samuel noch een kindt wesende / was legghende:

Quæ tria per penitas ibunt Dicta asprâ medullas?
Da rationem: Itote: et quod superest Æternum .

Noempt de dry woorden vry, van d'alder scherpfte snede.
O heeft vreden: Daet van my: en d'ewighe Seuwichede.

Quels trois mots terribles, Seront plus horribles, Aux pauvres damnez?
Rend corte a la maille, Va au feu canaille, Puis, ce grand Jamais .

B segghende: Ecce ego facio verbum in Israel; quod quicumque audierit, tinnient amba aures eius: **Siet ick sal een woordt doen in Israel/ d'welck soo wie't hoozen sal/ beyde sijn oozen sullen hem tuypen.**

1. R. g. 3.

De antwoorde steltter d'zij sulcke snijdende woorden/ Gheeft rekeninghe: Gaet van my: en Ewigheydt. Te Weten/ veur de quade/ diese sullen moeten hoozen. Van dese volghyt elck besunder een Capitel en eyghen beduydt/ naer dit.

Drij harde vwoorden.

C **D** **E** **De Prophete Dauid/ deur een stercke hope / met welske sy op Godt den Heere hem was gherustede/ sprekent van t'hardste woordt/ tot danckbaerheydt / en tot een teercken van groot gheluck en welvaert / veur alle die van t' selue sullen bevyjdt werden. Ipse liberabit me de laqueo venantium, & à Verbo aspero: Ick hope vastelijck/ dat my Godt mijnen Heere vanden strick der iagheren/ en vā dat seherp en hardt woordt verlossen en bevyjden sal. Dese iagers sijn de boose gheesten/ die nu met stilligheydt/ met subtylheydt/ en verradelijck/ onse arme sielen inden strick der sonden soecken te byngghen. Van welske/ ick dat wy ons nu / met Godts hulpe wel wachten comen: soo sullen wy oock hun gheerijck/ verdoemelijcken tier/ en op roep (die sy pleghen te maecten als sy haer prope en wildt ghevanghen hebben) bevyjdt en bewaert worden. En sullen oock die seherp- snijdende sententie der vermaledijde ontcomen.**

Psal. 90.

Iagers onser sielen.

Laet ons dan hier lieuer/ niet alleen Godts soete woorden en roep gheerne hoozen/ en daer naer doen: maer oock sijn straffende woorden/ en lastighe woorden van onsen eue naesten/ danckelijck nemen: en ons proffijt daer mede doen. Denckende / dat wy goeden roep doen/ en gheluckighen wissel/ als wy/ met een woordt/ hier upt liefde in patientie verdraghden/ die harde/ seherpe / en sware woorden ontgaen moghen: die anders niet om verdraghden noch om ontcomen en sijn: maer sullen noodsaeckelijck moeten ghehoort en verdraghden worden.

Ghebedt om den roep des Heeren waer te nemen.

H roept ghy't al tot v/ o alder- minnelijckste Heere / ende en verstoet niemant/ die uwen roep en raedt waer-nemen wilt: Ghy sult eens weder-comen / en al anders roepen/ en oock den meerderen deel van v verwoyden: Laet nu uwe soete stemme tot in mijn herte bloeden: op dat ick als een goet schaepken v mijnen goeden herder / tot in de hemelsche roep volghen magh. Amen.

*Wie sal veur Godt die leeft, meest Rekeninghe gheuen?
Die meest talenten heeft ontfanghen bin sijn leuen.*

1. Tim. 6.

*Gheeft re.
keninghe.*

Odt al-maghtigh is de Coninck der coninghen / en A
Heere der Heeren. Soo vele menschen / soo vele Grent-
meesters heeft hy. Dese heeft hy vele goedinghen in
handen ghestelt / d'een meer d'ander min: om t selfde
ten meesten pte sijte te bynughen. Sommige goeden
zijn al dese ontfanghers ghemeyne: als / siel / lichaem /

en dat die toe-behoort: alle creaturen in t'generale tot s' m'elchens be-
hoef: om die ter eeren Godts gebuyckende / oft tot sijnder eeren der-
uende / te beter al- soo ten principalen eynde / dat is / ter eeuwigher sa-
ligherdt te gheraerken. Sommighe heeft hy in d' besunderer / meer en
meerder gauen ghegeuen / in siele / lichame / tijdelijck goedt / en oock
ouerbloedigher gratie / om tot sijn kennisse / en mede- deplen sijnder
doodt en verdiensten te comen: en om sijn goddelijcke glorie hier-na-
maels te ghenieten. Niemandt nochtans soo verlatende / oft hy en
geeft hem middel ghenoech / om saligh te worden: behaluen dat sy
sijn licht volgen / en soo comen totte roobelijcke middelen der salig-
hepdt. Een ieder bedeylende / soo t' sijn wijshepdt en beursienighepdt
goedt dunckt. Summa: niemandt en isser / die met reden claghen
can / oft hy en heeft ghenoech ontfanghen / om saligh te worden.

1. Cor. 12.

Van al dit werdt Rekeninghe gheepscht van elck besonder in sijn
doodt / met dat de siel uyten lichame is ghescheyden. Naer Gods or-
dinantie / en sijn's Apostels ghemeynen uyt-roep: te weten: Het is van
Godt alle menschen gestelt / eens te steruen: En daer naer is het Or-
deel. Dit ordeel heet inen / Iudicium particulare: Particulier en be-
sunder ordeel: naer welcks bewijs en sententie oock sekerlijck volgen
sal het generael ordeel / ten ytersten daghe. Soo S. Augustijn seyt:
Een ieghelijck sal in dien staet ghevonnist worden (soo in t' particu-
lier / als in t' generael ordeel) in welcken hy op sijn ouer- lijden en ster-
uen ghehouden wordt.

Hebr. 9.

*August. de
Salut. do-
cum.*

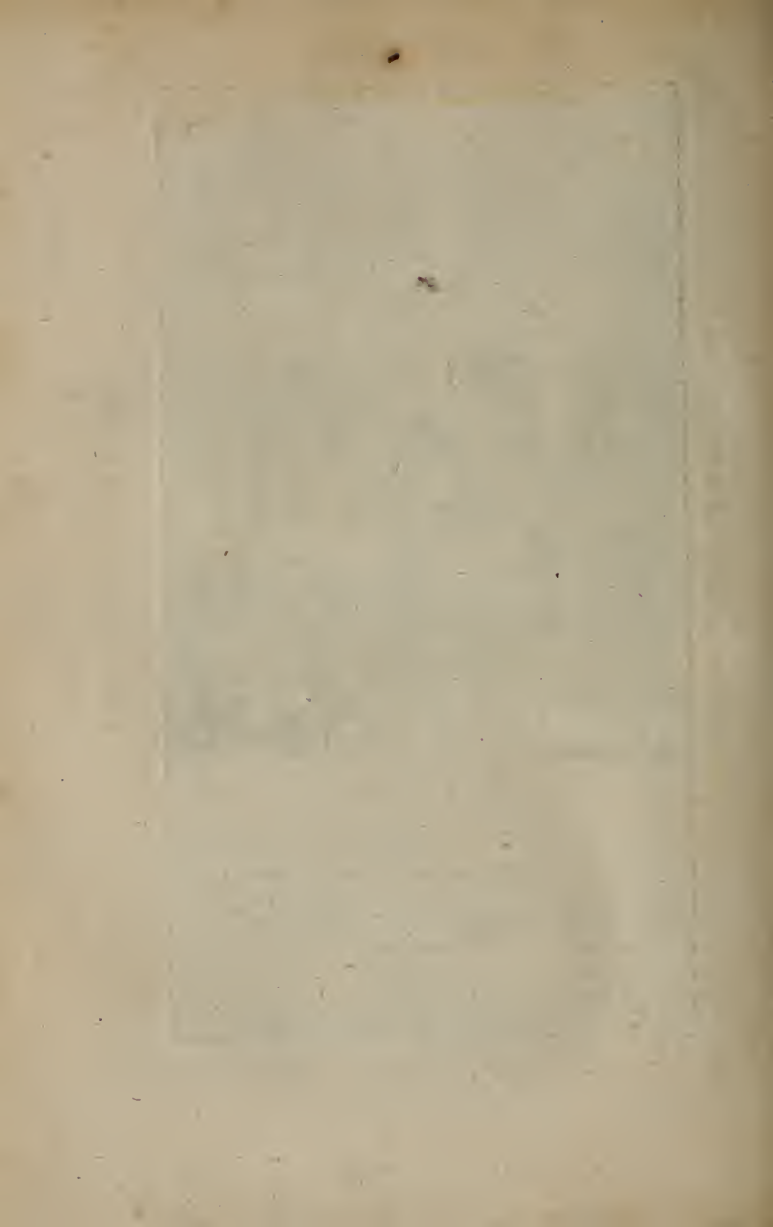
De vraghe is: Wie datter meest rekeninghe sal moeten gheuen?
D'antwoorde is clær: Die meest ontfanghen heeft binnen sijn leuen.
Soo gheschiedet altydts in alle ontfangherijen: Sulcken ontfanch/
sulcke rekeninghe. Nu waert saecke dat dese rekeninghe niet anders
en behelst de / dan te rekenen watmen ontfangen heeft / sonder daer te-
gen te moeten bewijsen / hoemen dat uytghegeuen heeft: soo en waert
geen saecke om seer daer veur te vreesen. Maer rekeninghe / bewijs /
en reliqua te doen / wat dat gheldt / dat souden sy beter segghen / die't
ghesprecht

Durius vnde Deus repetet cum foenore sortem ?
Abs illo, cui sunt concredita plura talenta.

Wie sal' voor Godt die leeft, meest rekeninghe gheuen ?
Die meest talenten heeft ontfanghen in syn leuen.

Qui est plus contable, A ce redoutable, Bureau qu'attendons ?
Celuy-la sans doute, Qui fait banqueroute, De ces plus grands dons.

gheproeft hebben / dan wy't souden connen imagineren.

Soo gheschiedet som-tijds in tijdelijcke ontfangerijen/soomen die ghemeynelijck ontfanghers heet/niet uyt-geuers/ al-soo zijn sy oock neerstigher om t'ontfanghen/ dan om uyt te gheuen : als oft maer d'eerste deel/en niet d'ander/hun officie aen en ginghe. Deur sulcks/ alst comt te rekenen/ den ontfanck is goedt te vinden: maer hoe vele dattet en heeft/wel te bewijisen/Waer en hoe dattet al besteedt is/dat weten d'ontfangers weduwen alderbest. Want d'ontfangers/ die niet ghetrouw en zijn/die houden't al d'zaepende/ soo langhe als sy leuen: dat men selden den rechten grondt/oft claren staet weet van alle saccken: En dan/alst comt te steruen/ Godt weettet/ende die't moct goedt doen / hoe oneffen dat de rekeninghe staet. Daerom seght men ghemeynelijck / en t'is waer : Het is goedt eens ontfanghers huyl-vrouwe zijn/maer t'is een arm saccke/weduwe van een ontfangher te wesen. Alsoo ist een elagelijcke saccke/veur de siele/als die van d'lichaem verlaten woirdt / en die lastighe en donckere rekeninghe/ als een weduwe/alleen moet goedt doen en verantwoorden. Die/ soo langhe als de man noch leefde: dat is/soo langhe als sy noch metten lichame versaemt was/domineerde en in weelde sat.

Daerom/Wijs is hy / die dick-mael by sy seluen ouer-leght en rekent/ met danckbaerhepdt en sozghvuldighpdt / al dat hy opt van Godt ontfanghen heeft. Want/soo S. Gregorius seyt: Paer dat de gauen vele zijn / en den ontfanck groot is:soo wast oock den last van de rekeninghe. Laet v duncken/dat in v oordeel/den engel/als in een

C D cleyn boeckliken/v goede wercken vertoonen sal / tot uwe verschooninghe: En de boole bypandt/in eenen anderen grootē register boeck al uwe sonden straffelijck aen-dringhende/tot uwer belwaernisse: en pepst/hoe gy all-dan te moede sult wesen. Soo dan/om all-dan goede rekeninghe te doen/dient nu ter herte ghenomen die parabole van

E den Coninck/die met sijn dienaers rekenen wilde: ende schaldt thien F duyfent talcken quijt/aen sijnē dienaar/die ootmoedelijck sijn schuldt G kennende/om patientie en gratie badt. Maer/ wy moeten wel toesien/van onsen euan naekten oock te vergheuen: op dat onse onghedighpdt/Godts toren niet noch vele meer en verwecke. Soe leert ons oock in tijds toesien op onse rekeninghe / die parabole vanden man/die naer een vremdt landt reysende / sijn dienaers al sijn goedt bedepde/ om ghewin daer mede te doen : en weder-comende / seer prijst en loont/die't wel te werck ghy stelt hadden:maer strafte grouwelijck den onnutten knecht/ die sijn meesters penninghen in sijnen smut doeck ghewonden en in d'acorde ghedoken hadde: niet teghestaende nochteans/dat hy emmers de selue wel bewaert hadde: ende weder in sijn meesters handen leuerde/ soo hysse hadde ontfanghen.

Wat

Ontfan-
ghers meet
dan geners,

Gregor. Ho-
mil 9. su-
per Matth.

Matth. 18.

Matth. 25.

Wat salt van ons gheschieden / die van duyfent penninghen/
 qualijck eenen souden comen betoonen / wel bewaert te hebben : vele
 min eenigh profijt bewijfen / ter eeren Godts / oft ter salighejdt onser
 siele / oft van onsen nackten / daer mede ghedaen te hebben : Ons helpt
 Luc. 16. oock tot sozghbuldighejdt / den angst van dien rent-meester / die al
 sijns meesters goetd verquijt hadde : wien soo straffelijck dat hardt
 woort op quam : Geeft rekeninghe van uwen pacht / ontfanck / en
 administratie. Want deur dese parabele heeft onse Heere ons willen
 te beuren waer-scheuwen / om op ons hoede te zijn / goede rekeninge
 en boeck te houden : om alster toe comen sal / niet beschaemt en ver-
 woepen te worden inden carcker der ufterste duyfsterusse / als ons
 Luc. 15. meesters goetd onnuttelijck verdaen hebbende. Noch helpt ons / om
 veur-dachtelijck te leuen / de benauwtheydt en ianmerlycken staet
 vanden verlozenen sone / een ieghelijck bekent.

Daerom / die in dien dagh niet beschaemt en wilt wesen / om sijn
 onrechte / ende beleimmerde rekeninghe / die rekene daghelijcks by
 sp seluen : ten minsten alle auonde / eer hy te ruste gaet : siende deur
 een goetd examen / ende onder-soeck sijn der consciencie / hoe hy dien
 dagh ouer-ghebraght heeft : wat hy ontfanghen en daer teghen upt-
 ghegeuen heeft : hoe hy sijnen tijdt ende gratien besteedt heeft : wat
 deughdt ende voozt-ganck in een beter leuen dat hy ghedaen heeft :
 siende oft hy gheen schade dien dagh in sijn siele gheleden en heeft :
 oft hy Godt in gheen saeckie verbolghen en heeft : hoe sijn consciencie
 ghestelt is : oft het by auonture dien nacht te doen ware : oft hem de
 dootd dagh quaem maecten / te stontd te compareren / en rekenin-
 ghe te gheuen. Zoo dient het examen ende onder-soeck der conscien-
 tie-boeck ghedaen / eermen hem tot slapen begeeft. Ende soo Godt
 Examē
 oft onder-
 soeck der
 Conscien-
 tie.
 dankende / dat hy ons dien dagh ghelipaert en bewaert heeft / bid-
 dende om vergheuenis van sonden : ende dat hy ons dien nacht oock
 wil bewaren / van al t'ghenc / dat ons in siele ende in lichaem moght
 schadelijck wesen : een sterck veur-nemen maeckende / van des an-
 deren daeghs beter te doen / dan wy den veurledeuen dagh ghedaen
 hebben.

Sulcke rekeninghe daghelijcks met sp seluen houdende (ghelijck
 oock alle wijse rent-meesters / coop-lieden / zc. doen) sal een men-
 sche / met gheruster herten den dagh der leste rekeninghe verwach-
 ten. Niet nochtans sonder vrees : wel wetende dattet waer is / soo-
 men ghemepnelijck van die dagh-vaert seght / uptten mondt van
 eenen lot nochtans / hem naer sijn dootd aen sijnen meester vertoo-
 nende / en veur tijdinghe brenghende / met corte woorden / segghen-
 de : Men rekennter nauwe, en men scheltter niet quijt. Want / soo Christus
 seft / moet-men oock van alle ijdele woorden rekeninghe gheuen /
 wat

Wat salt van soo menighe vuple/quade/valsche/schadelijcke/ende ongoddelijcke woorzen/ghereyden/en wercken wesen?

Ghebenedijdt en ghelouet moet Godt zijn/ dat hy ons die gratie ghedaen heeft / van hier soo dick-mael als wy willen / met sijnen Stadt-houder/ dat is/ metten priester in de bierchte / te moghen rekenen/ ende af-rekenen: hem de maght ghelaten hebbende / om onse schuldt/en on-cken rekeninge/quijt te schelden: en met sijnen woorde/als met eenen segghel/bebestighende/dat hy't al veur goedt en van weerden houden sal inden hemel / t'ghene dat de priester hier wotte-lijck sal in sulchs ghedaen hebben opder aerde.

Matth. 18.

Salighe institutie van t'hepligh Sacrament der Penitentie/tot vergheuenisse van sonden! Sonder dat / och hoe veel sondender ter hellen varen! Jae/hoe luttel sondender saligh worden! aen-ghesien dat wy naer ons doopsel soo haest wederom ons wit cleedt van suy-kerhepdt der sielen en conscientie met sondē buyl maecten: soo haest/seggh'ick: by nae met dat wy tot verstande comen. En want-men niet meer sijn toe-blucht totten doopsel nemen en magh (ghelijck-men maer eens en can gebozen werden) waer sonden wy loopen om quijt-schel van sonden / waer't dat Christus ons desen middel niet achter-gelaten en hadde / van soo met sijnen Stadt-houder te mogen rekenen / schuldt kennen/en alle saecken ecken stellen?

Salighe in-
stellinghe
van't H.
Sacrament
der Peni-
tentie.

Siet nu eens/hoe onwijs dat hy is/ die dese gratie/vā hier in tijdes te rekenen/niet waer en neemt: en hem schamende oft vreesende met eenen steruelijcken mensche te rekenen / hem seluen in dien noodt stelt/van die scherpe/en rigozeuse rekeninghe / ten sijnen sterf-daghe met Gode te doen. Wien hy van dupsent saecken/die hy hem op-legghen sal/van niet een hem en sal weten te verschoonen/oft te verantwoorden. Dan sullen sy kennen/ dattet waer is/dat den heplighen Job seyt: Wilt hy met hem te rechte staen: hy en sal veur dupst niet een connen verantwoorden. Dan sullen sulcke wenschen/dat sy lie-uer daghelijcks te bierchten ghegaen hadden/ ende haer rekeninghe alle daghe ecken ghestelt hadden / dan al-soo maer eens s'iaers / oft soo selben oft soo traghelijck: tot een tecken van clepne danckbarhepdt / van soo salighe institutie.

Job 9.

Ghebedt om een goede rekeninghe te gheuen.

Ist dat ghy/ o Heere / tot de leste mijte betaelt wilt wesen/wie sal't houden staen? Waer dien stranghsten eysch ende rekeninghe houdt ghy totten lesten daghe: Laet my van hier met uwen Stadt-houder rekenen / en quijt-schel cryghen/ op dat my de leste reckenschap niet en besware. Amen.

Hoe hardt vverdet om dragē, dat scherp vvoord: Gaet vā my?
Die hardtste donder-slaghen en hebber al niet by.

Als Adam alleenlijck den soon en t'gheluydt hoorde A
van Godt al-maghtigh/ die al wandelende in t'para-
dijs quam : soo liep hy en sijn huys- v'zouwe schuylen.
En van Godt gheroepen zijnde / ende onder- v'zaght
waer hy was/ soo antwoorde hy: Ick hebbe/ o Heere/
uwen vops en soon in t'paradijs ghehoort / en ick ben bevreest ghe-
weest. Wat salt doch wesen vande vops / die niet gheschieden en sal
in t'paradijs / van eenen die soekit en roept upt berruhtighepdt tot
troost/hulpe/en bewaernisse / ghelijck die vops Godts was tot A-
dam: maer van hem die van Godt sijnen vader alle maght ontfan-
ghen heeft / om te straffen/wzcken/ozdeelen/en verdoemen?

Genes. 3.

Gaet van
my.

Ioan. 19.

Als de felle Joden onsen Saligh-maecker sochten om te vangen/ B
soo zijn sy deur de cracht vā die sachtmoedighste en lieflijckste woor-
den : Ego sum : Ick bent : achter rugghe ter aerden gheballen deur
doodt : als oft sy met eenen bliem verslaghen hadden gheweest.
Och/wat sal't wesen van dat hardt woordt: Gaet van my? heeft die C
soete vops van het onnoosel lammecken Godts/Christi Jesu/ nu be-
reedt staende om gheroordt / ghebonden / en ghedoodt te worden/
soo crachtigh en gheweldigh gheweest: wat salt dan wesen/ als den
seluen in sijnen v'zandenden tozen / sijn engelen upt-sepnden sal/ om
al sijn v'panden handen en voeten te ketenen/en in d' upterste dupster-
nisse te werpen?

Job 26.

Psal. 103.

De v'zaghe is dan/Hoe hardt werdet om hooren/in den dagh des D
ozdeels: Gaet dan my? De antwoorde seght/soo't waer is: De hard-
ste donder-slaghen en hebbender niet by. S. Job sprek't seer wel tot desen
deur-nemen/als hy seght: Ken-ghesien dat wy nauwelijck een cleyn
d'ropelken van sijn woorzen ghehoort en hebben: Wie sal dien don-
der-slagh sijnder groothepdt connen aensien en verdraghen? De
P'rophete David seght oock seer wel/aldus: Die wateren/dat is/die
onghelstabilighe menschen/ die den bloedt van deser weercle/als riuie-
ren vā Babilonien/sullen vernint hebben/en daer op betrouwt / die
sullen vande vops uws donders seer vervaect en verschrickt worden.

Exod. 10.

De kinderen van Israel/ alleen hoozende de vops en t'groot ghe-
luydt opden bergh van Sinai/ als Godt sijn gheboden vercondighe-
de/meynden't al van v'rese te besteruen: ende ouer-sulcks riepen tot
Moysem : Sprek't ghy ons aen / Moyses: en wy sullen v' hoozen:
maer dat ons de Heere niet aen en sprekke: op dat wy niet en steruen.

Wat

Quam duré hoc pavidas vibrabitur Ite per aures?
 Quantus ab æthereo nunquam fragor ingruit axe.

Hoe hardt wordet onj draeghen, dat s'hep woordt: Gaet vā my?
 Die hardt ste' donder slaghen en hebben al niet by

Quel triste merueille, Sera-ce a l'oreille Ce, VATEN DE MOY?
 Il ny a tonnerre, Escabulant la terre, De si grand effroy.

F Wat sal't wesen/als Christus als eenen leeuw byleschen sal? Leo rugier: quis non timebit? seyde de Prophete Amos. De leeuw sal byleschen: wie en salder niet bezyest worden? Te meer/als hy ten uitersten rigoure van rechte/van ons vereytschen sal/hoe wy die selue wet vol-braght en onder-houden hebben? Amos 3.

Die all-dan vrij en onbezyest staen wilt/ en dien harden donder-nagh (*Gaet van my*) niet hooren: Die hoorze nu met S. Jan Euangelist gheerne/en met goeder herten/de voys des donders/ die in sijn openbaringhe riep/en noch roept/al-soo langhe als wy leuen: Veni Apoc. 6.
& vide: Comt en siet. Welck de voys Christi is/ ons al tot hem roepende/om verlicht te werden/ende te sien wat ons te doen en te laten staet: En oock om te sien/watter al veur ons van hem bereydt staet inden hemel: ist saecke dat wy al-dus met soetigheydt geroepen zijnde/ comen/hem hooren/ en sijne voys en doet-stappen nae-volghen.

Hoe moghte Petrus Telonarius (daer ick noch af gheroert hebbe) Sur.tom. 1.
in vita S.
Ioannis
Elem.
te moeds zijn / als hy in sijn sieckte/deur een visioen schein veur het aen-schijn Godts te staen/om ghebouwt te worden: te meer/als hy sagh/ dat-men sijne wercken gingh wegghen. En dat teghen den ghe-wichtighen boeck sijnder sonden / die de boose byandt in d'een schale leyde/niet anders te binden en was/dan dat byoodt/ d'welck hy eens eenen armen mensche naer t'hoofd gheworpen hadde/ uyt spijt/dat hy hem soo lastigh viel met bidden: midts den armē dat sos gewedt hadde met sijne mede-ghesellen / die dien Peeter kenden veur eenen byecker. Maer de saecke vergingh beter/dan sy ghescheyden stont: want in de stede van te hooren: Gaet van my: soo seyde-men hem: Gaet/en doetter wat toe/tottet byoodt/ dattet magh ghelijck staen. Hy heeft sijn leuen ghebeter: al sijn goet den armen uytghedeylet: en sy seluen veur slaue vercocht/ uytter liefde Christi: En heeft soo de balance doen ouer-slaen/op de beste syde / dat hy t'proces gewonnen heeft / en grootelijcks veur Godt is verheuen gheworden. Wy behoorzen oock alle daghe dit te volghen / elck soo't hem best ghelegghen is: want/waer toe verlanght Godt ons leuen/anders/dan om t'selue te beteren/en te meer te verdienen?

Ghebedt om ghenadighe sententie t'ontfanghen.

Ist dat ick nu niet een woordcken verdragh en can / hoe soud' ick ten uitersten daghe / dat hardt woordt (Gaet van my) connen verdraghē? Daerom/ o alder-ghenadigste Heere Iesu/ laet van nu dat woordt soo in mijn ooren ruypen / dat ick op dien dagh / die blijde sententie ontfanghen magh: Comt ghy ghebenedyde mijns Vaders / besit het rijke/ d'welck u van d' beghin sel des weerelts bereydt is. Amen.

Hoe langh is Eeuwighheydt? ist oock vvel duysent iaer?
Naer duysent duyst ghebeydt, ist al-tijds euen naer.

Eeuwigh-
heydt der
ormēten.

Wist dat Eeuwighheydt soo wel veur de gebenedijde en salighe is/als veur de vermaledijde: nochtans/midts dat wy't nu als een hardt woorzt nemen ende swaerballende Eeuwighheydt: soo ist dese reyse te verstaen alleen van de droene/onzalighe/en pijnige eeuwighheydt. Dit werdt onwyselijck een hardt woorzt / t herte **A** vanden mensche druckende/gheuoegh om daer onder te bliuen en te bestreuen. Al-men dit wel aen-siet en in-siet/soo bi vinctmen datter waerachtigh is/dat-men seght: Het en is niet langh/ dat eens eynde nemt. Te kennen gheuende/ dat dat lanck moet gheheeten worden/d'welck gheen eynde en heeft: en daer't altyds euen naet is. Zoo **S.** Gregorius seer wel sept: Men moet dat niet rechte veur groot niet achten/d'welck niet sekeren eynde besloten wordt.

Gregor.

Eeuwigh dan is/d'welck onepndelijck is: wiens langhe/groote/en ghedurighheydt/met gheene woorzen upt-gesproken en ran werden: noch niet enigh ghepeps begrepen: noch by iet vergheleken/d'welck oock niet eeuwigh en zij. Dit gheeft de **H.** Leeraer **S.** Augustijn/met een cozte sententie/oock seer claer te kennen/albus: Eeuwigh is/wiens gheen eynde ghevonden oft ghestelt en wordt. Daerom vzaeghe de vragher seer wel / om tot beter aen-mercken deur sulcks te comen/ albus: *ist oock wel duysent iaer?* Want dat schijnt eenen langen tijdt te wesen/ en wel weerd/dat-men van hem by maniere van spreken segghe / soo-men doet al-men eenighen langhen tijdt bedieden wilt / men seght dan: Het is eenen eeuwighen tijdt: ghy blijft ewelijck wegh. Maer dat en is al maer een ontleende sprake/en niet eyghentlijck te nemen/ghelijck-men hier/by eeuwigh verstaet. Daerom seght de Antwoorde: Naer duysent duyst iaeren/ist euen naer. De reden is dese: want/daer gheen eynde en is/daer en is oock gheen tellen oft meten datter toe helpt / om eens al ghedaen t'hebben: want seker maete oft ghetal/ghen proportie en heeft niet het ghene dat ontallich/onmatelijck/en onepndelijck is.

August.

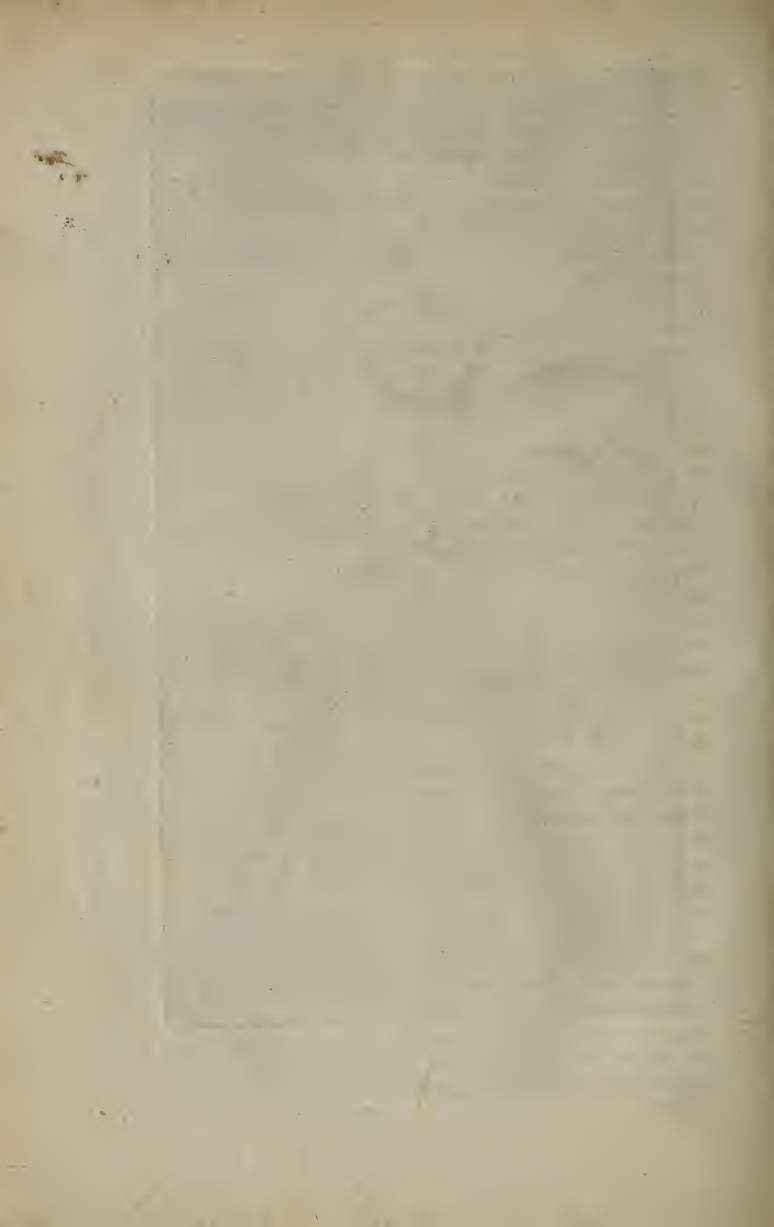
Wat een wonderlijck woorzt ist oock/ Eeuwighheydt! Ja/wat een wonderlijcke saecke ist/om pepen! maer alder-meest om proeuen/en ghevoelen. Al moeste iemandt in pijnē zijn/soo langhe tot dat men de geheele zee upt-geput soude hebben / met een droppelken s'maels/t'clckent duysent iaeren een droppelken uptnemende: soo souder nochtans hope/iae om t'leggheens/sekerheydt wesen/ van eens totten gronde/

Quam longum ÆTERNVM durat? Fors mille per annos?
Millia, myriades, trismyriadelque, nihil sunt.

He lanck id seu wicheyt? Jff voek wel duysent iaer?
Waer duysent duyl ghebeyt, ist altyd euen naer.

Combien d'ans enfile / L'Æternité? Mille / Ou mille environ?
Tu n'y peus atteindre / Quand tu voudrois feindre / Ia maint million.

gronde/ en ten eynde te gheraerken. **Maer** dupsent dupst iaren/ ten op sien bande **Euwighepdt**/ en zijn in gheener maniere soo vele/ als een droppel ten op sien der zee: al waer de zee oock thien dupsent mael meerder dan sy is. **Och/ hoe salt hun spijten!** hoe salt hun rouwen en verdzieten! siende dat sy niet een goede salighe wijle / ten tijde van gratie/ dat is/ braven hun leuen/ hadden mogen die bitter en schroomelijcke **Euwighepdt** ontcomen/ af-coopen/ en quijt gaen! **Welck** soo crachtigh is/ alst wel bepepft ende verlint wordt/ datmen all-nu niet eenen ooghen-blick tijds/ oft een enkel moment/ en soude laten verlozen gaen/ noch qualijck besteden. **Daerom** soo ist een treffelijck spreek woort/ en wel-bedachte sententie/ weerd in onse herten ghegrauert te zijn: te weten dese: **Och/ dat is een groot moment/ en costelijcke wijle/ daer d'euwighepdt aen hanght.** Een moment / ist minste punct oft spatie tijds: ghelijck-men oock seght: *1. Cor. 15.* **Eenen ooghen-blick tijds.** **Ist** niet een costelijcke saecke/ aen-ghemercht / dat ghy daer mede niet alleen de verdoemelijcke **Euwighepdt** en mooght af-coopen en ontgaen: maer oock die salighe **Euwighepdt**/ en euwighe salighepdt cont gheerijghen/ ist dat ghy't wel waer neemt? **Ter contrarie/ ist** dat ghy't verslymt/ soo comt v die salighe/ maer verslymde / wijle op/ met die euwighe qualijck-baert/ ist dat ghy soo sterft: te weten/ in quaden staet / die ghy op een moment hadt comen in eenen goeden salighen staet veranderen. **O euwighe euwighepdt,** en schepdt van van mijne ghedachten niet. **Houdt** my wakker in alle mijne wercken. **Soo** de **Propheete** **Dauid** in sulcks ons veur eenen sonderlinghen spiegel ghestelt wordt. *Psal. 76.* **Annos æternos** in mente habui: **Ich** hebbe die euwige iaeren en tijden/ al-tijds in mijne ghedachten gelhad. **Waer** yst oock/ niet sonder reden/ ghenomen werdt/ dat-men den nieuw-gewijden bisschop veur d'leste en slot van al sijn consecratie/ toe-seghht: **Annos æternos** in mente habe: *Pontificale Rom.* **Debt** de euwighe iaeren/ dat is/ de **Euwighepdt**/ altijds inden sin/ en memorie. **Als** nu eenen grooten last aenghenomen hebbende/ om veur soo vele andere menschens sielen te verantwoorden / op d'euwige verdoemenisse/ daer elck meer dan ghenoech te doen heeft/ om veur sijn eyghen siele te sozghen. **Dat** dat leste moment wel ghelucken en vallen magh / tot behoedt vande euwighe salighepdt: soo veur sy seluen/ als veur alle de ghene/ tot wiens hulpe en bewaernisse hy dat goetd werck/ en grooten last/ aenbeerdt heeft:

Dese **Euwighepdt** sal all-dan een ieghelijck ghenoech veur ooghen comen/ all-men die sal beghinnen te beproeuen: maer (soo wy noch gheseyt hebben) die staet ons nu te bedencken/ en in alle onse wercken **B** ghedachtigh te zijn. **Denck** eens by v seluen / oft ghy v siele saeght aen den oruer vander zee/ het water met een cleyn lepelken scheypen/

I ij **ende**

Euwighepdt nu veel te bedencken.

Verdoemde siele.

ende in een by-loopende rivier vergheeten / die enen tozten keer ha-
 lende / van achter wederom gheduerighlyck in de zee liepe / met alle
 andere wateren daer toe slaende : En dat v arme siele / binnen dien /
 sonder op-houden / wel dapperlyck vande boose gheesten ghepij-
 night / en ghetozmenteert werde / toz dat sy al het water vander zee
 op dier voeghe upt-gheput hadde : wat durckt v : wannecr soude sy
 ontslagghen worden ? wannecr souder een eynde af comen / van al
 haer verdriet en allende ? inder eeuwighepdt niet : want het een saec-
 ke sonder eynde ware.

Noch een
 ander, by
 exempel.

Inl-ghelijcks / oft een ander sijn siele saghe / eenen grooten berg / C
 met een sandeken s' maels te moeten verlegghen / ten dursent iaeren
 een sandeken verdzagghende : en datter eenen gheduerighen windt /
 van d'ander sijde t' sandt met noch vele meer andere aerde / althdts
 wederom ten berghe-waert aen d'zue . Wat apparentie oft hope /
 van eens een eynde te ghecrighen / van sulcken arbeypdt ende hellsche
 tozmenten / daer sy binnen middelen tijde vanden vbandt mede
 moelste ghequolen worden ? aen-ghesien dattet een saecke is van een
 eeuwighe ende onepndelijck gheduer. Daerom elck zij op sijn hoede /
 alst noch tijdt is : want als-dan wordet te spade / hem te beraden / oft
 te bepepsen.

Godts
 stranghe
 oordeel, is
 rechtveer-
 digh.

Dat somnighe onbedachte menschen somtijdts schijnen te wil-
 len slagghen / als oft teghen recht en reden ware / veur een tijdelijcke
 daedt der sonde / een eeuwighe straffe te moeten ontfangen : die heb-
 ben onghelijck / en en verstaen hun t'stuck niet. Want / wat connen
 wy van Godts rechtveerdighpdt slagghen / daer t' sijn bermhertig-
 hepdt al te bouen gaet ? Want al ist dat de sonde een tijdelijck arte en
 daedt is / en in haer seluen veur-by gaende : soo is sy nochtans eeuwe-
 lijck bliuende : want sy teghen die onepndelijcke eeuwighe maesteyt
 Godts ghedaen is gheweest / en des-haluen moet eeuwelijck ghe-
 pijnight wesen. Ende het is wel te durkten / dat de ghene die sonde
 doet / den tijdt sijns leuens gheduerende / dat hy oock eeuwelijck son-
 dighen soude, waer't dat hy eeuwelijck leefde. En soo / al is het lenen
 des sondaers eyndelijck / en deur sulcks / d'werck sijnder sonden oock
 maer van seker gheduerighpdt : Godt siet nochtans / dat de wille
 van quaedt te doen / in sulcken mensche onepndelijck en eeuwighe is.

Ende / soo ick gheseyt hebbe / wat connen wy gherlagghen ? aen-ghes-
 sien dat de sondaer een onmatighe pijn verdient / want hy tegen een
 onghemeten maesteyt gefondight heeft / en hy nochtans in een ma-
 tighe substantie van siele en lichaem / gheen onnatelijcke straffe ghe-
 lijden en can : soo ist recht en reden / dat hy een eeuwighe / onepndelij-
 ke / gheduerighe pijn lijde. En want hy teghen eenen onbegrijpelij-
 ken en onepndelijcken Heere mis-daen heeft / en des-haluen / een on-
 begrijpelijcke

begrijpelijcke en een eeuwighe onepndelycke straffe verdient hadde: soo ist meer gratie/dan uiterste recht/ dat hy't in d' eeuwige besuert/ t'ghene dat hy in d' onmatighe/ in dits sijne seker ghemetenheydt/ niet lijden en can: daer hy't nochtans beyde verdient hadde/ waer't moghelijck beyde in t' vergheiden ter executie en te wercke te stellen.

En ten derden/wat can de sondacr claghen/aenghelsen Gode ons te kiesen ghegeuen heeft/ ons handt upt te reychen totter vier oft totter water? Dat is/ totten hellschen brandt/ deur de sonden: oft totter vercoelinghe des eeuwigghen leuens/ deur de deughden. En bouen al dit/ als hy ons den tijdt soo wijselijck/ en soo barmhertelijck bedeylt heeft: dat hy ons den arbeydt in dit royt leuen ghestelt heeft/ ende den loon in het toe-comende/het welck eeuwiggh is.

Wie soude conuen claghen/ alst hem anders om quaem/ dan't hem wel lustede? kiest een van tweeën: Van hier totter merckit te gaen/ met senen sack ghecleedt/ en onder weghe niet quade woorzen en slijck bewozen: bloods-boets/ iae op doozuen. En daer naer/teynde dien wegh/ met conincelijcke cleederen driert/ heere des weerelts ghemaecht/ en van alle menschen ghepuzen te worden sonder ophouden. Oft van hier totter merckit te gaen/costelijck ghecleedt/ onder-wegghen ghepuzen/ met bloemen bestropt/ en al de vzeughdt en glorie die-men dencken moght/ ghenietende: maer ten eynde ghecomen zijnde/dat-men dan v costelijcke cleederen wpt-trock/ enen sack aen-dede/ op een galcpe sonde/ oft alle schande/ verdziet/ en tozuenten aen dede/ inder eeuwiggheydt. Al-men kiesen moght/wat soude by te claghen hebben/ die het quaedste gherosen hadde/ om een luttel glorie en weelde/ een strate verre duerende? Dan/ dat is seker/ hy waer te beclaghen niet bloedighe tranen/ ouer sijn groote verblindt-
 D heydt. Want niet te vergeefs en werdt van oudts de eeuwighe hellsche pijn by een serpent vergheleken/d'welck sijnen steert bijden tanden neint/ als enen rinch maeckende/ sonder eynde. Soo doet men nochtans: men kiest hier al vzolijck zijn/ met dien langhen steert van d' eeuwighe verdoemenisse: lieuer/dan hier wat te lijden/en daer naer eeuwelijck te verblijden.

Die keuse heeft, en magh niet claghen.

By exem-
 pcl.

Ghebedt om de Eeuwiggheydt niet te vergheeten.

Costelijcke hand-wijle en moment/ daer d' eeuwighe Eeuwiggheydt aen hanght: Dat/ o Heere/ die eeuwiggheydt soo in mijne ghedachten zij/ dat ick al mijn dinghen soo doen magh/ alst betaerint/ om d' eeuwighe verdoemenisse t'ontgaen/ en d' eeuwighe saliggheydt te becomen. Amen.

Noemt een vvonder van degghen, datt al te bouen gaet.
Dat de Sonden soo vveghen, en de VVeerelt noch staet.

Wouder
bouen
vvonder.

En-ghelien dat Godt soo vele wonderlijcke dinghen ghemaeckt en ghedaen heeft: soo in t'scheysel der natuerlijcke saecken / als in de verholen manieren van onse verlossinghe / ende mirakelen / deur hem en sijn heylighen gheschiedt: die wy oock noch daghelijcks sien en hoorzen: Soo en is den sin van dese Vzaghe niet / als om te tooghen / welck dat van alle saecken d'alber wonderlijckste is: want / dat is Gode alleen bekent: en daer en leyt ons niet aen / dat te vzaghen oft te weten. Maer / de intentie van dese vzaghe en antwoorde is / te toonen / dat het een bande wonderlijckste saecken is / en wel weerdit om daer op anders te letten / dan-men ghemeynelijck doet: te weten / de langh-moedighepdt Godts / ouer onse sonden. Hier toe moght te passe ghevzagt worden / dat Aristoteles seght: Deur t'berwonderen / zyn de menschen eerst-mael ghetomen tot het philosophieren: dat is / tot het neerstigh onder-soeck en binden / van redene / verstandt / en op-rechte kennis vā saecken. Deur welke philosophatie en sperulatie / als met seker distillatie / de Philosophen / uyt de creaturen / edele concepten / en ieughd van deughden / en goddelijcke ghepepsen soghen en trocken: deur welke sy moghten / als de aerdtliche saecken latende / en haer van die af-treckende / hoogher op-clinimen / en comen tot waerachtighe kennisse / vanden schepper der seluer dinghen / en almachtighen eeuwichen Godt. Soo dat wy oock dick-mael tot meerder insien / en wetentheydt van vele goede saecken comen sonden / waer't saecke dat wy oock wat meer philosophierden / dan wy en doen / (ghelijck S. Jan Gulde-mondt dick-mael roert van sulcke salighe Christelijcke philosophatie) en waer't dat wy wat meer costume maechten / van ons in Godts wonderlijcke wercken / ozdeelen / en andere dinghen / te verwonderen: en uyt sienlijcke saecken / te comen tot innighe aen-merckinge van ict anders / ict beters / en den gheest meer bestaende: ghelijck-men in alle dinghen oock d'alber-sterkste doen can / dieder hem toe beghest.

Aristot. 1.
Metaph.

Profijt der
Philosofie.

Chrysost.

Maer / soo de veur-noemde Chrysostomus seght: De teercken en mirakelen / en Godts wercken / die werden cleyn gheacht / om dat-mense te ghewoon is van sien. Wie verwonderet hem / dat de sonne soo blijft haren gaenck houdende? en dat den dagh en den nacht / soo bliuen ghestadelijck gaende / volghende het eerste bevel Godts / hun ghegeuen? Soo leyt Dauid: Den dagh blijt sijnen gaenck houdende /

Psal. 118.

deur

Omnia quid rerum supra est portenta fidemque?
 Quod scelerum sub mole gemit neq; terra dehincit.

Noemt een wonder van deghen, dat al te bouen gaet.
 Dat de sonden soo wegghen, en de Werelt noch staet.

Quel grand cas surpassé, Et estrange effache, Tous estonnemens?
 Que le pecheur Monde, Au grand fuix ne fonde, En ses elemens.

deur b oꝝ d'antantie / o Heere: want alle dinghen zyn b ghehoorzam. Wie verwondert hem vanden bloedt en ebbe/ d'welck-mien t'ghetijde der zee noemt? Wie let eens met een verwonderen op den loop der rivieren? wie verwondert hem in den reghen/haghel/sneeuw/ze, het groepen van t'rozen? en derghelycke ontallijcke dinghen? van welke wy niet d'minste en souden connen ten rechten gronderen. Soeckt de herffenen/ en de leden in een siere / en glozieert v als ghyse vonden hebt. Ende nochtan/ niemandt en is hier in verwondert/ midts dat wy't al daghelijck sien. Binnen dien/wy/sotte/viele wijse/ als wy zyn/wy verwonderen ons soo/ in de handelinghe oft conste / schoon ghestichte/vops/schoonheydt/sterckte/ghetuyghsel/ schat/oft vernuftheydt van eenighe menschen/en in soodanighe ijdele/bedriegelijcke/en dick-mael schadelijcke/ en Gode mis-haghelijcke saecken/en laten ons duncken/ datmen om ons verwonderen/ oock van ons behoorde seer verwondert te wesen: luttel denckende op t'ghene dat Chysofostomus seyt: Die in menschelijcke dinghen hem verwondert/ niemandt en sal inden hemel van sulck eenen verwondert wesen. Seer by-nae eens is t'ghene dat S. Augustijn seghet: Die en is niet weerd/groot gheacht te zyn/die't groot acht/ dat hout en steenē nederwaerts vallen/en dat steruelijcke menschen steruen. Met dese sententie trooste hem S. Augustijn/oock in die Yderuensis die de Wandalen in d'landt van Afrycken deden. En t'is soo inder waerheydt/allst al wel besien word: ten is niet eens verwonderens weerd/dac wy dick-mael soo in verwondert staen. Maer/dat is een saecke/die midts haere wonderbaerheydt/ons oozsaerke gheeft/om te philosopheren/en al ons vernuitheydt te wercke te stellen: om de goedydt/bermyhertigheydt/en langh-moedigheydt Godts te aen-mercken: te weten/ dat de sonden soo wegghen / en de Weerelt noch staet. Sinte Hieronymus riep hier op/aen-siende des Weerelts ruine ende ouderdom: Och/wat vzemder saecke is dit? De weerelt vergaet/ende helt om vallen: en ons sonden in ons en vallen noch niet.

Chrysof.

August.

Hieron. ad Gaudent.

Het is een wonderlijcke saecke/ onder alle wonderlijckheden / dat de Weerelt soo haer seluen draeght/ in d'midden des lochts / sonder ander fundament oft steunsel/ dan sy aen haer seluen heeft. De gheheel groote ronde masse / dzinght van alle canten ten centre-waert als ter herten-waert/ en soo onder-houdt sy haer seluen/van alle sijden ghelijckelijck: uyt een onbegrijpelijk schicken Godts / soo de Pzophete seyt: Ghy hebt/o Heere / aerdt-rijcke ghegrondt: ende sy blijft soo staende. Waer op heeft hyse gefundeert? want buyten aerdt-rijcke in't ronde ist al locht: het water op d'aerde rustende. Dit seghet de selue Pzophete: Ghy hebt/o Heere/aerdt-rijcke op haer selfs vastigheydt ghegrondt: inder eeuwigheydt der eeuwigheden, en sal sy

Psal. 118.

Psal. 103.

niet vergaen. Ten uitersten daghe sal aerdt-rijcke met het generael vier gheslyntert/ en t'eenemael verandert worden/ en sal dan voortse euwelijck soo bliuen: maer om dat alle weereltlijcke ende aerdtse dinghen al- dan metten byande verbaen sullen werden / soo sal oock op die maniere de weerelt vergaen. Want/ steden/ casteelen / bosschen/ bergghen/ en alle ghedierten/ sullen te nichte gaen/ met al de glorie en schat des weerelts.

Vasten
grondt des
aerdt-
bodem,

¶ Nu dan/ dits een uyt-nemende wonderlijcke saecke/ al- men siet/ dat de weerelt/ die soo vast en byoom ghesundeert is/ van Godts almoghende handt/ deur haer selfs ghewichte en last / haer schijnt te begheuen/ en alleynkens te vergaen / als oft sy haer seluen niet langher en cost ghedraghen: dat die nochtans het groot ghewicht der sonden / t'welck een onverdrazghelijck pack is / can ghedraghen en bliuen staen. Ghelijck het een wonder saecke soude zijn / dat een **B** oudt man/ op sijnen put gaende / die sijn leden niet langher gheschepen en ran/ noch sy seluen te beene ghehouden / dat die nochtans een groot pack op sijnen rugghe droeghe/ sonder vallen.

De Wee-
relt gaet
op haren
put.

1. Cor. 10.
Gr. 4.

Wie twijfelt daer aen/ oft de weerelt en is tot haer laetste erubwe en iaeren ghecomen? en daerom seghtmen / dat Christus teghen den auondt des weerelts ghecomen is: soo- men in dien Hymnus des Aduents singht: Vergente mundi vespere, &c. dat is/ Als de weerelt ten auonde- waert helde/ dan is Christus voortse- ghecomen. En nochtans/ in haer oude leste dagen / als sy haer seluen een onverdrazghelijck pack geworden is/ (soo- men siet/ datse al huckende en buckede gaet/ t'allen stappe om ouer haer seluen te vallen) nochtans soo draeghtse en vdraeghtse den onlijdelijcken last d' sonden/ en blijft noch staende.

Ghevich-
te der son-
de.
Zachar. 5.

Maer/ moght iemandt dragen/ hoe groot is t'ghewichte der sonden wel / datmen hem daer op soo seer soude moeten verwonderen? De Propheete Zacharias/ om ons dit te kennen te gheuen / heet dat talentum plumbi, en massam plumbeam: dat is/ een talent oft clomp en masse loots: d'alder- swaerste ghewichte daer mede bedupdende. Het swaer ghewichte der sonde magh oock hier uyt eenigh- sijn verstaen worden: dat alle die hemelen/ die nochtans soo groote seldsamen **C** stucken wercks/ als sonne/ maen/ sterren/ en hun seluen dragen / en niet alleen en verdrazghen/ maer oock/ die omvoeren en regeren/ sonder perijckel van vallen: nochtans niet een enckel sonde en hebben **D** sonnen verdrazghen: maer die is terstondt/ met haeren auteur Lucifer/ en alle sijn aen- hangheren / deur die massiue ghewelselen der hemelen gheballen. En oock deur d'aerde/ (die nochtans sulck eenen onspreekelijcken last van steden / casteelen / en bergghen draeght) als deur d'alder- eerste sonde verschickt zijnde/ haer selfs valte byomighepdt verghetende/ en heeft dat grof stuck ghewichts der sonde / niet **E** conuen

connen verdragghen : maer laten deur vallen / tot in t' diepste des aē-
gronds: wantse niet dieper noch voordr en coste.

F Woulen dien / heeft somtijds oock d'aerdtrijck open ghescheurt
ouder t'waer pack der sonde / om Coze / Dathan / en Abiron te ver- *Num. 16.*
vinden: ouer-midts haere rebellighepdt teghen Moysen. En noch
sometijds meer : de aerde daer mede toonende / dat sy den last niet
maghtigh en is te verdragghen / het en ware dat Godt haer dat beva-
le / met eenen de maght gheuende / deur sijn crachtighe handt / die he-
mel ende aerde onder-houdt : om al-soo deur sijn langh-moedig-
hepdt / de sondaren te verwachten / tot beternisse van hun leuen. Ghe-
lijck oock de aerde / in de dootd Christi wel toonde / met haer schiz-
kelijcke beuvinghe / en schromelijcke open-scheuringhe des berghe
Golgotha / dat sy den gheweldighe last der sonden (d'welck in *Math. 27.*
Christo / aenden mast des Cruys / als in een weegh-schale op ghe-
hanghen was) niet langher en cost noch en wilde / noch en soude ver-
dragghen : maer dat sy open gaen sonde / en laten al ter diepsten der
hellen metten anderen versinken: ten hadde gheweest / dat Christus
die selue al op-ghehouden hadde: niet om te castijden / maer om die
deur sijn lijden en dootd te versoenen / en te niet te doen.

G Daerom / als aerdt-rijck der sonden ghewicht draght / sonder
open gaen en scheuren / het is een wonderlijcker saecke om persen /
dan oft-mien een gheheel casteel oft stadt in een papieren schijpken *Jsm. 18.*
ouer de zee saghe varen / sonder versinken: welck schipken / anders /
niet maghtigh en waer / sy seluen ijdel ende enkel bouen d'water te
houden / midts de haeren en winden der tempestighe zee / en sijn op-
ghen onvastighepdt.

H Denckt hier wel op : en verwondert v van Goddes goetdhepdt en
langh-moedighepdt: die / ghelijck sy somtijds de wateren onder sijn *Math. 14.*
voet-stappen / en oock van S. Peter / en noch andere / heeft sterck-
staende en draghende ghemaecht / teghen haer nature: oock de aer-
de (als de selue met sijn Cruys / passie / en verdienste sijns dootd on-
der-stellende / doet vromelijck staen en dragghen / sonder wijcken oft
belwijcken onder den last van uwe sware sonden : op dat ghy tijdt
soudt hebben om v te beteren. Remt het waer / zijdy wijs : oft t' sal
v al te swaerder op-comen in v laetste gherechte.

Ghebedt tot een schroomen teghen de sonden.

W Enen onverdragghelijcken last en pack trecken wy op ons / o
Heere / als wy sonde doen : wonder / dat wy t' connen dra-
ghen / d'welck noch hemel noch aerde verdragghen en heeft:
Doet mijn coghen open / dat ick de leelijchhepdt der sonden
ken magh / en van die eenen eeuwighe af-keer crigghen. Amen.

Hoe comt, dat naer t' sermoen, soo luttel hun bekeeren?

Men slaet geen hädt aen't doen: maer men vvilt al maer leeren.

Cleyn profijt der sermōnen, by vele.

Hert saechie dat men naer d' icten en d' incken/ noch al tijds hongher en dorst hadde: naer t' saepen/ gheen v'urhten op en dede: naer cost en moeyte van medicijne/ euen sieck bleue: naer werck en arbejdt/ al tijds de saechie euen ornacr bonde / als oft- men noyt handt daer aen ghesticken en hadde: hoe soude- men hem verwonderen/ van al- sulcke v'zemde ghevaerte? Ende al dit gheschiedt daghelijcks in t' gheestelijck voetsel/ saepen/ cureren/ en wercken / deur d' woort Gods/ inder V. Bekerke: en nochtans luttel verwonderen hun van sulck mis val.

Dat een kindt schole gae/ oft op sijn ambacht/ om leeren: en dat- tet d' een iaer deur/ en d' ander naer niet en leere / noch en verneme: men salt een ieghelijck claghen/ en niet langher verdraghen: en bin- nen dien/ wy blijuen schole gaende/ ons leuen- daghe langh/ ter schole Christi/ en wy blijuen euen bot / en onghelert: qualijck noch con- nende d' eerste letter van onsen A B: dat is/ van t' ghene dat een Chri- sten mensche schuldigh is te weten/ en te doen. Dit seyde S. Paulus aldus: Daer ghy nu behoordet meesters te wesen/ naer den ryck des tijds / dat ghy- lieden gheleert hebt / soo ist wederom van noode/ dat- men u- lieden de eerste beghinselen vande woorden en leeringhe Godts veur- houde en leere. En ghy zijt ghy worden / die wederom melck van noode hebt/ als cleyne kinderen/ die noch suyghen: en niet v'zome spijse. Ist niet een schande/ dat wy dick- mael soo verte in iaeren en staten / oft conditien gheromen zijn / en noch sels d' eerste titelen van onsen naem (Christen) niet en weten? Al de v'oylen der predicanten / al de castijdinghen upten hemel / al de wel- daden Christi/ roepen eenpaerlijck tot ons: Bkeert u- lieden/ bekeert u- lie- den: en comt tot my. Staet af van v' sondigh leuen. Ende daer en comt anders niet af. Iae/ soo gaet- men voort in sonden / als oft- men daer toe / deur al die veur- gaende middelen/ vermaent en ghe- stouwt waere. De vraghe dan/ is dese:

Hoe comt het/ dat de menschen / naer soo veel roepens ende d' op- A ghens/ biddens en suerckens/ soo luttel bekeeren? De antwoorde seght: Men comt aen d' werck niet: maer/ men wilt maer leeren. Te kennen genende: ghelijck iemandt langhe/ t' zij in eens schippers/ oft in eens schoen- maeckers wintkel gaen oft staen sal / sonder iet te lee- B ren van bedpe/ ist dat hy maer en siet oft hoozt / sonder self handt aen d' werck

Hebr. 5.

Isa. 27.

Cur pauci emergunt, vitiorum fluctibus hausti?
 Non adhibere manus, tantum bona dicere curant.

Hoe soemtt dat naer t'Sermoen, sie luttel huy bekeeren?
 Men slaet gheen handt aent doen, Maer men wilt al maer leeren.

D'ou vient qu'entre mille, Nul, n'est tant habile, Que de faire mieux?
 L'on ne veut qu'apprendre, Et non pas se rendre, De fait vertueux.

werck te stecken : en den siecken den medecijn langhe sal hooren de siechte beledpen/en van synen staet spreken/en vande behoerlijcke remedie/sonder nochtans te ghenesen/ ist datter hy voorts niet anders toe en doet/volgghendes d'ortcur's woorden en ordinantie : Dat oock **C** alsoo een Christen mensche langhe te sermoone sal gaen / en hooren prediken / al waert oock eenen predicant sprekende als eenen engel/sonder te beter te werden/ ist dat hy de hād't aen d'werck niet en stecht/om te leeren in t'ghebruyck bzenghen/t'ghene dat hy ghehoort heeft.

Maer dits heden-s daeghs de ghemeene siechte der Christen: en **Wat nu** hooren preken / en d'alder-beste predicanten liefst : maer voorts niet **ghemeyne-** meer/ dan iugeren en ordeelen van sijn gheleertheydt / wel-sprekent- **lijck naer** **de sermoone** **nen te ver-** **vvachten** **is.** **D** willen sy nochtans wijs gheacht zyn / die't soo plegghen te doen) als oft eenen siecken / naer t'vertreck des medicijns / begoste met sijn vrienden en gheselschap / te couden en te ramen / hoe wel datten docteur den oorspronck en de ghelegghentheydt der siechte / de ghesteltheydt des lichaems/verclaert hadde / al oft hy in sijn lichaem ghe- **Den sie-** **ken den** **medecijn** **prijfende,** **maer niet** **doende,soo** **hy ordi-** **neert.** **weest hadde/soo-nien seght. Item dat den siecken hem verwonder-** **de in des medicijns groot iugement / farundie / bevalligheydt van** **woorden/groote experientie/ en goetdertigheydt : sonder eens een** **enckel woort te roeren / noch selfs eens te pypsen / van de recepte en** **remedie te wercke te stellen/soo't de medicijn gheordineert heeft: van** **te wachten van sulcke spijse en drank / ende andere dinghen/die hy** **met clare woorden verboden heeft : als oft dat al niet eens achtens** **werdt en ware. Wat gheraedt ghy? Wanneer soude sulck eenen sie-** **cken ghenesen? Dat is seker/hy en soudes niet beromen/ maer soo be-** **steruen/ als ofter gheen medecijn oft remedie ter woerelt te vinden en** **ware. Soude dat niet een saccke weerdigh zyn te verlagghen ? te** **straffen? en veur sot en dul upt te gheuen? Al-soo doet-nien nochtans** **daghelijcks/ niet de medecijnen der sielen/ int'hooren vanden woort-** **de Godts : en vele oock int' ghenieten der H. Sacramenten. Van** **waer nochtans de waerachtighe bekeerighe/ beternisse des leuens/** **en op-rechte ghesondtheydt der sielen / moeste verwacht worden:** **anders / de doot en die claghelijcke verwoestinghe der sielen is het** **epnde.**

Tot een groot sterck teecken van sulcke onprofftelijcke toe-hoorders der sermoone / ist oock dat men sie en hoort / dat de menschen heden-s daeghs gemeynelijck lieuer in de sermoonen hooren dispute-

ren/speculeren/ en subtyle questien verhandelen / om te leeren en om te weten/van de sonden straffen/ om die te bereren/ oft de deughden

hertelijck beur-houden / om die te oeffenen. Soo seyt Sinte Paulus: Semper diligentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes: Altijds leerende/ en vele wissende weten: en nommermeer totter kennisse/ en wetentheydt des waerheydt comende: die meest in het doen / en in d'beuen te vinden is. Dit ghetuyglt de Propheete Dauid/aldus: Intellectus bonus omnibus facientibus eum: Die verrijghen goetd verstant van d'woozdt Godts / die't metten wercke beuen. Te willen leeren/sonder te wercke te stellen / dat is altijds leeren / en achter-waerts gaen: en ten eynde/ niet schade en schande in de leeringhe steruen. Het welck een seker teeken is / dat sy de leemoonen ghehoort hebben / soo-men ghemeynelijck seyt / d'een oore in en d'ander oore uyt: alsoo vele daer van in-houdende / van t'ghene dat sy ghehoort hebben/ als eenen trefster pleeght te houden / van t'ghene datmender in ghiet. Soo dat van sulcke toe-hoorders wel magh gheseyt wesen/dat sy een memoze hebben/als eenen trechter. De selue moght-men oock seer wel by handloose menschen vergheelijcken: oft by de ghene die de ooren open hebben / maer de handen ghebonden: het woozdt Godts hoorende / maer niet beuende/ noch metten wercke volbrenghende: en daerom altijds den seluen block sleppen/ en hun leuen niet en verbeteren.

Het is wel een teeken dat sulcke gheen waerachtighe ooren en hebben om hooren / soo Christus seyde: Want die sulcke ooren heeft / de handen werden't oock terstondt ghewaer: als inwendigh met de ooren ouer een comende: gelijk de hamerliens vanden beurslagh in t'horologie/ als oock den wissel/ van binnen in d'werck met den gheduerighen ganc en loop acozderen: en ouer-sulcks wijst het en slaet het al ghelijckelijck. Maer/die veel hooren en luttel doen/al segghen sy schoon vele/ die en moeten gheen goede ooren hebben om hooren: dat is/ om ghehoorzam te wesen / en metter daedt wel uyt te wijzen. Van alsulcke moght-men wel segghen t'ghene dat Zeno eens tot een iongh-man seyde / die ouer tafel veel claps hadde: My dunckt (seyt hy) dat v de ooren in de tonghe ghesoncken en verlooppen zijn. Te kennen gheuende/ soo Nature den mensche twee ooren ghegeuen heeft / en maer een tonghe/ en nochtans twee handen/ om te hooren/ en metten wercke te volbrenghen/ sonder veel te segghen: Dat sulcke gheen ooren en schijnen te hebben / die luttel doen en veel clappen: maer dat de ooren in de tonghe versnolten en vandert zijn.

Daerom/ alst al ghepreken en al ghehoort is / maer niet ghedaen: wat moght-men van den predicant en sulcke toe-hoorders seggen/ anders/ dan dat Agis de coninc van Lacedemonien/ tot eenen taelman der Abderiten seyde. Soo sy sijn vercoogh seer langhe en vele ghedaen hadde/ dattet den coninc verbeelde te hooren: soo vzaeghde ten

2. Tim. 3.

Psal. 110.

Iac. 1.
D'een oore
in, d'ander
uyt.Handeloo-
se toehoor-
ders.Luc 8.
Ooren om
hooren.Laert lib. 7.
cap. 1.Plutarch. in
Luc. Apoph.

de ten eynde de legact en tacl-man/wat hy sijne bozgheren veur antwoorde braghjen soude. Seght hun dat/seyde Agis: Quantum temporis tibi opus ad dicendum, tantum me silentem audisse: Dat ick v soo langhe tijds stil-swijghende ghehoort hebbe / als ghy ghesproken hebt. En soo ist veur-waer: want aen-gaende soo vele onarhtsame toe-hoorers/wat comtter af / alst al gheseyt en ghepredickt is? Sy hebben den predicateur euen soo langhe ghehoort/ als hy onledigh heeft gheweect / met prediken: ten zij dat sy onder-rustschen gheslapen hebben/ oft casteelen in Spanien ghemaect.

Des-haluen wast wel gheseyt van sen goede matrone / die haere dienst-boden vraeghde: Ist sermoon ghedaen? Jaer/seyden sy. Sy vraeghde een andere: Ist sermoon ghedaen? Jae het/seyde die doek. Ick hebt ghehoort: t sermoon is ghedaen: Ick come van daer. Het sermoon is gheseyt (seyde sy) maer niet ghedaen. dat dient nu metten wercke vol-braght / d'welck daer metten woorde veur-ghhouden is.

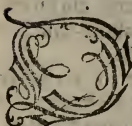
Het ware heden-s'daeghs met vele menschen van noode te doen/ soo Patritius niet die van Schotlandt en van Jerlandt dede. Soo hy sagh/ dat hy met sijn predicatie niet en rost winnen / maer dat sy al euen hardt bleuen in hun ongoddelijckhejdt/ en boosleuen/ en hy nochtans die sochte tot het Christen gheloof te bekeeren: soo heeft hy Godt ghebeden / dat hy sijn predicatie met eenigh teecken helpen wilde. Soo heeft hy veur het in-gheuen Godts/op d'aerdt. rijck euen circkel oft rinck ghemaect/ daer sy hy stonden: ende de aerde gingh open / soo dat sy al te samen vreesden daer in te versinken. Om t' segghens/ hy toonde hen-lieden de helle open. / op dat sy upt vreesde des-selks af-staen soudent/eu hun bekeeren/ soo sy deden. Sommighe segghen dat daer noch eenigh teecken af te sien is / d'welckmen heet Patritius hol. Sonder twijfel/ den schyckelijcken mond der hellen te sien gapen/soude t'herte des sondachs doen ontslapen.

Ghebedt veur de bekeeringhe der sondaren.

Woordt/ o Heere/ is my als eenen spieghel/ daer ick al de mismaecthejdt mijnder conscientie in sie / en de wonden mijnder siele: gheeft my gratie/dat selue soo te hooren/dat ick't oock metten wercke beleuen magh: op dat in my dat wonder gheschiede/ den moor sijn vel / en den luyppact sijn blecken veranderende / en de hemel veur de soghe der naelde ten hemel ghesaekende. Amen.

*Vanneer ist meest gheraen, hem te keeren van sonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: vvant vvie heeft seker stonden?*

Op-
staen
vā
sonden,
sonder
uyt-
stel.

Else vraghe en gheschiedt niet/ als oft men in soo claer
een saecke twyfel en moecht: maer als tot een verma-
nit: ghe van sulcks als men wel weet/ maer soo niet in-
dachtigh en is. Dat dit claer is/ blyckt hier uyt: want
wat noodt ist/ te vraghen/ wanneer dattet best is/ uyt A
het sijck/ put/ oft vier/ daer- men in gheballen is / op
te staen? oft wanneer het best is/ sijnen esel uyt de gracht te trecken? B
Wie en weet niet/ dattet best is/ hoe eer/ hoe lieuer? Niet alleen/ om
dattet niet goet en is/ daer langhe in te bliuen: maer dat niet is/
om dattet perijckel is/ van langhs soo dieper in te sincken/ en achter-
naer niet te connen uyt-geraecten/ als gy't by auōture soudt willen.

De oorzacke en tijdt moeten waer-ghenomen zyn: en binnen de
wijle dat- men't can doen / soo moest- men t oock willen en doen.
Hannibal. Hannibal Roome bestormende/ wierdt twee- mael met eenen dicken
reghen belet/ en bedwonghen sijn vertreck te nemen. Doch seyt hy:
Cum potui, non habui voluntatem: & quando volui, non habui pote-
statem: Als ick de maght hadde/ Roome in te nemen / dan en hadde
ick den wille niet: en nu/ als ick den wille hebbe / soo en hebb' ick de
maght niet. Sulcke saecken moeten terstondt waer- genomen zyn/
als sy romen. Soo oock/ wie twijfelt daer aen/ wanneer het best ghe-
raden is/ den mederijn te roepen/ als- men sieck oft suchtygh is? Wel
wetende / dattet in alder manieren metten eersten dient ghedaen.
Dit leert ons dat wel bekend versken:

Principiis obsta: sero medicina paratur,

Cum mala per longas inualuere moras.

Siet in d' eerste terstondt toe: want dan ist te spade/ taedt en remedie
te soecken / als de sieckte deur langheydt van tijde te seer ghewel-
digh wordt. Ende soe- men seyt/ t' is te spade den put te stoppen/ als
scalf verdroncken is.

Maer (d' welck te verlaghen is) soo rasch en wacker als wy zyn in
sulcke saecken/ die d' lichaem aen gaen en behouen: al- soo slay en
traghe zyn wy in t' ghene / dat die arme verlatene siele van noode
heeft: sonder eens te poppen van remedie/ al soude sy haer dootd blae-
den / en in haer sonden en wonden versmooren. Daerom waer-
schouwt ons de Wijseman wel/ aldus: Fili, peccasti? non adicias
iterum: Mjn kindt/ hebt ghy ghesondicht? Houdt op: en en doetter
gheen

Ouid. Rem.
li. 1.

Ecl. 21.

Quando opportunum est, peccati abstinere calle?
Mox, hodie, iam nunc: puncto mors imminet omni.

Wanneer, is't meest ghevaen, hem te keeren van sonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: Want wie heeft seker sonden.

Dites moy quelle heure, Me soit la meilleure / Pour me convertir?
Ia, sans plus d'espace / La mort te pourchasse, Toujours sans dormir.

gheen sonde meer toe. D' eerste van beternisse des leuens is/ op hou-
den van quaedt / ende dat hoe eer hoe lieuer : soo hy dat voort leert:

C *Quali à facie colubri, fuge peccatum:* Schouwt de sonde/ en looptter
af wegh/ als van een serpent. Met dat- men een serpent/ draeck / oft
wolf soude ontmoeten / men soude terstondt wegh loopen / sonder
langher beraedt oft upt-stel: want wat valt daer op te twijfelen? Als

D *S. Paulus* hout gheracpt hadde/ ende in t vier ghewozpen (te lande *Aff. 18.*
in Malta ghecomen zijnde) een slanghe is uptten diere ghesprongen/
en heeft sijn handt ghesackt. Hy terstondt dat besckende en siende/
heeftse met haecten af-gheschudt/ en in t vier gheslinghert/ sonder ee-
nigh letten oft hinder daer van te krijghen. Soo ist ontwijfelijk
gheraden / de quade cruyppende fenijnighe ghebachten / als sluypen-
de slanghen/ hem terstondt quijt te maecten / en in t vier der liefden
Christi/ en van onser sielen salighepdt/ af te schudden.

Een sondigh leuen/ en quade conscientie/ en moet onder ons dach
gheen dagh hebben / maer hoe eer hoe lieuer verwozpen worden.
Want / magh- men van eenighe saecke ter weerelt segghen : *Pericu-*
lum est in mora: dat is: In t' vertocuen is groot perijckel ghelegghen.
met d' alder-meeste reden moet dit gheseyt zijn/ van d' upt- stel/ ende
verlanghen der waerachtighe bekeeringhe. Daerom seyt de Wijse-
man noch elders seer wel t' onsen beur- nemen: *Haest v/ sonder dra-*
len/ om tot Godt te bekeeren: en en stelt niet upt van daghe te daghe.

Soigelijk
drak n. doet
leelijk fa-
len.

Eccli. 5.

Aeden daer hy / op de handt : *Subito veniet ira illius:* Want/ seyt hy/
sijnen tozen sal anders haest ouer v comen/ ende sal v verderuen. Wy
E moesten ons terstondt totten Heere keeren : ende met Magdalena/
t' herte gheraecht zijnde/ aen de voeten ons Heeren vallen.

F *Orh/ hoe vele zijnder/ die altydts het saue liedeken singen:* als men
van bierhten oft van beteren sprecht/ t' is altydts: *Cras, cras: Morgen/*
morgghen. En dien morgghen en comt neimmermeer : altydts seg-
ghende: *Ich sal: ick sal:* en anders en comtter niet af. Ende soo ba-
ren sy ten eynde met die hellsche rauwen / wiens liedeken en sanck sy
ghesonghen/ en wiens aerdt sy ghevolght hebben. *Et* ter ist den duy-
ue- sanck te hoorē/ en nae te volgen: *Cito, cito: Gheringh/ gheringh.*

Der rauwen
sanck.

Der duy-
uen sanck.

G Dit schadelijk upt-stel beclaeghde *S. Augustijn* van sy seluen /
naer dat hy nu ter kennisse ghecomen was/ schrijuende op deser ma-
niere: *Ich en hadde niet anders/ o Heere / dat ick antwoorzen sou-*
de/ als ghy my seydet: Ontweckt/ ghy die daer slacpt / en staect op
vander doot/ en Christus sal v verlichten: *Ich en wiste v (o Hee-*
re) niet anders t' antwoorzen/ dan dese langhsamighe woorden: Nisi
verba lenta, & somnolenta: Modò, ecce modò: sine paululum. Sed
modò & modò non habebat modum: &, sine paululum ibat in lon-
gum: Het waeren al langhsame/ slappe/ en slapperighe woorden/ die

Augustin.
Confess. lib.
8 cap. 5.

ick sprak / ghelijck de luytaerts plegghen / die op-gheweckt wesende / al slapende spreken / en altydts d langhste soecken / terstondt / terstondt : vertoest noch een weynigh. Maer / seyt hy / dat terstondt / terstondt / en hadde noch standt noch mate. En dat (vertoest noch) en hadde gheen eynde / maer het liep langhe met. Al-soo ist oock dick-mael met ons / in d' waer-nemen van d' in- sprake Godts.

Daerom niet beter / dan terstondt hem upt sulcken miserabeleu staet te worpen : ghelijck-men terstondt op staet / all-men op t' strate valt / principalijck in t' slijck en buyligheydt. Daer van comt dat spreck-woordt: Het en is gheen schande vallen / maer t is schande te bliuen liggghen. Soo sien wy oock in die floeckste peerden / als sy vallen / oft haer seluen in eenen quaden slaggh verstaelt binden : rap / sy worpender haer upt / en maeckens hen quyt : soo veel te vlytigher ende te cloecker boort-gaende / hoe den val te leelijcker / oft den weder-stoot te swaerder was. Al-soo doen sy oock / die stap-ans ten rechten vanden val der sonden op-staen / en haer totter deughdt bekeeren: de rechte haers leuens al-dan te vierigher Godt dienende / hoe sy te beuren hun leelijcker droegghen / en hoe sy te spaeder begost hebben wel te doen : soo hebben ghemeynelijck de meeste sondaers ende sondaersken ghedaen / tot bekeeringhe ghecomen zijnde.

Deur oorzaecke van die veur-seyde ghelijckenisse van een vallende en rasch op-staende peerdt / will' ick hier een exempel by voegghen / van een wonderlijcke bekeeringhe / eens weerdlijcks wulpschjs edelmans / die Petrus Consaluus hiet / en totter Predick-heeren orden hem heeft begheuen. Dat quam eldus in d' werck. Soo hy eens met sijns ghelijcke / ionghe edel-mans / langhs de straten te peerde reedt / om hem in sijn schoone cleederen / in sijn hupsch peerdt / fracy rijden / en al dat's was / te verglozieren / soo sulcke malle malschaerts plegghen / t'eene-mael ter ijdelheydt des weerdts upt-ghestort : soo comt hy my / deur sijn byaeren / metten peerde in t' slijck te vallen / en sener spot te worden / van al die daer omtrent waren. Hy dan / eens-deels beschaeamt / eens-deels verstoot zijnde / soo seyt hy : O ghy bedrieghelijcke Weerd! aen-ghesien dat ghy my soo handelt / en soo outhaelt / veur dat ick v soo ghetrouwelijck / niet alder herten en sinen ghedient hebbe : soo sal ick v oock tracteren soo ghy'ts weerdigh zijt. Hy dan / uptten slijcke gheholpen zijnde / al bemooirt / heeft van stonden aen een veur-nemen ghemacckt / de weerdte te verlaten : en in Sinte Dominicus Orden te gaen: soo hy oock ghedaen heeft.

Het selue was in Saulus langhe te beuren / ons allen tot een exempel gheschiedt : als hy in t' hooghste sijnder quaedtheydt ghecomen was / in t' verbolgghen der Chzistenen / vande mogghende en ghenadighe handt Chzisti ter aerden gheslagghen zijnde : heeft terstondt be-
rept

T is schan-
de te blij-
uen lig-
ghen.

Platus de
bono Reli-
gionis. lib. 3.
cap. 38.

Petrus
Consaluus.

H

rept gheweest hem te beteren / en den wille des Heeren te vol-bryen-
ghen / segghende: Domine, quid me vis facere? Heere / wat wilt ghy *Act. 9.*
dat ick doe? Soo behoorde oock een mensche vande handt Godts
uytwendigh gheracckt / oft metten vingher des Heeren / dat is / deur
de gratie des H. Gheests / inwendigh gheroert zijnde / hem terstondt
tot Godt te bekeeren / en een propost te maecten van beternisse.

Men leest van S. Iacobus Martyr, die Denodatus heet : dat is te *Marul. li. 2.*
segghen / ontleedt / uyt de reden / die ghy hier sult hoozen. Dese ghe- *cap. 12.*
loouigh zijnde / en van gheloouighc ouders / soo hy in t' hof des co-
nincks van Perlen diende / is soo verre ghecomen / dat hy om s' co-
nincks danck / de af-goden eens metten anderen acubadt: maer ter-
stondt / van sijn moeder niet bzieuen daer van ghestrakt zijnde / heeft
soo sijn schuldt terstondt ghekent / dat hy sonder ysttel den dienst en
de eere des Weerelts verhuadende / den coninck niet ontsiende / de af-
goden mis-pylen en verlaecht heeft / ende opentlijck beleden dat hy
Christen was / en dat hy begeerde als Christen te leuen en te steruen.
Ende is daer op van lette te lette in stukken ghesneden / euen ghesta-
delyck in d' belydt des Christen gheloofs volherdende. Waer van
het oock comt / dat hy Denodatus oft Incisus ghenocint werdt : dat
is / ontleedt.

Dij redenen zijnder principalijck om haest te bekeeren / en niet uyt *Drij roe-*
te stellen. Ten eersten / om dat wy niet seker en zijn / oft ons Godt *rende re-*
noch meer het herte roeren sal / ghelijck hy nu doet: t' is te vreesen dat *denen, om*
niet. Ten tweeden / de onsekerheyt ons leuens dwinght ons. Want *haest te be-*
wat weet ghy / oft dese ure de leste is / oft niet. Wilt ghy dat ghy veur *keeren.*
seker van daghe steruen soudt / het is te hopen dat ghy v soudt bete-
ren. Ist niet seker / dat ghy heden steruen sult / soo en ist oock niet
seker dat ghy den dagh ouer-leuen sult. Ten derden / de grootheyt
van t' perijckel / daer niet mede te spelen en is / die praemt den son daer
seer om terstondt te bekeeren. Nocuit differre paratis : Het sehardt
hy nu wel vele / die t' eens sehoon ghehadt hebben / ende en hebben t'
niet waer-ghenomen.

Shebedt teghen uyt-stel van bekeeringhe.

Sicht zijn wy tot vallen / o Heere / maer traghe om op te
staen vanden val der sonden: maect verre van my dien on-
salighen rauwen-sanck / Morgen / morgen : maer doet my
sozghen / dat ick oft niet en valle / oft vallende / sie terstondt
my te beue te maecten / en tot v met een waerachtigh leedt-wesen te
bekeeren : op dat ick my in de sonde niet doodt en verlope. Amen.

*Hoe sal ick my, veur best, van alle sonden vrachten?
Hebt d'uyterste, oft vier lest' altijd in v ghedachten.*

Der vier
uyterste
cracht, te-
gheu de
sonde.

De mensche natuerlijck werdt een-deels met vrese/
een-deels yrt liefde / van t'quaedt ghetrocken / ende **A**
totter deughdt ghebraght : daerom is de ghedencke- **B**
nisse der Vier uytersten seer oorzoozlijck / om de men-
schen te bewegen tot wel doen. Want dese stellen ons
de blijdschap des eeuwighs leuens / ende de pijnne der hellen veur ooz-
ghen / als in eenen spiegel: niet een seker verwachten van de doot/
ende oordeel: sonder te weten / hoe / waer / en wanneer.

Deut. 32.

De cracht der ghedenckenisse deser uytersten / is ons kennelijck/
deur dat Moyses self / siende de groote onduchtlaemheydt des leuens
in syn volck / wenschte (als veur d' alder-beste remedie om van sou-
den af te staen / ende godvzuchtlijck te leuen) dat sy op haer uyterste
dencken souden. **Och** (seyt hy) wat een volck is dit ! het en heeft noch
raedt / noch wijsheydt. **Och** / oft sy wijs waren / ende verstandt
reeghen / en haere uyterste veur-saghen ! Als oft hy segghen wilde :
Ich en twijfel niet / sy en souden haer leuen beter aen-schicken / sy en
souden niet doen dat sy doen.

Hoe ist moghelijck wel te leuen / all-men noch de veur-leden saec-
ken niet eenighe aendachtigheydt en ghedenckt / noch de teghen-
woordighe d'inghen / met eenigh verstandt wel en ghebruykt / noch
de toe-comende en veur-siet: om soo al sijn saecken / daer naer wijs-
lijck te beschicken? Soo comt het oock / dat-men de veur-ledene fau-
ten niet en betert / de teghenwoordighe niet en kent / en de naeckende
niet en schouwt. En dies-volgende leeft men en heeft men soo't comt:
en men houdt gheen maete in blijdschap / alst al wel gaet: noch oock
in droef heydt / als de windt keert : en alsoo / leuende sonder schot en
Godt / comt-men tot het droeue lot der eeuwigher doot.

Psal. 76.

Daerom / de wijse veurdachtige Christen / volghet den raedt en ex-
empel vanden Propheete Dauid: die hem altd' met dese getrouwe
en beproefde wapen bezijdde / seggende: **Ich** hebbe om de oude da-
ghen ghedarcht: en ick hebbe de eeuwige iaeren inden sin ghedragen .
En ick hebbe des nachts met mijn herte ouerlept (ontwijfelijck van
t'ghene oock dat eens te gheschieden stont in d'uyterste) ick oeffende
my hier in: en maecte deur sulcks mijnen gheest wel wacker.

Ecdi. 28.

De Wijse-man versterckt en verlekert den raedt aldus / seggende:
Ghedenckt der uytersten: en houdt op van byandtschap: soo teghen
v selck conscientie / als teghen Godt / en uwen naesten. Daer mede te
kennen

Quo datur antidoto scelerum dispellere virus ?
 Quattuor accincto Memorare Nouissima corde .

Hoe sal ik my, voor best, van alle sonden waachten ?
 Hebt d'uyterste, oft Vier best, altyt in 't ghedachten .

D'où vient la Sagesse, Qui tousiours adresse, L'homme aux droits sentiers ?
 D'une souuenance, De l'incertain chance, Des Termes derniers .

kennen gheuende / datmen hem licht van quaedt sal wachten / ist
C datmen d'uyterste dyaeght in sijne ghedachten. Want / ghelijck een Een peerde
 peerdt / metten steerte / de stekende vliegen van d'lijf drijft: alsoo ver- leert ons
 drijft een mensche de quade tentation / en bijtende sonden van hem / metten
 deur t'ghepeys van d'eynde en leste / als metten steert. Want d'eu- steerte.
 wighe verdoemenis sonderlinghe / is eenen eyselijcken langen steert /
 daermen verre met repcken en slaen can / die hem wel weet te ghe-
D bypcken / met aendachtelijck daer op te letten. En ghelijck een schip
 met het roer / als met sijn uyterste eynde / gheregeert wordt / en ter
 hauen gheschiet: en de visschen / en voghelen / metten steerte / hare we-
 ghen recht houden en dirigeren / elck in t'sijne: als oock eenen schicht
 metter veder: Al-soo can oock een mensche sijn leuen wel aen- stellen /
 recht menen / en alle sijn saecken ten eeuwighe leuen stieren / deur
 t'ghebypck van desen steert: te weten / deur de goede innighe ghe-
 denckenisse der vier uyterste.

De Wijse-man sprekent een sententie / daer onse Dyaghe ende Ant- Eccli. 7.
 woorde uyt spuyt en op steunt / aldus: Ghedenckit uwer uyterste: en
 ghy en sult inder eeuwigheydt niet sondighen. Desen raedt is ghe-
 proeft en goetd ghevonden / van soo menighe dienaers en dienareken
 Godts / die haer seluen desen spiegel der vier uytersten soo veur oog-
 ghen ghehouden hebben / al oft die selfde nu teghenwozdigh waren:
 en hebben uyt cracht van sulcks / hun soo voozts in haerlieder leuen
 ghedraghen / ghelijck sy wel costen pepsen / hoe sy all-dan wenschen
 souden ghedaen t'hebben / als die uyterste dadelijck ende waerach-
 telijck sullen in wesen sijn.

Slypt dan uwe ooghen toe: treckt uwe ghepepsen van teghen- Vier pen-
 woordighe verganckelijcke saecken af: keert v inne-waerts / en laet v leen.
 duncken / dat ghy licht om steruen: dat ghy ten ozdeele staet: en dat
 v saecke als in de balance hanght: wachtende / waer ghy gaen sult /
 om daer eeuwelijck te bliuen. De hope des hemels / die troost v wel:
 maer de vzeese en t'duchten der helle die doen v ghequel. Pypst soo op
 al dit / als oft gheschiedde: soo sult ghy v nu van sonden wachten-
 de soo leuen / als ghy v in dien staet en pas bindende / soudt willen
 ghedaen ende gheleest te hebben.

Ghebedt / en remedie / om hem van sonden te wachten.

M En-ghelien (o Heere) dat de waerachtighe liefde my ter
 deughdt niet en stiert / en het geen wijf heydt en is / te spade
 wijs sijn / om niet de dwase maegden met spijt en spot ver-
 sonden te worden: Wilt de vzeese der Vier uyterste in mijn
 herte printen: op dat ick my soo ten allen tijde dyaghe / ghelijck ick
 all-dan wenschen sal my ghedraghen te hebben. Amen.

*Welck zijns, op dat ick mijn, daer toe magh gaen begewen?
Doodt: Ordeel: Heliche pijn: ende dat Eeuwigh leuen.*

Vier uyter-
ste.

V de vier hoeken oft deelen des weerlts: **G**olt/
Suydt/ West/ ende Noordt/ verstaen al-tijds
de gheheele generaliteyt des Weerlts. Soo moght-
men oock wel segghen / dat in-dese vier uyterste het
gheheele menschelyck gheslachte / ende loop des le-
uens begrepen is. Want/ ghelijck een mensche/waer
hy is/ de vier ghewesten veur ooghen heeft: al-soo/wie datter leeft/
hy moet de vier uyterste oock in alle synen wandel veur ooghen
hebben.

Ezech. 10.
Wonder
viel.

Daerom moght-men dese vier leste oock wel ghelijcken hy de **B**
vier wielen oft raders / die de Prophete Ezechiel sagh: de welke
ronds om vol ooghen waren. Want dese vier uyterste moeten al-
tijds wel beooght zijn vanden Christenen mensche. Te weer/ dat
de Prophete veur-noemt / van dese raders aldus sprykt: Spiritus
vita erat in rotis: De gheest des leuens was in die vier wielen. Al-
soo isser oock als eenen gheest des leuens / in de leuende ghedencke-
nisse der vier uyterste: met een inwendighe cracht den mensche
gheest en moedt gheuende / om wel te leuen / ende soo te comen tot
het eeuwigh leuen.

Van dese vier / hebben wy in andere Capitelen ghesproken: als
bande doodt in het lxxxv. lxxxviij. en lxxxix. Van d'oordeel in't xxiij.
Capitel: van de helle / in't xxi. Vanden hemel is ghewaght in het
xx. Cap. Soo dat ons dese vier nu staen te bemercken / als uyterste:
die veur haer-lieder memorie ende aendachtigheyt / de menschen in
haer-lieder goede officie houden / van soo te leuen soo sy steruen wil-
len / en soo sy dan voorts gheordeelt en gheloont willen worden.

S. Hieronymus heeft ons hier in goede instructie ende exempel
achter-ghelaten. Aldus sprykt hy van sy seluen/ aen-gaende het ghe-
dencken deser uytersten: Siue comedo, siue bibo, siue aliquid aliud
facio; semper videtur illa tuba terribilis sonare in auribus meis: Sur-
gite mortui: Venite ad iudicium: Weder ick etc / weder ick dynck /
weder ick ict anders doe: al-tijds dunckt my / dat ick die schroom-
lijcke trompette in mijn ooren hoorde steken en slaen: Staet op ghy
doode / en comt ten ordele. En ouer-sulcks seyt hy noch meer: Quo-
ties diem illum considero, toto corpore contremisco: Alsoo dicit-mael
als ick op dien dagh (dien uytersten dagh) denckie / soo word' ick al
mijn

Hieron. su-
per Matth.

Ipsa refer : quo iuge animis incisa reuoluam.
 Letum : Iudicium : Infernus : Cælestia regna.

Wekst hynse, op dat ick myn, daer toe mach gaen begheuen?
 Doodt: Oordeel: Helsthe pyen: ende dat Geuwich leuen.

Dites moy ces Termes / Que ie puisse ferner / Au coeur les grauer.
 La Mort : la Seance / Du Iuge, a sentence / Le Ciel, et l'Enfer.

mijn lijf deur schuddende ende beuende. Ist dat het ghedencken der upterste / soo dien heylighen Hieronymus inden sin ende memorie gheleghen heeft / datter niet en schein eens upt te gaen : wat neer- stigherdt behoorden wy al te doen / om sulck een salighe lesse niet te vergheten? En bouen dien/ heeft de memorie vanden uptersten dagh hem soo t'elcker reyse doen schudden en beuen/ die deur penitentie/ en strangigherdt des leuens nauws t'bel ouer de beenen en hadde : die- men moght hoorzen / als in eenen sack / d'een teghen d'andere rate- len van magherherdt (soo hy upt seker oorzacke selue belijdt) hoe behoorde ons dese memorie der uptersten te doen beuen en vzeelen Goeden inkeer. Ons/ (seggh' ick) die meerder schuldt / last / en woeghinghe van consciencie niet recht hebben / dan hy moght hebben: en ter contrarie niet in d'minste hem naer en volghen / van straffigherdt der peni- tentie weghe / en scherpijgherdt des leuens ouer sy seluen : maer lae- ten dick-maer t'peerdt van onse quade/onghetemde en rebelle natu- re/ in d'wilde loopen/ daer't hem lust: den toom ten langhsten ghe- uende: iae hem latende tot sijnen vollen wille / en quade vrymoedi- ghe begheerlijckherdt?

C Seker ist / dat den dagh der doot sulcke onacht-samighe mens- schen soo hardt op-comen sal/ en onberwacht / als soude de handt des scherp-richters op iemandt / die in sijn volle vzeughdt sit / sin den seluen stap-ans te gaen hanghen. En als den slag des hamers/ opt'hoofd vanden os/ die uptter blijde weyde ghehaelt werdt/ ende die midts den goeden toef / van vzeelen en smeerken der slagheren/ niet min dan sulck eenen clop en was verwachtende. Al-soo sullen sy als veur t'hoofd gheslaghen worden / deur d'aen-comen der doot en andere uptersten / alle de ghene/ die der te veuren niet op ghedacht en sullen hebben.

Dit veur-seggh't ons onse Heere selue/ seer beweghelijck / soo't be- taent: *Attendite, ne superueniat in vos repentè dies illa: tanquam la-* Luc. 21. *queus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis ter- ræ: Siet toe (sept hy) zijt lober/ waecht/bid/ en en ouer-laedt u-lie- der herten niet met syjse oft dzanck / noch niet sozghbuldigherdt van deser weerekt: en dzaeght sozgh/ dat u-lieder dien dagh / dagh van steruen / dagh van ordeel/ niet onberkens en ouer-valle. Want dien dagh sal als eenen strick onberwacht vallen / ouer alle de ghene die hier sitten op d'aen-sicht deser weerekt. Dat is/ die hier haer rus- ste/ ghenoechte/en wellusten volghen: met ghemack/ met vryherdt van herten/ sonder achter-dencken/sozgheloos/sonder memorie der upterste: en al-soo ongheducht / sonder eens ten rechten / soo't be- hoorz/ te pepsen waer sy varen sullen/ en hoe't eens met hun al eynde sal nemen.*

Of/

Oft/al hebben sy somtijds/ deur het sterck teghen-cristlichen ende
 verzogghen der consciencie/ een goet in-vallen van sulcks/ terstondt
 sy steken't wegh/ en ontgheuen't hun / soeckende sulcks lieuer te ver-
 gheten/dan langher daer op te dencken: en comen soo wederom ter-
 stondt op het oude. Soo weten wy dat Martinus Luther / eens
 goede cive maeckende (soo't meest sijnen daghelijckischen handel
 was) doen hy wat af-gingh/ om t'vat wat te lichten/soo sulcke ple-
 ghen/ alleen staende / soo hoorde-men hem segghen / op sijn dick
 buyckliken staende: **O Marten/Marten!** Dit's soo hier goet: maer
 wat sal't hier-na-maels werden? Maer wat wasser af? hy keerde
 wederom by sijn ghesellen / en hy wederom aen d'op-bollen/ en bee-
 stigh leuen : wien oock sulck een dootd on-berwacht ouer-comen is/
 als sulck een roeckeloos leuen is verdienende. Dus gaet het siet/met
 de sulcke/die der uystersten ghedenckenisse niet en hebben : iae als sy
 romen soude/ versteken sy die / als een beltsel van hunne sotte en
 wulpsche wellustighepdt van dit leuen.

Deze vier herten de uysterste des menschen / oft leste : om dat sy in
 s'menschens leste gheschieden. Als-men't veur d'alder-uysterste ne-
 men soude/ soo en isser maer een : dat is/ oft de helle veur de quade/
 oft den hemel/veur de goede. Want daer naer en volghet niet anders.
 Soo dat de dootd en het oordeel / alleenlijck by maniere van spre-
 ken/ uyt seker op-sicht/ oock uysterste geheete worden. Als de dootd/
 om dat sy het eynde ende uysterste des menscheus leuen is. Soo-men
 seyt: *Mors vltima linea rerum:* De dootd is de leste schreue oft truck
 van alle dinghen ter werelt. Ghelijckenis nemende vanden lesten
 truck des pinckels/ die de schilder op eenigh werck treckt/daer hy sijn
 stuck werckis t'ene-mael mede op maect. Soo is de dootd het
 laetste en uysterste des leuens : d'welck all-dan met dien truck eynde
 neemt.

Daer naer volghet het Oordeel (soo ghy in't rij. Cap. ghehoort D
 hebt.) Te weten/soo haest als de siel uyt't lichaem is/ soo gheschiedt
 haer oordeel en bonnis particulier/in d'besunder: en naer het inhoudt
 en wijsdom van die sententie / volghet dan ten uystersten daghe/ in't
 generale oordeel / sententie openbaer en volcomen / ouer siele en li-
 chaem/ van goede en quade. Het oordeel dan/ soo d'een als d'ander/
 wordt oock een vande vier uysterste geheeten : niet alsofter niet meer
 daer naer en volghde / maer om dattet oock een laetste en een seker
 eynde is. Ghelijck het wijsen en termineren van een ghedinghe het
 leste van t'proces wordt gheheeten: waer naer nochtas volghet/veur
 den verwiner / het vry ghenieten van rechte en goet / daer-men
 om dinghde: en veur den verwesenen/een claghen en besueren / oft
 oock eenighe sware boete en straffe.

Deze

Marten
 Luthers
 schroom
 der con-
 sciencie.

*Horat. lib. 1.
 epist.
 De Doodt.*

Het Or-
 deel.

Dese twee eerste upterste van viere / als doodt en Ordeel / zijn al-
 len menschen / goede en quade / ghemeyn : soo dat sy dus verre als te
 samen gaen. Het moet al steruen / en t' moet al ten ordele compa-
 reren / hoop is hoop / d' een metten anderen. Maer naer dese twee
 upterste volghet nu een groot vershil en verscheydinghe / van goede
 en quade / d' een banden anderen. Ende hier toe dienen die andere
 twee leste upterste / die t' al epnden ende op-sluypen.

Reint een ghelijckenisse / tot claerder verstandt / en meerder bewe-
 ghinghe. Goede en quade / wy zijn al t' samen in dese weerelt / en in
 dit steruelijck lichaem / als in eenen kercker / midts het doodelijck
 stuck / daer wy in bevonden waren / als rebelle en wederspannigh te-
 ghen de goddelijcke Maicktept. Binnen dien / de sone Godts / als
 s' conincks sone / heeft onsen peys ghemaerkt / en rantsoen getelt : soo
 dat het (die t' waer neemt naer de eysch sijnder ordinatie inder H. kere-
 ke achter-ghelaten) becomen sal tot verlossinghe en salighepdt : ende
 die t' niet achtende verslymit / dien en salt oock te geender stade co-
 men : maer sal t' becoopen met die eeuwige doodt en verdoemenisse.

Dit's den staet der ghevangenen / welck wy zijn op deser weerelt /
 niemant upt-ghenomen . Nu volghen ons vier upterste op dese
 ghelijckenisse. Deur de doodt / als deur een poorte des kerckers /
 moet het al passeren / als wy upt-ghelapdt worden / by bevel des
 conincks / om gheexamineert te worden / en sententie t'ontfanghen.
 Nu voozts comt-men ter vier-schare / daer-men ouer ons sententie
 sal strycken. Dit is het tweede upterste / te weten het Ordeel. Dus
 verre (soo wy bouen begoffen te segghen) gaen goede en quade ghe-
 lijckelijck / te samen upt de ghevanghenisse / beyde deur den rechter
 comparerende : maer nu voozts / naer de verscheydenhepdt der sen-
 tentien / werdt den eenen op-ghehanghen / oft anderl-sins ter doodt
 waert ghelepdt / ende den anderen onnoosel verclaert / oft emmers
 lof-baer ghewesen / en soo tot eere en glozie verheuen . Alsoo / naer
 elcks ordeel scheidt de goede van de quade / elck naer sijn alderlaet-
 ste en alderupterste upterste : de goede ter eeuwigher salighepdt / ende
 de quade ten eeuwighen byande. Ghelijck sy op deser weerelt ver-
 scheidt weghen des leuens ghewandelt hebben / d' een der deugh-
 den / d' ander der sonden / al-soo sullen sy all dan oock scheidt /
 d' een ter rechter sijde / met Godts engelen en Heplighen / d' ander ter
 linker sijde waert / met de boose gheesten en verdoemde menschen.
 Soo dan / elcken mensche sal badelijck d'zij vande vier upterste ge-
 schieden : de Doodt en Ordeel / ende dan deur het derde / de Helle oft
 den Hemel. Soo dat / wie in d' een van beyden comt / daer voozts
 eeuwelijck bliuen sal. De goede / sonder eenighe vzele van veran-
 deringhe in t' quade : ende de quade verdoemde / sonder eenighe ho-
 pe van

Hemel, en Helle.

E F

pe van verfoeten oft slaken in t'goede. Al-dan beghint veur elck / het ghene dat inder eeuwighepdt der eeuwigheden dueren sal / sonder eynde oft op-houden.

Och! hoe verschepden werden al-dan de ghepepelen onser herten / by datse nu zijn meer dan den doorn vande waere saecke verschepden is. Daer sullen al-dan / dese ende dergheleijcke proposten seer in t'ghebruyck wesen: Och / waer hebb' ick gheweest? wat hebb' ick ghemaecht? waer waren mijn sinnen? hoe hebb' ick soo verblindt gheweest? hoe ist moghelijck / dat ick dit niet anders veur-dacht oft veur-sien en hebbe! O ick miserable / katijf / verblindt / dwaes / en sinneloos mensche / waer hebb' ick my ghebraght? Nu staet my wel veur-dattet my dick-mael ghenoech veur-sept is gheweest: dat mijn goeden engel my menigh-mael ge-waerschouwt heeft: dat mijn Conscientie my dit ghenoech ghevroeght en ghetuyghet heeft: Wee my! wee my / die al te spade wijs gheworden ben! die dit van te veuren hadde moeten bedencken! Dit en meer andere dinghen / die den grooten noodt en ontsprekelijcken angst sal doen pepelen en spreken.

Dat sy op die ghelijcke maniere roepen en tieren sullen / dat ghetuyghet ons de wijse-man / als hy de verdoemde menschen by brenghet / sprekende soo sy hun seluen in de helle berlagghen / segghende: Nos intencati, &c. O wy wilsinnighe menschen! Och / hoe hebben wy ghe-doelt ende af-geweken vanden wegh der waerhepdt! Hoe vermoeyt zijn wy gheweest inden wegh der boofhepdt en verderuenisse! Och / hoe swaere lastighe wegghen hebben wy ghewandelt! ende den wegh des Heeren / hoe hebben wy dien vergheten / en als niet gheweten! In malignitate nostra consumpti sumus: In ons quaedthepdt zijn wy verdozen en te niere ghebraght. Dat's den roep en gherlagh.

Daerom / het en is de minste wijshepdt des weerelts niet / de vier upterste inden sin te hebben / en daer op in tijds te speculeren. Soe datmen niet recht van dese vier segghen moght d'welck de Wijse-man seght: Quatuor sunt minima terræ: & ipsa sunt sapientiora sapientibus: Vier dinghen zijnder d'alderminste des weerelts / en nochtans zijn sy de alderwijste der wijse. Want al werden dese vier upterste van de weereltse menschen veracht / nochtans zijn sy van grooter weerden / en die ons d'aldermeeste en d'alderbeste wijshepdt leeren. Ende daerom die oude-wijse / en vermaerde mannen / schilderende de Wijshepdt / niet sonder ouer-treffelijcke reden en schilderden sy die in de ghedaente van een dochter staende op een viercantigh fundament: waer deur sy haeren stand-bastighen en onbeweghelijcken stoel te kennen gauen. De heplighe Doctoren oock der H. Kerckhe (deur welcker wijshepdt het volck wordt bewaert / en vande op-loopende en ouer-ballende baren der ketterijen beprijt ende beschtut) worden

Sap. 5.

Raed veur
d'beste le-
ste.

Woorden beteekent deur die viercantighe houten/de welke Godt almaghtigh heeft doen bereyden tot die toe-rustinghe vande Arke van Noe.

Het is dan d'alder-opperste wijs heydt / op desen vier-cantighen grondt te staen : en ghelijcker-wijs t'ghene dat vier-cantigh is / hoe dat het oock valt / al-tijdt sy seluen ghelijck is : alsoo die dese vier uytterste deur een gheduerighe meditatie oft ouer-pepsen / in sijn herte wel in-ghedrukt heeft / die blijft altijdt volstandigh in een matighe ghelijckheydt des leuens. Soo wy lesen van Anna Samuels moeder: Vultusque illius non sunt amplius in diuersa mutati: Ende haer 1. Reg. 1.
aensicht en is niet meer verandert gheweest in verscheyden ghedaenten. Ende soo de H. Apostel Paulus oock seyt: Tantum vt qui te- 2. Theff. 2.
uet nunc, teneat, donec de medio fiat: Alleenlijck op dat hy t' / die nu houdt / houdende bliue / tot dat hy van d'midden wegh-ghenomen worde. Want dat is sekerder dan seker / soo wie al sijn ghepepsen / woorden/en wercken / en oock sy seluen met al dat hem aengaet / op den waghen der memoerie en aendachtigheydt / die met de vier wieden deser vier uytterste / op de bane ons leuens rollende / wel bezacht en besteedt heeft / en hem vast daer op houdt : die sal hem ten lesten / als wel ghemackelijck en gherustelijck ghereden hebbende / binden inden uyt-gauck van dit leuen / ten inganghe des eeuwighe leuens. Daer hy / met blijdschap af-sittende / sal ter eeren en glorie ontfanghen werden / als ter plaetse daer hy behoorde : en daer eeuwelijck regneren met Godt ende sijn lieue Heplighen. Dat wille ons Godt berouwen. Amen.

Ghebedt om wel te leuen en wel te steruen.

Dittel is d'beghinsel / maer het eynde ghelidet al: daerom (o Herre Christe Jesu / die d'beghinsel en d'eynde zijt) laet my soo het eynde alder dingen ghedachtigh zyn / dat ick al mijn leuen lanck soo my draghe / soo ick op de leste wijle van v wil ghebonden zyn : Dat ick deur v vrees begoft hebbende / ende deur de liefde voort-gaende / ten eynde eeuwelijck / met v ende alle uwe uyt-verrozene verblijden / en uwen goddelijcken naem met de engelsche chooren belijden magh. Amen.

Slot des Boecks.

En-ghesien / soo S. Jan Gulde-mondt seght / dat de Waerhepdt de moeder der Heplighepdt is : wat ghebreker nu anders merc / naer dat wy upt den Christelijcken Waer-seggher de clare waerhepdt ghehoort hebben / dan dat die selue onse herten besitte / en soo om-lommere / dat sy al-daer in ons een hepligh leuen voort-brenghen? Dese saecken seyt Sinte Augustijn / zijn ten behoue der Heplighepdt t'onder-houden: Aepnighepdt des lichaems / supuerhepdt der siele / en waerhepdt der leeringhe. Ende wie twyfelt daer aen / oft dese saecken en werden al in de ganschepdt des geloofs / ende in de deughdsaelmhepdt des leuens begrepen? Ken-ghemerckt dan dat deur al in desen boeck ghetraecteert wordt / het ghenē dat het Christen ghelooue aen gaet: en daer naer / dat totten oprechtten regel des Christen leuens toe-behoort: soo volghetter upt / datmen het waerachtigh gheloof in sijn gheheelhepdt / supuerhepdt / en vastighepdt ghestadelijck houde / ende de gherechtighepdt van een godtvrechtigh leuen wel bewaere. Soo salt gheschieden / datmen deur de vreesse Godts / als deur het beghinsel der waere wijsherydt / ten eynde tot de volmaeckthepdt der Liefde gheraecken sal. En datmen de sonden schouwende / hem in deughden oeffene sal: op dat / deur des vleeschs verdruckinghe / den gheest tot sijne behoortlycke rechtighepdt op-staen magh. En dat wy / deur de verknardthepdt des weerelts ten hemel-waert trecken: ende den vyandt onser sielen / den duyvel / onder den voer woypende? Gode alleen dienen ende behaghen: wien wy / soo doende / hier aen-hanghen sulden deur sijn gratie / ende in d'ander leuen met hem vereenicht worden in glorie.

Maer / want wy alle dese dinghen / van het beghinsel der Wijsherydt af-brenghende / met den stercke der vier uptersten ghepaelt en op-ghesloten hebben: daerom heeft het my goetd ghedorcht / met een royt begriyp der selue / t'gheheele werck oock al-hier te bepalen en vol-eynden. Op dat wy dan het eerste des boecks met het leste wel aen een voeghen / dat is / de Vreesse Godts / ende een godtvrechtigh leuen / met het upt-comen op de vier upterste / om soo / naer een goetd leuen tot goeden eynde te comen: Laet ons dencken (dat bidde ick v) als oft wy nu in Godts teghenwoordighepdt / ende van al sijn hemelsche gheselschap stonden: ende dat hy ons dese vier upterste sienelijck ende beseffelijck deur ooghen stelde / ende bevale te kiesen / sulcks als wy liefst willen oft wenschen moghten / dat ons in der waerhepdt

waerhyt eens gheschiedde. Denckt by v seluen: wat soudt ghy al kiesen van dese viere? wat souddy laten en verworpen? Aengaende de doot (soo ghy ghehoort hebt) die en connen noch wy / noch niemandt ontgaen : noch oock het oordeel. Dat zijn dan twee van viere / daer gheen kiesen op en valt : die moeten beyde haeren ganck houden / sonder eenigh belet : en die moeten wy veur seker verwachten / ende deur-bijten / ist ons lief oft leedt / goede en quade.

Soo restender dan noch twee van viere: de helle / en het eeuwigh leuen. Op dese valt keuse en verstekinghe / soo 't ons beliest. Van dese twee / sal-men met het een te vreden zijn / ist dat onse saecken wel upt-comen: en baeret anders dan wel / daer en werdt gheen verhael / noch eenigh appell. Daerom denckt eens by v seluen / wat ghy in Godts teghen-woordigheydt van dese twee leste wyterste soudt kiesen. De saecke is meer dan claer en waer / dat wy al d'eerwighe glorie kiesen souden / en de pijn der hellen versteken.

Laet ons nu soo doen: ende ons daer op wel draghen / in t'ghene dat sulcke menschen betaemt / die daer toe begheeren te gheraecken / en haer daer toe te schicken. Want (op dat wy't weten) het sal ons soo gherekent worden / romt het anders dan wy wel meynden en begheerden. Het sal ons / seggh' ick / gherekent worden / als oft wy het selfde soo verrosen ende versocht hadden. En al-dan : al waert dat al de Heplighen die opder aerden oft inden hemel zijn / veur ons badden / ende ten besten spraken / ten sal al niet op-doen. Men sal van ons dan segghen / t'ghene dat ons nu den heplighen gheest / deur den mond van den Propheete David veur-seggt en waerschouwt: *Dilexit maledictionem, & veniet ei: Hy heeft de vermaleidinghe bemint / en begheert: en sy sal hem oock ouer-sulcks gheschieden. Noluit benedictionem; & elongabitur ab eo: Hy en heeft de ghebenedijdinghe en saligheydt niet begheert / noch willen hebben: en sy sal oock daerom van hem ontvremdt / ende verre van hem verfelt worden.* Soo verre / eplaes: en met sulcken grooten massijschen Chaos ende onder-scheydt van Godt en sijn glorie verdeelt / datter gheenen raedt / noch middel / inder eeuwigheydt / noch in hemel noch in aerde / te vinden en werdt / oin een enckel droppel troost / oft verloetighe van tozmenten / veel min van verlossinghe / te verweruen / oft oock te verhoppen: al soo Abraham tot den verdoinden rijcken vreck veur antwoorde gaf / op sijn karmen / ianumerlijck roepen / ende lamentabele leste requeste.

**Ghebedt/ het gheheele tractaet des boecks
behellende ende versoeckende.**

Goedertierenste ende ghenadighste Heere **I E S V C H R I -**
S T E, die v seluen soo minnelijck inder booser menschen
handen gheleuert hebt/ om deur ons ghebonnist ende ghe-
cruypt te worden: Wy bidden v / deur die pure onnoosel-
hepdt uwer sielen/ en de onsprekelijke pijnen uwer passien/ en doodt
uwer onbedeckts lichaems/ dat ghy ons gratie en wijs hepdt geuen
wilt/ van in tijds te sien/ en wel t'aenmercken / wat ons te doen en
te laten staet/ om uwe goddelijcke maiestept te ghelicuen: en daer by
oork eenen wille/ en sterckte te verleenen / om al t selue wel en ghe-
stadelijck metten werckte te vol-bringhen. Op dat wy / deur een
goedt/ deughdelijck / en hepligh leuen / moghen deur de Doodt ende
Ordeel (bevizjdt welende handen in-ganch der Hellen) comen deur v
gratie ten Ecuwighe leuen. Amen. Amen.

A P P R O B A T I O .

VERIDICVS iste CHRISTIANVS, plenus sacris
doctrinis, ac admonitionibus salutaribus, quibus in fi-
de, ac pietate, mundi que contemptu, Fideles instruantur,
proficiant, ac roborentur, hæretici ad eandem virtutes pro-
uocentur, & alliciantur, nihil habens quod offendant; vtiliter
imprimeretur, & magno cum fructu legetur: quod attestor
hac 2. Septemb. anni 1602.

*Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatius,
Archidiaconus Gandauensis, in Episcopatu
Gandensi librorum Censor.*

ROLLE DER DEVGDSAEMHEYDT:

Tot naer-volghinghe Christi op den
Chriftelijcken Waerseggher dienende,

ASPICIENTES IN AVCTOREM FIDEI. HEB. XII.

Christiani nomen ille frustra sortitur, qui
Christum minime imitatur. D. August. de ver. Christi.

ROLLE DER
DEUTSCHEN MEHRHEIT:

Das ist die erste Seite der Rolle der
deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

Die Rolle der deutschen Mehrheit ist
die Rolle der deutschen Mehrheit.

ROLLE DER DEVGDSAEMHEYDT:

Tot naer-volghinghe Christi op
den Christelijcken Waerseggher
dienende.

Het een verworpinghe van alderley superstitieuse
ende ongoddelijcke vermaeckelijcheydt.

Veur-reden.

Melijck een vermaerdte schilder/ten besten ende naer
d'leuen nae-belden moet/het ghene dat hy veur-ghe-
nomen heeft / uytter const naer te maecken : Al-soo
moet een Christen mensche Christum in sijn leuen en
conuersatie nae-volghen/naer den eysch sijnns naems
(Christen,) ende des wercks / d'welck hy aenghenom-
men heeft te maecken / tot dat Christus in hem gheformteert zij :
soo S. Paulus sprekent: en soo inden CHRISTELYCKEN WAER- *Gal. 4.*
SEGGER verhaelt staet/ op de xv. Wraghe.

Tot dese nae-beldinghe Christi in ons/dient al dat enen Christe-
nen helpen magh/ om wel en deughdelijck te leuen / ende in sijn ma-
nieren van doen Christum naer te volghen / en (om soo te segghen)
te contrefaeten. Ende ghelijck de veur-noemde WAERSEGGER
met de figuren ende bediedtselen / tot desen eynde/den goeden Leser
veur ghehouden werdt : alsoo dient oock hier toe/ dese nae-volgen-
de ROLLE oft keet-spel / met dese haere instructie / ende op-recht
ghebruyck.

C A P. I.

Veurnemenste meyninghe deser ROLLE.

Ant de meyninghe ende veur-nemen van dusdanighen
vondt is/ op dat de ghene die t belijft/ veur sulcken godden
ende heughelijcken middel/ tot het lesen van d'een Capitel
oft d'ander (soo't vallen sal) niet ghenoechte te brenghen : en soete

oorzacke van meerder deughdt / met bevallighejdt ter handt te doen. Om alsoo / deur alle behendighjeydt ende sachten middel / te beter het officie van een goetd Chyristen te vol-comen: ende een goetd nae-schilder van d'leuen Chyristi te worden. Want het staet qualijck / en is de conſte te rozt ghe daen / dat-men haers niet met allen en can: en dat een schilder in sijn tafereel / als een Chyristen in sijn hert en leuen / eenigh monſtre naebeldt / in de plaets van d'beldt ons Heeren daer in te schilderen.

C A P. I I.

Den Fortuynne-boeck werdt hier weder-leyt / ende t' Huys der Fortuynen om-gheſtooten.

In het niet claghens weerd / bouen dien dat de mensche van selfs tot alle ijdelhejdt / dwalinghe / en quaedthjeydt ten allen tijden ghenepghj is / dat mender noch sommighe vindt / die olie in t'vier ghietende / de quade ghenepghthjeydt voetsel gheuen: d'welck soo veel is / als den hellenden crancken mensche / met opghelcten toe-doen / inde gracht te stooten / ende ter hellenwaert helpen.

Sulck is / onder dupsent andere / dien ongheluckighen ende onsalighen Fortuynne-boeck, die ghenaeint wordt / *T'huys der Fortuynen*. De welke eens-deels met ghenoghte te soerken en te binden geeft / quantſups wat den mensche moght ouer-comen zijn / oft noch te ghelchieden staet: en ten anderen / upt eenighe onsekere ende bedyegghelijcke teeckenen der gheboorte / elck een sijn gheluck en ongheluck schijnt toe te segghen / oock tot sulcke dinghen vermetelijck streckende / die Gode alleenlijck kennelijck zijn.

Ende hoe wel den Auteur des deur-noemde Fortuynne-boecks in d'beghinsel schijnt te kennen te gheuen / dattet al-soo gheordineert is / om de melancholie te verdrijuen / ende om slapperije te schouwen / en tot tijdt-roztinghe. En al valt-het somtijds waer (soo hy sept) deur d'influentien der Planeten / die den mensche toe-genepghthjeydt gheuen / maer gheen noodsackerelijckhejdt aen en brenghen: datment daerom niet valt ghesoouen en moet. Hoe wel (seggh' ick) hy dat al-soo schijnt te bespreken / en den leser te waer-schouwen: noch-tans / niet alleen en gheeft hy den seluen leser veel toe / als oft men't wel half moght gheloouen: maer oock berghjeet hy hem dieck-mael opentlijck / ende wijst den wegh / en doet de deure open tot superſtitie / valsche waerseggherije / en derghelijcke ongoddelijck vermeten.

Ouer sulcks / by daghelijckſche experientie (d'welck groot iamenet is)

mer is) bebindt men/ dat niet alleen veel simpele menschen onnoose-
lijck bedrogen worden / onwetens in sulcke dolinghen vallende/ van
veur-leben oft teghenwoordighe verborghen / iae oock van toc-co-
mende dinghen te willen bevoeden : maer dat veel verdupueelde
menschen desen Fortupne-boeck en gheboorte-boeck ghebruycken/
om de nicuw- ghierighe/ bedwelnde en raedeloose menschen haer-
lieder gheschiedenisse te segghen : het welck sy met een hebbelijck
rockken becleedende / heeten/ iemandt sijn gheboorte lesen.

C A P. I I I.

**Hoe het verdriet met geen ongheoorloofde vermakinghe
verdriuen en wordt/ maer eer vermeerdert.**

Dit is/ siet/ dien ghenoeghlijcken boeck/ om melancholie
te verdriuen/ daer de dwase (alst qualijck valt) t'ene-mael
sianeloos ende desperact deur werden : hun daer toe voort-
aen / willens ende wetens beghruende / als hun den For-
tupne-boeck / ende den gheboorte-boeck veur-sept heeft : d'welck sy
anders nopt en souden ghedacht hebben. Des-volghende nemt d'een
sy seluen d'leuen/ d'ander comt aen een galghe / d'ander leeft voort-
aen in boeuerye ende boofheydt : een ander gaet sijn leuen-lanck al
guelende/ dupsent dooden steruende / in de plaats van melancholie
te verdriuen.

Dits die profijtelycke oeffeninghe / om clappernije te schouwen/
soo hy beloofde : en hy maect binnen dien/ datmen den rel/clap/ en
spot vande gheheele weereelt wordt. Ich lacte staen / dat ick nauws
en weet / ofter eenighe argher clappernije opder aerden ghebonden
moght worden/ die-men met dul-danighen/ onnutten/ onerebaren/
schandighen en schadighen clap beletten soude / dan ghelijck-men
d'een quaedt mettet ander / en ghemeynelijck met een meerder ende
argher beletten wilt.

Wat moght-men vuylder/ snooder/ en onghestrichtigher redenen
hy brenghen / dan die v in t'huys der Fortupnen t'elcken keere en
t'allen canten aen-ghewesen worden? Alle boeuerye / alle ondeghe-
lijckheydt/ roffiaenschap/ veur-houdende/ oft emmers v beschaemt
en insaem maerkende in d'lesen / veur alle die daer teghenwoordigh
zijn: ghelijck het ghebruyck van dien/ meest onder gheselschappen/
en deur-gaens van ionghe lieden gheschiedt.

Dit's (noch eens seggh' ick t) dien wel-ghewonden middel/ soo't
schijnt/ van tijdt-coringhe. Als oft een Christen mensche niet meer
en moeste sozghbuldigh zijn/ om syuen costelycken tijdt wel waer te

nemen / en wel te beſteden / dan om deur tijdt-coztinghe den ſeluen ſoo ſammerlijck te vergheten / ende te verliſen.

Ende oft het ſoo waer / datmen teghen t'berdziet hem wat wilde vermaecken: als ofter gheen tamelijcke / eerlijcke / ende gheoorloofde middel te vinden en waer / om t'bervelen des tijdts / berdziets / ende arbejds te verſoeten / ende een gheſelſchap te vermaecken / dan met ſulcke boeuerijc / en ongoddelijckheydt / daerinnen de goede engelen mede bedzoect / ende de boofe gheeften mede verbljyd / ten coſte van de eerbaerheydt / ende arme ſielen.

C A P. I I I I.

Verwozp van een ſchadelijck boeckſken / *Het ſpel* van *auonturen* ghenoeemt: met alle andere ondeghelijcke vermaeckinghe.

De t'Quys der Fortupne (als winckel alder oneerbaerheydt) magh ten rechten / als na buere gheſtelt ende mede-ghekent worden / dat cleyn cluchte-boeckſken / gheuaemt *Het ſpel van auonturen*. Het welcke / al en heeft het gheen ſuperſtitie / oft ſulcken perijckel niet / als de Fortupne-boeck / ende de gheboozte-boeck heeft: nochtan heeft het oock al veel oneerbaere ſtuckkens / ende meerder ondeghelijckheydt in d'lijf / dan t'ſelue groot is: den menſche die t' in handen krijgt en die t'leest / oft hoozt / beſchaemt maeckende / en in ſijn herte / naem en ſaem / beſchadighende ; in de plaets van eenighe goede ghenoechte / oft tamelijcke vermaeckelijckheydt aen te brengen : ghelijcker veel andere ſchjimpighe / en ſchandighe cluchte-boeckſkens te berde comen. Die al better ten brande gheleuert waren / dan ſp eenighen menſche oorſaecke vanden eeuwigghen brandt werden moghten. Want ſulcke cluchten / als in duldanighe ondeghelijcke boeckſkens by-ghebraght worden / zijn ghelijck de drijvoudighe lancien van Joab / drij ſteken t'leffens geuende. Want in d'lefen en hoozen van ſulchs / werden den toe-hoorder beſchaemde kaecken aen-ghebaen / ten tweeden werdt ſijnen naem en ſaem vercozt / en ten berden comt daer ghemeynelijck quetsinghe van ſiele ende conſcientie deur. Gaet nu / ende vermaecht u / die t'luſt / ten ſulcken prijſe.

*Sp ghenoechte / ſp ſulck goet /
Dat ons eeuwiggh treuren doet.*

C A P. V.

Profijt en goeden oꝛbooz van deſe

ROLLE DER DEUGHDSAEMHEYDT.

 In deſe ſchadelijcke en eerloofe verſoerkinghe van alſulcke Fortupnen / aronturen / gheboozten ende gheballen / met een beter upt te ſuipen / oft emmers (dick luſten ſal) wat beters ter handt te nemen / en ſoodanighe ijdelhepdt / ſuperſtitie / en onſtichtelijcke tijdt-coꝛtinghe te laten baren: Soo hebb'ick aldus / op d'eynde mijns boecks / des CHRISTELYCKEN WAERSEGGHERS een ander vermaeck / en beter oefſeninge by-gevoeght: deur de welke men alle eerbaerhepdt / deughdſaemhepdt en Godvꝛuchtighepdt / oock met ghenoeghen leeren magh.

Niet / om deur het ſoecken / vinden / en leſen (van ſulcks als met het dꝛaepen van't nae-volghende rollcken iemanden aenghelwelen ſal worden) eenighe veur-ledene / teghenwoozdighe / oft toecromende verholenthepdt / gheluck / oft ongheluck / oft iet del-ghelijcks dat hem oft andere aen-gaet / te kennen te gheuen / oft upt ſulcks hem iet op te ſegghe: in gheender manieren: maer alleenlijck / om upt oozſaeck van ſulck ſoecken / vinden / en leſen / eenigh goedt beweghen te crijghen / en gheroert te worden / om in het bekuen ſijns naems en roeps / als Chriſten / noch meer aen te nemen / en volcomer nae-volgher CHRISTI te worden: ghelijck-men van ſulcks / en tot ſulcks / oozſaeck van deughden upt alle dinghen nemen can ende magh / die men ſiet / hoorst / peyſt / doet / oft lijdt.

Alſoo iſt gheozlooft en ſeer te pꝛijſen / dat iemandt in een ſermoont hem waerts neme / als hy hem daer mede ſonderlinghe ter deughdt beweeght vindt / ende ghevoelt / als oft hem van Godt-weghe toe-
 S. Franci-
 romen ware. Aldus dede Sinte Franciscus / als hy upt het heyligh
 ſcus.
 Euangelie hoorde: Nolite poſſidere aurum neque argentum, neque
 Matth. 10.
 pecuniam in zonis veſtris: non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, &c. En wilt gheen goudt oft ſiluer beſitten / oft ghelbt in uwe buſen hebben / oft een male ouer wegh dꝛaghen: noch twee rocken hebben / oft ſchoenen aen uwe voeten. Soo nam hy dat veur ſijnen ſiegel / als van Godt hem daer vercondicht. Soo leſen
 S. Anto-
 wp oock van S. Antonius: Doe hy ter kercken in-comende en ho-
 nius.
 rende upt het Euangelie deſe woorden: Si vis perfectus eſſe; vade &
 Matth. 19.
 vende omnia quæ habes, & da pauperibus: Wilt ghy volmaeckt weſen / gaet ende vercoopt al dat ghy hebt / ende gheeft het den armen / ende volghet my naer: als oft hem eyghentlijck aen-ghelept hadde
 p ij ghewerk /

gheweest/ heeft hy Christo willen ghehoorfaem zijn/ soo S. Athanasius van hem beschryft.

C A P. V I.

**Wat dat Clodoueus eersten Christen coninck van
Francrijk ghebeurt is/ als hy eens teghen
de Keteren te velde track.**

Greg. T. 7. 3.
Hist. Franc.
lib. 2. c. 37.

Alsoo heeft de eerste Christen coninck van Francrijk Clodoueus een teercken waer-ghenomen/ als van Gode hem toe-gheschickt. Want soo hy in d'iaer 507. teghen de Arianische ketteren eens te velde track: soo sondt hy eenighe van sijne mannen ter kercke van Sirte Warten/ inet ghisten/ de kercke en dienst Godts betamende: segghende: Gaet/ en ghy sult by auonture eenigh goet teercken van victorie uptter kercken mede brenghen. Ende soo sijn boden daerwaerts henen trocken/ soo badt hy Godt/ segghende: *Ist Heere/ dat ghy mijn hulper zijt / en gheschickt hebt / dit boos onghelouigh volck (d'welck v' altijdts contrarie valt / in mijne handen te leueren : verweerdicht v' / dit mijne dienaren inden inganck der kercken/ deur eenigh teercken te kennen te gheuen / op dat ick weten magh/ dat ghy uwen dienaar ghehuldigh wilt wesen. De boden dan hun haestende / en naer d' bevel des conincks / ter kercken spoedelijck intredende / hoorzen onbersiens upt den seuenthiesten Psalme van Dauid / dese woorden singhen / soo sy in-quamen : Præcinxisti me, Domine, virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtrus me; & inimicos meos dedisti mihi dorsum: & odientes me disperdidisti: Ghy hebt my/ o Heere/ met sterckte omgozdt ten strijde: ende die teghen my op-stonden/ hebt ghy onder mijne voeten gheworpen. Ghy hebt mijne vbanden den rugghe doen keeren/ en laten slaen: en die my haecten/ hebt ghy verstroyt.*

Psal. 17.

De boden des conincks dese woorden hoorzende / hebben haere schencken de kercke ghegeuen / en zijn metter spoedt tot den coninck weder-ghkeert/ hem blijdelijck vertellende / wat sy ten inganghe der kercken ghehoort hadden. Welck hy naer sijn begheerte veur een teercken in t' goede heeft ghenomen. Ende te beter ghemoebt zijnde/ sijne vbanden aen-vallende / heeft met een wonderlijcke hulpe Godts uptten hemel/ victorie verregghen.

C A P. V I I.

Wat de moeder van Sinte Lucia gheſchiedt is
deur het hoorzen van't H. Euangelie.

I Iesen oock hoe dat S. Lucia aen t'graf van S. Agatha met haer moeder was biddende / om ghesondtheydt der sieckten / daer haer moeder mede bevanghen was. Ende soo sp in het Euangelie hoorde / hoe die vrouwe / deur het *Math. 9.* ghemaecken des rocks ons Heeren / van de selue sieckte ghesondt was gheworden : soo heeft sy haer moeder (uyt oorzaecke van die woor- den die sy daer hoorde) vermaent / om t'graf van S. Agatha te ghemaecken / en te betrouwen / dat sy deur de verdienste der heyligher martelaresse en byzuydt Chyristi / ghesondtheydt verrijghen soude / ghelijck die vrouwe in d' Euangelie ghesondtheydt der seluer sieckte vercreegh / deur d'aen-raecken vanden soom des rocks Chyristi: ende soo is haer oock waerachtelijck gheschiedt: soo't Lucia haer beurspde.

C A P. V I I I.

Van troost en raedt te versoecken / deur het
open-doen van eenighen goeden boeck.

I Je soude oock connen mis-prijzen / dat iemandt / oft in swaermedigheydt / mistroostigheydt / en tentatie : oft oock tot eenigh goedt innigh beweghen / eenighen goeden boeck name / en dien open doende / soo't eerst valt / saghe wat hem daer eerst deur al vertoont : en dat sy t'selfde lesende / een oorzaecke name / van goeden troost / beradſaemheydt / inkeer / verlichtinghe / en beter aen-nemen in deughden ? Ick weetter die dese practijcke met goeder deuotie / en met grooten troost haerder herten ghebyuyckt hebben / als sy nu in haere goede beweginghe des roeps / en beurnemens van beter leuen / bevochten wierden / niet wetende wat hun te doen stont: en zijnder deur (als van Godts weghe) versterckt en vercloecht gheweest / om met haer goede saecke voort te gaen : soo sy noch met Godts gratie doen / en hun van sulcks seer belouen.

Ick en twijfel oock niet / oft veel en doen het selfde / in eenighe bezoringhe en twijfelachtigheydt: hun daer mede behelpende / deur soo veel alst helpen magh : en dat sy moghen bemoeden en hopen / dat het

het ſoo Godts goeden wille is. Sonder nochtans dat ſoo vaſt te houden / als oft ſoo noodſaekelijcken moeſte gheſchieden : dan alleenlijck (ſoo ick gheſeyt hebbe) tot een goedt beweghen / ende ſoeten in-keer des herten.

C A P. I X.

Wonderlijke bekeeringhe van S. Auguſtijn / deur het openen eens boecks met Godts ghehenghemſſe.

P dese maniere heeft het Gode belieft / Sirte Auguſtijn te bekeeren / ende als een costelijcke peerle urt het slijck der sonden ende duyſterniſſe der ketterijen te rapen / ende in de kroone sijnder brypdt der H. Kercke te stellen.

Want / ſoo hy t'epuden rade was / niet wetende / wat hem te doen oft te laten ſtondt van ſy ſeluen: ſoo hoorde hy een ſtemme roepende: *TOLLE, LEGE: TOLLE, LEGE:* Nemt op en leest : neemt op en leest. Ende hy terſtondt in d'aenſicht ontſcheyen zijnde / niet wetende wat het was / dachte oft het kinderen waren / die daer ergens ſoo ſpelden. Ende niet ghedenckende / datter eenigh ſulck ſpel onder de kinderen plaght te weſen / daermen ſulcke woorzen in moght ſinghen : de tranen hem uytten ooghen vloedende / en wat wederhoudende / ſtondt hy op / niet anders ronnende bevroeden / dan dat hem met die veur-noemde woorzen / van Godts-weghe bevolen wierdt / dat hy den boeck op doen soude / en het eerſte Capitel lezen / d'welck hem ter handt soude comen. Want ick hadde (ſeyt hy) van S. Antonis ſomtjyds ghehoort / dat hy uyt het hoozen van d'Euangelic (daer hy by ghelucke te nae-ganghe quam) vermaent en ghe-roert is gheweest / als oft hem daer van Godts-weghe gheſeyt hadde gheweest : *Vade & vende omnia, &c.* Gaet en vercroopt al / 3c. En dat hy met ſulck eenen roep en in-ſpreken Godts bekeert is gheweest : ſoo wy hier rechts te veuren verhaelt hebben / in t'vijde Capitel.

Soo dan S. Auguſtijn het nieuwe Teſtament / oft S. Paulus brieuen ter handt nemende / van daer hy dien boeck te veuren ghelept hadde: *Arripui, aperui, & legi in ſilentio Capitulum, quod primum coniecti ſunt oculi mei: Non in comestationibus, &c.* Ick hebbe den boeck open ghedaen (ſeyt hy) en in ſtiligheydt gheleſen t'Capitel / d'welcke hem veur mijne ooghen eerſt van al vertoont heeft / te weten / dit: *Niet in brasserije en dzonckenschap / niet in wulpschheden en oneerbaerheydt / niet in ghekijf en benijdinghe : maer doet den Heere Iesum Chriſtum aen / en zijt niet lozghvuldigh veur den*

bleeſſe /

bleefſche / in ſijn welluſtigheiden. Ick en wilde niet voor der leſen / (ſept hy) ende ten was oock gheenē noodt. Want terſtondt met deſe ſententie / als met een licht der gheruſtſhepdt in myn herte gheſtozt / zyn al de dupſterheden der twyſclachtighepdt verbruen. Van hebb' ick (ſept hy voort) den boeck gheſloten / mijnen vingher / oft eenigh ander teecken daer tuſſchen ſtellende / daer ick dat gheleſen hadde: ende hebbet aen Alipius mijnen mede-gheſelle te kennien ghegeuen. Maer Alipius dit aen-merckende / heeft oock dat ſoete ende ſaligh ghebruyck t'hem-waerts willen nemen: ende ſijn goetd beur-nemen verclarende / begheerde te ſien / wat Sinte Auguſtijn gheleſen hadde / en wat daer naer volghende was. En ſiet daer volghde (ten goeden ghelucke / iet dat Alipio ſoo wel diende / als t'beur-gaende op S. Auguſtijn wel paſte: te weten dit: Infirmum autem in hinc aſſumite: Wilt den crancken in t'ghelooue tot u-lieden aen-nemen. Het welcke hy Alipius beur ſijn deel nam / ende aen S. Auguſtijn ſijn herte opende / als deur die woorden hem beur vermaent ende gheſtercht voelende / om in ſijn goetd hepligh beur-nemē voort te gaen.

Siet daer die wonderlijcke bekeeringhe van dien heplighen Doctoor ende Leeraer der H. Kercke / en verſterkinghe van Alipius in ſijn goetd beur-nemen / wpt ſulcken maniere van doen gheproten: met den boeck op te doen / en te beſien / daer de ooghen eerst op vallen ſouden / t'ſelſde nemende / als van Gode hun beur-gehouden.

C A P. X.

**Bekeeringhe van twee Houelinghen des keplers /
deur d'insien eens boecks / daer d'leuen van
S. Antonis in ſtondt.**

Het ſal't letten / hier by te boeghen / hoe wonderlijck oock dat die twee houelinghen des keplers / ghenoech op ſulcker manieren bekeert zyn gheweest / midts het openen eens boecks / ende insien deſſelſs. Maer laet ons S. Auguſtijn dit ſelue hoozen verhalen / want hun bekeeringe hem grootelijcks be-
weeght heeft / om oock hem te bekeeren. Hy ſchrijft / hoe Potitianus deſe wonderbaere ghehengenisse Godts verhaelde / aldus: Hy gingh al voort (ſept hy) in ſijn verhael: ende wplieden met aendachtighepdt hoor den toe / al ſwijghende. Soo quam hy te vertellen / dat hy met noch drij andere ſijne mede-gheſellen / dienaers des keplers / gaen wandelen was in de hoven / buyten de ſtadts mueren ligghende / de wijle de kepler naer noen in de ſcherin-ſpelen ende andere ver-
tooghen

*Auguſtin.
Conf. ſ. lib.
8. cap. 6.*

tooghen te ſien/ becommert was. Ende (ſoo't ghebeurt) als ſy nu/ twee en twee/ verſcheyden wegghen in-ginginghen/ die ander twee zijn by ghevalle in een hutteken gheromen/ daer eenighe heremijten oit ſeligieufen woonden. Ende ſoo ſy daer eenen boeck vonden/ waer in het leuen van S. Antonis gheſchreuen ſtondt/ ſoo begoste den eenen der twee edel-maunen te lezen. Et cœpit mirari, & accendi; & inter legendum meditari, arripere talem vitam: Ende al leſende/ begoft hy hem te verwonderen/ ontfteken te worden/ ende te peyſen van ſulck een hepligh leuen aen te nemen: ende den wereltlijcken rijgh latende/ den Heere te gaen dienen. Dus dan terſtondt met een heplige liefde verbult zijnde/ en met een matighe beſchaemthepdt op ſy ſeluen gram wordende/ wierp de oogghen op ſijnen mede-gheſelle/ en ſepde hem: Seght my/ dat bid' ick v/ waer toe hopen wy met allen deſen onſen arbejdt te gheraerken? wat ſoeken wy? waerom iſt dat wy den tijdelijcken ſtrijdt volghen? Can onſe hope in t' paleys des keijſers meerder zijn/ dā dat wy s' keijſers vrienden mogghen weſen? En daer/ in ſulcks/ wat en iſſer niet met broofhepdt ende met alderlepe perijckelen behangghen? En met hoe groote perijckelen/ comt-men dan noch tot het aldermeeste perijckel? Ende wanneer doch moght het ons ghebeuren/ en hoe langhe ſalt dueren? Waer/ een vriendt Godts te weſen/ iſt dattet my belieft/ dat magh my nu terſtondt gheſchieden. Dixit hoc, & turbidus parturitione nouæ vitæ, reddidit oculos paginis. Et legebat, & mutabatur intus: Dat ſepde hy ſoo/ ende in ſy ſeluen ontſtelt zijnde/ midts het baren van een nieuw leuen/ sloegh ſijn oogghen wederom op den boeck. En hy las/ en hy veranderde van binnen/ daer Godt in t' herte inwendigh was werckende. En ſijn herte wierdt de weereelt uytſchuddende en verlatende/ ſoo't nae-maels ghebleken heeft. Wānt ſoo hy las/ ende wonderlijcke baren in ſijn herte op-reſen/ ſoo ſchroomd' hy hem/ ende ſloeggher eenen ſlagh in/ en ſepde tot ſijnen vriendt/ die't ſpel aen-ſaggh: Ego iam abrui me ab illa ſpe noſtra, & Deo ſeruire ſtatui. Et hoc ex hac hora in hoc loco aggredior. Te ſi piget imitari, noli aduerſari: Ick heb my af-gheſnoept van die onſe hope en verwachten. En hebbe veur my ghenomen/ Gode te dienen: ende dat will' ick/ van ſtonden aen/ ter deſer plaetſe gaen beghinnen. Ick ſaecte dattet v verbeelt my naer te volghen/ ſoo en belettet my niet.

Den anderen heeft gheantwoorzd/ dat hy ſoo ghetrouwwe eenen mede-gheſelle niet af-gaen en wilde/ in ſulcken cloccken ſtrijdt/ van ſoo groote heerlijcke vergeldinghe.

Soo nu die andere twee daer toe quamen/ al wandelende/ ende vermarrende dattet tijdt was t' huyſ-waert te keeren/ den auondt nu vallende: deſe twee hebben hun goedt veur-nemen te kennen ghegeuen/

ven/ en hoe het by ghecomen was: biddende/ dat sy hen-lieden niet lastigh ballen en souden / so waer sy t' selue oock niet en wilden aen-veerden. Dus zijn dese twee daer ghebleuen: en die andere twee/ soo niet in t' herte veranderende / zijn naer huys ghekeert: weenende nochtans ouer haer seluen / ende die andere veel ghelucks biedende/ haer in hunne ghebeden bevelende. Ende t' herte langhs der aerden leppende / zijn wederom naer t' paleys ghetrocken. Maer die twee andere/ hun herte inden hemel vestighende / zijn in hun goetd' post ghebleuen. Ende soo sy beyde bypdegoms waren / de dorhteren daer sy mede in onder-trouwe waren/ hebben oock terstondt (dit hoozende) repnighedyt beloofd / en Gode in heylighedyt des leuens gaen dienen.

C A P. X I.

Hoe de mooz deur het lesen wit is gewozden/ en bekeert.

P deser voeghe ginght oock by- nae te wercke / in d' bekeeren van dien moziaen/ dienaer der coninghinne Candacis/ upt oozsaecke van t' ghene dat hy/ by goeden ghevalle inder hepligher Schyfture was lesende: wien Philippus de diaken/ ten goeden ghelucke/ oock van Godt tot bedupder des woordts wierdt toe-ghelonden. Aldus staetter van dit gheschiedt/ in de werken der Apostelen: Ecce vir Ethiops, Eunuchus potens, &c. Siet/ Act. 8. daer was een mooz / maghtigh dienaer der coninghinne Candacis/ die te Jerusalem ghecomen was/ om Godt te aenbidden: en keerde wederom naer huys / sittende op sijnen waghē / ende lesende den Propheete Isaiam. Soo seyde de gheest Godts tot Philippum: Gaet aen / ende voeght v neffens desen waghē. Ende Philippus haestelijck aen-comēde/ hoozde hem lesen upt den Propheete Isaias/ ende vzaeghde hem: Mepnt ghy dat ghy verstaet t' ghene ghy daer leest? De welcke antwoorde: En hoe soud' ick' t' connen verstaen/ ten zij dattet my iemandt bewijse en bedupde? En hy badt Philippum/ dat hy opden waghē comen wilde/ ende by hem sitten. De plaats der hepligher Schyfture die hy las/ was dese: Als een schaep is hy ter doot-waert ghelepd' / zc. Philippus sijnen mondt open doende / ende van dese Schyfture beghinnende / heeft hem Jesus aen-ghesprekt. Ende soo sy ouer wegh ginghen/ zijn sy tot een water ghecomen: ende de moziaen seyde: Siet/ daer is water/ wat belet my / oft ick en worde ghedoopt? Philippus antwoorde: Ist dat ghy upt gheheelder herten ghelooft / het magh v ghebeuren. Ende de moziaen antwoorde ende seyde: Ick ghelooue/ dat Jesus Christus de Sone Godts is. En dede den waghē stil-staen;

ende zijn beyde af-ghegaen in d'water/ en Philippus heeft den mooz ghedoopt. Ende hy reysde voort sijnen wegh/ seer verbljdt zijnde.

Siet daer/ uyt oorzaecke vanden boeck open te doen/ te lesen / in d'onseker nochmans / heeft hy deur het bedeckt beschicken van Godt al-maghtigh/ verlicht/bkeert/ en ghedoopt gheweest: de moziaen sijn vel veranderende/ en wit wozydende naer de siele.

C A P. X I I.

Wonder gheschiedenisse ouer den H. Ephzem/ volghende sijns herten wensch en begeerte.

Ex Metaphrasse Serrini tom. I.
Febr. 1.

Seer wel past oock / by al dese wonder gheschiedenissen / het ghene dat dien heylighen Ephzem ghebeurt is. Soo hy eens met een sonderlinghe roeringhe des gheests een begeerte hadde / om de hooghste en volmaeckste philosophie eens heyligg leuens te becoemen / en met dat beurenemen naer de stadt van Edeffa track/ soo badt hy Godt/ by sy seluen aldus sprekende: Heere Jesu Chyriste / die Heere van alle dinghen zijt / ende al in uwe handen hebt: maect (dat bidd' ick v) dat/ ick ter stadt van Edeffa incomende/ my sulck een man terstondt in t'ghemoete come / die bequaem zij/ om my te leeren/ sulck als my ter meeste ghestichtighepdt en salighepdt mijnder sielen toestaet te weten.

Dit ghebeden hebbende/ en de stadt poozte naeckende/ begost hy by sy seluen met groote aendachtighepdt ende diep-sinnelijck te peysen/ hoe hy dien man best aen-spreken soude/ en wat hy van hem al soude vraghen. En soo hy aldus langh-samigh al peysende naerder en naerder de poozte quam/ liet daer een lichte en ghemeyne vrouwe comt desen heylighen Ephzem inde poozte te ghemoete. En soo hy de selue / midts haere onbeschickthepdt / met stercken ooghen aensagh/ en als onstelt van sinnen zijnde stille stondt / sy seluen bedroeuende/ en inden gheest quellende/ dat hem niet gheschiedt en was/ soo hy verhoopt en ghebeden hadde/ maer meer heel contrarie: Soo heeft die lichte vrouwe hem oock stracks begost te aensien. En naer dat sy nu langhe d' een den anderen soo aemmerckt hadden / als om m'elckanderen af te sien/ den H. Ephzem / willende dat stout stuck vleeschs beschaemt maecten / en tot die sebaerhepdt en schaemte beweghen/ die de vrouwen betaemt/ soo seyt hy: Hoe? en schaemt gy v niet/ my soo stoutelijck aen te sien? als oft hy seggen wilde: Siet veur v/ liet nederwarct / soo het de vrouwen betaemt. Sy antwoorde hem: Het betaemt my/ v soo te aensien / want de vrouwe comt van den man/ en van sijn sijde. Maer v betaemt niet my t aensien/ maer
naer

naer de aerde/ van waer ghy ghenomen ende gheſchapyen zyt / ende ſult eens wederom in aerde verkerren.

Ende/ hoe wel dat de vrouwen daer upt gheen oorſaek en hebben / om ſtoutelijck met onbeſchaemthepdt naer de man te ſien/ want ſy oock van aerde comen/ ghelijck de rebbe van Adam/ daer de eerſte vrouwe/ Eva/ af ghemaecht was : nochtans waſt ſubtylijck gheſproken / en aen den H. Ephem werck ghegeuen/ om hem daer in te oeffenen/ en ſijn leuen lanck te betr ghedachtigh te weſen / van waer hy ghecomen was/ ende waer hy heuen moeſt. Soo hy oock ghedaen heeft / de ſaecke wel waer-nemende. Des-volghende bedankte hy die vrouwe ſeer/ van haer goede instructie ende leſſe. Ende hief ſijn herte op tot Godt/ hem oock groot/lycks louede en dankende/ dat hy (oock deur dinghen die onberwacht gheſchieden ende ouer-comen) dick-mael meerder en wonderlijcker ſaecten is werckende/ dan-men ſoude connen wenschen / verwarhten oft hopen/ oock upt d'alder-beurdachtighſte raed-ſlaghen.

C A P. X I I I.

Het ſelfde werdt met het exempel van
Abrahams knecht beveſtight.

De wel comt dit ouer een / met het ghene dat-men in het Oude Teſtament leeft/ van Abrahams knecht? die ſy ſeluen oock een teercken veur-ſtelde / als hy van Abraham gelonden wierdt/ om veur Iſaac een huyl-vrouwte te gaen ſoeken. Aldus lept hy oock (als te veuren Ephem dede) by ſy ſeluen biddende: Heere Godt mijns meesters Abraham/ comt my (dat bidd'ick v) als heden te goede en te ghemoete: ende doet barmhertighepdt ouer mijnen Heere Abraham. Ecce, ego ſto prope fontem aquae : Siet / ick ſtae hier/ neffens den water-put/ ende de dochteren deſer ſtadt ſullen upt-comen om water te putten. Nu dan/ o Heere/ die dochter tot wien ick legghen ſal: Ick bidts v/ laet v cruycke wat af van v ſchouderen/ ende laet my eens drincken : ende dat ſy antwoordt : Drinckt : iae dat meer is/ ick ſal oock v hemelen te drincken gheuen: dat ſal de dochter zyn/ die ghy veur ulwen dienaar Iſaac berepdt hebt: ende daer deur ſal ick verſtaen en kennen/ dat ghy niet mijnen meeſter ende heere barmhertighepdt ghedaen hebt / ende my verhoort.

Gen. 24.

Ende't is ſoo gheſchiedt : want Rebecca is veur al om water ghecomen / die heeft ſoo verantwoordt/ ende ſulck een beleeſthepdt ghe-tooght/ en is de huyl-vrouwte van Iſaac gheworden.

C A P. X I I I.

Hoe Chriſtus den boeck inde Synagoghe open
ghedaen heeft / en̄ gheleſen ſoo't gheviel.

Iet qualijck en dient oock tot onsen veur-nemen / het ghe-
ne dat wy van onsen Saligh-maecker selue lesen. Aldus
heeft S. Lucas in sijn Euangelie: Iesus is tot Nazareth
gheromen / daer hy op-ghevoedt hadde gheweest: en̄ hy is
naer sijn maniere van doen / op den Sabbaoth-dagh in de Synago-
ghe ghegaen / en̄ is op-ghestaen / om te lesen. En̄ men heeft hem den
boeck van Iſaias den Propheete ter handt ghedaen: Et vt reuoluit li-
brum, inuenit locum vbi scriptū erat: Spiritus Domini super me, &c.
En̄ met dat hy den boeck ontbede / soo heeft hy die plaats der Schrif-
ture ghevonden / die seght: Den gheest des Heeren is op my: waer-
om hy my oock ghesalft heeft: hy heeft my ghesonden om de arme
ootmoedighe het Euangelium te vercondighen / &c. En̄ als hy den
boeck toe-ghestoten hadde / soo gaf hy dien den dienaar der Syna-
goghe wederom. En̄ de oogen van alle de gene die inde Synagoghe
waeren / die waeren naer hem siende. Ende hy begost tot hen lieden te
segghen: Weet dat all-heden dese Schrikture in uwen oozen verbult
is / &c. Want die plaats der H. Propheetje (die hy daer soo ten goe-
den ghelucke las) die sprak van hem selue / die't soo al bedecktelijck
in d'openen des boecks was beschickende.

C A P. X V.

De verkielinghe van S. Marten tot het bisdom/
wonderlijck deur Godts beschicken / met het
lesen van eenen Psalm bevesticht.

Ie soude daer aen connen twijfelen / oft den seluen Heere /
deur sijn goddelijcke veursienighepdt / en heeft het verkie-
sen van S. Marten om bischop te worden bevesticht /
midts het lesen van eenen Psalm / soo het gheluckte: Waer
mede oock opentlijck verstootten wierdt / den ghenen die het veurſep-
de verkielen ghesocht hadde te beletten. Maer laet ons hoozen en
sien / hoe dit gheschiedde.

De heplighe Martinus wierdt met de eendzaghighe stemmen en̄
begheerten van alle den volcke en̄ die't aen-gingh ghecozen / om bis-
schop van Tours te worden. Die kercke rekenende gheluckigh te
wesen /

Wesen / die sulck een weerdigh heyligh man veur bisschop soude krijghen. Maer eenighe nochtans waerender / die't sochten te beletten / segghende dat hy te slecht en te verwozpen van perloone was / maegher in t'habijt / versnuadelijck in d'uytwendigh ghelaet / en den bisschoppelijcken staet en stoel onweerdigh. Maer t'gheboelen van dese weder-staenders wierdt t'eene-mael verwozpen / midts sy den heylighen man Godts te meer plesen / hoe sy hem te meer sryenen te verachten / niet sulcken saccken naer te segghen / die de Heylighen Godts betaemen.

Onder al / was daer eenen / hy naeme / DEFENSOR, die hem meest daer teghen stelde: maer wierdt wonderlijck deur Godts ghehinghen verstootten. Want / soo de Ueſer in S. Martins wijdinghe / midts het droomen vanden volcke / niet in-ghehaercken en cost / ende een ander met haeste onbersiens den Psalter van David ter handt nam / en hy ghelucke / soo't viel / las daer hy hem eerst open dede: soo gebielt veur d eerste / op dese woozden / staende inden achtste Psalm: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, propter inimicos* Psal. 8: tuos, vt deltruas inimicum & DEFENSOREM: Ghy hebt / o Heere / uwen lof uyttten monde der clepne suyghende kinderen volmaect: op dat ghy den vbandt / ende den wycker verdoen soudt.

Dese woozden ouer-lyydt ghelesen zijnde / al het volck heeft seer verblijdt gheweest / ende de teghen-partije is beschaemt gheworden. Want met die selfde sententie wierdt de onnooselhepdt en heylighepdt van S. Marten verſekert / en het quaedt op stel van dien DEFENSOR (oft Vltor) verwozpen.

C A P. X V I.

Deur het exempel vanden kepser Heraclius werdt Godts ghehenghenisse wonderlijck verclaert.

Horch naerder dan al de veur-gaende comt op ons goet veur-ghenomen gebuyck der ROLLE VAN DE VGD-AEMHEYDT, het ghene dat wy vanden kepser Heraclius lesen / in d'iaer 622. Hy dede gheheel sijn heyr suyuerlijck en godtozuchtelijck leuen / d'ij daghen lanck verwachtende / dat Godt hen-lieden in eenigher maniere soude te kennen gheuen / wat hem belieſde dat sy doen souden. Heraclius dan / van Godt ghemaint zijnde / heeft gheschicht in Albanien te winteren. Dit dede hy / soo Cedrenus beschrijft / in deser manieren: Hy dede sijn volck d'ij daghen langh monstre passeren / en wel ouer-sien: en all-dan heeft hy den heylighen Euangelie-boeck / oft het nieuwe Testament ghenomen /

Baronius
tom. 8.

Cedrenus.

nomen/ en open doende/ heeft bevonden/ als oft hem Godt heymelijck daer deur ghewaerschouwt hadde/ in Albanien te winteren.

Dat dese maniere/ van hem in noodt met Godt te beraden/ dickmael in t' ghebruyck was / t' zij met het openen van het nieuwe Testament / oft van de gheheele H. Schrijfture / dat blijktt uyt verscheyden historien: soo ghy in d'naeste Capitel sult aenmercken.

Heraclius het nieuwe Testament open doende / vondt daer by auonture die plaets van S. Paulus / daer hy tot de Cozinthianen schrijft: Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransibo. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo; **VEL ETIAM HIEMABO**: Ick sal tot u-lieden comen / als ick Macedonien deur-gaen sal: want ick sal te Macedonien passeren. Maer by u lieden sal ick by auonture bliuen: oft oock verwinteren. Oft hy moghte die plaets / ten goeden ghelucke / in d'openen des boecks vonden hebben/ daer Sinte Paulus tot Titum seght: Festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui **HIEMARE**: Maect v tot Nicopolen tot my te comen: want ick hebbe daer geschickt te winteren.

1. Cor. 16.

Tit. 3.

C A P. X V I I.

Dij andere exemplen/ van beraedsamigh onder-soeck/ deur het open-doen der H. boecken.

Dier sullen wy nu dij andere schoone exemplen verhaelen/ uyt Gregorius Turonensis/ die eenf-deels hem seluen ghebeurt zijn/ eenf-deels eenighe andere. Het eerste:

I. Daer was eenen/ Mozoueus ghenoeit (sone van Chilvericus den coninck) die seer naer sijn vaders troone stak/ oock sijnen vader noch leuende / en des-holghende / wondere listen en lasteren teghen sijnen eyghenen vader ongoddelijck opstelde. Soo dese Mozoueus den bisschop Gregorium (die dit beschrijft) ghenoodt hadde/ aen tafel sittende/ badt aen Gregorium/ dat-men uytter H. Schrijfture wat liet lesen / tot onder-wijs en voetsel der sielen/ naer de goede oude sede der Christenen. Ego verò, referato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit arripui; qui hæc continebat: Oculum qui aduersus respexerit patrem; effodiant eum corui de conuallibus. Ick (seyde S. Gregorius) den boeck van Salomon open doende/ greep die sententie/ die daer eerst te veur-schijn quam/ die dit in-hiel: De ooghe/ die haren vader qualijck aen-siet/ dat de rauen der dalen de selue upt-halen/ en vernielen. Hy en sloeght gheen gade / maer ick sagh/ dat het hem van Godt soo ghelonden was / als hem wel dienende

Greg. Turō.
Hist. Franc.
lib. 5. ca. 14.

Eron. 30.

dienende / op sijn stuck. Dus verre Sinte Gregorius in de historie van Franckrijck.

Het tweede is dus geschiedt: Soo dien boosen Mozoueus Godts waer-schouwinghe niet waer en nam / soo gingh hy den dupuel te rade: tooueraers en valsthe waerlegghers ende waer-seghsters onder-vraghende. Maer soo hem S. Gregorius van sulck een on-goddelijke superstitie strafte/keerde hy hem van selfs tot die maniere die den heplighen bisschop nu beproeft hadde.

II.

Mozoueus dan / nam d'ij H. boecken/ ende leydese op t'graf van S. Marten/den boeck der Psalmen/de boecken der Coninghen/ende der Euangelien. Ende in waecken / vasten / en bidden van d'ij daghen en d'ij nachten/badt hy Godt/ dat hy hem deur de verdiensten van sijnen H. Confesseur S. Marten / soude te kennen willen gheuen/ wattet noch van sijne saecken ghewerden soude: ende oft hy het sijcke vercrijghen soude/ oft niet.

Maer de d'ij daghen/ soo comt hy tot het graf des heplighs Martini/ en doet den eenen boeck veur den anderen naer open/ende besiet wat hem daer ten goeden lote gheballen moght / als van Gode comende. In d' boeck der Coninghen vondt hy veur al dese woorden:

Pro eo quod reliquistis Dominum Deum vestrum, &c. Om dat ghy

1. Paral. 7.
Hier. 2.

uwen Heere uwen Godt verlaten hebt / daerom heeft v Godt in uwer byanden handen gheleuert. In den Psalter van David/ ghe-

Psal. 72.

vielen hem dese woorden: Veruntamen propter dolos posuisti eis mala: deiecisti eos, dum alleuarentur :

Maer nochtans / om hun bezoggh / hebt ghy hun veel quaedts toe-gheschickt. Ghy hebtse afgeworpen / als sy hun op-hieuen. In den Euangelie-boeck/ quam

Matth. 26,

hem dit tot sijnen deele: Scitis quia post biduum Pascha fiet, &c. Gy

weet dattet binnen twee daghen Paestchen werdt/ende de Sone des menschen sal gheleuert worden / om ghecrijpt te zijn. Alsoo heeft

hy/ met dit ghebruyck en vondt / gheleert gheweest van Godt-weghe/ hadde hy't willen verstaen ende waer-nemen.

III.

Het derde exempel verhaelt de selue Gregorius/ als sy seluen ghebeurt te wesen. Hoe hy in een groote benauwthepdte Gode te rade is

ghegaen / met dese maniere van doen/ die wy hier verhandelen / en veur-houden. Des anderen daeghs (sept hy, te Pasch-tijde/ Leudastres (een stadt-regeerder / die't op S. Gregorius/ en de sijne / seer

quaedt hadde) dese quam te Tours ter stadt in ghesinacht: ende ghebarende/ iet anders op handen te hebben / sackte Platonem den Archidiaken/ en Gallienum/ en sloeghse in banden: en dede-se gheke-

tent ende ontcleedt naer de coninghinne leyden. Ich/ dit hoorende/ soo ick in de woon-stede der kercken met droef hepdt bevangen was

sittende/ ontseelt ende beroert/ ben in het Oratorium/ oft Sacristie

ghegaen. Ende daer: Dauidici carminis fumo librum. Ut scilicet apertus aliquem consolationis versiculum daret. In quo ita reperitum est: Eduxit eos in spe, & non timuerunt; & inimicos eorum operuit mare: **Ick nam den Plaulter van David in mijne handen / op dat dien open ghedaen zijnde / my een versken ter handt doen soude / daer ick my mede moghte vertroosten. Ende siet / daer vondt ick / in d'open doen / dese woorden: Godt heeft de sijne met goede hope uyt-gheleydt / en en zijn niet beveest gheweest: en de zee heeft huane vanden ouer-deckt.**

Binnen dien / soo die veur-sepde onnoosele ghebanghenen op het water gheleydt waren / ouer een bygghe die met twee schepen onder-houden wierdt: het schip daer dien boolen Leudastes in was / is gaen sincken. Ende hadde hy niet wel connen swemmen / hy souder hy auonture met al de sijne ghebleuen hebben. Het ander schip / d'welck met dat ander ghecoppelt was / daer de ghebanghene priesters in waren / dat is op d'water bliuen bloten / en deur Godts hulpe bewaert gheweest.

Siet / dien heplighen bisschop Gregorius Turonensis in bedrukt-hepdt en benauwthept zijnde / heeft sijn toe-blught / als een sonderlinghe remedie / ghenomen / tot het open doen van dien goeden boeck / die hy ghereedste hadde / en heeft ghesien wat hem daer eerstmael vertoonen soude / als van Gode ghesonden / ende hefter hem wel mede bevonden.

C A P. X V I I I.

Hoe het aen-mercken van t'draeyen der wielen eenen hoogh-moedighen coninck beweeght heeft.

Dat wy nu op d'leste ict segghen ten aen-sien van onse ROLLE; laet ons nu eens hoorzen / iae als veur oogghen sien / hoe dat Sesostris coninck van Egypten upter maten hoouerdigh / deur d'aen-mercken der draeyende wielen aenden waghen / den hooghgen moedt heeft laten sincken / ende hem seer vergootmoedicht heeft.

Deseu seer groot ende maghtigh zijnde / heeft hem verschepden natten van volck onder-wozpen / ende is deur sijn groote victozien en moghenthept soo ouer-willigh ende grootsch gheworzen / dat hy eenen gouden waghen heeft doen maecten / met verschepden costelycke gheskeenten verciert. In welcken waghen hy sittende / heeft vier coninghen (van de ghene die hy t'onder-gebraght hadde) t'goerel ouer t'hoofdt stropende / aenden waghen ghelyckelijck in-ghespannen /

spannen/ en soo doen trecken in de stede van peerden. Soo dit dickmael te doen was / namelijk eens op eenen feestelijcken dagh / als solennelijck ten spele ende ten tooghrijdende / een van die vier treckende coningen sagh al om/ op de raepers en draepende wielen/ achter hem om siende al treckende. Sefostris de coninck vragghde hem wat hem lettde / dat hy soo altydts om sagh / soo gaf hy veur antwoorde: Veer coninck/ ick sie met een groot verwôderen op die wielen/ aen-merckende hoe onghestadigh dat sy zijn: en dat nu d' een sijde bouen is/ en dan wederom onder: en dat nu onder is/ dat dat wederom bouen rouwt. Sefostris verstandt crijghende/ beval dat men die vier coninghen uyt spannen soude/ ende niet meer en soude laten trecken. Want de onghestadigheydt des weerelts aenmerckende/ heeft hem bedacht / ende beghinnen te vreesen/ dat hy wel eens noch moghte vernedert worden / ende by auonture sp-lieden bouen hem verheuen/ soo die wielen te kennen gauen.

Oft Godt ganc/ dat alle sotte minnaers des Weerelts / ende die op den ydelen roem den moedt soo hoogh draghen / den seluen wat lieten sincken / deur d'aenmercken der onghestadigheydt / van alle aerdtische dinghen / ende vanden gheheelen loop des weerelts.

Slot ende conclusie op de ROLLE DER DEUGHDSAEMHEYDT.

Alle dese redenen en exemplen dus nu bewesen hebbende/ sal ick met meerder bevalligheydt toonen en goet-doen/ dattet niet alleen een gheozloofde practijcke is / maer oock nuttelijck en prijsbaer/ met eenen sekeren goeden bondt den mensche tot het lesen te vringhen / van een saecke die hem helpen moght. Ende daer toe / oock met eerlijcke en godtvuchtighe vermaeckelijckheydt/ het ghebupck van sulck een rolleken veur te houden/ als hier naer volghyt. Welck ick daarom met reden DER ROLLE DER DEUGHDSAEMHEYDT heb willen noemen/ om dattet een middel is tot s' deughds vermeerderen ghebonden.

Het ghebupck der ROLLE is dit: Dat-men veur al/ een van die vier vensterkens kiese / met de namen der vier Euangelisten onderscheyden. Ende dan/ het rolleken keere/ luttel oft vele. Siet dan/ wat ghetal in t' vercozen vensterken hem verdoont/ en soeck dat selue ghetal in't nae-volghende gegister oft tafel der speek-woorden. En siet dan tot wat ghetal die spreuke oft sententie v is voorts wijsende/ en soeck die/ oft het soo veelste bladt/ in den boeck des Waersegghers / ghelijckamen seght / folio soo veelste. Dat folium / oft dat bladt ghebonden hebbende / soo staet daer in de figure te speru-

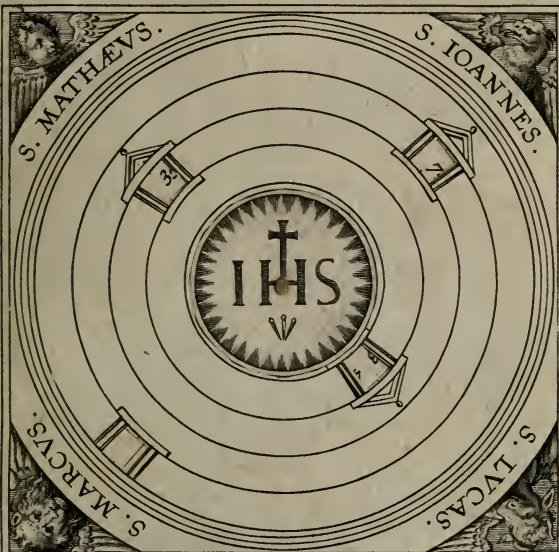
leren / ende in d'upt-legghen der seluer te lesen / sulchs all-men daer binden sal. Wie weet / wat Godt in t' herte moght wercken in t'sien en lesen. Want / hebben die ghepelde roepkens / en half onghepelt / deur de ooghen der schapē van Jacob gheleet zynde / deur het sterck aen-sien / soo crachtigh gheweest / dat de lammerkens daer naer voort-comende oock ghespeckelt ende ghepleckt wierden ghelijck die wielkens half wit half groen waren : waerom en sal oock het innigh aensien der figuren in de beldekens / en veelder-hande goede vermaeninghen daer op volghende / in t' herte der menschen niet eenighen goeden inkeer / en salighe beweghinghe wercken?

Apoc. 3. **T**'is wonder / waer mede Godt somtijds den mensche troost / treckt / helpt / leert / roet / en roept. Want hy seght selue : Siet ick staē deur de deure (uwer herten) en ick cloppe. Soo wie my hoort / en sijn deure op doet : ick sal tot hem binnen comen / ende met hem mijn auond-mael doen / en hy met my. Dit doet hy niet alleen met sijn gratie inwendigh / oft heyligh woorde / ende andere sulcke heylighe middelen upt-wēdigh : maer oock deur het daghelijcksch aenmercken der bickens / interkens / sierkens / stropkens en hopkens / oock d'alder-hooghste dinghen onser salighepdt aengaende deur de creaturen ons deur-houdende. Dies hope ick oock / dat desen clepen bondt en middel van een clepē papieren wielken / oft schijfken / tot beromen van die groote ende alder-meeste salighepdt den goedt-willighen Leser sal inoghen helpen.

Ende dit hebb' ick (soo bouen ghelept is) daerom de ROLLE DER DEUGHDSÆMHEYDT gheheeten : om dat / soo wie dese lesse / padt / en bane houdt / niet falen en ran / van ten eeuwighen leuen te gheraecken. Want hy dus doende / naer het op-recht schilderen / ende contrefaiten van d'leuen ende conuersatie Christi in sijn leuen metten wercke / tot die hooghste glorie comen ran / daer de voetstappen alder heylighen langhs dese bane den rechten wegh wijzen : waer toe my / met alle die 'ts noodt hebben / de ghebeden ende goede verdiensten des Lesers helpen willen. Amen.

SOECKT, ENDE SVLT VINDEN.

1. Kiest een van de vier Evangelisten.
2. Draeit dan het rolleken, sonder aughelusten.
3. Siet, wat ghetal v den stercken heeft:
4. En wat v t'Register op t'selſde gheeft.
5. Soeckt dan, daer t'spreekwoordt v boorder wyft:
6. Dennerket de figure; en datter uyt vyft.

Wie weet, wat Godt; midts sulck aenmercken,
Door tſien en leſen, int hert mocht wercken.

ORIGINAL OF THE

Faint, illegible text or markings are visible in the lower portion of the page, appearing as ghostly impressions or bleed-through from the reverse side.

Register

DER SPREEK-VWOORDEN,

op de

ROLLE DER DEVGHDSAEMHEYDT

dienende.

Corte spreek-woorden, op de hondert Vraghen,
Die v noch beter doen foccken en iaghen.

1	G oedt beghin: maer al met sin. den VVaerfeggher,	Soeckt voort in fol. 1.
2	VVijser dan vvijs: naer d'beste adujs	3
3	Sotter dan sot: VVacht v van d'lot.	5
4	Quaedsten manghel: schouwt sulcken anghel.	8
5	VVacht v van hellen: schouwt quae ghesellen.	15
6	Quaedste peste: fy sulck gheweste.	17
7	Sulck ghebroedtsel: sulcken nest sulck voetsel.	21
8	Noyt felder dier: noyt suerder bier.	25
9	Helsche beest: nijdigh gheest: loopt.	27
10	Die valt, die malt.	29
11	VVat-men v seght: schouwt sulcke vrecht.	33
12	Ghelooft ghy de loghen; ghy vverdt bedroghen.	35
13	Sulcken vare, sulck kindt: sulcke bare, sulcken vwindt.	37
14	Lieghende vvaerheydt, maeckt groote svvaerheydt.	41
15	Constighsten schilder: besten verbeelder.	43
16	Drij schoonste maeghen: die naer v vraeghen.	45
17	Goede medicijne: oock teghen doodts-pijne.	47
18	Staet stijf: lose en veldt-teecken bevaeren d lijf.	49
19	Hoort naer dien vvinck: VVitte-broodt en honigh, lec- ker dinck.	51
20	Liefde gaet al te bouen: vvilt dies Godt louen.	55

21	Seuen fyne goudt-mijnen: sonder verduynen.	59
22	Nemt vvaer de saecke: met hert' en smaecke.	61
23	VVel bedacht; nemt goeden pacht.	63
24	Quaedt beleydt: schouwt vvydt en breydt.	65
25	Noyt quaderen vondt: als dien op-stondt.	69
26	Quaen tronck, quae struycken: elck loope duycken.	73
27	Onsalighen strydt: schadigh bevrijdt.	75
28	Vremde smetten, als eyghen letten.	77
29	Quaedt accoort van vieren; die yselyck tieren.	79
30	Onlustighen sanck: schroomigh gheclanck.	81
31	Goedt bouen goedt: als honigh soet.	83
32	Een vvoordt en duyft; maect vvel ghehuyst.	85
33	Cracht teghen Godt: naer syn ghebodt.	89
34	Loopt rasch ten brande: bluscht d'eeuvvighhe schande.	91
35	Den vroomsten der mannen; doet croonen spannen.	93
36	Goedt becluyf, voedt siel en lijf.	95
37	Staet vast, laet vvaeyen: laet schimpers cracyen.	101
38	Stranghe partije: diet vuint, vverdt blije.	105
39	Goede hulpe en bate; stelt de crancke in state.	113
40	Houdt hem vveur vriendt, die v vvel dient.	117
41	Ghereedste vwapen; vveur Heeren en knapen.	125
42	Ringhelt die roer-vincken; die't al doen hincken.	129
43	Dry edele crachten, vvel groot te achten.	135
44	Hoort naer dien sanck: en houdt dien ganck.	141
45	Sotten ghelooouen; is vvijsse verdoouen.	143
46	Der Ionckheydt cieraet; hoe vvel het staet.	147
47	Stelt ter deughdt, die ionghe ieught; eer't v misheught.	151
48	Hout van v wonder: teghen den donder.	153
49	Moerken sot, kindeken sot: t'is quaedt beschot.	157
50	Besten vriendt: selden belint.	159
51	Een vvoordt: stranghe moordt.	163
52	Quaen vvaey: quaen draey.	167
53	Boete der tonghe: vveur oudt en ionghe.	173
54	Lecker tot-peere: teghen de mondt-svveere.	177

55	Stopt v ooren: t is quaedt om hooren.	181
56	Mondt toe: maer hoe?	185
57	Beruvaert v vier, v keers-licht vvel: de vwindt is fel.	189
58	Goen vwindt met vloedt: vvel varen doet.	191
59	Qualijck beraden, baert sotte daden.	195
60	Patientie-boeck; maeckt herte cloeck.	199
61	Herte-roest; die't al verwuoest.	203
62	Beste vrake, in alle saecke.	205
63	Die vvijckt, die vvint: al vvel versint.	207
64	Laet branden, laet blaecken: vvaer't can gheraecken.	209
65	Vvrolijck drincken, doet deerlijck sincken.	213
66	Deurken toe, vensterken toe: soo en comtter niemandt inne.	217
67	Houdt goede vvacht: daer comt een iacht.	225
68	Neder hucken; doet hooghe springhen: en al verstrin- ghen.	229
69	De minste de meeste; de leste d'eerste.	233
70	Troost in teghen-spoedt; maeckt goeden moedt.	239
71	Oock sonder gheldt; al vvel ghestelt. vvie?	243
72	Luyacerts leere: maer spoedt v seere.	249
73	Deughdt maeckt vreughdt; en t' herte verbeught.	253
74	Lust brekt rust: en maeckt ont-sust.	255
75	VVeerelts glorie: vvonder storie.	257
76	Braecke-smaecke: veur botte-kaecke.	263
77	Meeeste trouwve: meesten rouwve. hoe?	267
78	VVonder gheveerte: Eenen grooten Niet, met eenen lan- ghen steerte.	269
79	Cieraet der eeren: niet om vermeeren.	273
80	O schoonste der bloemen: vvat vvilt ghy veel roemen?	277
81	Die vraeght die leert: en vverdt vereert.	283
82	Schole van vvonder: gheeft v daer t' onder.	285
83	Den costelijcken pandt: bouen landt en sandt.	289
84	Het schadelijckste stuck: d' meest' ongheluck.	293
85	Het sekerste gheschiedt: dat niemandt en ontvliedt.	297
86	In tijds vvijts zyn, schouwt veel ghepijn.	299
87	Te spaec bedacht, verbeurt den pacht.	301

88	Quaedt leuen doet beuen: al qualijck gheuuen.	303
89	Steruen leert deruen: tot een beter veruuen.	307
90	Noyt blijder feeste: veur minste en meeste.	311
91	Noyt droeuer treuren, die't moet ghebeuren.	313
92	Drij herde oor-smeten: vvel vveerd't te vveten.	315
93	Rekent vvel, en maect goedt slot: VVant t' moet eens al passeren veur Godt.	317
94	Den hardsten donder: t'vverdt goedt daer sonder.	321
95	Dat eeuwigh treuren; doett al versueren.	323
96	VVonder bouen mate: maer nemet ter bate.	327
97	Handeloose doe-niet: een groot verdriet.	331
98	VVilt Godt niet borghen, vvy en hebben gheenen mor- ghen.	335
99	Der sielen peste, bluscht met de vier leste.	339
100	Vier leste gherechten: die't al deur-vechten.	341

APPROBATIO.

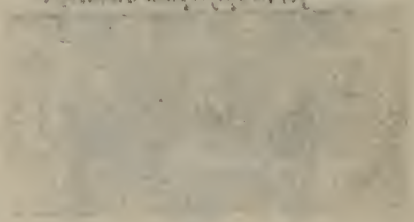
HAEC ORBITA PROBITATIS in linguam Teutonicam per auctorem translata, pietatem similiter, superstitione reiecta, docet; nihilq; habet quod offendar: proinde vtiliter imprimetur, & maiori cum fructu legetur: vti testor

*Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatus,
Archidiaconus Gandauensis, librorum Cen-
sor in Episcopatu Gandensi.*

APPREBATIO

HANC ORATIONEM PROBATAM IN SACRIS CONGREGATIONIBUS
PRAECIPUE SANCTISSIMO SACRAMENTO, QUAE IN ANTIQVA
DE REBUS, LIBER: Nihil aliud est quod ostendat: perinde vi-
detur in primis de rebus, quae in sacris Congregationibus

PROBATAE SONT, ET TANTUM IN SACRIS
CONGREGATIONIBUS, QUAE IN ANTIQVA
DE REBUS, LIBER: Nihil aliud est quod ostendat: perinde vi-
detur in primis de rebus, quae in sacris Congregationibus

SCHILD-WACHT

TOT SEKER

VVAERSCHOVVINGHE

Teghen de valsche Waersegghers/

Tooueraers/en derghelijke ongoddelijckheydt.

*Met eenen salighen raedt ende remedie
daer teghen.*

Deur

den E. Heere P. IOANNES DAVID,
Priester der Societeyt IESV.

TANTVVERPEN,

Inde Plantijnsche Druckerijse/

By Jan Hoerentorf.

M. D. C. II.

SCHELLD-WACHT

TOT ZEKER

BY A. P. B. H. O. W. W. I. N. G. H. E.

GEWELDE VAN DE NEDERLANDSCHE

RECHTSPRAKELIJKHEID

ALSOOM VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID
VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID

DE

RECHTSPRAKELIJKHEID VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID

RECHTSPRAKELIJKHEID VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID

T. A. R. T. V. E. R. E. N.

DE RECHTSPRAKELIJKHEID VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID

RECHTSPRAKELIJKHEID VAN DE RECHTSPRAKELIJKHEID

M. D. C. I. I.

Veur-reden tot den Leser.

DEVOR oorfaecke, beminde Leser, dat den tijtel ons boecks (die vvy den CHRISTELYCKEN VVAERSEGGHER noemen) ende den naem van VVaerfeggher, in onse ghemeyne sprake, niet ten alder-besten en luydt, ende als eenen vveder-flagh maect in de ooren van goede ende godvruchtighe Christenen, om de vville van die goddeloose en boose generatie van volck, die haer seluen ten onghelijcke VVaerfegghers noemen, ende diemen oock ghemeynelijck soo heet, als met een maniere van spreken, eenighe saecke met contrarien naem noemende, als niet min vvesende, dan sulcks als den naem uyt-gheeft, by de Latinisten met eenen Griekschen vvoorde *Antiphrasis* gheheten: uyt sulcker oorfaecke (seggh'ick) soo ist, dat ick hier uver L. teghen sulcken quaden in-val hebbe vwillen vwapenen, ende bevveren, op dat ghy v by auonture niet en stoot oft quetst aen den veur-noemden tijtel ons boecks: maer dat ghy den seluen met meerder gherustheydt en verlusten uvves gheefts, ende profijt uver sielen, moght handelen, ende lesen.

Te meer heeft het my noodsakelijck ghedocht, dus dese VVaerschouvinghe, als een seker *SCHILD-VVACHT* uyt te stellen, op dat niet alleen onsen vvaerachtighen ende Christelijcken VVAERSEGGHER den Leser de vvaerheydt ende saligheydt ter handt soude doen; maer op datter oock iet zijn soude, vvaer mede men teghen de loghenachtighe ende ongoddelijcke vvaerfegghers moght beschermt ende bevrijdt vvesen.

Veur-nemelijckst, om dat dien schadelijcken ende verdoemelijcken handel des duyuels, soo seer nu in alle manieren aen-ghedreuen vverdt, ende van soo menigh verdoolt mensche veur goetende gheraedsaem versocht ende te vvercke ghestelt.

Om dese redenen dan, soo sal ick hier sonderlinghe dese punten, d'een naer d'ander, veur-houden ende verclaren.

CAPIT. I. Hoe't te verstaen is, dat den vyants, ende syne dienaers, waersegghers ghenoeft worden.

II. Datmen sulcke waersegghers, noch versoeken, noch geloouen, noch betrouwen en magh.

III. VVaerom dat nochtans Godt somtijds toelaet, dat den boosen gheeft, oft syne dienaren, iet waerlycks uyt-rechten, ende metter daedt vol-comen.

IIII. Hoe qualyck dat sy doen, die den duyuel, waersegghers, tooueraers, ont-tooueraers, hand-besienders, gheboorte-lesers, oft eenighe sulcke, te rade gaen, oft te wercke stellen, in wat nootd sy oock moghten wesen: oft wat bate sy daer mede sonden schijnen te moghen vercryghen.

V. Een exempel ende weder-roep, vā al-sulcken quaden handel.

VI. Dat niet al toouerye en is, d'welck sommighe menschen veur toouerye houden.

VII. VVie-men te rade moet gaen, ende te hulpe roepen, als men meynt iet betoouert te wesen.

VIII. Drij dinghen, die sommighe menschen meest bedwighen, om ongheoorlofde middelen te versoeken.

IX. Datmen d'een toouerye met d'ander niet verdrijuen en magh.

X. Goede ende heylighe middelen, teghen toouerye ende s'duy-nels op-set.

XI. Vande Exorcismen, belesinghen, oft besweringhen.

XII. VVat raedt; ist saecke dat de beproefde middelen niet en helpen.

XIII. Alderbesten raedt, als toouerye ende sulcke aen-stooten regneren.

XIIII. Oorsaecten van toouerye ende sulcke plaghē.

Conclusie ende slot van al t'ueurseyde, met een cort vermaen.

SCHILD-

SCHILD-WACHT

TOT SEKER

VVAERSCHOVVIINGHE

Teghen de valsche Waersegghers/

Cooueraers/en dergghelijcke ongoddelijckheydt.

C A P. I.

Hoe't te verstaen is/ dat de vbandt/ ende sijne dienaers/
waersegghers ghenoeimt worden / daer sy nochtans
liegghers ende bedriegghers zijn.

WAERSEGGHERS, diemen in onse Neder-landtsche
tale soo gheimelyck heet / dat zyn d'alter-katje
uighste slauen vanden vbandt/ Prince der dupster-
nisse. Die Godt verlatende / en t'verbondt in t'hep-
ligh doopsel met hem eens ghemaecht verbrakende/
met den boosen gheest een ongoddelijck compact ghe-
saghen hebben. Dat sy (te wrten) hem ghetrouwe sullen wesen/
hem siel en lijf gheuende/ ende andere dergghelijcke schroomelijcke en
verdoemelijcke stucken : teghen alle recht en reden / teghen al dat-
men Godt in soo veel manieren schuldigh is.

Deur welke punten van sulcken af-grijpigh verbondt/ de vbandt
hen-lieden van sijnent-weghe beloofst/ dat hysse in alle perijkelen/ te-
gghen-spoedt/ ende noodt/ vbandt sal / en helpen tegen alle die haer-
lieden deeren moghten. Soue dien/ dat hysse rijck/ maghtigh/ groot/
bereert / en onberwunelijck maecten sal. Dat hy hen-lieden wijs-
hepdt ende wetenschap van verborghen dingghen sal gheuen / met
seker conste en middel van te helpen ende te gheuen / van oock te
beschadighen/ en totter doodt toe te verdoen/ wien t'henlieden sal be-
lieuen. Maer/ hoe dit al met de waerhepdt staet/ dat sult ghy upt
het nae-bolghende bewijs/ claerlijck mogghen sien/ ende tasten.

Hier op dient deur al ghemerckt/ ende verschinden sin ghebraght/
deur soo veel als dese schoone beloften aen-gaet/ die de boose vbandt
de sulcke sijne dienaren toe-segghet / van eere/ rijckdom / wel-baert/

veurspoedt/ wetentheydt/ en t'beromen van alsulcks als haerlieder herte begheert. Hier dient (seggh'ick) eens wel gade-gheslaghen/ met wat naem/ dat Christus onse Heere / desen onsalighen Prince der duyfternissen is noemende. Hy is een loghenaer/ seyt hy / en den vader der loghen-tale. Dat is/ die eerst van al/ soo inden hemel als opder aerden / de loghen uyt sijne eyghen quade inborstighedydt / te veur-schijne ghebraght heeft / ghelijck een moeder haere vrucht ter werelt voort-bringht : oft noch naerder / ghelijck een spinnetoy haer verrot ghespin en webbe.

Want / van dat hy eerst-mael / deur hoouerdighedydt/ van Godt af-gheueken is/ de leughen en het lieghen is hem in sijne nature ver-keert : sos dat hy voortz niet anders en can dan loghenen spreken als hy wat seght. Want/ oock sijn waer segghen tot loghen/ valsch-hedydt ende bedroggh is dienende ende treckende. Waerom oock deur sulcks onse Saligh-maeker aldus van hem ghetuyghyt: *Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur* : Als hy loghen-tale sprekht/ dat bringht hy uyt sijn eyghen voortz : ghelijck wy in t'rij, xij, ende xiiij. Capitelten des Christelijcken WAERSEGGERERS in d'lan-ghe betwefen hebben.

Ghelijck hy onse eerste veur-ouder in t'paradijs/ deur d'bedroggh sijnder leughenen/ tot sonde/ en dief-volghende ten state der eertwiger verdoemenisse met hem ghetrocken heeft : al-soo nu ende altydts/ wien hy sijn hulpe belooft / die en soekht hy noch en begheert hy inder waerheydt van quaedt oft schade niet te bezijden/ noch uyt de perij-kelen te verlossen/ maer eer ende meer de selue tot swaerder perijkelen/ schade / ende qualijck-vaert te bringhen / en metter tijdt / alst pas sal gheuen / t'erne-mael te verderuen.

Ende al-dan soekht hy de sulcke alder-meest te hinderen ende te beschadighen / als hy haer-lieden alder-stijft veel schoons belooft/ ende alder-gheluldighst schijnt te willen wesen : ghelijck het serpent Lamia alder-verbaerlijckst sijn fenijn is schietende / en metten sterre van achter stralende / hoe't van veuren schoonder ende blijder ghe-laet/ oock met een vrouwen-aensicht/ is tooghende. Soo de vbandt oock daerom / niet sonder reden / sulck een serpent in t'paradijs te wercke ghestelt heeft/ ghelijck S. Gregorius ende S. Hieronymus ghetuyghen.

Soo vol haets en nijdts is hy teghen den mensche / uyt die eygen en aen-ghebozen argheydt sijnder verdozen nature / dat hy ons al-tijdts/ en ouer al/ in alle manieren/ soekht te beschadighen. Ten eer-ften/ ende bouen al/ in onse siele/ ende in hemeliche gaen en goedinghen : van welke hy weet dat des menschens salighedydt / oft ver-doemenisse is hanghende.

Is saecke/ dat hy den mensche oock in sijn lichaem can hinderen/ dat en vergheert hy niet te doen. Maer/ can hy dat niet by-brengghen/ soo doet hy emmers sijn beste ende sijn quaedste/ om hem in sijn tijdelijck goedt te beschadighen: als zijn/ beesten/ schapen/ roeyen/ en peerden/ sijn landt en sandt/ vrychten en handel te bederven: soo de historie vanden heylighen Job daer van volle bescheedt is geuende.

Soo wannecr hy eenighe van de sijne som-wijls naer den lichaem helpt/ als in sieckte/ quetsse/ ontsteltheydt van leden/ ende derghe-lijcke katjuighheydt en quellinghe: dat en doet hy niet wylt eenighe liefde/ionste/ oft goed-willigheydt tot hen-lieden/ maer wylt eenen waerlijcken/ gheduerighen/ en onverschadelijcken toren en haet/ die hy totten mensche is vragghende/ soo't te veuren gheseyt is/ en claerlijck bewesen: op dat hy de selue dies te meerder schade en leedt aen- doen moghte/ en dies te voorder van Godt ende van al sijn gratien ver- veynden/ hoe hysse te meer schijnt te willen ghelieuen: met een hope en stranghe verwachten/ van de selfde oock in d' lichaem te meer te beschadighen.

Summa summarum/ in t' corte gheseyt/ als hy emmers niet anders en can noch en magh/ soo speelt hy seker op het principaelste/ dat is/ op t' siel-verlies. Ende seght t' ghene dat de coninck van Sodomina tot Abraham seyde: Da mihi animas: cetera tolle tibi. dat is: *Gen. 14.* Gheeft my de sielen/ ende neemt ghy de reste veur v.

En dan/ hy magh belouen al dat hy wilt/ maer/ wat hy de waersegghers/ tooueraers/ hand-besinders/ ende alle sulcke sijne onsalighe dienaers belooft/ oft niet en belooft/ van hen-lieden groote rijckdommen/ cere/maght/ en wijs heydt te gheuen/ op conditie dat sy den waerachtighen eenighen Godt verlatende/ hem ghetroowelijck aen-hangghen en dienen: het blijkt nochtans by experientie en exemplen van allen tijden/ plaetsen/ en persoonen/ dat sulcke snooghelspys van volckeliken/ die hun met sul danighe oft andere swarte consten onder-winden/ altydts arm/ swaer-moedigh/ melancholijck/ katjuigh/ bystier/ ende van al de weerelt ten eynde versterken werden/ ende inden nootd bliuen.

Wat wonder ist: want den boosen gheest/ haeren meester/ die en neemt gheen ghenoechte in haer-lieder gheluck oft wel-vaert/ waer in het oock moght wesen: ghelijck de meesters ende heeren in haerder dienaeren goeden voort-ganck ende op-comen pleghen behagghen te hebben/ ende ghenoechte te scheppen: maer ter contrarie/ de vbandt soeckt de sijne altydts ongheluckigh ende allendigh te maccken/ ende altydts tot meerder armoede/ verdziet/ ende schade te vengghen.

Waer deur het oock gheschiedt/ dat/ soo wie haer seluen den vbandt toe-seggghen ende op-vragghen/ oft sijnen raedt/ daedt/ en hulpe ghebryct

ghebrycken/ ten eynde altydts al qualijck vergaen. Oit sy worden deur de handen der Justitie ter doodt ghebraght / oft sy nemen haer seluen het leuen / deur wan-hope ende desperatie / oft oock sy selue byekt-se den necke / in eenigher maniere : oft doctse eyndelijck deur een langh verbzietigh leuen/ tot een droeue/ schroomelijcke/ ende onsalighe doodt comen / als hyse langhe ghenoech den spot van alle menschen ghemaect heeft: soo't daghelijcks metten stucke is blijckende.

Dit is / siet / den loon die hy sijne ghetrouwwe dienaeren (sonder noch d'eeuwige verdoemenisse/ d'welck d'alder-waerste is) ten eynde is gheuende/ ende daer mede vergheldende. Maer/ wat wonder ist? Want de knape en is niet beter dan sijnen meester. Ende wat staet sijne dienaeren anders te verwachten / dan hy selue tot sijnen deele ontfanghen heeft? d'welck is d'alder-meeste miserie/ verworpenhepdt/ ende eeuwigghen brandt.

De historien/ oock der H. Schyfturen/ zijn vol van exemplen der droeuigher en verbloecte gheschiedenissen/ ende leelijck eynde/ van dusdanighe onsalighe dupuels-dienaeren. Nammentlijck den coninck Saul / die de tooueraersche ende dupuelse waersegghster te rade ghegaen heeft / en na-maels sy seluen d'leuen ghenomen/ in sijn eyghen swerdt al-willens vallende/ ende sijnen schild-knecht ins-gheelijcks naer hem : soo in de figure/ veur dit Tractaet staende / uptdruckelijck veur oogghen ghehouden wordt: om dese onsalighe vuple voere tot enen schroom ten toone te stellen.

Soo oock de coninck Orhozias / deur sijn venster gheballen zijnde/ ende te bedde sieck liggghende / heeft tot den dupuel/ en tot Beelzebub af-godt van Aecaron ghelonden/ om te vernemen oft hy't becomen soude/ oft niet. Maer hy heeft het met een katjuighe doodt moeten besueren.

Der-ghelijck schandigh ende verbloekt eynde des leuens hebben ghehadt / onder de Roomsche keyseren / Nero/ Domitianus/ Caracalla / Julianus den Apostact. Die alle tot tooverije en dupuelse consten seer gheneyghyt zijn gheweest. Vele van hen lieden en souden soo ongheluckigh noch moord-dadigh eynde niet ghehadt hebben / hadden sy haer soo leelijck vande dupuelen ende dupuelse menschen (die sy ghelooften ende betrouwen) niet laten bedrieghen.

C A P. I I.

**Datmen den boosen gheest/ waersegghers/ tooutraers/
ende sulck volck/ niet gheloouen en magh.**

Dur soo veel alst aen-gact / eenighe waerheydt / oft seker
kennisse van saecken / deur dese boose gheesten te verrij-
ghen / oft vande ghene / die den raedt oft hulpe des duy-
uels / upt erachte van eenigh verbondt / oft in eenigher
manieren/daer toe ghebruycken (om soo wat naerder tot het bediedt
van dat woorzt / Waerseggher/ te comen) veur al / soo moctmen
sekerlijck weten ende houden / dat de duyelen selue / de seker ken-
nisse der saecken niet en hebben / ende niet alle dinghen en weten.

Ten eersten/ sy en weten s'menschens ghepepelen niet/ die op-rech-
telijck verholen zijn : het en zij / dat de mensche self die met eenigh
inwendigh oft uptwendigh teecken kenbaer maect. Ende en we-
ten oock gheen saecken/ die te gheschieden staen/ van welke sy gheen
veur-gaende schijnbaere merck-teekenen ghe-waer en werden: waer
van wy in d'naeste Capitel noch spreken sullen.

Ende daerom / als sy eenighe toe-comende dinghen / die noch te
gheschieden staen / veur-segghen / oft die op-rechtelijck verborghen
zijn / willen openbaeren / al en wilden sy niet lieghen (d welck sy
nochtans altydts willen en begheren te doen / soo wy bouen gheseyt
hebben) soo falen sy nochtans dickmael van de waerheydt te ghe-
raecken/ upt pure onwetentheydt der saecken/ ende slaen t'ene-mael
contrarie quade slaghen .

Iae / dat meer is / oock in dinghen/ die sy/ oft deur haer eyghen
verstandt (d'welck sonder twyfel seer scherps is) oft deur soo langh-
duerighe experientie / oft anders upt eenighe natuerlijcke oorzaccken
en Ursachen connen doen / oft weten / mer dan eenighen alder-ver-
standighsten mensche ter weerelt. Nochtans (seggh ick) al dese
wetenschap niet teghen-staende / soo worden sy dick-mael oock in
sulcke dinghen bedrogghen / ende bedriegghen andere / niet al om-ro-
mende soo sy wel meynden ende begheerden.

Soo dat sy/ noch eenighe wet-daden (ist dat-men soo schadighen
dienst wel-daect magh noemen) haere dienaren doen en connen/ die
sy haer lieden beloofst hadden/ en wel in haere natuerlijcke maght en
wetentheydt ghelegghen was / noch oock en connen hinderen / die sy
soecken te beschadighen / al doen sy haer uiterste beste en quaedste
daer toe.

Want dick-mael worden sy in haer-lieder boos op-set van de goe-

de engelen deur Godts wille belet . Die eenf- deels de natuerlijke oorzackken en crachten der selue veranderen / soo dat de ghewoone-lijke effecten en wercken uyt die selue rousen niet en volghen : ende hebben bouen dien / de veur-seyde goede engelen alle de cracht ende maght der boose gheesten in haere handen: dat is/ in haer-lieder bedwanck: op dat sy nergkens ict uyt en richten/voorzer dan t' Godts wille ende toe-laten en ghedooght.

Het welcke / want de boose vyanden oock wel weten / als sy wat wonderbaers willen veur-seggghen / oft voozt stellen / ende nochtans niet sekerlijcks en weten / hoe t' om-rouen sal / om de reden te veuren verhaelt : op dat sy niet en schijnen in ghebreke van wetentheydt oft van maght te wesen (want sy uytter maeten hooeerdigh zijn) soo ghebruycken sy gheneynelijck twijfelachtighe manieren van spreken / ende eenighe woorzen van dobbelen verstande / vol bedrogghs en valscheydt. Op dat sy/hoe't valt/ oft niet en valt/ eenigh- sins moghten schijnen waer gheseyt te hebben. Deur eenigen monster van sulcks/ zij dat vers van eenen af- godt eens met grooter wanchelinghe ghesproken / ghevraeght zijnde / wie victorie soude vercrighen:

Aio, te Aacida Romanos vincere posse.

Het welcke men aldus moghte in onser tale ouer setten:

Ich segghe (ghebruyckt tot verstande v sinnen al)

Dat den sone van Achilles den Romeyn verwinnen sal.

Dit nam Pyrrhus den coninck (sone van Achilles) veur hem/ meynende daer deur versckert te wesen vande victorie teghen de Romeynen / daer hy teghen te velde track. Ende de woorzen sekenen oock dien sin te hebben. Maer t' quam nochtans cotraris. Hy wierdt vande Romeynen verwonnen. Welcken contrarien sin de woorzen van t' veur-seyde versen wel toe-licten. Soo dat- men deu af- godt Apollo noch berispen noch achter-halen en coste/ hoe datt quam oft vergingh: hy schreen al- tijdts de waerheyt veur-seydt te hebben: soo uyt het acn-mercken vanden dobbelen standt ende sin der woorzen te beemercken is. Dat is dan t' verstandt/ ende ons seggghen/ dat den hooeerdighen / boosen ende loosen gheest / deur den af- godt sprekende/ altijdts sochte in sijn cere te bliuen / als waer- gheseyt te hebben/ ende binnen dien / de menschen te bedriegghen. Sulcke exemplen van bedriegghelijke veur-seggghinghen zijnder vele in de Heydensche histozen : maer sulck cen is hier ghenoech veur al.

Nu/ dat die arme dwase menschen/ die haer-lieder ghelooue ende betrouwen / op sulcke bedriegghelijke ende loghenachtighe waer-seggghers stellen / soo iammerlijck dick-mael bedrogghen worden: niet alleen tot haer-lieder groote schande / maer oock tot haer-lieder verder-

berderuenisse / daer en passen noch en schaffen de dupuelen niet een
 haer op. *Zae* / dat meer is / sy verblijden haer grootelijcks in sulcke
 schade ende verlies der bedroghe menschen: meest en beur-neme-
 lijckst in t'quetsen ende verlies der sielen / d'welck altijds gheschiedt
 in sulcke stricken: oock als daer eenigh beur-deel oft profijt op schijnt
 te sitten. Welcke redenen claerlijck doen blijcken / eens deels hoe
 valsch en onwarrachtigh dat den boosen gheeft niet alle sijn bedrie-
 ghelijcke waer segghers is / ende hoe qualijck dat sy beraden zijn /
 die sulcks ict vraghen / oft haer betrouwen daer op stellen / en wil-
 lens en wetens bedroghe ende beschadicht te worden.

C A P. I I I.

**Waerom dat Godt som-tijds toe-laet / dat den boosen
 gheeft / oft sijne dienaren / in't waer-segghen / oft
 quaedt beur-nemen / ict waerachtelijck uyt-rechten.**

 Et can wel ghebeuren / ende sou t'ijds ghebeuret / dat Godt
 deur sijn rechtveerdigh oordeel / in sijnen tozen ende gram-
 schap toe-laet / dat de boose gheesten / oft haere dienaren /
 tooucracs ende waersegghers / ict waerachtelijck beur-
 segghen / dat te gheschieden staet / oft openbaren dat verholten was.
 Te weten / tot een kraffe van eenighe groote sonde der ghener / die
 a- sulcke waerheden ende verholentheden vanden dupuel zijn ver-
 soeckende / als ofter gheenen Godt en waere in Israel / (soo Elias 4. Reg. 1.
 de Prophete sprak) ende om andere oorsaecken / die dieck mael Go-
 de alleen bekennt sijn.

Ende ghelijck Godt den mensche sijnen vziën wille ghegeuen
 heeft / met welcken hy des vbandts voeren verwozpe / niet alleen als
 hy sekerlijcks lieghet en bedrieght / maer oock als hy ict waers seght /
 om des te meer deur sulcke volstandighepdt te verdienen. Al-soo /
 all-meu met vziën wille den boosen gheeft te rade gact / laet het
 Godt som-tijds gheschieden / dat hy waer seght / tot meerder straf-
 fe van dese ende andere sonden / van sulcke menschen die Godt soo
 schandelijck zijn verlatende. Ende als sy dan inden noodt zijnde / en
 hulpeloos van alle canten ghelaten / meynen haeren toe vlucht tot
 Godt te nemen / dan seght hy tot sulcke / t'ghene dat hy uyt sulcker
 oorsaecke eer-tijds tot sijn volck seyde: Waer zijn de goden (dat is / Deuter. 32.
 de boose gheesten / die ghy (my verlatende) als u-lieder goden ghe-
 houden hebt.) Waer zijn sy / daer ghy-lieden v betrouwen op steldet?
 dat sy nu op staen / en u-lieden helpen / en u-lieden in desen noodt los-
 sen oft beschermen. Siet nu / en leert dat ick alleen Godt ven / 3c.

Ten anderen oock / als Godt toe-laet dat de boose gheesten waer segghen / iet ghenesen / oft ten effecte brenghen / al-dan soo oefent hy dies te meer ons ghelooue. Want ghelijck de gheloouighe ten tijde van prophetien en mirakelen seer in t' ghelooue versterckt werden / al-soo moeten sy te vromelijcker staen / als niet alleen de prophetien ende mirakelen stille staen / maer als Godt oock ter contrarie toe-laet / dat bedrieghelijcke waersegghers ende tooueraers ict metter daedt upt-rechten ende vol-comen. Want niet teghenstaende al dit / soo moeten sy peysen en vast-houden / datt al valsche-heydt ende bedroggh is wat den boolen gheeft voort-stelt / ende seght: al soudet noch soo waerachtigh / soo goedt ende hepligh schijnen te wesen: dat is een groot ghelooue.

Men leest een seer vzeemde en wonderbaere historie van dien boosen keysler Domitianus / by Suetonium ende andere beschreuen / die op het veur-gaende niet qualijck en past. Dese nu siende / dat hy / midts sijn onrechtbeerdigheydt / en wreedthepdt / inden haet van alle menschen ghecomen was / ende ouer-sulcks eenen seghelijcken vzeefde ende ontsagh / vzaeghde de dupuelsehe waersegghers ende tooueraers / hoedanigh dat het eynde sijns leuens wesen soude. Sy antwoordden / dat hy seer coets vermoordt soude werden. Iae sy veur-seyden hem oock den dagh / ende de ure sijnder doot. Het welcke hy hoorzende / heeft eenen vande vermaerste sulcke constnaeren aen-ghesproken ende gheseyt: Ende ghy (seyt hy) wat eynde des leuens staet v te verachten? Waer op hy antwoordde: Heer keysler / ten zij dat my mijn conste bedrieght / ick vinde dat ick van de honden verscheurt sal worden. Het welcke de keysler Domitianus hoorzende / en willende maerken / dat al die veur-segghinghen / d' een met den anderen / souden schijnen onwaerachtigh te wesen / heeft dien meester-tooueraer voet-staens doen dooden / ende sijn lichaem doen verbzanden / op datt de honden niet verscheuren en souden.

Het welcke nochtans al niet teghen-staende / dien tooueraer is binnen dien daghe vande honden verflonden / en Domitianus des anderen dagghs s'auondts ten vijf uren van eenen sijner huyl-ghenooten vermoort / soo't al veur-sept was. Want / soo veel als den tooueraer aen-raeckt / als hy nu in t' vier gheworpen was / ende begoste te vranden / soo isser sulck enen windt ende tempeest van regen gherefen / dat al t' vier verstroyt ende ghebluseht is gheweest : ende de honden dapperlijck daer aen vallende / hebben d' lichaem / half ombrandt zijnde / vernielt ende verflonden.

Wat sal nu hier / van dit veur-segghen der waerheydt / en waerachtighe gheschiedenisse deser waerseggheren te segghen vallen? ende wat salder af moeten ghehouden worden? meest / dat den dagh / de ure /

de ure/ ende soorte van doot/ soo in d' besonder aen-gaet? Hebben de waersegghers/ oft de dupuelen haere meesters / dit al soo sekerlijck van te veuren gheweten / oft connen weten / datt soo al te gheschieden stondt?

Ick antwoorde hier op: soo maght wesen/ dat sy't gheweten hebben/ ende los maght wesen/ dat sy't niet gheweten en hebben: want van alle beyde hebben wy goede redenen. Dat sy't moghen gheweten hebben/ betoonen dese redenen: De boose gheest/ die dit den tooueraer in- ghegeuen heeft / ran deur de vernufthepdt sijns verstandts veel dinghen natuerlijck weten / die de menschen alsoo niet en connen weten / midts dat haer verstandt clepder is van begrijp / ende ghebonden aen t' ghebruyck van onse lichamelijcke sinnen. Alsoo connen die tooueraers weten ende openbaeren sommighe dinghen die ons verholen zijn / maer niet verholen aen de dupuelen / om dat het natuerlijcke dinghen zijn/ die sy natuerlijck weten sonder eenigen haeren arbeydt oft toe- doen: als te weten / dinghen die op andere plaetsen oft tijden / oft in t' heymelijck en verborghen/ oft in teghenwoordighepdt van luttel secrete persoonen ghedaen worden. Want ouer- midts dat de dupuel daer deur hem seluen oft deur andere dupuelen teghenwoordigh is/ ende die dinghen siet gheschieden / wat ist wonder/ dat hy die de tooueraers in- geeft / om aen andere te openbaren: en al- soo connen sy secrete die uerijen en andere sonden openbaren. Al- soo connen de tooueraers somtijds segghen/ wat te scoomen oft byden grooten Turck gheschiedt: en midts datmen't maer langhe daer naer deur de ordinarise posten en hoozt / soo schijnen't die waersegghers veur- seft te hebben / als sy't soo haest deur haeren dapperen ghesel en hellschen post en veur- looper vernomen hebben.

Des- ghelijcks can de boose byandt altemets weten de ghepepsen ende secreten des herten / ende dat som- tijdts daer naer radende en slaende upt eenighe teekenen / ghelijck een mederijn upt den pols verstaet oft raedt naer de sieckte: ende ghelijck- men upt den roock verneemt het vier / daer den roock af comt. Want de dupuel grondeert deur sijne subtylhepdt de passien ende beroerten des lichaems ende bloedts / en upt dese als upt teekenen ende effecten der inwendigher begheerten ende beroerten des herten / raedt hy ende slaet naer de ghepepsen. Somtijdts oock verstaet hy die ter contrarie/ om dat hy die selue ghepepsen en verbeldinghen in- dzuckt en pzent in de phantasia oft verstandt vanden mensche: alsoo dat de mensche somtijdts schijnt / oock als in eenen spiegel te sien / t' ghene dat de boose byandt in sijn phantasia verbeeldt ende reppesenteert / namentlijck van wat ghedaente dat dese oft die persoon is / wat den grooten Turck al- nu is maeckende / schijvende / 3c. oft wat caert- spel dat

iemandt onder andere ghepepft oft ghecozen heeft / om dat hy t'felde hem in- ghegeuen heeft om te pepfen: **W**-soo ran hy oock verstaen de passien ende ghestelt hepdt des menschen/ als hy selue den mensche beroert ende ontsticht om eenighe dinghen te doen oft begheeren / upt welck sijn stoken ende blasen hy sonder moeyte can weten wat den mensche pepft ende ghevoect/ ende daerom gheen wonder en is / dat t' selue de tooueraer deur in-geuen sijns meesters oock can weten ende te veur- schijn byenghen.

Een tweeden comen sy sommighe toe-comende dinghen weten/ ende te veuren segghen/ en die van tweederley soorten. Sommighe natuerlijke; want ghelijck een astronomus/ dat is/ een die der sterren natuer ende loop verstaet/ te veuren weet de eclipsen/ nieuwe ende volle mané/ **z**c. al-soo ran de boose bypādt deur subtyl hepdt sijns verstandts vele natuerlijke toe-comende dinghen upt haere oorzacken ende oorzpionghen somtijdts te veuren weten / als reghen/ haghel/ sneeuw/ winden/ **z**c. in dese oft andere landen/ om dat sy de dispositien siet / upt welke dat sulcke dinghen groepen ende haeren oorzpiongh nemen : van welckis wy veel lesen in d'leuen van **S.** Antonius / soo't den **H.** Athanasius beschrijft.

D'andere soorte van toe-comende dinghen die sy te veuren conuen weten / sijn / die sy deur haer seluen oft haere instrumenten als tooueraers ende andere boose menschen schicken te doen / oft in eenigher maniere weten dat andere nu gheschickt hebben te doen. Ende dies vervolghens en ist gheen wonder dat tooueraers deur d'in-geuen van haeren meester sulcke dinghen oock somtijdts deur Godts ghehenghenisse ende toe-laten weten te veuren te segghen. **J**ac seude oock wel som-tijdts moghen ghebeuren / hoe wel dat selden gheschiedt/ dat sy noch ict anders veur wisten / dat het **G**odt hen-lieden deur sijn engelen openbaert / tot meerder straffe der ghenen die sulckis verdienen.

Niet te min / de reden waerom dat selden de boose gheesten ende haer dienaers ict sekerlijcks te veuren weten/ is/ **D**at **G**odt de **H**eer/ die alle dinghen regeert ende in handen heeft / de selue dickmael verandert ende belet : ende dat des boosen byandts ende sijnder adherenten verstaen ende aen-slaggh dickwils om-ghestooten wort van **G**odt ende sijne heylighe engelen / ende dat oft deur t'gh'bedt der **H.** Kercken/ ghebruyck der **H.** Sacramenten / ende andere ghewijde dinghen / **z**c. oft dat die / deur welke de byandt ict wilde doen oft aen-slaen/ belet worden / oft somtijdts oock niet en willen naer sijn in-geuen doen/ ghelijck hy haeren vijen wille niet en can beneuen. Ende al soo ghebeuret/ dat de boose byandt ghemeenlijck is senen loghenachtighen gheest in den mondt van sijne propheten/

tooueraers/ ende sulcke ghebyoedtsel/ oock niet teghenstaende / al hadde hy (t'ghene hy veur-sept) al op-gherockt/ ende dat de natuerlycke Ursachen daer toe al bereydt stonden/ze.

Hier uyt sal-men lichtelijck verstaen / hoe dat sonder mirakel de veursepde tooueraer heeft aen den Keeser Domitianus te veuren comen segghen t'ghene wy verhaelt hebben/ ende hoe t selue natuerlyck/ soo deur toe-doen des boolen vbandts oft anderskings heeft conuen metter daedt volbzaght worden. Waer by wy oock mogen vermoeden / dat de boole gheesten (die altydts inde doot/ ende quaelijck-vaert der menschen ghenoechte scheppen) deur dese veur-segghinghe des Keesers moordt/ hoe wel sy (neme ick) van sulcks geen seker veur-kennisse en hadden/ moedt en stoutigheydt nochtans hebben willen gheuen aen de ghene die nu langhe en dick-mael de doot des Keesers gheswozen hadden/ende nu alleen tijdt ende bequamigheydt daer toe waeren verwachende / als haer-lieder handen daer naer iokende. Te weten op dat sy nu haer niet en souden ontsien/het selue veur-ghenomen stuck cloerkelijck aen te vareu/ ende te volcomen: den dagh ende ure nu soo sekerlijck (quantstus) veur-sept ende ghestelt zijnde. Als oft die ure / des Keesers leste wijle waere/ op welke hy noodtsaerkelijck deur d'bewijs der sterren / ende loop van t'gheheele ghehemelte/ moeste nu deur-ghespeelt werden : als deur Godts ghehinghen ter sulcker sekere doot verwesen ende gheleuert zijnde/ die hy niet ontcomen en moghte. En daerom/dat sy sonder achter-dencken/ en sonder eenighe vzeese / hem nu aen-vallen souden / als hemel ende aerde sijn doot schenen gheswozen te hebben: ende dat Godt haer-lieder herte ende handen behulpigh soude wesen/ om t'stuck te vol-bzenghen. Dit (seggh'ick) heeft de boole vbandt al in haer-lieder ghedachten en veur-nemen comen wercken/ ende in-bzucken/ ende doen vol-bzenghen.

Daer-en-tusschen / Godt al-maghtigh/ die't al in sijn handen heeft / ende sijne maght ouer al streckt / die stelt hier in / sijn iustitie ende recht ordeel te wercke / deur sulcke menschen ende middelen/ alst hem beluift / als instrumenten tot sulcks dienende / haere boosheydt tot sijnen dienste ghezuyckende / daer't hem goet dunckt. Ende gheeft ouer-sulcks de woorden der boole gheesten/ en de veur-segghinghen der tooueraeren/ cracht ende daedt/ tot straffe der sonden : soo wy bouen gheseyt hebben / in d'beghinsel van dit teghenwoordigh Capitel.

Dit comt al ouer een/ met t'ghene dat S. Paulus seght : *Mittet 2. Theff. 2.* illis Deus operationem erroris : vt credant mendacio. Vciudicentur omnes , qui non crediderunt veritati ; sed consenserunt iniquitati: Godt sal hen-lieden d'werck der dolinghe toe-sepden / dat sy de lo-
ghen

ghen gheloouen sullen : op dat sy alle gheoordeelt moghen werden / die de waerheydt niet gheloofst en hebben / maer de boof heydt toeghebaen zijn gheweest.

Men gaende het byanden en blinden van diens tooveraers doot lichaem / die oock sijn eyghen quaedt veur-sept hadde: dat was den boofen gheesten seer licht om doen / oock natuerlijck / soo eenighen tempeestighen windt ende reghen terstondt op-maekkende / om soo t'vier te blusschen / ende al te verstroyen : soo dat het onsaligh lichaem / vande honden ghebonden ende verslonden moght werden / ende het veur-segghen des tooveraers loude moghen schijnen waerachtigh te wesen . Want / ghelijck t' de kepler sochte met natuerlijcke middelen te beletten / soo hebben t' veel lichter de boofse gheesten / met andere oock natuerlijcke middelen connen doen gheschieden / en vol-broght werden soo't veur-sept was. Ende dit nochtans al anders niet / dan deur een besonder toe-laten Godts / tot haer-lieder meerder schande en schade / veur straffe / die hun niet sulcke dupuelrje onderwinden.

Maer nu / midts hier gheseyt is geweest / dat de boofse geesten / t'zij deur haer seluen / t'zij oock deur tooveraers / valsche waersegghers / en dergelijcke haer-lieder dienaeren / sountijds waer segghen / oft openbarende dat anders verholen is / oft veur-segghende / dat noch te gheschieden staet : soo is hier neerstelijck / ende aendachtelijck te bemercken / ende wel te onthouden / dat men selfs al-dan noch dupuel noch sijne onsalighe dienaeren en moet oft en magh in d' minste gheloouen oft betrouwen / oock als sy schoon waer segghen. Noch op haer-lieder woorzen / waer-segghen / verclaringhen / en ghetuyghenissen iet en magh staen / gheloouen / oft doen : hoe waerachtigh oock datt al moghte wesen.

De reden is dese: want sy nemmermeer waer en segghen / dan om dies te meer te bedrieghen / oft om eenighe meerder ende sonderlingher valscheydt / onder sulck decksel der waerheydt / ter handt te doen : ende de licht-gheloouighe arme menschen voozts wijs te maecken / al dat sy willen / sonder eenigh achter-dencken van bezogh / als sy soo met den rock der waerheydt de vermomde valscheydt eens in-ghelaten hebben. Soo dat sy daerom meer te byeelen ende te wachten zijn / als sy soo waer segghen / dan als sy lieghen. En aen-ghelien niemandt en twijfelt / oft sy en zijn te schouwen als sy lieghen en bedrieghen / soo volghet daer uyt / want sy noch meer te schouwen zijn als sy waer segghen (soo ghy nu terstondt ghehoort hebt) dat sy altydts in al hun voozt-stel neerstelijck te schouwen zijn / noch in eens noch in anders willende met hen-lieden te doen hebben.

Daerom walt oock dat Christus / onse Heere / de boofse byanden bede

dede swijghen / als sy ouer-lupde waren roeyende / ende vercondi-
ghende / dat hy Christus / den heplighen / ende den sone Godts was: Lnc. 4.
het welke nochtans de claere waerheyt was : soo ghy oock in't
rij. Capitel des Christelijcken Waersegghers lesen moght.

Dese ghelijckis dede oock S. Paulus een beleten dochter cozt swij-
ghen / die hem en sijne mede-ghesellen met dese woorden naer-riep:
Hi homines serui Dei excelsi sunt: qui annunciant vobis viam salutis: Act. 16.
Dese menschen (seyde hy) zijn dienaers vanden alder-hooghsten
Godt: die u lieden den wegh der saligheyt boodtschappen. Iae hy
heeft den boosen gheest upt haer verdrueuen. Sy seyde de waerheyt/
deur den boosen vbandt / en den boosen vbandt deur haer : maer de
waerheyt en magh vanden dupuel oft dupuelsehe menschen / noch
versocht noch ontfanghen worden : om datt teghen Godt is / die de
euwighe waerheyt is: en om dat de vbandt een loghenaer deur lij-
nen hals is / oock met de waerheyt lieghende ende bedrieghende:
soo wy nu in't langhe en in d'vzerde gheseyt en her-sept hebben.

C A P. I I I I.

**Hoe qualijck dat doen / al de ghene / die den dupuel / oft
sijne dienaers te raede gaen / oft te wercke stellen.**

D' Ghene wy tot noch toe gheseyt hebben / leert ons claerlijc-
ker te wesen dan den mid-dagh / hoe qualijck dat sy doen /
die den boosen vbandt / waersegghers / tooueraers / oft ee-
nighe sulcke s'dupuels dienaers oft dienaressen te rade
gaen / te wercke stellen / oft iet van hen-lieden versoeken : in wat
noodt / angst / oft benauwt heyt sy oock moghten wesen : oft / wat
bate en veur-deel dat sy daer mede souden schijnen te moghen bero-
men / oft quaedt te rioghen ontgaen. Men-ghesien dat al-sulckis
niet anders dan met seker schade ende siel-verlies en can gheschieden:
soo vanden werck-man / die't van s'dupuel-Wege is doende / als van
den ghenen die hem tot sulckis te wercke stelt.

Sy doen dan al groote en af-grijpelijsche sonde / en stellen haer in
groot perijckel van siel ende van lichaem / soo wie haer-lieden ver-
skouten van sulcke bedruuelde menschen (als zijn waersegghers / too-
ueraers / ont-tooueraers / gheboozte-lesers / fortune-segghers /
hande-belienders / temst-dzappers / en dergelijcke quade onghe-
zloofde dupuelsehe constenaers ende constenaressen) te onder-soec-
ken / oft te vraghen / waer sulck oft sulck een saccke is / die sy in't on-
ghereedt hebben / oft wiese heeft : wie hen-lieden sulck een quaedt /

C schade /

schade/ verlies/ oft spijt ghedaen heeft: wat boete oft bate ende remedie sy tot sulck een sieckte/ mis-val/ betoouerthepdt/ oft ander ongheluck best moghten ghebruycken: hoe sy haere betoouerde leden/ hinderen/ beesten/ vrychten/ spijst/ werck/ oft goedinghen / ende der ghelijcke ontsteltheden haerder saecken moghten helpen/ ende op lijnen behoorzlijcken pas brenghen: en veur d' argkste/ hoe sy haren euen naekten met sulcken boosen middel meest moghten beschadigen. Dit zijn/ seggh'ick / al groote leelijcke sonden / ende ongheoorloofde middelen/ Godt den Heere grootelijcks vertoornende/ ende den staet haerder saecken/ en der conscientie meer en meer verargherende.

Want / bouen dien / datmen nommermeer en magh eenighen raedt oft daedt/ dienst oft hulpe / van den boosen bypandt oft sijne dienaers verloecken: iae / om noch beter te segghen / bouen dien/ datmen nemmermeer vanden bypandt oft die metten bypandt omgaen / eenighe hulpe oft wel-daedt en ontfanght / dan tot meerder quaedt en schade/ in siel ende in lichaem / ende oock in lichamelijcke dinghen/ soo't bouen te vollen bewesen is: soo sondighen sy/ die sulcks doen/ opentlijck tegen het eerste ghebodt des Heeren/ d'welck seght: Ghy en sult gheen veynde goden hebben neffens my. En/ Ghy sult uwen Heere uwen Godt uyt gheheel uwer herten beminnen. Ende/ Ghy sult uwen Heere uwen Godt aen-bidden / ende hem alleen dienen.

Nu/ dese maniere van soo den dupuel / oft sulcke sijne dienaerent te rade te gaen / iet van hen-lieden te verloecken/ dat is een waerachtighe ende openbaere sperie ende sorte van af-goderije: deur welke den eenighen/ waerachtighen / en al-maghtighen Godt verlaten en als verloochent werdt / ende de dupuel / sijnen ende onser allen gheswozen ende alder-meesten bypandt/ werdt veur Godt/ oft veur den besten helper inden noodt (d'welck soo veel is/ als veur Godt) versocht en aen-beden. Want- men den bypandt in sulcks toe-draeght/ die eere doet/ t' selue betrouwen op hem stelt / sulcken troost ende bystandt van hem verhoopt en verwacht / all- men Gode alleen schuldigh is/ ende toe-draghen moet.

Des-volghens/ midts sulcke toe-ghedaenhepdt/ dienst/ cere/ trouwe/ hope/ toe-verlaet/ ende toe-blucht/ die- men al ten dupuel-waert keert ende bewijst: Godt daer als laetende besijden staen / als hem niet kennende / sulcks van hem niet vermoedeude / ende dies veur- by gaende ende verstekende / soo nemt- men ende houdt- men den dupuel niet alleen als enen Godt neffens den eenighen Godt/ maer men stelt hem in de plaets van Godt selue. Het welcke (soo wy nu gheseyt hebben) een openbare ende onverdaghelijcke af-goderije en goddeloof hepdt is.

Daerom/

Daerom/ veel beter ist / alle ongheluck ende onghelijck / verdzict en verlies/ schade en schande te lijden/ ende patientelijck tot penitentie van sonden / oft tot meerder verdienste deur Godt/ te verdzagen/ oock inden nootd te bliuen / dan met sulcke een schroomelijcke dood-sonde teghen Godt / met soo groot ende seker verlies van sijn siele/ eenighe hulpe oft bate te versoeken oft t'ontfangen / van hem/ die ons noch helpen en can/ noch en wilt/ dan met onse meerder schade ende armer-deel/ tijdelijck ende cruwelijck.

C A P. V.

Een exempel/ van eenen/ die van sulcken verdoemelijcken staet/ een weder-roep beschreuen heeft.

Ot meerder waerschouwinghe / ende beteren af-keer/ van al-sulcke dupuelrije/ en af-grijselijcke sturcken/ soo heuet my goetd ghebocht / hier aen te voeghen het weder-roep dat Coznelus Agrippa op sy seluen beschreuen heeft. Dese/ naer dat hy langh / en veel iaeren / in alle swarte consten hem ongoddelijck gheoeffent hadde / isten eynde ter kennis ghetomen / sijnen deur-gaenden boosen plicht en op-stel weder-roepende/ ende alle andere menschen waerschouwende / sin hen-lieden van sulcks te wachten : ende dat in deser manieren:

Ick hebbe (sept hy) noch iongh wesende/ d'zj boecken ghemacckt van toouerije/ de saerke in d'langhe ghenoech belepdende. In welke / soo wat ick als-dan deur een curicuse ende neul-wijse licht-sinnighepdt der ionghhepdt ghesaelt en mis-grepen hebbe / dat weder-roep ick nu / ende begheere met dit mijn teghenwoordigh weder-roep/ datt zij / als oft noyt ghesent oft gheschreuen en waere: als nu wijser ende beter bedacht gheworden zynde.

Want (sept hy voort) ick hebbe seer veel iaeren in dese ijdelheden eer-tijds verquilt. Ten eynde hebb ick emmers dat gheleert ende ghewonnen : dat ick nu weet/ met wat redenen en argumenten/ ick alle andere menschen / van dese boof hepdt magh waerschouwen : daer van cen ieder verbzembende en af-trekkende. Want/ soo wie/ niet deur de moghenthepdt Godts / maer deur de bezieghelijckhepdt der dupuelen / naer d'werck der boose ghesten/ haer vermeynen te veur-segghen / oft te waer-segghen / oft deur ijdelhepdt der tooverijen/ deur ongoddelijcke quade consten / ende dergelijcke aenrechtighen der vbanden / bezoggh der af-goden/ oft sulcken raedt/ daedt / oft hulpe des vbandts ghebruyckende / wonderbare saecken

berinneten voort te stellen : die sullen al met Jannes en Mambres / ende met Simon den tooueraer / ten byande des hellschen diers berwelen ende gheleuert worden.

Dus werde het weder-roep / ende dappere waerschouwinghe / van dien beur-noemden man. De welke / hoe hy te langher in sulcke iammerlijck siel-berlics / en dupuellsche stricken hadde gheweest / hoe hy te beter alle verdoolde ende verdupuelde menschen / uyt de selue stricken helpen coste : een ieghelijck waerschouwende van sulcken verdoemelijcken raedt en staet te wachten : op al-soo vele als hy haerder sielen wel-vaert en salighejdt moeten beminnen en soecken.

De ghemeyne opinie is / dat dese niet ten rechten bekeert en is van sulcke boofhejdt / maer dat hy om sijn toouerie en dupuelrje ter doodt ghelocht zijnde / heeft uytlandigh ende vluchtigh gheweest / en soo uyt vzele dese weder-roepinghe ghedaen. Ende men meent beur-seker / als nu den tijdt ghecomen was / dat hy den vyandt sijn siele soude leueren (volghende t'verbondt met hem eer-tijds ghemaeckt) dat hy hem ontgojdt en ontbaen heeft / segghende : Dece-pisti me, cruenta bestia : Ghy hebt my bedrogghen / o ghy bloed-gierighe bestie. En dat hy soo van sijnen eyghenen hondt / oft vanden boosen gheest / in de ghedaente van eenen hondt vernielt is gheweest.

Watter af is / al-tijds heeft hy dat beur-noemde weder-roep gedaen ende ghelchzeuen : ist niet uyt goeder herten / einimers heeft de conscientie ende de waerhejdt hem dat uytten monde gheperst. Ende heeft sulcken loon in sijn doodt vercreghen / als hy wel weerddigh was. Soo dat sijn weder-roep beur een goede lesse dient / ende sijn schandigh eynde beur een schroomelijck exempel / tot beter wacht en waerschouwinghe / beur alle die'ts van doen hebben / ende waer willen nemen.

Nu van de remedien teghen toouerie, &c.

C A P. V I.

Dat niet al toouerie en is / dat sommighe beur toouerie houden.

Dur al staet wel te aen-mercken / dat niet alle sieckten / soo van menschen als van beesten (oock die gheen medicijns en connen ghenesen / noch en weten wat sieckten datt zijn) noch oock alder-hande schade in vruchten / swaenel / oft andere dinghen / toouerie en zijn / noch beur toouerie en ghelchieden. Want daer zijn veel vyzende natuerlijcke sieckten / die oock de medicijns

rijns niet en kennen / noch gheenen raedt daer toe en weten / daer nochtans gheen toe-doen vanden boosen gheest / noch van eenighe tooueraers oft tooucrercken mede en speelt. **Iac/** Godt almaghtigh sendt baghelijchs den menschen veel nieuwe ende swaere siekten/ quellinghen/ ende andere schadelijcke mis-ballen toe : t'zij tot straffe en castijdinghe der sonden / t'zij tot haer-lieder beproeuuinghe / ende vermeerderinghe van verdiensten / t'zij oock upt eenighe andere redenen/ ons dickwils onbekent / sonder daer toe eenighe wercken oft dienst der boose gheesten/ oft van haer-lieder aen-hangheren te ghebruycken : ende ouer-sulchs/ gheen toouerije en is. Het welcke wel is te aen-mercken.

Daerom / als seimandt in eenigh ongheluck van groote siekten/ oft in andere beschaedthepdt valt / hy en moet niet terstondt meynen/ dat hy betoouert is : noch oock sulcke lichtelijck gheloouen/ die hem sulchs soecken wijs te maecten . Want / ghelijck-men in tijde van peste / terstondt meynnt datt peste is / als-men erghens iet ghevoelt : al soo als de toouerije regneert / meynnt-men terstondt datt toouerije is / met datmen iet quaedts ghewaere werdt. Ende nochtans / ghelijck daerom niet alle siekte oft mis-voelen peste en is : soo en ist oock niet al terstondt toouerije/ als ons iet mis-comt.

Daer/om wel doen / men moet alle schade en teghen-spoedt van de goede handt Godts leeren nemen: die ons dick-mael wonderlijck ende in veel manieren slaende/ proeuende/ ende oeffenende is / tot onser meerder salighepdt / naer sijnen hooghen en verholen raedt ende wille / die altijds goet en rechtbeerdigh is / al is hy ons dick-mael onbekent. Ende daerom/ wat quaedt ons ouercomt / ende in wat manieren die ghenadighe en rechtbeerdighe handt des Heeren ouer ons valt: gheenen beteren raedt/ oft saecke/ dan t'selue van Godt onsen lieuen vader ontfanghen in penitentie/ ende tot vol-doeninghe van onse sonden : ende kennen dat wy hier noch veel meer souden moeten lijden/waer't dat ons de Heere / naer sijn uyterste rechtbeerdighepdt en naer den epsch van onse verdiensten / straffen wilde. Soo dat ons niet en staet veel t'onder-soecken/hoe/van waer/oft by wien/ onst'selue toe-ghecomen is / oft ons deur de goede engelen/ oft deur de quade gheesten / deur tooucracs oft deur gheene sulcke/ gheschiedt is.

Gheuende ons seluen alleenlijck ouer / inde goede ghenadighe handen en wille des Heeren : stellende ons deur al / en al ons huyl-ghefin / in state van gratie / Godts goedthepdt ende barmhertighepdt ootmoedelijck biddende/ ons van alle quaedt en teghen-spoedt te verlossen/ om hem met meerder vryhepdt des geests / ende blijdschap des herten/ te moghen dienen.

D'welcke in dien't hem niet en beliest ons te verleenen / soo ist al-
 dan gheraden / ons seluen te gheuen tot goede en vrome patientie en
 verduuldighydt / al-soo langhe alst hem belicuen sal ons in sulck een
 proeue en perffe te laten. Segghende wytter herten / die schoone
 2eb 1. Woorzen vanden H. Propheete Job: Al-soo t Gode beliest heeft / soo
 ist gheschiedt: Den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Hem t'cene-
 mael troostende ende verlatende in Godts wille en veur-
 sienighydt. Als volstandighe redē zijnde / tot lijdsaeinheydt / en danckbaerheydt.
 Item de Woorzen des conincks Dauid / als hy wyt synen stoel en
 sijcke verdueren zijnde / veur synen eyghenen soue Absalom vlugh-
 tigh was: ouer de beke van Cedron nu gheromen zijnde / ende beve-
 lende de Arcke wederom naer Jerusalem te draghen / soo seyde hy /
 2. Reg. 15. met gheheele ghelatenheydt in Godts wille: Si inuenero gratiam
 in oculis Domini, reducet me, & ostendet mihi eam, & tabernacu-
 lum suum. Si autem dixerit mihi: Non places: praesto sum; faciat
 quod bonum est coram se: Ist dat ick gratie veur d'ooghen des Hee-
 ren vinde: hy sal my (tot mijnen eersten staet) wederom brenghen:
 ende my de Arcke met het tabernakel wederom laeten sien. Maer / ist
 dat hy seght / Ghy en behaeght my niet / oft / Ten is soo mijn beha-
 ghen niet. Ick ben bereedt: dat hy doe / al dat hem beliest en goetd
 dunckt. Soo moeten wy ons oock al-tijds in Godts goeden wille
 verdraghen / met volle ghelatenheydt.

CAP. VII.

Wat ons te doen staet / als men merckelijck mepnt dat
 men betoouert is / 3c.

Eerst / vanden persoon die tot raedt ende hulpe te ver-
 soecken staet.

Mer eenighe merckelijcke teekenen zijn van toouertje / in
 eenighen persoon / oft ict dat hem aen-gaet: dan sal men
 moghen enen goeden / godt vreesenden / ende gheleerden
 ppiester soecken en te raede gaen / om veur hem / by goede
 ende behoerlijcke middelen ghcholpen te werden / oft goeden raedt
 van hem te vercrighen.

Waer in de ppiesters weten en wel aen-mercken moeten / dat in
 dese saecke gheen merckelijcke kunste gheleghen en is (soo vele schij-
 nen te mepnen) die men niet pijn ende arbcydt / van tem andt soude
 moghen leeren / ghelijck men de kunsten pleeght te leeren. Pict met
 allen sulcks al-hier: want dit is een besondere gawe en gratie Godts /
 die

die meer ende ter hebben goede godtvuchtighe ende onghelerde/
dan die gheleerder zijn ende niet soo goedt van leuen. Nergheus van
en is de boose gheest/ met alle de sijne/ soo verbaert / als van een sup=
uer herte / ende ootmoedighe simpelhedyt / oft simpelt ootmoedig=
hedyt. Des wy lesen / hoe Paulus den Heremijt / (ghenoeit den
Simpelen) Sinte Anteonis discipel / veel dwuelen upt wierp / die
S. Antonius selue niet en roste veria ghen. Ende ouer sulcks / An=
tonius de arme besetene oft betoouerde menschen / dirck mael van
hem selue sandt tot den Simpelen Paulus / daer sy hulpe vercregen.

Waer upt volghet / dat / soo wie hem seluen moeten wilt / met be=
toouerde menschen te helpen / ende teghen den boosen vyandt te strij=
den / dat hy wel gade moet slaen / en ghedachtigh wesen / t'ghene dat
hem vanden Bisschop gheseyt wierdt / als hy hem Exorcist maecte
in sijn wijdinghe / ende maght gaf ouer de boose gheesten. Te we=
ten / dat hy eerst alle onsupuerhedyt ende boof hedyt der sonden upt sy
seluen werpe / eer hy hem gaet stellen / om eenen anderen vanden
boosen gheest te verlossen.

Maer dat ghebzeck regneertter onder de menschen / dat sy meer
loopen sullen / tot eenighe pziesters / oft religieusen / die vande ghe=
stichtighe niet en zijn / behoudens dat sy stout van begripe zijn / en
hun met sulcks moeten / oft deur eenighe onghewolofde manieren
van doen / die sy van andere haers ghelijcke gheleert hebben / oft die
sy onder t' d'cksel van goede gheaprobeerde middelen / selue verlies=
ren : eer sal men tot sulcke / oft oock die d'een toouerije met d'an=
der verdrjuen / comen / dan tot eenighe goede ende ghestichtighe
verstandighe mannen. Denckende alleenelijck : *My en roecks /*
magh ick gheholpen werden / in wat manieren datt oock moghte
wesen. Dat is al seer onbedachtelijck / en teghen alle reden te werck
ke ghegaen / in een soo groote saccke / daer verlies van siele op loeyt.

C A P. V I I I.

Dij bedrieghlijcke dinghen / die de menschen bewegen /
om onghewolofde middelen tot hulpe te ghebruyck=
ken.

Mer zijn principelijck dij dinghen / waer deur de menschen
haer gheroert vinden / om eenighe onghewolofde middelen
te verlocken / het zij teghen toouerije / oft tot ghenefinghe
van eenighe siechten / oft quetsen. Het eerste is / als de qua=
lityt des persoons / de saccke schijnt goedt te maecken. Het tweede

is/ de goede apparentie der middelen / diemen daer toe ghebruyckt: op welcke / soo't schijnt / niet en valt te segghen. Het derde is / den effect ende bate die der nae-volghet metter daedt. Sommige menschen zijn niet dese drij saecken / iae niet een van drijen alleen / soo wel gherust / dat sy't al niet en achten / wat-men daer teghen seght / schrijft / oft plegt. Iae haer-lieben dunckt / datmen onghelijck heeft / daer teghen te willen segghen. Ende want nochtans / dit al niet teghen-staende / de saecke onghesloft ende ongoddelijck is / soo will'ich alle dese drij deek-spaenen / d'een naer d'ander weder-leggen.

Het eerste dan is / daer sy haer seluen mede bedricghen in onghesloofden raedt oft hulpe te versoeken ende te ghebruycken / alst godtbruchtighe ende heplighe lieden schijnen te wesen / iae gheestelijcke personen / die haer-lieben niet sulcks onder-winden. Als oft al wel bewaert ende verlehert waere / als sy segghen moghen: Het is sulck oft sulck een persoon / die der mede ghemoect is : ergo / soo't schijnt / soo moett al goet wesen en onberspelijck / datter geschiedt.

Maer / men moet weten / ghelijck sulcke personen somtijds met andere sonden en ghebruycken behanghen zijn / dat sy oock wel in dese onghesloofde maniere haer connen vergheten. En daerom / lieden van verstande / stellen discretie te wercke : ende vernemen eerst / oft sulcke en sulcke personen daer toe wettelijck ghestelt zijn / oft immers met wettelijcke orden en maght haer sulcks onder-winden: en oft sy gheen nicuwe / vrende / onghesloofde / oft immers susperte superstitieuse middelen oft manieren van doen en ghebruycken / daer eenigh achter-dencken op moght vallen. Ende beraden haer eerst met eenighe die'ts wijs zijn. Wel wetende / dat eenigh oock gheestelijck persoon (sulck moght hy zijn) al-soo wel in die saecke hem can mis-gaen / als in eenighe andere ghebruycken / dien hy als mensche metten anderen onder-worpen is. Soo volghet dan hier upt / dat niet ghensogh en is / te segghen / Het is sulck oft sulck een persoon / oock somtijds pasteur oft religicus : principelijck als men bouen t'Veur-sepde / soek in d'leuen ende conuersatie der seluer heeft / om hem te bedencken en te beduchten : immers / daer dient wel in versint / eer-mien beghint.

Het tweede is / de middelen en de dinghen die-men daer toe ghebruyckt : als zijn / ghewijde saecken / heplighe woorden / ende het teecken van't H. Cruys / en sulcke andere. In teecken van dies / soo seggen sy ghemepnelijck: Het is al goet datmer toe ghebruyckt / hoe can't dan quaedt wesen? Maer sy en dencken niet / dat-men wel goede dingen mis-bruycken can / en soo / met goede saecken quaedt doen.

'T is wel waer / ghewijdt water / ghewijde keerssen / ende palme / het teecken van't hepligh Cruys / heplighe woorden / goede ghebe-

dinghen /

dinghen/ vasten/ almoessen gheuen/ die saecken zijn al goedt in haer seluen/ en tot sulcks als sij ghewijdt ende in-ghestelt zijn. Maer men moet weten / dat de vyandt deur de tooueraers oock sulcke dinghen te wercke stelt/ om te meer te bedrieghen: ghelijck hy hem somtijdts vertoont als eenen engel des lights. Iae oock niet alleen en bespreekt hy somtijdts / dat sijn dienaers nuchterl-mondts/ eerst misse sullen hooren/ eer sy hun tooerije aen-gaē/ maer doets oock somtijdts het **H.** Sacrament daer toe dieftelijck ende verradelijck ontfanghen en mis-bruycken. Waerom dat Godt sulcks laet gheschieden / dat is een ander vraghe. Het is wel te dencken dat Godt sulcks ghedooght tot onser straffe ende beschacmthepdt / die de heylighe Sacramenten/ ende ghewijde dinghen / soo clepne achten/ ende dick-mael onweerdighlijck handelen ende ghebruycken.

Emmers blijkt daer uyt ghenoech / al zijn de dinghen goedt in haer seluen / dat daerom niet altoos het ghebruyck goedt is / oft al goedt datmer mede doet. Want/ soo ghy daer ghehoort hebt/ goede saecken werden mis-bruyckt / als-mense anders te wercke stelt/ dan sy van Godt oft vande **H.** Kercke gheordineert zijn. Ten is dan niet ghenoech / te segghen / die saecke is goedt / maer sy moet oock wel ghebruyckt zijn. Al-soo/ wijn/ vier/ d'woordt Godts / 3c. t'is al goedt: maer men weet wel / dat sy dick-mael mis-bruyckt worden/en daerom tot al-sulcks ongheozlooft. Van t'goedt ghebruyck der ghewijde saecken sullen wy spreken in't xj. Cap. ende andere.

Het derde is hy-nae het sterckste hy-hen-lieden / als sy sien datter effect en bate nae volght. Want/als sy segghen moghen/het betert daer mede / het vergaetter mede / 3c. dan schijnet al ghewonnen te wesen / en al goedt ende ooyecht. Maer sy behoorden te merken/ datmen sulcks verbiedt / niet als oft al crachteloos waere/daer geen effect af te verwachten en stonde: maer het werdt verboden / om datt ongheozlooft en ongoddelijck is / sulcke middelen en maniere van doen te ghebruycken.

Aeden is dese: want sulcks niet en gheschiedt uyt Godts wille en ordinantie / sijne goedthepdt en moghenthepdt daer toe verfoerckende/ maer deur den raedt ende hulpe des vyandts / uyt crachte van t'verbondt/ dat eenighe eerst opentlijck met hem / op sulcken middel ghemaerckt hebben/ende andere daer op bedecktelyck t'selvede verbolghen ende onder-houden: daer sulcks dan voozts en voozts al op te wercke gaet / alleen met die maniere van doen naer te volghen/ oock al waere haer-lieder intentie goedt/ slecht en recht / sonder van t'beur-sepde verbondt ict te weten. Het verbondt is dit: Als sy sulcks oft sulcks sullen doen oft segghen / dat de boose gheest all-dan secreteelijck wercken sal / oft sal schijnen te wercken/ sulcks alsker verlorht

werdt. Soo dat het doen oft spreken van sijne sulcke dienaers / oft oock die saecken die sy daer toe ghebruycken / ten effecte oft wercke niet en doen / maer dienen alleen veur een teecken / soo besproken / als sy dat doen / dat hy van sijn werck doe / soo hy belooft heeft / op dat teecken / als op een lose / te vol-comen.

En soo hy alle de secreten en crachten der natuerlyjcke dinghen / als van crupden / wortelen / ghesceenten / wateren / mineralen / ende der ghelijcke medicinale saecken / dysent mael beter weest / dan alle de medicijnen des werelts / soo en ist niet met allen te verwonderen / dat hy eenighe siekten / quetsuren / oft quellinghen ghenesen can / nochtans natuerlyjck alleen / die gheen medicijns en souden connen cureren oft ghenesen. Ende soo / als tooueraers / oft ont-tooueraers / en loodanighe menschen iet van haere saecken te wercke stellen en aen-boeghen / dat en werckt niec / maer het en dient den vbandt maer veur het besproken teecken / en dan stelt hy eenige crachtighe natuerlyjcke saecke onsenelijck te wercke / die op sulck een teecken besproken was : en die gheneset / oft emmers schynet te helpen ende te ghenesen.

Maer / om dat de boose gheest ghelwozen vbandt van Godt ende van onse sielen is : soo en magh-men sijnen raedt oit daedt / dienst / oft hulpe / in eenighe saecke / oock inden meesten noodt niet ghebruycken : maer alst gheschiedt / soo gheschiedet met doodelijcke quetsinghe sijnder sielen / en vertoornen van Godt al-maghtigh. Nu siet oft de bate van ghenesen oft gheholpen te worden deur s'dupuels toe-doen ende hulpe / te ghelijcken is / by de schade die-men daer mede behaelt / in Godt / sijn deel hemel-rijcks / en sijn arme siele te verliefen. Wat salt den mensche baten (seyde Christus onse Heere) al soude hy al de werelt daer mede winnen / als hy sijn siele verliefen soude?

Welcke veur-seyde redenen al te mael claerlyjck beslupten / dat / al waert een gheestelyck persoon / al waeren de dinghen in haer seluen goet / ghewijdt / en hepligh : al volghde d'effect / boete / en bate daer upt / die-men sochte : nochtans dit al niet tegen-staende / alle onghesozloofde middelen en manieren van doen / als superstitieuse en tegen Godt en conscientie / zijn verboden / en te sehouwen / eenen iegelijcken die sijn siele bewaeren wilt. De welke daer mede sekerlyjck verliesende / is de schade onepndelijck meerder dan de bate. Ick moet hier een exempel by boeghen / van een seker gheschiednisse / daer ick by en aen gheweest hebbe.

Het is ghebeurt ouer 13. oft 14. iaeren / datter een ionck edel-man / soldaet / in t'ghescheptd quam van twee andere die bochten / en eenen houw op sijn hoofdt creegh / dat-mer by-nae een handt ouer kant in soude

soude ghelept hebben. Die't ghedaen hadde / vyzesende dat hem qualijck vergaen soude / gheraecte hy te steruen / heeft terstondt een vrowe upt-ghemaect / die tot sulcks den legher volghde / die hem veur seker soude ghenesen / waer't saecke datmense liet ghewerden / maer dat hy sekerlijck moest steruen / waer't datmense in haere rure belet dede. Ick bender ouer gherocpen / want de middelen ende manieren van doen / suspect waeren van superstitie / die sy tot remedie ende ghenesinghe ghebruyckte : soo sy oock waerachtelijck waeren / alst al wel aen-merckt was. Pochtans ghebruyckte sy seer veel crupskens / die sy ouer een supuer wit lijnen doeckskien / op een seker maniere ghebouwen / maecte / ende veel goede woorden sprak / het doeckskien in claer water stekende / ende daer by viese grillen voegghende / die't al suspect en quaedt maecten. Men heeftse stracks ozlof ghegeuen / en doen vertrecken / met sterck verbodt van voort meer ouer de sulle te stellen : niet teghenstaende dat sy veur seker seyde en protesteerde / dat hy't besteruen soude / waer't datmense niet en liet voort-gaen met haer saecke. Men heeftse goede doctoren ende chirurgijnen ouer geroepen : die hem soo met Godts hulpe ghenesen hebben / dat hy't outcomen is / ende ick anders niet en wete / oft hy en leeft noch.

C A P. I X.

Datmen d'een toouerie met d'ander niet verdzijuen en magh.

nder de manieren van toouerie ende sulcke quellinghen te verdzijuen / werdt / ghelijck wy nu gheseyt hebben / eene van sommighe menschen ghebruyckt / die t'eene-mael quaedt ende ongoddelijck is / en dies ongheozloft : almen te weten d'een toouerie met d'andere beletten oft verdzijuen wilt. Hier van staet ons nu wat breeder te spreken / ende dan comen wy tot de gheozlofte en salighe middelen.

Soo wy in t'vour-gaende Capitel gheseyt hebben / het is sommighe menschen euen eens / moghen sy gheholpen worden / al soudensy den boosen vyandt te rade gaen / ende te hulpe roepen. Die laeten hun vour-staen / dat sy wel ghewozocht hebben / als sy d'een toouerie met d'ander verdzijuen hebben : ende dat sy van gheluck moghen spreken / als sy in haeren noodt eenen ghebonden hebben / die ont-tooueren can / oock met een ander toouerie te wercke te stellen. Oese doen seer qualijck / ende doen groote doodsonde : dupsent en dupsent-mael meer te beclaghen / als sy soo verlost zijn : dan oft sy

haer leuen-daghe lanck in die betoouerthepdt ghebleuen hadden. Daerom will' ick hier cozt en claer by puncten stellen sulchs als van dese boose maniere van doen te houden is.

Ten eersten / het en is in gheender maniere gheozloft / iae verboden / op de pene van dood-sonde / dat is / d'euwighhe verdoemenis / iemandt oft iet dat betoouert is / met eenighe toouerie te willen helpen oft verlossen. Geden is dese: want toouerie is uyt haer seluen quaedt / ende een dood-sonde / ende en can in gheender manieren wel ghedaen werden. Iae al waert soo / dat iemandt (die hem met sulcke quade consten moept) daer toe ghereedt waere / ende dat meer is / hem daer toe presenteerde / om met toouerie te ont tooueren / noch en magh-men't niet laeten gheschieden / dan met doodelijcke quetsinghe van siele: soo veur die t doet / als die't laet gheschieden. Want d'een doet toouerie / ende d'ander gheefter sijn consent toe. Ghelijck't niet gheozlooft en is / iemandts quaedhepdt te ghebruycken / om uwen vbandt te vermoorden / die nochtans daer toe ghereedt is. Van sulcke sprek't de H. Apostel Paulus: Qui talia agunt, digni sunt morte; non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus: Die sulchs doen / zijn de doodt schuldigh: niet alleen diett doen: maer die'ts met de doenders eens zijn. Toouerie met toouerie te verbruyen / is teghen de wet der Nature. Want hy en is sijnen Heere en Godt niet ghetrouwe / die van sijns Heerens vbandt hulpe versoekt / oock al waere hy daer toe berepdt. De vbandt strydt teghen Godt om sijn rijck en heerschappije op deser weerelt / soeckende hier veur Godt aen-beden te zijn. En dat doet-men / all-men den vbandt veur toouerie / teghen Godts eere/wille / ende danck te hulpe versoekt.

Rom. 5.

T'is oock teghen de Wet Godts: want die verbiedt toouerie / en alle dupuelrije / ende daer toe eenigh consent te draghen: Anima quae declinauerit ad magos & artilos, ponam faciem meam contra illam, & interficiam illam: Soo wie hem tot tooueraers en waersegghers begheeft / ick sal mijn aensicht teghens hem stellen / ende hem dooden. Doozts/ alle rechten ende wetten hebben dit opt veur quaedt ghehouden / ende ouer-sulchs seherpelijck verboden / ende stranghelijck ghestraft.

Leuit. 20.

Daerom ist van noode hier op rijpelijck te letten / ende niet soo lichtveerdelijck tot sulcke te loopen / ende al terstondt te doen / wat-men veur raedt en remedie / teghen toouerie is toe-bringhende: want soo't ont-tooueren / en is anders niet dan tooueren. Dat is merckelijck den dupuel te vziende nemen / en Godt veur vbandt stellen: al willens sijn selfs siele beschuldigh maecken van d'euwighhe verdoemenisse.

Sulchs

Sulcks doen sy / die aerden potten / naelden / haer / peck / ende al sulcke dupuellsche middelen en teekenen te wercke stellen / om te weten / wie het quaedt ghedaen heeft / ende om t' selue te doen stille staen ende vergaen. *Summa* / soo wy ten eersten seiden / tooueren ende doen tooueren / om toouertje te belcten / is al euen quaedt.

Soo ist een saecke seer te beclagen / dat men daghelijcks hoorz en siet / van den temst / sif / oft seuen te doen dzaepen / alser iet verlozen oft in d' onghereedt is : als daer mede Willende weten / wie t' selue ghestolen heeft / oft wie sulck een saecke ghedaen heeft. Want / ist saecke dat iemandt dat doet / om met arghelest ende bedroggh den temst op iemandts naem te doen dzaepen / die hy valschelijck uyt nijdt in sulck een saecke wilt betuyghen : daer hy nochtans gheen schuld af en heeft : dat is een lasteringhe / diffamatie / ende doodelijke quetsinghe van sijn conscientie / ende van sijns naestens naem en faem / naer dat de saecke groot oft cleyn is : en bouen dien een specie van superstitie / al en dede hy't maer tot een deksel van sijn bedroggh ende nijdiggh op d'zagghen van eenigh quaedt stuck op sijn naesten : soo bouen gheseyt is. Nu ist saecke dat iemandt dat doet uyt eenigh verbondt metten vbandt / dat hy den temst sal heymelijck roeren ende doen keeren / al men sulck oft sulck eenen sal noemen / dat is openbaere dupueltje en toouertje : groote doods sonde : iae vele dood-sonden dick-mael by een ghehoopt : af-goderije / curieul hepdt / achter-clap / diffamatie / twist / miurie / en der-ghelijcke andere. Soo dat veur Godt niet te ghecken vergaen en sal / met de ghene die dick-mael oock uyt gheck den temst doen dzaepen / als oft maer spel en waer.

'T is wel waer / dat sommighe menschen bedrogghen worden in t' ghebruyck van dese ongheozlofde middelen / veur dien dat sy meynen dattet gheen toouertje en is / om dat sy met den boosen vbande gheen verbondt en hebben. Maer men moet weten datter tweedertley toouertje is : De eene / vande tooueraers selue / die gheschiedt uyt een open en eygen verbondt des tooueraers met den vbandt : D' ander / d' welck gheschiedt uyt eens anders verbondt met den vbandt : te weten / dat eenighe tooueraer een generael verbondt ghemaect heeft met den vbandt / dat hy al dan soude wercken / alser iemandt sulcke woorden soude spreken / oft sulcke teekenen ghebruycken / 3c. Ghelijcker-wijs alser iemandt den temst soude dzaepen. Ende dese soorte van toouertje heeft haer cracht uyt een verborghen verbondt eens anderen tooueraers met den vbandt / ende daerom en ist niet min ongheozloft sulcke superstitieuse middelen te wercke te stellen om te ont-tooueren / als andere / midts dat sy haer cracht hebben uyt t' verbondt ende aen-roepinghe des boosen

vyandts / ende ypt del-selvs werckinghe ende operatie : ende daerom zijn't waerachtige toouerijsen / al waert oock dat diese ghebyrcken sulcks niet en wisten : iae dat meer is / oock niet en schenen toouerijsen te wesen / om dat yptwendelijck de woorden goedt zijn / ende oock ghenomen ypt de heplighe Schryfture / oft gheschieden met het teecken des heplighs Cruys / oft met andere ghewijde dinghen. Want al ist dat in dese yptwendighe gheen quacdt en schijnt te zijn : nochtans van den boosen vyandt hulpe te verfoecken oft verwachten / ende met hem wercken (d'welck daer onder schuyt) is een groote sonde / ghelijck wy nu gheseyt hebben.

Zae t'is wel te bemercken / dat vele die dese superstitieuse middelen ghebyrcken / dickwils selue sulck een verbondt met den vyandt hebben / al ist dat sy haere boof hepdt ende vyplighepdt veur de menschen dissimuleren ende bedecken / d'welck ghemeynlijck ghebeurt in den ghenen die ont-tooueren / en die veelderley soorten van siekten oft quetsuren in menschen ende beesten weten met woorden oft andere middelen / die ypt haer seluen gheen natuerlijcke cracht daer toe en hebben / te ghenesen. Want die onwetende sulcks doen ypt eens anders verborghen verbondt / die en connen ghemeynlijck maer een oft twee oft enimers seer luttel curen doen. Waerom een ieghelijck moet hem wel wachten van ont-tooueraers te rade te gaen / om van den boosen vyandt gheholpen te worden / en wel toe sien / wat middelen hy ghebyrckt / die hem begheert te helpen.

C A P. X.

Dan de gheestelijcke ende heplighe middelen / teghen toouerijsen / ende al s'diuyuels op-set.

Zeghen toouerijsen / beletentheydt / en al t'ghene / daer den boosen gheest / den armen mensche in siele ende in lichaeme mede pleeght te quessen ende schadelijck te vallen / zyn der inde H. Kercke verscheyden ghewijde dinghen ende heplighe woorden tot sulcks gheordincert : sonder vele andere goddelijcke saecken teghen sulcks crachtigh.

Onder de ghewijde dinghen / crachtigh teghen des vyandts opstel / zijn dese nae-volghende : Het ghewijdt water dat-men alle Son-daghe inder kercken is wijdende / ende daer af wel den naem heeft / Wij-water. Oock Donte-water / het welck-men Paelsch-auondt ende Suxen-auondt is wijdende. Item / het ghewijdt-water / het welck-men Gregorius water noemt : d'welcke de Bisschoppen

pen wijden/ met sout/ asschen/ ende wijn / om de autaren mede te wijden / ende tot andere sulcke heplighe vlaancien ende ghebruyck. Hier toe dienen doock die ghewijde keerssen / die-men op H. Lichtmisse dagh pleeght te wijden. Item palm-tacken/ oft andere meyhens/ die-men op den Palm-son-dagh wijdt. En elck dient bysonder soo ghebruyck / soo't ghewijdt werdt. Het wij-water/ om te besproopen: de ghewijde keersse/ om te ontsiecken: de palm-tackkens oft andere / om erghens te houden oft te stiecken. Als oock naementlijck het Agnus Dei/ om aenden hals te draghden / oft elders te boeghen/ soo't bequamelijckst ist met reuerentie. Het welcke eygentlijck vanden Paus daer toe ghewijdt werdt/ om tegen al het quaedt op-stel des vbandts beviydt ende beschermt te worden / oock te water ende te lande / in byzande ende anderen noodt. Hier van hebben wy vzeeder gheschreuen in onsen Chyristelijcken Nie-corz/ in't vij. Capitel van't vij. stuck. Hier by dient seer wel het teecken van t'hepligh Cruys / d'welck de Chyristenen al-tijds ghereedt moeten hebben / teghen alle aen-verhtinghen des vbandts / inwendigh en uytwendigh. Het welck-men inde H. Kercke niet alleen en ghebruyck in alle wijdinghen/ ghebensdijdinghen/ende bedienen der H. Sacramenten / maer oock sonderlinghe in d'besweeren der boose gheesten/ in d'belesen der ghequolene menschen/ende in als dat-men is doende om de argheydt ende vbandtschap des dupuels te weder-staen / te byken / ende te niet te brengen. Want' goedt ghebruyck en cracht des heplighs Cruys / leest vzeeder in't xij. Capitel van onsen Chyristelijcken Waerseggher.

Maer van dese ghewijde dinghen een derde te maerken/ met die/ oft eenighe van dien/ te samen te menghelen/ oft eenighe andere dinghen daer toe te doen / soo sommighe haer verstouten te doen / om daer mede toouertje oft eenighe quellinghen te verdringuen/ dat is onghoorlooft/ en buyten d'ordinantie der H. Kercke.

Ende daerom/ dit moet veur eenen sekeren/ vasten/ ende ghemeynen regel ghehouden worden: Al t'ghene / dat noch uyt spseluen/ oft uyt eenighe cracht sijnder nature / noch uyt d'in-stellen en maght Godts (ghelijck de H. Sacramenten wercken) noch uyt d'ordinantie der H. Kercken (die oock met Godts woordt ende cracht in alle haere saecken te werck gaet) Al t'ghene / seggh ick / dat uyt gheene van alle dese manieren/ veur eenigh remedie ieuers toe en dient/ noch cracht en heeft: ist saecke dat-men't tot sulcks nochtans vermeet te ghebruycken / dat is al quaedt / superstiteus / teghen Godt/ sijn woordt/ende wille. Ende niet teghen-staende / siet eens / hoe vele onverstandighe ende ongheduchte menschen / daghelijcks haer zijn in dit mis-bruyck en onghoorloofden handel verstoutende. De ghs-
wijde

Wijde dinghen niet ghebruyckende / soo sy van Godts wegghen / ende deur der H. Kercken ordinantie goedt en prijs baer zijn / noch de natuerlijke dinghen / soo sy uptter natuere van Godt als crachtigh verleent zijn : maer d'een metten anderen menghelende / ende naer haeren ijdelen sin wonder daer mede vrouwendende en voort-stellende / onder t'schijn van goddelijcke dinghen den wille ende in- gheuen des vbandts vol- brynghende.

C A P. X I.

Vande Exorcismen / belesinghen / oft besweeringhen.

En gaende de heylige woorden teghen den vbandt crachtigh / zijn sonderlinghe de Exorcismi / dat is / belesinghen ende besweeringhen / vande H. Kercke daer toe gheordineert. Als zijn de Exorcismi die- men naer t' Roomsche orden is ghebruyckende : ende namentlyck oock die in d' Manuael staen / ghemaect veur het Aers- bisdom van Mechelen / gheviseert ende gheapprobeert / by de Doctoren inder Godtheydt / der Vniuersiteyt van Louen.

By welcke Exorcismen / oft belesinghen / ende andere middelen al- daer verhaelt / in dien de arme besetene / oft betouerde menschen d' eerste reyse niet gheholpen en worden / en salt niet quaedt wesen / ander- werf / d'ij oft vier- mael / iae tot acht oft neghen- mael / ende meer / t' selue te her- nemen. Al- tijds nochtans met een supuer ende ootmoedigh herte / met een goedt op recht ghelooue / ende vast betrouwen op Godts berin- hertighedyt. Sy seluen t'elcke reyse stel- lende veur al in state van gratie / ende oock mede de ghene / die- men begheert te helpen : iae het gheheele huyl- ghesin / soo verde het moghelijck is.

Onder alle de veur- noemde middelen / en is het minste niet / iae eer het alder- treffelijckste remedie teghen toouertje / alder- hande aen- vechtinghen / ende quellinghe der boose gheesten / te ghebruycken met een supuer conscientie en vast ghelooue / het sacrificie der heyligher Misse. Ende dat principelijck by eenighen goeden godt- vruchtighen priester te doen lesen ende offeren / ouer de ghene die met sulcke quellinghen bevanghen zijn.

Hier van hebben wy een seer schoon exempel beschreuen by den heylighen ende grooten Leeraer der H. Kercken S. Augustijn / van eenen edel- man ghenoemt Hesperius : hoe dat sijn huyl en hof / die- naeren ende beesten in verscheyden manieren vanden boosen gheest ghequolen waren. Hy heeft in d' absentie van S. Augustijn eenen

van

van sijne priesteren versocht / om tot daer te comen / ende al daer te
bidden / dat die plaghe moght op-houden. Daer is een priester ghe-
gaen / die het H. Sacrificie der Wisse daer ghedaen heeft / ende ghe-
beden : ende al het quaedt is terstondt verdreuen gheweest.

C A P. X I I.

**Wat raedt / ist saecke / dat de beproefde middelen ende
remedien ten effecte niet en comen?**

In dien al dit noch niet en helpt / daerom en moet oock de
priester niet meynen / dat hy qualijck ghewrocht heeft / noch
de sieckie oft betooerde mensche / dat Godt hem verlaten
heeft / ende op sijnen grooten noodt ende angst niet en schaft /
ende al-soo den moedt verlozen geuen / oft hem seluen keeren tot ee-
nighe andere onbehoorzijcke en ongheozlofde middelen. Verde van
daer: maer moet liever pepsen / dat hem niet goedt noch saligh en is /
verlost te werden : oft emmers / dat den tijdt daer toe al- noch niet
verbult en is. Hopende datt op een ander tijdt comen sal / ist dat
Godt belieft : ende al-soo verduidelijck de handt Godts verdragen /
ghelijck Heli seyde: Dominus est : Het is de Heere : dat hy doe sulck
alst hem belieft. Niet twijfelende binnen dien / oft hy en sal daer veur
van Godt ghelooont werden in ander ende beter saecken : hier / oft
hier-na-maels / in d'euwigh leuen.

De menschen moeten oock dencken / ende veur seker houden / in-
dien Godt haer lieder niet helpen en wilt (het welcke hy ontwijfelijck
doen soude / beliefdet hem / by de veur-noemde middelen) dat sy te
vergheefs tot andere onbehoorzijcke middelen loopen sullen. Want
die Godt teghen heeft / en sal by niemant des weerelts gheholpen
wozden. Ende ist saecke dat iemant by auonture / by eenighe too-
ueraers oft toouerers gheholpen wozdt: dat en is gheen waerach-
tighe hulpe : maer t'sal hem ten eynde tot veel merder schade en
swaerigheydt keeren : ende ouer hem sal die maledictie des Prophe-
te Amos comen : Can iemant den leeuw ontloopen / hy sal vanden *Amos 5.*
beer verscheurt wozden. Ende can hy hem van dien oock ontmaec-
ken / ende in sijn huys gheraecken / daer sal hem een slanghe bijten /
ende vermoozden.

Moeten oock sulcke ongheholpen patienten pepsen / dat veel be-
ter is / met Godt / ende onder sijn gode gratie sieck te zyn / in te-
ghen-spoedt ende verdriet te leuen ende lijden / dan teghen sijn ghe-
bodt / ende in sijn gramtschap / ghelondt ende gheluckigh zyn / ende
wel-baren. Hier van hebben wy een schoon exempel / onder vele an-

derc / in desen armen ende salighen Lazarus / ende onsalighen rijcken
 vzecken / ter contrarie.

C A P. X I I I.

**Alder-besten raedt / als tooutrije ende sulcke aen-stoo-
 ten regneren.**

En anderen is allen Chyistenen en gheloouighen menschen
 veur eenen ysterken ende alder-besten raedt (die nemmer-
 meer iemandt bedzieghen en sal) te raden veur alle dingen/
 ende in allen ghevalle / te sozghen veur een supuer ende goe-
 de consciencie. Ende daer mede niet verbaert wesen / noch gheen
 vzecke te hebben van den boosen byandt / van alle sijn swarte ende
 boose consten / van alle tooueraers oft tooucrissen des werelts.
 Want alle die de minste macht niet en hebben om eenighen mensche
 oft beeste eenigh hinder aen te doen / dan deur besonder toe-laten en-
 de ghedoozghen van Godt al-maghtigh / al-soo alle sehzifturen lee-
 ren. Het welcke Godt nemmermeer en ghedoozght oft laet gheschie-
 den ouer de sijne / dan om haer-lieber groot profijt / wel-varen/en-
 de meerder salighheydt.

Hy en verlaet oock nemmermeer de ghene / die met een vast ghe-
 looue / ende supuer consciencie / op hem betrouwen / hem ghetrou-
 welijck dienende / ende by bliuende in d' onder-houden van sijne ghe-
 boden. En al ist saecke / dat hy de sulcke niet altydts tijdelijck van
 alle siecken / quellinghen des byandts / oft ander swaerigheydt en
 bevrjydt / oft en verlost: nochtans is hy met hen-lieden in die tri-
 bulatie / ende hen-lieden en can van al-sulck quaedt gheen quaedt
 gheschieden. Ende soo leert hy ons metter daedt / dat-men hem
 dienen moet / niet meest veur eenighen tijdelijcken loon / als lichaem-
 melijcke ghesondtheydt / veur spoedt ende gheluck in aerdtliche saec-
 ken / oft dergheelijcke: maer om den eeuwighen loon van het toe-co-
 mende leuen te bevrrijghen.

Dat de sulcke dan pepen by haer seluen / op de woorden vanden
 H. Propheete Aias / die claerlijck seght ende pzeht teghen alle too-
 ueraers / waerlegghers / ende sulcke dupuelijen. En vzeest hen-
 lieden niet (sept hy) noch en zjitter niet af verbaert. Helyght alleen-
 lijck den Heere der heit-crachten (te weten / deur het onder-houden
 sijnder gheboden) vzeest hem / en zjiet met rechte van hem verbaert.
 Te weten / als ghy-lieden teghen hem mis-doet. Hy ist alleen / die
 ons waerachtelijck hinderen can / als wy't verdienen: die ons helpen
 ende bewaren can als wy op hem rusten ende betrouwen / teghen
 alle

alle maght der hellen: ende teghen alle de ghene / die daer mede te wercke gaen.

C A P. X I I I.

Ongheloowighejdt / en wantrouwighejdt tot Godt / zijn dick-mael oozsaecke van toouerije.

 Ver-sulcks en ist niet te twijfelen / oft daer en ghebeurt veel toouerije / ende tijdelijcke beschadinghe / ouer veel arme verblinde menschen / om haer-lieder ongheloowighejdt: ende om dat sy noch hope noch betrouwen op Godt almaghtigh en hebben: maer vzecken meer den boosen vbandt / sijn dienaers / tooueraers ende toouerercken / ende soecken van die gheholpen te werden / als sy haer in eenighen noodt vinden / dan van Godt den Heere.

Op dan in sijn rechtveerdigh oordeel straffende de ongheloowighejdt van de ghene die hem verlaten / verlact die mis-ghelijcks / ende laetse onder de maght der boose gheesten / die sy vzecken / en daer sy op betrouwen / meer dan op Godt selue.

Ende dit gheschiedt / soo ick daer seyde / oock al en wacrender gheen andere groote sonden by / Gode mis-hagghende: als zijn / groote hoouerdije / haet ende nijdt teghen sijnen euen naesten / menigher-hande onrechtveerdighejdt / lieghen en bedrieghen / vonekenschap / oncupsehejdt / en oneerbaerhejdt in alle manieren / ouerdaedt in clederren / ende andersins / ongoddelijckhejdt / geneyghthejdt tot ketterije / rleyn oft gheen acht op de gheboden der hepligher Kercken / ende sulcke ontallijcke andere / die bouen de ongheloowighejdt ende wan-trouwe tot Godt / oock niet grooten hoopen (Godt beter het) ten allen canten ghebonden worden.

Dit is de claere leeringe van den heplighen Apostel Paulus. Om ^{1. Theff. 2.} dat sy (sejt hy) de liefde der waerhejdt niet ontfanghen en hebben / datse saligh moghten werden: daerom sal Godt hen-liden d'werk der dolinghen toe-seynden / datse de leughen gheloeuen sullen: op dat sy alle gheordeelt worden / die de waerhejdt niet ghelooft en hebben / maer totter booshejdt consent ghegeuen. Soo wy dit selfde tot dus-danighe oozsaecke oock in't iij. Capitel gheroert hebben / al-soo heeft het my goet ghedocht / ter deser plaetse / tot merder in-pzinten van soo noodelijcke kennisse ende onthoudt / tselue weder-om te verbercken.

**Conclusie / tot een cozt vermaen /
op al t'ueur-seyde.**

Eminde Leser / upt cozsacke vanden goeden / waerachtighen / ende Christelijken Waerseggher / hebben wy al-hier vande loghenachtighe waersegghers ghelproken / ende van alle de sulcke / die metten boosen gheest om-gaen. Bewijfende / dat sy seer qualijk doen / die sulcke te rade gaen / om van henlieden iet te weten / oft erghens in gheholpen te worden. Want Godt werdt daer mede seer vertoert / midts dat men / soo doende / den boosen vbandt toe-draecht ende van hem versoekt / t'ghene dat Gode alleen toe te schijnen is. Ende want de boose gheest een liegher ende bedriegher is / ende onser sielen benijder / soo en doct hy ons nemiemmer deughdt oft veur-deel : ende als hy ons schijnt te helpen / dat en doct hy anders niet / dan met wille ende meyninghe / van noch meer in andere dinghen / en alder-meest in de siele / te beschadighen.

Daerom hebben wy de goede ende goddelijcke remedien aen-ghe-wesen / veur de ghene die'ts waerachtelijck noodt meynen te hebben. Waerschouwende eenen ieghelijcken / van alle ongherozloofde versoekinghen / deur wien dat cock soude moghen gheschieden : met hoe schoonen pretext oft schijnsel van goede dinghen dat wesen moght : ende ten verden / met hoedanighe verskerthepdt van effecte dat-men soude moghen toe-segghen. Alle suspecte middelen van superstitie veur quaedt te schouwen / ende alleenlijck hem houdende aen t'ghene dat de heylighe Kercke veur goedt houdt / ende onberispelijck laet ghebruycken / als daer toe van haer eyghentlijck gheordineert / oft emmers vande selue gheapprobeert ende toe-ghelaten.

Vermanende binnen middelen tijde / die inden noodt zijn / tot patientie / ende wel-ghetroofte verduldighepdt / ist saecke dat soo-danighe gherozloofde middelen niet en helpen. Veur seker wetende / datt beter is / met Godt ende goede conscientie hier te lijden / met sekerre ende vaste hope / van daer veur hernaemaele met hem eeuwelijck te verblijden : dan hier teghen Godts woordt / wille / ende wet / deur s'vbandts toe-doen gheholpen te werden / ende sijn arme siele daer mede ter eeuwigher verdoemenisse te vzenghen.

Daer-om / houdt dese instructie veur een vermaen / ende seker

ker waer-schouwinghe / als een richt-snoer / in soo sorgghelijckie /
 twijfelachtighe / ende lemmerighe saecke : daer soo menighe
 menschen heden-s'daeghs soo iammerlijck in dolen / tot seker ver-
 lies haerder sielen . Waer af hy D. L. ende alle menschen bevyj-
 den wille / die ons deur sijn bitter doot verlost heeft.

A M E N.

A P P R O B A T I E.

Ghemerckt dat dese Schild-*vvacht* teghen de *valsche*
VVaersegghers, &c. niet ey heeft dat teghen t' Chri-
 stey ghelooue oft leeringe der *S. Kerckey* is, maer
 iy als goedt, oprecht, ende profijtigh der sieley: Soo
 ist dat de selue tot troost, onder-*wijs*, ende salig-
 heydt der Christeney ghep rint sal worden. Te meer
 midts dat de *wecrest* heden-s'daeghs soo seer deur
valsche waer-segghers, tooueraers, ende sulcke on-
 goddelijcke menschen gheinfecteert is.

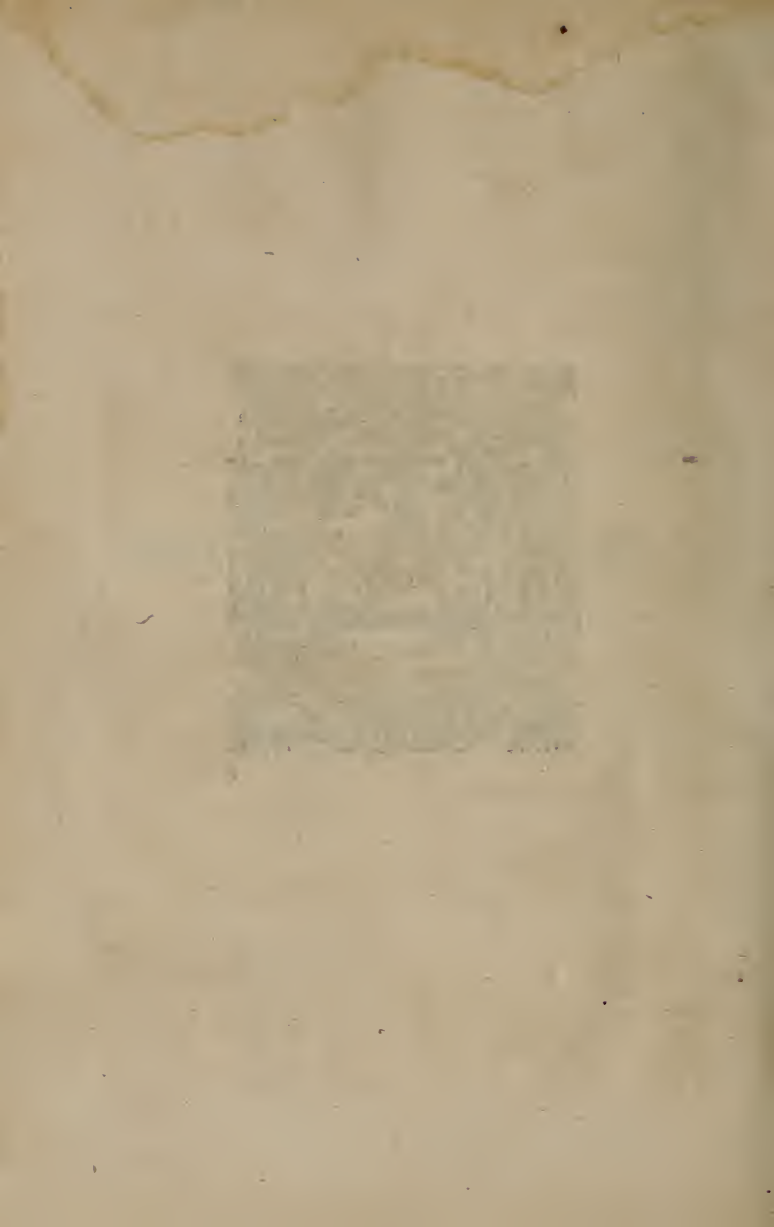
Quod attestor

Ioannes van Dale, S. Theologia Licentiatas,
Archidiaconus Gandauensis, librorum Cen-
sor in Episcopatu Gandensi.

T'ANTVVERPEN,
Inde Plantijnsche Druckerije /
By Jan Moerentorf.

M. D. C I I.

T A F E L.

A.

A bel.	238
Abraham.	187/316
Abrahams knecht.	365
Abfolom.	153
Achter-clap.	174/182
Adam.	312
Kelmoessens cracht.	92
Regyptenaers maniere.	217
Regyptus.	251
Kenstet het epnde.	300
des Aerdt-bodems vasten grondt.	330
Agag noode steruende.	305
Agathoels.	285
Agathon.	229
Agésilaus.	185
Agrippina.	156
Alcibiades.	180
Alexander de Groot.	225/292
S. Alexius.	194
Alphonsus.	7
Aman.	171
Amos.	212
Angadifina.	283
S. Antonius.	250/357
Antiochus gheplaecht.	134
Archelaus.	228
Arsenius.	47
Ave Maria.	55
S. Augustijn.	6/183/360
Auond-ruste.	254
Auond-on-ruste.	256

B.

B laam.	303
Balsasar.	238
Barchocabas.	173
Verlagh ouer de sondarighe siele.	295
Becozinghe tot sonde.	72/136
Bedroghe der sielen.	35/36
Beghynfel der Wyshepdt.	1
Behaghen in d'ooghen Godts.	230
Behaghen sijns selfs.	235
Bekeringhe van twee houelinghen.	361.
Bekeringhe van sonden.	242
om te Bekeeren haestelijck / ze.	339
Belijden ende beleuen.	44
Bemint, besluyt al de gheboden.	86
Verachsamigh onder-soeck deur het o-	
pen doen der h. boecken.	368
Becpdinghe tot wel steruen.	300
Berispen als vrient.	160
S. Bernarde.	101

Beswoeringhen der dupuelen.	117.
Betoouert als-men vreeft te zijn / goe-	
den raedt.	111.
Btem / wat-men als-dan doen moet.	117.
Btem / wie-men dan te rade gaen	
sal.	117.
Biechte/ende Biechten.	63/97/101
Booshepdt der roepende sonden.	82
S. Brigitta.	283

C.

C aligule kinder-bzeese.	307
Campyses.	37
Carthaginensche moeders.	156
Castijdinghe der kinderen.	154
Castijdinghe onthouden.	159
Chyristen mensche.	44/248
Chyristelijcke leeringhe.	46
Chyristelijcke rechtveerdighhepdt.	48/64
Chyristi nas-bolghers/schilders.	45
S. Chyristine.	213
Chyristus dede den boeck inde Synago-	
ge open.	366
Chyrsosij doodt.	310
Cleract der deughden.	274
Claudius.	12
Claudius Clemens.	8
Cleederen ende ijdelhepdt.	275
Clodoueus.	358
Conscientie onder-soeck.	320
Conscientie ghesloten boeck.	237
Coynthianen.	12
Cornelius Agrippa Cooneraers we-	
der-roep.	111.
Cornelius de hondertste-man.	93
Crachten der sielen.	136
Crijgh-bonden des byandts.	112
H. Crups-tercken.	126
H. Crups Chyristi ghebencken.	103

D.

D aghelijcksehe sonden.	66
Danckbaerhepdt.	248
Darius.	262
Dauid.	211
der Deughden cleract.	274
Deughden ende goede wercken.	84
der Dienen ptyctjck.	78
Diogenes.	163
Dionysius Synacusanus.	217/269
Dioscorus.	111.
S. Dominicus.	101
Domitianus Kysser.	111.

F

de Doodt.

de Doodt. 144
 Doodts sekerhepdt. 198
 Doodts selzoon. 104
 Doodts memozie. 217/186/298
 Dzaepen der wielen beuweghde den
 coninck. 370
 sozghelijck Dzaelen / doet leelijck falen.
 337
 Dzonckaerts dolhepdt. 214
 Dzonckenschap / eenen sneeckenden
 dupuel. 215
 Dupuel ende ketter/een dingh. 30/34
 Dupuel / der ketteren meester en ba-
 der. 38
 Dupuels truck. 41
 Dupuelen in de locht. 71
 Dupuelen vbandtschap. 109
 den Dupuel en magh-men niet geloof-
 nen. ir.
 de Dupuel / hoe hy de ghepepsen kent.
 rij.

den Dupuel te rade gaen / is groote
 sonde. xvij.
 Ende t'is een soozte van af-goderhe.
 xvij.
 Dupuen-langh. 337

E.

Eeuwighhepdt der toymenten. 324
 Elias ghespijst. 249
 Eliseus. 209
 Engel in dupuel verandert. 28
 Engelsche grootenisse. 52
 Engelsche hulpe. 118.3c.
 Ephyzen wonderlijck gheleert. 364
 Epicurus ende sijn ghesellen. 144
 Esau onwijse. 264
 Exempel/ in t'goedt/ en in t'quaedt. 16
 Exorcisinen oft besweringhen. xxxij.

F.

Falen in t'fueruen/ beu al. 302
 Fame te restituieren. 175
 Fortupne-boeck weder-lepdt. 354
 der Fortupnen huys om-ghestooten.
 354.

S. Franciscus. 72/337

G.

Act van mp. 322
 Gallicanus. 238
 Gaueu des h. Gheests. 76
 Ghebedt des heeren. 52/129
 Ghebedt/ toyt ende goedt. 128

Ghebedden Godts. 56/86
 Ghehoor. 132
 Ghehoorsamhepdt. 149
 Gheselschap/ goedt ende quaedt. 17
 Gheleoue. 46/50
 wel Ghesept. 335
 Ghezt. 69
 Ghes met sijnen einck. 69
 Glozie des weerelts. 270.3c.
 Godt kent de beste. 234
 Goddelijcke deughden. 46
 Godts goedthepdt houdt de weerelt
 staen tot beter. 331
 Goede wercken. 84
 Gratie Godts. 115
 Gregorius Paus ende Leeraer. 32
 Gregorius Chaumaturgus. 20

H.

H Andeloose toe-hoozders. 334
 Hand-werck. 251
 Hannibal. 171/336
 heplighen Gheest. 76
 heil ende sijne sonen. 136
 helioborus ghezeesselt. 123
 helle. 345
 helle-weghen/vele. 16
 helschen nest. 100.22
 hemel. 345
 heraclius. 233/367
 Hero vanden dupuel bedroghen. 32
 Herodes. 73
 Herten der boose/ nesten des vbandes.
 23
 Hester. 276
 Hieronymus. 39
 Hilarton. 1310
 Hondt van Alcibiades. 180
 Hoofd-sonden. 74
 Hoouerdighepdt / eerste sonde. 70.3c.
 Hoouerdighepdt / dupuels ende ket-
 ters moeder. 39
 Hope. 46/52
 hulpe teghen onse vbanden. 110
 Huys van wonder. 220

I.

Iacob / Joseph/ Abel/3c. 218
 I. S. Jan Euangelist. 19/87
 Izabel. 32
 goeden In-keer. 343
 Ioannes Damascenus. 239
 Ioannes Mailrosus. 8.
 Job patientigh. 104/286
 Jonghepds cieraeten. 148

Jonghepds

Fonghepdt wel te leyden.	148
Fonghepdes bederucnisse.	155/158
Fraacs patientie.	188
Julia dochter van Augustus.	167
Juliana berdyfste den dijsuel.	113
Julianus den Apostact.	72/126

K.

K etterije/quaedste pefte.	18
haere nefen.	22
een ketter/d' aldoersfaemste monstre.	26
Ketterijen oorsprongh.	26
Ketter ende dijsuel seer een dingh.	30/34
Ketteren bedrieghers der menschen.	31/36
meester ende vader der ketteren is de vpadt.	38
haere loofhepdt.	41/43
Ketteren zijn eyghen-wijs.	236
Ketterfche teughen / is d' alder-arghste.	163
Kinderen straffe.	152
Kindt van wonder.	150
Kijnagie schouwen.	186

L.

L acedemonianen.	157/158/218
Ledighepdt/ moeder vā alle quaed.	250
Lesse van wonder.	286
Lesse der boghelen ende sellen.	244
Lesse Chyristi.	233/245
S. Leonardus.	72
Leuende hopen.	306
Leughen aer ende dief.	164
Lichaem/casse der siele.	292
Liefde.	46/56
Liefde cracht.	210
Liefde bluscht gramfchap.	271
Lieghen/en leughen.	164
Lieghen om beters wille/quadt.	165
Lieghen ende waer-fegghen hoe?	40
Ligghen blijuen is fchande.	338
S. Lucien moeder.	359
Lucifers val.	71
Lust en moedt onder-werpen.	94
Lust bjeckt rust.	256
Luparets lesse en recepte.	250

M.

M achabeen.	88
Machumets vondt.	43
Manna/ op de boomen.	250

Marcus keyser/ fchole gaende.	189
S. Maria lof ende prijs.	53
Martelaers.	140
S. Marten.	39/308
S. Martens kiefinghe.	366
Marten Luther.	344
Memozie.	337
Menecrates.	140
om onghetloofde fchidelen tot hulpe te ghebruyken/ beweghen den menfche dijn bedrieghelijcke dingen. rrij.	
Mirakel der rozoe.	155
Moeders haer kinders bederucnde.	155/158
Moedt in Godt marcken.	242
eenen balschen Moyses.	33
Moyfes/ een heremijt.	104
Moloch.	157
Mondt wel bewaeren.	226
Monstre der monfteen/ ketter.	26
eenen Mozo; deue lesen bekeert.	363
Mozian wit gheworden.	365
Mozoucus.	363
Muyl-ftooters boere.	308

N.

N abal/ bot ende mal.	107
Nabuchodonofor.	235
Nature der inieren.	252
Naturens wet.	37/58
Neco.	269
Niet/ de glorie des Weerelts.	270
Niet ende ychelhepdt des weerelts.	200
Nijdighe hinderen haer sellen.	204
Nijdighepdt/Cains wegh.	205
Nijdighepds nature ende aerdt.	294

O.

O chozias Coninck.	blj.
On-bedachte menschen.	68
On-ghelooighepdt tot Godt/ is oorsaecke van toouwtje.	rrvb.
Ontfanghers.	319
On-tooneren/on-gheozlooft.	27
On-berghelijck hoe?	77
Oghen/sozghelijcken vpadt.	218
Oghen configh marckfel.	218
Oghen remedie.	222
d'een Ooze in d' ander upt.	334
Ozen om hoozen.	314
Ozfaecke vā fondē te fchontwen.	66 67
d' Oormoedighste Gode meest behaghen.	230
Ozdeel.	344
Ozdeel Sodts rechtbedrigh.	226

F ij

Pamba.

	P.	
P Ambo.		219
Parijfche studien oorzpiongh.		8
Patientie is goedt crupdt.		102
Patientie leeren.		200
Patientie is mit aikel.		199
S. Patritius hol.		335
S. Paula		281
S. Paulus Heremijt.		249
S. Paulus dede een besetene dochter de waerhepdt segghende swijgen.		175
S. Paulus Dimplex.		229
Peerlen upt het lijck rapen.		293
een Peerdt leert ons metten steert.		341
bier Penscen.		341
Perillus/patroon der onghenadige.		81
Person wet.		151
Pesten seer grouwelijcke.		20
Petrus Confaluis.		338
Petrus Martyr.		51
Petrus Telonarius.		323
Petrus Martelaer.		140
Philippus Macedo.		163
Philosophatie oorzborlijk.		328
Plato/met sijn Academie.		4
Penitentie salighe in-stellinghe.		321
Polycarpus.		21
Protagoras.		292
Pyrrhus Coninck banden dupuel be- droyghen.		1.
Pythagoras letter.		64
Pythagoras stil-swijghen.		150

Q.

Q uaden staet der sielen.		315
Quaedt doen / is de meefte soe- hepdt.		10
Quaedt met quaedt berghelden.		196
Qualijck steruen.		314
Q. Sertorius/balschaert.		42

R.

Raedt/goedt ende quaedt.		16
Rgoeden Raedt / als-men bytest be- toouert te zjin.		171.
Raedt om wel te steruen.		307
Raedt soecken / deur d' open doen van den boeck.		359
Rauen-sangh.		337
Recepte teghen sijpende ooghen.		222
Recepte teghen luphepdt.		253
Recepte teghen curieus hepdt.		222
Rechtveerdighepdt b Christenē.		48/64
Reconciliatie met sijnen vbandt.		211
Rekeninghe gheuen.		318
Rekeninghe on-claer.		320
Remedien teghen achter-clap.		176/178
Reuck.		133

Roede van wonder.		154/32.
Roepride sonden.		80/82
der Rolle der Drughdsaeemhepdt pro- sijt.		357
Rijcken-byecken.		314

S.

Sacramenten.		48/60/61/62
S Sacrament des Outaers.		97/
59/101		
Salighepdt.		142
Salighlyck steruen.		312
Saul.		211/est diij.
Saulus.		79
Schaemte.		150
Schole van wonder.		286/32.
Schoonhepdes ijdelhepdt.		278/32.
Schroom der sonde.		68
der Sermooenen cleyn profijt by vele.		332
naer Sermooenen wat ghenepnelijck te verwachten is.		333
Seren wijse der Grieken.		2
Sefostres coninck.		370
Sertorius/balschaert.		42
den Diecken den medicijn prijsende/ maer niet doende soo hp ordineret.		333
Simeon Salus.		239
Simon Magnus.		236
Blot van alle gheboden.		86
Smerdes een bedriegher.		37
Socrates leert spelen.		289
Socrates spieghel.		279
Sodomia en Sodomia.		82
Soetighepdt der deughden.		84
Solon.		144/188/243
Sondaer / s'dupuels peerdt.		14
Sonde/ d'eerste inden hemel/ en dan in t'paradijs.		70/32.
der Sonden ghewichte.		330
hoofd-Sonden.		74
Sonden teghen den H. Gheest.		76
byemde Sonden.		78
roepende Sonden.		80/32.
van Sonde op-staet sonder upt stel.		336
Sonde/het schadelijckste.		294
Sonde / ende haer oorzacke.		66
Sozghbuldighepdt te groot / quaedt.		244/32.
Sotheden van verscheden specien.		11
Sothepdt der sondaeren.		11
t' Spel bā auonturen brworpen.		356
Spieghel der leuende.		286
Spieghels goedt ghebrueck/hoe- sijt.		279
Spiritidion.		51
Spriet.		

Spylet-wegh van dit leuen.	64
Spyngghen Christi wondere.	143
Spiritu / schoonen iongghen.	282
Staet van gratie.	312/3c.
Staet van verdoemenis.	314/3c.
Steruen niet blijdschap.	308
Steruen niet schroom.	304
Stil-swijgghenitheydt.	149
Stricken verperelt.	261
Swijgghen / groot te achten.	226
Swijgghen / is wel gherozoken.	187
Symbolum / rij. Artijckelen des ghesloofs.	50

T.

T Amberlanus onghenadigh.	83
Tegghen-kijuen / ongheraden.	150
Tegghen-spoedt beur-spoedt.	192
Temst dyaepen / booselijck ghedaen.	rr.
Thales Milesius.	6
Thau figure van t H. Cruys.	128
Thaumaturgus.	20
Theodas.	35
Theodosius.	47
Thomas Morus.	179
Thomas Aquinas.	151
Tobias patientie.	104/188
Tobias de ionghe.	119
Toet-steen van elcks weerde.	234
Tonghe d' beste en quaedste.	168
Tonghs nature.	168
Tooueraers en magh-men niet ghesloouen.	ij.
doek niet als sy waer segghen/en hun niet betrouwen.	rbj.
Tooueraers hoe sy te beuren connen weten de toe-comende dinghen.	riij.
Tooueraers hoe sy altemets waer segghen.	ri.
Tooueraers te rade gaen is groote sonde.	rbj.
Tis een sozte van af-goderije.	rbij.
rens Tooueraers weder-toey sinder toouerije.	ri.
Tooueraers mis-byrupken het hepligh crups / ende andere ghewijde dinghen.	riij.
Toouerije tweedtelc.	rxix.
Toouerije en ist niet al dat veel daer beur houden.	rx.
Toouerije doen sommighe / oock niet wetende noch meynende.	rxv.
Toouerije niet toouerije te verdrinnen / is dood-sonde.	rxvij.
teghen Toouerije ghesstelijcke en heplis	

ghe middelen.	rr.
teghen Toouerije / alst al niet en helpt / wat raedt.	rrriij.
als Toouerije. ze. regneren / alderbesten raedt.	rrriij.
Tribulatie saligh.	192
Troost in tegghen-spoedt.	240

V.

Vader ende moeder te eeren.	152
Vaders ende moeders last.	154
Vaderlijck liefde.	212
Vaecken sot / moerken sot / kindeken sot / al sot.	155/3c.
Valens en Vysarius.	24
Valsege waer-segghers.	42
Verdoemenisse / eeuwighe.	324
Verdoemde siels.	325
Verdoenden schroom.	280
Verdrict haer verdruchen woord.	315
Verfoelende wercken.	90
Verstand.	138
Verwijt niet te achten.	102
Vespasianus ende Titus.	185
Victrize / nieuwen bondt.	94/208/212
Vier upterste.	342
haere cracht tegghen de sonde.	340
Vleeschs rebellie.	107
Vlysses.	182/264
Voort-ganck in deughden.	96
Vraegghende leert-men.	284
Vrese Godts / beginsel der wijsheyt.	2
Vrese der straffe.	4
Vreemde sonden.	lxvij.
Vriendt ter trouwe.	160
Vpanden der sielen.	106
Vys sinnen.	130
Vyne met hoopen.	130/3c.

W.

Wackerachtighe wijsheyt.	1/3c.
Waer segghen en liegghen.	40
Waer segghers dobbelheyt.	42/eti r.
Waer segghers waerom soo genocmt. b.	
Waer segghers en magh-men niet ghesloouen.	ix.
oock als sy waer segghen.	rbj.
Waer segghers hoe sy altemets waer segghen.	ri.
Waer segghers hoe sy toe-comende dinghen te beuren weten.	riij.
Waer segghers te rade gaen / is groote sonde.	rbj.
ende t'is een sozte van af-goderije.	rbij.
Wacht van noode.	lij.
F ij	Wans

Wan-trouwighedt tot Godt / is doos		Wat der natura.	57/36.
saccke van rooierijē.	xxv.	W. Willem bekeert.	105
Wapenen eens Christens.	115/126	Willes vijghedt en cracht.	114/138
de Weerelt gast op heuren put.	310	Wonder bouen wonder.	328
Weerelts ongheluckige salighepdt.	144	Wonder wief.	342
Weerelts sot domisse.	145/238	Woorden snijvende.	316
Weerelts versmaedhepdt.	147	Woordt Godts hooren.	97/101
Weerelts groot achten / niet te achten.	236.	Wraeke in t'quaedt.	197
Weerelts tijdelhendt.	258	Wraeke in t'godt ghenomen.	206
Weerelts quarden smaecte.	264	Wijshopot/ niet om schatten.	7
Weerelts loon.	268		
Weerelts spijt.	270	X.	
Weerelts loterijē/al Aleten.	270	Xenophon van een stract-kindt/een	
Weerelt/ op een mossel schelpē.	270	groot filosooph geworpen.	293
Wenen / is der ooghen rechte boete.	221	Z.	
Weest ghegr oet/ze.	55	Ziele schoonhepdt.	281
Wel doorn / is de meeste wijshepdt.	6	Ziele/den costelijcksten pandt.	290
Wensch in t' steruen.	302	Zoilus.	181
Wercen van ontfemherthighepdt.	90		

HON-

HONDERT GHEBEDEN OP DE HONDERT VRAEGHEN.

1	G hebedt om de bzeese Godts/ ende waerachtige wijnsheydt te verweruen.	<i>pagina 5</i>
2	Om goedit ende deughdelijck te worden.	9
3	Teghen de dwaesheydt der sonden.	13
4	Teghen de slavernije des vyandts.	15
5	Om quaedt gheselshap te schouwen.	17
6	Ghebedt / teghen ketterije.	21
7	Teghen alle schadelijcke vergaderinghen.	25
8	Om ghestadigheydt des gheloofs.	27
9	Teghen tentatie van eyghen behaghen.	29
10	Ghebedt / om t' Rijck Godts te besitten.	33
11	Teghen verleydschap der sielen.	35
12	Teghen bedrieghelijckheydt der dolinghen.	37
13	Teghen bedroggh der gheueynstheydt.	39
14	Teghen d' lieghen ende bedrieghen.	43
15	Om sijn Christendom wel te beleuen.	45
16	Tot goedē voort-ganck der Christelijcke leeringe	47
17	Tot waldom der Christen Religie.	49
18	Tot volmaecktheydt des gheloofs.	51
19	Ghebedt / om vast in t' hopen te wesen.	55
20	Om in waerachtighe liefde te branden.	59
21	Ghebedt en dāckbaerheydt veur t' H. Sacramēt.	61
22	Om de H. Sacramenten wel te ghebruycken.	63
23	Om wel te mioghen leuen.	65
24	Om de sonde te schouwen.	69
25	Ghebedt teghen verwaentheydt.	73
26	Teghen de seuen hoofd-sonden.	75
27	Om den H. Gheest te vercrijghen.	77
28	Teghen de vzeemde sonden.	79
29	Teghen de vier roepende sonden.	82
30	Ghebedt teghen de wraeke Godts.	83
31	Om deughden te verweruen.	85
32	Om op-rechte liefde te hebben.	89

33	Om Godts tozen te versoenen.	91
34	Om een mildt herte te crigen tot aelmoessen.	93
35	Om quaden lust/ende moedt te breken.	95
36	Om profijtelijck d'woozdt Godts te hoozen/om wel te hiechten/cn ten aut aer des Heeren te gaen.	101
37	Tot ghestadigheyt der deughden.	105
38	Teghen de drij vbanden onser sielen.	113
39	Tot hulpe inden geestelijcken strijdt.	117
40	Tot onsen goeden Engel.	125
41	Shebedt in allen nootde ende perijckel.	129
42	Om sijn vijf sinnen wel te ghebrupcken.	135
43	Deur de drij crachten der sielen.	141
44	Om de acht Saligheden te becomen.	143
45	Tot versmaedtheyt des weereks.	147
46	Deur ionge lieden/ om sebaerheytde,	151
47	Om sijn ouders in eeren te houden.	153
48	Shebedt der ouderen ouer haer kinderen.	157
49	Shebedt des moeders ouer haer kindt.	159
50	Deur die ons ter deughdt vermaenen.	163
51	Shebedt teghen het lieghen.	167
52	Teghen alle quade tonghen.	173
53	Teghen achter-clap.	177
54	Om achter-clap te moghen beletten.	181
55	Om den achter-clapper geen ghehoor te geyen.	185
56	Shebedt teghen twist / ende onpeys.	189
57	Om niet teghen te kijuen.	191
58	Om lijdlaemheytde in tribulatie.	195
59	Om sachtmoedigheytde te vercrijgen.	199
60	Om patientie te verweruen.	203
61	Shebedt/ teghen haer ende nijdt.	205
62	Teghen wraek-gierigheytde.	207
63	Om goetde deur quaetde te verghelden.	209
64	Shebedt deur sijnen vbandt.	213
65	Teghen de dronckenschap.	217
66	Tot bewaernisse der ooghen.	225
67	Tot bewaernisse des mondts ende tonghe.	229
68	Om ootmoedigheytde te vercrijghen.	233

69	Om cleyn gheboelen sijns selfs te hebben.	239
70	Ghebedt in allen teghen-spoedt.	243
71	Teghen wan-hope in teghen-spoedt.	249
72	Teghen traegheydt/ ende ledigheydt.	253
73	Ghebedt/ des auondts te ruste gaende.	255
74	Om ghenade/ende goede ruste.	257
75	Teghen des Weerelts ijdelheydt.	263
76	Tegen de sotte smaeck/ en behagē des Weerelts.	267
77	Teghen des Weerelts bedrieghlyckheydt.	269
78	Teghen de ijdelheydt des Weerelts.	273
79	Ghebedt / tot cieraet der sielen.	277
80	Om schoonheydt der sielen te vercrijghen.	283
81	Tot versmaedtheydt des lichaems.	285
82	Om wel te leeren leuen en steruen.	289
83	Tot ghewin ende bewaernisse der sielen.	293
84	Teghen de schadelijckheydt der sonde.	297
85	Om een salighe wile des doodts te hebben.	299
86	Om veursichtighlyck te connen leuen.	301
87	Tot bezydinge inden uytterstē noodt der doodt.	303
88	Ghebedt teghen d'ijdel vreesē der doodt.	307
89	Om gherust van deser Weerelt te scheyden.	311
90	Om den hemel te vercrijghen.	313
91	Teghen te groote vreesē der hellen.	315
92	Om den roep des Heeren wel waer te nemen.	317
93	Om Gode een goede rekeninghe te gheuen.	321
94	Om een ghenaedigh vonnisse te ontfanghen.	323
95	Om de Eeuwighheydt nemmermeer te vergeten.	327
96	Tot een schroomen teghen de sonden.	331
97	Deur de bekeeringhe der sondaren.	335
98	Teghen uyt-stel van bekeeringhe.	339
99	Om hem van sonden te wachten.	341
100	Om wel te leuen en wel te steruen.	347
	Ghebedt het gheheel tractaet des boecks behelsende ende versoeckende.	350

A P P R O B A T I E.

Den-gheſey dat in deſey *Chriſtelijcken VVaerſeggher* niet te vinden ey is, dat eenighs-ſins het *Catholijck ghelooue*, oft de goede manierey te maer soude gaen, maer ter contrariey de *Chriſtenc religie ende ghelooue* in alſe veur-ſtaet ende beſeſtigt, ende alle goede manierey met de *Wysmaetheydt des Weerelts* dey menſche is aen-prijſende, ende dey wegh tey teubbighen te-uey wijsende: Soo iſt dat de veurnoemde *Chriſtelijcke VVaerſeggher*, midt oock de *Rolle der Deughdſaemheydt*, ende daer-en-bouen de *Schild-uuacht tot vvaerſchouvinghe teghen de valsche VVaerſegghers*, &c. tot profijt ende ſaligheydt van alle menſchen ſal gheprint ende gheleſey werden.

Quod attesto

*Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatus,
Archidiaconus Gandauensis, librorum Cen-
ſor in Episcopatu Gandensi.*

Extract van het Priuilegie.

DEV R Priuilegie van onse Aertf-hertoghen ALBERTVS ende ISABELLA CLARA EVGENIA, &c. is toe-ghelaeten aen Ian Moerentorf, ghesworen boeck-drucker alleente moghen drucken in Duytsche ende Latijnsche tale den boeck gheintituleert: *Den Christelijcken VVaerseggher*; ghemaect deur den Eervveerdighen Heere P. Ioannes Dawid, Priester der Societeyt IESV: Verbiedende allen anderen boeck-druckers en boeck-vercoopers de selue te drucken, oft elders ghedruckt, in dese haere Neder-landen te vercoopen, sonder het toe-laeten vanden veur-seyden Ian Moerentorf. Op de pene verclaert inde brieuen van octroye, ghegeuen tot Brussel, den sesten Nouembris, Anno xvj^e.

Onder-teeckent

N. Lombaerts.

CHAPTER III

The first part of the chapter is devoted to a discussion of the various forms of the verb 'to be' in English. It is shown that the verb 'to be' is used in a wide variety of contexts, and that its meaning is often determined by the context in which it is used. The second part of the chapter is devoted to a discussion of the various forms of the verb 'to have' in English. It is shown that the verb 'to have' is used in a wide variety of contexts, and that its meaning is often determined by the context in which it is used. The third part of the chapter is devoted to a discussion of the various forms of the verb 'to do' in English. It is shown that the verb 'to do' is used in a wide variety of contexts, and that its meaning is often determined by the context in which it is used.

At the end of the chapter

